Günümüz Türkçesiyle

Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi:

Akkirman - Belgrad - Gelibolu Manastır - Özü - Saraybosna - Slovenya Tokat - Üsküp

Hazırlayan: Seyit Ali Kahraman

5. KİTAP - 2. CİLT

Yapı Kredi Yayınları

EVLİYÂ ÇELEBİ

Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi: Akkirman - Belgrad - Gelibolu Manastır - Özü - Saraybosna - Slovenya Tokat - Üsküp

5. Kitap

2. Cilt

Hazırlayan:
Seyit Ali Kahraman

Yapı Kredi Yayınları

Yapı Kredi Yayınları - 3133
Edebiyat - 927

Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi:
Akkirman - Belgrad - Gelibolu - Manastır - Özü - Saraybosna - Slovenya - Tokat - Üsküp
Evliyâ Çelebi
5. Kitap - 2. Cilt

Hazırlayan: Seyit Ali Kahraman

Kapaktaki "Saraybosna" gravürünün kaynağı:
Victor Tissot, *La Hongrie de L'Adriatique au Danube,* 1852

Kapak tasarımı: Nahide Dikel
Ofset hazırlık: Arzu Yaraş

Baskı: Promat Basım Yayım San. ve Tic. A.Ş.
Sanayi Mahallesi, 1673 Sokak, No: 34 Esenyurt / İstanbul

1. baskı: İstanbul, Haziran 2010
ISBN 978-975-08-1817-2
Takım ISBN 978-975-08-1815-8

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.
Yapı Kredi Kültür Merkezi
İstiklal Caddesi No. 161 Beyoğlu 34433 İstanbul
Telefon: (0 212) 252 47 00 (pbx) Faks: (0 212) 293 07 23
http://www.ykykultur.com.tr
e-posta: ykykultur@ykykultur.com.tr
İnternet satış adresi: http://alisveris.yapikredi.com.tr

İçindekiler

Sedd-i İslâm Rumeli Hâkâniye Kalesi'nin özellikleri

Bu kale de Veziriazam Köprülü isteğiyle 1068 [1658] tarihinde bizzat Sultan IV. Mehmed Han'ın gaza malıyla yeniden yapıldı. Bu mahalde saadetli padişah varınca bütün donanma-yı hümâyûn forsa esirleri tüm Kaptan Paşa Eyaleti zeamet ve timar sahipleri, cebelüleri, bu kadar mimar, yapı ustası ve 10.000 adet reaya ve berâyâ toplanıp büyük gayret edip var güçlerini sarf ederek yapmaya başlayıp deniz kıyısında yalçın kaya burun üzerinde önce büyük tabyalar yapıp üzerlerine yirmişer adet balyemez toplar ve aşağı deniz kıyısına 50 pâre şayka toplar koydular ki her biri yedi başlı ejdere benzer. Hatta saadetli padişah buraya baştarda-i hümâyûn ile gelirken bütün toplara ateş edip şenlikler edilince her topun gülleleri deniz üstünde seke seke tâ Bozcaada'ya yakın gittiler. Zira bu kale Akdeniz'e göğüs vermiş yalçın kaya üzre ensesi dağlara yaslı, tam yerinde yapılmıştır. Gerçekten de Kaptan Ali Paşa eliyle bu, sağlam bir kale ve dayanıklı hisar oluyor. *Hak Taalâ hayr ile tamamlanmasını nasip ede.*

İlk başta hisar içinde Hünkâr Camii temelini bırakmışlar, inşaallah mükellef cami olur. Ama kalenin kara tarafına bir enli ve derin hendek kazmışlar ki insan aşağı bakmaya cüret edemez. Bu taraf duvarları iki kat kalın ve 40 ayak enli duvardır ve fırdolayı büyüklüğü 1.300 adımdır. Limanı kalenin kuzeyinde iyi demir tutar yataktır ki donanma-yı hümâyûn 80 pâre kadırga ile demir atıp rahatlıkla sığınıp yatarlar idi. O gün padişah gelince Kaptan Ali Paşa büyük bir ziyafet etmiştir ki anlatılmasında dil kısa kalır.

Ziyafetten sonra padişaha diş kirası 10 kese, 10 adet mahbub Fireng kölesi, bir mücevher eyerli küheylân at ve bir baş dîbâ çullu yelkendez at peşkeş çekti.

Bu mahalde pupa uygun hava ile bir Mısır şaykası şakıyıp giderken derhâl İmroz adası altından 10 pâre kâfir kalyonları orsa bayraklarını döküp bütün yelkenlerini açıp hemen orsa orsa anılan şayka üzre gelirken hemen şayka kâfir kalyonlarını görüp tıramola ederek Bozcaada adası üzerine yelkenlerini açıp dümenin yönünü o tarafa çevirince hemen saadetli padişah öfkelenip,

"Bre şu kâfirleri bizim donanma gemileri karşılayıp şaykayı kurtarsınlar" deyince, *Allah'ın büyüklüğü* bir an içinde Maryoloğlu Mustafa Paşa, Memi Paşazâde Mahmud Paşa, Abdülkadir Paşa, Eğribozlu Köse Ali Paşa, Maryoloğlu Hasan Paşa, Durak Bey, Hüsamoğlu, kısacası 10 adet forsa palpa kadırgalar "Salpa demir avanta ribaçsa" deyip akıntı ile şimşek gibi şakıyarak gidip şaykaya o mahalde yetiştiler ki üç pâre küffâr gemisi ileri varıp şaykayı alma sadedinde iken Hayy-i Kadîr Allah'ın emriyle rüzgâr ters esip gerideki ve ileride üç kâfir gemileri güçsüz mecalsiz kaldılar. Hemen bizim on pare aleste gemilerimiz avanta edip üç pâre kâfir gemisine aman ve zaman vermeyip padişah huzurunda sarılıp bir saat boyunca ceng ederken geriden on pare kadırga da bizden yardıma varınca onlar üç pâre kâfir gemilerini aldılar. Adı geçen şaykayı yedeğe alıp küffâr gemilerinin haçlı sancaklarını başaşağı edip bütün kefereleri zincirler ile ayakları bağlı, gönülleri yaralı, büyük bir şenlik ile padişah huzuruna getirildi. Bütün beylere ve paşalara birer hil'at-i fâhire ve Kaptan Köse Ali Paşa'ya bir samur lipâçe bağışlanıp bütün Fireng esirlerini küreğe komak ferman olunup kâfir gemilerini limana çektiler.

Yine o gün kalan kâfir gemileri Bozcaada önüne gönül yaralarından gelip Bozcaada Kalesi'ni topladılar ve Bozca Kalesi de onları toplarken Melek Ahmed Paşa kulesinden bir gülle kâfirin paturuna kalyonuna isabet edip hemen o mahalde battı. Bütün kâfirlerini çırnıklar ve kayıklar ile denizden çıkarıp yine o gün 300 adet kâfiri padişah huzuruna gönderip batan kâfir kalyonunu çıkarmaya on pâre kadırga, yüzücü ve dalıcı Sönbeki *[93b]*

dalgıçları gönderildi. Hemen, yeri cehennem olası, kötü işli murdar küffâr bu rezilliği görüp yelkenlerini açıp hüsrana uğramış olarak Limni Adası tarafına gitti, diye Akşar Burnu adlı mahalden bir firkate gelip haber verdi.

Ancak bu Rumeli Hâkâniye Kalesi tarafındaki ve Bolayır Kalesi'ne ve dahi Ekşimil Kalesi'ne, yani Rumca altıncı kaleye, Kavak kasabasına, Enez Kalesi'ne, Misine Kalesi'ne, Mekri Kalesi'ne, Fere Kalesi'ne, büyük Kavala Kalesi'ne, Sidirkapsi Kalesi'ne, Aynaroz Kalesi'ne, Selânik Kalesi'ne, Kesendire Kalesi'ne, Koloz Kalesi'ne, Ezdin Kalesi'ne, Kızılhisar Kalesi'ne, ona yakın Ağrıboz Kalesi'ne, Atina Kalesi'ne, kısacası bu Rumeli Hâkâniye Kalesi tarafındaki Rumeli kıyılarında tâ Mora'nın 26 pâre kalelerine kadar saadetli padişah kale kale emirler ile ulaklar gönderip,

"Bütün kaleleri muhafaza edesiz, zira Venedik donanması o tarafa doğru yola çıkmıştır" diye sıkılayıcı haberler gidip, oradan saadetli padişah donanma-yı hümâyûn ile baştardaya binip Gelibolu'ya gitmede.

Hakir de atları hizmetçilerimiz ile karadan gönderip Hüsam Bey oğlu kadırgasına Selâhor Gazzâzoğlu Ahmed Ağa ile binip donanma-yı hümâyûn ile deniz üzerinde uygun havada tam 30 mil kuzey tarafa gidip,

Kilidü'l-bahreyn Kalesi, Haremeyn kapısı, yani Rum-ı Burceyn kasabası

Allah iki dünyanın tehlikelerinden korusun

856 [1452] tarihinde bunu da ibtidâ Fatih Sultan Mehmed 2 adet büyük kule yapıp ismine Burceyn Kalesi dediler. İstanbul fethinden sonra biraz daha genişletip bu üslup üzere imar etti.

Sonra Süleyman Han bizzât kendileri Akdeniz içinde Malta gazasına, yani Rodos savaşına giderken bu kaleye uğrayıp imar etmişti. Sonra kendileri karadan Rodos'a gidip Kaptan Pulak Mustafa Paşa donanma-yı hümâyûn ile Rodos karşısında Marmaris Boğazı Kalesi'ne varıp orada Süleyman Han'ı baştardaya

alıp eski Rodos'a geçirip aman vermeden eski Rodos'u feth edip donanma orada kaldı. Süleyman Han sayısız asker ile Rodos'a sarılıp "Fetahtümâ" lafzı tarihinde Rodos Kalesi'ni feth edip donanma-yı hümâyûn ile yine bu Boğazhisar'ına gelip gaza malıyla daha imar etti. (---) (---)

Rumeli Boğazhisarı'nın şekli

Evvelâ Rumeli toprağında Kaptan Paşa Eyaleti'nde Gelibolu Sancağı hükmünde 150 akçe pâyesiyle şerif kazadır. Hâkimi hepsinden melik dizdardır. Ve (---) adet kale neferatları ve bölük ağaları vardır. (---) (---) (---) (---)

Kalesi deniz kıyısında dörtgen şekilli rıhtım şeddadî gibi sağlam yapı, burcu kulesi gayet dayanıklı ve muhkem hisardır. Ensesinde güneş tarafı dağdır, üzerleri baştan başa bağdır ve doğu tarafına bakar iki kat yeni demir kapıları vardır. Hisar içinde (---) adet kiremit ile örtülü evler vardır.

Bir hünkâr camii, buğday ambarları ve cebehaneleri vardır, ama başka çarşı pazar, han ve hamam yoktur.

Burada da deniz kıyısında Fatih'in ve daha fazla Bayezid Han'ın Moton ve Koron kalelerinden getirdiği toplar var, Süleyman ve II. Selim, III. Murad, Ayas Paşa ve Piyale Paşa topları var ki her biri birer ikişer pâre kale değer toplardır. Hatta saadetli hünkârımız baştarda ile gelirken iki taraf kalelerinden top şenliklerinde 200 adet sektirme toplar atılırken bu Rumeli Kalesi'nin bir büyük şayka topu parçalanıp zelzelesinden bazı evler harap olup hünkârımızın fermanıyla imar oldu. Deniz kıyısında tamamı 62 top vardır. 40 top da hisar içindedir. Bütün cebehanesi mükellef ve mükemmeldir. Hatta Sultan Murad, Sultan İbrahim ve Sultan Mehmed Hanımızın musahibleri olan Tavşan Dilsizi, Köprülü vezir yanılmasıyla bu kalede hapsolup neferat gibi pür-silâh nöbet beklerdi. Buradan,

Rumeli Hisarı varoşunun anlatılması

Kalenin kuzeyi tarafında yedi sekiz yüz kadar tamamı tek katlı ve iki katlı kiremit örtülü mamur hanelerdir. Yüz elli akçe pâyesiyle kadı burada oturur. Yeniçeri serdarı, sipah kethüdayeri *[94a]* ve başka hâkimleri yoktur.

Ve hepsi (---) adet mihraptır. Evvelâ çarşı içinde (---) (---) (---) (---) (---) mescitlerdir ve (---) hamamı var. O kadar güzel ve gönül açıcı, hoş havalı hamam değildir. (---) (---) Bunlardan başkası ev hamamlarıdır, zira halkı gayetle kapalı, çoluk çocuk sahibi, her şeyden vaz geçmiş kimselerdir.

Ve (---) adet hanları var ve 3 adet eğitim yuvası sıbyan mektebi var. (---) (---) (---) Bundan başka meşhur imâristanı yoktur, ama bağı ve bahçesi gayet çoktur.

Suyu ve havası gayet hoş olduğundan bütün halkı sağlıklıdırlar. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Burada biraz yâran dostlar ile Killik Burnu adlı yerde zevk u safa edip sabahleyin yine bütün yârân dostlar ile (---) Paşa bahçesinde zevk u safalar ederken vakarlı padişah dağlara avlanmaya geçip gitti. Allah'a hamd olsun bu İrem bahçesine uğramadan geçip zevkimize engel olmadı. Bir acayip ve garip, beğenilen tarzda ve bir hoş ibret verici şekil üzere yapılmış bir İrem bağıdır ki her semtinin birer çeşit hoş maksureleri, havuz, şadırvan, selsebil ve fıskiyeleri ne diller ile anlatılır ve ne kalemlerle yazılır değildir. Gerçekten de Konya'nın Meram Bağından örnek verir. Burada olan can besleyen çeşmenin tarihidir.

Hâtif-i Kudsî dedi tarihin o dem anın
Nûş edelim zülâli Âl-i abâ rûhuna

Sene 887 [1482].

Eğer bu gönül açan bahçenin özelliklerini olduğu gibi yazsak seyahatten kalmak gerekir. Hemen yine bütün yâranlar ile Rumeli Hisarına gelip,

Rumeli evliyaları ziyaretleri

Evvelâ Âl-i Abâ fukarası sultanı hakir u fakir **Abdi Baba** ziyareti ve Yazıcızâde Mehmed Efendi halifelerinden **Şeyh Ali Efendi** ziyareti.

Buradan hünkârımız baştarda ile Gelibolu'ya gidip bu hakir Gazzâzoğlu Selâhor Ahmed Ağa ile karadan atlarımız ile Rumeli Hisarından kalkıp kuzey tarafa,

Maydos kasabasının özellikleri

Gelibolu toprağında deniz kıyısında, hâkimi subaşıdır. Deniz kıyısında 800 sanatlı, kiremit örtülü kat kat saray gibi kefere evleri var, gözler kamaşır. Zira bu kasaba kâfirleri tüm İstanbul evlerini yapan üstâd dülger kefereleri burada otururlar ki Maydos dülgeri Rum'da meşhur olduklarından her birinin haneleri ibretlik yapılardır. Burada asla hâkiminden başka müslim yoktur ve kiliseleriyle bağları çoktur. Onun için Maydos şarabı meşhurdur. Kasaba dışında yel değirmenleri, ince ve beyaz unları ve dilber muğpiçe Urum oğlanları olur. Burada bir gece bir sohbet edip, buradan yine yıldız tarafına gidip,

Kovanlı Köyü menzili: Mamur, reayalı zeamet köyüdür. Buradan,

İlk Dâr-ı İslâm, taht merkezi Gelibolu Kalesi'nin özellikleri

Yanvan-ı Yunan tarihine göre Kavala Kalesi'ni yapan İskender'in babası Feylekos yapıp Ceneviz kralından intikam almıştır. Nice kere nice yüz adet kral ellerine girmiştir, ama o zaman ismi Yunanca Feylekos Pirgaz idi.

Daha sonra 758 [1357] tarihinde Sultan Orhan Gazi oğlu Gazi Süleyman Paşa ilk defa Rumeli'nde İpsala Kalesi'ni feth eder. Sonra bu File Purgaz'ı feth ederken yürüyüş mahallinde "Gele bol mala" diye feryat edip gaziler birbirini cenge teşvik ederler. Fetihten sonra ismine "Gele bol mala" dediler. Meşhur galat yaygınlaşıp sözü hafifleterek Gelibolu derler. Bazıları

"Kilibol"dan bozulma derler, ama *Muhammediyye* sahibi Şehrengîz'inde "Gülü bol"dan bozmadır, demişler. Bazıları sağır kâf ile "Gili bol", yani çamuru boldan bozmadır, demişler. Sözün kısası hâlen günümüzde halk arasında Gelibolu adıyla meşhur bir sâlihler yurdu, eski şehirdir ki tarihi *"Bismillahir-rahmânirrahîm"*dir demişler.

Bursa'dan sonra ilk defa Rumeli'nde ikinci taht merkezi bu olup Gazi Hudâvendigâr burada sikke kestirip *"Murad Bey azze nasruhu Gelibol"* diye merhume büyük validemizde çeyrek dirhem kırk elli akçesini saklardı. Hakir nice kere görmüş idim.

Sonra Gazi Süleyman Han yazımında Derya kaleminde Kaptan Paşaların eyaleti olmak üzere yazılıp *[94b]* Kapudan Paşaların tahtıdır. Hâlâ büyük sarayları ve kadırga tersâneleri vardır. Süleyman Han kanunu üzere Kaptan Paşanın hâss-ı hümâyûnu 885.000 akçedir ve eyaletinde toplam 11 sancaktır. Üçü sâlyâne ile zabt olunur. Eyaletinin defter kethüdası, timar defterdarı ve defter emini vardır. Eyaletinde sancakları bunlardır ki zikr olunur:

Evvelâ Ağrıboz Sancağı, Karlıeli, İnebahtı, Rodos, Midilli, Kocaeli, Kara Biga, Sığla ve Misistre, bu sancaklardır, ama sâlyâne ile zabt olunan Sakız, Nakşe ve Mehdiye, ancak Gelibolu paşa sancağı tahtıdır. Sancağında zeamet 6 ve timar 122, ama Allah'a hamd olsun şimdi zamanımızda derya kalemi zeameti timarı daha fazla oldu.

Alaybeyisi, çeribaşısı ve yüzbaşısı vardır. Savaş sırasında cebelüleri ile toplam (---) adet yarar ve nâmlı asker olup kapudan paşa ile karadan ve denizden sefer eşerler. Kaptan paşa da bin adet cebelü askeriyle sefer eşmek kanundur.

Ve 300 akçe pâyesiyle şerif kazadır. Nahiyesi (---) adet köylerdir. Bu köylerden ve başka gelirlerden kadılara her sene 10 kese olur, ama kapudan paşaya adalet üzere 70.000 guruş olur.

Eğer avlanmış gemiler ve bazı maddeler düşerse 1.000 kese mal almış kaptan vezirler çoktur.

Bu şehrin, şeyhülislâmı, nakibüleşrafı, ayanı, eşrafı ve yeniçeri çavuşu serdardır, sipah kethüdayeri, gümrük emini 70 yük akçe iltizâmdır. Muhtesib ağası, mimar başı, liman reisi ve şehir subaşısı (---) (---) (---) (---) (---) vardır. Kale dizdarı, 11 bölük ağası, tersâne ağası, gön başı, marangoz başı, tersâne emini, kâtibleri, azebân ağası ve hepsi tersâneye hizmet eder her esnaf şeyhleri vardır. Hatta ulûfeli dalgıçları var ki elli altmış kulaç yerde deniz dibine dalarlar.

Derya Kulu gazileri yurdu, Gelibolu Kalesi'nin zeminini bildirir

Bu Gelibolu Kalesi Hayy-i Kadîr Allah'ın emriyle Rum (Marmara) Denizi kıyısının Rumeli tarafında bir kayalı tepe üzerinde yapılmış altıgenden uzunlamasına kesme taş sağlam ve dayanıklı, havalesiz, şeddadî taş yapı güzel bir kaledir ki bir tarafından asla havâlesi yoktur.

Ve tamamı 70 adet kule ve 1.200 adet beden dişleridir. Hendeği kesme kaya sarp hendektir. Zaman ile içinden deniz dolaşır imiş, hâlâ hendek içinde suyu yoktur. Batı tarafıyla güneye meyilli bir demir kapısı vardır. Bu kalenin çepçevre büyüklüğü malumum değildir, ama Kefe gibi ve Selanik kaleleri gibi büyük hisar değildir, ancak mamur, güzel ve sağlamdır.

Hisar içinde toplam 300 adet tek ve iki katlı, bağsız ve bahçesiz kiremit örtülü neferat evleri vardır. Dizdarı, kethüdası, topçubaşı ve cebecibaşı haneleri buradadır. Cebehanesi, tahıl ambarları ve su sarnıçları burada, başka çarşı pazarı tamamen dış varoştadır.

Hünkâr camii, padişah malı hazinesi, imam ve müezzin hanesi buradadır, ancak aşağı Kilidü'l-bahreyn kaleleri olmak ile bu Gelibolu iç el olup büyük balyemez topları yoktur. Hepsi küçük büyük 70 pâre şahane topları var.

Gelibolu büyük varoşunun anlatılması

Kalenin güneyinde, batısında ve kuzeyinde bir düz geniş güllü gülistanlı, bağ ve bostanlı vadiden bulunup doğu tarafı Rum Denizidir. Ancak büyük yapılarının çoğu ve acayip eserleri, hayrat ve hasenatları kalenin batı tarafına düşmüştür ki, bütün imaretler varoşunda.

Beldenin mahallelerinin isimleri: Tamamı 63 mahalledir. (---) (---) (---) (---)

.... (1 satır boş)....................

Zengin fakir hanelerinin anlatılması: Tamamı 7-8 yüz adet tek ve iki katlı sanatlı, kırmızı kiremit örtülü, şahane şâhnişinli, billûr, necef moranlı pencereler ile süslü, temiz anayollar ile bezeli hanelerdir. Bunlardan meşhur sarayları bildirir. Evvelâ,

.... (1 satır boş)....................

Bu büyük mamur eserler içinde,

Gelibolu şehri camileri: Toplam zaviye, tekke mihrabı, mescit ve cami 164 mihraptır, ama,

Selâtin camii gibi vezir camilerini bildirir

Evvelâ kale içinde Sultan (---) Han camii (---) (---) (---) (---) *[95a]* Sonra (---) sinde Ahmed Paşa Camii (---) (---) veziridir (---) (---) (---) (---) (---) (---) Gayet donanımlı ve mükemmel tüm kubbeleri saf kurşun ile örtülü mamur bir camidir. Kıble kapısının kapısının üzerinde tezhipli celî hat ile tarihi budur:

Allahümme lâ lehû tarihunâ
Yessir bi'l-cennâti li-sahibihî Sene 941 [1534/5].

(---) (---) (---) (---) (---) Sonra (---) (---) semtinde

Tavâşî Mesih Paşa Camii: Selim Han vezirlerindendir, ama camii gerçekten de vezir camiidir. Kendileri Mısır veziri olmağile bu camiin mimar, mühendis ve yapı ustalarını tamamen Mısır'dan getirip sevimli bir cami, hoş bir tarz ve tarh etmiş ki hendese ilminden haberdar olan bu camiin yapısını ve mimarî san'atını görüp parmağını ağzına götürür. Bütün yapıları ve kubbeleri baştan başa kurşun ile örtülü mamur bir mabedgâhdır.

Bir tabakalı ince uzun ve düzgün bir minareye maliktir. Bunun da kıble kapısı üzerinde tezhibli tarihi budur:

Refeallahu şâne sahibihi *Sene 883 [1478].*

Sonra (---) (---) tarafta cami

.... (1.5 satır boş)...................

Bunlardan başkası mescitlerdir.

Mescitlerinin anlatılması: Tamamı (---) adet mamur mahalle mescitleridir.

.... (1.5 satır boş)...................

Âlim medreselerini bildirir: Hepsi (---) adet ilim tahsil edilen ders evleridir. Evvelâ Sarıca Paşa Medresesi ve,

.... (1 satır boş)...................

Hâfız dârülkurrâları bildirir: Tamamı 9 yerde Hazret-i Kur'ân-ı azimi İbn Kesîr, Seb'a, Aşere, Takrîb ve Hafs kıraatiyle okunur dârülkurrâları vardır ve her büyük camide birer şeyhü'l-kurrâlar vardır, ama bütün halkı Kur'ân-ı azimden fazla Yazıcıoğlu Mehmed Efendi'nin *Muhammediyye* kitabını Kur'ân'dan fazla küçüğü büyüğü, kadınları kızları ezberlemişlerdir.

Dârülhadislerini bildirir: Hepsi (---) adet hadis evidir. Halkı gayet akıllı ve olgun olmağile her biri nice bin adet hadis-i şerif ezberlemişlerdir. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ebced okuyan çocuk mektepleri. Tamamı (---) adet çocuk mektebidir. Bunlardan mamurları adıgeçen camilerin sıbyan mektepleridir.

.... (1 satır boş)...................

Şanlı derviş tekkeleri: Tamamı (---) adet seyyah abdâllar konukevidir, ama bunlardan mamur, canlı ve evkafı güçlü **Celâleddîn-i Rumî Tekkesi**'dir ki Rumeli diyarında benzeri yok güzel bir mevlevîhanedir. Yetmiş seksen adet fukarâ haneleri ile bezenmiş, matbah, kilâr ve semâhane ile süslenmiş Mevlevîler ocağıdır.

Mevlevî tarikati önderlerinden şeyhi *kârî-i mağz-ı Kur'ân*, yani **Mesnevîhân Ağazâde Efendi**'dir, *Allah selâmet versin*. Nice çeşit keşif ve kerametleri görülmüştür. Allah'a hamd olsun, ders-i şeriflerine hazır olup sohbeti şerefleriyle şereflendiğimde mübarek ellerini öpüp hayır dualarını aldık.

Sonra, **Yazıcızâde Tekkesi** ulu tekkedir ki Bayramî tarikatinde fukaraları gayet çoktur.

Sonra **Sinan Paşa Tekkesi** deniz kıyısında Keykâvûs mutfaklı uzun ağaçlar ile süslenmiş bir mesiregâh, dinlenme yeri ve gezinti yeri iç açıcı tekkedir. (---) (---)

Ve (---) (---) tekkesi (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Bu anılan tekke, cami ve medreseler tamamen kârgir yapı ve kurşun örtülü imâristanının hepsi 14 yerdedir ki hakir Mesih Paşa Camii minaresinden seyrettim. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Akarsu çeşmeleri: Tamamı (---) adet can besleyen çeşmelerdir. Bunlardan Ahmed Paşa Çeşmesi tarihidir:

Bârekallah zehî çeşme-i Ahmed Paşa.
Sene 1006 [1597/8].

Sebilhaneleri:

.... (3/4 satır boş).................... *[95b]*

Hayat suyu nehirleri:

.... (3/4 satır boş)....................

Evlerdeki su kuyuları:

.... (3/4 satır boş)....................

Un öğüten değirmenleri:

.... (3/4 satır boş)....................

Aydınlık hamamlarını bildirir: Tamamı 8 adet herkesin girdiği hamam vardır, ama bunlardan Şengül Hamamı, Karaca Bey Hamamı, Alacahamam ve (---) (---) Bunlar suyu, havası ve

binası güzel, hoş, temiz aydınlık hamamlardır. Başka 200 ev hamamları vardır.

Kervansarayları: Hepsi (---) adet kervansaraylardır, ama iskele başında gümrüğü minnetsiz kervansaraydır ve (---) (---)

Tüccar hanları: Hepsi (---) adet hanlardır. (---) (---) (---) (---) Bunlar mamur kârgir yapı hanlardır.

Garip bekâr hanları: Kamusu 11 adet bekâr odalarıdır. (---) (---) (---) (---) (---)

Çarşı pazar bedesteni: Dükelisi 1.900 dükkândır, ama okçuları ve yaycıları gayet süslü pazardır. (---) (---) (---)

Büyük köprüleri: Küllisi (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

İnsanlarının yüz renkleri: Bütün halkı sağlıklı olduklarından yüzleri nurlu olup hepsi buğday benizli adamlardır.

Mahbub ve mahbubeleri: Hepisi elbette 20 yaşına kadar ay parçası, güneş parçası mahbub ve mahbubeleri var, ama edeplidirler.

Eşraf ve ayanları: Bunlardan Gümrük Emini Seydî Ali Çelebi ve Pârsâ Çelebi (---) (---) (---) (---) (---)

Usta âlimlerî: Bunlardan üstâd kâmil kimselerden Resul Çelebi (---) (---) (---) (---) (---)

Cerrah ve kan alıcı muallimleri: Okçular başta Melemenli Usta Ali ve (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Sâlih şeyhleri: Evvelâ Mevlevî Şeyhi Ağazâde Efendi ve Yazıcızâde Şeyhi (---) Efendi ve (---) (---) (---)

Şairleri: Evvelâ Şeyh Ağazâde Efendi'nin âşıkâne ve tasavvufâne temiz şiirleri vardır ve Pârsâ Çelebi'nin yine pâk sözleri var.

Tanıştığımız insanlar:

.... (3/4 satır boş)...................

Meczup, hâl ehli mazınne hikâyeleri:

.... (3/4 satır boş)...................

Meydan erlerinin giysileri: Genellikle halkı levendâne çuka bağır yeleği ve başlarında fes üzere dayı sarığı sarıp gezerler.

Kadınların giyecekleri: Genellikle hatunları türlü türlü çuka ferâce ve car bürünüp yüzlerine burka koyup edeplice gezerler.

Erkeklerinin isimleri: Genellikle halkının isimleri; Hızır Çelebi, Balı ve Veli Çelebi, Eceoğlu ve Kocamışoğlu gibi adları var.

Kadınları ve kızlarının isimleri: Genellikle kızlarının adı Çiğdem, Meryem, Sevindi, Şahgül, Hayre, Nisâ ve Emine isimlilerdir.

Kulağı halkalı kölelerinin isimleri: Kölelerinin isimleri Tizgeldi, Canbezâr, Hayırlı, Bereketli, Sücâh, Rıdvan ve Sâdık'dır.

Câriyelerinin isimleri: Genellikle câriyelerinin isimleri Bîzâre, Bîçâre, Şekerpâre, Mehpâre, Balkız ve Şâdıman gibi adları var.

İbret verici yapılarının anlatılması: Kale dibinde bir hoş limanı var, iyi yataktır. Ve büyük yapı (---) göz kârgir yapı tersâne gözlerinde hâlâ gazi kadırgaları vardır. Ve şehrin kuzeyinde deniz kıyısında minare gibi yüksek bir kulede her gece fener yanıp bütün gemiler ona bakarlar.

Kefere rahip kiliseleri: (---) adet kefere mahallelerinde birer tane küçük kiliseleri vardır, ancak manastırları yoktur. Reayası Rumlardur.

Hayat veren havasının övülmesi: Rum Denizi kıyısında İstanbul gibi havası gayet ılımandır. Ne kışında ve ne yazında tesir vardır.

Beldenin iklimi: Üçüncü iklimin ortasında arz-ı beledi (---) ve uzun gündüzü (---) saat ve (---) derece ve (---) dakikadır.

İmarisetinin talii: Usturlab ilmi sahibi Molla Bahşî:

"Gelibolu imârı talii Akrep burcunda merih su evindedir. Onun için halkı gazilerdir."

Sanayiinin beğenilenlerinden: Puta oku ve Hayırlıoğlu yayı (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Erkeklerinin işleri ve kazançları: Bir bölük halkı gemicilerdir. Bir zümresi bağcıdır. Bir zümresi kara ve deniz tüccarıdır. Bir bölüğü sanat ehlidir. Bir bölüğü Allah yolunda cihad eden gazi yiğitlerdir.

Tahıl mahsulleri: İri buğdayı, baklası ve böğrülcesi (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) *[96a]*

Aşevi imaretleri: Hepsi (---) adettir. Evvelâ Sinan Paşa ve Ahmed Paşa (---) (---) (---) (---) imaretleri meşhurdur.

Büyük nimet, yiyecekleri: Beyaz ekmeği, kırmızı pekmezi, bütün meyvelerin kokulu reçelleri ve köfteri meşhurdur.

Yenen meyveleri:

.... (3/4 satır boş)....................

Can besleyen içecek çeşitleri: Gelibolu müsellesi, bulaması ve ayva ezmesi (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

İrem bağlarının sayısı: Tamamı 31.000 bağdır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

İhtiyaç sahiplerinin gezinti yerleri:

.... (3/4 satır boş)...................

Halkın özel lehçe ve ıstılahları: Halkına Ece kavmi derler. Ne Çıtak'dır, ne Yörük'dür ve ne Etrâk'dir. İlk defa Anadolu'dan Rumeli'ye geçip değişik diller ile karşılaşıp karıştıklarından bazı özel kelimeleri vardır.

Evvelâ *"cömerdim kaldım"*, yani baka kaldım ve *"ebbe"*, yani şaşırmak, hayret etmek ve *"keremceli"*, yani iyilik edici ve (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ama pâk dilli fasih adamları vardır.

İbret verici, tılsımlı tersânesinin anlatılması: Kefere Feylekos zamanında tersâne limanında bir tür bakır gemi var imiş. Zemheri gecelerinde büyücüler o gemiye binip Karadeniz cadılarıyla deniz üzerinde ceng edip bir tılsımlı gemi imiş. Hâlâ Gelibolu kayıklarını o tarz üzere yaparlar. Bir diyarda öyle gemi yoktur. Ancak Gelibolu gemileri bir acayip tarzdadır.

Gelibolu şehrengizinin tamamlanması:

.... (4.5 satır boş)....................

Evliyâ ve asfiyâ ziyaretleri faslı

Allah onların hepsinden razı olsun ve sırlarını aziz eylesin.

Evvelâ hakikatleri söyleyici, yaratılanlara öğüt verici, yol nurlarının mazharı, gerçek sırların keşfedicisi **Şeyh Kâtib Selâhaddin oğlu Yazıcızâde Şeyh Mehmed Efendi**: Rum, Arap, Acem, Belh ve Buhârâ'da *Muhammediyye* adlı eserin sahibi Mehmed Efendi'dir ki Yazıcıoğlu namıyla meşhur, şeyh, kutub Mehmed Efendi'dir ki Osmanoğlu Devleti'nde Koca II. Murad Han zamanında dünyaya gelip Hacı Bayram-ı Velî hazretleri terbiyesiyle bir yegâne inci olup Fatih Sultan Mehmed zamanında yetişip *Muhammediyye* adlı kitâbı Gelibolu'da yetişip meşhur olmuştur ki Bayramî tarikatinde nice bin öyle âşık-ı şeydâlar vardır, *Allah sırlarını aziz etsin.*

Hikâye: Bir gün Yazıcızâde Mehmed Efendi yazdığı *Muhammediyye* kitabını okurken bir ciğer yakan âh çeker ki okuduğu sayfa âhından yanınca bir nice fukaralarına *Muhammediyye* kitabını verip, "Varın, bu bizim yazdığımız kitabı Horasan, Belh u Buhârâ erenlerine hediye götürünüz ki okuyup gönül yakan aşkları artsın" diye kitabını Horasan diyarında Türk ü Türkân Hoca Ahmed-i Yesevî hazretlerinin halifelerinden Şeyh Takî hazretlerine *Muhammediyye* kitabını verirler. Onlar da huzur-ı saadetlerinde okutturup bütün dinleyen sadık âşıklar sevinçlerinden sermest sarhoş olup parmaklarını ağızlarına götürürler. O an Şeyh Takî hazretleri *Muhammediyye* sahibi Mehmed Efendi'nin yüksek derecesini keşf için buyururlar ki,

"Ey vefâ kardeşleri, bu eser sahibi deniz kıyısında yahut hava-yı heves olan diyarda oturmamak var" derler. Hemen Mehmed Efendi hizmetçileri derler ki:

"Sultanım, Rum diyarında deniz kıyısında Gelibolu adlı bir şehirde deniz kenarında bir mağarada bu kitabı yazıp her an abdest yenilemesini rahmet deryasından ederken bütün balıklar

deniz içinde gelip Mehmed Efendi'mizin huzurunda durup giderlerdi. Ve dahi şeyhimiz Mehmed Efendi çocukluğundan beri hiçbir zaman çocuklar ile oyun oynayıp havasına hevesine uymayıp gündüz oruçlu ve gece ayakta olup halktan uzakta bir kimsedir" dediklerinde Şeyh Takî hazretleri buyururlar ki,

"Ey imdi bu kimse deniz kıyısında oturup böyle ibret verici bir kitabı yazmaya *[96b]* kâdir ola. O kimse bütün ömrü boyunca cidden canlı kısmından balık eti ve hayvan eti yemeyip çarşı pazarda gezmemiştir, zira balık eti ve diğer hayvan eti kalbi karartıp aklı hafif eder" buyurduklarında, hemen Mehmed Efendi halifeleri derler ki,

"Evet sultanım, şeyhimiz ömr boyunca balık eti ve başka canlı kısmı yemeyip çarşı pazara varmayıp daima riyâzât, perhiz, mücahede ile geçinip böyle bir kitab yazmıştır" derler.

Şeyh Takî hazretleri, Yazıcızâde'ye hayır dualar edip *Muhammediyye* kitabını nice yüz halifelerine yazdırıp Belh u Buhârâ âşıklarına hediye gönderirler. Onun için hâlen Buhârâ'da kitabı çok okunur, ama Kastamonu diyarında nice bin oğlan ve kız çocukları *Muhammediyye* kitabı hafızı vardır. Hâlâ Rum'da da *Muhammediyye*, muteber kitabdır.

Sonra Mehmed Efendi fukarası nice hediyeler ile Takiyyüddin hazretlerinden *Muhammediyye* nüshası kitabıyla gelip Mehmed Efendi'ye ulaştıklarında hâlâ o *Muhammediyye* kitabı Mehmed Efendi'nin kendi el yazıları ile nurlu kabirlerinin başı tarafında durur ve ciğer yakan âhıyla yanan yanık evrak (---) (---) faslında açık seçiktir. Bu kusurlu hakir kutlu türbelerinde nice kere o kitabı okuyup yanan sayfayı görmek nasip olmuştur. *Allah rahmet eylesin.*

Kâtib Selâhaddin oğlu Şeyh Ahmed Bîcân Bu Ahmed Bîcân hazretleri *Muhammediyye* kitabı sahibi Mehmed Efendi'nin ana baba bir küçük kardeşidir. *Kitab-ı Envarü'l-âşıkîn* adlı muteber kitabın yazarıdır. Ledün ilminden dem vurup *Kitab-ı Cifr-i Cami*'den, Hazret-i Ali ilminden ve Muhyiddin el-Arabî cifrinin

Füsûs kitabından nice remizler yazılmış bir *Kitab-ı Envarü'l-âşıkîn*'dir. Gerçekten maarif erbabının, sadık âşıklarının göz nuru nadir bir kitaptır. Bu Ahmed Bîcân hazretleri de büyük kardeşi olan Mehmed Efendi'nin nurlu kabri yanında yatmaktadırlar, *sırrı aziz olsun.*

1062 [1652] tarihinde Melek Ahmed Paşa efendimiz ile Rumeli Eyaleti'ne mutasarrıf olduğumuzda Sofya şehri halkından 130 yaşında Mahmud Paşa Camii imamı Koca İmam, Leysîzâde Çelebi, Koca Yakub Çavuş ve Koca Müezzin Mahmud Çelebi'ler ile gece gündüz görüşüp alışkanlığımız üzere bütün kabir ehlini ziyaret ederken Sofya-i Sâfiye şehrinin güneyi tarafına Vitoş Dağı adıyla meşhur olmuş bir yüksek dağdır ki Sofya şehrine sâfî havâle bir yüksek tepedir, o yüksek dağın eteğinde Koru Bağları adlı bir Acem hıyâbânı gibi kiraz vişne ağaçları ile süslenip çiçeklerinin güzel kokusundan insanı dimağı kokulanır, o İrem bağı gibi Meramı gezerken Koca İmam el açıp bir kabir üzerine dua ve senâ edip,

"Merhum ve mağfûrunleh *Kitab-ı Envarü'l-âşıkîn* sahibi Yazıcıoğlu Ahmed Bîcân rûhiyçün el-Fâtiha" deyip Fâtiha okuduktan sonra hakir:

"Sultanım, ya Ahmed Bîcân büyük kardeşi yanında Gelibolu şehrinde gömülüdür" dediğimde, imam efendi buyurdular ki,

"Siz gerçeksiz. O kabr-i münevver makamlarıdır, ama bu Ahmed Bîcân hazretleri *Envarü'l-âşıkîn* adlı kitabında nice Tanrı sırrını ve Ali cifrini açıkladığı için kardeşi Mehmed Efendi ile araları şeker-leb düşüp Sultan Bayezid-i Velî asrında bu Sofya şehrimize gelip bu şehrimizde yatmakta olan Hazret-i Balı Efendi'nin şeyhi (---) (---) Efendi ile yakın, candan dost olup nice kitablar dahi yazıp yine Bayezid Han asrında Ahmed Bîcân gerçekten cansız olunca pederimiz merhum Ahmed Bîcân hazretlerini bu mahalle defn edip pederimiz vasiyetiyle her an gelip ziyaret edegelmişiz. Ve yakın zamanda nice kimselerden Ahmed Bîcân'ı bu mahalle defn edenler var idi" diye Ulu Cami imamı ve nice ihtiyar kimseler tanıklık ettiler, ama kubbe ve

yapısız mezar taşlarından belli nurlu bir kabirdir, *Allah rahmet eylesin.*

Ama babaları Fatih'in babası Sultan II. Murad zamanında Ankara şehrinde vefat edip Hacı Bayram-ı Velî halifelerinden olmak ile yine o türbe yanında gömülmüştür ki kabrinin mezar taşında

Hâzâ merkad-i Kâtib Selâhaddin ibn Şücâ'eddin

diye yazılmıştır.

Bu azizin de, evlâdı Mehmed Efendi gibi ve Ahmed Bîcân gibi nice yüz ciltlik yazdığı kitapları vardır. Hatta bunlardan biri yıldızlar ilminde *[97a] Seb'u'l-Mesânî* adlı kitabı sanki yedi gezegen gibi aşikâre bir necm-i gîsûdârdır (kuyruklu yıl-dızdır). *Melheme* kitabı, *Tabirnâme* muhtasar kitabı ve tıp ilmine dair nice değerli risâleleri vardır, ama hat ilminde Yâkût-ı Müsta'simî kadar ustalığını gösterdiğinden Kâtib Selâhaddin namıyla meşhur olduğundan evlâtlarına da Yazıcıoğlu Mehmed Efendi ve Ahmed Bîcân Efendi derler, *Allah hepsine rahmet eylesin.* Sonra,

Evliyâ Sinan Paşa ziyaret yeri: Sultan (---) (---) vezirlerinden ulu sultandır ki deniz kıyısında İrem bağı gibi bir süslü tekke içinde yüksek bir kubbde gömülüdür. *Sırrı aziz olsun.*

Alemdar Ali Baba ziyareti: Bunlar Gazi Sinan Paşa yakınında yatmaktadırlar.

Şeyh Ağazâde Efendi ziyareti: Bu hakir nice kere sohbet şerefleriyle şereflenip hayır dualarını almışızdır. Celâleddin-i Rumî hazretlerinin *Mağz-ı Kur'ân* adlı mesnevî-i şerifinin Farsça olduğundan... Mevlevîhane şeyhi bir sâhib-i sülûk ve sâhib-i irşâd Mevlevî tarikati önderi, mazınne kimse olup nice keşf ü kerametleri Akdeniz denizcileri arasında meşhurdur.

Şeyh Alâeddin ziyareti: Hâlâ gönül erbabının ziyaret yeridir.

Yazıcızâde Mehmed Efendi makamı: Deniz kıyısında bir kaya içinde bir mağaradır ki Mehmed Efendi'nin savmaası olup *Muhammediyye* kitabını bu mağarada yazmıştır. Hâlâ bu

mağaraya girenlerin dimağları misk ve ham amber kokusundan kokulanır bir huzur verici makamdır. Sonra,

Şeyh Mehmed Tâğî ziyareti: Birkaç yâran dostlar ile Arap atlarına binip Gelibolu çevresinde gezerek Üçbaş adlı köye geldiğimizde bir zaviyeye girip Mehmed Tâğî hazretlerini ziyaret ettik. Yakın zamanda olduğundan yaşlı kimseler bilip dediler ki,

"Bu merhum aziz bu tekkede de dünyaya gelip Gelibolu'da Bayramî tarikatinden el alarak yetiştikten sonra İstanbul'a varıp Üsküdarî Mahmud Efendi'den Celvetî dervişliğini kabul edip tarikatinde ilerleyip Sultan Ahmed Han'ın şeref-i sohbetleriyle şereflenince Ahmed Han bu şeyhe kendi köyünü mülk olarak verip hatt-ı şerif ile geldikte bu tekkeyi ve mescidi helâl ve temiz malıyla yaptıktan sonra vefat edip bu amber-pâk toprakta defnettik" dediler. Hatta mezar taşında yazılı olan "Tâğî" sözü vefatlarına tarih düşüp yazılmıştır, sene 1030 [1621]. Belde halkı nice keşf ü kerametlerini naklettiler, ama yazı kalabalığı olunmasın için yazılmadı. *Allah rahmet eylesin. (---)*

.... (1 satır boş)...................

Bu ziyaretlerden sonra nice safâlı dostlar ile vedalaşıp Gelibolu'dan batı tarafa bağ ve bostanlar düz sahralarda mamur köyleri geçip (---) saatte,

Bolayır kasabasının özellikleri

Gelibolu nahiyelerinden muaf müsellem bir süslü kasabadır ki Gazi Süleyman Paşa Rum keferesi elinden bilek zoru ile feth edip bütün imaretlerine vakf olmuştur, ama kalesi haraptır. Bunda küffâr ile çok şiddetli savaş olduğundan bir daha küffâra sığınacak yer olmasın için kalesini yıkmışlardır. Hâlâ lâlezar Ovası'nda öbek öbek kefere kemikleri ve Müslüman şehitleri kemikleri yığın yığın açıktadır.

Bu arbedegâhın vuruşunda küffâr ile İslâm askeri o kadar savaşıp çarpışmışlardır ki ki İslâm askeriyle kefere askeri karma

karış ve katış olup asker birbirini bilmez olurlar. Hemen Gazi Mihâl, Süleyman Paşa'ya gelip der ki,

"Şehzâdem, İslâm askeri ile kefere karış katış olup kızıl kana bulandıklarından fark olunmaz oldular" deyince Süleyman Paşa:

"Bre Lala, var şu İslâm askerini bul, ayır da sonra kaleyi feth eyle" deyince gerçekten öyle edip kaleyi sene 758 [1357] tarihinde feth olup ismini "Bul Ayır Kalesi" korlar. Daha sonra Yörük Türk diline galat-ı meşhur daha uygun olmakla "Bul Ayır"dan galat "Bolayır" kasabası derler.

şehri bir dereli, bayırlı, çayırlı, bağ ve bahçeli verimli zeminde bulunmuş bir mamur güzel kasabadır. Şer'i taraftan naibi ve evkaf tarafından mütevellîsi vardır. Kethüdayeri, yeniçeri serdarı ve nakibi tamamen Gelibolu'da oturmaktadırlar. Yapıları yedi mahalledir, ama o kadar tertip üzere yapılmamış bir dağınık sığınak yeridir ve bin adet kiremit ile örtülü mamur evleri vardır.

Kurşunlu camii, tekkesi, hanları, hamamı, 100 adet dekkânları ve ziyafet evi imareti tamamen Orhan Gazi oğlu Gazi Süleyman Paşa yapısıdır. (---) (---) *[97b]*

Bolayır kasabası ziyaret yerleri: Evvelâ Gazi Orhan oğlu Süleyman Paşa ziyareti, doğumu sene 716 [1316]. İlk defa bunlar 40 kişiyle Anadolu tarafında Kapudağı adlı mahalden Ece Yakub, Ece Balı, Ede Balı, Kara Koca, Kara Hoca, Kara Mürsel, Yalvaç Dede ve Hâlî Dede adlı 40 nefer erler ile Kapudağı'ndan sığır ve at tulumları üzere sallar düzüp önce Rumeli'de Ekşimil adında bir kaleye sarılıp aman vermeyip feth ederler. Rum dilinde "Eksimil", yani altı mil demektir. Bu mahal Kapudağı'na altı mildir.

Sonra bu Bolayır Kalesi'ni 758 [1357] tarihinde feth eder. Sonra Orhan Gazi oğlu Süleyman Paşa 760 [1359] yılında bir kaza doğan salıp atıyla avı kovarken attan tekerlenip vefat eder.

Bu şehir içinde büyük bir yapı, nur dolu bir kabirde yatmaktadır. *Allah rahmet eylesin.*

Bu gazinin yanında (---) (---) (---) ziyareti; başlarında Bektaşî külâhı üzere turna telleri ile süslü, Allah yolunda mücahid bir şehittir ki ikisi de hâlâ ihtiyaç sahiplerine ziyaretgâhdır. Sabah akşam gelen gidenler Keykâvûs mutfaklarında zengine yoksula nimetleri bol bir misafir imaretidir. Buradan yine batı tarafa (---) saat gidip,

Kavak Köyü menzili

Daha önce kasaba gibi mamur bir köy imiş. Hakir gördüğümde henüz zelzeleden harap olup yer yer haneleri kalmış idi. Bu mahalde bu köy bir boğaz ağzında bulunup bir tarafı Akdeniz'dir ve bir tarafı Akdeniz'den girmiş Enez körfezidir ki uzunluğu tam 80 mildir. İki tarafı eski zamanda mamur kaleler imiş. Hâlâ yapı kalıntıları açıkta bellidir. Hatta geçmişin kralları bu Kavak adlı köy mahallinden kesip Akdeniz'i Enez körfezine karıştırmaya çalışıp gayret ettikleri mahallin belirtileri açıktadır. Eğer öylece olsa Gelibolu, Bolayır, Kavak, Ekşimil Kalesi ve diğer kasaba ve kaleler bu adada kalmış olurdu, ama ihtimaldir "Edirne, Dimetoka ve Malkara şehirlerine küffâr gemileri gelmesi yakın olur" diye bu Kavak Boğazını kesmekten vaz geçmişler. Gerçekten de doğru yapmışlar. Sonra Kavak Köyü yakınında,

Harap Ekşimil Kalesi

758 [1357] tarihinde ilk defa Rumeli diyarında Gazi Süleyman Paşa'nın fethettiği kale budur. Fetihten sonra kalesini yer yer yıkmıştır. Hâlâ yapı kalıntıarı açıktadır ki Rum denizi kıyısında dörtgen şekilli bir harapça taş yapı bir kaleciktir. Etrafında oturanlar tamamen kefere reayalarıdır. Asla cami, han, hamam ve çarşıdan bir eser yoktur, ama bağ ve bahçesi çoktur. Buradan doğu tarafında (---) saat mamur köyler içinde gidip,

İpsala Kalesi'nin özellikleri

758 [1357] tarihinde İdrivne Kral elinden Gazi Süleyman Paşa fethettiği gün Cuma günü idi. İlk defa Rumeli'de feth olup Cuma salâsı verildiğinden "ibtidâ salâ"dan bozulma İpsala derler. Gerçekten de İslâm ayağı Rumeli'ye bastığı dem Cuma namazı kılındığından halkı gayet musallidir. Süleyman Paşa fethinden sonra, Rum keferesi istilâ edip 793 [1391] tarihinde Gazi Hudâvendigâr Lala Şahin Paşa eliyle fethetti.

Hâlâ Rumeli Eyaleti'nde (---) hükmünde 150 akçe kazadır ve nahiyesi (---) adet köylerdir. Kethüdayeri ve yeniçeri serdarı vardır, ama kalesi fetihten sonra yıkıldığından dizdarı yoktur, ama a'yanı, eşrafı, şürefası ve nakibi vardır.

Zemini Meriç Nehri, Tunca Nehri ve Arda Nehri'nin birleştiği yer, verimli geniş bir şirin ve süslü beldedir Ferecik şehrinin doğu tarafında bulunup araları bir merhaleden yakın insanların geçiş yeri olan şehirdir.

Bu İpsala'dan Malkara şehrine gitmek isteyen kimseler bu mahalde gemilere, sallara ve madiyelere binip karşıya geçip Malkara şehrine yarım saatte gider. Derya gibi bir büyük nehirdir ki Meriç Nehri Samakov dağlarından gelip Filibe ve Edirne şehrine gelir. Tunca Nehri Kızanlık Dağlarından yine Edirne'ye gelir. Arda Nehri ise (---) dağlarından gelip bu üçü Edirne şehri içinde Mihâl Köprüsü altında bir olup akarak büyük köprüden akan Ergene Nehri de Adasar Hanlısı adlı köy yakınında bunlara karışır. Daha sonra Fere şehrinden iki saat aşağı ve İpsala şehrinden aşağı Enez Kalesi yakınında Akdeniz'e derya gibi karışır. Ordan Edirne şehrine gemiler gelip Edirne şehri ve İpsala şehri bolluk olur. İpsala şehri bir geniş ovada bağ ve bahçeli, (---) adet kiremit örtülü tek ve iki katlı mamur ve süslü hanelerdir. Ve *[98a]* (---) adet mihraptır. Evvelâ çarşı içinde (---) camii (---) (---) (---) (---) (---)

Ve tamamı (---) adet mescitlerdir, ama dârülhadis, dârülkurrâ ve dârüşşifâları yoktur. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve hepsi (---) adet hamamdır.

.... (3/4 satır boş)....................

Ve (---) adet tüccar hanları vardır.

.... (3/4 satır boş)....................

Ve (---) adet kervansaray var, ama bunlardan Sultan Süleyman zamanında yapılan Hüsrev Kethüda'nın kervansarayını Süleyman Han mimarı Abdülmennân oğlu Mimar Sinan yapmış ki sanki bir sağlam ve dayanıklı kasabadır. Bütün kubbeleri, binaları, ahırları ve devehaneleri tamamen kurşun ile örtülüdür. Mermer ustası bu imaretin duvarlarına öyle Ferhâdî külünkler vurmuş ki anlatılmasında dil kısa kalıp tarif etmeye ve övülmeye ihtiyacı olmayan gelen geçenler için konuk evidir ki benzeri meğer Tatarpazarcığı'nda makbul iken Maktül İbrahim Paşa Hanı ola (---) (---) (---)

Ve ziyafet evi imareti birdir, ama binde bir gibidir. Özellikle kış günlerinde rahat edilecek ve sığınılacak bir yerdir ki içine giren insan ebedi hayat bulur. Gece gündüz zengine, fakire, yaşlıya, gence, ateşe tapan, puta tapan, dinli dinsiz herkese birer sini içinde birer tas buğday çorbası, her adama birer ekmek, her gecede her ocak başına birer çıra, her at başına birer torba arpa, her Cuma gecesinde birer sini yahni ve pilav zerde ile minnetsiz sofradır. Kısacası Keykâvûs mutfağı, Selçuklu mutfağı gibi bir ziyafet evidir.

.... (1 satır boş)....................

Ve toplam 60 adet dükkânlarında her değerli eşya mevcuttur. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve (---) adet tekkesi var.

.... (3/4 satır boş)....................

Sözün kısası kurşunlu imaretleri çoktur. Suyu ve havası hoş, mahbubları beğenilir bir şehirdir (---) (---)

Ve ayan ve eşrafdan

.... (3/4 satır boş)....................

Ve İpsala kasabasının ziyaret yerleri,

.... (3/4 satır boş)....................

Buradan doğu tarafa bağ, bahçe ve gülistanlı mamur köyleri geçip (---) saatte (---) (---) (---)

Enez Kalesi'nin özellikleri

Rum krallarından Ferecik Kralı Radoçka Kral yapısıdır. Daha sonra Ceneviz Firengi istilâ edip onun elinden sene (---) tarihinde Ferecik Kalesi'nden yüz sene sonra bilek kuvveti ile Sultan Bayezid Han-ı Velî feth edip kendi hayrât ve hasenâtlarına vakf eyleyip bütün vergilerden muaf olup hâlâ yine Bayezid Han mütevellîsi hâkimdir. Ve şer'î hâkimi 150 akçe kazadır ve nahiyesi ancak 2 adet kasaba gibi köydür.

Kethüdayeri ve yeniçeri serdarı vardır, ama kalesi (---) (---) olduğundan dizdarı ve neferatları (---)

Kalesi Arda Nehri, Meriç ve Tunca Nehri'nin Akdeniz'e karıştığı yere yakın deniz kıyısında dörtgen şekilden uzunlamasına bir şeddadî yapıdır, ama yer yer yıkılmıştır. Tamamı (---) adet kiremitli hanelerdir.

Ve (---) adet camidir. Mescitleri var, ama medrese ve dârülhadis gibi imaretleri yoktur, ancak bağ ve bahçeleri çoktur. (---)

Hanları, hamamı ve yeteri kadar dükkânları vardır, ama insanların geçiş yeri iskele olmak ile çok iyi yatacak gemiler limanı vardır, ama müsliminden Rum keferesi çoktur.

.... (1 satır boş)....................

Buradan batı tarafa meyilli (---) saatte gidip,

Şan sahibi Keşan Kalesi'nin özellikleri

Büyük İskender zamanında Kavala Kalesi sahibi Feylekos Hakîm yapısıdır. Sonra Gazi Hudâvendigâr Edirne şehrini Rum elinden fethettiği sene Ceneviz kâfiri de bu Keşan Kalesi'ni istilâ

edip sığınak edem derken sene (---) tarihinde Bayezid-i Velî Mora diyarında Koron Kalesi fethine giderken *[98b]* donanma-yı hümâyûn ile Gedik Ahmed Paşa bu Keşan Kalesi'ni kuşatıp savaşarak Keşan Kalesi şan sahibi olup sonunda 7 günde zorla Keşan Kalesi'ni çekerek, ahalisini sürüyerek Ceneviz elinden fethettiler. Daha sonra hisar içine Hersekoğlu Ahmed Paşa'yı hâkim atayıp imar etti.

Hâlâ Rumeli Eyaleti'nde veziriazamların tarafından hâkimi var, zira veziriazam hâssıdır ki (---) adet akçe iltizamdır. 150 akçe kazadır. Nahiyesi 80 adet mamur köylerdir ki vilâyet valisi tarafından ve acımasız avanın şerrinden emin bir korunan hâsdır.

Ve hepsi (---) mahalle ve (---) adet kiremit örtülü tek ve iki katlı, bağ ve bahçeli hanelerdir. (---) adet mihraptır ama hepsinden çarşı içinde Hersekoğlu Ahmed Paşa Camii aydınlık güzel bir yapıdır.

.... (3/4 satır boş)...................

Ve (---) adet mescitlerdir.

.... (3/4 satır boş)...................

Ve (---) adet derviş tekkleridir.

.... (3/4 satır boş)...................

Ve (---) adet aydınlık hamamdır.

.... (3/4 satır boş)...................

Ve (---) adet tüccar hanıdır.

.... (3/4 satır boş)...................

Ve (---) adet dükkâdır.

.... (3/4 satır boş)...................

İleri gelenlerden Mehmed Ağa, Cafer Ağa, İsmail Ağa ve (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Beğenilenlerinden suyu ve havasının güzelliğinden mahbub ve mahbubesi ve Rum keratseleri çoktur.

.... (2.5 satır boş)...................

Keşan şehri külliyatının tamamlanması: Zemini (---) (---) bulunup kalesi dörtgen şekilden uzunlamasına imiş, ama haraptır, lâkin ismine Rus köyü derler.

.... (3/4 satır boş)...................

Bu Keşan şehri İpsala şehri ile Malkara şehri arasında bulunup (---) (---) saat yerdir. (---) (---) (---)

Keşan şehrinin ziyaret yerleri:

.... (3/4 satır boş)...................

Buradan batı tarafa (---) saatte,

Mugalkara Kalesi, yani Malkara şehrinin özellikleri

Yunan dilinde "Mugalogara", yani "Büyük padişahın gırandosu" demektir, yani "Ulular ulusu"dur, ama Yörük dilinde "Mallı kara" derler ve Çıtak kavmi "Mallı karı" derler, ama halk arasında "Malkara" ve "Malgara" derler.

İlk yapıcısı Destpot Kral'dır ki Yanko ibn Madyan'ın yaptığı İstanbul Kalesi'ni Silivri'den tâ Terkoz Kalesi'ne, oradan Karadeniz Boğazına, oradan tâ Galata'da Kurşunlu Mahzen'e kadar İstanbul ki Makedonya Kalesidir, onu harap eden Sırf Kralı Destpottur.

Sonra bu Malkara şehrini o yapmıştır.

Sonra Kavala sahibi Feylekos imar edip oğlu Mugalo Gırando'ya verdi.

Daha sonra 791 [1389] tarihinde Gazi Hudâvendigâr Kosova'da Miloş Koblaki elinde hançer ile şehit olunca o uğursuz senede bu Malkara şehrine Ceneviz küffârı istilâ edip sonra yine Gazi Hudâvendigâr veziri Koca Lala Şahin Paşa Ceneviz keferesi elinden fethetmiştir. Hâlâ Rumeli Eyaleti'nde (---) olmağile örfî hâkimi var

Ve 150 akçe pâyesiyle şerif kazadır ki (---) adet bakımlı ve şenlikli köyleri vardır. Sipah kethüdayeri, yeniçeri serdarı ve nakibüleşrafı vardır, ama kalesini fetihten sonra yıktıklarından kale dizdarı yoktur.

Bu şehrin zemini bir alçak tepenin eteğinde bayırlı, çayırlı, bağlı bahçeli yerde bulunup bütün evlerinin yüzü doğu tarafa ve kıbleye bakmaktadır. Tamamı 22 mahalle ve mihraptır. Bunlardan eski vami çarşı içinde Gazi Turhan Bey Camii, kalabalık cemaate sahip eski mabedgâhdır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) *[99a]*

Ve (---) adet mescitlerdir, ama dârülhadis, dârüşşifâ ve dârüzziyâfe imaretleri yoktur, lâkin her hanede nimetleri boldur.

Ve (---) adet tekkesi vardır.

.... (3/4 satır boş)...................

Ve (---) adet hamam vardır.

.... (3/4 satır boş)...................

Ve (---) adet tüccar hanı vardır.

.... (3/4 satır boş)...................

Ve (---) adet sultan çarsıdıdır.

.... (3/4 satır boş)...................

Ve (---) adet akarsu çeşmeleri vardır. Evvelâ güzellik çarşısı içinde akan Hüsrev Kethüda çeşmesinin tarihidir. (---)

Bu Hüsrevâne uyûna nedir dedim tarih
Dedi müverrih-i âlem bu mâ-i kevserdir.

sene (---)

Yine başka çeşme tarihidir:

Ehl-i diller cem' olup tarihini
Kim içerse nûş-i cânlar dediler. *sene (---)*

Gerçekten de suyu ve havası, mahbub ve mahbubesi hoş şirin şehirdir.

Beğenilenlerinden; kokulu gömec balı, tereyağı, üzüm bağı, beyaz yağlı çöreği ve baharlı kabak böreği meşhurdur.

Sanayiinin beğenilenlerinden; kara ve deniz seyyahlarının ellerinde gezdirdikleri silâh âleti ki ona zerdeste, çeltik, çelik ve meçik dedikleri nobutların her çeşidini kızılcıktan, çimşirden, sindiyan, yenidünya ve abanoz ağaçlarından üstâd-ı kâmiller bu şehirde inşa edip şehirden şehire hediye götürürler. Gayet sanatlı

meçik olduğundan Malkara meçiği meşhurdur, lâkin bu meçiklerin sarı, kırmızı ve başı kalaklı olanlarını genellikle taze civanlar alıp kullanırlar, bir garip seyirlik meçiklerdir.

Malkara şehri külliyatını tamamlanması: Evvelâ bu şehrin bütün evleri kırmızı kiremit ile örtülü, bakımlı ve halkı mutlu ve sevinçli kimselerdir.

Bu Malkara şehri İpsala şehrinin doğusu tarafında olup araları bir konaktan gergidir ve güney tarafında Ferecik şehri ve kuzeyinde Eynecik kasabası da birer uzun merhale şehirlerdir.

.... (1.5 satır boş)....................

Malkara şehrinin ziyaret yerleri. Evvelâ mezarlık içinde Ümmî Baba kabri,

.... (1 satır boş)....................

Buradan kuzeye yedi saat gidip,

Eynecik kasabasının özellikleri

Rum (Marmara) Denizi kıyısında (---) mamur bir kasabadır ki Sultan Bayezid ve Sultan I. Selim Han vezirlerinden Hazret-i Ebubekir'in temiz soyundan olan Vezir Kara Pîrî Paşa yapısıdır ve hâlâ onun evkafı olmakla mütevellîsi örfî hâkimidir. Şer'î hâkimi 150 pâyesiyle Tekirdağı kazası hekimbaşıların olmakla bu Eynecik kazası arasıra ona katılır kazadır.

Kethüdayeri ve serdarı Tekirdağı şehrinde oturur, ama zemini bir geniş verimli ovada bağlı ve bahçeli, suyu ve havası hoş bir şirin varoştur ki (---) adet kiremitli hanelerdir.

Tamamı (---) adet mahalle ve mihraptır. Bunlardan çarşı içre (---) camii (---) (---) (---). Zaviyeleri ve tekkeleri vardır, ama dârülhadis ve dârülkurrâsı yoktur.

Ve (---) adet hanlardır. Bunlardan adıgeçen Kara Pîrî Paşa Hanı gayet mamur minnetsiz konuk sarayıdır. Ziyafet evi imareti birdir, o da merhum Kara Pîrî Paşa'nın hayrât u hasenâtıdır ki yazda kışta gelen gidenlere birer bakır sini içinde her adama

birer tas buğday çorbası, birer beyaz ekmeği, her ocak başına birer tane yağlı çırası ve her at başına birer torba yem vakıf tarafından mihmandarlar getirip konuklara dağıtırlar. Gerçekten de büyük hayrattır, *Allah rahmet eylesin.*

Ve hamamı ufak tefektir. 200 adet oraya yetecek kadar ve bazı esnaftan dükkânları vardır, ama bedesteni yoktur, zira olduğu kadar bir güzel kasabadır.

Sözün kısası Gelibolu'dan çıkaldan beri gâh kuzeye, doğuya, batıya, kıbleye ve güney taraflarına yazılan köy ve kasabaları serseri gezip baştns ona seyr edip oradan batı tarafa gidip Edirne şehrine hareket edildi.

Sonra Eynecik kasabasından (---) saat bağlar bostanlar içinde *[99b]* ekinlikleri güzel, ana yolları iyi (---) köyler üzere gidip,

Kırkkavak Köyü menzili

Gerçekten de 40 adet uzun kavak bir yerde olup gölgesi sanki Acem hıyâbânı olmuş bu yeşillik ve mesire yerine bitişik 200 güzel haneli, bir cami ve hanlı bakımlı köydür ki Gazi Durhan Bey evkafıdır. Mütevellîsi bu güzel köye hâkim ve zâbittir.

Gazi Turhan Bey ziyareti: Bu köy içindedir. Sultan I. Murad ki Gazi Hudâvendigâr lakabıyla şöhret bulan Murad Han beylerinden Gazi Turhan Bey'dir, *Allah rahmet eylesin.* Buradan yine kuzey tarafa,

Sarıyar Köyü: Bağlı bahçeli, hanlı ve camili mamur Müslim köyüdür. Buradan yine kuzey semtine,

İbret verici Ergene Köprüsü kasabasının özellikleri

Edirne şehri nahiyelerinden bakımlı, şenlikli, bağllı, bahçeli ve tamamen kırmızı kiremit örtülü 1.200 adet ufat tefek hanelerdir. Hâkimi II. Murad Han ki Fatih Sultan Mehmed'in babası Murad Han mütevellîsidir. Camii, hanı, hamamı ve iki yüz adet dükkânları tamamen II. Murad Han hayratıdır.

Seyre değer büyük köprünün anlatılması

Bu kasabanın batı tarafında Edirne'ye giderken hemen şehir dibinde Yene Nehri, Ergene Nehri, Istıranca Nehri, Yenehisar ve Pınarhisar suları hepsi bir yere toplanıp büyük Ergene Nehri olur. Bu kasaba dibinde adı geçen nehirler üzerine merhum Sultan II. Murad Han *toprağı temiz olsun* bir büyük köprü inşa ettirmiş ki Rum, Arap, Acem, Belh u Buhârâ, Luristan, Moltan, Maskov, Leh, Çek, İsveç, Felemenk ve Alman diyarında eşi benzeri yok bir gökkuşağı köprüdür. Van ile Erzurum arasında Aras Nehri üzerinde Altın Halkalı Köprü, yine Aras Nehri üzerinde Erzurum'un Hasankalesi yakınında Çoban Sultan Köprüsü, (---) Nehri üzerinde Hasankeyf Köprüsü, Diyarbakır Eyaleti'nde Hazzo Kalesi yakınında Batman Nehri üzerinde Batman Köprüsü vardır. Kırşehri yakınında Kızılırmak Nehri üzerinde Çâşnigir Köprüsü, yine Kızılırmak Nehri üzerinde Osmancık şehrinde köprü, Geyve kasabası yakınında Sakarya Nehri üzerinde Geyve Köprüsü, Rumeli'de Edirne şehri içinde Mihâl Köprüsü ve ona yakın Meriç Nehri üzerinde Mustafa Paşa Köprüsü vardır.

Bosna serhaddinde Drin Nehri üzerinde Vişegrad Köprüsü, Hersek serhaddinde Mostar şehri içinde akan Neretva Nehri üzerinde bir göz Süleyman Han Köprüsü, İstanbul yakınında deniz kıyısında Süleyman Han ve II. Selim Han'ın Çekmeceler Köprüleri ve nice bunun benzeri garip ve acayip köprüler gördük. Ama bu Ergene Köprüsü kadar geniş, uzun, sağlam ve dayanıklı şeddadî gibi bir ibret verici eser görmedim.

Hatta Osmanlı askeri üzerinden geçtiğinde asla İslâm ordusuna sıkışıklık olmayıp dörder kat arabalar yan yana zorluk çekmeden geçerlerdi. Bu sağında ve solunda korkulukları adam boyu kadar tek parça taş kenarlıkların üzerlerinde taştan adam kellesi kadar yuvarlak taşlarla köprü kenarı süslenmiştir. Halk arasında öyle yaygındır ki

"Bu büyük köprüyü inşa eden mimar mühendisler Murad Han'ın istediği şekilde yapmadıklarından yapı ustalarını kırıp kellelerini köprü kenarına süslediğinin alâmeti bu yumru kelle taşlardır" derler. *Sorumluluk anlatana.*

Hatta bu sağlam köprünün şehir tarafındaki başında Mahmud Baba Sultan tekkesi dibinde bir küçük kemer altında köprü tarihi böyle yazılmıştır: Sene erba'în semâne mi'e [840].

Ve "Tamamı 174 gözdür" diye yazmışlar, ama her gözleri gökkuşağı, samanyolu gibi göklere baş uzatmış Havernâk kemeri, dokuz kemerlerdir.

Ve boyu tam 90 Mekke arşını yüksektir. Köprünün temelinde olan taşların her biri Mahmudî fili ve Mengerus fili kadar sert taşlardır. Hatta hakir gerçek bilgi elde etmek için attan inip yaya yürüyüşle köprüyü adımlayıp bir baştan bir başa kadar tam 2.000 germe adımdır ve dahi bu sanatlı köprünün vezinli tarihi budur:

Yümn-i ikbâl ile çün Şâh Murâd
Kıldı bu Ergene hayrâtını yâd
Oldu tarihi bu hayra bu kim
În imaret ebedî dâ'im bâd. *Sene (---)*

Ama bu köprüyü Fatih Sultan Mehmed babası Koca Sultan II. Murad Han evvelki padişahlığında yapmıştır. Sonra kul kendini padişahlıktan "Kocamıştır" diye indirip oğlu Fatih'i *[100a]* padişah ettiklerinde 13 yaşına ulaşmış iken 847 [1443] yılında cülûs edip 2 sene saltanat sürüp yine kul ayaklanarak,

"Bu sabî oğlan ne bilse gerek. Etrafımız düşman almıştır" diye Mehmed Han'ı indirip babası Murad Han'ı yine padişah edip Mehmed Han'ı Manisa tahtına gönderdiler.

Aradan 5 sene zaman geçince 855 tarihinde Muharreminin 16. günü [18 Şubat 1851] ki Perşembe günüdür, yine Sultan Mehmed taht sahibi padişah olduğu sene yaşları yirmi bir seneye ulaşmış iken Edirne şehrinde tahta çıktığına tarih: *"Rahmetü rabbihi"* lafzıdır, sene 855 [1451].

Sonra bu köprünün bir gözüni Fatih imar ettikte 80.000 guruş gitmiştir. Ona göre kıyas oluna ki Murad Han bu köprüyü yeniden 174 adet gözlerini yaptığında ne kadar mal gitmiştir, ondan belli ola. (---) (---) (---) (---)

Ergene kasabasının ziyaret yerleri: Evvelâ anılan köprü başında,

Mahmud Baba nurlu mezarı: Hacı Bektaş Velî fukaralarından olmak ile hâlâ tekkesinde tüm Bektaşî fukaraları doludur ki Hak kapısına gelen adaklar ile geçinirler, *sırrı aziz olsun.*

Mevlâ Mehmed Itrî ziyareti: Ergene kadısı iken Ergene Köprüsü'nden geçerken geçip gidip köprübaşında yatmaktadır. (---) (---) (---)

Buradan yine kuzeye (---) saat mamur yerlerde gidip,

Eğri kaleli Burgaz'ın özellikleri

Eski zamanlarda Dimetoka Kalesi sahibi Dimo Duka Kral yapısıdır.

Daha sonra 760 [1359] tarihinde Rum keferesi elinden Gazi Hudâvendigâr fethidir, Serdar İlbeği oğlu fethettiğiyçün İlbeği Kalesi derler. Meriç Nehri kenarında bir yalçın yüksek kaya üzerinde taş yapı bir harap kaledir ki içinde koyun çobanlarından başka bir tek kimse yoktur. Buradan yine cânib-i kuzeye, **Torba Ovası** adlı lâlezar ovayı geçip, **İkinci taht merkezi Edirne Kalesi menzili**ne 1070 senesi Saferinin 8. Cuma günü [25 Ekim 1659] girdik.

Hakir bu yukarıda yazılan köyleri ve kasabaları seyr ü temaşa edince saadetli padişah Boğazhisar ve Gelibolu'dan Edirne şehrine gelip saadetle girip tüm devlet erkânı ve ayânı hanelerine gitti. Bu hakir de tüm velinimet efendilerimizle o kış mevsiminde oda sohbetleri edip geçip dolaştğımız köyleri ve kasabaları, seyr ü temaşa ettiğimiz sağlam kaleleri anlatarak gece gündüz can sohbetleri ederdik. *Allah herkesin sonunu ve âkıbetini hayr ede.*

Ama (---) tarihinde ilk defa Edirne şehrine uğrayıp ayrıntılı olarak bütün imaretleri tek tek yazılmıştır ki yine yazıp anlatmaya gerek yoktur diye yazmaya kalkışılmayıp kendi zevk u şevkimizde 15 gün gece sohbetlerde iken,

Mehmed Giray Han'ın Boğdan Beyi Burunsuz Kostantin'den feryat mektubunu bildirir

Bir gün Kırım Hanı Mehmed Giray Han'dan, Yalı Ağası Dedeş Ağa'dan ve İsmail Mütevellîsi Ahmed Ağa'dan Köprülü Mehmed Paşa'ya arz u mahzarlar gelip,

"Der-i devlet-medara arz-ı bende-i bî-mikdâr odur ki,

Haremeynü'l-Muhteremeyn reayası sakin olan Boğdan diyarınıza Rakofçi Kral'ın Macar-ı füccârıyla Burunsuz Kostantin adındaki namsız Boğdan'ın Yaş şehrini eline geçirip hâlâ Gika Bey Boğdan'dan kaçıp cezire-i Kırım'da Bahçesarayımızdadır. Eflâk diyarında Cüvân Bey adındaki melun dahi tüm Eflâk şehrinde olan tüccarları kırıp ve Yergöğü Kalesi'nde Fazlı Paşa'yı, Konakçı Ali Paşa'yı ve Can Arslan Paşa'yı askeriyle tamamen Tuna Nehri'ne döküp ancak üç vezir Yergöğü Kalesi'ne sığınmışlardır" diye feryatnâme Tatar Han'dan Köprülü'ye gelince hemen Köprülü saadetli padişah huzurunda *"... (Yapacağın) işler hakkında onlara danış." [Kur'ân,* Âl-i İmrân 159] nassı üzre danışıp tüm Rumeli Eyaleti'nde olan beylerbeyilere, beylere, Yalı ağası ve Tatar Han'a emirler ve hatt-ı şerifler dağıtıldı. Daha önce Boğdan beyliğinden azledilip Yedikule'de hapiste olan Lipul Bey'in oğlu Dilber İstifan Bey'e Boğdan Beyliği sadaka olup tuğ, davul ve sancak verilip 10.000 namlı seçkin asker gitmesi ferman olup Fazlı Paşalı Kemankeş Ahmed Ağa iskemle ağası olup ılgar ile Boğdan tahtı olan Yaşka şehrine gitmede.

Siyavuş Paşalı İmrahor-ı Sultanî Musli Ağa Tatar Han'a gitti. Silâhşor-ı Sultanî Gazzazzâde Ahmed Ağa efendimiz hâlâ Bey olan İstifan Bey'e sancak ağası olunca,

Bu hakirin bütün levazımatlarını görüp Boğdan seferine gittiğimizi bildirir *[100b]*

İşbu 1070 Saferinin 23. Cumartesi günü [30 Ekim 1659] Lipul Bey oğlu Dilber İstifan Bey'e Boğdan vilâyeti ihsan olunup Ahmed Ağa efendimiz ile Edirne'den Boğdan diyarı seferine gittiğimiz konakları bildirir

Evvelâ ednâ'l-arz beldesi olan Edirne şehrinden kuzey tarafa gidip,

Gül Baba Köyü menzili: 200 haneli mamur köydür ki Gül Baba Sultan orada bir hıyâbân içinde yatmaktadır. Oradan

Çömlek Köyü menzili: Burada bir direkli İrem Bağı gibi Hünkâr Bahçesi var ki seher kuşları bülbüllerin figanları insanı ağlatır. Bunda olan türlü türlü çiçeklerin güzel kokuları insanın dimağını kokulandırır. Ve burada olan gezinti yeri çeşit çeşit Havernak kasırlarının her birini anlatsak büyük bir kitap olur.

Her tarafta selsebil, havuz, şadırvan ve fıskıye fevvareleri fışkırdıkça görenler hayret edip parmaklarını ağızlarına götürürler. Burada olan gölgeli uzun ağaçlar bir İrem Bağında yoktur, meğer İzmit dağlarında ola. Hatta bu hakir bu bağda eski bir büyük ağacın kökü gördüm, büyüklüğü tam 60 ayak idi, ancak ağacın gövdesi çürüyüp dalları kalmış. Hâlâ bu Meram Bağının ustası ve 300 nefer külâhlı bostancı bağcısı var. Yüksek bir köşk içinde Gazi Hudâvendigâr'ın, Yıldırım Han ve Murad Han'ın hil'atları, eyerleri ve at başlıkları vardır. Oradan yine kuzey tarafa,

Büyük Derbend menzili: Bir dereli yerde mamur Bulgar keferesi köyüdür ki muaf ve müsellem olup (---) evkafıdır. Oradan,

Küçük Derbend menzili: Bu da mamur Bulgar köyüdür. Oradan,

Ruhban, yani Papaz Köyü menzili: Tüm reayası Bulgar keferesidir. Buradan yine kuzey tarafa,

Âşıklar Köyü menzili: Oradan,

Işıklar Köyü menzili: Bu iki köy müslim köyü olup zeamettir. Oradan,

İsmail Fakı Köyü menzili: Oradan,

Örenler Köyü menzili: Bu iki köy müslim köyleri olup çakırcılar zeametleridir. Oradan,

Poyhad Kalesi, yani Karinâbâd şehrinin özellikleri

Eski zamanlarda Edirne sahibi İdrivne Kral yapıp uğursuz Rus kızından doğan nâ-pâk çocuğuna bu kaleyi bağışlamıştı. Bu oğlan Rus dilinde ismine Poyhad demekle bu şehrin ismi o asırda Poyhad idi.

Daha sonra Yıldırım Bayezid Han oğlu Sultan Musa Rumeli'ye sahip padişah gibi iken bu kaleyi onun asrında veziri Timurtaş Paşa Rum keferesi elinden feth edip ismine Karin-âbâd, yani "Yakında mamur ola" demektir. "Karin-âbâd"dan bozulma halk arasında ve Çıtak dilinde "Karnabat" derler.

Hâlâ Özü Eyaleti'nde Silistre paşasının hâssı olup subaşısı hâkimdir ki 3 kese iltizamdır ve 150 akçe pâyesiyle şerif kazadır.

Tamamı (---) parça mamur köyleri vardır ki o köylerden kadılara adalet üzere 4 kese haram akçe şekilli mal gelir.

Sipah kethüdayeri, yeniçeri serdarı, nakibi ve muhtesibi vardır, ancak dağlar içinde kalesi harap olmakla dizdarı yoktur. Şehrin zemini bir hıyâbânlı alçak dağın eteğinde bir geniş düz sahrada 1.000 adet kiremit örtülü tek ve iki katlı fukara evleridir ki hepsinde bağlar, bahçeler ve akarsular bulunur.

Ve hepsi (---) adet mihraptır, ama bunlardan kalabalık cemaate sahip çarşı içinde Rakkas Sinan Bey Camii, kiremitli ve bir minareli eski tarz eski camidir. Mescitleri, tekkeleri, sıbyan mektepleri ve birkaç hanları var. Hatta bir iç açıcı hamamı da Rakkas Sinan Bey'in hayratıdır.

Ve tamamı 300 adet dükkânlarında her esnaf mevcuttur, ama imareti, medrese, dârülhadis ve dârüşşifâsı yoktur. Suyu ve havasının güzelliğinden sağlıklı, dinç, kerem sahibi adamları vardır. Yer yer mahbub ve mahbubesi ve çeşit çeşit sulu şıralı meyveleri boldur.

Yiyeceklerinin beğenilenlerinden; balı, yağı, kaymağı, ayvası (---) (---) (---) (---) (---) (---)

.... (1 satır boş)...................

Karnabat kasabası ziyaret yerleri: (---) (---) (---) (---) (---) (---) Buradan kuzey tarafa,

Karasarı Köyü menzili: Reayası müslim ve keferelerdir. Buradan yine kuzey tarafa,

Aydos Kalesi'nin özellikleri: Bu da Timurtaş Bey eliyle Yıldırım Han oğlu Sultan Musa Çelebi fethi olduğu daha önce yukarıda 1061'de [1651] ayrıntılı olarak yazılmıştır. Özü paşasının hâssı voyvodalıktır. Buradan yokuş yukarı kuzeye Çenge Balkanına çıkıp öte tarafta,

Yeniköy menzili: *[101a]* Reayası Müslim ve Bulgar keferesidir. Buradan yine kuzey tarafa,

Pravadi Kalesi'nin özellikleri: Gerçekten de iki kaya arasına kurulmuş bir dar vadi içinde kurşunlu yapılarla donanmış bakımlı ve süslü şehir olduğu daha önce 1061 [1651] tarihinde anlatılmıştır. Ama şimdi bu şehre bir kefere, fecere ve uğursuz Rus, Eflâk ve Boğdan askeriyle derinti alayı edip girilmiştir ki diller ile anlatılıp kalemler ile yazılmaz, sanki gölge oyunu gösterisi idi. Buradan yine kuzey tarafa,

Kadıköy Köyü menzili: Müslüman ve kefere reayaları var. Mamur zeamet köydür. Buradan,

Gürz Ali Köyü menzili: İrem bağlı zeamettir. Oradan,

Ali Bey Köyü menzili: Hacıoğlu kazası köyüdür. Buradan,

Çoban Ese Köyü menzili: Müslüman köyüdür ki Dobruca vilâyeti toprağıdır. Buradan yine kuzey tarafa,

Mürvetli Köyü menzili: Oradan,

Çerçi Köyü menzili: Babadağı kazası sınırında bir camili mamur Tatar köyüdür. Buradan,

Kara Muradlı Köyü menzili: Bu da Babadağı hükmünde bir camili minaresi ibretlik mamur Tatar köyüdür. Buradan,

Tanrıverdi Köyü menzili: Tatar köyüdür. Oradan kuzeye,

Mamur Babadağı şehri, yani Sarı Saltık Sultan yatağı

(---) tarihinde bu şehirde hakir voyvoda olup zahire-baha da tahsil edip bütün köy ve kasabaları ile bütün özellikleri yazılmıştır, ama şimdi bu şehre de bir cünüp kefere askeri alayı ile girilmiştir ki anlatılmasında dil kısa kalır. Bu mamur şehirde 3 gün konaklanılıp çevre köylerden 3.000 adet Rum, Bulgar, Eflâk ve Boğdan kefereleri askerî taifesi şekilli yazıldı. Allah'a hamd olsun Çenge Balkanında, Sücülü Dağında, Koparan Belinde ve Kazan Belinde haydut küffârı kalmayıp askerî yazıldıklarından anılan dağlar haramîlerden emin oldu. Babadağı'ndan yine kuzey tarafa,

Tulça Kalesi'nin özellikleri: Daha önce bu da anlatılmıştır. Tuna Nehri'ni bu mahalden karşı adaya geçince İshakça, İbrail, Maçin, Kalas, Tomarova ve Kili Kaleleri, İsmail şehri, Ilıçsa İskelesi ve Hırsova Kalesi gibi çevre kalelerden 10.000 kadar kefere askerleri silâhlı gelip tarabans askeri yazılıp Tuna Nehri'ni geçince o gün Tulça adası içinde gidip Tuna Nehri kıyısında konakladık. 50 parça gemi ile tekrar Tuna Nehri'ni bir günde aceleyle geçip,

Büyük İsmail şehri menzili: Bu şehir Haremeynü'l-muhteremeyn evkafı olup kızlar ağasının nazır olduğu ve bütün yapıları 1061 [1651] tarihinde yazılıdır. Burada da 3 gün oturuldu. O kadar kefere askeri silâhlarıyla gelip toplam 20.000 adet bozacı, çevren, bakkal, çakkal, hardalcı Arnavudu, balıkçı ve meyhaneci kefereleri gelmiştir ki ordumuz sanki derinti askeri idi. Allah'ın hikmeti bu şehirde otururken daha önce Edirne'den iskele ağası olup Boğdan'a giden Kemankeş Ahmed Ağa

Boğdan'ın Yaş şehrinden kaça kaça gelip İsmail şehrine girdi. O gün Yalı ağasından, Kili, Akkirman ve Bender ağalarından, Bucak Tatarının ot ağalarından, Kalga Sultan ve Mehmed Giray Han'dan bizim Ahmed Ağa'ya ve yeni Boğdan Beyi İstifan Bey'e mektuplar gelip,

"İnşaallah 1070 Rebiulevvelinin 20. günü [5 Aralık 1659] sizinle Boğdan vilâyeti tahtı olan Yaş şehri altında toplanıp küffâr ile bir iki kere tokuşalım, Tanrı kerimdir, ya taht ola ya baht" diye Tatar Han ve Kalga Sultan'dan dost mektupları gelince hemen o gün İsmail şehrinde göç boruları ve kösler çalınıp 20.000 kefere ve müslim askeriyle yıldız tarafına gidip,

Kışla Köyü menzili, oradan **Dündâr Köyü menzili**, oradan **Ispenoz Köyü menzili**, oradan **Sepen Köyü menzili**, oradan **Pusita Köyü menzili**. Oradan,

Tabak Köyü menzili: Bu yazılan köylerin tamamı İsmail kazası köyleridir ki reayaları tümden Eflâk ve Boğdan kefereleridir, gayet zengin ve varlıklı Mekke ve Medine reayaları vardır, ama nice köylerin reayaları Boğdan'ı işgal eden Burunsuz Kostantin korkusundan köylerini bırakıp İsmail, Kalas ve İbrail şehirlerine dağılmışlar.

Daha sonra bu Tabak Köyünden kalkılıp isyankâr **Boğdan vilâyeti** toprağına ayak basılıp,

İskerled Kalesi'nin özellikleri: (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Orada konulup dört tarafa karavullar ve çarkacılardan ileri casuslar tayin olunup tüm cünüp taraban (silâhlı) askerler pür-silâh hazır oldular. Oradan,

Becene menzili: Bütün reayası Yaş şehri altında kâfir taburuna yardıma gittiklerinden ganimet mallarından bulunanlar alınıp köyü ateşe vuruldu. Oradan batı tarafa,

Kekeş (Keneş) Balkanı menzili, altında karavullar ile konulup o gece Balkan *[101b]* dağı içine 10.000 tüfengli tayin olunup beri tarafta bütün asker rahatça yattılar. Oradan,

Tabeçin Köyü menzili: Bunun da reayası tabura yardıma gitmek ile köyü ateşe verildi, ama bu menzilde Boğdan'ın 10 adet iş eri boyarları, purkalabları, vamoş, vistiyar, logofetleri ve hatmanları haçlı bayraklarını kaldırıp 10.000 seçkin Boğdan askeri cünübüyle bizim beye gelip tabi olduklarında bizim asker taze can buldular. Oradan,

Purut (Prut) Nehri Köprüsü menzili kenarında konulup çitten örülmüş köprüyü kâfirler kesip bu büyük nehri karşıya geçmede hayli zorluk çekildi. Önce karşı yakaya sallar ve potlar ile 15.000 tüfengli geçirip onlar karşı tarafta hemen tabur kazıp sığındılar. Bizler de askerin kalanı ile yavaş yavaş karşı tarafa geçince hemen dağlar içinden bizim askere 5.000 koyun, 500 sığır ve 100 araba ekmek Boğdan'ın reayalarından geldi, bütün askere dağıtılıp büyük, bolluk, sevinç ve şenlik oldu. Bu Purut Nehri geçit vermez, divane akar bir âbıhayat lezzetli nehirdir. Leh vilâyetinden ve Erdel vilâyetinin Seykel Dağlarından gelip Boğdan diyarından akarak gelip İbrail şehri ile Kalas Kalesi arasında Tuna Nehri'ne karışır derin nehirdir. Sonra bu Prut Nehri'nden kalkıp,

Sultan Süleyman Tepesi menzili: Bu mahalde Süleyman Han yedi kral ile ceng edip küffârı bozguna uğrattığında bütün Müslüman şehitlerini bir yere toplayıp üzerlerine toprak yığıp ibâdetgâh için bir mihrap etmiştir, ama gayet yüksek tepedir.

Hatta hakir "Bu tepe bir şehitler yatağı ve yüce bir makamdır" diye yaya yürüyerek bu tepe üzerine bir Fâtiha ile merhum Süleyman Han'ın ve orada gömülü olan şehitlerin ruhlarını şâd edip aşağıda döşenmiş olan derinti ordusunu seyredip hayretler içinde kaldım, ama gönülden dua edip dedim ki,

"İlahî, burada gömülü olan şehitlerin mübarek ruhları için olsun, bizim tarafımızı galip edip isyan eden Boğdan kâfirlerini perişan edip kahreyle" diye yalvarıp dualar ettim, ama Rabbânî ilham ile bildim ki duam kabul olup içimi bir sevinç kapladı. Oradan ertesi gün çarka askeri tamamen ileri gidip,

Küçük Seret Nehri menzili: Bu küçük nehir Bozav Dağlarından ve Erdel'in Praşo Dağlarının güney tarafından doğup bu mahalle yakın Purut Nehri'ne karışır. Oradan,

Filçin Köyü menzili: Yakıldı. Bu mahalde 40.000 Tatar ile yalı ağası gelip o kışta kıyamette kar üzere yapınçalarını çadır edip atlarını arkanlara bağlayıp yattılar. Boğdan beyimiz yalı ağasına 1.000 koyun, 40 sığır ve 5 kese harcırah gönderdi, Ahmed Ağa'mız yalı ağasına hoşgeldin diye bir altınlı hil'at-i fâhire giydirip çevreye karavullar ferman olundu. Oradan,

İstifan Kilisesi menzili: Bu mahalde kale gibi bir sağlam kilise olduğundan bütün zahire ve ağır yükleri burada papazlara teslim edip Yalı Tatarı askeri bizim asker ile bir yerde kat kat konup dört tarafa ince karavullar ve çeteciler gönderildi. Ertesi gün Allah'ın emri ile kâfirin taburundan 5 adet dil (esir) tutulup sorulunca,

"Hâlâ taburumuz Yaş şehri Gölünün karşısında Galata adlı mahalde 45.000 tüfengli tarabansımız ve 15.000 atlı katanalarımız vardır" diye haber verdiler. Bu 5 esiri serbest bırakıp o gece ta sabaha dek uykusuz kalıp tamamen hazır olarak bekledik.

Boğdan'ın Yaş şehri Ovası'nda büyük tabur cengini bildirir

Sabah ki oldu, tüm yalı askeri ve bizim beyin Rum camapur askeri tabur altına *"Allah'a tevekkül"* deyip giderken Allah'ın hikmeti kar, tufan üzere bir kar daha öyle yağdı ki serçe kellesi kadar kar düşer.

Yine Lem-yezel Allah'ın kuvvet ve kudretini gör ki âlemi aydınlatan güneş çıkıp bir yumuşak hava olunca kudret sahibi Allah doğu taraftan dağlar içinden Kırım Hanı'nın Kalga sultanı (---) Giray Sultan'ı 40.000 Kırım askeriyle yardım gönderince bütün asker bir yere gelip o gün kurban bayramı olup büyük danışma toplantıları olunca,

"Hemen bu sümbül havada küffâra aman zaman vermeyip vuruş etmek gerek" diye keneşi bir yere, yani danışmada bütün

asker görüş ve gönül birliği edip Yalı Tatarı çarkacı, Kırım askeri iki kanat gibi bizim Boğdan beyinin sağını solunu alıp Boğdan beyimiz 20.000 tüfengli askerleriyle davul ve alemini döğerek at başı beraber beş karış kar üzerinde Yaş şehri Ovası'na varılınca *[102a]* hemen bizim tüm asker bir ağızdan Allah Allah seslerine yol buldurunca yerle gök arası Allah Allah sesleri ile inleyip küheylânların ayakları altında olan tipi ve boranlı pamuk gibi kar yine havaya savruldu ve bizim asker Tatar birbirlerine karıldı ve katıldı.

Bu hâli, murdar, kötü işli, yeri cehennem küffâr görünce onların taburlarından nice yüz parça topları atıldı, ama Allah'a hamd olsun bu kadar bin insandan tek bir kişiye bile bir zarar isabet etmeyip ancak bir ata bir şahî top güllesi dokundu.

Ve o an Galata altındaki kâfirin taburunu komayıp savaşa başlanınca Galata ve Yaş şehrinin ne kadar kilise çanları var ise küffâra kalp kuvveti için bütün çanlara, erganonlara darblar vurulup çan seslerinden Yaş Sahrası titreyip yine taraf taraf camapur cengi olmada. Bu mahalde hakir bizim Ahmed Ağa ile Boğdan beyimiz yanında idik. Bey:

"Bolay ki Evliyâ Çelebi, şu Boğdan tahtına oturabileydim, zira bu beyliğe tam 3.000 kese malımız gitti" deyince hakir:

"Eğer beyim, Allah sana bu Boğdan tahtını müyesser ederse Hazret-i Peygamber'e iman getirir misin?" deyince,

"Allah şahit olsun, gizlice Muhammed Peygamber'e iman getirmeyi bana talim eyle" diye büyük yemin billah etti. Hakir:

"Ey imdi beyim, gam yeme. Muhammed Mustafa mucizatı berekâtıyla Boğdan tahtı, rahtı ve bahtı senindir" dedim. Bey:

"Eğer eyle olursa sana Evliyâ Çelebi 5 kese, 5 at, 5 köle, 500 altın ve nice ihsan ü inamlar edem" diye güzel vaatlerde bulundu, ama bu mahalde yine taburda türlü türlü Tatar cengleri olurdu.

Sonunda öğle vakti ki oldu, bütün asker aç bîilaç ve bir ekmek parçasına muhtaç alay çavuşları taraf taraf bağırıp,

"Herkes atları ellerinde olup biraz istirahat edip hazır yiyecekler yenile" denilince bütün asker attan inip Yaş şehri sahası menzilinde yaş kar üzerinde üzengi üzengiye beraber olup çadırsız konaklandı.

Allah'ın hikmeti 1070 Rebiülevvelinin 29. Cuma [14 Aralık 1659] günü "Ceng yasaktır" diye herkes rahat olup dağlarda ve bağlarda ateşler yakıp otururken,

"Bre kâfir taburdan çıkmış. İşte toplarını çekip erganon ve trompete borularını çalıp geliyor" dediklerinde, hemen bütün İslâm askeri göz açıp kapayıncaya kadar Arap atlarına binip, bizim bey de bütün tüfengli yaya tarabanslarını kat kat dizip atlılarımız ensede kafadar olup giderken hemen yeri cehennem kâfir Yaş Ovası'na geldikte beyaz kar üzere kara şapkalı kâfir kara nahır gibi yayılınca hemen içimizden bir Allah Allah sesi kopup önce Kalga Sultan 20.000 Tatar ile kâfire koyuldu. Murdan kâfir de "Yajuj Yajuj" deyip papazları çan çan çan çanlarını çalarak bizim asker üzerine saldırdı. Önce bir yaylım top, ardından bir yaylım tüfeng atıp iki asker birbirine karışıp, onu gördük:

Birkaç yüz Tatar toprağa düşünce hemen Kalga Sultan bir kere cengden yan verince hemen küffâr fırsat bulup şirinleyip Tatarı kovarak bizim askerimiz üzerine geldiler. Bizden onlara bir yaylım kurşun vurup savaşırken hemen yine Kalga Sultan askeriyle dönek edip asla küffâra bakmayıp hemen Galata'da olan kâfirin taburuna girip talana yağmaya başladı. Hemen kâfir bu hâli görüp tabura ve Yaş şehrine girmeye can atıp bütün top, tüfeng, fişeng, cebehane ve ağırlıklarını bize bırakıp kaçmada.

O an bizim asker ile 40.000 Bucak Tatarları kâfirin ardınca kova kova kıra kâfiri Yaş şehrine tıkınca şehrin etrafını Tatar ateşe vurdu, kâfirin yeri cehenneme dönüp şehirde kararları kaçmaya dönüp şehir ile karşı Galata arasında olan göl üzeri kalın buz tutmuştu. Daha önce binlerce kâfir o gölün buzu üzerinde Yaş şehrine ve Yaş'dan Galata'daki tabura buz üzerinde varıp gelirlerdi.

Bu kere Tatar, şehri ateşe vurunca buz üzerinde 5.000 kadar kâfir can havliyle varınca hemen buz kırılıp gözümüz önünde bu kadar bin küffâr atları ve donlarıyla buz altına geçip tamamen boğulduğunu kâfirler görünce hemen şehirden ve Galata taburuna giremeyenler o şiddetli kışta dağlara düşüp kaçtılar.

Allah'ın hikmeti bir anda Yaş Gölü kenarında Boğdan kâfirlerine bir satır vuruldu ki yarım saatte 12.700 kâfir kılıçtan geçip beyaz kar üzerinde beyaz kâfir cesetleri beyaz çakıl taşı gibi yatardı. 5.000'den fazla kâfirleri de ecel buz altına batırdı ve 10.000 adet küffâr İslâm eline ayakları bağlı, gönülleri yaralı yatırdı. *[102b]*

Allah'a hamd olsun bütün Müslüman gaziler muzaffer olup ganimet mallarıyla doyumluk olup İstifan Bey'i Boğdan tahtına oturtup 3 gün 3 gece sevinç ve şenlikler ferman olundu. O an saadetli padişaha fetih müjdeleri giderken Bucak Tatarı ve Kırım Tatarlarına, bozulan yeri cehennem kâfirlerin ardları sıra kovmak ferman olununca hakirin atları tavlı ve vücudumda güç kuvvet olmak ile Ahmed Ağa'mızdan ve beyden izin alıp 8 atımla ve 7 adet yarar silâhlı hizmetçilerimle *bismillâh* deyip,

Boğdan'ın Yaş şehrinden Boğdan ve Eflâk vilâyetlerini talan edip yağmalamaya gittiğimiz konakları bildirir

Evvelâ o gün *bismillâh* ile ılgar edip sahra, dağ, bağ ve ormanlarda 3.000 adet kâfir bulup nice yüzü keskin kılıca yem olup kılıç artıkları eli kolu bağlı esir olup o gün,

Bozay Nehri kenarı menzili: Bu mahalde çekinmeden yatıp sabahleyin amansız dağlara girip pek çok avlar alarak,

Yüksek kale, yani Seçova Hisarının özellikleri: İlk yapıcısı Leh Kralı (---) adlı kraldır. Daha sonra Boğdan keferesi istilâ edip onların elinde kalmıştır. İsim verilme sebebi odur ki Boğdan dilinde Seçva sarp yere derler. Bu kale bir yalçın kaya üzerinde olmak ile Seçva'dan galat Seçova derler. Gerçekten de seço üzerinde gayet sarp ve sağlam kaledir, ama sefer üstü olmak ile

içine girip ne büyüklüktedir ve ne kadar yapıları vardır, görmek kısmet olmadı. Ancak sert taş ile yapılmış bir küçük ve güzel kaledir ki Boğdan diyarında kale adıyla bundan başka kale yoktur. Hepsini sulh içinde Yıldırım Bayezid Han yıkmıştır. Ancak bu kale o asırda Leh kralı hükmünde olmağın yıkılmayıp sonra Boğdan bu kaleye malik olmuştur. Hotin Kalesi'ne bir merhale yer yakındır ve Turla Nehri aşırı Rıdvaniçse Kalesi ve Kamaniçse Kalesi'ne iki konak yakın Seçova Kalesi'dir. Gerçekten de kıblesi tarafı bir geniş ovaya ulaşmıştır. Bu kalenin hâkimi Boğdan Beyi tarafından hatman, boyar ve purkalabları 3.000 tarabans askerine malik olup bizim yalı ağası ve Kalga Sultan'a arabalar ile yiyecek ve içecek hediyeler getirip kaleden 70-80 adet toplar atıp şenlikler etti.

Daha önce Boğdan'da isyan eden Burunsuz Kostantin 300 ümmet-i Muhammed bezirgânları Yaş şehrinde esir edip bu kalede onları haps etmişti. Allah'a hamd olsun hepsini hatmandan istediğimizde asla tereddüt etmeyip her birine birer baş atlar da verip tamamı kurtulup bizimle sefere gittiler.

Oradan kalkıp batı tarafa **Filçe Ovası:** Oradan,

Okna Dağı: Bütün dağı ve taşı tuzdur ki dağları esir ve suçlular delip mağaralardan kaya kaya tuz çıkarırlar. Başka vamoş kefere hâkimi vardır. Burada 200 adet ümmet-i Muhammed esir bulup hepsini mağaralardan çıkarıp kurtardık, ama nicesi güneş görünce vefat edip orada defn ettik. Nicesi bizimle atlara binip giderken öldü, onlardan az kimse kurtuldu. Eğer bu Okna mağaraları cehennemini olduğu gibi yazsak sanki cehennem çukurunu anlatmış oluruz. *Allah bizi saklasın.*

Oradan batı tarafa dağlar içinde gidip köy ve kasabaları yakıp ganimet malları esirler alıp giderken ardımızdan Tatar Han'ın ve Veziriazam Köprülü Mehmed Paşa'nın birer mükellef kapucubaşıları hatt-ı şerif ile gelip öyle buyurmuşlar ki,

"Sen ki Han-ı âlîşân karındaşımın kalgası ve kulum yalı ağasısın, kırkar bin yel gibi hızlı, düşman avlayan Tatar askerle Boğdan diyarını fetihden sonra Eflâk diyarında isyan eden

Mihne adlı hain ve melunun hakkından gelip elini vilâyetini harap edip esirleri ve ganimet malları helâl-i hoşunuz ola" diye hatt-ı şerif okununca Tatar askerimizin her biri sanki yedi başlı ejdere dönüp o gün hemen *bismillâh* ile 81.000 Tatar ve 400.000 at ile,

Boğdan vilâyetinden Eflâk memleketine sefere gittiğimiz menzilleri bildirir

Evvelâ bütün asker bir yere gelip keneş ve meşveret edip tüm yarar atlarına binip daha önce aldıkları esirleri tamamen Iskıntı Nehri kenarında kılıçtan geçirip salt kalıp tüm sadaklı, savatlı ve eyersiz atlı yiğitler olup o gün çapul civerip tâ akşam vaktinden 31 saat yer alıp,

Iskıntı kasabası menzili: O an 300 adet hanesini ateşe vurup bu kadar ganimet malları ve esirler alındı. Oradan yine batı tarafa çapul ılgarı edip,

Vasiloy (Vasilev) kasabası menzili: Bu da yakılıp ganimet malları alındı. Oradan,

Birlad (Burlat) kasabası menzili: Bunu da harap ettik. Oradan,

Tekü̈c şehri menzili: Bunun tüm halkı ve boyarları hediyeler ile karşı çıkıp *[103a]* şehirleri yakılmadı. Oradan batıya ılgar ile,

Büyük Fohşan şehri menzili: Boğdan ve Eflâk'ın iki boyarı bu şehre hükmedip gümrük alınır büyük şehirdir ki reaya ve hatmanları karşı gelip sayısız hediyeler getirdiklerinden şehirleri yağmalanıp zarar verilmeyip berbat edilmedi. Ertesi gün Fohşan Nehri'ni atlar ile o mahalde geçip **Eflâk vilâyeti**dir, Oradan ılgar ile gidip,

Büyük Rimlik şehri: Tüm reayası Mihne taburuna gitmek ile şehir ateşe vurulup ganimet malları ve esirler bulunmadı. Oradan yine batı tarafa o gün ormanlık dağlar içinde ılgar ederken 8.000 seçkin esirler alındı. Oradan,

Bozav kasabası menzili: Gayet mamur idi. Bir seher vakti ateşe yakıldı. Kâfirler ateş korkusundan evlerinden dışarı çıkınca taamı 10.000 kâfir savaşmadan bağlı esir oldular. Oradan yine batıya meyilli,

Geregiçse kasabası menzili: Şâfiî vaktinde bu şehri çevirip bir kefere dahi hanesinden çıkmadan gece baskını edip 7.000 adet tertemiz mahbub ve mahbubeleri esir edip bu kadar ganimet malları alınmıştır ki hepimiz zengin olduk, ama şehri ateşe vurmayıp oradan ılgar ile o gece,

Eflâk tahtı büyük Tirkoviş şehri: Bunu da Şâfiî vaktinde kuşatıp Hanefî vaktinde "Allah Allah" deyip saldırdık. İçinde asla karşı gelir eli tutar kâfir bulunmadı. Tamamı tabura gidip ancak 23.000 adet avrat, oğlan ve kız esirler ile 70 adet kiliselerden sınırsız kıyassız mallar alındı. Bu mahalde Gazi Batır Ağa'yı mal ve esirler üzerine 10.000 yiğit ile ardcı bırakıp bütün asker salt kalıp bu kere kıble yönüne ılgar edip dokuz saat yeri bir saatte alıp yine seher vaktinde,

Eflâk tahtı büyük Bükreş şehri: Çevresini kuşatıp sabah vakti Allah Allah diyerek şehre Tatar askeri girince bütün avrat, oğlan ve kızlar yataklarından çıplak çıkıp bağırıp feryat ederek hepsi esir oldu. Bunda da o kadar mal menâl, hazine, define ve hediye kısmı alınmıştır ki anlatılmaz. Hemen 26.000 adet seçkin esir ve 600 araba mal meta alındı. Bu kadar esirler yine ardcı Batır Ağa'ya teslim olunup yine salt kalıp bir tarafa giderken Akkirman askerimiz 50 adet katana dil esirler tutup söyletildikte dediler ki,

"Vallahi, bizim Eflâk Beyi Mihne kralımız Türk'ün Fazlı Paşa, Konakçı Kara Ali Paşa, Can Arslan Paşa, diğer nice paşalar ve beyleri bozup askerlerini kırıp kimini Tuna'ya döküp boğuldular. Paşaları Yergöğü Kalesi'ne kapandılar. Hâlâ Yergöğü altında büyük ceng vardır. Eğer Yergöğü Kalesi'ni alırsa Tuna buzlayıp durursa Niğbolu şehrini, Uruscuk [Ruscuk] şehrini ve Silistre şehirlerini vursamız gerektir" deyince birkaç kâfirin kellesini kesip beşini serbest bırakıp hemen o an Bükreş

şehri altından yine kıble yönüne ılgar edip giderken anayollar üzerinde nice bin sünnetli ümmet-i Muhammed ölülerine rast gelirdik. Meğer Mihne kâfirin kırdığı bezirgân ibadullahları imiş. Bu ölüleri geçip dağlar içinde giderken onu gördük.

Yergöğü Kalesi Ovası'nda Tatar eliyle Eflâk taburu fethini bildirir

Dağlar içinden bir beyaz bayrak görünüp nice bin küffâr yaya, ellerini ardlarına komuşlar. Asla silâhları yok. Hemen nicesi gelip Kalga Sultan'ın ve yalı ağasının ayağına düşüp atlarının tırnaklarını öpüp durdular. Bunlardan sorulduğunda dediler ki,

"Vallahi, bizler Eflâk reayası boyarları ve hatmanlarıyız. Mihne Cüvan Bey bizi zorla kendine tabi edip Yergöğü'de Osmanlı ile ceng ederken işittik ki cenabınız Boğdan'da Burunsuz Kostantin'i bozup bu mahalle geliyorsuz. Bizler de şimdi kaçıp size geldik. Cüvan Bey hâlâ sizden habersizdir. Yergöğü'de paşalar ile ceng ediyor" deyince, hemen Kalga Sultan bu kâfirlerin önderlerini yanına alıp kılavuz edip hepimiz yarar kazaklanmış atlara binip *"Allah'a tevekkül"* diyerek Yergöğü Kalesi üzere o an varıp gördük ki 7 kat tabur Yergöğü Kalesi'ni kuşatıp korkusuzca kaleyi döverler. Hemen bir kere Allah ismine yol buldurup "Allah Allah" deyince Yaradana hamd olsun bütün küffâr bir kere "Bre Tatar geldi" deyince, kara şapkalı küffâr kara sığır gibi bir kere yerinden sökülüp nice bini Tuna Nehri'ne atlarıyla can atıp canları cehenneme, boğuldular.

Nice bini de yaya ve atlı dağlara düşüp ardları sıra bizim Tatar askeri düşüp onları kova kıra gitmede. Beri tarafta Yergöğü Kalesi'nde bu kadar zamandan beri mahsur olan paşalar ve İslâm askerleri kaleden dışarı çıkıp şükür secdeleri edip Kalgay Sultan'a ve yalı ağasına samur kürkler giydirilip hakire de bir samur kafası kürk bağışlanıp Paşa askerleri de kaçan küffârların ardlarına düşüp gitmede. Allah'ın hikmeti o gece bir şiddetli kış kopup Hayy-i Kadîr emriyle Tuna Nehri donup üzerinden geçilir

olunca, bu kadar zamandan beri Tuna'nın karşı tarafında muhafazaya duran derya gibi asker fırsat bulup "Bre küffâr bozulmuş" deyince ümmet-i Muhammed buz üzerinden Tuna'yı *[103b]* geçip beri Yergöğü'den geçip 3 gün 3 gece dağlarda, bellerde ve köy kentlerde biter ot ve öter horoz komayıp sayısını Cenâb-ı Allah bilir o kadar hayvan ve ganimet malları esirler ile askerler doyum oldular ki bir daha böyle olmamıştır. Hemen o saat bu sevinçli fethi Fazlı Paşa ve Kalga Sultan adamlarıyla saadetli padişaha arz eyleyip Kalga Sultan efendimiz ile 40.000 asker olup,

Eflâk vilâyetini yağmalayarak yine Boğdan vilâyetine döndüğümüz konakları bildirir

Bu mahalle uygun olduğundan bu başlık yazıldı.

Eflâkân keferesi isyanının sebebini bildirir

Daha önce Âsitâne-i saadet'de Boynueğri Mehmed Paşa sadrazam iken Eflâk beyi olan (---) adlı sapık kral, padişah hazinesini (vergisini) vermeyip isyan ederek Erdel diyarına kaçıp orada hakkından gelindi. Beri taraftan,

"Ayâ Eflâk beğliği kime ihsan olsa?" diye danışıldıkta hepsinin görüşüyle Boynudoğru Köprülü Mehmed Paşa, İstanbul'da Kenan Paşa'nın Âtike Sultan'ı yanında büyüyüp terbiye edilmiş Farsça bilir, hattat ve şiirden anlar, Rum delikanlısı, akıllı ve yetişkin Mihne Çelebi ve Cüvân Çelebi adıyla meşhur olup divan erbabı arasında hayli hatırı var idi, ona Eflâk beyliği verilip tuğ, davul ve sancak verildikten başka borç şeklinde Âtike Sultan bu Mihne Çelebi'ye 100 kese verip bütün gereksinimlerini görüp İstanbul'dan bir acayip pâk alay ile başında muhzır ağa süpürgesiyle çıktı ki sanki bir vezir-i mükerrem alayı idi. Tabileri arasında kesinlikle kefere yok idi. Tamamı pâk, giyimli ve muhteşem ve Müslüman kapucubaşılarıyla alay edip Melek Ahmed Paşa'nın Topçular adlı sarayında konakladı. Oradan menzilleri aşarak her menzilde

bolca kefere ve fecerelerin cünüp askerlerini başına toplayıp sınırsız yalan vaatlerle başına mezhepsiz müslim şeklinde adamları da kapucubaşılar ve diğer tabiler yazdı. Yollar üzerinde nice yüz adet zengin bezirgânlara olmadık vaatlerde bulunarak Eflâk tahtı olan Bükreş şehrine varıp karar etti. Orada bütün reaya ve berâyânın ve tüm boyarların metalarına narh verip ucuz bahâ ile alış veriş edip Hak tarafından görünüp Enûşirvân adaletini gösterdi. Kendi metalarını da borçlularına yok bahaya verip herkese ve her tüccara iltifatlar ve ihsanlar eyleyip,

"Yine çok mallarınız ile gelip ticaret edin. Size de ucuz fiyat ile görmediğiniz bilmediğiniz mallar veririm ve kimden isterseniz her malı alıveririm" deyip ümmet-i Muhammed'e tavşan uykusu verirdi. Âsitâne tarafına arz etti ki,

"*Elhamdülillah,* diyarımızda nice bin ümmet-i Muhammed oldu. Bize bir 500 akçe molla gönderesiz ki nice Müslüman işleri davası düşer. Elbette bir molla lâzımdır. Ve padişah izni ile bir cami yapayım, yahut padişahım tarafından bir selâtin camii yapayım. Ona dahi imam, hatip, şeyh ve hademe gönderin" diye Der-i devlet tarafına adamlar gönderip,

"Bundan böyle sikke ve hutbe padişahımın olsun" dediği haberi padişahın malumu olup bütün insanlar hamd ü senâ ettiler.

Ve tüm vilâyet halkı güvenip Eflâk memleketine o kadar faizci adamlar çok mallarla toplandı ki hesapla 10 Mısır hazinesi mal Eflâk diyarında toplanıp 10.000 adam da tahminen Müslüman toplanmıştı, *sorumluluk rivayet edene.*

Hemen bir gün ansızın, melun Mihne Bey bütün yalılara adamlarını gönderip,

"Bir Müslüman geçirmen ve bir kuş uçurman" diye haberler gönderip bütün Eflâk şehirlerine emirler ile boyarlar gönderip,

"Hükumetiniz altında olan bütün Müslümanları kırıp mallarını bana gönderesiz" diye haber gönderdi. Öyle rivâyet ederler ki 3 günde 17.000 ümmet-i Muhammed kılıç, harbe, navorta ve baltadan geçip Bükreş, Tirkoviş ve diğer şehirlerde

ümmet-i Muhammed'den dinden dönenleri bile haps edip mallarını alıp onları da nice türlü eziyet ve işkence ile tamamen kırdı. Ama bir bayrak sekban, bir bayrak sarıca ve yüzlerce yeniçeri bir yere gelip dinden dönmeyi kabul etmeyip ceng ede ede nice bin kâfiri kırıp hepsi selâmetle Yergöğü Kalesi'ne düşerler.

Sonra adıgeçen pis hîz (götlek) Mihne Cüvan Bey bu kadar mala servete sahip olup Erdel, Leh, Çek, Nemse, İsveç, Eflâk, Boğdan ve Kazak'dan 100.000 sayılı kâfir topladı. İsyana bel bağlayıp hazine vermediğinden isyânı ortaya çıkıp derya gibi kefereler cünüp askerleri toplayıp Silistre, Uruscuk, Niğbolu, İrşova, Vidin ve Feth-i İslâm'ı vurup yağmalamaya kalkıştığında Burunsuz Kostantin de 8.000 askerle Yaş şehri üzre gelip Boğdan beyi olan Kite adlı kefere karşı koymaya gücü yetmeyip Kırım diyarında Mehmed Giray Han'a kaçtı. Bizimle Tatar askeri tayin olunup Allah'a hamd olsun Boğdan diyarı ve Eflâk taburu feth olunca o şiddetli kışta Tuna Nehri'nin yüzü dondu ve buz oldu, tüm gazilerin yüzü güldü ve kol kol İslâm askeri Eflâk diyarını yağmalamaya *[104a]* girdi.

Ve Eflâk'in eli vilâyeti harap, halkı yüreği yanık esir esir ve evleri toprak olup bütün malları ve yiyecekleri toz toprak olup işleri tamam olunca Allah'a hamd olsun on günden sonra Tuna Nihrinin buzu sökülüp buz parçaları harman harman akmaya başladı. Ama bu sırada Eflâk'ın bir zengin boyarı bizim serdarımız Kalga Sultan'a 300 tabileri ve ailesiyle gelip hakir parmak kaldırtıp hepsini İslâm ile şereflendirdiğimiz bu hakire ganimet mallarından azizdir.

Kalga Sultan da eğninden samur lipaçesini o yeni Müslümana giydirip hakir ismine Mehmed dedim. El-Fâtiha denilip Kalga bunlara 300 yiğit koşup bu kadar çok mallarıyla Tuna kenarına gelip bu çaresiz, mezhepsiz, sonunu düşünen boyar,

"Emniyet ve iman İslâm tarafındadır" diye büyük kalabalık ile birkaç transa gemilere binip karşı tarafta Niğbolu müsellimi

Memi Ağa'ya Kalga Sultan mektuplarıyla vardıkta, yine iman yenileyip mü'min ve muvahhid olunca bütün vilâyet halkından Çerkes Ömer Ağa, alaybeyleri, diğer zeamet sahipleri ve tüfengçi Usta Mustafa tüfengçi da bu yeni Müslümana izzet ikram edip saraylar verip Niğbolu'da emniyet ve iman bulup düşman avlayan Tatar'ın yağmasından kurtulup sonu hayr oldu.

Ama isyan eden melun Mihne'nin sonu hayır olmayıp 40.000 asker ile ardına düşüp kova kova tamam olduk. Meğer o pis herif Eflâk'dan gece ve gündüz yarar atlar ile Erdel diyarının Praşo şehri dağlarını aşıp bu kadar değerli cevahiriyle başını kurtarıp Erdel vilâyetine vardıkta Erdel Kralı Rakofçi melun ve Kemen Yanoş melun o pis herife yardımcı olmayıp orada zehirleyip ölünce tüm değerli mallarını alıp canı cehenneme gidince Devlet tarafından Eflâk beyliği Duka adlı şahsa sadaka olundu, *vesselâm.* Ama bizler,

Kalga Sultan ile Boğdan'a bir başka yoldan gidip yağmaladığımız diyarları bildirir

Evvelâ Yergöğü Kalesi'nden kuzeye doğru giderek Çul Ovası'nı geçip biraz istirahat olundu. Çul Ovası denmesinin aslı odur ki (---) tarihinde Yergöğü Kalesi'ni Yıldırım Han yapmayı isteyince zemini çok derin bir bataklık olmak ile tüm reaya, berâyâ ve İslâm askerinde ne kadar çul, torba, kebe ve keçe var ise bu sahraya toplanıp dağlar gibi yığıldığından hâlâ Çul Ovası derler.

Sonra bütün çulları Yergöğü Kalesi batağına doldurup üzerlerine çit, ıskara ve karaçavlar çatıp Yergöğü Kalesi'ni yaptıkları için bu kaleye Çul Kalesi derler. Daha sonra taşra kalesini 816 [1413] tarihinde Yıldırım Han oğlu Çelebi Sultan Mehmed yaparken yerin göğün askerini toplayıp yaptığından Yergöğü Kalesi derler.

Beri taraftan Kalga Sultanımızla Çul Ovası'ndan da kalkıp yine kuzey tarafa,

Tirkoviş şehri: Henüz imara başlayıp reayası gelmeye başlamışlar. Orada hayli hediyeler gelip nice yüz adet esirlerimize çok çok mal verip esirlikten kurtardılar.

Oradan Bükreş şehrine varılıp dağlardan halkı gelmeye başlayıp hayli mal verip 500 esirlerini kurtardılar.

Oradan yine kuzeye ılgar edip tâ Deliorman Nehri kenarında köyleri yağmalanıp 300 esir alındı.

Oradan Körtin Köyünü yağmaladık.

Oradan Lavaho Nehri kenarlarında olan köyleri harap edip bin adet esir alındı.

Sonra Selorin Nehri kenarındaki köyleri ve çiftlikleri vurup harap ettik.

Oradan Radvay Nehri kenarlarını harap ve keferelerini ciğeri yanık esir ettik.

Sonra Arciş Nehri kenarlarında 2.000 adet pâk esir alındı. Oradan,

Yeseçen Köyü menzili: Burada asla esir ve ganimet malı bulunmayıp Erdel diyarına firar ettiklerinden köyleri ateşe verildi.

Oradan bir başka yol ile geri kıble tarafına dönüp yine Tirkoviş şehrine gelindi. Oradan doğu tarafa,

Çarpa Köyü: Bunu da harap edip geçtik. Oradan Prahova Nehri'ni geçip Sirimba Köyünü geçip ılgar ile Yaloniçse Nehri batağını atlar ile geçip nice köyler yakılıp ganimet malları alındı, ama isimleri malumum değildir.

Sonra, daha önce yazılan harap Geregiçse kasabasını geçip dağlarındaki pusu yerlerinde 3.000 adet esir ve ganimet malları alındı, ama 70 adet dilâver batır yiğitlerimiz şehit olup cesetlerini atlara yükletıp Kırım diyarına göndermeye söz verip kâfir diyarında komadılar ki sonra kâfir Tatar ölülerini ateşe yakar.

Oradan Prahova Nehri'nin başında Erdel sınırına seğirdip 6.000 esir, 200.000 koyun ve 6.000 sığır sürüp Sir Nehri kenarında konup kazanlar asıp nice yüz sığırları ve bazı yorgun atları boğazlayıp talkan, kurutlar, kazılar ve yazmalar yiyip o gece

zevk u safâlar ettik, ama yine dört tarafımızda karakollarımız vardı.

Oradan Bozav kasabası dağlarını geçip ve Bozav Nehri'ni başından geçerken nice yüz adet *[104b]* esirler ve nice bin adet hergele atları ganimet alıp Rimlik şehri dağları içinde pusu yerlerinde büyük cengler edip hesapsız ganimet malları ve 600 adet esir alındı. Sonra Güherçile Dağını geçip bir gün gitmişken Tatarın âdeti üzere salt kalıp bir günde yine geriye çapul civerip yine Güherçile Dağlarından ve Rimlik şehri yaylalarından sayısız hesapsız o kadar bol bol mal, ganimet ve esirlerin seçkinleri elimize geçti ki diller ile anlatılmaz.

Bütün yere serilesi kâfirler "Düşman avlayan Tatar, avlarını alıp geçti" diye dağlarda saklandıkları becenelerden malları menalleri ile çıkıp sahralarda köylerine inerken nice bin arabalara yollarda rast gelip cengsiz cidalsiz, savaş ve vuruş etmeden bütün kâfirler çoluk çocuklarıyla belâya düşüp hemen 170.000 sığır, at ve 400.000 adet koyun sürülüp sağ ve sol, ertesi gün,

Fohşan şehri menzilinde Fohşan Nehri'ni bu kadar ganimet mallarıyla ayaktan geçip karşı tarafta Fohşan şehri içinde konuldukta daha önce Eflâk diyarında alınan esir ve ganimet malları 10.000 yiğit ile Batır Ağa'ya teslim olunup Kırım'a gitmeye memur olmuştu. Allah'a hamd olsun hepsine esenlikle bu Fohşan şehrinde rast gelip bütün asker bir yere gelip derya gibi ordu olduk, ama 10.000 araba yükü ganimet mallarımız olup ayağımıza bağ oldu. Ama yüreğimiz taze taze yağ olup esirlere yara üstüne gönül yaraları olup bir gece bu Fohşan şehrinde rahatça yatıp şiddetli kış da gidip havalar ılımaya başladı. Bu Fohşan şehri Boğdan vilâyetinin sınırında olduğundan bizimle gelen Boğdan beyi tarafından Kalga Sultanımıza, yalı ağamıza, diğer zor-batır iş erlerine ve ot ağalarına ve kart kişilere hesapsız hediyeler gelip,

"Şimden geri benim elim vilâyetim talan etmeyesiz" diye ricanâmeleri gelince ot ağaları dellâllar bağırıp,

"Şimden geri çapula gideni ve köy yakıp mal, davar ve don alanın hakkından gelinip Kalga Sultanımız özün sokar (öldürür)" diye dellâllar çağırıp herkes çapula gitmeden ümit kesip aldıkları esir ve ganimet mallarını selâmete çıkarmak gayretinde oldu. Daha sonra Fohşan'dan kalkıp doğu tarafa anayol ile,

Teküc şehri menzili: Oradan,

Birlad kasabası menzili: Oradan kalkıp Birlad Nehri'ni geçip o günde Vasiloy Nehri'ni dertle, zorlukla geçip,

Vasiloy kasabası menzili: Bir gece yatıp bütün reayası ve berâyâları büyük hediyeler ile gelip çok mallar verip ricalar ederek 800 adet esirlerini ve 70.000 adet koyunların kurtardılar.

Oradan yine Birlad Nehri deresi içre gidip o gün Iskıntı Nehri deresi kenarınca gidip nice sıkıntılar çekerek,

Iskıntı kasabası menzili: Burada da nice bin koyun ve sığırlar satıldı, ama esirler ve atlar asla satılmadı, zira sığır ve koyun Tatar'a ayak bağıdır, ama at ve esirler yürek yağıdır.

Buradan yine doğuya giderken yeni Boğdan beyimiz mehterhanesini çalarak bu kadar bin askeriyle Kalga Sultan'ımıza karşı çıkıp "Gazanız mübarek ola" diye Kalga Sultan'a bir samur kürk ve beline bir mücevher kılıç kuşatıp yalı ağasına bir sırmalı hil'at-i fâhire ve diğer iş erlerine birer çuka çekman ve donlar giydirdi. Bütün İslâm askeri ile 41. günde Yaş şehrine girip velinimet Gazzazzâde Ahmed Ağa efendimizle, Fazlı Paşalı Kemankeş Ahmed Paşa efendimizle ve nice yüz adet ahbap ve dostlar ile müşerref olduk. Allah'a hamd olsun bu şehre 10 adet güneş parçası esir kölem ile, 4 adet tertemiz kız ile, 17 baş at ve bu kadar ganimet mallarıyla esenlikle girdik, Ahmed Ağa efendimize hediyeler verip ondan, beyden ve başkalarından ihsanlar alıp konağımıza yerleştik. Boğdan tahtı olan Yaş şehrinin özelliklerini yazmayı üzerimize görev sayıp şehrin içini ve dışını gezip dolaşırdık.

Bu günlerde Kalga Sultan Boğdan beyimiz İstifan Bey'den 20 kese yol hakkı hizmeti karşılığında alıp 200 baş atlar da bağışlanıp Kırım diyarına bu kadar esir ve ganimet mallarıyla

giderken hakire de 5 esir ve 6 rahvan at ihsan edip Kırım yoluna çıktılar, *Allah yollarını açık ede.*

Sonra yalı ağasına da İstifan Bey 5 kese harcırah ve 5 at bağışladı. Onlar da sayısız kıyassız ganimet malları ve esirler ile Akkirman vilâyetine doğru yola çıktıklarından onlar da hakire ihsanlar ettiler.

Sonra konağımızda huzur içinde zevk u safâda iken bir gün İstifan beyimiz huzuruna varıp konuşma sırasında, yalnız iken hakir:

"Bilir misin beyim, bu Yaş şehri altında ceng edilip savaşıldığı günü ne şekilde söz verdin?"

"Nedir?" deyince hakir:

"O gün 'Eğer Hak Taalâ bana bu Boğdan tahtında oturmayı kısmet ederse *[105a]* Allah ile ahdim olsun, Allah'ı bir bilip Muhammed dinine gireyim' demiş idin. İşte şimdi Allah hazır ve nazırdır. Sözünde durup Allah'a şahadet kelimesi getirip Hazret-i Muhammed'i hak peygamber bil ki Hak Taalâ sana bu devleti ahdine göre verdi. Eğer sözünde durmaz isen yine bu devleti elinden alıp dünyadan âhirete imansız gidip cehennemde ebedî ateşte kalırsın" deyince Bey:

"Ya benim babam Yedikule'de hapis iken 3.000 kese borca girip beni bey etti. Eğer ben Müslüman olursam bu beyliği bana zabt ettirmezler. Bu kere benim ve babamın hâli nice olur" deyince hakir:

"Bre beyim, vallahi bu sırrı kimse duymaz. Hemen sen yine bu yeşil kalpak ile gezip kiliselerine varıp İsa âyinini elden koma. Hemen gönülden şahadet getir" deyince

"İmdi bana İslâm'a gelmeyi öğret, ama Hazret-i Muhammed'i seversen bu sır burada kala" deyip, Allah'a hamd olsun şahadet parmağını kaldırıp kelime-i şahadeti getirip İslâm ile müşerref olup pâk abdest alıp öğle namazını ikimiz kılıp nice öğütler daha edip dışarı çıkıp haneme gittim.

Allah'a hamd olsun bu gazamızda da böyle bir büyük sevap edip canımız yerine gelip beyin de yüzü münevver olup bütün

zor işleri kolay olup Kârun malı elde etmeye başladı. Sonra hakir de Yaş şehrinin özelliklerine başladı.

Yaşka Ruhban şehri, yani Boğdan keferesî tahtgâhının özellikleri

Rum ve Latin tarihçilerine göre bu şehrin ilk olarak yapısına sebep, eski zamanlarda alçak topraklarda çok yaşlı bir ruhban var idi. Hazret-i İsa'ya yetişip havarîlerle sohbet edip arkadaş olmuştu. Bundan başka hayli yaşayıp Hazret-i İsa'dan 600 yıl sonra Hazret-i Risâlet-penâha yetişmiş bir rahip idi ki ismine Yaşka derlerdi. Çok yaşlı olduğundan buna bütün kâfirler her diyardan adaklar göndererek bin milyon Kârûn malı toplandı. Bir gün Yaşka adlı bıtrik sapıklık üzere ölünce oturduğu yere pis leşini kefereler gömüp o Kârûn malı ile üzerine büyük bir manastır yapıp ismine Yaşka Kilisesi derler. Zamanla büyük bir şehir olup o papazın ismiyle anılıp Yaşka şehrinden bozulma Yaş şehri derler. Sonra Salsal Kral oğullarından Kovirita adlı kral bu şehri daha fazla imar edip kendine büyük bir saray yapar, hâlâ beylerin sarayı o kral ismiyle isimlenip o saraya Kovirita derler. Seyre değer ibretlik bir saraydır.

Nice zaman sonra Âl-i Osman Devletinde Boğdan küffârı nice kere isyan eder. Sonunda 805 [1402] tarihinde Yıldırım Bayezid Han yıldırım gibi bu diyara yetişip bütün kâfirlerini kılıçtan geçirip şehri feth edip kılıç artıkları olan kâfirleri haraca kesip yine Varna'dan gemilerle karşı Sinop şehrine geçer. O sene bütün küffâr bir yere toplanıp Yaş şehri çevresine sağlam bir hisar yapıp yine isyan ederler. Yine üzerlerine Yıldırım Han gelip bütün kâfirleri kılıçtan geçirip inşa ettikleri kaleyi yıkıp yine Anadolu'ya geçer.

Sözün özü, o sene Boğdan küffârı 7 kere isyan edip bir senede 7 kere Bayezid Han yetişip fetihler ettiği için Emir Sultan hazretleri Bayezid Han'a "Yıldırım Han'ım" diye lakap verdi.

Sonra nice kere isyan edip haklarından gelindi, ama (---) tarihinde feth olunup Mekke ve Medine'ye vakfolundu. 10

senede bir vilâyetlerini Tatar yağmalamak, beylerinin azl u nasbı Osmanlı elinde olmak, tuğ, sancak, bayrak, davul ve alem sahibi olup sancaklarında sığır başı tasviri yazıp sancağı taşımak, savaşlarda Osmanlı ile 20.000 cürd atlı ve 3.000 tüfengli tarabans askerleriyle sefer eşmek, beyleri yeni mansıp olsa padişaha 1.500 kese ve 150 kese her sene kul mevacibine, padişah mutfağına, yeniçeriler meydanına senede kırkar bin koyun vermek, Tersâne-i Âmire'ye kadırgalar yağlamak için her sene 1.000 fıçı don yağı, 100 fıçı süzme bal, 100 kantar balmumu, 1.000 adet sığır gönü ve her sene Özü paşasına 40 kese vermeyi Sultan Süleyman kanun edip şart koştuğundan beri yine gâhice çok mal kuvvetiyle isyan ederler, ama hemen haklarından gelip elleri ve vilâyetleri böyle harap ve kefereleri esir olurlar. Süleyman Han kanunu üzere beylerinin gösterişi, azameti ve dârâtları bayağı beylerbeyiler gibi Müslüman mataracılar, tüfengciler ve *[105b]* altın taslı elleri teberli Müslüman şatırları, Osmanlı tarzı altışar kat mehterhanesi, divan efendisi, 12 müslim kapucubaşılar ve 12 ağa da Tatar Han tarafından Tatar ağaları var. Han'a dair olan işleri onlar görüp her sene hanlara 50 fıçı bal, 50 fıçı yağı ve 100 baş beygir hanlara hediye gitmesini tüm Süleyman Han kanun edip hâlâ Süleyman Han kanunu yürürlüktedir.

Bunlardan başka ne kadar tabiler ve adamlar tedarik ederse ister kefere ve ister müslim eder o kadar izin verilmiştir, zira yüksek mansıptır. Beyine, her sene sekizer bin Rumî kese, 2.000 kese hediye ve 2.000 kese zahire gelir olup İstanbul'un divan erbâbı vezirlerini ve vekillerini doyuran bu Boğdan ve Eflâk diyarıdır. Hakir bu diyarların hâllerine öyle görüp öğrenmişimdir ki bu Boğdan ve Eflâk mansıpları Bağdad ve Mısır'dan verimlidir, ama kefere beylerine mahsus olmuş bir mansıptır. Yüce Allah Osmanlı vezirlerine nasip eyleye.

Yaş şehri zemininin şeklini bildirir

Evvelâ Tuna Nehri'nden kuzeye iki konak içeri kuzey tarafı alçak bayırlı, kıblesi çayırlı ovalı, güneyi bir küçük yapma göllü

ve batı tarafı orman ve balkanlı geniş ekin biçin yerine kurulmuş 20.000 saz örtülü mamur kurtelerdir (evlerdir). Asla kiremit ve kurşun örtülü yapıları yoktur, ama genellikle kârgir yapı kiliseleri, sarayları ve manastırları çoktur.

Kurte Sarayının özellikleri

Bir yüksek saraydır ki her gelen bey bir eser yaparak kat kat olmuştur, ama fazlasıyla imar eden hâlâ Yedikule'de mahpus olup İstifan Bey'in babası Lipul Bey, yani Kurt Bey Kârun malı harcayıp yüksek köşkler, tek katlı köşkler, hamam, havuz, şadırvanlar ve divanhaneler inşa ettirmiş ki diller ile anlatılmaz. Arnavut keferesi bir zevk sahibi Lipul'dur. Bütün pencereleri ve şahnişinleri göle bakmaktadır ki bu sarayın etrâfı kale gibi şeddadî duvarlı beşgen şekilli taş yapı güzel bir sur gibidir. Çevresinde hendeği ve kuzey tarafa bakan bir demir kapısı önünde beş altı yüz tüfengli gözcü bekçi tarabansları hazır durup gece gayrı gözcüler gelir.

Bu saray içinde 300 adet tarabans odaları, yani yayan yeniçeri odaları vardır. Ve bir büyük divanhanesi var, 5.000 adam alıp tüm pencereleri göle bakar. Yüzden fazla kat kat sâfî kırmızı, sarı, yeşil, beyaz ve mavi sırça kiremitli iç oğlanlarının odaları, kiler, mutfak, saraçhaneler ve bistiyarhaneler, yani defterdar oturacak yerler ile süslenmiş ve saray meydanıyla bezenmiş bir kale gibi şirin bir saraydır. Bu saray önünde,

Gölün özellikleri

Daha önce yok idi. 1045 [1635/6] tarihinde Lipul Bey Sultan IV. Murad Han'dan izin alıp boş arazi iken iki bayırın arasına bir Nemrud seddi yığıp Iskıntı Nehri'nden büyük bir göl yapıp içine yüz binlerce adet balık koymuştur. O asırda balığından 40.000 altın elde edilir bir göldür. Hâlâ yine mukataa ve eminliktir ki çepçevre büyüklüğü 8 mil kuşatıp ayağında su değirmenleri vardır.

Bu gölün kenarına Lipul Bey bir hamam yapmıştır ki tüm kâfiristanda böyle sanatlı ve aydınlık hamam inşa olunmamıştır. Bütün hizmetçileri pâk, temiz siyah kâküllü, marali ve ceylân gözlü ve şirin sözlü Boğdan mûğpiçeleridir. Bütün esvapları tertemiz, suyu ve havası güzel hoş havalı bir hamamdır. Hatta IV. Murad Han bu hamamın tarzını yapısını duyup buyurdular ki;

"Olmaya, şu melun giderek krallık iddiasında ola" derler. Hemen bu haberi Lipul Bey işitip Sadrazam Kara Mustafa Paşa'ya mektup gönderip;

"Beni padişah huzuruna davet eylen. Padişahım huzurunda İslâm ile müşerref olup Boğdan veziri olduğumda padişahıma 500.000 altın ve sultanıma 100.000 altın hizmet edem" diye gönderdiği mektubun mührü budur, Lipul Bey'in secili yazısı:

"Muhibb-i hanedân-ı Âl-i Osman, Lipul Voyvada-i serhadd-i Boğdan."

Bu mektubu Murad Han görüp, "Tez huzuruma Lipul'um gelip Müslüman olsun" diye haber gitti. O gelince Murad Han âhirete göçüp Lipul Bey geri Boğdan'a dönüp sapıklıkta kaldı. Yani bu mertebe tedbirli, ileri görüşlü, zevk ve kerem sahibi olduğundan Yaş şehrini İrem bağı etmiştir.

Yaşka şehri varoşunun anlatılması: Bey sarayının kuzey tarafında bir düz yerde 20.000 saz örtülü odaları aralarından 700 adet geniş pâk kaldırımları balvan tahta döşeli caddelerdir. Kat kat şindire ve tahta örtülü boyar, vamoş, logofet, bistiyar, hatman, kopar *[106a]* ve diğer zengin keferelerin haneleri vardır ama avlularında bağ ve bahçeleri gayet azdır. Genellikle avluları kamış, çit ve sazdır ve bezirgânlarının çoğu Laz kavmidir.

Manastırlarını bildirir

Tamamı 11 adet mamur kiliseleri var ki benzerleri meğer Maskov diyarında Kiyev Kilisesi ola. Ama bunların eskisi Mesih

âyini edecek Bey Sarayının önünde **Yaşka Kilisesi** gayet sağlam yapı büyük kilisedir, ama sanatlı ve süslü değildir. Zira Yıldırım Han asrında ve Süleyman Han devrinde Müslüman mabedi olup sonra mihrabını kapı edip hâlâ kilise etmişler.

Yine bir gün bir padişah emriyle cami ederler, korkusundan o kadar donanımlı kilise değildir, ama eski mabedgâhları olduğundan hayli itibar ettiklerinin bir aslı da adı geçen Yaşka Papaz ki Hazret-i İsa'ya yetişmiştir, bu kilise içinde karanlık bir köşede gömülüdür.

Bu kiliseden sonra eski yapı bu şehrin dışında Kalas İskelesine gidecek yol üzere Yorboski Gölü kenarında bir bayırlı yerde **Menokola Manastırı** kale gibi ibret verici kilisedir ki tâ Hazret-i İsa zamanından kalmış derler. İçinde 500 adet papaz, kıssis, ruhbân, ladika ve bıtrik mugânları vardır.

Sonra Yaş şehri gölü kenarında **Galata Manastırı**, kale gibi bir kilise olduğundan Burunsuz Kostantin bu kiliseye kapanmış, dışında büyük bir tabur kazmıştı ki büyüklüğü altı saatte dolaşılıp 7 yerde tabyaları ve 5 yerde hendekli asma makaralı kapıları ile süslenmiş, içinde tüneller ile bezenmiş büyük bir tabur idi.

Allah'a hamd olsun bizim İslâm askerine bu tabur dayanmayıp Allah Allah ile içine Tatar askeri koyulup kâfire öyle satır vuruldu ki bir anda kâfirin tüfenglerini kendi kanlarının seli götürüp kelleleri kan içinde yuvarlanırdı. Hatta anılan manastır içinde kâfirler kapanıp onlar da ateşli kızgın kılıçtan geçip onların sebebiyle onların tahrikçileri olan papazlar da kılıçtan geçip kilise içinde kandan göl olmuştu. Kılıç artığı olan kâfirler Tatar korkusundan kendilerini manastırın çanlık kulesinden aşağı atıp parça parça olmuşlardı.

Sonra Yaş içinde **Lipul Bey Manastırı** görmeye muhtaçtır ki diller ile anlatılıp kalemlerle yazılmaz. Yakın zamanda yapıldığından sanki her taşı pan ağacı yaprakları gibi cilâlı,

parlak ve bukalemun nakışlıdır. Hatta Sultan IV. Murad Han'a 100.000 altın hizmet edip bu kiliseyi 7 yılda inşa ettikte Sultan Murad'a yerip çekiştirirler ki,

"Padişahım, Lipul sizden izin alıp sağlam bir kale yapmıştır ki bizzat cenabınız derya gibi asker ile varsanız fethetmede zorluk çekersiz" dediklerinde Murad Han gizliden bir çaşıt gönderir. Varıp görse ki gerçekten de büyük bir yapı, ama kale değil, bir manastır ki yeryüzünde benzeri yok. Gelip padişaha bu sanatlı kilisenin tarzını şeklini gören adam bir bir anlattığında Sultan Murad Han buyururlar ki,

"İnşaallah ben onu cami ederim" diye göz yumar. Ama gerçekten de Müslüman mabedi olacak bir sanatlı kilisedir ki içi ve dışı Mânî, Hassan, Behzâd ve Ağa Rıza resimleri gibi canlı gibi resimleri var ki hemen hâl dilleri ve sözleri yok putlardır, ama gülümsemeleri ve yan bakışları ibrettir, ama bu suretlere uygun beyt:

Güzel tasvîr edersin hâl u hatt-ı dilberi ammâ
Füsûn-ı işveye geldikte ey Behzâd neylersin

Gerçekten de öyledir, zira tasvir eden, Yüce Yaratıcı'dır ki tüm varlıklara hareketi, duruşu, bakışı, gülüşü ağlamayı veren odur. Ama bunları anlatmadaki maksat odur ki bu kilisenin dokuz kemerli kubbelerinde, revak ve Kisrâ kemerlerinde olan Fireng tarzı küçük büyüleyici nakışları bir diyarda görmedim. Hatta nakkaş ustalığını göstermek için bu kilise içinde bir tarafa cenneti, bir tarafa cehennem ve cehennem çukurunu, Gayyâ kuyusu resmi edip cennette hûrî, gılman, Firdevs, Huld-i berîn, Illiyyîn, Adn ve Sidre-i müntehâ gösterip bir tarafına arş, kürsi, levh u kalem dahi gösterip türlü türlü süslü köşkler içinde cennet ehlinin hûrî ve gılmanlarla içip eğlenmelerini yazmış ki hemen gören adam o an ruhunu teslim edip Me'vâ cennetine gideceği gelir.

Cehennemin çizilmesinde Veyl Deresini, Gayyâ Deresini, Sakar Deresini, Tamu Deresi, Siccîn Deresi ve Saîr Beli (---) (---) alev alev renkli boyalar ile öyle Nemrud ateşi içinde Nemrud,

Firavun, Kârun, Şeddad, şeytanlık yapapları, kötüleycileri, koğucuları, inançsız, günahkâr, zina yapanları ve lutîleri (ibne) birbirlerine çatışmış resimlerini gösterip yılan, çıyan, akrep, karakuş sıfatlı zebanîler zift ve katran içinde anılan âsîlere nobutlar vurup yakıcı azap ettiklerini göstermiş ki gören adamlar her şeyden tövbe edip temizlenir,

"Cennet olmazsa *[106b]* bâri cennet ve cehennem ortasında a'râf olsun" demesi kesindir.

A'rafı da bir çeşit resmetmiş ki bu da bir şekilde anlatılmaz. Bir tarafta da mîzân, terâzi ve bir tarafta sırât-ı mustakimi Saîr ateşi üzerinde kılıçtan keskin ve kıldan ince öyle Sırat Köprüsü yapmış ki gören insanın vücudu güz yaprağı gibi titrer.

Bu kilisenin kapısı tarafına mahşer gününün Arasat meydanını resimleyip bin bir ayak bir ayak üzere bir karışıklık, bağırış, çağırış, ağıt, figan, feryat etmiş şekilli ibretlik resimler yapmış ki hiç bir şekilde tarifi mümkün değildir. Tâ ki gelip gözle görmeyince belli değildir. Bu hakir insaf gözüyle seyredince hayranlığımdan parmağımı ağzıma götürdüm. Bunların içinde hepsinden fazla hazzettiğim resim odur ki melun Şeytan fakiri, iblis, darrât, züll, künnes ve vesvâs er-racim resimlerini birer tür garip ve acayip şekilli, ucube görünüşlü yapıp zebanîler bunları çok yakıcı azap ile azap eder yazmış ki gören adamlar safâ edip gülmeden dermansız kalıp hakir de görüp bol bol güldüm. Sonra bir papazdan hakir sorup

"Bu tasvirleri niçin böyle yazarsın?" dediğimde Papaz:

"Vallahi ağam, bizim kefere taifesi ahmaktır. Biz onlara kürsülerimizde vaaz ve nasihatler ederken sözümüzü anlayamazlar ve sizin şeyhleriniz gibi açık dillilik ile sözlerimizi anlatamazız. O yüzden cennet böyle, cehennem ve Sırat ve haşr u neşr ve Arasat meydanı böyle, diye resimlerini yazdırıp vaaz ederken Hıristiyanlarımıza işte şöyle ve böyledir, diye bu resimleri gösteririz" diye cevap verdi.

"Ya bu putlara niçin 'Tanrı' diye taparsız" dedim. Dedi ki:

"Hâşâ tanrı demeziz. O resimler Hazret-i İsa, Meryem Ana, Havarîler, Sarı Saltık, İsvet Nikola, Kasım Sultan, Avustos Sultan, bu kiliseleri yapanlar, diğer adak ve hayrat sahipleridir ki, onları gördükte başımızı açıp tapınıp tazim edip geçeriz. Yohsa Tanrı demeziz. Bu ne sözdür?" diye cevap edip:

"Biz onlara öyle saygı gösterdiğimizi diğer kefereler görüp kiliseler yapıp bize ihsanlar etsin diye kârımız için tazim edip tasvir ettiririz" dediler.

Bu Lipul Kral Kilisesinin dış avlusuna bakan batı kapısının kanatları sâfî sedefkârî ve gümüş pullar kakma savatlı sanatlı kapıdır. Bu kilise içre olan altın ve gümüş buhurdan, gülâbdan, şamdanlar, çerağdanla, mücevher kandiller, çeşit çeşit kıymetli ve sanatlı askıları hesaba gelmez.

Mihrapları tarafında İncil konacak rahle gibi bir çelîpâ ve teçelpa sehpa var ki bir Mısır hazinesi eder, derler.

Bu kilisenin dış duvarında olan parlak taşlar üzerinde türlü türlü çiçek resimleri var ki bir taşta olan resim bir taş üzere yoktur. Çeşit çeşit şemseler, bağlama, islimîler, mutahhıl ve kitabeler ile nakışlı taşlardır ki mermer ustası becerisini göstermek için bu duvarın taşlarına öyle taraklar vurup çiçekler yapmış, sanki sikkeyi mermerde kazmış. Benzeri, meğer Mora diyarı yakınında hekim ve filozofların şehri Atina şehrinde Eflâtûn-ı İlahî mabedinde ola, hâlâ Fatih camiidir. Allah bunu da IV. Mehmed Han'a cami etmeyi nasip ede.

Bu kilisenin geniş avlusu çevresinde 100 adetten fazla tek ve iki katlı papaz, kıssis ve ruhban odalarında 300'den fazla keşişler vardır ki perhiz ile sanki Roma papazı gibi iskelet olup çirkin çehre olmuşlar. Bu kilisenin evkafı çok olduğundan Mesihî mutfağında nimetleri çok pişip gelen geçenlere nefis yemekleri dağıtılır. Hatta Lipul oğlu yeni bey bu kiliseye 3.000 altın adak gönderip bir altın kandil gönderdi.

Avlu duvarının çevresi kale gibi beden bedendir. Kapısı üzerinde bir çanlık kulesi var ki göklere karışmıştır. En tepesinde

hamam kubbesi kadar bir çanı var ki o çanın sesi bir konak yerden duyulur.

Kısacası bu kiliseye ehl-i kıble mimar ve mühendisler 10 Mısır hazinesi mal gitti derler, *vesselâm.* Tamam oldu.

Bu kiliseye yakın **Duna Manastırı** adı geçen Lipul Kral'ın karısı Duna Bânû kızın ibret verici kilisesidir ki adı geçen Duna Çerkez asıllı olup veziriazam Derviş Mehmed Paşa'nın kız kardeşinin kızı Duna Bânû'dur ki hâlâ beyimiz olan İstifan Bey'in annesidir ki sapıklık içinde kaldı. Hatta Derviş Mehmed Paşa Şam valisi iken Sultan Murad'a rica edip bu kızı Lipul'dan kurtarmaya çok çalıştı. Lipul nice hazine saçıp inadından kızı vermeyip nice veletleri oldu.

Bu kilise o adı geçen Duna Bânû'nun ki *[107a]* kocasının manastırından kalmaz seyirlik bir kilisedir. Lâkin bunda bir ziyade şey var ki o ibretliktir.

1061 [1657] tarihinde Melek Ahmed Paşa sadrazam iken Silivri Kalesi yakınında Kumburgaz adlı kasabada köhne bir kilise içinde bir mermer sanduka içinde İstanbul Kalesi'ni ilk defa yapan Yanko ibn Madyan'ın kızı bulunmuştu. Keralinse adlı kız o mermer mahfaza içinde 3.000 yıldan beri vücudu pamuk gibi taptaze, kaşı, gözleri, yüzü, burnu, kulakları ve saçları yerinde bir kız cesedi çıktı, diye Melek Paşa'ya haber ettiler.

Paşa efendimiz hakiri keşfine gönderip gerçekten de yazıldığı üzere Paşa'ya arz ettim. O asırda Lipul Bey Boğdan beyi idi ki padişaha, vezire ve diğer vekillere 20.000 altın saçıp bu mermer sandukayı anılan kızın cesediyle arabalara yükleyip Boğdan'a götürdü. Boğdan'da bu Duna Kiliseyi henüz yaparken bu kiliseye o sandukayı koyup mermer üzere altın kakma zer-nişanlar üzere la'l, yakut, elmas, firuze, zeberced, seylân, aynü'l-hur, aynü'l-hir, aynü's-semek, zümrüt, yeşim, hıtayî ve yemeni adlı kıymetli cevahir taşları ile bu mermer sandukayı süsleyip ona bir kırmızı atlas ve nakışlı hârâdan altın işlemeli, sırmalı bir tuhaf zarf etmiş ki görenin sürmeli gözleri kamaşır. Tâ bu derece ibret verici sandukadır. Bütün resimleri büyüleyicidir ve başka

tarzı, güzel yapısı sanki Lipul Kral kilisesidir, zira ikisini de bir Leh ustaları inşa etmiştir.

Bu Yaş şehri içinde bunların karşısında, **İstifan Kral Manastırı**. Bu da kale gibidir. Sonra **Santarna Manastırı**, sonra **İsvet Sava Manastırı**, sonra **Kasım Manastırı**, sonra **Kostantin Manastırı**.

Bunlar meşhur ve mamur büyük kiliselerdir ki vakıfları fazla olduğundan her birine her gün her gece biner atlı ve yaya adamlar konup göçerler.

Bunlardan başka mahalleler içinde küçük kiliselerdir ki sanki tekkeleridir.

Ancak bir hamamı vardır ki yukarıda yazılıdır.

Tamamı 2.060 dükkânlardır. Kimi kârgir, kimi paz, saz ve tahta örtülü çarşı pazardır. Gerçi kârgir bedesteni yoktur, ama tüm ülkelerin değerli eşyaları burada bolca bulunur. Bütün dükkânları içinde kadınları kızları oturup canlarının istedikleri gibi gizli metaların satarlar. Bu çarşı içinde gümrüğünde bir vamoş oturup gelen giden tüccarlardan gümrük alır.

Bu şehrin iskelesi Leh diyarında Bahr-i Muhit kenarında Daniska İskelesidir ki Hint pirinci, biber, tarçın, karanfil ve dâr-ı fülfül tüm arabalar ile Daniska şehrinden gelir ki bu şehre 20 merhale kuzey tarafında yakın yerdir.

Bu Yaş şehri içinde 1.060 adet zir-i zeminlerdir (bodrum) ki üzerleri tamamen meyhane ve zinâhanelerdir. Şarapları azdır, zira şiddetli kış yeri olmakla bağları yoktur. Ancak bal sularının çeşitlerinden miskli içecekleri ve horilka rakılarının türlü türlüsü, pivo, arpa suyu, yulaf, çavdar suyu ve med suyu adında çeşitli rakıları olur. Onun için bütün kâfirleri kâfirleri hovarda ve Horasan tembelleri gibi sermest, sarhoş, işsiz güçsüz, bekâr gezerler.

Ve toplam 6 adet mükellef bezirgân hanları var ki tüm pahalı eşyalar bu hanlarda mevcuttur.

Ve bir adet misafirhanesi var ki Âsitâne-i devlet tarafından gelen ağalara mahsus kırk elli odalı, ahırlı, mutfaklı konuk sarayıdır ki saraylı kefereleri daima herkese hizmet ederler. Bu hanedanı Tatar yakmamıştır zira Han tarafından gelen Tatar ağaları da burada kalırlar. Ancak bu şehirde asla çeşme yoktur. Bütün halkı arabalar ile çılır dedikleri fıçılarla su taşıyıp içerler, içimi güzel bir sudur.

Suyu ve havasının güzelliğinden mahbub ve mahbubesi gayet çoktur. Hatta kazda dedikleri fahişeleri meyhanelerde oturup bir tür atlas, kadife, kâmhâ ve hârâ fistanlar giyip bir çeşit ökçesi yüksek kubadî pabuçlar giyip güzelliklerini sergiler gayet mahbub, başları açık, siyah kâkülleri dağınık kazda fâhişeleri vardır ki hepsi Boğdan beyine senelik 6 kese mal verirler.

Bunlardan başka avratlar elvan ipek fistanları üzere İstanbul'un kenarı ipekli mavi peştamallarını kuşanıp gezerler. Ondan bellidir ki o esvaplı avrat fahişe değildir. Oğlanları da gayet yaramazdırlar. İslâm diyarına kaçarlar diye babaları inatçı veletlerini zabt etmediklerinden meyhaneci çırağı manyuklardır.

Keferelerinin esvapları, tamamen çuka ve başlarında Tatar kalpakları, göğüsleri ve yenleri gümüş düğmeli dolama giyip çoğu *[107b]* tüccar kavmidir. Bir bölüğü sanat ehlidir ve bir sınıfı askerdir ki Tatar gibi okluk taşıyıp yarar atlıdır. Hepsi Mesîhî milletten olup İncil kitabı okurlar.

Erkeklerinin isimleri budur:

.... (1.5 satır boş)...................

Kadınlarının isimleri budur:

.... (1.5 satır boş)...................

Yiyecek ve içeceklerinin beğenilenleri; balı, yağı ve bal mumu gayet çoktur. Hatta bir tür bal mumu yerde biter. Sıcağın şiddetinden yerler yarılıp orada kovanlar bal yiyip yağmur yağınca balları eriyip bal mumları yeryüzüne çıkıp alırlar. Ve hayvanlarının sayısını Allah bilir.

İçeceklerinden türlü türlü rakıları, beyaz francala ekmeği ve (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Bu şehir beşinci iklimin ortasındadır. Arz-ı beledi (---) (---) ve uzun gündüzü (---) (---) (---) (---)

Ve imareti tâlii akrep burcu ve merih su evinde olduğundan şehir içinde devamlı savaş, kavga, çatışma olur. Gerçekten de halkı akrep sıfatlı azgın keferelerdir (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Yaş şehri külliyatının tamamlanması

Bu geniş vilâyetin uzunluğu, batıya doğru Fohşan şehrinde tâ kıble tarafında İsmail şehrine kadar uzunluğu 12 konaktır. Doğu tarafı Özü Eyaleti'nde Bender Kalesi toprağıyla komşudur. Oradan Turla Nehri kenarınca Kardaş Kazak ile komşudur. Kuzey tarafında Hotin Kalesi ve Seçova Kalesi bu Boğdan'ındır ki Turla Nehri kenarında Leh vilâyetiyle komşudur. Batı tarafına meyilli Erdel vilâyetinin Seykel vilâyetinde Sahan Samur Dağlarıyla sınırdır. Batı tarafına Eflâk vilâyetiyle komşudur. Tuna Nehri kenarmda Osmanlı ile sınırdır. Bütün vilâyetinin büyüklüğü çepçevre 40 günlük yoldur.

Ve bu vilâyet cümle (---) adet boyar ve purkalab hâkimlikleri yerlerdir. Ve öyle adalet vardır ki tüm cevahir cinsi kıymetli eşyalarmı altın sini içinde başında açıkta götürüp gezdirsen bir kâfirin bakmaya canı yoktur. Tâ bu derece mazbuttur ki zerre kadar bir kefere isyan ve hıyanet etse aman zaman vermeyip o kâfiri böğründen kazığa vurup asla indirmezler. Zira her köy kentte hâkimleri ve askerî taifeleri çoktur. Adaletleri öyledir ki bir adam bir adama asla zulüm edemez ve bey divanında davalar dinlenip kimse yalancı tanıklık edemezler.

.... (2 satır boş)...................

Boğdan kavminin dilleri, ıstılahları

Evvelâ Boğdan diyarında hükumet sahibi olanın isimleri ıstılahları üzere budur.

Evvelâ bunlardan melik baş logofettir, yani tüm boyarların, yani beylerin başıdır ki bütün vilâyetin mührü onun elinde durur.

Sonra birinci vornik, yani tüm vilâyetin yarısından tâ Tuna Nehri kenarına kadar ona tabilerdir ki o vilâyetlerde düşen davaları baş vornik dinler.

Sonra ikinci vornik, yani vilâyetin yarısından tâ Hotin Kalesi'ne ve Turla Nehri kenarı ile tâ Leh vilâyeti, Erdel vilâyeti ve Bender sınırlarına kadar düşen davaları ikinci vornik dinler.

Sonra baş hatman, yani tüm vilâyet askerlerine baş serdardır.

İkinci hatman, yani vilâyetin yarısının askerîsine o serdardır.

Sonra postenlik, yani beyin kapucular kethüdasıdır ki beye ait mîrî mal davacıları ve reayaları beyle bu buluşturur.

Sonra behranik ve kupar, yani bu ikisi beylerin kadehkârlarıdır ki beyler bu ikisinin meşveretleriyle ellerinden şarap içip başkasından içmez, zira nice yüz kere şarap ile beyleri zehirlemişlerdir.

Sonra ısbatar, yani beylerin yanında kılıç tutar silahlarıdır.

Vistiyar, yani defterdardır. Bütün hazine malı bunun defterindedir.

Sonra komsin, yani imrahordur.

Sonra zihnigar, yani arpa eminidir.

Sonra üçüncü logofet, yani tezkirecidir, ama Müslüman divan efendileri vardır.

Sonra uşar, yani *[108a]* baş kapucubaşıdır.

Sonra şatrar, yani çadır mehterbaşısı.

Sonra kamaraş, yani bey hazinedarıdır.

Sonra armaş, yani asesbaşıdır, *Allah saklasın,* bunların insanlara ettiği işkenceleri meğer Acem diyarında edeler.

Sonra ustolnik, yani çâşnigirbaşıdır.

Sonra vetah, yani çavuşlar kethüdasıdır.
Sonra kolçar, yani kilârcıbaşıdır.
Sonra medeninkâr, yani sofracıbaşıdır.
Sonra selçar, yani kasapbaşıdır.
Sonra darabans ağası, yani yeniçeri ağasıdır.
Sonra vamoş, yani gümrük eminidir. (---) (---) (---) (---)

Bunlardan başka nice mertebe sahibi isimleri vardır, ama hatıra gelen bunlardır ki yazıldı.

Bu şehrin nice çeşit hâllerine 40 günde vâkıf olup nice bin türlü seyirler ederek işbaşında olan kefereler ile dostluklar kurup büyük ziyafetler yenip nice kere bu şehrin kuzeyi tarafında çeyrek saat uzaklıkta yerde İrem bağlarında Bey, Ahmed Ağa efendimize büyük ziyafetler eyleyip türlü türlü hediyeler verirdi. Hatta bir kere daha önce Yaş gölünde savaş günlerinde boğulan kâfirlerin tamamının pis leşlerini atları ve donlarıyla gölden çıkarıp bütün koşumları, silâhları ve bellerinde kemerlerini bile bizimle gelen tabiler olan İslâm askerine bu kadar malı bağışladı

Sonra 41. gün bizim Ahmed Ağa'mıza 40 kese, 40 adet yorga at, 3 samur kürk, 10 donluk elvan cengâr çukaları, bu kadar gümüş Tatar at takımları, gümüş Tatar eğerleri ve nice kıymetli hediyeler ile her gün Boğdan kapu kethüdalarından ellişer okka et almak üzere temessükler verdi. Bütün tabilerine 10 kese, birer donluk çuka ve birer at verdi. Bu hakire de 3 kese, 5 yorga, 2 baş beygir, 1 saat, 1 gümüş at takımı, 1 gümüş Tatar eyeri ve 5 donluk çeşitli saya çukalar ile her gün beşer okka et tezkiresi verdi. Hizmetçilerime de yüzer guruş, birer at ve birer donluk çuka verip bey ile Yaş şehrinden bir saat uzaklıkta vedalaşıp tüm boyar, hatman, bistiyar ve kuparlar ile esenleşip kıble yönüne,

1070 Rebiülâhirinin 13. Pazartesi günü [28 Aralık 1659] Boğdan şehrinden kıble yönüne Edirne şehrine gittiğimiz kaleleri ve konakları bildirir

Evvelâ Boğdan'dan çıktığımız gün Ahmed Ağa efendimiz 4 adet dinden dönmüş kâfirleri gaza niyetine deyip boyunlarını vurup *bismillâh* ile,

Kaptan Köyü menzili: Mamur purkalab köyüdür. Oradan,

Roboya Köyü menzili: Mamur köydür. Oradan,

Borten Köyü menzili: Bin haneli mamur köydür.

Oradan Ahmed Ağa efendimiz İsmail şehrine esirler almaya gidip bu hakir Tuna kenarında olan kale ve şehirleri seyretmeye gittik.

Oradan **Muyteş Köyü menzili**, oradan **Gözmeşt Köyü**. Oradan,

Mateyiş Köyü menzili: Bir ormanlık içinde bin haneli mamur köydür ki bu köyler Tuna Nehri kenarlarına yakın olmak ile Tatar yağmalayıp yakmadığından mamur dururlar idi. Oradan,

Taşburun menzili: Boğdan'ın sınırının sonudur. Bundan öte batı tarafa artık Eflâk sınırıdır. Oradan doğu tarafa Tuna kenarıyla gidip,

Ilıçsa Köyü menzili: Tuna Nehri kenarında Boğdan hükmünde büyük iskeledir. Eski zamanlarda bir ılıcası olup işlemez olduğundan Ilıçsa derler. Oradan yine doğu tarafa,

.... (6 satır boş)....................*[108b]*

.... (34 satır boş)....................*[109a]*

Bender bacı, yani İshakcı Kalesi'nin özellikleri

İsim alması sebebi odur ki (---) (---) (---) (---) (---) (---) ve yapılma sebebi odur ki 1030 [1621] tarihinde Sultan II. Osman Han Gazi Leh diyarında Hotin Kalesi fethine gittiğinde Kaptan Çelebi Hasan Paşa'ya ferman edip,

"İshakcı adlı bir mahalde bir kale yapıp orada Tuna Nehri üzere 60 adet transa gemiler üstlerinden geçilir 750 arşın enli

olan bir ahşap köprü yap ki adet gemici hizmetçileri olup derya gibi ordum geçtiğinde zerre kadar zarar görmeye bir sağlam büyük köprü inşa eyle" dedi. Ferman gelince o mübarek senede bu kaleyi Hasan Paşa Tuna Nehri kenarında inşa etti ki anlatılır.

Evvelâ pâk Babadağı toprağı tarafında Tulça Kalesi sırası ve Tuna Nehri kenarında (---) (---) üzere dörtgen şekilli sağlam bir hisardır ki 40 adet azep, 40 adet beşli ve 40 adet hisar erleri ve kale dizdarı hâkimdir. Yetecek kadar cebehanesi ve topları vardır. (---) tarafına bir kat metin demir kapısı var. Her gece mehterhanesi çalınıp hisar içinde (---) adet kiremitli bağsız bahçesiz neferat haneleri, buğday ambarları ve hünkâr camii var. (---) (---)

İshakcı Kalesi varoşunun anlatılması: Bu kalenin (---) tarafı dışında (---) adet saz, şindire tahta ve kiremit örtülü hanelerdir ki Tuna Nehri'nin güney tarafına kurulmuş mamur kasabadır.

Ve (---) adet mihraptır. Evvelâ Kaptan Hasan Paşa Camii, bir güzel minareli iç açıcı camidir, ama medrese, dârülhadis, dârülkurrâları yoktur.

Ve (---) adet han ve kervansaraydır ve (---) adet çarşı pazar dükkânlarıdır, ama kârgir bedestenleri yoktur.

Ve (---) adet hoş havalı hamamı vardır.

.... (1 satır boş)....................

Bu yapıların herkesten melik örfî hâkimi evkaf tarafından Hasan Paşazâde Hasan Bey, Mehmed Bey ve İbrahim Bey vekili Ömer Ağa'dır. Zira bu kale, han, cami, imaret, hamam ve çarşı pazar tamamen onların babaları Hasan Paşa merhumun hayrat ve hasenatlarıdır ki tevliyetleri evlâd evlâda ve evlat son bulursa azatlıya şart kılınmış, 6.000 guruş iltizamlı tevliyettir. Subaşısı serbest ceza verme yetkisine sahipdir ki 100 adet adamlarıyla zabt edip gözetip korur. Tüm reayası Eflâk, Boğdan, Rum, Ermeni ve Bulgar keferelerididir.

Ve şer'i hâkimi 150 akçe şerif kazadır ki (---) adet mamur nahiyesi var ve büyük nahiyesi Tomarova Kalesidir.

Bu kaza daha önce Boğdan hükmünde idi. (---) tarihinde Boğdan Beyi Sultan Osman'a "Hoş kadem geldiniz" diye pâyendâz (serilecek halı) yerine hibe eyleyip İshakcı kazasına katıldı. "Timar ova"dan bozma "Tomarova" adıyla meşhur olmuş bir mamur ve verimli kazadır. Birkaç adet dükkânları var.

Bu İshakcı kasabasının bir hâkimi de sipah kethüdayeri, yeniçeri serdarı, Tuna kaptanı, muhtesibi ve bâcdârlarıdır. Bu (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Suyu ve havası güzel olduğundan bağı bahçesi hesapsızdır ki bu toprakta Tuna kenarına yakın **Arakel Köyü, Gavran Köyü** ve **Tomarova Köyü**ne kadar tüm İshakcı toprağı baştanbaşa bağ ve bahçeler, şebekeli bostanlar ile döşenmiş mamur beşer yüz haneli kefere köyleridir ki dükkânları var.

İshakçı Kalesi ziyaretleri: (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Oradan **Tomarova Köyü,** oradan **Memi Ağa Çeşmesi,** oradan **Tulça Kalesi,** oradan kalkıp kıble yönüne **Hacıgî Paşa Köyü menzili,** oradan,

Babadağı şehri: Burada yine Ahmed Ağa efendimiz ile buluşulup yola devam edildi.

Oradan **Çağatay Köyü,** oradan **Tanrıverdi Köyü,** oradan **Kara Muradlı Köyü,** sonra **Osman Fakı Köyü,** sonra **Ali Bey Köyü,** oradan **Hacıoğlu** kasabası, oradan **Hasalcık Köyü,** oradan

Pravadi Kalesi: Yani "Bir er var idi", yani "Pür-vâdî, dolu mamur vâdî" demektir.

Oradan **Çenge Köyü,** sonra **Nadir Köyü,** oradan **Karahisar Köyü,** sonra **Örenler,** oradan,

Fındıklı Sultan Köyü: Bir Tatar Han evlâdı burada rehindir.

Oradan **Papaslı Köyü,** oradan **Büyük Derbend Köyü,** sonra **Kırk Veli Köyü**'nü, sonra **Arnavutlu Köyü**'nü geçip oradan 1070 Cemâziyelâhirinin 4. Perşembe günü [16 Şubat 1660] selâmetle **Ednâ'l-arz beldesi Edirne şehrine** girip Ahmed Ağa efendimiz hanesinde konuk olup tüm padişah musahipleri ile görüşüp zevk u safalar ederdik. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) *[109b]*

1070 yılı Şabanının 15. [26 Nisan 1660] Berât gecesinin sabahı Edirne şehrinden Serdâr-ı muazzam Köse Ali Paşa ile Erdel diyarında Varat Kalesi fethine gittiğimiz menzillerde olan köyleri, kasabaları, kaleleri ve çektiğimiz şiddetli sıkıntıları bildirir

Evvelâ Edirne şehrinde bütün devlet adamı efendilerimizden bol bol harcırah ihsanlar alıp 10 baş at ve 8 adet hizmetçilerimizle Edirne'den *"Bismillah gaza niyetine"* deyip çıkınca o gün batı tarafa,

Habibce Köyü menzili: Müslüman köyü ve zeamettir. Buradan,

Hırmanlı Kalesi menzili: Gerçi büyük handır ama kaleden sağlamdır.

Buradan **Uzuncaova kasabası.** Sonra **Kayalıdere Köyü,** oradan **Filibe Kalesi**, buradan **Tatarpazarcığı kasabası menzili,** oradan **Kapulu Derbend menzili**, sonra **Ihtıman menzili,** buradan **Sofya şehri**, buradan,

Dragman Köyü menzili: Bir hanı var. Mamur köydür.

Bu yukarıda yazılan köy, kasaba ve şehirlerin daha önce 1062 [1652] tarihinde bütün özellikleri yazılmıştır ki tekrar yazmaya gerek yoktur. Buradan,

Sofya şehri, yani Şarköyü Kalesi özellikleri

İlk yapıcısı Destpot Kraldır. Sonra 777 [1375] tarihinde I. Murad Han, yani Gazi Hudâvendigâr feth edip Rumeli Eyaleti'nde paşa hâssı, 150 akçe kadılık olmuştur. Nahiyeleri ve toplam (---) adet köyleri vardır.

Kalesi bir kaya üzerinde dörtgen şekilli taş yapı güzel bir kaledir, ama Sofya şehri yakınında iç el olmak ile hisar içinde imaretten bir şey yoktur. Ancak güney tarafa bir demir kapısı var ve kayası dibinden bir âbıhayat su çıkar. O su üzerinde bir gözlüce bir köprü yakınında **Gazi Ahmed Dede merkadi ziyareti** var ve köprü aşırı bir küçük hamamı var.

Tamamı (---) adet mahalledir ve dahi tamamı 1000 adet kiremit örtülü tek ve iki katlı, bağlı, bahçeli ve geniş avlulu evleri vardır. Bunlardan Şarköylü Mahmud Ağa ve Nişli Ali Ağa haneleri bakımlı ve süslüdür.

Toplam (---) adet mihraptır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) Geri kalanı mescitlerdir, ama medrese, dârülkurra, dârülhadisi, aşevi imareti ve kârgir bedesteni yoktur.

Hepsi (---) adet derviş tekkesidir. Bunlardan köprü başında Gazi Ahmed Baba Sultan Tekkesidir. Ve tamamı (---) adet sıbyan mektebidir.

Tamamı (---) adet tüccar hanlarıdır, ama Çarşı Hanı gayet mamurdur. Ancak 2 adet küçük hamamı var.

Hepsi 200 adet dükkânlardır ki her değerli eşya bolca bulunur. Bu şehrin reayası tamamen Bulgar'dır. Avratlarının başları açık olup saçlarını bir çeşit örerler ki bir diyar kadınlarına özgü değildir, ancak bu şehrin kadınlarına özgüdür. Ve takkeleri, bir tür acayip takke giyerler ki bu da seyre değer acayip bir tavır ve tarzdadır.

Suyu ve havasının güzelliğinden Bulgar mahbub ve mahbubeleri çoktur. Buradan yine batı tarafa,

Musa Paşa Kalesi'nin özellikleri

1048 [1639] tarihinde Koca Musa Paşa Budin valisi iken bu mahalde haydut eşkiyaları büyük bir kervanı bozup hayli ümmet-i Muhammed kırdıklarından dolayı Musa Paşa bu mahalle bu güzel kaleyi yapıp Bağdad fatihi Sultan Murad'a hibe eylediği için " Musa Paşa yapısı, Sultan Murad Kalesi" derler. Hatta güneye bakan bir demir kapısı üzerinde dört köşe tezhipli mermerde celî hat ile tarihi budur

Feth edicek diyâr-ı Bağdâd'ı
Şâh-ı âlemle İslâm askeri
Dedi Sultân-ı âlîşân Murâd
Feth-i Bağdâd'a târîh oldu gazam.
Sene 1048 [1638/9]

Bu kale fırdolayı dörtgen şekilli, dört kule ve toplam 800 adımdır. Hisar içinde 150 adet neferleri, dizdarı, cebehanesi, bir camii, ambarları ve mehterhanesi var, ama sultan çarşısı ve başka imaretleri yoktur. Kalenin dışında Musa Paşa'nın bir büyük hanı vardır ki gelen giden yolculara dinlenme ve konaklama yeridir. Buradan,

Cennet gibi kale Niş şehrinin özellikleri

777 [1375] tarihinde Gazi Hudâvendigâr Sırp ve Bulgar Kralı Despot Kral elinden feth edip (---) eyaletinde (---) hâkimliktir. 150 akçe şerif kadılıktır. Ve nahiyesi toplam (---) adet mamur köylerdir. Kethüdayeri, yeniçeri serdarı, subaşısı, voyvodası, muhtesibi, bâcdarı, nakibi, ayanı, eşrafı ve dizdarı vardır, ama neferleri yoktur. Zira kalesi şehir içinde han gibi bir taş yapı bir kaledir ve bir kapısı vardır.

Bedenleri üzerinde haydut kelleleri mızraklar üzerine donatılıp durur, ama hisar içinde yapı cinsinden bir şey yoktur. Ancak biraz kereste parçaları vardır.

Bir kapısı güney tarafa bakar ağaç *[110a]* kapıdır. Şehri bir düz ovada (---) adet mahalledir ve toplam 2060 adet bağlı, bahçeli, baştanbaşa kiremit örtülü tek ve iki katlı yüksek saraylar ve fukara haneleridir. Bunlardan mamur (---) sarayı, Nişli Ali Ağa sarayı ve kayınbabası sarayı. Ve nice yüz adet bakımlı haneler var.

Ve tamamı (---) adet iman ehli mabedgâhıdır. Bunlardan güzellik çarşısı içinde eski mabet Gazi Hudâvendigâr Sultan Camii, o kadar süslü değil, eski tarz camidir. Musli Efendi Camii, ferah ve gönül açar camidir. Haydar Kethüda Camii, kalabalık cemaate sahip aydınlık namazgâhdır. Bunlardan başka birleyenlerin mescitleridir. Âlim medreseleri, dârülhadisleri ve Kur'an dârülkurra yapıları yoktur. Ve hepsi 22 adet sıbyan mektebidir.

Tamamı (---) adet şanlı derviş tekkeleridir. Evvelâ Köprübaşı Tekkesi Bektaşî fukaraları yuvasıdır. Zahide Bacı Tekkesi ve Haydar Kethüda Tekkesi...

(---) adet akar çeşmeleri vardır. Evvelâ Haydar Kethüda Çeşmesinin tarihidir:

Hâtif-i Kudsî dedi târîhini
Kad benâ aynen tüsemmâ selsebîl

Sene (---)

Yusuf Bey Çeşmesinin tarihidir:

İçen dil-teşneye târîh edip der
Hüseyn-i Kerbelâ aşkına sahhâ
Sene 1016 [1607].

Tamamı (---) adet cana can katan sebildir. Haydar Kethüda Sebili ve Zahide Bacı Sebili. Ve nice bunun gibi susayanlara selsebiller vardır.

Ve hepsi (---) adet kervansaraydır. Bunlardan (---) (---)

Tamamı (---) adet tüccar hanlarıdır. Bunlardan çarşı içinde (---) (---) (---) (---) (---)

İbretlik yapılar: Şehir içinden akan (---) nehri (---) dağlarından gelip Sofya ovalarından akan Iskıra Nehri, Plevne şehri yanında Tuna Nehri'ne karışır. Bu nehir üzerinde yapılmış şehir içindeki Mehmed Paşa köprüsünün tarihidir:

Hâşimî hak buna târîh oldu
Niş'de Cisr-i Mehmed Paşa

Sene 1028 [1619].

Hatta bu köprünün tâ ortasında bir mesire, dinlenme ve gezinti yeri şirin bir köşkü var.

Ve tamamı (---) adet temizlik hamamıdır. Bu anılan köprünün iki başlarında ufak tefek birer hamamı vardır.

Ve tamamı 200 adet dükkândır. Her kıymetli şeyler bulunur, ama kârgir yapı bedesteni yoktur ve çarşı pazarı o kadar süslü değildir.

Suyu ve havası hoş olduğundan mahbub ve mahbube Bulgar ve Sırp civanları vardır ki giysileri beyaz abadır. Ama seçkinleri

baştanbaşa renk renk çuka giyerler. Zengin ve zevk ehli adamları vardır.

Bulgar reaya isimleri:

.... (1 satır boş)....................

Bulgar kadınlarının isimleri:

.... (3/4 satır boş)....................

Ruhban kiliseleri:

.... (3/4 satır boş)....................

Beğenilenlerinden kovan balı, tereyağı ve beyaz nohutlu simit çöreği

.... (1/2 satır boş)....................

Bulgar dilini bildirir:

.... (5.5 satır boş)....................

Niş şehrinin ziyaret yerlerini bildirir: Evvelâ **Şeyh Musli Efendi** ziyareti, ona yakın hayrat sahibi **Haydar Kethüda** ziyareti, ona yakın **Mihalzâde Hızır Dede** ziyareti. Sonra köprübaşında **Sefer Baba,** yakınında **Koyun Baba** ve yol aşırısında **Zahide Bacı** ziyareti, *Allah hepsine rahmet eylesin.*

Bu şehirden kalkıp batı tarafa,

Aleksaniçe Palankası menzili: Dörtgen şekilli bir küçük ağaç kaleye bu diyarda palanka derler. Büyüklüğü 800 adımdır. Bir demir kapısı, dizdarı, 100 adet neferleri, neferat haneleri, cebehanesi ve şahî topları var. İlk defa yapan Süleyman Han'dır. Camii, hanları, hamamı ve yeteri kadar dükkânları vardır. ***[110b]*** Burası gerçi Budin'in Semendire Sancağı toprağıdır, ama yazım sırasında Rumeli Eyaleti'nde muaf ve müsellem bir sağlam palankadır.

Buradan yine batıya ormanlar geçip,

Sağlam Rajina Palankası menzili: Sırp dilinde rajina (---) (---) (---) derler. Eski zamanlarda Despot yapısı olup sonra Süleyman Han (---) tarihinde feth edip imar etmiştir. Bu da Rumeli Eyaleti'nde bir dereli ve tepeli ormanlık ve ağaçlık zeminde dörtgen şekilden uzunlamasma bir sarp, sağlam ve dolma palanka kaledir. Subaşısı, dizdarı ve (---) adet kale

neferleri var. Hisar içinde bir cami, anbar, cebehane ve neferat haneleri var, kale dışında mükellef hanları, birkaç dükkânları ve bağları var. Ancak bu kale yolları gayet tehlikeli haydut yollarıdır ki dikkat etmek lâzımdır.

Buradan yine batı tarafa ormanlık dağlar geçip,

Perakin Palankası menzili

"Pür ekin"den bozma "Perakin" derler, ancak Sırp dilinde ismi (---) (---)

Bu da Rumeli Eyaleti'nde Çerniçse Nehri kenarında Sırp Rojol yapısı dörtgen şeklinde bir ağaç sarp sağlam palankadır. Zamanın geçmesiyle harap olup Süleyman Han veziri yeniden yapmıştır. Büyüklüğü 800 adımdır, dizdarı, 40 adet neferleri, cebehanesi vardır ve şahî toplu bir korunaklı palankadır. Her gece mehterhanesi çalınıp nöbetçileri nöbet beklerler, zira haydut eşkiyalarının yatağı bir anayol üzerinde yapılmış lâzımlı kaledir.

Bu kale dibinden akan Çerniçse Nehri, Alacahisar Dağlarından toplanıp akarak Morava Nehri'ne katılır. At ile geçit verir küçük nehirdir.

Bu kalenin güney tarafında bir küçük varoşu var. Süleyman Han Veziri Rüstem Paşa büyük bir han ve 150 kadar neferat haneleri yapmış. Süleyman Han'ın annesi de bir cami yapmış.

Alacahisarlı Kınalızâde Bey küçük bir hamam yapmıştır. 20 adet dükkânların, bağ ve bahçelerin tamamı Kınalızâde hayratıdır.

Alacahisar bu mahallin güneyinde bir merhale yerdir, ama bu Perakin zemini gayet verimlidir ki eski zamanlarda pirinç yetişirmiş. Hâlâ çeltiklikleri bellidir ki mamur bir şehir olacak yerdir, zira suyu ve havası gayet hoş, mesire yerleri, avlakları çok, ovaları geniş ve bereketli bir bölgedir ama asla bir insan insafla bakmayıp bütün ekinlikleri boş arazi olarak kalıp harap olmadadır.

Buradan (---) (---) (---) ziyareti,

Sonra Perakin'den kalkıp yine batı tarafa ormanlıklar ve yeşillik gölgelikler içinde giderek büyük **Morava Nehri** Köprülü Mehmed Paşa'nın ahşaptan yapmış olduğu köprüsünden geçildi.

Adı geçen nehir Alacahisar dağları, Rodnik kasabası, Çaçka kasabası ve Öziçe şehri dağlarından gelip toplanarak bu mahalden geçip Tuna Nehri kenarında Güvercinlik Kalesi ile Köylüc Kalesi arasında büyük Tuna Nehri'ne karışıp Tuna Nehri de büyük olur. Ama bu mahalde bu nehir üzerinde bir göz bir köprü olsa büyük hayrât olur, zira deli divane akıp her an ağaç köprüyü götürüp gelen geçen yolcular gemilerle geçerken çok büyük zorluklar çekerler. Bir Hâtem-i Tay ve Cafer-i Bermekî gibi hayrat sahibi olsa bu köprü imar olup kıyamete kadar hayrat sahibinin ruhu anılır ve şâd olurdu. *Allah kolaylaştırsın.*

Sonra bu ağaç köprüden sıkıntı ve zorlukla geçip,

Yagodina kasabasının özellikleri: Bulgarcada Yagodina (---) (---) derler. Despot Kralı yapısıdır. Sonra palankası harap olup şehri birazca mamurdur. Semendire toprağındadır, ama (---) eyaleti hükumettir, 150 akçe kadılıktır ve nahiyesi (---) adet mamur köylerdir.

Ve şehrinin imareti tamamı 1.600 adet tek ve iki katlı kiremit ve şindire tahta örtülü geniş evlerdir.

Ve tamamı (---) adet mihraptır. Evvelâ kurşunlu ve tek katlı Yahyalı Derviş Bey Camii, kalabalık cemaate sahip nur dolu bir camidir ki kapısı üzerinde celî hat ile tarihi budur:

Kâle Nesrü'l-Gavsi fî târîhihi
Câhidû hâzâ mahallü's-sâcidîn[3] *Sene 777 [1375/6]*

Bir hoş hamam, pek çok hanlar, 100 adet dükkânlar, ziyafet evi imaret ve nice yapıların tamamı Yahyalı Derviş Bey'in hayratlarıdır ki bu kasabayı o imar etmiştir, *Allah rahmet eylesin.*

---

3 Nesrü'l-Gavs, Tarih'inde der ki: Gayret edin! (Zira burası) secde edenlerin mekânıdır.

şehri bir geniş ovaya kurulmakla suyu ve havası hoş olup bağ, bahçe ve şebekeli bostanları boldur. Bütün halkı Poturlardır ki Boşnakça konuşup daracık serhadli esvapları giyerler, ama edepli ve ırz ehli, vakar sahibi, nimetleri bol, zengin adamları vardır. (---) (---) (---) Buradan *[111a]*

Batiçna Palankası menzili

Sırp dilinde (---) (---) (---) (---) (---) demektir. İlk defa Semendireli Gazi Balı Bey tarafından yapılmıştır ki Fatih beylerindendir. Daha sonra Süleyman Han imar edip dua etmiştir. Hâlâ bu mahal Budin Eyaleti hükmünde Semendire Sancağı toprağında muaf ve müsellem bir derbent bekçisi kaledir ki büyüklüğü 800 adımdır. Bir kapısı, dizdarı, 50 adet neferleri, fukara haneleri, bir camii, bir yeni hanı ve birkaç dükkânları var. Gelen geçen yolcular için yine her şey bulunur olduğu kadar palankadır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Vezir Hasan Paşa Palankası menzili

(---) vezirlerinden olup (---) tarihinde bu sağlam palankayı inşa edip Belgrad ve Semendire yolları güvenli hâle gelmiştir. Bu da Semendire toprağında muaf ve müsellem bir verimli vadide dörtgen şekilden uzunlamasına olup büyüklüğü bin adım büyük palankadır ki hisar içinde dizdarı, 40 adet neferleri, bir cami ve ambarları var, ama hanelerinde bahçeleri yoktur.

Kale kapısı üzerinde her gece Osmanlı mehterhanesi çalınıp neferler gülbâng çekerler. Gazi, şahbaz Semendireli yiğitleri vardır. Camii, hanları, çarşı pazarı ve hoş havalı hamamı tamamen Gazi Hasan Paşa hayratıdır. Kısacası bağlı, bahçeli, suyu, havası ve çemenzarı bol, ırmakları akar mamur bir kasabadır. Buradan batı tarafa,

Kolarine Palankası menzili: Sırp dilinde (---) (---) (---) demektir. Yapıcısı Semendireli Gazi Balı Bey'dir. Bu da Semendire Sancağı toprağında bir geniş verimli ovada dörtgen şekilli bir kapılı palankacıktır ki büyüklüğü 600 adımdır. Dizdarı

ve 40 adet neferi var. Yer yer bağları var, ufak tefek bir camii ve bir ham var. Gayrı pazar ve hamam yoktur. Garip kalmış palankadır. Buradan,

Hisarcık Palankası menzili: (---) tarihinde Süleyman Han veziri İbrahim Paşa Tımışvar fethine giderken Tuna Nehri üzerine bir köprü yaptığında köprübaşı güvenliği için fırdolayı 4 köşe ve 400 adım bir ağaç palanka yapmıştır. Hâlâ içinde dizdarı, 40 adet neferleri, haneleri, cebehane, tahıl ambarı, bir camii ve iki adet hancağızları var.

Bağ ve bahçesi çoktur, ama çarşı pazar, hamamı yoktur, ancak suyu, havası ve mahbubeleri hoştur. Buradan,

Despot Kral taht merkezi, cihad yurdu, taş yapı, dayanıklı hisar, sağlam sed, cennet yurdu Belgrad Kalesi'nin özellikleri

Bu inci tanesi kaleyi ilk önce Sırp krallarından Despot Kral yapıp nice kralların hasret çektiği kale olmuştur. (---) tarihinde Gazi Fatih Sultan Mehmed Han, Hersekoğlu Ahmed Paşa sebebiyle Bosna diyarı kalelerini fethetti. Aynı yıl içinde İzvornik Kalesi'ni de kılıç ile feth edip atını bu cennet benzeri Belgrad üzerine çevirdi. Önce Belgrad'dan yukarı **Böğürdelen Kalesi**'ni fethetti, sonra küffârın Bosna diyarlarından Sava Nehri ile gelen zahire gemilerini kesip Belgrad'da biraz kıtlık oldu, ama Tuna Nehri ellerinde olup Paçka ve Laşka taraflarından bol bol zahireleri ve her taraftan yardımlar gelirdi. Hemen Fatih Gazi, Belgrad Kalesi'ne aman ve zaman vermeyip 40 gün 40 gece dövdü. Sonunda şiddetli kış geldiğinden Belgrad Kalesi'ni bırakıp eli boş olarak Edirne'ye döndüler.

Daha sonra Fatih Gazi üzüntüsünden gelecek sene yine Belgrad üzere gelmek hazırlığında iken Üsküdar tarafında Maltepe adlı mahalde vefat edince Belgrad Kalesi elinden kurtuldu. Yerine oğlu Bayezid Han padişah olunca asla Belgrad tarafına bakmayıp bütün ömürleri boyunca Mora vilâyeti, Soltat vilâyeti, Kili Kalesi ve Akkirman Kalesi ile savaş etti. O da ahrete

gidip yerine I. Selim Han padişah oldu. O da Şah İsmail ile Çıldır ve Ahıçka savaşlarında, Sultan Gavrî ile Mısır savaşlarında ömrü geçip 8 yılda vefat edince oğlu Süleyman Han padişah oldu. Daha önce şehzade iken bir tarih okurken görür ki büyük dedesi Fatih, İstanbul'u, Trabzon'u, Mora Adasının yarısını ve nice yüz adaları feth edip Bosna'da Yayiçse Kalesi'ni ve Belgrad Kalesi'ni döve döve, Fatih iken bu iki kaleyi feth edememiş. Hemen Şehzade Süleyman Han, elinden tarihi bıkarıp:

"Eğer Allah *[111b]* bana Osmanlı tac ü taht ve raht u bahtını verirse ahdim olsun ki ilk gazam Tuna Belgradı, Yayiçse Kalesi ve Malta Rodos'u üzere sefer edeyim" diye ahdeder. Yaratıcının hikmeti kendine Osmanlı tahtı nasip olunca ordusuyla Sultan Süleyman'ın ilk seferi 927 tarihinin Cemâziyelâhirinde [Mayıs 1521] derya gibi asker ile uğursuz Ungurus diyarı olan Belgrad'ın dört tarafında olan kaleleri fethetmek üzere yola çıkmak olmuştur. İlk fethi **Böğürdelen Kalesi**dir, 1 Şaban sene 927 [7 Temmuz 1521].

Daha önce bu kaleyi Fatih, Tuna kenarında Şaban Paşa'ya inşa ettirip içine hâkim kodu. 5 sene İslâm elinde durup sonra kâfirlerin eline geçince Sırp kâfirleri bu kalenin ismini Sabaça komuşlardı.

Allah'ın hikmeti Süleyman Han zamanında yine Rumeli Paşası Ahmed Paşa feth edip yine ismini Böğürdelen koydular. Gerçekten de böğrünü deldiler.

Sonra Sava Nehri'ni İslâm askeri gemilerle geçip Tuna Nehri kenarında Sava Nehri aşırı Belgrad'dan görünür **Zümon Kalesi fethi** sene 927 [1521], Hüsrev Bey eliyle. İçinde olan kâfirler vere verip verelerine bakılmayıp bütün küffârı kılıçtan geçirip kale feth olmuştur.

Sonra **Islankamin Kalesi fethi** sene 927 [1521], Bosna Sancağı paşası oğlu Küçük Balı Bey eliyle, kale hâlî bulunup içine asker konulup zabt olundu.

Sonra **Kopnik Kalesi fethi** ve **İrşova Kalesi fethi,** sene 927 [1521], Ömer Beyzâde Hasan Bey eliyle.

Bu kaleler de padişahın büyüklüğüne ve gücüne takat getiremeyip kaleleri küffâr boş bıraktılar. İçlerine asker konulup zabt olununca bu kalelerden aşağı Belgrad'a Tuna Nehri ile yardım ve zahire geçemeyip Belgrad içinde olan yeri cehennem olan küffâr çok sıkıntıya düştüler.

Sonra Semendire Beyi Gazi Hüsrev Bey ve Veziriazam Pîr Mehmed Paşa padişah fermanı ile Belgrad Kalesi'ne er döküp 7 yerden kuşattıktan 7 gün sonra Süleyman Han 87.000 asker ile Belgrad'ı kuşatıp 11 yerden balyemez toplar ile Tuna Nehri aşırı ve Zümon Kalesi tarafından Sava Nehri aşırı ve kale hendekleri taraflarından 40 kat metrisler içinde Belgrad Kalesi'ni döve döve her tarafından yaraladı. Hisar içinde sığınmış olan küffâr da kıtlıktan ve yokluktan sıkılıp ve veziriazam kolundan gelen lağımlardan korkuya kapılıp bütün küffâr Belgrad'ın Neboysa kulesine çıkıp,

"El-aman el-aman, ey Osmanoğlu seçkini Süleyman Han" diye ağlayıp sızlayıp beyaz vere bayrakları diktiklerinde hisar içine önce yeniçeri ocağından zağarcıbaşı, Semendire Beyi ve Bosna Beyi Küçük Balı Bey kaleye girdiler. Cebehaneleri ve hazineleri zabt olunup kalenin burçlarında ve kulelerinde ezân-ı Muhammedîler okundu. İslâm askeri kaleye girdikten sonra yine kötü işli, murdar küffâr hile ve şeytanlıklara baş vurup anılan Neboysa Kulesinden Müslüman askerlerine Sırpça "Udri Neboyse" deyip top ve tüfeng atarak Müslüman askerlere hayli zarar verdiklerinden âlem padişahı keferenin sulhlarına rağbet etmeyip bütün yere serilesi küffârı ateş saçan kılıçtan geçirip büyük dedesi Fatih Mehmed Han'ın feth edemeyip geri döndüklerinin öcünü Belgrad keferesinden aldı. İslâm askeri Belgrad içine kılıç vurarak küçük ve büyüklerini kırarak nice binini kovarak Sava Nehri ve Tuna Nehri'nde nice bini boğularak 927 tarihi Ramazanının 26'sında [30 Ağustos 1521] Perşembe

gününde Yaradana hamd olsun cihad yurdu Belgrad feth oldu. Tarihi budur:

Bâd fethi bâd mülk-i Ungurus.
Sene 927 [1521]}

Bosna'dan azledilmiş olup Semendire Sancağı'na mutasarrıf olan Küçük Balı Bey'e Semendire taht merkezi olması için bu kale bağışlandı. Padişah tarafından bu kalenin tamiri için 30 bin mümessek sikke verilince bütün Müslüman gaziler kol kol imece ile üşüşüp az bir zaman içinde sağlam bir şekilde yapılıp korunmasına 40 bin asker ile Vezir Mustafa Paşa kaldı.

Sonra Sava Nehri üzerine köprüler kurulup İslâm askeri Sirem, Ösek, Pojega, Valpova, Şikloş, Peçoy ve Budin'e kadar akıncı kavmiyle Ungurus vilâyetlerini harap, halkını esir ve hanelerini toprak edip Belgrad tahtına o kadar ganimet mallarıyla doyum olmuş Müslüman gaziler gelirler ki bir esir bir çeyrek guruşa satıldı, diye Dergâh-ı âlî kuyumcubaşısı olan babamız Derviş Mehmed Zıllî bu büyük savaşta bulunmakla onlardan duyup doğru kaynaktan naklederek Seyâhatnâmemiz içinde mümkün olduğu kadarıyla yazıldı. Yaratıcıya hamd olsun bu kusurlu hakire de bu Belgrad şehrinin imarını görmek nasip olup özelliklerini yazmaya çalıştık. *[112a]*

Belgrad Kalesi'nin özellikleri

Evvelâ Belgrad Kalesi'nin isimlenmesinin sebebi, nice dilde Belkırad, bakımlı, donanımlı, sağlam ve taht merkezi olan kaleye ve şehre derler. Bu şehir işlek ve büyük bir merkez ve İrem Bağı olduğundan Belkırad derler, ama kötü renkli ve cengci Fireng kavmi bu kaleye Kaminkırad derler. Bazıları Belkırad derler. Ama Rum ülkesi serhadlerinde üç Belgrad şehri vardır. Biri Arnavutluk ülkesinde Arnavut Belgradı, hâlâ bizimdir ki Avlonya beyi tahtıdır. Biri Erdel diyarında Erdel Belgradı'dır. Gerçi kâfiristandadır, ama o da Mekke ve Medine vakfı olup Osmanlıya tâbi Erdel krallarının tahtıdır. Biri de Budin yakınında iki merhale Alman tahtı olan Ustolni Belgradımızdır.

Biri de bu Belgrad'dır ki bütün beldelerde bunun ismine Tuna Belgradı derler ki Semendire Sancağı beyinin tahtıdır. Hatta öyle bir büyük şehirdir ki bütün İslâm padişahı ve kefere kralları arasında meliklerin hasret çektiği direkli İrem bağı gibi bir şehirdir.

Belgrad Kalesi zeminin şekli

Öyle bir yüksek yere kurulmuş ki Tuna Nehri ile Sava Nehri'nin bir yere toplandığı mahalde bir kayalı burun ucunda bulunmaktadır. Sava Nehri, güney tarafında tâ Bosna, Hırvatistan ve İslovin serhadlerinde Kırka Sancağı, Bihke Sancağı, Korpa Sancağı, Kosdaniçse, Odvina, Lika, Çerniçse kaleleri ve kâfirin Galya ve Dodoşka Dağlarından, Zirinoğlu, Beganoğlu ve Nadajoğlu kefereleri vilâyetlerinin dağlarından Sava Nehri toplanıp Raça Kalesi önünde Drin Nehri'ne karışır. Drin Nehri yine Bosna serhadlerinde Hersek Sancağı'nda Çemerne Dağından, Zagor'dan ve Oluk Dağlarından toplanıp Foça şehri içinde Tihotine Nehri ile bir olur. Oradan Ustikolona kasabasına, Bosna Vişegradı, Sirebreniçse kasabası, Valiva kasabasına ve nice köy ve kasabalara uğrar. Oradan İzvornik Kalesi önünden ve Beline şehri önünden akan Drin Nehri bu Sava Nehri'ne karışıp derya olarak Böğürdelen Kalesi'nden geçip Belgrad'ın aşağı kalesi burnunda Sultan Süleyman Kulesini döverek büyük Tuna Nehri'ne karışıp *iki deniz birleşmesi* olup ikisi derya olur. Tuna Nehri de Belgrad Kalesi'nin batı tarafından akar. İlk çıktığı Alman diyarında Alman dağlarından nice kalelerden sonra menhus Ungurus taht merkezi olan Beç Kalesi'ne oradan Pojon Kalesi, Yanık, Komran, bizim Üstürgon Vişegrad, Vaç, Peşte, Budin, Ösek, Varadin, Islankamin ve Zümon adlı kaleleri önünden geçip Tuna Nehri adı geçen Belgrad dibinde Sava Nehri'ne karışır. Belgrad şehrinin kalesi ve varoşu bu iki büyük nehrin burnunda bir yüksek tepe üzerinde kurulmuş güzel kaledir.

Belgrad sağlam kalesinin şeklini bildirir

Bu hoş yapı ibret verici kale Sava Nehri ve Tuna Nehri kenarında tamamı 9 kat benzersiz kale, bölme bölme sağlam hisar ve mükemmel bir surdur ki aşağı kat kalesinden nice güçlü kuvvetli okçu yiğitler var kuvvetini pazuya getirse yukarı kaleye bir ok fırlatsa iç kaleye kaza oku güçlükle yetişir. Tâ bu derece yüksek iç kalesi vardır. Ve bu kalenin asla çevresinde bir eğimi yoktur ki böyle bir sağlam, dayanıklı gevher gibi bir kaledir.

Kalenin büyüklüğü ve şekli: Tamamı 9 kat bölmesi beşgen şekilli yapılıp fırdolayı çevresi 5.100 adımdır. 9 kat kale duvarlarının köşelerinde toplam 116 kule vardır ve bu 9 kat bölme hisar duvarları üzerinde 5.060 adet beden dişleri vardır, ama,

Aşağı kalenin özelliği: (---) tarihinde Fatih Sultan Mehmed bu kaleyi kuşattığında bu aşağı kale yok idi. Ancak Tuna Nehri kenarında dar küçük bir varoş idi. Sultan Mehmed feth edemeden dönünce bu aşağı kaleyi Milagoş Kral yeniden yapıp Belgrad Kalesi de fazlasıyla korunaklı hale geldi. Bu aşağı hisar 4 kat bölme sağlam sur ve 4 adet sağlam demir kapılar ile bezenmiş ve sarp kuleler ile süslenmiş dayanıklı hisardır. Evvelâ Baruthane kapısı, Iskala-i kebir kapısı, Iskala-i sağir kapısı ve Uğrun kapıcık. Bu aşağı hisarın 4 adet bölmesinde birbirlerine girer birer iç kapıları daha vardır. Bu 4 kat bölme aşağı hisar içinde toplam 400 adet tek ve iki katlı bağsız bahçesiz tamamı kiremit örtülü eski evler vardır.

Tamamı 5 mihraptır. Evvelâ Sultan Süleyman Han Camii, kurşunludur. Hacı Veli Camii, Küçük Hacı Veli Camii, bir adet Süleyman Han Hanı, bir adet Süleyman Han Hamamı, bir baruthane işliği, bir darphane ve Süleyman Han'ın büyük kulesi bu aşağı kaledir. Ve kale dışında Tuna Nehri kenarında büyük bir limanı var, 50 parça tıransa gemi alır. Padişah gümrükhanesi Tuna kenarında bu kale önündedir, ama,

Yukarı iç kalenin özellikleri: Bu kalenin de 4 adet kapısı vardır. Doğu tarafa Saat kapısı ki, aşağı büyük şehre işler. Bu mahalde bir saat kulesi var, çanının sesi tâ Sava Nehri aşrı *[112b]* bir konak yer Zümon Kalesi'nde duyulur. Ve bu saat kulesi köşesinden şehir aşağı kazancılar başında aşağı kaleye inilir uğrun kapı ki doğu tarafa açık demir kapıdır. Buradan batı tarafta Sava Nehri'ne inilir, güney tarafa açık küçük demir kapıdır. Bir kapı da aşağı hisara inilir merdivenli küçük kapı, kuzeye bakmaktadır.

Bu iç kalede toplam 200 adet hanelerdir, ama bunda da aşağı kale gibi çarşı pazar yoktur. Ancak burada da Süleyman Han Camii, saf çividi kurşun ile örtülü nur üstüne nur bir cami var, bir nazik düzgün ve uzun minaresi var ki büyüleyicidir. Hatta üstad Mimar Sinan bu ibret verici minare hakkında buyurmuşlar ki:

"Alman diyarında Ungurus tahtı olan Belgrad'da bu minare ile ustalığımı gösterdim. Ha hüner ki başka yapı ustaları böyle sanatlı bir minareyi ahşaptan yapsınlar" der. Tâ bu derece ince ve uzun Muhammedî ezan yeridir. Bu minare önündeki narin kale hendeği içinde Sokollu Koca Mehmed Paşa'nın bir âbıhayat çeşmesi vardır ki tarihi budur:

Gel beğim içmek dilersen dünyâda âbıhayat.

Sene (---)

Bu iç kalede tamamen kale neferleri sakindir. Başka kimsenin olması yasaktır ki daima halkı mevcut olup dizdar ağa divanında pür-silâh hazır dururlar.

Bu anılan camiin mihrabı önünde Fatih Gazi'nin yıkıp gittiği bir kat şeddadî yapı duvar var ki sanki Nemrud ve Yecûc seddidir. Küffâr bu duvarı bırakıp önüne hâlen mevcut olan duvarı yeniden çekmişler. Kale İskender seddi olmuş, ama eğer içeride kalan eski duvarı, kadri yüce padişah fermanıyla ima etseler henüz Belgrad Kalesi bir kat daha olup Kahkaha Kalesi olurdu. Ancak bu harap duvar önündeki yeni duvar tam 30 ayak enli ve 80 Mekke arşını yüksek sağlam duvardır.

Bu duvar önünde hendek aşırı olan meydana At pazarı derler. O taraf hendeği kesme kaya amansız bir hendektir ki 80 arşın enli heybetli hendektir, ama o kadar derin değildir.

Narin Kalenin anlatılması: Bu kale Yukarı kalenin batı tarafı köşesinde gayetle sağlam olarak dörtgen şekilde kesme taş ile yapılmış başka iki kat bölme dayanıklı hisardır ki içinde dizdar, kale imamı ve müezzininden başka tek bir fert oturmamaktadır. Ancak bir zaviye, tahıl ambarları ve su sarnıçları vardır. Doğu tarafa bakan iki kat sağlam demir kapıları arasında dizdar ağa divanhanesi çevresinde olan duvarın yüzünde asılı cebe, cevşen, katlavî, tuğulka, ser-penâh, zırh, zereh-külâh, balta ve nacaklar, şiş, harbe, mızrak, tüfeng, ok-yay, kılıç, gaddâre, zemberek, gürz, salık, nobut, sopa, salma, gürz, siper-i zerîn ve nice bin bunun benzeri silâhlara dair kıymetli türlü türlü silâhlar ile bu kapılar arası öyle süslenmiştir ki Osmanlı devletinde benzeri meğer Bağdad ola.

Bu kapı önünde hendek üzerinde bir asma ahşap köprü var. Her gece makaralar ile çekilip kale kapısı önüne siper edip İskender seddi olur. Ve her sabah bu kapı Süleyman Han'a dua ve övgü ile açılırken birer koyun kurban ile bu büyük kapı açılır.

Bu narin kalenin hendeği gayet geniş ve derindir. İç kale içinde bir kat iç kale ve hendekli kaleyi nadir görmüşüzdür. Eğer var ise bile böyle sağlam ve dayanıklı değildir.

Bu narin kale çevresinde 5 adet kurşun örtülü göklere doğru baş çekmiş yuvarlak ve sanatlı yüksek kuleler var ki sanki her biri İstanbul'da Galata Kulesidir.

Evvelâ bunlardan büyük Neboysa Kulesi, bu kuleden kâfir, "Udri Neboyse", yani "Korkma vur Türk'ü" dediği için Neboysa Kulesi derler.

Sonra Kızıl Kule, ondan sonra Kanlı Kule, bütün suçlu ve kanlı olanları buraya koydukları için kanlı kule derler, sonra Zindan Kulesi, ondan sonra Şahin Kulesi.

Bu yazılan kulelerin içinde olan cebehane, silâh âletleri, mühimmat ve levazımat meğer Rodos Kalesi'nde, Bağdad

Kalesi'nde ve Budin Kalesi'nde ola. Hatta I. Selim Han Mısır'ı fethettiğinde İskenderiye Kalesi'ne gidip Sultan Gavrî, Sultan Kayıtbay, Sultan Kalavan ve diğer Mısır padişahlarının topladığı zer-ender-zer silâh, cebe, cevşen, kolçak zırhı ve tâlûtî tuğulkaları İstanbul'a getirmiştir. Süleyman Han da bu kaleye Allah emâneti edip ilk Cumayı kalede kıldıkta bütün Müslüman gaziler ile,

"Bu şehir mamur u âbâdân olup daima düşman şerrinden emin ola" diye hayır dua ettiklerinden hâlen bu şehir mamur olup düşman şerrinden kurtulup güvendedir.

Bu nârin kalede 50 kulaç derin bir su kuyusu vardır ki çok derinde suyu vardır. Sava Nehri'ne lağım (kanal) ile gidip su gelir âbıhayattır. Aşağı kaleden de Tuna Nehri'ne gider lağım yollarından su alınır.

Narin kalede bir cehennem çukuru zindanı var ki sanki Gayyâ kuyusu, Kahkaha kuyusu ve Babil kuyusudur. Bu cehennem çukurlarına kefere zamanı ümmet-i Muhammed'i kementler ile indirip *[113a]* dolap sapanlarıyla çıkarırlarmış. Üç bin adam alır kesme çakmak kayasıdır derler. Hâlâ bu kadar yüz yıldan beri kuşatma korkusundan bu kuyu darı ile ve kabuklu pirinç çeltiği ile doludur ki sanki tarladan henüz gelip ambara konmuştur, *vesselâm*.

Ama taşra kat kalenin At pazarı köşesinde Tophane Kulesi sırasında bir dört köşe kurşun ile örtülü bir hayli mamur büyük bir kule var. O taraftan bu kaleye aslâ lağım etmek kabil değildir, zira yalçın kesme kayalardır. Ve o tarafın hendeği da gayet geniş, derin ve sarptır, ama aşağı kalenin hendeği yoktur. Zemine bir kazma vursan Tuna suyu çıkar ve bazı zaman duvarları Sava ve Tuna nehirlerine batıp durur. Bu taraflardan bir şekilde metris mümkün değildir.

Saat Kulesi ve kapısı önünde bir Havernak köşkü var. Bütün Tımışvar Ovası apaçık görünür. Ve dahi .Sava Nehri 'ne bakan bir şirin kasrı var, bütün Zümon Sahrası açık seçik bellidir.

Bu kaleyi Süleyman Han Sırp kralı Ungur Kral elinden aldığında .Sava Nehri aşırı balyemez toplar ile döve döve aşağı kaleyi viran etmişti. .Sava Nehri üzerinde gemileri birbirlerine çatıp üzerlerine çitler döşeyip gemileri Sava ile akıtıp bütün gemiler kale dibinde o dar yerde kısılıp kalınca bütün Müslüman gaziler gemiler üzerinde dalkılıç yürüyüp önce kılıç ile aşağı kale feth edilmiştir. 4 haftadan sonra Yukarı Kale de kılıç ile feth olunca bütün gazilere Süleyman Han takke ile altın dağıtmıştır. Bu şekilde padişah iltifatı ile bu İrem bağı kale insan deryası olup bu kadar bin derya gibi asker üzerine bu büyük şehre 27 adet hâkim atamıştır.

Budin Kalesi'ni fethettikten sonra Budin Eyaleti'nde Semendire Sancağı beyi tahtı olmak üzere yazdırıp Küçük Balı Bey ilk örfi hâkimi tayin olunmuştur.

Belgrad Kalesi hâkimlerini bildirir

Bu Semendire beyinin padişah tarafından hâss-ı hümâyûnu 540.260 akçedir, zeamet 16 ve timar erbâbı 155, ama cebelüleri ile toplam 2 bin asker olur ki bütün zamanlarda Sirem ve Semendire Sancağı küffârdan yüz çevirmemişlerdir. Alaybeyi, çeribaşısı ve yüzbaşıları vardır, ama Semendire beyi hâss-ı hümâyûnuna göre bin adet silâhlı yiğit besleyip sancağı toprağında yönetip adalet üzere 17 bin guruş mal tahsil edip memur olduğu sefere gider. Sancağında toplam (---) adet mamur köyleri ve hepsi (---) adet hâslarının subaşılıkları vardır. İnşaallah bütün köyleri, kasabaları ve kaleleri yeri geldiğinde anlatılacaktır.

İkinci hâkim 500 akçe mevleviyettir. Her sene mollasına adalet üzere 30 kese hâsıl olur, zira mollalar beyleri asla ve kata söyletmezler. Gayet yüksek mansıptır.

Nahiyeleri toplam (---) adet köylerdir, Semendire yönetimi altında toplam (---) adet kazadır. Onlar da yakın zamanda yeri geldiğinde yazılır.

Üçüncü hâkimi dizdar ağadır ki toplam bin adet topçu, cebeci, hisar eri ve azebistan askerlerine hâkimdir.

Dördüncü hâkimi sipah kethüdayeridir, ama sipah tabileri azdır.

Beşinci hâkimi Âsitâne tarafından bir mükellef yeniçeri çavuşu serdar olup hükumet eder, zira bütün halkı yeniçeri geçinirler.

Altıncı hâkimi Âsitâne tarafından cebeci çorbacısıdır, ama neferleri çok azdır.

Yedinci hâkimi Tuna kaptanıdır ki tâ Vidin ve Budin serhadlerine kadar bütün Tuna ve Sava gemileri bunun hükmündedir, her zaman onar parça firkate ile bin adet azebistan neferleriyle Tuna üzerinde gezer ve cezalanrırma yetkisine sahiptir.

Sekizinci hâkimi gümrük eminidir ki her sene gümrüğü on yedişer bin guruşa iltizamdır.

Dokuzuncu hâkimi padişah ambarı eminidir ki .Sava Nehri kenarındaki ambarlarda olan sürsat malları onun hükmündedir.

Onuncu hâkimi muhtesib ağadır ki bütün meslek ve sanat ehli onun elindedir.

On birinci hâkimi bâcdâr ağadır. Bütün gelen giden mallardan bâc alır mîrî mal mültezimidir.

On ikinci hâkimi alaybeyidir, bütün zeamet ve timar sahiplerine hâkimdir.

On üçüncü hâkimi çeribaşıdır ki bütün cebelülere, çerâhor ve lağım erbaplarına hâkimdir.

Sonra bu şehir içinde molla tarafından on dördüncü hâkimi muhtesib naibidir ki bütün zanaat erbabını suçuna göre cezalandırır.

On beşinci hâkimi bâb naibidir, kadı, imam, hatip ve şeyhler tamamen bunun hükmündedir, zira her an molla hazır değildir. Belki Âsitâne'den geç gele. *[113b]* Bu şehir içinde üç adet şer'î hâkim naibler vardır.

On dokuzuncu hâkimi Hazret-i Peygamberin temiz soyundan nakibüleşrafdır, ama seyyidleri azdır.

Yirminci hâkimi şeyhler şeyhi fetva sahibi şeyhülislâmdır, ama yine bunlara 500 akçeli mollasının önceliği vardır. Özellikle cülûs sahibi Abdürrahim Efendi hem molla ve hem şeyhülislâm idi, zira seçkin ve büyük bilginlerden ve eser sahiplerinden kimse idi.

Yirmi birinci hâkimi harac ağasıdır ki 50 bin cizye toplar. (---) (---) (---) (---)

Burada Belgrad Kalesi'nin bütün şer'î ve örfî hâkimi olanları yazıldı. Bu şehrin halkını zabt edenler bunlardır.

Belgrad Kalesi varoşu imaretlerinin özellikleri

Bu büyük varoş Belgrad Kalesi'nin kuzeyi, doğusu, kıblesi, güneyi ve batısı taraflarını kuşatmış büyük bir varoştur. Ancak yıldız rüzgârı ve batı tarafı Sava Nehri ve Tuna Nehri'dir. Diğer tarafı büyük Bosnasaray şehri gibi kat büyük beldedir, ancak beşinci tarafında asla kale varoşu yoktur. .Sava Nehri'nden Tuna Nehri'ne kadar derin bir hendek kesip bu şehir bir burun ucunda kalıp güvenli bir yer olmuş. Daha sonra Süleyman Han'ın duası bereketiyle bu şehir imar oldukça o hendeğin nice yeri şehir içinde ve nice yeri bağlar içinde kalmıştır. Hatta Çinili Hamam adlı yapı o hendek içinde yapılmıştır. Onun için hâlâ bu varoş çevresinde sur ve hendek yoktur. Ve böyle bir büyük ve işlek şehirdir ki savaş sırasında 10 bin adet seçkin silâhlı asker çıkar gayet ulu şehirdir. Sava Nehri ile Tuna Nehri arası şehir taşrasından tam 3.500 adımdır. Eğer kale ile Sava ve Tuna kenarında olan evlerin kenarıyla adımlanıp hesap olunsa belki 20.000 adım büyüklüğü ola.

Bu şehir içinde hemen 48.000 adet reaya, berâyâ ve sanat ehli fukaralar vardır. Gerisi askerî taifesi, a'yan, eşraf, âlimler, imamlar, hatipler ve ileri gelenler var. Haraccı ağa "Bu şehirde yirmi

bir bin cizye haracdır" dedi. Bu derece âdemoğlu ile bezenmiş ve süslenmiş büyük şehirdir.

şehrin mahallelerinin sayıları ve isimlerini bildirir

Bu şehir 60 mahalledir. .Sava Nehri kenarında 3 mahalle Kıptîlerdir, 3 mahalle Tuna Nehri kenarında Urum kefereleridir, 3 mahalle Sırp ve Bulgarlardır, bir Mahalle kale yakınında Yahudiler, ama 7 cemaat sayılır Karâyî Yahudileridir. Bir Mahalle Ermeni kefereleridir, ama Fireng ve Macar mahalleleri, balyoz ve konsolosları yoktur. Bunlardan başka tamamen Müslüman mahalleleridir ki şehrin seçkin yüksek, geniş, havadar ve açık yerlerinde tamamen ümmet-i Muhammed haneleri bulunmaktadır.

Seçkin mahalle isimlerini bildirir

Aşağı Kale Mahallesi, Yukarı Kale Mahallesi, Ağa Mahallesi, Kazancılar Mahallesi, Çukur Çeşme Mahallesi, aşağıda Yenihan Mahallesi, İmâret Mahallesi, Zeyneddin Ağa Mahallesi, Tabahane Mahallesi, Bayram Bey Mahallesi, Eynehan Bey Mahallesi, Çıksalın Mahallesi, Mahkeme Mahallesi, İbrahim Çelebi Mahallesi, Taşlık Mahallesi, Çinili Hamam Mahallesi, Çelebi Mahallesi, Hacı Sâdık Mahallesi, Çavuş Mahallesi, İdris Bey Mahallesi, Bitpazarı Mahallesi, Ferhad Paşa Mahallesi, Hacı Nezir Mahallesi, Hasan Ağa Mahallesi, Hacı Sâlih Camii Mahallesi, Namazgâh Mahallesi, Emir Hasan Mahallesi, Atpazarı Mahallesi, Hacı Pîrî Camii Mahallesi, Koskı Mahallesi, Ambarlar Mahallesi, Orta Mezarlık Mahallesi, Tîr-i Bâlâ Mahallesi, Hacı Halil Camii Mahallesi, Abdülcebbar Mahallesi, Fakir Hacı Ali Mahallesi, Ovacık Mahallesi, Kapıcı Mahallesi ve Cin Ali Mahallesi. Nice mahalleler daha vardır, ama mahkeme

sicillerinde bulup yazdığımız ve bildiğimiz meşhur ve mamur mahalleler bunlardır ki bu şekilde yazılmıştır.

şehrin ileri gelenlerinin hanelerinin sayısı

Bu büyük şehir içinde toplam 160 adet vezir, vekil ve ileri gelen sarayı vardır. Tamamı 17 bin odalardır, zira her evde beşer onar oda yazılmıştır.

Evvelâ Macar Ali Paşa Sarayı, Zülfikâr Ağa Sarayı, Parmaksız Hüseyin Ağa Sarayı, Bayram Bey Çarşısında Ramazan Ağa Sarayı, İbrahim Çelebi Sarayı, Alacahisarlı İbrahim Çelebi Sarayı, Çinili Hamam yakınında İmaret Camii imamı Şit Efendi Sarayı, Koca Yusuf Ağa Sarayı, Serdar Ali Paşa'nın olduğu saray, Emin Sarayı, Mahkeme Sarayı, Müftü Efendi Sarayı ve Hacızâdeler Sarayı. Bilebildiğimiz olan bu büyük saraylardır.

Bunlardan başka küçük büyük tamamı kârgir yapı tek katlı ve iki katlı zengin ve yoksul haneleridir ki hepsi kiremitli ve yer yer şindire tahta örtülü bağ, bahçe, şâhnişin ve köşklü güzel evlerdir ki tamamı biribirlerinden yüksek zemine yapıldığından bütün evlerin pencereleri ve *[114a]* manzaraları Tuna Nehri'ne, .Sava Nehri 'ne ve Zümon Ovası'na bakar süslü ve güzel evlerdir ki hepsi düzgün bacalı ve ikişer kat porta kapılı hanelerdir.

İman ehli camilerinin özellikleri

Tamamı 217 mihraptır, ama Cuma namazı kılınır selâtin, vezir ve ileri gelen camilerini bildirir.

Evvelâ aşağı kalede ve yukarı kalede Sultan Süleyman camileri kurşunlu selâtin camileridir ki yukarıda yerinde yazılmıştır. Sonra Ahmed Ağa Camii, Zeyneddin Ağa Camii, yukarıda Bayram Bey Camii, Eynehan Bey Camii, Durkud Bey Camii, Hâbil Efendi Camii, Çıksalın Camii, Hacı İbrahim Camii, İbrahim Çelebi Camii, Hacı Sâdık Camii, Kadri Beşe Camii, Mustafa Çavuş Camii, İdris Bey Camii, Bitpazarı Camii, Ferhad Paşa Camii, Hacı Nezir Ağa Camii, Hasan Ağa Camii, Hacı Sâlih

Camii, Namazgâh Camii, Emir Hasan Ağa Camii, Hacı Pîrî Camii, Koskı Bey Camii, Tîr-i Bâlâ Camii, Hacı Halil Camii, Tabahane Camii, Abdülcebbar Efendi Camii, Fakir Hacı Ali Camii, Ova Camii, Kapucu Camii, Cin Ali Ağa Camii. İmaret Camii aşağı kalabalık çarşı yerinde olduğundan kalabalık cemaate sahip eski camidir. Gerçi kârgir kubbeler değildir, ama dört köşe harpüşte kubbesi, dehlizi ve yan sofaları üzeri tamamen mavi saf kurşun ile örtülü ruhaniyetli nurlu bir camidir, Süleyman Han vezirlerinden Yahyalı Gazi Mehmed Paşa gaza malıyla yapmıştır ki bu nur dolu cami Belgrad şehrinin yüzü suyudur. Hatta kıble kapısı üzere tarihi budur:

Güft Zeynî çü dîd târîheş
Ma'bed-i ümmet-i Resûl-i mübîn Sene (---)

Hatta cülûs sahibi Müftü Abdürrahim Efendi müftü iken burada vefat edince bu camiin mihrabı önünde gömülmüştür ki kabrinin mezar taşında tarihi budur: (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Sonra Şehitlik Camii'nin kapısı üzerinde tarihi böyledir:

Râh-ı hakka yapdı bir câmi-bülend
Hacı Muhyiddîn tâcir hâliyâ
Zâ'ibî savt-ı bülend ile dedi
Fîhi sallû hamseküm târîh ola Sene (---)

Sonra Hacı Ali Camii yüksek kapısı üzerinde tarihi budur:

Te'emmül eyleriken güft-i Dâ'î dedi târîhin
Aceb tarh-ı latîf olmuş hele bu câmi-i a'lâ

Bu camiin diğer tarihi:

Dari'î Dâ'î dedi tarihin
Cami-i bî-bedel ü ferruh cây Sene (---)

Mümin mescitlerinin anlatılması

Tamamı (---) adet mahalle mescitleridir ki meşhur mamur ve donanımlı olan bunlardır:

Evvelâ aşağı hisarda 7 adet mescit var, ama isimleri malumum değildir. Sonra Yukarı Kale Mescidi, Narin Kale

Mescidi, aşağıda Kaptan Mescidi, Kazıklı Mescidi, Dedezâde Mescidi, Hacı Hüseyin Mescidi, Kukulaktaş zaviyesi, Cânân Hatun Mescidi, Süleyman Han'ın Bölme hisar Mescidi, Büyük Bölmehisar Mescidi, Pazarbaşı Zaviyesi, Küçük Pazarbaşı Mescidi, Kesteneci Mescidi, Hacı Sücah Mescidi ve Musa Paşa Mescidi.

Malumumuz olan bu mescitlerdir ki nicesi kurşun kubbeli büyük cami olmaya layık ferah mescitlerdir.

Bu yazılan mescitlerin tamamı mahalleleri isimleridir ki 60 adet mahalle isimleri yazılmış olur.

Bu hakir Yukarı Kaledeki Süleyman Han'ın camiinde yüksek minareye 105 basamak çıkıp bu büyük şehre baktığımda 65 adet kârgir yüksek minare ve 77 adet kurşun örtülü imaretler görünmekte idi. Başka nice minaresiz mescit ve zaviye vardır.

Âlim dershanelerinin anlatılması: Tamamı 8 adet ilim öğretilen medreseler vardır. Evvelâ İmaret Camii Medresesi, Bayram Bey Medresesi ve (---) (---) (---) medresesi (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Hâfız dârülkurrâları: Gerçi yüksek kubbeler ile yapılmış dârülkurrâları yoktur, ama 8 adet camilerde şeyhülkurrâlar vardır, ancak halkı Boşnak, Potur ve tüccar olduğundan tecvid ilmiyle ilgilenmediklerinden Kur'ân hafızları yoktur.

Dârülhadisleri: 9 adet camide Müftü Abdürrahim Efendi'den beri hadis ilmi görülür, ama halkı muhaddis değillerdir.

Ebced okuyan çocuk mektepleri: Hepsi 270 adet çocuk mektepleri vardır. Her birini anlatsak söz uzar gider.

Şanlı derviş tekkeleri: Tamamı 17 adet abdâl tekkeleridir. Evvelâ şehrin kıblesi tarafında ve *[114b]* Abaza Paşa Köşkü yakınında Derviş Mehmed Horasanî Tekkesi adında tekke ve bir şeyhi var, ama yapıcısı Yahyalı Mehmed Paşa'dır. Hâlâ Bektaşî abdâlları konukevidir ki sanki İrem bağıdır. Sonra (---) (---) (---) tekkesi (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Akarsu çeşmeleri: Tamamı 26 adet hayat kaynağı çeşmeleri vardır, ama bunlardan akar su Yukarıkale hendeği içinde Sokollu Mehmed Paşa Çeşmesinin tarihidir:

Gel beyim içmek dilersen dünyâda âbıhayât

Sene (---)

Ve aşağı şehirde mahalleler içinde yine Sokollu Pir Mehmed Paşa Çeşmesinin tarihidir:

Ceddede hâza's-sebîle'l-a'lâ sâhib-i sâ[da]ret Mehmed Paşa.

Sene 984 [1576].

Bu büyük şehre çeşmeleri azdır, ancak bu şehir iki deniz gibi nehrin birleştiği yerde bulunduğundan hemen 3 bin adet sakalar atlar, katırlar ve arkaları sular taşıyıp bu şehri suya kandırırlar. (---) (---) (---) (---)

Cana can katan sebilhanelerinin anlatılması: Tamamı 600 adet susayanlara sebilhanedir, ama bunlardan işlek Büyük Çarşı'da Sokollu Sebili, Yahyalı Mehmed Paşa Sebili, Laçin Ağa Sebili, Bayram Bey Sebili, Eynehan Bey Sebili ve nice ismi bilinmeyen sebillerde hayrat sahipleri Temmuz ayında Tuna'nın buzlu âbıhayatını Kerbelâ Çölü şehitleri aşkına dağıtırlar.

Kervansaraylarının anlatılması: 6 adet gelen geçenlerin konakladığı han vardır. Bunlardan Büyük Çarşı içinde Sokollu Şehit Mehmed Paşa Kervansarayı, 160 adet tek ve iki katlı kârgir yapı, develikli, ahırlı ve haremli kale gibi demir kapılı kervansaraydır ki her gece kapıcılar ve bekçileri kapısında davul çalıp kapıyı kapatıp açarlar. Bu kapı üzerindeki tarihi:

Bu kârbânsarâya konan oldu hep revân.

Sene (---)

yazılmıştır.

Sonra aşağı kalede Süleyman Han Kervansarayı, bu da kale gibi kurşunlu demir kapılı gariplerin konukevidir. Sonra İmaret Hanı. Bu da insanlara misafirhanedir ki Yahyalı Mehmed Paşa

Gazi'nin hayratıdır. Bir adam bir ay kalsa hiç bir şey vermeyip hayır sahibine dua edip gider.

Tüccar hanlarını sayısı: Hepsi 21 adet kara ve deniz tüccarları hanlarıdır. Bunlardan Yenihan, Bezzazistan Hanı, Arasta Hanı, Şehitlik Hanı, Çukur Han, Selvi Hanı ve Pazaryeri Hanı (---).

.... (1 satır boş)...................

Ancak bunlarda kalanlar kira verir.

Garip bekâr hanları: Tamamı 7 adet bekâr odalarıdır ki zanaat ehli garibanlar kalıp kira verirler.

Bedesten çarşısının sayısı: Burada 3.700 sultan çarşısı dükkânlarıdır, ama bunlardan süslüsü Avrat Pazarında bedestendir. Gerçi kârgir ve demir kapılı kubbeli yapı değildir, ama çârşû-yı hüsn (güzellik çarşısı) namıyla meşhur olmuş bir şirin sultan çarşısıdır.

Uzun Çarşıda bütün sanayi ehli mevcut olup bir burası büyük caddedir ki uzunluğu ta Kapıcı Camiinden Balık Pazarına kadar tam 3.000 germe adımdır. Bütün Hint, Sind, Yemen, Belh u Buhara, Arap ve Acem'in değerli malları bu uzun çarşıda kolayca ve bolca bulunur,

Kazancılar Çarşısı, Balık Pazarı Çarşısı, Ortapazar, Bayram Bey Çarşısı, tabahanesi ve kahvehaneleri ve Küçük Pazarı da müzeyyen pazardır.

Bu şehrin bütün çarşı pazarları ve mahallelerinin caddeleri baştan sona balık sırtı gibi yumru beyaz ve yuvarlak kaldırım döşeli pâk şehirdir. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

İnsanlarının yüz renkleri: Bu şehir halkının yüz renkleri genellikle kızıldır, zira kış memleketidir.

Genç güzellerinin özellikleri: Erkek ve kadını, özellikle Latin ve Sırp kızları gayet güzel ve hoş olurlar, ama oğlanları hoş değildir.

Eşraf ve ayanı: Sayısız ve kıyas dışıdır, ama velinimetlerimiz bunlardır ki zikr olunur. Evvelâ Koca Musa Paşalı Koca Yusuf Ağa, Ramazan Ağa, Dizdar Mehmed Ağa, Hancızade,

Kaptanzâde Efendi, Ahaveyn Çelebi Efendiler ve Şit Efendi bunlardandır.

Usta bilginleri: Evvelâ Hatvanî Ahmed Efendi tıp ilminde Fisagores-ı Tevhidî gibi usta tabip idi.

Cerrah ve kan alıcılarının anlatılması: Evvelâ Berber Hacı Kılıç, Çalık Cerrah Ali, Cerrah Yahudi Yako ve Latin Mekyo. Bunlar üstâtlardır. *[115a]*

Sâlih şeyhleri: Aşağı şehirde Şeyh Korucuzâde, Üsküdarî Mahmud Efendi'nin Halvetî tariki halifesidir ve (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Musannif şairleri: (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Hâl ehli, meczupları: Deli Yoro adlı bir divane, her an "Gitti kâfir (---) gün bırak Varat Kalesi'ni, alalım Arat Kalesi'ni, geçelim Sırat köprüsünü" diye bağırıp gezerdi. Yaradanın hikmeti o gün Varat Kalesi alınıp bu divane o an vefat etti.

Erkeklerinin giysileri: Bütün seçkinleri samur, atlas ve hârâ giyerler. Orta hâlli olanlar sade çukalar ve tilki nâfesi kürkler giyerler. Yoksulları yine çuka libas ve bogası kaftan giyerler. Bütün reaya şayak, kırmızı, beyaz abâ ve Boşnak kalpağı giyerler.

Kadınlarının giysileri: Genellikle çuka ferâceler ve yassı başlı terpûş takke giyip yüzleri peçeli ve yaşmaklı edeplice gezerler.

Erkeklerinin isimleri: Genellikle isimleri Efozâde, Lâfîzâde, Şitzâde, Çüvüzâdeve Yağcızâde lakablarıyla anılırlar.

Kadın ve kızlarının isimleri: Havvâ, Meryem, Hümâ, Mîrim Münire, Ümmühân, Bânûya, Sâliha, Râbiye, Âsiye ve Rukıye gibi isimlerdir.

Kulağı halkalı kölelerinin isimleri: Bayko, Zehrâb, Siyâmî, Zoko, Zâfir, Hâfir, Handan, Şîr, Nezo ve Siyavuş. İsimleri budur.

Câriyelerinin isimleri: Genellikle Giriyo, Süniye, Fişâre, Mihrî, Gülbû, Semâhî, Verka, Âsiye, Azre, Gülşâ ve Cânân isimlidirler.

İbret verici yapılarının anlatılması: Evvelâ Varat gazasına ordunun geçmesi için Hisarcık Kalesi yakınında büyük Tuna Nehri üzerinde 77 adet transa tombaz gemiler ile karşı Tımışvar toprağında Pançova adlı kaleye kadar bir büyük ahşap köprü yapılmıştır ki hiçbir eski padişah zamanında yapılmamıştır, uzunluğu 800 adım ve genişliği 50 adımdır. Gerçekten de seyre değer bir köprüdür.

Sonra ikinci ibretlik; .Sava Nehri kenarında bir yüksek zemin üzerinde şeddadî kârgir binalar ile yapılmış mîrî ambarların ikisi de birbirine benzer tahıl ambarıdır ki, uzunlukları tam 300 germe adımdır. Bunların içinde olan bal, yağ, pirinç, buğday, arpa, peksimet, un, neft, katran, top gülleleri ve diğer mühimmat levazımatların hesabını Cenâb-ı Hak bilir.

Garip ve acayip yapı: Kalenin hendeği kenarında bir deve ahırı gibi parmaklık içinde bir tophanesi var ki burası balyemez, çultutmaz, delibalı, kundakkıran, şayka, kolumburuna ve şâhî darbzanlar ile doludur. Kâfir kalelerinden alınan Nemse, Fransa, Çek, Macar, Korol ve İsveç keferelerinin topları var ki her biri birer Mısır hazinesi değer toplardır. Bunların denkleri meğer Kanlıja (Kanije), Egre, Boğazhisar ve Rodos'da ve Mısır İskenderiyesi kalelerinde ola.

Diğer **ibretlik yapı** .Sava Nehri kenarında tophane işliği seyre değer ibretlik eserdir. Ve **bir diğer ibretlik,** şehir dışında büyük bir bina baruthanesi var. Başka ağalıktır ki 150 adet neferleri ve her sene biner kantar siyah barut döğüp elde ederler, ancak bütün çarh dolaplarını atlar çevirir, bir tuhaf acayip ve garip seyirliktir. (---) (---) (---) (---)

Mığdısî rahibi kiliseleri: Tamamı 9 adet ayin icra edilen kiliseler var. Rum, Ermeni, Sırp ve Bulgar kiliseleri ile Yahudi sinagogu var, ama Fireng ve Macar'ın kiliseleri yoktur. Kıptîlerin ne mescit ve ne kiliseleri bir diyarda yoktur. Hemen kiminle karışırlarsa onun âdet ve inançlarına göre hareket edip o mezhepte oldukları için her sene iki kere haraç verirler.

Cana can katan tatlı havasının övgüsü: İlkbahar mevsiminde havası hoş olduğundan halkı sağlıklı olup sıtması ve zâtülcenb hastalığı yoktur.

Evlerdeki su kuyuları: Toplam 11 bin adet ev kuyusu var, ama biraz tuzlucadır, ancak yine her şeye kullanılır.

Beldenin iklimi: Çeyrek daire irtifaıyla beşinci iklimde bulunup uzun gündüzü 15,5 saat, 9 derece ve 2 dakikadır. Karanlık ve uzun geceleri yine öyledir. (---) (---) (---)

İmaretinin talii: Bu şehri Despot gıran yapmaya başladığında bütün müneccimlerini toplayıp yengeç burcunda yapmaya başladılar ki mâi ay beytindedir. Onun için bütün halkı güvende olup bütün geçim kaynakları ticarettir. (---) (---) (---) (---) *[115b]*

Aydınlık hamamlarının anlatılması: Tamamı 7 adet hoş havalı hamamdır ki hepsi kurşun ile örtülüdür, zira kış şehri olduğundan hamam üzerinde kiremit ve kireç durmaz.

Evvelâ Yeni hamam: Sokollu Mehmed Paşa'nındır ki gayet mamur ve iç açıcı hoş yapı güzel bir hamamdır.

Sonra Orta Hamam, Süleyman Han'ın Hamamı, Çukur Hamam, Aşağıkale Hamamı basıktır, Behram Bey Hamamı ve Çinili Hamam gayet süslü iç açıcı hamamdır.

Bütün halkın yararlandığı hamamlar bu hamamlardır ki birkaçı çifte hamamlardır. Her an çifte hamamlara kadınlar girerler.

Gönül erbabının sözlerine göre seçkinlerin özel hamamları: Bu şehir içinde 7.000 adet ileri gelenlerin ve diğer insanların hanelerinde ev hamamları vardır, zira her hanede beşer onar odalarda soba derler bir çeşit çömlekten yapılma kubbeciklerdir, onların içinde ateş yakıp o hane hamam gibi olduğundan her evde özel hamamlar bulunur. Bu şehir kış yurdu olmak ile her hanede türlü türlü soba hamamları var.

Un öğütücü değirmenleri bildirir: Tamamı 600 adet at değirmenleri ve Tuna değirmenleri var ki has buğdaydan ince un öğütürler.

Çeşit çeşit tahıl ürünlerini bildirir: Sirem, Semendire, Baçka, Laşka ve Havale Kalesi topraklarında kırmızı, sarı, beyaz iri buğday, arpa, börülce, mercimek, kırah (bezelye) ve darı olur ki bu çeşit tahıllar meğer Anadolu'da Sivas ve Erzurum'da ola. Ama baklası, pirinci, susamı ve kendir tohumu olmaz, ancak çavdar, yulaf ve haldine adında bir tahılı olur, çok olup reaya ekmek ederler.

Sanayiinin seçkin ürünleri: Evvelâ .Sava Nehri kenarında Çingene taifeleri demirden rezeli iskemleler yaparlar ki sanki gümüşten yapılmadır. Türlü türlü kalaylı demir çubuk üzengiler, ıskaralar, mârbendler ve bukağılar yaparlar. Kazancıları gayet yetkin ustalardır ki türlü türlü sanatlı sahan, tencere, baalbekîler, şerbet tasları, şebekeli buhurdan ve gülâbdanlar yaparlar ki Bosnasarayı kazancıları ancak yaparlar.

.... (1 satır boş)...................

Erkeklerinin işleri ve kazançları: Bir sınıfı asker taifesi gazileridir, bir bölüğü tüccarlarıdır, bir zümresi hizmet ehlidir ve bir sınıfı bağcı ve bahçıvanlardır. Bir taifesi gemicilerdir ve bir bölüğü sanat ehlidir. (---) (---) (---) (---) (---)

Aşevi imaretleri: Ancak bir adet ziyafet evi imareti var ki aşağı çarşıdadır. Bütün fakir, yaşlı ve gençlere her gün iki kere nimeti karşılıksız dağıtılır. Bu hayrat cami sahibi Yahyalı Mehmed Paşa'nındır. Bayram Bey imareti kapalıdır. Nice tekkelerde imaretler var, ama dervişler içindir.

Yiyecek nimetleri: Bunlardan Belgrad baklavası, Anadolu, Rumeli, Arap ve Acem'de meşhurdur ki büyük düğün ziyafetlerinde kağnı araba tekerleği kadar bin kat güllaç, has un yufkasından tereyağı ve badem ile yapılır bir tür baklavadır. Yerde tandır içinde pişirirler, o kadar büyüktür ki fırına sığmaz ve bir baklavayı 300 adam yese doymaz. Tâ bu derece büyük, lezzetli ve kalındır, ama üstüne bir penez akçe bıraksan baklavaya batar. İşte bu derece ince ve güzel baklavası olur. Ve bademli, tarçınlı, karanfilli ve safranlı lezzetli zerdesi bir diyarda olmaz. Mısır tavuğu saydıkları kırmızı hortum burunlu tavuk

(hindi) kebabı, dolma tavuk kapaması, sazan balığı, mersin balığı fırını, beyaz Latin ekmeği, Zümon kaymağı ve yoğurdu ve (---) (---)

Yenen meyveleri: Evvelâ Münirî Efendi bahçesinde kırkar dirhem gelir sulu kameri kayısıları ve yüz dirhem gelir sulu şeftalileri olur. Gayet sulu üzümü, eriği, armudu, kiraz ve vişnesi, sulu kavunu ve karpuzu olur ve (---) (---) (---) (---) (---)

Can besleyen içecek türleri: Harâbât erenleri için kırmızı vişne şerbeti, müsellesi, hardaliyesi, poloniyesi (---) (---) (---) meşhurdur.

Bu şehirde olmayan ağaçlar: Evvelâ servi ağacı, çimşir, hurma, zeytin, nar, incir, pembe ve (---) (---) (---) ağaçları yoktur.

İrem bağlarının adedi: Bu şehrin kıblesi tarafı taşrasında tâ Vişeniçse Köyüne, oradan şehir çeşmelerine gelen su başına, oradan tekke bağlarına, oradan tâ Abaza Paşa Köşkü'ne, oradan tâ Havale Kalesi deresine, oradan Topçu Köyüne, oradan tâ .Sava Nehri kenarına dek tamamı 38.000 adet dönüm hakkı verir bağlardır diye muhtesib ağa söyledi, ama Yahyalı Mehmed Paşa bağları muaflardır ki bu hesaba katılmamıştır. (---) (---) (---) (---) (---)

İhtiyaç sahiplerinin gezinti ve dinlenme yerleri: Tamamı 46 adet mesire yerleridir. Evvelâ Subaşı Mesiresi, Bektaşî Tekkesi, Abaza Köşkü, Yusuf Ağa Bağı, Yağcı Hacı Ali Bağı, Topçular Köyü Bağı ve Havale Kalesi Vişeniçse Köyü seyran yeri, Sava Nehri Bağları ve Zümon Bağları (---) (---) (---)

Halkının özel ıstılah ve lehçeleri: Bu Belgrad kavminin yerlileri gerçi Poturdurlar, ama Sırp dili, Bulgar dili, Latin dili ve Boşnak dili ıstılâhı *[116a]* da bilirler, ama genellikle kullandıkları sözleri, bir şeye şaşırsalar "İlahi dilemişüm şayed bu işi işlememişsun" derler. Hatunlarına saygı için "Sinko Kadu" derler. Birisi kızarsa şayet "Sobada kızmışsın" derler. "Maho ya kabliçsayı getire", yani "Bre Mehmed ağaçdan bakracı getir e" derler (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Sırp dilinin anlatılması

Bütün reaya ve berayaları Sırp kâfirleridir ki Sirem arabacıları tamamen onlardandır. Gerçi dilleri Bulgar'a, Latin'e ve Boşnak'a yakındır, ama başka galat kelimeleri vardır. Yine Hıristiyan milletlerinden olup kitapları İncil'dir ki İncil'i kendi dillerine tercüme etmişlerdir. Niceleri Hırvat dilini, Galya dilini, İslovin dilini ve Talyan (İtalyan) dilini bilirler, zira bu Sırp keferesi eski millettir ki soyları Ays'a ulaşır. Latin ve Sırpların değerli ve güvenilir tarihleri vardır. Hesapları yine Boşnakca gibidir. Evvelâ,

yedno	diva	tri	çetri	pete
1	2	3	4	5
şest	sedem	osem	devet	deset
6	7	8	9	10

diye sayarlar.

kıruh	voda	mese	sir
ekmek	su	et	peynir
kapula	luk	yanye	ovça
soğan	sarmısak	kuzu	dişi koyun
ovan	udri	penez	
koç	neboyse	bakırdan akçeleridir	
	vur		
	korkma		

ban	umori
ululanıdır ki Belgrad'a geçer	yoruldum

Soğuğa *zima*, yok demek *nima*.

sivika	boğ		duşa
mum	Tanrı		can

çovyik	kobla	konya	koçyaş
adam	kısrak	beygir	arabacı

bu gibi dilleri var.

Cennet gibi Belgrad şehri külliyatı övgüsü

Evvelâ bütün iskelelerinde parka derler bir tür gemilerle çeşit çeşit balıklar gelir ki morina, mersin, çığa, uştuka, sazan, üsmük ve ismodik gibi balıklar gelir.

Özellikle tâ Hırvatistan serhadlerinde Bihke Kalesi, Kosdaniçse, Korpa, Odvina, Lika, Kıradişka ve İsfinar Kalelerinden beri Sava Nehri ile ve Drin Nehri ile İzvornik, Beline, Raça ve Böğürdelen Kalelerinden beri ve Karadeniz'den tâ Silistre, Uruscuk, Niğbolu, Vidin ve Sedd-i İslâm Köylüc Kalelerinden beri bu Belgrad Kalesi'ne yılda beş altı bin adet tıransa, parga ve tombaz gemiler gelip gidip gayetle ucuzluk ederler.

Hatta 300 dirhem hâs ve beyaz ekmek bir akçeye, 6 peneze koyun eti, 5 peneze kuzu eti, 3 peneze sığır eti, 3 okka gelir bir kaplıca yoğurt 2 peneze, 15 yumurta bir peneze ve bir arka yükü elma, soğan, hıyar, kabak, lahana, pırasa ve sarımsak birer penezedir, ama pirinç, kahve ve şeker pahalıdır, zira bu şehre Selânik 12 konaktır.

Araba ve develer ile Mısır, Şam, Trablus, Sayda, Beyrut, Akka, İzmir, Arap, Acem ve Hint metaları yılda 5-6 bin deve ve araba yükleri her diyardan gelip bu şehirde yük çözülüp yük bağlanıp bütün Macar, Leh, Çek, İsveç, Nemse, Bosna, Venedik ve İspanya vilâyetlerine yükler gidip gelmededir, zira bu şehir Rumeli'nin Mısırıdır ve halkı tamamen hesapçı bezirgânlardır. Nice bin adet halkı, bolluk ve ucuzluk şehir olduğu için diğer diyarlardan gelip kalmışlardır.

İmam ve hatip şeklinde adamları çoktur. Hepsi zevk ve şevk ehli, garip dostu, minnetsiz sofraları meydanda, kapıları açık adamlardır. Kış günlerinde Tuna Nehri donup on karış buz olduğu zamanlarda o buz parçası üzerinde yüz binlerce kızak ve araba geçip bâc u pazar harcı olmadığından o mahalde reaya ve beraya o kadar metalarını getirir, bol alış veriş olup Belgrad şehrinde öyle bolluk olur ki yoksulları zengin olurlar.

Bu günlerde bütün Belgrad halkı sobalı odalarında birbirine kırkar ellişer sahan yemek ve onar çeşit helvalar, tatlılar ve onar çeşit hoşaflar ile büyük ziyafetler çekip birbirlerine bölük bölük varıp gelip yiyip içerler. Eğer on çeşit helva ve hoşaftan biri eksik olsa yine o adama tekrar ziyafet ettirirler. Bu derece bolluk ve eğlence yeri bir mamur şehirdir.

Hâlâ Süleyman Han duası bereketiyle de günden güne âbâdân olmadadır. Zira bütün halkı *Ganî* ismine mazharlardır ki her sene beş altı yüz zengin adamları hacca gidip geldikte büyük bir alay ile götürüp getirirler ki, bu da bir diyara mahsus değildir.

Bu şehir halkında yalan ve dedikodu ayıptır. Hepsi dosdoğru dindar adamlar olduklarından son derece yaşlı, uzun yaşamış adamları çoktur. Hatta Süleyman Han fethinden kalmış adamlarla tanıştık. Ama kuvvetleri gitmiş, heyetleri yitmiş, ömür sermayeleri yüz yetmişe yetmiş, sohbet ve güçten kalmış tirit adamları var. Tamamı Hanefî mezhebinde pâk inançlı namaz kılar, mümin ve birleyici, dünyadan el etek çekmiş güçsüz yaşlıları var.

Ve dahi sim-beden ve nazik-endam kalplerin sevgilisi ***[116b]*** çocukları var ki söze gelseler güzel konuşur ve düzgün ifade ederler. Kadınları Râbia-i Adeviye mertebesinde perde ehli, dindar ve güzel yüzlüdürler.

Yıldız gibi parlak kızları da gayet perhizkâr bâkire kızları var ki henüz her biri birer delinmemiş inci ve birer açılmamış goncadırlar. Güzel yüzlü ve hoş endamlı olup babalarından başka er yüzünü ve erkek sözünü duymamış kızları vardır.

Bu alçak ovadaki şehirde nice bin adet gülistan, sümbül ve reyhanistan Rıdvan cenneti gibi cennet bağları ve şebekeli bostanları var ki güllerinin, çiçeklerinin ve ağaçlarının hesabını Bağbân-ı Ezel ve Sannâ-ı Lem-yezel (Allah) bilir. Zira bu şehrin zemini bir geniş ve bolluk bereketli bir yerdir ki asla dengi yoktur demek olmaz, meğer Irak-ı Acem pâk toprağı ola. Zira Belgrad'ın geniş vilâyeti mamur ve daima halkı mesrur (sevinçli), ülkesi güzel, amber kokulu toprağı halk arasında değerli, ekinlikleri bol, hayır ve bereketleri çok bol, nimetleri taşkın, akarsuları coşkun akar bir şenlikli şehirdir. *Allah korusun.* (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Belgrad şehrinin ziyaret yerleri

Evvelâ, **Gazi Ahmed Ağa pâk merkadi** *sırrı kutlu olsun*: Çarşı içinde gömülüdür

Münirî Efendi ziyareti.

Sonra **Şeyhülislâm Abdürrahim Efendi mezarı:** İmaret Camii'nde gömülüdür.

Sonra **Karakaş Paşa mezarı:** Hotin savaşında Budin veziri iken Hotin'in altında kurşun ile vurulup şehit olunca iç organları kabri Hotin Kalesi dışında, pâk cesedi buradadır. *Allah rahmet eylesin.*

Sonra **Aşağı Şehitlik ziyareti**: Fatih zamanında ve Süleyman Han asrında şehit olan Müslüman gaziler tamamen bu şehitlikte yatmaktadırlar ki her an nur parlar. Dört tarafı çepçevre duvarlı ve bir kapılı bir şehitlik mezarlıktır.

Sonra **Orta mezarlık:** Burada da nice keramet sahibi erler vardır.

Sonra **Gazi Porça mezarı:** Belgrad'ın kıblesinde bir saat uzaklıkta Havale Kalesi'nde gömülüdür. *Allah sırrını aziz etsin.* (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Belgrad şehrinin yakınında olan kale ve şehirleri bildirir

Evvelâ kıblesi tarafında bir saat uzaklıkta Havale Kalesi, sonra Valiva kasabası, iki merhale yerdir. Sonra doğu tarafa Tuna kenarında altı saat yer Hisarcık Kalesidir. Tuna Nehri aşırı Tımışvar toprağında Pancova Kalesi ve .Sava Nehri tarafında İrem bağına denk Sirem Sancağı toprağında Zemin Kalesi Belgrad'dan görünür. Sonra batı tarafa bir gergi konak Metrofça kasabası, ona yakın Nemse kasabası ile komşudur. Sonra yine .Sava Nehri kenarında Böğürdelen Kalesi bir konak yerdir, onunla komşudur. Belgrad çevresinde büyük şehirler yoktur. (---) (---) (---) (---) (---) (---) *vesselâm.*

Bu Belgrad şehrini seyredip bütün ahbap ve dostlarla vedalaşıp pür-silâh ve yarar Semendire gazileri ile *"Allah'a tevekkül ettik"* deyip,

Belgrad şehrinde 1070 [1659] bayram namazını kılıp Varat gazasına gittiğimiz konakları, kaleleri ve çektiğimiz şiddetli sıkıntıları bildirir

Evvelâ Belgrad'dan bir saat aşağı Hisarcık'a yakın Tuna Nehri üzerinde 70 adet tıransa ve tombaz gemiler üzere anılan ahşap büyük köprüyü geçip Tımışvar vilâyetinde,

Pancova Palankası: Tımış Nehri'nin Tuna Nehri'ne karıştığı bir yeşillik yerde dörtgen şekilli bir ağaç palankadır ki büyüklüğü 800 adımdır. İçinde dizdarı, 50 adet neferleri, yetecek kadar cebehanesi, bir camii, bir hanı ve küçük çarşısı var, ama hamamı yoktur. Genellikle evleri çitten ve hasır örtülüdür.

Tımış Nehri tâ Erdel memleketinin dağlarından ve Şebeş, Logoş, Façat ve Solmoş Kaleleri dağlarından gelip Tımışvar hendeği içinden akarak bu mahalde Tuna Nehri'ne karışır küçük bataklı sudur. Pancova ve Tımışvar hükmünde muaf 150 akçe kadılıktır, ancak ilhak edilip Tımışvar naibi hükmeder. Buradan kuzey tarafa,

Zeldeş Köyü: Alaybeyi köyüdür, ama bu sahralarda bir bakla kadar taş yoktur. Otluk yeşillik geniş bir ovadır ki her tarafa arabalar işler ve o kadar ot olur ki içinde atlı adam gitse görünmez. Buradan,

Dente Palankasının özelliği

Bu da Tımışvar toprağında yine Tımış Nehri kenarında dörtgen şekilli bir çit palankadır. Dizdarı, 50 adet neferleri, cebehanesi, camii, hanı, birkaç dükkânları vardır ve bahçeleri verimlidir. *[117a]* Buradan,

Sağlam hisar, karar evi, gaziler yurdu, Tımışvar Kalesi'nin özellikleri

Bir sağlam sur, dayanıklı sed, eski şehir, büyük belde, süslü kale ve mamur şehirdir ki kaleler arasında yeri yüksek ve halkı genellikle şanı yüce Allah yolunda cihat eden erlerdir ki onların hakkında (---) Kur'ân'da *"Allah uğrunda hakkını vererek cihad edin" [Kur'ân,* Hac 78] âyeti inmiştir.

Hâlâ o gazilerin yerleri yurtlarıdır. Bu kale, Gazi Hudâvendigâr zamanında Erdel Kralı Metayoş Kral hükmünde küçük bir palanka idi. Yeri cehennem kefere bu kaleyi sağlamlaştırdı. Metayoş Kral Orta Macar diyarını ve Nemçe diyarını yağmaladığında Nemse kralı bu Tımışvar üzerine gelip 7 ayda aman vermeyip Erdel kâfiri elinden alıp içine 20.000 soltat ve murtat Nemseler koydu. Bunlara Luşancı adındaki kaptanı hâkim atayıp Nemse çasarı Ferdinand Kral, uğursuzluk evi olan Beç Kalesi'ne gitmiştir. Beri tarafta Tımışvar hâkimi Luşancı adlı melun Tımış Nehri'nden 50-60 parça firkate gemiler ile Tuna Nehri'ne çıkıp iki tarafta olan kaleleri ve Tuna üzerinden Belgrad'a varıp gelen gemileri vurup yağmalamıştır. Tımışvar yunakları saldırıdan kurtulmayıp Belgrad, Köylüc, İhram, Semendire ve Feth-i İslâm kalelerinin yolları kapanıp Belgrad'da kıtlık olunca padişah fermanı çıkıp Allah'ın yardımıyla Tımışvar Kalesi İslâm ülkesine katılmak için Rumeli Beylerbeyisi Mehmed

Paşa serdar-ı muazzam tayin olundu. Tımışvar yoluna diyerek Belgrad şehrine girip, .Sava Nehri üzerinden büyük köprü ile karşı Sirem toprağına geçip menzilleri katedip yolları Vulkovar Kalesi'nden köprüler ile Tuna Nehri'ni de geçince padişah tarafından 2.000 seçkin yeniçeri ile 150 adet düşman avlayan şahî darbzen ve 15 adet kale döven balyemez toplar gelip İslâm ordusuna dahil oldu. O gün Tatar askeri de gelip ulaşınca başkumandan Titel Kalesi yakınında Tisa Nehri'ni de geçip Peçey Kalesi'ni kuşattı, yedi günde **Peçey Kalesi fethi,** sene 958 [1551], Rumeli Valisi Vezir Mehmed Paşa eliyle.

Bu kaleyi tamir edip yeteri kadar muhafız İslâm askeri koyup oradan doğu tarafa gidip Beçkerek Kalesi'ni kuşatıp halkı İslâm askerinin büyüklüğüne ve gücüne takat getiremeyip aman ile güven bulup **Beçkerek Kalesi fethi,** buna da yeteri kadar asker koyup buradan **Fenlak Kalesi fethi** aynı sene.

Buradan **Çanad Kalesi fethi** aynı sene. Bu da derya gibi askere takat getiremeyip nice bin kâfir "Aman ey Âl-i Osman" dedi. Nice yüzü iman ehli olup Çanad Kalesi'ni vere ile verdiler ve kaleye yeteri kadar asker koydular.

Buradan Lipova Kalesi'ni kuşattılar. O mahalde İslâm askeri üzerine pusudan kâfirin taburu gelip Müslümanlar ve cehennemlikler birbirlerine girip bir büyük savaş edip Allah'ın yardımıyla küffâr bozguna uğradı. İslâm askeri de zafer kazanıp doyumluklar alarak nice bin kefere ve fecere kılıçtan geçirildi. Kılıç artıkları da zincire vuruldu, **Lipova Kalesi** fethi, Serdar Mehmed Paşa eliyle. Yaradana hamd olsun bâkire kale İslâm eline girip hisar içine Ulama Paşa hâkim tayin olundu. Sonra,

Tımışvar Kalesi kuşatması: Bütün İslâm askeri kaleyi kuşatıp 9 yerden metrislere girilip çarpışmalar devam ederken Allah'ın emriyle adı geçen kaleler feth oluncaya dek şiddetli kış gelip çatarak bir acayip yağmurlar inmeye başlayınca bütün metrisler ve tabyalar rahmet suyu ile dolup yeniçerilerin metrislerinde durmak imkânı kalmadı. *"Her iş, vakti zamanı gelince olur"* deyip, bütün İslâm askeri metrisler ve sıçan

yollarından çıkıp kaleden vazgeçti, sağ ve sol koldaki cebehane ve kale döven topları tamamen geri çekti. Bu içler acısı hâl padişaha bildirildikten sonra adı geçen serdar ile İslâm ordusu Belgrad Kalesi'nde kışlamak ferman olundu.

Bu büyük olayların tamamı babamızdan duyulup yazılmıştır, zira bu gazalarda babamız bile idi ki onlardan aktarırız. Bu kışlakta yere gelesi küffâr Lipova Kalesi'ni işgal eder. O savaşta mahsur olan Ulama Paşa şehitlik şerbetini içer, sene 958 [1551].

Ve daha önce Lipova kaptanı olan Batori Andraş,

"Yine Lipova Kalesi'ne malik oldum" diye Lipova'dan 100 bin kefere ve fecereler ile Çanad Kalesi üzre gelirken Budin Veziri Ali Paşa'ya rast gelince bütün kâfirleri ateş saçan kılıçtan geçirir. O arada Erdel kralı Lipova Kalesi'ni boş bulup kaleyi alıp anahtarını Devlet-i Aliyye'ye *[117b]* gönderip hizmet edince padişah tarafından Erdel kralına bir zerrin kılıç ve hil'at-i fâhire gönderildi ve himayeye alındı.

Sonra gelecek senede Sultan Süleyman Han Edirne'ye gidip daha önce Tımışvar Kalesi'nin fethinde tedbirsizlik ve erteleme olduğundan ve Lipova Kalesi'ni cehennemlik küffâr tekrar Erdel kralı elinden alıp zafer bulduğundan padişah Rumeli veziri Serdar Mehmed Paşa'ya gücenip serdarlıktan azletti. İkinci Vezir Ahmed Paşa'yı ordu serdar tayin eyleyip 40 oda yeniçeri ile sekbanbaşı, aşağı bölük ağaları, topçu, cebeci, 17 beylerbeyi, 40 adet sancakbeyi ve Budin Veziri Ali Paşa'yı birlikte tayin eyledi.

959 senesi Rebiulâhirinin 27. [12 Nisan 1552] günü Edirne şehrinden adı geçen serdar derya gibi muzaffer ordu ile çıkıp menzilleri kat edip yolları uçarak gelip Belgrad şehrinde çadır kurdu. Oradan Tuna Nehri köprüsünden geçip mübarek Ramazanın 5. günü [25 Ağustos 1552] Tımışvar Kalesi'ne aman ve zaman vermeyip 16 adet balyemezler ile yedi yerden asker döküp kale dövüp bir günde yedi adet yerini yıkınca bir gecede hendek içinden akan Tımış Nehri'ni kesip Tımış Kalesi kuruda kuruya kaldı.

Geçen senede mahsur olan kaptanı Luşancı adlı melun, yine o dinsiz kapanıp cünüp Hırvat ve hoyrat askerinden 3 bin adet tüfengli soltat ve murtat, Nemçe, Leh ve İspaniye kefereleri ile kapanıp gece gündüz şiddetli cen ederlerdi, ama ehl-i İslâm beyleri bir mertebe cengâverlikler ve bir mertebe yiğitlikler edip küffâra bir an göz açtırmayıp top ve tüfeng yağdıdılardı ve her yiğit dalkılıç olup açılan yerlerden girmeye acele ederlerdi. Hatta Serdar Ahmed Paşa'nın bir yürüyüşte altında bir atı top ile vuruldu, hemen ardından bir başka ata binip yürüyüşten kalmazdı. Tâ bu mertebe cesaret gösterirdi. Ama her gün yüz ve yüz elli adet Müslüman gaziler şehitlik şerbetini içip mahlüllerini (boş kalan timar vs.) serdengeçti gazilerine bağışlayıp Müslüman gazileri cenge teşvik ederdi.

Sözün kısası Tımışvar Kalesi tamam 35 günde "El-aman ey güzide-i Âl-i Osman" ile feth oldu, sene 959 [1552], İkinci Vezir Ahmed Paşa eliyle. İslâm askeri hisar içine doluşup herkes av almak sadedinde iken iç kaleye tekrar pis küffâr kapanıp sulhu bozup yine tekrar cenge başlayınca büyük bir savaş olup nice bin küffârı Dahhâk kılıcından geçirip kılıç artıkları eli kolu bağlı esir oldular.

Sebebi odur ki, geçmiş yıllarda Lipova Kalesi'nde kapanıp 170 gün savaştıktan sonra Ulama Paşa vere ile Lepova Kalesi'ni, daha önce kaptanı olan Batori Andraş adlı tıraşsız adama emanet şeklinde verip bütün gaziler silâhsız giderken adı geçen Batori Iştvan anlaşmayı bozdu. Ulama Paşa'nın ardı sıra Yorgi Frenc adlı melun Yedikule hapsinde babasıyla hapis idi, babası Yedikule'de ölünce oğlu serbest bırakılıp babasının öcünü almak için Ulama Paşa'nın askeri ardına düşüp Ulama Paşa'yı ve bütün İslâm askerin şehit etmişti. Bu kere Tımışvar Kalesi'nde de Ulama Paşa'nın kanını almak için Osmanlı da anlaşmayı bozup bütün küffârı Tımışvar içinde kılıçtan geçirerek kanlarını akıttı, Tımışvar Kalesi böylece feth oldu *vesselâm.*

Yaradana hamd olsun Süleyman Han zamanından beri İslâm elinde bakımlı ve şenlikli bir gaziler kalesidir. Hâlâ Süleyman Han yazımı üzere başka eyalettir.

Tımışvar Kalesi'nin hâkimlerini bildirir

Paşası iki tuğlu beylerbeyidir, ama nice kere üç tuğlu vezirlere verilmiştir. Paşasının padişah tarafından hâss-ı hümâyûnu 806.790 akçedir. 11 yerde hâs voyvodaları vardır, ama bu hâslardan, bâc u pazar, cürm ü cinâyet ve bâd-ı havâdan adalet üzere paşasına 87.000 guruş tutar. Seydî Ahmed Paşa gibi zabt ederse 200.000 guruş tutar büyük eyalettir. Çete ve potura yeridir ki gaziler esir getirirlerse sayısız esirler peyda olur.

Eyaleti 6 sancaktır ki yazılır: Evvelâ Lipova Sancağı, Çanad Sancağı, Göle Sancağı, Modova Sancağı, İrşova Sancağı ve 1069 [1659] senesinde **Köprülü** Koca Mehmed Paşa Yanova Kalesi'ni, Şebeş Kalesi'ni ve Logoş Kalesi'ni feth edince bu üç adet sancakları da Tımışvar Eyaleti'ne katıp büyük eyalet oldu.

Bizzat Tımışvar Kalesi paşasının tahtıdır.

Eyaletinde zeamet erbâbı 59 ve toplam timar 290.

Cebelüleri ile kanun üzere 7.800 asker olur.

Paşasının askeriyle tamamı 10.000 silâhlı askerdir. Alaybeyisi, çeribaşısı ve yüzbaşısı vardır. Sefere memur oldukları yere paşalarının sancağı altında sefer eşerler. Memur oldukları seferde *[118a]* bulunmazlarsa paşalarının arzıyla timar ve zeametleri başka hak edenlere verilir.

Bu eyalette hazine defterdarı, mal defterdarı, defter kethüdası, timar defterdarı, çavuşlar kethüdası, çavuşlar emini, defter emini ve şehir emini var, ancak hazine defterdarının hâssı 110.000 akçedir. Zeamet kethüdası, defter kethüdası ve defter emini hâssı 64.880 akçedir. Zeamet defterdarı hâssı 60.000 akçedir.

Şer'î hâkimi 500 akçe mollalıktır ve toplam (---) adet nahiye kadıları vardır. Bütün eyaleti sancağı (---) adet kazalardır. Her sene mollasına adalet üzere 200 kese hasıl olur.

Bir hâkimi de kale dizdarıdır ki tamamı 24 adet tuğlu ve sancak ve bayraklı ağaları vardır. Evvelâ azeb ağası, beşli ağası, gönüllü ağası, martolos ağası, topçu ağası, cebeciler ağası, hisareri ağası, pandur ağası, kısacası kanun üzere 24 ağa ve (---) adet kale neferleridir ki hepsi gece gündüz mevcutlardır. Her sene bunların belirlenmiş maaşları padişah tarafından, hâs ve haraclardan (---) yük akçe edip mal defterdarından ulûfelerini alırlar.

Bir hâkimi şeyhülislâmdır ve bir hâkimi nakibüleşraftır. Sipah kethüdayeri, kapukulu yeniçerisi serdarı üç oda yeniçeri ağasıdır, cebeciler serdarı ve topçular serdarı. Bunlar Âsitâne tarafındandırlar, yerli kul değillerdir. Ve gümrük emini, muhtesib ağası, ambar emini, bâcdârı, mimarbaşı, şehir subaşısı ve harac ağası sözü üzerine bu eyalette 36.000 adet keferelerden harac alınıp kullarına mevâcib (maaş) verilir, zira eyaletinde toplam (---) adet kalelerin neferlerine defterdar bu cizyelerden ulûfe verir.

Tımışvar Kalesi'nin şekli ve kalesinin zeminini bildirir

Bu kalenin zemini bir yeşillik, verimli, geniş açıklık, bolluk bereketli, ekinlik ve otluk amber kokulu pâk toprak olup çevresi gül ü gülistan ve bağ u bostanlı değerli arazidir. Bu ovalarda asla bir bakla kadar bile taş bulunmaz yerde yapılmış güzel bir kaledir. Tımış Nehri kalenin hendekleri içinden ve iç kalesi dibinden akıp Pancova Kalesi dibinde Tuna Nehri'ne karışır. Erdel dağlarından doğduğu yukarıda yazılmış bir âbıhayattır. Ve dahi,

Tımışvar Kalesi'nin şekli: Bu Tımış Nehri'nin batağı çatağı içinde sanki bir su içinde kaplumbağa yatar gibi durur, 4 ayaklarını germiş, 4 adet büyük tabyalardır. Kaplumbağanın başı sanki iç kaledir ve kaplumbağanın vücudu sanki kalenin bütün gövdesidir. Bu hesap üzere beşgen şekillidir, ancak ne taştır ve ne tuğladır. Tamamen kalın meşe ve pelit ağaçlarından yapılmış

bir palankadır. Dış yüzü çit örme bir kat ince beyaz ve parlak duvar şekilli çittir. Üstad bu çiti yaban asmalarından örüp üzerine alçı ve beyaz kireç sürüp parlak cilâlı kuğu gibi bir kaledir, ama iç kat dolma palankası iki kat yüksek sütunlardır. Aralarını yapı ustası horasan, kireç ve alçı ile öyle doldurup sağlam etmiş ki bin yıl nice yüz bin kale döver top gülleleri vursan palanka direklerinin aralarına gülleler girip kaybolur.

Taş kaleler gibi topdan asla korkusu çekinmesi yoktur. Eğer palanka ağaçlarını ateşe vuralım deseler derya gibi sudan ve bataklardan yanına varılmaz, çevresinde bataktan metrise girilmez, iç kaleden ve 4 adet makas tabyalardan şayka toplar adam gezdirmez, değil ki palankasını ateşe vuralar. Bir şekilde ele geçirmek mümkün değildir, ancak kuşatmadan başka çare yoktur, zira gayet sağlam ve dayanıklı kaledir. Eğer denirse "Ağaç kale zamanla çürümez mi?" denirse, evet çürüyen sütunlarını kırk elli yılda bir çıkarıp yerine bir direk korlar, zira bu kalenin tamir ve bakımıyla görevli 70 adet mamur köy vardır. Ancak her ağaç direği bataklık içinde dura dura abanoz olup Nahçivan demiri olmuştur. Dolma rıhtım duvarı da Şirvani seddi olmuştur ki bu duvarın enliliği tam 50 ayak ve bazı yerleri 60 ayak geniş duvarlardır, üzerlerinde atlılar cirit oynasalar yerleri dar değildir.

Ve dört tarafı çok derin batak hendektir ve hendeğe bakar 300 yerde gözcü odaları var ki 9 kat mehterhanesi akşamdan sonra çalındıktan sonra bütün bekçileri "Allah yeğdir, yeğ" diye tâ sabaha dek bağırıp her gece 24 ağaların on ikisi kol dolaşırlar, *ilâ mâşallah* eski gelenekleri böyledir

Bu kalenin asla beden dişleri, burcu kuleleri yoktur, ancak top delikleri çoktur. Tamamı 205 adet balyemez, darbzan, şayka, kolomboruna ve şahî darbzen topları var ki her biri birer kale değer ibret verici toplardır.

Bu kalenin çeşit çeşit cebehanesinin, *[118b]* diğer mühimmat ve levazımatının, yiyecek ve içeceklerinin hesabını Cenab-ı Allah

bilir. 5 adet tabyaları üzerinde ve yeniçeri odaları tarafında kirpi tüyü gibi donanmış arabalar üzere siperler ardında topçularıyla hazır toplar var ki her topa dünyayı aydınlatan top ışık vurdukça insanın nergis gözleri kamaşır.

Bu tabyalar üzerinde bu kalenin gövdesi tam bir saatte dolanılır. Hatta her ağa bu kaleyi her gece bir saatte dolaşınca o ağa neferlerinin çavuşu "Bir pâsbân" diye bağırıp onlar oturup o an bir başka ağa neferleriyle kalkıp kaleyi dolaşınca yine bir saat olup "Bir pâsbân" diye bağırırlar. Tâ sabaha dek yazda kışta kanunları böyledir. Diğer kalelerde bu tören yoktur. Hatta aydınlık günde de gözcü ve bekçileri başka ağalardır. Bu kale çevresinde olan sahralara bakarlar.

Eğer sorulursa "Bu kaleye bu kadar dikkat edildiğine göre niçin taş yapı ve niçin tuğla yapı olunmadı?" denilirse,

"Bu diyarda taş olmadığından çok uzak mesafelerden gelir ve taş topa dayanmaz. Tuğla yapı yağmurun çokluğundan ve hendeklerinde olan büyük nehrin bol suyundan ağaç palanka metin etmişler. Zemini oynak çamurlu yer olmak ile taş yapı birkaç yıla varmayıp yerin dibine geçer" diye akıllı ve ileri görüşlü yapı ustaları bu kaleyi palankadan inşa etmişlerdir. Hendese ilmi üzere var gücünü gösterip o yapı ustası bu kalede ustalığını göstermiş ki insaf gözüyle bakan görür ki yeryüzünde öyle bir ustalığı hiç bir eski mimar etmemiştir. Kısacası bu kale hemen savaş için yapılmış ki bir tarafında asla ve kata eğimi yoktur.

Tımışvar Kalesi'nin toplam 5 adet kapısı var, bu kapıları ancak kârgir kemer yapılı, ikişer kat sağlam, yüksek ve geniş demir kapılardır. Her kapıların önlerinde asma makaralı ahşap köprüleri vardır. Her gece kapıları kapatıp köprüleri makaralar ile çekip kapıların önlerine siper ederler. Evvelâ batı kapısı, iki kapıdır ki onun tarihi budur:

Kankı düşman fikr-i fâsid eyleye bu hısn içün
İre şemşîri ricâlullahdan ana inhizâm
Ey Ubeydî Hâtif-i Kudsî dedi tarihini
Lillahi'l-hamd kule-i bâb-ı kebîr oldu tamam

Sene (---)

Bu kapı kıble tarafına açık gayet sarp büyük kapıdır ki iki kapının arası türlü türlü silâhlar ile hazır olup kapıcıları gece gündüz pür-silâh dururlar. Bu kapıların anahtarları her gece yeniçeri ağasında emanet durur. Paşa istese anahtarları vermezler.

Batı kapısının diğer tarihi,:

İlahî bu şeir içre sağîr u ger kebîr olsun
Kamusuna nasîb etsin Hudâ son demde îmânı
Ricâlullah ile bu Kevseri dedi ana tarih
Dilerim kim bu hısnın Hak ola dâ'im nigehbânı.

Sene (---)

Bu demir kapı doğu tarafa açıktır. Hatta üstünde bir yüksek köşk var ve kapıya bitişik büyük bir tabyası var ki üstünde kesik balyemez, küffâra aman vermez ateşli top bu tabyadadır ve bütün yeniçeri odaları bu tabya üstündedirler.

Horoz Kapısı'nın tarihi:

İlahî ömr-i devleliyle bir dem olmaya hâlî
Harâbe dilleri mamur u âbâdân u ihyâdan
Ricâlullah ile Hâtif Ubeydî dediler târîh
Meded yâ Rab masûn eyle bu hısnı mekr-i a'dâdan.

Sene (---)

Bu büyük kapı da iki kat kuzey tarafa bakmaktadır. Hatta bu kapı üzerinde cihân-nümâ yüksek bir köşkü var, tamamen ahşap yapıdır aka gayet sanatlı Havernak kasrıdır. Bütün gelen giden yolcular ve konuklar onda dinlenirler. Saat kulesi ondadır ve üstünde demir tenekeden bir horozu var, 8 rüzgâr bu horoza

vurdukça o horoz hareket edip ses vererek döner. Gayet sanatlı horozdur. Bundan dolayı o kapıya Horoz Kapısı derler.

Sihirli Horoz Kapısı'nın özelliği

Daha önce kefere zamanında bu kapı üzerinde yüksek bir kule var imiş. O kule üzerinde bir tılsımlı tunç horoz var imiş. Ne zamanki bu kaleye bir âsi, eşkiya ve soyguncu gelse tılsımın etkisiyle o horoz kanat çırpıp "Kukırı ku" diye ötüp kale halkını uyarırmış.

Daha sonra bu kale nice kere kuşatmalar görüp o kule kale döven toplardan yıkılıp adı geçen horoz da kırılarak horoz sesi vermez olur. O zamandan beri bu kapıya Horoz Kapısı diye Macar tarihlerinde yazmışlar.

Su Kapısı, bir kat kapıdır. Yalı Kapısı da derler sağlam kapıdır.

Tımışvar Kalesi mahallelerinin sayısı

Hisar içinde tamamı 4 mahalledir. Garpkapısı Mahallesi, Horozkapısı Mahallesi, Yalıkapısı Mahallesi ve Sukapısı Mahallesi.

Ve hepsi 1.200 tek ve iki katlı *[119a]* evlerdir ki tamamı tahta avlulu, baştan başa şindire tahta örtülü ve ocakları sivri sivri bir başka şekilde yapılmış bağsız ve bahçesiz daracık avlusuz hanelerdir. Bu şehirde ocaklarından başka kârgir yapılar yoktur ve bütün evleri sobalıdır.

Tımışvar Kalesi içindeki camilerin adedi

Tamamı 4 adet mihraptır. Evvelâ, Süleyman Han Camii: Büyük bir kilise imiş. Bir tür hafif kireç yapıdır ki kârgir desek, değildir. Hâlâ bu camiin içinde dağlar gibi Müslüman gazilerin peksimetleri doludur. Cimcime Camii ve Şeket Camii (---) (---) (---) (---) (---) (---) başka mescitler vardır.

4 adet derviş tekkesi vardır.

7 adet sıbyan mektebi vardır.

3 adet han vardır, ama ufak tefek konuk evleridir.

Tamamı 4 adet gönül açan hamamdır. Evvelâ biri Yalıkapısı Hamamı ve biri Sukapısı Hamamı, kapının iç yüzünde gayet küçük hamamdır. (---) (---) (---) (---) (---).

Hisar içinde tamamı 400 adet dükkânlardır. Bedesteni, medrese, dârülhadis ve dârülkurrâsı yoktur, ama çarşı pazarı gayet süslüdür. Bütün sokakları baştanbaşa tahta döşelidir, asla taş kaldırım yoktur ve mümkün değildir.

Bu kale içinde iki yerden arklar ile Tımış Nehri akıp bütün halk suyu ondan alıp susuzluklarını giderirler. Bu şehirde asla çeşme yoktur. Bütün pis suları Tımış Nehri'ne dökülüp gider.

Bu kalede buğday ambarları ve kahvehaneleri var.

Tımışvar İçkalesinin özelliği: Bu iç kale dış kalenin güney tarafı köşesinde dörtgen şekilli bir kârgir yapı bir güzel kaledir ki çevresinden Tımış Nehri akar. Bu kale sanki bir pek topraklı adada bulunmakla biraz kârgir, hafif şekilli güzel yapıdır ve hendeğinden de Tımış Nehri akar.

Şehre açılır üç kat kârgir kemerler ile yapılmış demir kapılardır ve her kapının aralarında yine makaralı asma köprüler vardır ki kemerleri tuğla yapılardır. Bu iç kalenin çevresinde 5 adet tuğla kârgir yapı güzel kulelerinin sivri sivri tahta örtülü ve alemli kuleleri var.

Bu kalede bir geniş saray meydanı var. Tahta döşeli değildir. Dolma rıhtım horasan döşelidir. Bunda dizdar, kethüda, imam ve müezzinlerden başka hiçbir kimse olmayıp kulelerde ve cebehanelerde bütün hazine, mühimmat ve levazımatlar dolu olup başka şey yoktur ki bir başka insan seyretmeye bile giremez. Eğer rica ile girmek dilerse silâhlarını kapıda bekçilere emanet koyup girer, gayet korunaklı narin kaledir.

Tımışvar şehri varoşunun özelliği: Tamamı 10 mahalle ve 1.500 adet bağlı, bahçeli, tek ve iki tamamı tahta avlulu ve cümle tahta şindire örtülü geniş evlerdir ki her evin ikişer kat porta kapıları var. Birinden atlılar ve arabalar girip çıkar. Biri onun yanında yayalar girer çıkar küçük kapıcıklardır.

Bu varoşta 10 adet mihrap vardır. Evvelâ Horoz Kapısı'nın dışında kale hendeği kenarında Gazi Seydî Ahmed Paşa Camii, yeni mabettir, ama çarşı pazarda olduğundan cemaati çoktur ve hizmetçileri çoktur. Bütün pencereleri mihrap tarafında hendek içinden akan Tımış Nehri'ne bakmaktadır. Kapısı üzerindeki tarihi budur:

Kâtil-i Rakofçi-i bî-dîn [ü] küffâr-ı la'în
A'nî düstûr-ı mükerrem Gâzî-i merd-i zamân
Etti bir câmi binâ kim haşre dek subh u mesâ
Zikr-i hayrın gâziyân-ı dîn eder vird-i zebân
Kevserî târîhini sordukta hâtifden dedi
Câmi-i paşa-yı âdil Seydî-i sâhib-kırân.
Sene 1070 [1659].

Sonra (---) (---) (---) camii (---) (---) (---) (---)
Tamamı (---) derviş tekkeleridir (---) (---) (---) (---)
Hepsi (---) adet sıbyan mektebidir (---) (---) (---)
Yekunu 3 adet handır (---) (---) (---) (---) (---)
Tamamı (---) adet dükkândır. Bedesteni yoktur, ama her şey vardır. Bu varoşun da bütün sokakları tahta döşelidir. Şehre yağmur yağsa şehirden dışarı batakta Mengerus fili boğulur. Bu sağlam kalenin bir sarplığı da bu bataktır.

Tılsımı bildirir: Bu şehirde asla sivrisinek olmaz, zira iç kale temelinde gömülü bir tunç sivrisinek heykeli vardır. Bu şehirde ecinne adamı incitmeyip dutarak (sara) tutmaz.

Salih, dindar, duası kabul olunur adamları, zevk ehli gazileri, tüccarları ve sanat ehli vardır. Genellikle halkı çuka serhadli, çukadar aba kopçalı çakşırlarının dizleri sahtiyan kaplı, başlarında yeşil serhadli çuka kalpaklar ve ayaklarına kubadî pabuçlar giyip gezerler. *[119b]*

Suyu ve havasının tatlılığından mahbub ve mahbubesi güzel yüzlü ve endamlı olurlar ama edeplidirler.

Beğenilenlerinden sipov ekmeği, beyaz yağlı çöreği, ballı böreği, kırah çorbası, lahana ve kabak dolması meşhurdur.

İçeceklerinden vişne suyu ve bal suyu meşhurdur. Şarap içmek bu diyarda gayet ayıptır. Genellikle bal suyu içerler.

Tımışvar övgüsünün tamamlanması: Nahiyelerinde olan sürü sürü hayvan cinslerinden at, sığır, camız, koyun ve kuzuların hesabını Rabbü'l-izzet bilir. Katır, deve ve eşek görseler reayası deveden korkup eşeğe gülüp katırdan ürküp seyrederler. Balı ve yağı cihanı doylamıştır. Gayet bolluk diyardır. Dağlarında bir vişnesi ve bir çileği, eriği ve gögemi olur ki bir diyarda yoktur, ancak kış diyarı olmakla inciri, zeytini, narı ve pamuğu yoktur, ahlat armudu çoktur.

.... (2 satır boş)..................

İleri gelenleri: (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Tımışvar Kalesi'nin çevresinde olan kazaları ve kaleleri bildirir

Evvelâ güney tarafında Tuna Nehri aşırı Belgrad Kalesi bir gergi konak yerdir ve kendi sancağında Tuna Nehri kenarında Pancova Kalesi ve kıblesinde yine Tuna kenarında bir konak yerdedir. Modova Kalesi, ondan içeri kıblesinde dağlar eteğinde bakımlı ve şenlikli Virse Kalesi, virseden bozmadır. Tımışvar'a bir saat yakın Dente Kalesi ve doğu tarafında bir konak Şebeş Kalesi, ona yakın Logoş Kalesi, kuzeyinde Peçey Kalesi, yine kuzey yönünde Lipova Kalesi, yine kuzeyinden batıya eğimli Çanad Kalesi birer konak yerlerdir. Yine kuzey yönüne dağlar başında Solmoş Kalesi bir germe konaktır. Batı tarafında Beckerek Kalesi ve ona bir konaktan az Arat Kalesi, kuzeye doğru iki konak Göle Kalesi, kuzeyinde Fenlak Kalesi, sonra Bernak Kalesi, sonra Yankovina Kalesi, yine batıya İrşova Kalesi, Moroşvar Kalesi, İline Kalesi, Marçina Kalesi, sonra Fekete Batur

Kalesi, Façad Kalesi, sonra Çalya Kalesi, Şekvan Kalesi, Nablakvar Kalesi, sonra Küçük Sac Kalesi, Şimikloş Kalesi, Büyük Sac Kalesi, Likova Kalesi Tuna kenarında Modova Sancağı hükmündedir. Sonra batı tarafa Göle yakınında Salanta Kalesi, Solmoş Kalesi yakınında Vilagoş Kalesi ve Lipova'nın dibindeki Moroş Nehri karşısında Radna Kalesi küçüktür.

Sözün özü odur ki bu Tımışvar Sancağı toprağında daha önce 76 adet sağlam kaleler var idi. Hâlâ görüp bildiğimiz bunlardır ki yazıldı. Ve hâlâ sancağında tamamı (---) kaza yerdir. (---) (---) (---) *vesselâm.*

Tımışvar Kalesi şehitlerinin ziyareti

Evvelâ Büyük Şehitlik ziyaret yeri ve dahi Vam Kapısı yakınında Şeyh Karabaş ziyareti,

.... (1 satır boş)...................

Bu Tımışvar şehrinin de sağını solunu gezip dolaşıp (---) paşa *efendimizin kaymakamı* ile ve diğer dostlar ile vedalaşıp 200 adet Semendire gazileriyle Tımışvar'dan çıkıp Serdar Ali Paşa'nın gittiği yoldan gitmeyip sessiz sakin bolluk yollardan,

Tımışvar Kalesi'nden Varat gazasına gittiğimiz menzilleri gördüğümüz kaleleri bildirir

Evvelâ *Bismillâh* ile kuzey tarafa beş saatte,

Çeribaşı Köyü menzili: Tımışvar nahiyesinde 500 evli mamur Eflâk köyüdür ki çeribaşının zeametidir. Buradan 20 adet yiğit ile ılgar edip doğu tarafa eğimli sarp dağlar ve ormanlı yollar aşıp sıkıntı çekerek,

Façat Kalesi'nin özellikleri

İsim verilmesinin sebebi (---) (---) (---). Yapıcısı ilk defa Betlen Gabor'dur. 958 [1551] tarihinde Ulama Paşa eliyle Süleyman Han fethidir. Kalesi dörtgen şekilli şeddadî güzel yapıdır. Batı tarafa

sahraya bakar bir kapısı var. Dizdarı, 300 adet seçkin yarar neferleri ve yeteri kadar cebehaneleri var. Tamamı şindire tahta örtülüdür, ama çarşısı, bedesteni, hanları ve hamamları yoktur. Ancak bir serhad kulesidir. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Bu kaleden Façatlı *[120a]* Ali Ağa'yı ve Paşo'yu yoldaş alıp oradan yokuş aşağı batı tarafa mamur köyler geçip,

İflâk yurdu, yani Fenlak Kalesi'nin özelliği

İsimlenmesinin sebebi Eflâk keferesinden Fenlak adında bir kralın ismiyle isimlenmiş bir küçük kaleciktir. 958 [1551] tarihinde yine Süleyman Han zamanında Mehmed Bey eliyle feth olmuştur. Hâlâ Tımışvar paşasının hâssı olduğundan voyvodası hâkimdir ve Tımışvar mollası niyabetidir. Bu hâsdan paşaya 2 yük akçe gelir. Kalesi, Moroş Nehri kenarında bir yüksekçe bayır üzerinde tuğla yapı dörtgen şekilli hoş bir hisarcıktır ki çevresi ancak 400 adımdır.

Kıbleye bakar bir kapısı üzerinde bir küçük cami var, Süleyman Han'ındır. Hisar içinde ancak 5 hane ve 5 adet şâhî topcağızları var. Kapısı önünde asma zincirli köprüsü önünde bir cihân-nümâ lonca köşkü var. Dizdarı ve 50 adet neferleri var, ama taşra varoşu palankasız 100 kadar tahta avlulu ve örtülü evler ve 10 adet dükkânlardan başka bir yapı yoktur, ama bağları gayet çoktur. Buradan doğu tarafa Moroş Nehri kenarıyla iki saatte,

Arat Palankasının özelliği

958 [1551] tarihinde Süleyman Han zamanında İkinci Vezir Ahmed Paşa fethidir. Daha sonra küffâr istilâ edip Sokollu Mehmed Paşa fethetmiştir. Zamanla harap olup (---) tarihinde Köprülü Mehmed Paşa Yanova Kalesi'ni feth edince yeniden bu kaleyi imar etmiştir. Dizdar, 50 adet nefer ve cebehane koyup bir cami ve bir büyük han, hastane, mütevellîhaneler, mektep, tekke

ve bir ziyafet evi imaret inşa edip bütün gelen geçenlere teklifsiz bol nimetleri sabah akşam zengin ve yoksula dağıtılır.

Bir küçük hamamı ve yetecek kadar çarşısı vardır. Kalesi, Moroş Nehri'nin Göle Kalesi tarafındadır ki büyüklüğü 4.000 adım dolma rıhtım yapıdır. Ve iki sağlam tahta kapıları var, biri kuzey tarafına Yanova kapısı, taşrasında iki yüz adet kâfir haneleri var ve Tımışvar Kapısı dibinde dört köşe bir palanka iç kalesi var. Ancak bir kapısı sağlamdır. Bu iç kaleyi Moroş Nehri döver ve Moroş Nehri üzerinde 12 göz ağaç köprü başında, kaleye girecek yerde bâc alınır bir lonca köşkü var.

Bu köprünün Tımışvar tarafında iki yüz saz ve tahta örtülü kefere haneleri varoşu var. Moroş Nehri kenarında saz ve tahta örtülü salaş küçük kulübelerden panayır dükkânları var ki yılda bir kere bu dükkânlarda yetmiş seksen bin reaya ve berâyâ kefereleri toplanıp bir alış-veriş olur kim anlatılmaz. On gün on gece canlı ve hararetli geçen bu cemiyette mütevellî hükumet eder. Gerçi Tımışvar Eyaleti'dir, ama her türlü vergi dışı tutulmuş bir vakıf tevliyettir ve Tımışvar mollası niyabetidir.

Buradan altı saatte, gâh Moroş Nehri kenarınca gittik. Bu mahalde Erdel Kralı Rakofçi adlı melun isyan edip üzerine Budin Veziri Kırçıl Kenan Paşa ve Elçi Hasan Paşa tayin olunup ceng ettiklerinde Kenan Paşa ve Hasan Paşa bozguna uğrayarak kaçmışlar, Elçi Hasan Paşa bu mahalde bu kadar bin İslâm askeri ile Moroş nehrinde bozulmuştu. Hakir bu mahalden geçerken bütün şehitlerin kabirlerini ziyaret ettim. Yine gâh Moroş Nehri kenarıyla ve gâh ormanlık içinde altı saatte gidip bir çemenzârda biraz dinlendik. Oradan,

Varva Dağı, yani Lipova Kalesi'nin özelliği

İsim sebebi, Sırpça ve Latincede Lipo güzele derler, yani Güzel Kale demektir, ama Erdel keferelerinden Ban Yejder yapısıdır ki gayet eski kaledir.

Daha sonra 958 [1551] tarihinde Süleyman Han zamanında Rumeli Veziri Mehmed Paşa Nemse çasarı kaptanı Batori Andraş

adındaki tıraşsız melunun elinden vere ile feth edip hisar içine ilk başta Ulama Paşa'yı vali etti. Daha sonra küffâr bu kaleyi işgal ettikten sonra Ulama Paşa'yı şehit etmiştir. Sonra da Serdar Mehmed Paşa'nın fethettiği yukarıda yazılıdır.

Tanrı'ya hamd olsun o zamandan beri İslâm elinde Süleyman Han yazımı üzere Tımışvar Eyaleti'dir ve sancakbeyi tahtıdır. Beyinin hâssı 210.000, zeamet erbabı 31 ve timar erbabı 455. Çeribaşısı, yüzbaşısı ve alaybeyisi var. Sefer sırasında kanun üzere cebelüleri ile 2.000 pür-silâh askeri olup memur oldukları sefere beyleri sancağı altında giderler.

Ve 150 akçe şerif kazadır. Şeyhülislâmı, nakibi, sipah kethüdayeri, yeniçeri serdarı, cebeciler ve topçular serdarları vardır ve kale dizdarı, 17 adet hisar ağalığı, 800 adet cesur, yiğit ve güçlü kale neferleri vardır. Muhtesibi, bâcdarı ve haraccısı *[120b]* da vardır.

Lipova Kalesi'nin şekli

Varva Dağı eteklerinde beşgen şekilli ve şeddadî taş güzel yapıdır ki hakirin adımıyla bu kalenin büyüklüğü fırdolayı 10.000 adım olup büyük bir şehir gibi kaledir. Moroş Nehri bu kalenin kuzeyi tarafı duvarını dövüp aka aka kale duvarının bazı yerlerini yıktığından dolma rıhtım palanka sağlam duvar etmişler.

Ve 5 adet kapısı var, kuzey tarafına Cisir (Köprü) Kapısı, ondan 200 adım uzaklıkta Azeb Kapısı, 500 adım uzaklıkta Su Kapısı, ondan 500 adım uzaklıkta Battal Kapı, ondan 380 adım uzaklıkta Tişvar Kapısı, ondan dışarı martolosan ağası bekler Martolos Kapısı, sonra Şarampav Kapısı.

Bu kale içinde 5 cami ve 1 mescit var. Evvelâ çarşı içinde Büyük Cami Süleyman Han'ındır ki baştanbaşa kurşun kubbeli ve kalabalık cemaate sahip eski camidir. Tişvar Camii'nin tarihidir:

Tâ'at içün yapdı bir sâhib-hüner
Düşdü onun târihi câmi şerif

Battal Kapı yakınında Alaybeyi Camii, Nemse Mahallesi'nde Hacı Mescidi.

Bu hisar içinde 1.500 adet bağlı ve bahçeli tamamı şindire tahta örtülü tek ve iki katlı güzel yapı süslü evler vardır. Bütün sokakları baştan sona tahta belvan direkler döşelidir ve tamamı 200 adet dükkânlardır. Genellikle halkının işleri ve kazançları Moroş Nehri gemileriyle Erdel diyarında Turda adlı kaleden tuz kayaları getirip ticaret etmektir. Kalenin dışında 100 adet tuz mahzenleri var, ondan gemilere yükleyip Moroş Nehri ile Tisa Nehri'ne, oradan Tuna Nehri'ne gelip İslâm diyarında tuz bol olur.

Ve bu şehirde sebilhane, akar çeşme, medrese, dârülhadis, dârülkurra ve ziyafet evi imaret yoktur, ama her hanedanın kapıları açık olup gelenlere gidenlere nimetleri bol olduğundan yemek yiyecek imareti yoktur. Sonra bu şehir hana muhtaç değildir. Bütün konu-komşu, gelen giden yolcular hanedanlarda ve bir yoksul kişi hanesinde bir sene konuk olsa yüksünmezler. Gayet bolluk şehirdir ki tâ Erdel diyarından her sene nice bin adet zahire gemileri gelip gider, zira geniş vilâyeti mamur ve halkı daima mesrur ve ülkesi güzel ve amber kokulu toprağı beğenilen sevimli bir şehirdir.

7 adet sıbyan mektebi var. Ciğer-köşeleri çocukları gayet akıllı ve yetkinlerdir, ama serhat şehri olduğundan evlâtları hep çete ve potura (yağma) seferlerine gitmek sevdasındadırlar.

Ve üç adet tekkeleri vardır. Bu kale dışında Tımışvar yolu üzere Yağmur Baba Tekkesi. Dört tarafı İrem bağından örnek verir bir büyük Bektaşî tekkesidir ki pâk ve tertemiz sünnet ve cemaat ehli, hâl sahibi, maarif erbabı, gönlü yaralı dervişleri vardır.

Ortahisar'ı bildirir: Bu büyük hisarın güney tarafında Ortahisar beşgen şekilli bir sağlam sur, dayanıklı sed ve korunaklı hisardır ki fırdolayı büyüklüğü 5.080 ayaktır, adım değildir. Zira hakir bu kalede kaldığımdan ayak ile saymışımdır.

Ve 50 ayak enli dolma rıhtım şeddadî duvardır, ancak taş yapı değildir. Baştanbaşa ağaçtan palanka sağlam kaledir. Bir garip ibret verici hendeği var ki içinden Moroş Nehri akar, avcılar hendek içinde türlü türlü balıklar avlarlar. Doğu tarafa bakar ancak bir kapısı var ve hendek üzere bir asmalı köprüsü var.

Sur çevresinde buluna 5 adet tabyaları üzerinde 15 adet balyemez toplarının birisi 27 karış ve 20 okka gülle atar gayet sanatlı toptur.

Bu Ortahisar'da 150 adet neferat haneleri vardır. Ve bir zaviyeleri var. Mehterhane her gece burada çalınır.

Narin Kale

İki kârgir kuleli bir taş yapı ve hoş bir surdur ki hendeği içinden su çıkar. Bir asma köprülü ancak bir çetin ve sağlam kapısı var. Bu kapının iç yüzünde cehennem kuyusundan haber verir bir zindanı var. Bu şehirde olan esirleri herkes her gece getirip burada hapsedip her sabah esirleri kementler ile dışarı çıkarıp hizmet ettirirler.

Bu Narin Kalede dizdar, imam ve müezzinlerden başka kimse olmaz, zira hazine, cebehane ve mahzenler bu hisardadır. Bu Narin Kale Lipova'nın bağları olan Varva Bayırının dibine bulunmuş havaleli yerdedir, ama o tepeden bu sura asla zarar gelmez, zira o havale bayır bu kalenin tersinde bulunmaktadır, ama yine emin zemin değildir.

Bu şehrin suyu ve havası gayet hoş olduğundan mahbub ve mahbubeleri güzellik sahibi, hoş endamlı, güzel görünümlü, peri yüzlü, parlak güneş gibi haddinden fazla güzel mahbubânları var ki Lipova güzeli meşhurdur, zaten Lipova, güzel demektir. Gerçekten de ismi hâline uygun bir şirin şehirdir.

Beğenilen sanayi ürünlerinden yağlı tokmak kayışı dolaplarda edip pamuk gibi kayışı olur. Bütün serhat halkı kılıç bağları ve *[121a]* rahtlarını ve atların göğsüne bağlarını bu kayıştan ederler. Ve şayak adında bir tür çuka dokurlar.

Halkı tamamen Boşnak'dır. Serhatlı gibi kısa ve daracık esvap giyerler, zira Hadis-i şerifte *"Elbisenin iyisi (eteği) kısa olanıdır"*. Emri uyarınca dizleri gözünde çuka serhatlı, kutmen kürk, çuka dolama ve güderi dolamalar giyip yenlerinde ve göğüslerinde tamamen gümüş düğmeler vardır. Bellerinde kuşakları ipek zünnar teybend kuşaklardır ve çakşırları gayet daracık çuka ve beyaz güderi çakşır giyerler ve başlarında asla sarık yoktur. Tamamı kırmızı ve yeşil çuka samur kalpaklar üzerine şahin kanatlı tac giyer bir alay mücahit gazilerdir. Âlimlere ve gariplere gayet rağbet edip zekât ve sadaka verirler. Kadınları asla kapıdan dışarı çıkmazlar. Ancak *"O'nun ortağı yoktur" [Kur'ân,* En'am 163] ile musallaya cenaze namazına çıkarırlar. Bu konuda gayet tutucu kavimdirler, ama gerçekten de kitap hükmünce ederler.

Ve dilleri tamamen Poturca ve Macarca fasih konuşurlar, zira Erdel diyarı ile komşu olup daima Macar ile alış veriş ettiklerinden Macarca konuşurlar.

Lipova Kalesi şehrengizinin tamamlanması

Moroş Nehri bu şehre tâ Erdel diyarında Kolçat Dağlarından, Valina Yaylaları ve Deve Kalesi dağlarından toplanıp iner, Tisa Nehri'ne, sonra Tuna Nehri'ne karışır bir âbıhayattır.

.... (1.5 satır boş)...................

Lipova Kalesi şehitleri ziyaret yeri

Evvelâ,

Ulama Paşa mezarı ziyareti: Süleyman Han vezirlerinden olup bir büyük çatışmada şehit olmuştur. Török Ferenc adında melun vere ile kaleden çıkarıp ardınca ılgar ile yetişip hile ile Ulama Paşa'yı ve bütün askerini şehit etmiştir. Ve bu nurlu kabrin yakınında,

Binbir Şühedâ ziyareti: Buradan Tımışvar yolu üzere,

Yağmur Baba ziyareti: Tekkesinde yattığı yukarıda yazılıdır. Ve Moroş Nehri aşırı Murad Bayırı üzere,

Lipova şehitleri ziyareti: Bu mezarlıkta nice kere İlahî nur parladığını yaşlı ve Salih adamlar görüp tanıklık ettiler. Gerçekten nurlu bir büyük mezarlıktır. Buradan,

Şeyh Şerif Hindî Mehmed Efendi ziyareti: Hint toprağından Agra şehrindendir ki bozulmuş ismi Egre'dir. Bu adı geçen aziz bu şehirde post ve zeamet sahibi olup daima Allah yolunda cihat eder idi. Sonunda şehitlik şerbetini içip bu Lipova Kalesi yamacında olan tepe üzerinde gömülmüştür. Hâlâ bütün Hind ve Sind seyyahları ve bütün serhad gazileri ve halkı ziyaret ederler. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Bu ziyaretlerden sonra bütün dostlar ile vedalaşıp Lipova dibinde gemilere binip Moroş Nehri'ni geçip karşı tarafta bu büyük nehir kenarında,

Radna Palankası

Daha önce bu nehir üzerinde zincirden köprü var iken bu kaleyi gazi ve şehit Ulama Paşa yapmıştır, ama hâlâ virancadır. Ancak hisar içinde 20 kefere hanesi, dizdar ve 20 adet kefere martolos neferleri vardır. Köprü var iken bütün Lipova halkının mezarlıkları bu tarafta idi. Şimdi Lipova Kalesi tarafındadır. Buradan geçip Moroş Nehri kenarınca doğu tarafa bir saatte gidip,

Vafraş Kalesi

Moroş Nehri'nin Radna Kalesi tarafında yüksek bir tepe üzerinde taş ve dolma rıhtım palankadır. Hâlâ Lipova beyi hâssıdır ki subaşılıktır. Dizdarı ve 70 adet neferleri var. Tamamı 300 adet güzel hanelerdir, bağı ve bahçeleri çoktur. Buradan yukarı yine Moroş Nehri kenarıyla iki saatte,

Vardiya Kalesi

Bu da Lipova hükmünde Moroş Nehri kenarında bir yüksek bayır üzerinden dörtgen şekilden uzunlamasına sağlam palankadır. İçinde 150 hanesi, dizdarı ve 70 adet neferleri vardır,

ama bu sağlam hisarın ortasında bir kârgir yapı kulesi var. Dizdar orada oturur ve bütün cebehanesi oradadır.

Adı geçen bu iki adet kalede asla çarşı pazar, han ve hamam yoktur, ama bağları gayet çoktur.

Bu kalelerden Façatlı Ali Ağa yoldaşımızın bildiği gazilerden beşer adet yarar yiğitler alıp oradan üç saat yine Moroş Nehri kenarıyla dağlar ve beller aşıp,

Erdel vilâyetinde İliya Kalesi

Eski zamanda Betlen Iştvan Kral'ın yapısıdır. Hâlâ hâkimi Erdel kralı tarafından Semare Kaptandır. Moroş Nehri kenarında yüksek bir tepe üzerinde taş yapı beşgen şekilli güzel bir kaledir. Serhat ağzında ilk yer olduğundan bin adet seçkin katana yunakları vardır. Çarşısında meyhaneleri, iskelesinde tuz mahzenleri ve büyük kiliseleri vardır (---) (---)

.... (1 satır boş)....................*[121b]*

Bu kale kaptanından vere ve aman kâğıtları ve kılavuzlar alıp doğu tarafa yine Moroş Nehri kenarıyla sarp dağlar aşıp,

İskender Seddi Devevar Hisarının özellikleri

Erdel Kralı Kemen Yanoş'a tabidir, ama içinde Nemse çasarı tarafından 5 bin adet katanası vardır, ama Barçay Kralı karısının miras kalan mülküdür. Kalesi, Moroş Nehri kenarında göklere doğru baş çekmiş bir yalçın kaya üzerinde sarp ve sağlam dayanıklı hisardır ki bir tarafından asla lağım işlemeyip hiçbir şekilde zafer mümkün değildir. Ancak kuşatma ile kıtlık olup vere verir. Gerçi Moroş Nehri aşırı havalesi vardır, ama ondan asla korkusu yoktur.

Beşgen şekilli Kahkaha gibi burcu ve bedenleri tabyaları üzerinde büyük ve uzun balyemez topları kirpi tüyü gibi döşenip sanki Van Kalesidir. Erdel vilâyetinde böyle bir sağlam ve dayanıklı yüksek kale yoktur ki sanki kudret eli ile kale yaratılmıştır.

Bütün evleri kale gibi renkli sırça kiremitli saraylar ile bezenmiş hanelerdir ki bütün pencereleri Moroş Nehri'ne bakar birbiri üzere eğimli evlerdir. Moroş Nehri kenarında aşağı varoşu da gayet süslü, bakımlı ve şirin varoştur. Nice adet kiliselerle donanmış bin adet kefere evleridir.

Beş yüz adet esnaf dükkânı var, ama meyhaneleri gayet çoktur.

Bu büyük şehir iskeledir, zira Tuna Belgradı'ndan, Sirem, Semendire ve tâ Budin'den her sene nice bin adet gemiler gelip bu Deve Kalesi halkından yüz binlerce kaya tuz alıp Aşağı Lipova'ya, oradan Tisa Nehri ile Tuna Nehri'ne girip vilâyet vilâyet Erdel'in kaya tuzlarını götürürler, zira gayet lezzetli Erdel tuzu olur.

Bu kale kaptanı bir kere büyük bir ziyafet verip kaleden 50 pare balyemez toplar atıp şenlikler ettiğinde yoldaşımız olan Façatlı Ali Ağa karındaşlığın kaptandan rica edip esirlikten kurtardı. Kaptan hepimizin hatırı için kurtulan Lafîzâde'ye bir kat esvap ve bir katana atı bağışladı. Hepimiz mutlu ve neşeli yine dönüp o gün yine **Vardiya Kalesi menzili,** oradan batı tarafa dağlar içre,

Solmoş Kalesi'nin özellikleri

Lipova Sancağı toprağında Moroş Nehri kenarında göklere doğru baş çekmiş bir kayalı zeminde ve bir ince havalelice dizdarlı, neferlice ve bir topluca, cebehanesi azca, batı tarafına bakar sağlam bir kapılıca, 30 adet neferlice ve 30 adet hanelice bir küçük kaleciktir. Ama kesme kayadan gayya kuyusu gibi derin bir hendeği var.

Hisarın içinde Süleyman Han'ın bir küçük camii var, içine on adam sığar. 959 [1552] tarihinde Süleyman Han fermanıyla İkinci Vezir Ahmed Paşa fethidir.

Yapıcısı Betlen Gabor Kral'dır. İsimlenmesi (---) (---) (---) (---). Onun için Solmoş derler.

Bu kale içinde bir su kuyusu var ki tümden kesme kayadır. Sanki üstad Ferhad bu kuyuyu çark ile oymuş. Öyle parlak ve yuvarlaktır ki âdemoğlunun aklı hayrette kalır. Yaradanın hikmeti bu ki öyle bir yüksek dağ üzerinde bu kuyu ola. Üç kulaç yakın bir âbıhayatı var ki sanki buz parçasıdır.

Bu kaleyi de gezip dolaştık. Buradan da 7 adet yarar yiğitleri yoldaş alıp sekiz saatte kuzey tarafa bataklıklar kenarınca gidip,

Kral Lagoş yapısı Vilagoş Kalesi'nin özellikleri

Yapıcısının ismiyle isimlenmiş güzel bir kaledir. 959 [1552] yılında Süleyman Han asrında İkinci Vezir Ahmed Paşa fethi olup içinde olan kâfirleri kılıçtan geçmiştir. Hâlâ Yanova toprağı sınırındadır ki göklere doğru baş çekmiş bir yalçın kırmızı kaya üzere şahin yuvası gibi bir küçük kesme taş savaş sahibi kaledir. Hatta bu yüksek kalenin batı tarafında 3 konak yer Tuna Nehri ve Göle Kalesi ve kuzeyinde Yanova Kalesi görünür. Bu kalenin dört tarafını defalarca küffâr alıp bu kale tam 60 sene küffâr içinde kalıp küffâr asla zafer bulamamışlardır ve nice kere bunun gazileri kâfire gece baskınları edip bozmuşlardır.

Bu serhatlerde Façat Kalesi ve bu Vilagoş Kalesi yiğitleri nam salmışlardır. O asırda bin adet seçkin yiğitleri var imiş, ama şimdi bugünkü hâlde bir dizdarı ve 50 adet neferatı var, ama Orta Macar'a ve Erdel Macarlarına el-aman dedirtmişlerdir.

Bu kale içinde toplam 60 adet hane, bir cami ve bir ambar var. Başka yapılardan bir şey yoktur. Ve doğu tarafına bakar ancak bir kapısı var. Asla çarşı, *[122a]* han ve imaret cinsinden bir şey yoktur.

Vilagoş Kalesi ziyaret yerleri: Kale kapısı önünde Şühedâ ziyaretgâhı ve Kırklar makamı.

Buradan kuzey tarafına dört saatte Ciğer Deresini geçip,

Yanova Kalesi'nin özellikleri

İlk defa Macar Yanvan Kral yapısıdır ki hayli yaşlı kefere olduğundan Hıristiyan milletleri içinde okunur bir değerli tarihi

vardır. Serhat halkı bu kaleye Yani Ova derler. 959 [1552] tarihinde İkinci Vezir Ahmed Paşa fethedip, yeri cehennem Erdel kâfiri bu kaleye istilâ edip tam (---) sene onlarda kaldı. Sonra (---) tarihinde İbrahim Han oğlu Sultan Mehmed Han fermanıyla Köprülü Mehmed Paşa fethidir ki tarihi budur (---) (---) (---)

Yine girdi Yanova zîr-i hükm-i Âl-i Osmân'a

Sene (---)

Hâlâ Tımışvar paşasının taht merkezi olmak ferman olunup 70 yıl önce bizde sancakbeyi mutasarrıf idi. Hâlâ vezirler mutasarrıftır. Ama bu kaleyi Köprülü Mehmed Paşa feth ederken Anadolu tarafında Hasan Paşa celâlî olup Anadolu'da nice yüz bayrak asker ile ayaklanarak tâ Bursa'ya gelip yağma ve talan edip nice vezirleri bozguna uğratınca bu kale altında Köprülü Mehmed Paşa'ya padişah tarafından fermanlar gelip

"Elbette lalacığım, Erdel kralını eli kolu bağlı benim huzuruma getirirsen makbûl-i hümâyûnum değildir. Hemen Der-i devletime gelip bu Celâlî Hasan Paşa hakkından gelesin" diye padişah fermanı çıkıp akıllı Mehmed Paşa da "İşittim ve itaat ettim" deyip ancak bu Yanova Kalesiyle yetindi.

Yoksa Köprülü o derya gibi asker ile bu Yanova Kalesi'nden başka Arat, Varat, Sekelhit, Şarbatağ, Sakmar, Eçetvar, Husvar ve Kaşa adlı kaleler üzerine gitse gerek idi, ama "*Kul tedbir alır, Allah takdir eder*".

Allah'a hamd olsun o asırdan beri bu Yanova Kalesi İslâm elinde kalıp büyük şehir olmuştur, *Allah korusun.*

Paşasının bütün hâss-ı hümâyûnları, timar ve zeamet sahipleri ve bütün divan erbabı kanun üzere Tımışvar Kalesi özelliklerinde yazılıdır ki buraya tekrar yazılması gerekmez. Fetihten sonra bu şehir 500 akçe mevleviyettir ki nahiyeleri (---) adet köylerdir.

Kale dizdarı, 6 oda yeniçeri odası, bir haseki ağası, sipah kethüdayeri, bir oda cebeciler, bir oda topçular, taşra kale ağası, sağ kol ağası, sol kol ağası, azepler ağası, beşli ağası, martolos

ağası, gönüllü ağası. Hepsi 10 adet ağalıktır ve tamamı 8 bin asker neferleri ve muhafazacıları vardır.

Yanova Kalesi'nin şekli

Kiriş Nehri kenarında dörtgen şeklinde bir küçük taş yapı güzel bir kale, tamamı rıhtım dolma duvarlı palankadır, ama gayet sağlam ve dayanıklıdır. Dört köşesinde birer şeddadî taş yapı tabyaları var ki her biri Ye'cuc Seddi'nden nişan verir ve her birine biner adam sığar. Ve her birinde onar adet balyemez topları var.

Kıble tarafına bakar bir demir kapısı var ki anahtarı kale içinde oturan yeniçeri ağası hükmündedir. Hendeği içinde Kiriş Nehri dolup dolaşır. Kapısının iç yüzünde Sultan Mehmed Han Camii dibinde bir tahtadan saat kulesi ve bir at değirmeni vardır. Bu adı geçen kale içinde,

Narin Kalenin özelliği

Şeddadî taş yapı hoş bir kaleciktir ki içinde yeniçeri odalarından başka bir şey yoktur. Dört köşesinde üstleri tahta örtülü 4 adet sağlam kuleleri var ki şeddadî duvarının genişliği 20 ayak enlidir.

Bu iç kalenin batı tarafına bakar bir kapısı var. Bunun da hendeği içi Kiriş Nehri ile dopdoludur.

Yanova Kalesi varoşunun özelliği

Kiriş Nehri içinden akar, bu nehrin sağı solu büyük bir şehirdir ve şekli sanki kavislidir, yani zeminde yay gibi yayılmıştır. Fırdolayı büyüklüğü 4.800 adımdır ve hepsi yeni yapılmış ve hâlâ mamur olmada palankadır. Tamamı 8 adet sağlam ve dayanıklı tabyalardır.

Üç adet kapısı var. Tımışvar Kapısı kıble tarafına açıktır. Göle Kapısı batı tarafa açılır. Varat Kapısı doğu tarafa bakar ağaç kapılardır. Bunun da hendeği içinde " Kiriş Nehri dolaşsın" diye 10 bin adet reaya ve berâyâ üşüşüp yeni hendek kazarlar idi.

Bu varoşta (---) adet mihrap vardır. Evvelâ Köprülü Mehmed Paşa Camii. Yanova fatihi olduğundan gayet bakımlı ve süslü camidir ki üstü kiremitli ve kârgir uzun minareli ve kalabalık cemaate sahip camidir. *[122b]*

Ve çarşı içinde Haseki Osman Ağa Camii. Bu da gayet sanatlı, şirin, kiremit ile örtülü ve tahta minareli mamur camidir. Bu camiin kapısı üzerinde tarihi böyle yazılmıştır:

Cenâb-ı Hazret-i Mevlâ edip bu hâke ihsânı
Habîbi aşkına yapdım bu beyt-i âlî-unvânı
Kapuna ağlayu geldi anı redd etme lütfundan
Kulundur Yazıcı Osmân umar lütfunla ihsânı
Lisân-ı hâl ile hâtif dedi tarihini lâfzen
Bin ile yetmiş üçde oldu itmâm beyt-i Sübhânî
Sene 1073 [1662/3]

Sonra Sofu Kenan Paşa Camii, kiremitli ve taş minareli ve diğer camilerden büyüktür. Sonra köprü aşırı Çengîzâde (---) Paşa Camii, kiremitli ve tahta minarelidir. Ona yakın yine anılan köprü başındaki Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa Camii var. Bunlardan başka mescitlerdir.

Ve hepsi 800 adet bağlı, bahçeli tek ve iki katlı, tahta ve kiremit ile örtülü bir mamur şehirdir ki hâlâ mamur olmadadır. Kiriş Nehri bu şehrin ortasından akıp bütün pencere ve şahnişinlerinden herkes türlü türlü balıklar avlarlar.

Çevresinde olan gülistan bahçelerinin çokluğu, şebekeli bostanlarını bolluğu ve her bir bahçenin bir başka tarzı, süsü, yapısı var ki anlatmaktan ve tanımlamaktan uzaktır. Bütün hanedanlardan bakımlı ve süslü Göle Kapısı dibinde Paşa Sarayı bahçeli, köşklü, hamamlı ve pek çok tek ve iki katlı odalı, tamamı kiremit ile örtülü mamur bir saraydır. Alaybeyi Sarayı, Çeribaşı Sarayı ve Bostancı Ahmed Ağa Sarayı, bunlar gayet mamur ve süslü yapılardır.

Bu hanedanların pencere ve maksure şahnişinlerinin manzaraları Kiriş Nehri'ne bakar ve her sarayın birer kayığı ve çırnıkları var. Herkes dostlarıyla kayıklara binip çevrede olan bağlara ve hanelerinin karşılarında olan İrem bahçelerine gidip içip eğlenir. Her bağda bülbüllerin hazin nağmelerinden ruhları gıda bulup eğlenir, neşelenirler. Her bağda olan nahlistan, gülistan, sümbül, reyhan ve çeşit çeşit çiçekler ve şakâyık-ı numanın güzel kokuları insanın dimağını kokulandırır.

Her cennet bahçesinde türlü türlü meyve veren güzel ağaçlardan başka sayısız ve kıyassız salkımsöğütler su kenarına dizilip Kiriş Nehri üzerine gölge salıp sanki Acem hıyâbânı olduğundan başka o başı eğilmiş ağaçların (salkımsöğüt) gölgeleri altında bütün vilâyet halkı Hüseyin Baykara meclisi etmededirler. Zira bu şehir yeni feth olduğundan zamanın hâkimi halkına izin ve süre vermişlerdir. Onun için bu şehir günden güne mamur olup diğer sancak, kasaba ve köylerden reaya ve berâyâ gelmededirler. Henüz bir hamamı var, Kiriş Nehri üzerinde ağaç köprübaşında Köprülü oğlu Ahmed Paşa bir büyük han inşa edip kiremit ile örtülü ve mamurdur.

Tamamı 200 adet dükkânlardır, ama bedesteni, medrese ve imareti yoktur, zira henüz mamur olmadadır. Suyu ve havası hoştur, ancak mahbub ve mahbubeleri dahi bol değildir, ama gayetle bolluk şehirdir.

Bütün reayası Erdel keferesi ve Eflâk muganlarıdır. Bunun da askerîsi Potur ve Boşnaklardır ki Tımışvar ve Lipova halkı gibi serhadli esvaplar giyerler.

Yanova Kalesi şehrengizinin tamamlanması

.... (2.5 satır boş)...................

Burada Yanova kaymakamı ve gayrı ileri gelenler ile vedalaşıp bütün yoldaşlarımızla yıldız rüzgârı tarafına (---) saatte ormanlar geçip,

Fekete Batur Palankasının özelliği

Burası daha önce kefere asrında büyük bir kilise imiş. Sonra Siyavuş Paşa'nın kardeşi Gazi Sarı Hüseyin Paşa yeniden imar edip bir dizdar, 150 adet hisar neferleri ve 150 adet oturacak hane yapıp imar etti. Kilisesini Sultan Mehmed Han Camii edip Der-i devlete arz etti. Hâlâ Yanova ile Varat Kalesi arasında bir sığınak yeridir ki can kurtarma yeridir.

Bu mahalde de kale dibinden Kiriş Nehri akıp dört tarafı büyük ağaçlar ile amansız bir hıyaban ve ormanlıktır. Bu korkulu menzilde Kiriş Nehri kenarında Serdar-ı muazzam Köse Ali Paşa efendimiz derya gibi asker ile ip ipe nice bin adet çadırlar ile konaklayıp dört taraflarına ve yüksek ağaçların başlarına uzak mesafe İslâm ordusundan taşra karakollar koyup "Tatar Han ve başka Âl-i Osman ordusu toplana" diye beklerler iken bu hakir o menzilde Serdar-ı muazzam Ali Paşa efendimizin dokuz kemerli otağına *[123a]* varıp ayağının toprağına yüzümü sürdüğümde,

"Hay Evliyam, hoş geldin ve safâ geldin" diye bütün divan erbâbı içinde hakire hayli izzet ikram edip gönlümü aldı. O an hakire bir çadır ve diğer gerekli olan yiyecek içecek türü tayinatlarımızı bağışlayıp bu hakiri ağalar zümresine kattı. Ve her gece gündüz sohbeti şerefleriyle şereflenip bu hakirin malumu olduğu mertebe gördüğümüz kale kuşatmalarını ve tehlikeli savaşları, çatışmaları sorarlardı. Her an Varat Kalesi'ne serhad reayalarından çaşıtlar (casus) göndermeden geri durmazlardı.

Allah'a hamd olsun günden güne İslâm askeri derya gibi olup Kırım Hanı Mehmed Giray Han da Erdel diyarı içinde yüz bin adet düşman kıran saba süratli Tatar ile (---) (---)

"Erdel diyarını Orta Macar vilâyetini yağmalayıp Varat Kalesi etraflarını berbat ediyor" diye sevinçli haberler gelip hemen Serdar Ali Paşa göç köslerini ve borularını çalıp Budin

veziri (---) Paşa asker öncüsü oldukta Siyavuş Paşa kardeşi Abaza Hüseyin Paşa çarkacı ferman olundu.

Sağda ve solda uzak mesafelere ince karavullar ferman olunup serdar-ı ekremin sağında Anadolu Beylerbeyisi Çavuşzade Mehmed Paşa, sol tarafında Rumeli Eyaleti'yle (---) Paşa iki kanat gibi, iki derya gibi askerin kalbinde (ortasında) muzaffer serdar 40 oda kapukullarıyla, 4 adet aşağı bölük sipahileriyle, 20 adet beylerbeyiler ile ve 120 adet sancakbeyleriyle Varat Ovası'na varınca saf saf, bölük bölük, dalga dalga uçsuz bucaksız ordu alemlerini kaldırıp sancak, bayrak, tuğ ve süngü yalmanlarından, zırh, zereh-külâh, cebe ve cevşen parıltısından dünyayı aydınlatan güneşin ışığı söndü. Bütün beylerbeyi ve beylerin davul, kudüm, nefir ve zurnalarının sesinden gökler gök gürültüsü gibi güm güm gümlerdi. Bütün Müslüman gaziler yedi başlı ejder gibi gürleyip Allah Allah diye tekbir sesleri ile birbirlerini cenge teşvik ederlerdi. Varat Kalesi belli olunca kale içinden Gazi Seydî Ahmed Paşa davullarını döverek çıkıp kuzey tarafa gidip çadırında konunca bu kötü ahval bütün İslâm ordusuna ağır gelip asker arasında bir dedikodu olup:

"Bre canım, biz Varat Kalesi cengine gideriz. Bu ne tuhaf seyirdir ki Seydî Ahmed Paşa, alayıyla hisar içinden çıkıp insanların arasında gitti" diye nice çeşit saçma sözler edildi, ama işin sonunu düşünen serdar asla bu hâle aldırış etmeyip davul ve alemini döverek (---) senesi (---) ayının (---) gününde Varat Kalesi'ni top menzilinden uzakta kuşatıp o an aman ve zaman vermeyip bütün Müslüman gazileri güneşli gündüz gözüyle metrise kodu. Ve o gün 7 kat metris deşilip sıçan yolları kol kol yürüyüp ta kalenin top altına varılıp kale çevresinde olan uçsuz bucaksız ovada çadırlarında konakladılar.

Zira 1007 [1598/9] tarihinde Eğre fâtihi olan Sultan Murad Han oğlu Sultan III. Mehmed Han vezirlerinden Satırcı Mehmed Paşa bu Varat Kalesi'ni kuşatınca bütün İslâm ordusu metrise girmeyip Varat'ın 7 adet varoşları içinde bütün gaziler konup

evlerden laf olsun kabilinden kaleyi üç adet topçuklar ile dövüp kurşun vurup otururlar imiş. Kırkıncı gün kış kıyamet, tufan ve boran olup herkes evlerinin metrislerinden çıkıp Satırcı Mehmed Paşa üzerine yürürler. Fetihsiz ve zafersiz bütün İslâm askerinin Belgrad'a geldiklerini işin sonunu düşünen serdarımız Ali Paşa, Satırcı Paşa'nın perişan hâlini tarihlerde görüp "Öyle olmasın" diye Varat Kalesi'nin bütün varoşlarını ateşe vurup ateşte yanınca Varat Kalesi savaş meydanında sivsivri kalınca hemen hisar içinde kuşatılmış olan küffârın da içlerine dış varoşun ateşleri tesir edip gönülden cenge devam etmeye gayret edip o gün o gece kaleden 800 balyemez toplarını İslâm askeri üzerine attı ama henüz daha İslâm ordusundan top tüfeng atılmayıp ancak çerâhorlar, silahdarlar, timar ve zeamet sahipleri metrisler ve sıçan yolları kazarak ileri gidip toplara çitler ve siperler vurup çullar, torbalar ve başka tedarikler görmede idiler.

Varat Kalesi kuşatmasının başlaması

Evvelâ *bismillâh* ile bu semender kalesinin (---) tarafında Serdar Ali Paşa 7 pâre balyemez toplar ile ve 12 oda kapukulu, topçu cebeci ve kendi askeriyle metrise girdiler.

Sonra Anadolu Veziri Zileli Çavuşoğlu Mehmed Paşa 7 adet balyemez toplarla ve 7 oda yeniçeriler ile metrise girip hazır oldular.

Sonra (---) Çatalbaş Paşa kalenin batı tarafındaki kapısı tarafında 5 adet top ile *[123b]* ve 5 oda yeniçeriler ile metrise girdiler.

Sonra kalenin kıble tarafında (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) girdiler.

Sonra kalenin kuzey tarafında Çavuşoğlu Mehmed Paşa tarafında kaleye eğimli olan Varada Dağı üzerinde (---) paşası Yentür Hasan Paşa on adet şahî toplarla hisarın içini toplamaya başladılar.

Daha sonra bütün koldan bu kaleye saldırıp gece gündüz göz açtırmayıp cenge devam edip kalenin sinesini kale döven toplarla yaralayıp hisar içinde küffâr havaleden Yentür Hasan

Paşa topları derdinden baş gösteremez oldular. Metrisler de her taraftan yürüyüp hendek kenarına varıp ateşli ceng ederler. Ama derya gibi bir hendeği var ki içinde kaptan paşa baştardası yüzgeçlik etse mümkün bir geniş ve derin hendek olduğundan suyunu kesmeye bir çare bulamadıklarından hisar dibine ne kubur ve ne lağım edip kale duvarını yıkıp yürüyüş eylemeye bir çare olunmadı. Gerçi balyemez toplar ile kale yıkılırdı, ama hendeğin suyundan yürüyüş edemezlerdi.

Yine o gece küffâr yıkılan yerleri şarampav ve direkler ile ıskara çatıp rıhtım dolma ile tamir ederdi. Her gece hileci ve şeytanlıklar yapan, yeri cehennem olan küffâr, kalenin 5 adet tabyaları üzerine neft ve katranlı yorgan ve paçavralar ile ateşler yakıp karanlık geceyi sanki aydınlık gündüz edip sabah akşam bâtıl dinlerinin gayretine o kadar cüret edip canla başla savaşırlardı ki bir kalede böyle kızışık ceng olmamıştır.

Serdar Ali Paşa, Seydî Ahmed Paşa'yı bir koldan kale dövmeye tayin eder. Seydî Paşa "işittim ve uydum" deyip bütün çadırlarını bozup bir başka yere kurup konaklar. Müslüman gaziler içine gelmeyip "Biz bu tarafları muhafaza ederiz" diye serdara haber gönderir. Bunun üzerine, gayret sahibi serdar "Olmaya illâ hayr" deyip var kuvveti pazuya getirip bütün gazilere ihsanlar, timar ve zeametler dağıttı, küçük büyük herkesle konuşup güzel sözler söyleyip gazilere türlü türlü taahhütler ederek her an kendileri metristen çıkmayıp askeri cenge teşvik ederdi.

Çavuşoğlu Mehmed Paşa kolundan kalenin hâli gayet harap olup küffâr harap olan yerleri tamir edemez oldu. Zira bir topun sesi tamam olmadan o yere on gülle daha isabet ederdi. Nice balyemez topların Yentür Hasan Paşa havaleden dövüp battal ederdi, ama yine küffâr gayreti elden komayıp bir seferde bin adet tüfengleri havaya olsun atarlardı. Bu minval üzre büyük ceng günden güne kızışıp İslâm askerinin yürüyüş etmeye gayretleri var, ama hendek suyu engel idi. Bu mahalde serdâr-ı

ekrem iş görmüş yaşlılar ile danışıp Adana paşasını hendek suyunu kesmeye memur ettiler.

Bu perişan hâl üzere 10 gün daha geçip kış günleri de gelmekte diye halk içinde türlü türlü dedi-kodular yapılmakta iken Allah'ın hikmeti *"Allah bir nesneyi yaratmak isterse sebebini de yaratır"* anlamı üzere bir dünya fitnesi ve bir zamane yaşlısı bir Macar avradı bir gece Ali Paşa'ya gelip:

"Eğer yuram, benim oğlumu Tatar elinde esirlikten kurtarırsan hendeğin suyu yolunu size göstereyim. Hendek suyunu akıtıp kale kuruda kuruya kalsın. Aman vermeyip kaleyi Türk alsın ve sizi bu kale derdinden kurtarayım. Yoksa bu kaleyi top ve tüfeng ile dövmeden ne fayda" deyince o an Ali Paşa o yaşlı akıllı kadının oğlunu Tatar'dan getirtip avrada gösterdiklerinde hemen avrat:

"Meryem Ana'nın şefaatinden geçtim, Türk sağ olsun, zira Türk'den iyilik gördüm".

Kadın o gece kalenin kıble tarafındaki kenarına gelip,

"Aşağı ovadaki Türk çadırları kalksınlar, zira bu derya boşanınca aşağı ova derya olup Türk çadırları, atları ve adamları boğulur" diye o an sahradaki çadırları bir başka yere nakl ettiler. Kadın hendek kenarından bir delik deldirip on kulaç yerde bir büyük demir kapı ortaya çıktı. Kilitlerini kırıp halkalarına top palamarları bağlayıp bu kadar Müslüman gaziler "Tıramola" diye halatları çekince *Allah'ın büyüklüğü* o su kırılıp bir gürültü ve patırtı çıktı ki sanki mübarek Nil Şelâl boğazından atlar gibi fıskiye gibi bir minare boyu bir büyük nehir havaya fırlayıp aşağı sahraya akınca o gece sabaha dek hendekte bir damla su kalmayıp adam boyu kadar balıklar çamur içinde kaldılar ki hesabını Allah bilir. Ama aşağı sahrada çok at ve insanlar suda boğuldular ve Müslüman gaziler de balık yemeye doydular. O an anılan kadına oğlu verilip oğluyla Yanova'ya gittiler.

Sonra Müslüman gaziler "Allah Allah" ile hendeğe Şâfiî vaktinde girip girip Çavuşzade kolundan hendek içinde kuburlar kale duvarına varıp yıkıma başlandı. Sonra Çatalbaş

Paşa kolundan hendek içre kubur ve metrisler yürüdü. Küffâr bu perişan hâli görüp kalenin yaralanan yerlerinden dışarı kaçmaya başladılar ve "Kalede zahiremiz kalmadı" diye ağladılar.

Bir gün Çavuşoğlu kolundan bir büyük lağım atıldı ve hayli duvar yıkılıp açıldı. Ancak kalenin duvarı çok yüksek olduğundan içeriden küffâr düşmanı defetmekle yürüyüşün gerisi gelmeyip duvar *[124a]* üzerinde 300 adet cengâver serdengeçti Semendire yiğitleri kaldılar. Gördüler ki askerin gerisi gelmeyip bunlar ortada kaldılar. Hemen hepsi birlik ve tek vücut gibi olup dalkılıç şehir içine yürüyüp murdar kâfirleri şehir içre kovarak kırarak her bir yiğit birer ve ikişer kelle ile canla başla ceng ederek bir başka gediklerden serdar-ı muazzam önüne geldiklerinde hepsine bol bol ihsanlar ile timar ve zeametler bağışlandı. Bunların ardınca hisar içinden 200 adet kefere ve fecereler dışarı aman ile çıkıp gittiler. Bunlara Tatar askeri rast gelip esir edip o gün büyük bir alay ile 80.000 Tatar ve 400.000 atlarıyla kaleden top menzili uzak gelip konakladılar. Küffâr bu kadar İslâm askerini görüp kaleden,

"El-aman ey güzide-i Âl-i Osman" diye bağırıp çağrışmaya başladılar. Serdar kâfirin bu feryadına bakmayıp o gün o gece dahi kaleyi döve döve tamam ettikçe içeriden nice yüz adet kâfirler dahi aman dileyerek dışarı çıkıp bir parça ekmek isterlerdi.

Sözün özü, eğer bu kale kuşatmasını görüp bildiğimiz üzere yapılan savaşları anlatsak Varatname adında bir divan olur.

Allah'a hamd olsun Muhammed Mustafa mucizesi ile ve serdarımızın büyük atası Hazret-i Ebubekir'in yüzü suyu hürmetine Cenâb-ı Allah (---) senesi (---) ayının gününde Âsitâne-i saadet tarafında Köprülü Mehmed Paşa fermanıyla Anadolu'dan 10 bin adet iyi asker ile 3 adet beylerbeyi yardıma gelip Varat Kalesi çevresinde çadırla konduklarını yeri cehennem küffâr görüp onlara o kadar top gülleleri yağdırdı ki sanki lanet yağmuru yağardı.

Hemen kaleleri beride taze asker bir uğurdan saldırıp gece gündüz kalenin yıkılan yerlerinden nice kere girip nice baş ve diller alıp serdar huzurunda kelleleri yuvarlayıp terakkîlerle bağışlar alırlardı. Ama melun kale keferelerinin cebehane ve mühimmatları haddinden fazla ve kıyastan hariçti. İki kere avcı elinden kurtulmuş vahşi domuzlar gibi olduklarından nice bin çeşit hile ve şeytanlıklar gösterip gece gündüz top ve tüfeng atmaktan bir an geri durmazlardı ve semender kuşu gibi Nemrud ateşi içinde kalıp kudurmuş kuduz köpeğe dönerlerdi. Yine böyle iken düşman kıran serdar bir ân küffâra aman ve zaman vermeyip kaleyi bir bütün gayretiyle döverdi ki sanki deniz dalgaları deniz kıyısında olan yüksek dağları döverdi.

Kısacası bir serdar bunun daha üstünde böyle kale dövücülük etmemiştir ve duyulup düşünülmüş değildir. Müslüman gaziler kendileri nasıl gayret etmesinler ki her metris yollarını ve her gediği erbabına verip tayin buyurmuşlardı. Ancak Seydî Ahmed Paşa Budin Eyaleti'yle bir kola tayin olunmadı. Belki tayin olunsa Sadrazam Köprülü Mehmed Paşa'ya rağmen bir gediğe girmeyeydi. Hemen kalenin kuzey tarafında derya gibi cengâver askerler ile muzaffer orduyu korurdu ve çevrede olan yerlere çete ve poturalara giderdi.

Yine böyle iken Serdar Ali Paşa Seydî Paşa'nın her işinde yardım ederdi ve daima Varat Kalesi'nin çevresinde olan varoş ve nahiyelerin düşmana kahrolsun için Budin askerine küffârı vilâyetini yağmalattırır, o kadar tahrip ettirip yıktırıp İrem bağı gibi varoşları ateşlere yaktırıp nahlistan, gülistan, bağ ve bostanlarının yetişmiş meyve ağaçlarını kılıç ve balta ile kestirip şöyle harap ve halkını esir-i kebap ettirirlerdi ki anlatılmaz.

Bu Erdel-i erzel küffârı memleketinin kefereleri zeminî-mezhep olmak ile bütün değerli ve pahalı mallarını mezarlıklarında, bağ ve bostanlarında yer altına gömdüklerini Müslüman gaziler avlayıp yakaladıkları esirlerden haber alıp yer altlarında ve mahzenlerde o kadar ganimet malları, değerli pahalı eşyaları ve nadir değerli kumaşları zahmet çekmeden

aldılar. O kadar değerli koşum ve eşyalar buldular ki yük yüklemeden yorulup düşmana kalmasın diye çok değerli olan kap-kacak ve eşyaları ateşlerde yakıp nicesini de sulara bırakırlardı. Müslüman gaziler o kadar esir çıkarırlardı ki çokluğundan aciz kalıp nicesini öldürürlerdi. Her gün kale altında olan gazilere üç dört yüz araba ganimet malları gelip kale döven askerlere dağıtılırdı. Ve her çadırda birer, beşer ve onar açılmamış ve el sürülmemiş yıldız gibi parlak, dişleri düzgün, sözleri ölçülü kızlar ve güneş parçası duşak uşakları Macar ve Eflâk kâfirleri esirlerinin hesap kitaplarını Cenâb-ı Bârî bilir.

Gerçi Seydî Ahmed Paşa ve düşman kıran saba rüzgârı süratli Tatar İslâm ordusu ganimet mallarıyla doyum oldular, ama *[124b]* kale günden güne güçlenip çarpışmalar ve vuruşmalar şiddetlenmekte idi.

Ve "Yüz bin küffâr askeri ile Kemen Yanoş Kral kale yardımına gelip ansızın İslâm ordusuna gece baskını etse gerek" diye insanlar arasında türlü türlü dedikodular yayılıp herkese bir çeşit telâş el verdi.

Sonunda danışma toplantısı yapılıp iş görmüş yaşlılar kinaye yoluyla dediler ki, şiir:

Varat'da var at tüfeği
Koynuna ko ekmeği
Kışa kalmaktan ise
Göre gör evvel gitmeği.

demişler diye herkes serdar huzurunda bunun gibi ipe sapa gelmez, boş sözler ettiler. Niceleri de,

"Allah korusun, bu bizim seferimiz de Satırcı Mehmed Paşa seferi gibi olursa Cem haşmetli padişaha ve özellikle Köprülü gibi kan dökücü vezire ne cevap diyelim?" diye danışmadan sonra yine Seydî Ahmed Paşa'yı Budin Eyaleti'yle Varat Kalesi'nin bir tarafını dövmeye tayin eylediklerinde Seydî Paşa:

"Ben İslâm askerinin ensesinde kafadarım ve bütün nahiyeleri yağmalamaya memurum. İhtimaldir ki bir taraftan işi bozuk Kemen Yanoş Kral İslâm askeri üzerine gelirse inşaallah

sizler yerlerinizden hareket etmeyip kale dövmeye gayret ediniz, olmaya illâ hayr. Geriden gelen küffâr ile ben söyleşirim" deyince bütün iş görmüş ihtiyarlar:

"Bre Seydî Paşa, padişah bize Erdel'i yağmalayıp ateşe yakın demedi. Sizden Varat Kalesi'ni isterim dedi. Belî bu Erdel diyarını harap ettin ve düşmanı kırıp geçirdin. Herkes aldığını alır. Bizim padişaha verecek elimizde ne kalır ve din-i mübin için zabtımızda ne olur. Ve bize işin sonunda faydası ve kalanı ne olur? Bu vilâyeti yıkıp yağmalamaya Tatar askeri memurdur. Melun Kemen Yanoş bu kale altındaki İslâm askerini basmaya gelirse dört tarafımızda nice eyalet askeri karakollarımız var ve iki-üç fersah yerde Tatar askeri var. Elbette bir iki gün önce haberler alınır. Hemen hanım Seydî Ahmed Paşa, Budin Eyaleti'yle metrise gir" dediklerinde, Seydî Paşa asla bu cevaplara önem vermeyip:

"Biz Budin Eyaleti'yle ve bütün sipahi gaziler ile metriste olan gazilerin kafadarıyız, gayrı işe memur değiliz" dedikte, ne çare ilk önce yeniçeri ocağı taraf taraf makuldür denilip, o danışmada bütün vezirler, beylerbeyiler, beyler ve diğer iş erlerine sıkı sıkı tembih olunup,

"Şimden geri kaleye göz açtırmayıp, bir gün önce kış gelmeden eller ve ayaklar donmadan hemen kaleyi tasarrufum altına alıp padişah hazinesini koruyup takviye edelim, kim bilir ne ola?" diye türlü türlü tembihler olundu.

Mecliste olan herkes "İşittik ve uyduk" deyip Fâtiha okunduktan sonra herkes kollu kollarına gidip bir defada 27 adet balyemez ve kâfire aman vermez topları ve bu kadar kolumburuna, şayka ve şâhî toplara bir fitilden yol buldurup gece gündüz kâfire göz açtırmayıp Allah Allah sesleri göklere yükselip kalenin beşinci tarafında kırkar ellişer arşın yerlerinin yıkıldığı belli oldu.

Özellikle kalenin kuzey tarafında olan Kiriş Nehri aşırı eğimli olan yüksek tepe üzerinde Yentür Hasan Paşa,

Yentür, yüntür tür yelleli vay

terennümleriyle her an kalenin içine o kadar gülleler vururdu ki sesleri göklere katıldı ve esirgenmeyen gülle ile küffâr kelleleri top yoluna satıldı.

Ve kalenin içinde, bedenler ve tabyalar üzerinde beliren kararlı kâfirlerine yine gülleler vurup yeri cehennem olmaya firar ederlerdi. Gece gündüz yeniçeri gazileri küffâra o kadar kurşun yağdırırlardı ki ne gücü yeterdi bir kalleş Macar baş kaldıra, hemen o dem kâfirlerin dem nefesleri kesilip kanları o dem zemin üzere bukalemun nakşı olurlardı.

Ve bir küffar baş gösterme değil başparmağını "Aman" diye kaldırsa hemen o an parmağını yeniçeriler kurşun ile vururlardı. Meğer küffâr dışarı çıkıp parmağını kelime-i şahâdet için kaldıraydı, ona herhangi bir sakınca yok idi, ama yine böyle iken kalenin yıkılan yerlerine varmak imkansız olduğundan o gece küffâr yıkılan yerleri bir gecede nice yüz bin hile ve şeytanlıklarla onarırlarmış.

Allah'ın hikmeti yardımcı olup daha önce hendeğin suları bir *yaşlı kadın yardımıyla* kesilip kalenin doğu tarafında hendek içinde bir hayli derin su kalmıştı. Hemen bir gece bu su lağım yollarından yol bulup bir korkunç bir yıldırım sesi duyuldu ki bütün Müslüman gaziler hayretler içinde kalıp yeri cehennem küffâr gece baskını yaptı samp cesur, korkusuz yiğitler pür-silâh yerlerinde kararlı olup hendek içinde Müslüman gazilerin hepsi balık avcısı oldular.

Meğer daha suyu boşanan hendeğin ortasında 10 mimar arşını genişliğinde bir derin hendeği daha var imiş ki derinliği tam 20 arşın tâ yeraltına kadar ulaşırmış. Orada *[125a]* hayli Müslüman gaziler boğulup dayanmak imkansız oldu. Bu derin hendeğin suyunu kesmeye sebep olan hileci ihtiyar kadının anlattığı odur ki:

"Sarı Iğrando Kostantin Opol ki Gazi Süleyman Han'dır, onun zamanında Erdel Kralı Betlen Gabor Kral Türk korkusundan bu büyük hendek ortasında bir hendek daha yapıp ustaların hepsini suda boğdu ki hendeğin durumunu bilir insan

kalmaya. Ben o zaman bir küçücük kız idim, onun için bilirim" diye anlatıp kaleye yara açacak daha nice şeyler öğretti. Müslüman'a yakın zamane yaşlısı kadın idi.

Daha sonra kötü işli, aylak küffâr hendeğin bu hâlini dahi görüp tıraşsız başların taşlara bin baş vurdular, ama bizim gaziler de henüz bir parça savaş kurdular ve hendek içine dağlar gibi toprak sürdüler. Ve Çavuşzâde Mehmed Paşa kolundan bir dahi tekrar kuburlar kurdular.

Sonra günden güne kale altına ileri vardılar ve suyu çekilen orta hendeği de geçip kale duvarını tekrar üç hazineli lağım ile aldılar. Hatta 70 kantar barut ile yapılmış bir çeşit lağım etti ki benzeri de bir kale kuşatmasında olmamıştır.

Bu lağım mahallinde bütün Müslüman gazileri sonu düşünen serdar uyarıp bütün gazilere cebehane-i âmireden nice bin adet kılıç, teber (balta), siper, ok ve yay, harbe, bunduk ve mızraklar dağıtılıp terakkîler sözü verildiğinde bütün gaziler içinde bir sevinç ve şenlik olup birbirlerini savaşa teşvik edip aydınlık günleri kurban bayramı gündüzü ve karanlık geceleri Kadir gecesi, ayın on-dördü olup aralarında eğlence, zevk, şevk, sevinç ve şenlik olup bütün gaziler gusüller ile hacet namazları kılıp birbirleriyle öpüşüp görüşüp vasiyetler ettiler. Lağım mahalli tamam olunca ceng davuluna turralar vurulup cengî harbîler çalınırken hemen bir kere yer ve gök titreyip Çavuşzâde Mehmed Paşa kolundan tekrar bir daha 50 arşın miktarı kale duvarı havaya uçup duvar üzerinde bulunan küffârın kararları cehennem olup siyah barut dumanları âlemi aydınlatan güneşi zifiri karanlık gece gibi edince hemen Müslüman gazi askerler kol kol kollarında siperlerini yüzlerine alıp gülbâng-ı Muhammedîye yol buldurup yürüyüş edip baş almada ve baş verip şiddetli savaş etmede.

Ve Serdar Ali Paşa, Düldül binicisi gibi elinde Kerrâr kılıcı ve dilinde yâ Fettâh ve yâ Kahhâr ismi, keselerinde mümessek

sikkesi yüz binlerce olup bütün serdengeçti gazilerinin kelle-paça ve dil getirenlerine ve diğer hizmetçilerine hediyeler saçıp bütün gazilere "Koma arslan ve kaplan, bebrim ve karındaşlarım" diyerek kendileri de dalkılıç gaziler içinde, gazileri cenge teşvik ederdi.

Ama küffâr hile ve şeytanlık ile hemen kalenin yıkılan yerlerine neft, katran, kül ve barut döküp kale içinde olan bütün küffâr o lağım ettiği yere toplanıp var kuvveti pazuya getirip gaziler semender kuşu gibi Nemrud ateşi içinde kalırdı. O yerde tam dört saat kâfir ile göğüs göğse, yaka yakaya vuruşmalar ve çarpışmalar olup küffâr işin sonunda biraz galip gelir gibi olup kaleden taşra lağım yerlerinden hendeğe çıkıp gaziler ile kefere karış katış bir sultan cengi olmuştur ki (---) tarihinde Deli Hüseyin Paşa ile Azak Kalesi altında Kazaklar ile buna denk bir ateşli cengi zamanın gözü bu eğri suratlı dünya bu cenge denk savaş görmüş değildir. Bu cengde bu hâli bütün gaziler görünce,

"Bre gaziler, yoldaşlarımıza yardım edelim" deyip can ve başların din-i mübin yoluna koyup bir ağızdan "Allah Allah" deyip ateş saçan kılıçları ile gaziler açıktan ceylân gibi sıçrayıp küffâra kılıç vurarak gaziler "Yâ Fettâh" diye haykırarak küffâr kellelerinden kanlar akıtarak tekrar küffârı kaleye kovarak geriye döndüler. Bu büyük cengde 1.060 adet kazan kadar yeri cehennem saçlı küffârın meskenleri veyl ve pis ruhları cehennem ateşine gidip murdar leşleri gazilerin ayağı altında kalıp yerlerde yuvarlandı. *Bu Rabbimin fazlındandır.*

Bu savaşta olan bir savaşta olmamıştır, ama bu büyük savaşta her bir meydan eri bir Nerîmân gibi oldular ki hendek içinde bir büyük kalabalık ile bir daha yürüyüş edip hendek içinde kalan 200 kadar şehitlerimizi kâfir leşleri içinden çıkarıp kenara getirdiler. Ama yine bunlar üzerine küffârdan kurşun lanet yağmuru gibi yağıp yine bunlardan nicesi daha şehitlik şerbetini içip cennet sarhoşu olup onların da güzel ruhları

Illiyyin cennetinde karar ettiler. Sonra muzaffer serdar Çatalbaş Paşa'ya buyurdular ki:

"Benim biraderim, bir lağım dahi senin kolundan atalım.

Görelim âyine-i devrân ne sûret gösterir

mısraını yâd ettiler, ve benim biraderim, lutfeyle, kolunda olan gazileri Küçük Ahmed Paşa merhumun cenglerinde gördüğün gibi cenge kılındır ve ihsanlar vaad eyle. Bir daha tekrar yürüyelim; ya taht ola, ya baht. Eğer askerin bir daha yüzü dönerse bu şekilde bir yürüyüş dahi mümkün değildir" dedi.

Çatalbaş Paşa *[125b]* tarafından da bir büyük lağım bağlandı ki 70 kantar siyah barut ile 7 hazineli çatal gibi büyük lağım idi. Ertesi gün içerden bir kafir kaçıp,

"İçerden onlar da sizin altınıza bir lağım hazırladılar" diye haber verdiler. Allah'a hamd olsun bu kadar günden beri küffâr tarafından ne bir lağım, ne bir püskürme ve serpme lağım işleri olmadı, ama yer yer havan toplarıyla kumbara ve taşlar atarlardı, ama bir kimseye zararları isabet etmezdi.

Bu korkulu haberden sonra ertesi gün sütün gaziler önceki gibi cenge hazır olup "Çatalbaş Paşa tarafından lağımlar atılır" diye her taraftan ceng davuluna tarralar vurulup lağım atılmasını bütün gaziler beklerler iken Yaradana hamd olsun işbu 1071 [1661] senesi (---) gününde kale kapısı üzerine beyaz vere bayrakları dikilip "El-amân ey güzîde-i Âl-i Osman" deyip, sulha rağbet edip aman dilediler.

Ali Paşa bunlara aman ve zaman vermez şeklinde olup kaleyi bir saat daha pazu kuvveti ile dövdüler.

Derhâl içerden 7 adet küffârdan mahsur olan melun Berkofcı kaptanın kardeşi, yüzbaşıları ve bir Nemeş kaptanı dışarı rehin çıkıp silâhsız Ali Paşa huzurunda 7 gün mehil istediler. İşin sonunu düşünen Serdar:

"Yok bugün çıkarsanız hoş ve yok yarına kalırsa işte gaziler bir kere ve kırk kere daha yürüyüş etmeye hazırlardır. Hepinizi

kırıp çocuklarınızı esir ederiz" dedi. Sonunda bütün küffâr silâhsız dışarı çıkmaya karar verdilir. Yeniçeri ocağından, yedi bölükten ve serdar tarafından hisar içine bin kadar asker girip bütün cebehaneye, hazineye ve toplara el koyup zabt ettiler.

Yine bütün İslâm askeri metrislerinde hazır idiler, ama gaziler içinde bir sevinç ve şenlik vardı ki sanki herkese "Cennet ehlisin" diye müjdeler oldu.

Daha sonra anılan ayın (---) günü içeriden (---) adet yaralı ve bereli küffâr kale kapısından dışarı çıkınca tarihine,

"Uhruc yâ Racîm" denildi, *sene (---).*

Sonra yerlerine ümmet-i Muhammedler girip Allah'a hamd olsun bu kusurlu hakir eskiden beri olduğu gibi kapı üzerinde Resulullahın sancağı dibinde ilk fetih ezanını okumak nasip oldu, *bu Rabbimin fazlındandır, elhamdülillah yine elhamdülillah.*

Sonra hisarın içine girince ilk Cuma namazı kılınıp bir yaylım top ve bir yaylım tüfengler atılıp gülbâng-ı Muhammedîler çekilip 70 adet koldan davullar döğülüp üç gün üç gece donanma ferman olundu. Bütün çadırların iplerini her gece aydınlatıp burçlar ve kuleler her mübarek gecelerde neft, katran ve meşaleler ile aydınlatılıp her namaz vaktinin sonunda gülbâng-ı Muhammedîler çekilip birer yaylım top ve tüfengler atılıp davul ve kudümler dövülüp şenlikle olduğunu kâfirler ölesi varoşundan görüp ahları iniltileri göklere yükselirdi.

Sonra muzaffer serdar bütün vezirlere, vekillere, beylerbeyilere, beylere, alaybeylerine ve diğer iş erlerine hil'at-i fâhireler bağışlayıp sözünü vermiş olduğu terakkîlerini de erbablarına verdi. Hemen 3.000 adet gazilerin başlarına Ali Paşa kendi eliyle turna telleri soktu. Hatta yoldaşımız olan Façatlı Ali Ağa'nın, Panço Hüseyin Ağa'nın ve Deve Kalesi'nden kurtardığımız Lafîzâde'nin başlarına bütün şahin kanatları soktu, zira onlar bu cengde Sâm u Nerîmân'lık ettiler.

Sonra bütün hazine mallarını ve cebehaneleri saydırıp her biri erbablarına teslim edildiğinde, müjdesiyle fetih sevinci Rikâb-ı hümâyûna (---) götürdükte, Varat fethi tarihi:

Varat alındı Erdel erzel oldu.

Sene 1071 [1661].

Diğer tarih

Zîbâ Varat'ı aldı adüvden Ali Paşa-yı dilîr

Sene 1071 [1661].

Sonra içeriden aman ile çıkan küffârın tamamı silâhsız olup Senguy Kalesi'ne götürmeye (---) valisi Hısım Mehmed Paşa'yı tayin eyleyip kâfiri Senguy kalelerine teslim etti. Gelirken önlerine Hayduşak adlı vilâyetin kâfirleri çıktı, ansızın çıkan savaşın ortasında Hısım Mehmed Paşa kasığından kurşun ile vuruldu. Çarpışmalar kızışmışken derhâl orduya haber gelip gönlünde olan gaziler atlanıp ceng sırasında Hısım Mehmed Paşa'ya yardım yetişti. Bu çatışmada küffârdan 700 kelle, 3 adet kaptan ve 180 adet katana yunakları ile Hısım Mehmed Paşa'yı yaralı olarak İslâm ordusuna getirdiler. Paşa ile birlikte 45 adet şehit ve 100 adet yaralı geldi. Mehmed Paşa'yı cerrahlar tedavi edip Mehmed Paşa'nın getirdiği katanalar kendine bağışlandı. Gelen bütün şehitlerin nurlu naaşları ordu kenarında defnolundu ve Hısım Mehmed Paşa mansıbına gitmeye memur oldu.

Serdâr-ı mükerremin fermanıyla bütün cebehane ve padişah hazinesini kale içine yerleştirip kol kol kaleyi tamir etmeye bir gün başlanıp bütün gaziler kalenin çevresine karıncalar gibi üşüşüp hendeğin çer çöpünü tamamen temizlediler. Bu iş bitince hendeğin açıldığı yazılan kapısı tekrar kapanıp hendek içi *[126a]* eskisi gibi Kirişsuyu ile dopdolu oldu.

Bu Kiriş Nehri Erdel'in Saboç ve Sekelhit (---) nahiyelerinden gelip Göle Kalesi altından geçip Tisa Nehri'ne karışıp bir hoş tatlı sudur.

Sonra kaleyi beyaz inci benzeri kuğu gibi beyaz edip taşra varoşlarda bütün kiliseleri cami etmek ferman olunup hisar içinde Hünkâr Camii ve taşra varoşlarda vezir ve ayan camileri inşa etmeye başlandı.

Bütün dükkânlar ve evler, vere ile feth olunduğundan Mekke ve Medine-i Münevvere'ye vakf olundu.

Varat Kalesi çevresinde itaat etmeyen nahiyeleri yıkıp yakmak ve talan etmek için bütün İslâm ordusuna kol kol fermanlar verilip birkaç günde o kadar çok ve sayısız mal alınmıştır ki diller ile anlatılmaz ve kalemler ile yazılmaz. Hatta İslâm ordusundan Hazret-i Ömer kanunu üzere pencik (beşte bir) adında alınan esirlerden 200 kese mal hasıl oldu. 700 adet mahbub ve mahbube açılmamış gonca kızlar ve dilberler mîrî için alındı.

Düşman kıran, muzaffer, saba gibi esen Tatarlardan işittim ki,

"Bizim gazilerimizde 73.000 esir vardır" dediler.

"Zira birkaç kere ganimet alıp Kırım diyarına gidip avlarını satıp yine gelip sayısız av almış gazilerimiz vardır" dediler. *Elhamdülillah* yine *elhamdülillah* şöyle bir büyük gazada bulunduk.

Sonra serdar-ı muazzam Ali Paşa Varat Kalesi fethinde can ve baş oynatıp Allah yolunda çarpışan gazilerden kale muhafazasına 12.000 *"Benim, yiğit başkası değil!"* diyen şahbazlara timar, zeamet ve gedik terakkîler ile yer yer harap olmamış evler verip çerağ ettiler.

Evvelâ zamanın Rüstem-i Sâm akranı Seydî Ahmed Paşa ki, hâlâ zamanımızda öyle bir kükreyen arslan yiğit vezir yoktur, belki pespâye olan gaziler arasında böyle bir Âsaf-ı Berhıyâ tedbir sahibi vezir bulunmaz. Gerçi Varat Kalesi altında metrise girmedi, ama etrafı koruyup onun korkusundan Kemen Yanoş

Kral kale altına gelip baskınlar etmeye gücü yetmeyip bütün gaziler kaleyi çekinmeden korkmadan dövüp zorla (---) günde fethettiler.

Fetihten sonra Seydî Paşa muhafazada kalmasıyla metrise girmediğinin ayıbını kapatıp bütün bildiği gazileri Varat altında başına toplayıp gece baskınlarına, çeteye ve poturalara giderdi.

Onun kafadarlarından biri de Fenlaklı Gazi Sührab Ağa çok güçlü bir hünerli, yaman yiğit er idi.

Sonra civan-mert yiğidin biri ve güçlü korkusuz yiğitlerden biri de Façatlı Ali Ağa, Seydî Ahmed Paşalı Küçük Şahin Ağa ve Eğre ağalığından mazul Seydî Ahmed Ağa'dır.

Sonra Panço Hüseyin Bey bir kısa boylu kimse idi, ama namı Pança olduğundan ismi hâline uygun olup düşmana pençe saldıkta Küçük Şahin Ağa gibi avlarına şahin ve zağanos gibi sunarlardı. Nice yüz adet çatışma, vuruşma, çarpışma ve savaşlar görmekle ustalığını geliştirmiş, her cenge korkmadan çekinmeden girip çıkmış ve her an savaşlara abdest ile sâf temiz girip sâfî ganimet ile çıkardı.

Özellikle Erdel diyarının Saboc Dağı'ndaki haramîleri ve Turda derelerindeki saklanan yağıları becene becene (sığındıkları yerlerde) bulup yakalayıp zincire vurup Serdar Ali Paşa'nın huzuruna getirirlerdi. Her an Macar küffârını böyle katleder ve esir ederlerdi. Allah'ın fazlı feth ve yardım Müslümanlara, kırıklık ve yenilgi kafirlere bu gazilerin yüzünden yüz tutup her biri yüzden fazla yüz aklıkları edip kâfirleri belâlara düşürürlerdi ve Varat pazarında satarlardı. Bu Allah yolunda cihat eden gazilerin sebebleriyle nice güçlü yiğitler Varat Kalesi'nde kalıp Varat şehri bakımlı ve şenlikli olmaya başladı.

Varat Kalesi'nin iber verici tılsımlarını bildirir

Hatta adı geçen Façatlı Ali Bey fetihten sonra Varat'ın iç kalesi önünde tunçdan nice adet sahib-kırânların tılsımları şekilleri var idi. Nice suretleri tunçdan atlar üzerine binmiş dururlardı. Hemen adı geçen Façatlı Ali Ağa,

"Nedir bu cüzam put suretleri?" deyip bir kere at bırakıp adı geçen tunç tılsım surete bir kılıç, öyle bir Façatlı Ali satırı vurdu ki hıyar gibi o heykelin sağ kolunu düşürdü. Ondan başka halk da bu puta kılıç üşürdü. Allah bilir, bir kimse bir kesek parçasını kesmeye güç yetiremediler. Hatta çok yiğitler birbirlerini denemek için bu putlara kılıç vurduklarında nicesinin kılıçları parça parça olurdu, ama Ali Ağa'nın kılıcı bir eski Alman idi, kılıç vurdukta karış karış ve dilim dilim yarıp yaralardı.

Bu putlar çeşit çeşit garip ve acayip heykeller idi. Her biri altın yaldızlı putlar idi ki her biri birer Rum haracı değerdi. Her birinde şeb-çerâğ taş gözler, yirmişer kırat elmas tırnaklar ve birer tunçtan yapılma atlara binip bazısının ellerinde yine tunçtan mücevher ve mineli topuzlar, salmalar, *[126b]* Sâm gibi Ferâmurz gürzleri, bellerinde kılıçları ve omuzlarında kalkanları tamamen müzehhep ve parlak tunçtan idi. Ve bazısı yaya dururdu. Onları gören canlı zannederdi. Ve her birinin boyları hâlâ insan boylarının iki katı kadar var idi. Ve bütün atları da tunçtan dâbbetü'l-arz kadar sanatlı heykeller idi.

Bu heykelleri esir olan papazlardan sordum:

"Bunlar ne tılsımlı madenlerdir ki bunlara bir şey kâr etmez" deyince papaz:

"Bunların ham madenleri Acem diyarında Nahçıvan'dan gelip bunlar Nahçıvan demiridirler. Tunç ise iki şeyden oluşur, yarısı kalay ve yarısı bakır olursa halis tunç olur. Sarı renkli olsun diye içine tutiya korsan sarı altın gibi tunç olur. Hâlâ bütün kâfiristanda ve bizim bu Varat Kalesi'nde olan 300 adet toplarımız bu terkip ile dökülmüş altın gibi berrak ve sarı toplardır. Bu toplar ilk döküldüğünde 36 saat boyunca durmadan köknar çam ile ateş verip kaynar kal olur. Daha sonra top dökerler. Yine gerekli olduğunda ateşte o top kırıklarını eritmek mümkündür, ama bu bizim Varat'da Ali Ağa'nın kılıç ile vurduğu heykeller Nahçıvan demiri tuncu olduğundan ne ateşten, ne eğeden ve ne çürümeden korkusu yoktur. Bu Ali Ağa nice çalım ile bu putları kılıç ile çaldı" diye bu heykellerin durumunu

anlatan rahip ağzı açık hayret edip nakledederdi. Yine sorduğumda, rahip:

"Bunlar put değillerdir. Ancak her birini birer üstad birer çeşit ilim ile tılsımlı yapmıştı. Bin senedir hükümleri yürürlükte idi. 1007 [1598/9] tarihinde Satırcı Mehmed Paşa bu kaleyi kuşattığında bu heykellerin hükmüyle bütün Türk askerinin elleri tutmayıp kıştan, kıyametten, gök gürültüsü, şimşek ve yağmurdan göz açmayıp onların ordularına bir sinek ordusu tebelleş olup Türkler canlarından usanıp Varat Kalesi'ni bırakarak hüsrana uğrayıp gittiler. Zira o zamanda bu heykellerin hükmü zamanları olup bin sene olmamış idi. Ancak 1067 [1657] tarihinden beri hükümleri yok olduğunu bilip Osmanlı ile iyi geçinmeye çalışıp Seydî Ahmed Paşa'yı nice kere bu kaleye koyup çok mallar verdik.

Sonunda bu kalenin yine Osmanlı eline girmesi bu tılsımların hükümlerinin yok olması sebebiyledir. Ama bu timsallerin asıl sebepleri odur ki bu heykellerin sahipleri bizim Macar Hıristiyanlarının ataları resimleridir ki bunlar Mâveraünnehir diyarında yaşayan Menûçehr'in 4 adet evlâtları ki Menûçehr'den kaçıp bu Macar diyarlarına gelip ilk vatan tutanların resimleridir. O zamanda bu 4 adet kimselere sorarlar ki:

'Sizler kimlersiz ve ne yer adamlarısız?' derler.

Bunlar dil bilmezler. İşin sonunda yine kendi Acem dilleriyle 'Men çârız', yani 'Bizler 4 nefer beyzâdeleriz' diye men çarız derler.

Bunlar men çâr imiş, men çâr, men çâr diye diye men çârdan meşhur galat Macar kaldı ki bu Macarların aslı bu heykel sahipleri Menuçehr evlâtlarıdır ki Macar'ın aslı esası ilk başta Acem kavmidir.

Bu heykel sahibinin biri Orta Macar'ın İrem Bağı olan Kaşa şehrinde yatar. Kaşa'yı ilk inşa eden o Kaşavan'dır ki Kaşa şehri onun ismiyle isimlenmiştir.

Biri de Egre fatihi Mehmed Han'ın ceng ettiği Hırıştoş Yaylasında Türk Oru dedikleri yerde yatar.

Biri de Tisa Nehri kenarında devler ile ceng ederken nice bin beyaz devleri kıra kıra Tisa Nehri'ne döker. Onun için hâlâ Tisa Nehri'nde hamam kubbesi kadar kelleler ve beşer arşın dev kemikleri çıkar. Kendisi de bir dev ile ceng edip sarmaşarak Tisa Nehri'ne düşüp boğulur, ölüsü Tisa kıyısında yatar.

Biri de Nagban Ejder'dir kim Erdel'de Nagban Ejder Kalesi'ni yapıp 600 yıl ömür sürüp Nagban Ejder Kalesi'nde zemin ejderi onu da yiyip telef etti. Nagban Ejder onun ismiyle isimlenmiş bir ejder görünüşlü kaledir ki bu kale kayasında hâlâ açıkta büyük bir mağara var. Orada bir yedi başlı ejderle Nagban çok savaşıp ejderi devirdikten sonra kendi ölüsü de bir tepe mezar oldu.

Bu kardeşler Acem diyarından bu pâk Macaristan toprağına gelip soyları çoğalarak Macar kavmi çok olup genellikle Macar dilinde Farsça kelimeler çok kullanılır gayet tatlı dildir. Hatta birbirlerine özel lehçeleriyle gayetle izzetli ikramlı sözler edip hüsnü edalar ederler.

İşte bu Varat Kalesi'nde olan heykeller Menuçehr oğullarının heykelleridir. Yoksa bunlar putlarımız değildir ve mabut kabul edip put-perest değilleriz" dedi, anılan papaz ile türlü türlü konuşmalar ederdik.

Ve Macar kavmi gerçi Hıristiyan milletindendir, ama put-perest değillerdir ve kiliselerinde bir haçtan başka bir eser, birkaç çerâğdan ve kandildanlardan başka bir nişan yoktur. Bütün duvarları inci gibi beyaz duvardır, ama Nemse keferelerinin, Donkarkız *[127a]* vilâyetinin ve Danimarka diyarının bütün kiliselerinde o kadar asılmış resimden putlar var ki diller ile anlatılır gibi değildir. Allah'a hamd olsun Varat kiliselerinde asla ve kat'a putlar bulunmayıp tamamı Müslümanların mabethanesi oldu *vesselâm.*

Beri taraftan, fetihten sonra Serdar Ali Paşa bütün ağalarını fetihnameler ile eyalet eyalet gönderip bu hakire Bosna Eyaleti fetihnamesini verdi. Efendimiz Melek Ahmed Paşa'ya dostluk mektubu ve kıymetli gaza malı hediyelerden verip hakire de bir

kese, 3 at ve 7 adet mahbub Macar köleleri verip Bosna'ya gitmeye hazır olduk. Hatta bu mahalde cümle gazilere destur (izin) verilip herkes vatanlarına yollandı. Ali Paşa Tımışvar'da, Çavuşoğlu Virse Kalesi'nde, diğer vezir ve beyler mansıplarına gitmeye memur oldu. Serdar-ı ekrem bir ağasıyla Erdel diyarında alınan ganimet mallarının değerlilerini Varat'da komadı. Belgrad Kalesi'ne göndermek için bu kadar çeşitli gümüş kap kacak âlet ve bu kadar altınlı hesapsız sanatlı ve altın işlemeli haçlar, çelipâlar, altınlı ve sırmalı, lü'lü, elmas, yakut ile yapılmış zerrinkâr halhal, tavk, İstefanlar, renk renk esnaf malları, çok değerli hesapsız kumaşları meydana çıkardı, hüccet-i şer'iye ile Ali Paşa defter edip ağasına teslim etti.

Sonra yukarıda zikri geçen ceset gibi acayip ve garip heykelleri, nice bin çan ve çelipâ çanları, türlü türlü havan topları, sanatlı altınlı nakışlı topları ve diğer çeşit çeşit değerli savaş âletleri yirmişer ve otuzar çift camız ve sığır çeker arabalara bu anılan bütün eşyaları yükleyip hazır olduklarında bu hakir de Serdar Ali Paşa efendimizle, diğer gayrı vezir ve ileri gelenlerle vedalaşıp *Allah'a tevekkül* deyip

Varat Kalesi'nden Bosna diyarına gittiğimiz konakları ve kaleleri bildirir

Evvelâ Varat'dan Ali Paşa ağasıyla 3.000 kadar asker ve 700 araba mal ile güney tarafa *bismillâh* ile gidip Fektebatur Kalesi, sonra Yanova Kalesi menzili, sonra Tımışvar Kalesi, sonra Dente Palankasını geçtik. Oradan Pancova Palankası menzili, oradan 3 günde gemiler ile bu kadar araba ve ağır yükleri geçirip,

Belgrad-ı Hürrem-âbâd Kalesi menzili

Daha önce bu büyük şehir yukarıda anlatılmıştır, ama şimdi burada tüm İslâm ordusuna kışlak ferman olunup tellâllar çağırdığında Erdel diyarında alınan ganimet malları meydana çıkıp

altın ve gümüş kapları, güneş parçası mehtap gibi temiz kızlar, rûh-ı musavver, güneş parçası genç oğlanlar, bâkire kızlar ve dul kadınlar Belgrad pazarında alınıp satıldı ki haddinden fazla idi. Muzaffer serdarımızın fermanıyla Şarbatak Kalesi'ne ve Sekelhit Kalesi üzerine sefere gitmek için Varat Kalesi'nden çıkan Nahçıvan demiri olan anılan putları top dökmek için bir putu Ferhâdî külünkler ile yüz bin zorluklar çekerek kırıp ateşe bırakıp eritmek mümkün olmadı. Sonunda ateşten çıkarıp vazgeçtiler. Ta bu derece böyle bir garip ve acayip ibretlik maden iken Façatlı Ali Ağa'nın pazusuna kuvvet ki böyle bir Nahçıvan demirini bir kılıç darbesiyle iki parça eden Ali Ağa'ya binlerce yüzlerce âferin. Sonra Belgrad'dan yine güney tarafa,

Ruzay Köyü menzili: Semendire Sancağı toprağında Sırp ve Bulgar reayalı zeamet köyüdür. Buradan yine ormanlar içinde giderken,

Beklenmedik olaylar: Ormanlık içinde 4 baş komor beygirleri, yani kira beygirleri bulduk, ama birinden kan akar. Daha ileri vardık, birkaç adam leşleri yatar, ama biri dirice olup gâh yatar gâh düşer. Ondan sorduğumuzda, meğer bunları o an haramî haydutları bozup kırmışlar. Bu adamı bir beygir üzerine yükletip daha ileri vardık. Bir dere içinde 17 adam leşi, bu kadar sepet sandıkları ve bu kadar esvap ve ağırlıklar yıkılıp yatar. Meğer haramîler henüz daha avlarını almayıp bizleri görüp kaçıp pusu yerinde gizlenmişler. Biz de "Hırsızdan hırsıza hisse vardır" diye yerlere serilmiş olan değerli malları ve nadir kumaşlardan bir kutu beyaz, bir kutu sarı sırma, 7 parça Fireng kadifesi, 7 donluk çuka ile 7 baş beygir alıp oradan yine güney tarafa gidip,

Valiva kasabasının özellikleri

Eski zamanlarda kalesini Gazi Porça feth edip temelinden yıkmış, ama bu şehrin yapıcısı Destpot Kral'dır. İsimlenmesi sebebi, Sırp dilinde Valiva demek (---) (---) (---) (---) demektir. Bu güzel kasaba Semendire Sancağı toprağında beylerin hâssıdır.

Voyvodası hâkimdir ve 150 *[127b]* akçe kazadır, ama ara sıra Belgrad mollalarına sadaka olunur. Tamamı (---) adet nahiye köylerinden 3 kese geliri olur. Yeniçeri serdarı, kethüdayeri ve dizdarı yoktur.

Tamamı 6 mahalle ve 870 adet tek ve iki katlı, kiremitli ve şindire tahta örtülü bağlı, bahçeli ve bol akarsulu mamur güzel evlerdir.

Ve tamamı 11 adet mihraptır. Evvelâ çarşı içinde (---) camii (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) Bunlardan başka mahalle mescitleridir.

Ve 2 adet derviş tekkesi, 3 adet ebced okuyan sıbyan mektebi, 2 adet hanları, bir adet basıkça hamamcığı, 100 adet dükkânları ve mükellef kahvehaneleri var, ama meyhane ve bozahaneleri yoktur. Kış günü kar ve buz haneleri çoktur. Han yakınında bir ağaçlık ve gölgelik içinde bir iç açıcı yeşillik yerde namazgâhı var ki yazda kışta bu musallânın zeminine asla güneş tesir etmez. Sanki Konya şehrinin Meram'ıdır ki bu açık mabetgâh bir büyük şehirde yoktur.

Bu kasabanın ortasından Kolıpare Nehri akar. Bazıları şaka için Kulampara suyu derler. Çaçka Dağlarından doğup Sava Nehri 'ne karışır bir küçük tatlı akarsudur. Anılan Namazgâh tarafından çarşıya ve hamama bu nehir üzerindeki ağaç köprüden geçilir. Gerçi küçük kasabadır, ama suyu ve havası hoş bir şirin yerdir. Burada hanedan sahiplerinden Namazgâh yakınında tâcir Hacı İbrahim velînimettir. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) Buradan yine güney tarafa gidip,

Dıragoda Köyü menzili: Bulgar ve Sırp reayalı zeamet köyüdür. Buradan yine güney tarafa gidip,

Drin Nehri kenarı menzili: Bu yerde Sirem Sancağı toprağı tamam olup karşı tarafı Bosna Eyaleti'dir. Bu Drin Nehri tâ Hersek Sancağı'nda Çemerne, İlok ve Zagor dağlarından toplanıp Foça şehrine, oradan Ustikolona kasabasına, oradan Vişegrad'a, sonra bu mahalden aşağı Raça Kalesi önünde Sava Nehri 'ne karışır. Sonra Böğürdelen Kalesi'ni geçer, oradan

Belgrad Kalesi dibinde .Sava Nehri da büyük Tuna Nehri'ne karışıp derya olur. Sonra bu adı geçen Dıragoda Köyü'nden voda Drin'i gemiyle geçip,

Şerniçe Balkanı, yani Sirebreniçse Kalesi'nin özellikleri

Bu kalenin ilk yapıcısı Sırp Kralı kötü işli Destpot Kraldır. İsimlendirilme sebebi odur ki Latin, Sırp, Bulgar ve Hırvat dillerinde "serebne" gümüşe derler. Bu kale dağlarında gümüş madeni olduğundan bu kaleye Serebreniçse derler. (---) (---) (---) Evvelâ,

Pâk toprak, Bosna vilâyeti

Bu eski kale (---) tarihinde Fatih Sultan Mehmed Han fethidir. Bosna Eyaleti'nde olup gümüşhanesi, emaneti ve haraçları tümden Budin Kalesi kullarının aklâmları olduğundan Budin tarafından her sene bir tedbirli hâkimleri gelip gümüşhanesini işletip 11 yük akçe iltizamlı hükumettir. İyi gümüş çıkar ki bir büyük ve derin çukur mağaralardan suçlular ve kanlılar kazıp çıkarırlar. Ve bir hâkimi de 150 akçe kadılıktır.

70 adet köyleri var. Kethüdayeri, yeniçeri serdarı, şeyhülislâmı ve nakibüleşrafı yoktur, ama ayanı çoktur, zira gümüşhane yeridir ki garip madendir.

Sirebreniçse Kalesi'nin zeminini bildirir

Kalesi yüksek bir tepede kırmızı kayalar üzerine kurulmuş havaleli beşgen şekilli taş yapı bir küçük kaledir. Dizdarı, 50 adet neferleri ve yetecek kadar cebehanesi var, ama hisar içinde çarşı pazar yoktur. Fetih sırasında Mehmed Han kale döven top ile kalenin bazı yerlerini yıkmıştır. Daha sonra Bayezid Han zamanında tamir edilmiştir.

Sirebne varoşu: şehri bir dereli ve tepeli yere kurulmuş olup hepsi 800 adet tek ve iki katlı kârgir yapı güzel hanelerin üstleri tamamen tahta şindire örtülüdür. Toplam 6 adet cemaat sayılır

ve hepsi 6 mihraptır. Evvelâ Sultan Bayezid-i Velî Camii eski tarz sade bir mabetgâhtır ki kiremitli ve bir minarelicedir. Sonra (---) (---) (---) (---) (---). Başka mescitlerdir.

Bir tekke, üç sıbyan mektebi, bir küçük han ve 70 adet esnaf dükkânı var ve bir kötüce hamamcığı var. Başka bedesten ve diğer yapıları yoktur, zira iç ilde yoldan ayrı sapa yere kurulmuş garip diyardır.

Garip ve acayip hikmet: Bu şehrin ortasından bir küçük su akar, Drin Nehri'ne karışır bir berrak sudur. İsmine Voda-Sirib derler bir melun sudur, zira gümüş madenlerinden doğar. Bu şehir halkı bu sudan içmekle genellikle bu şehir halkının boğazlarında yumru yumru kuşka derler bir hastalıktır, o meydana gelir. Gayet ayıplı erkek ve kadınları vardır. Bütün halkı Boşnak poturlarıdır ve reayaları Sırp ve Bulgardır, ama garip dostlarıdır. *[128a]*

Buradan kalkıp **Ravna Yaylağını** aşarken Cenâb-ı Kibriyâ'nın kudret eli ile yarattığı yüksek ağaçları seyrettiğimizi yazmaya kalksak Allah'a malumdur ki hiçbir şekilde anlatılmaz. Hatta şundan belli ola ki, büyük bir ağacın son bulup sarsıcı kötü rüzgâr bu uzun ağaca sam yeli gibi değip bütün dalları ve yapraklarıyla yere serilip toprağa bulanmış yatardı. Hakir attan inip yaya yürüyüş ile bu uzun ağacın boyunu ölçtüm, tam 470 adım idi. Tanrı işi uzun bir ağaç ayakta canlı iken o ağacı 18 adam güçlükle kucakladık. Tâ bu derece uzun boylu ve ibret verici ağaçlar vardır. Hatta bütün Tuna gemilerinin keresteleri bu Ravna Dağından kesilir ki Rum, Arap ve Acem'de Ravna yaylası meşhurdur. Bu yüksek dağı geçip,

Poçepye Köyü menzili: Bir küçük hanı var, bir yüksek dağ içinde Boşnak köyüdür. Buradan batı tarafa yaylalar içre,

Şahin Paşa hanedanı menzili: Çevresi meşe ormanlığı büyük bir hanedir ki gece gündüz bin atlı konup gider ve 500 atlı inip kalır. Bütün konuklara çul, torba ve tencere çıkarmadan bütün konuklar istek ve arzuları üzere herkese odalarına yemekleri varıp doyurulur ve ikram ile nimetlenirler. 70-80 adet

yerde çeşit çeşit tek ve iki katlı odalar ve maksureler ile süslenmiş bağ ve bahçeler ile bezenmiş bir hoş hamamlı büyük hanedandır ki bütün kara ve denizler gezginlerinin bildiği bir konukevidir. Tâ Fatih Gazi zamanından beri bu hanedanın ateşi sönmeyip ilâ maşaallah nimeti devamlıdır. *Kıyamete kadar devamlı ola, âmîn.*

Ve Bosna diyarında ve Hersek Sancağı'nda bunun gibi yüzlerce hanedan vardır. Allah daha ziyade ede.

Bu Şahin Paşa Sarayı yakınında **Maçkosa Hanı,** yani Kedi hanı derler bir büyük handır ki gayet yerindedir, henüz Hacı Mahmud adlı bir tüccar yapmıştır. Yakınında bir köyü ve bir camii var. Minareli ve kiremitli güzel bir camidir. Buradan batı tarafa yine yaylalar içinde,

Kalasinça Köyü: Kırk elli haneli mamur Müslüman köyüdür. Burada da ocak sahibi Balta Bey zeamet sahiplerinden kerem sahibi adamdır. Bu köyün batı tarafı gayet yeşillik ve verimli mamur zemindir. Buradan yine batı tarafa ormanlı dağlar içinde yokuş *aşağı gidip sâfî* taşlı kayalar üzerinde atların nalları dökülerek gidip,

Mokra Hanı menzili: Boşnakça Mokra sarp taşlığa derler. Bir dar kayalı sarp dere içinde beş altı adet küçük büyük kiremit örtülü hanları ve 50 kadar fukara haneleri vardır, âbıhayat suları gayet çoktur, ancak çarşı pazarı yoktur. Bu kayalardan aşağı artık tüccarların Sirem arabaları gidemeyip bütün yükleri bu Mokra'da komor (kira) beygirlerine yükletip Saray şehrine gider. Bizler de oradan kalkıp,

Zenginlik şehri, yani Saray Kalesi'nin özellikleri

Rum-ı Yunan tarihleri, yani tarihçi Latin Yanvan'a göre bu şehrin kuruluşu şöyle olmuştur: Bir derbent beklemek için Dubrovnik Kralı beş on adet küçük kulübe gibi evler yapıp 300 nefer adam koyup bu korkunç derbende gözcülük ve bekçilik ederler, ama bu zeminin suyu ve havası hoş olduğundan

zamanla derbendin derbeder halkı çoğalırlar. Burası bağlar bahçeler yaparak bir bakımlı kasaba olunca bu kere bunlara Dubrovnik Kral bir kale yapar. Gittikçe bu şehir mamur olur.

Daha sonra Osmanoğullarından Fatih Sultan Mehmed Han çıkıp Hersekoğlu Ahmed Paşa kuvvetiyle önce Hersek diyarını ve İzvornik Kalesi'ni feth eder. Sonra (---) tarihinde bu Bosna Kalesi'ni feth edip hisar içine yetecek kadar İslâm askeri ve bolca cebehane koyup aşağı şehirde hâlâ Hünkâr Camii olan yerde bir büyük saray yaptığından bu şehrin ismine Saray derler ve büyük nehrinin ismine Bosna derler. O nehir isminu şehir ismine ekleyip Bosnasaray derler. Ancak kalenin kefere zamanı ismi Mokraha'dır, yani Sırp dilinde taşlı yer derler, ama kalenin süslü imareti Fatih Gazi'nindir.

Saray Kalesi'nin zeminini bildirir: Bir yüksek dağ üzerinde havaleli, kesme taş ile yapılmış bir küçük kaleciktir ki fırdolayı büyüklüğü tam 400 adımdır. Kuzey tarafına biraz hendeği var, ama kıblesi ve güney tarafı aşağı Milaçka Nehri'ne kadar cehennem çukuru gayyâ deresi gibi iki yüksek minare boyu derin çukurdur. Bu taraftan havalesi gayet çoktur, ama asla zarar etmez. Ancak Mokra yolu tarafından ve değirmenler tarafındaki eğimlerden bu kalenin hâli haraptır. Asla kale döven topların darbelerine dayanmaz bir kaleciktir. İçinde dizdarı, (---) adet neferleri ve doğu tarafa bakar sağlam bir demir kapısı var.

Hisar içinde Fatih Mehmed Han Camii var, dizdar, imam, müezzin ve mehterân haneleri, cebehaneleri, tahıl ambarları ve bazı asker haneleri var, başka yapı yoktur. Kale kapısının önündeki meydandan aşağı şehir açıkça görünür ki her hanesi sayılır.

Melek Ahmed Paşa efendimiz bu kaleyi tamir edip tamamen ağartıp inci gibi beyaz benzersiz bir kale olmuş (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) *[128b]*

Bosnasaray şehrinin imaretleri

Anılan yüksek kalenin kuzey tarafında, yıldız yönünde ve batı cephesinde bir dereli ve tepeli zeminde Milaçka Nehri'nin

sağında ve solunda topraklı bayırlar üzerinde birbirinden yüksek kat kat bağlı, bahçeli ve her hanesi akarsulu, tek ve iki katlı genellikle kiremit örtülü ve bazısı şindire tahta örtülü bacaları düzgün güzel hanelerdir.

Bosnasaray şehrinin hâkimlerini bildirir

Böyle bir büyük şehir Süleyman Han kanununa göre yazımında üç tuğlu vezir tahtı olup hâlâ büyük eyalettir ki tamamı 7 adet sancaklardır. 59 kılıç zeamet ve 1792 kılıç timar var. Paşasının hâssı 650.000 akçedir. Eyaleti Sancağı bunlardır ki zikrolunur.

Evvelâ Saray şehri paşaların tahtı sancağıdır. Sonra Kilis Sancağı, Hersek Sancağı, İzvornik Sancağı, Pojega Sancağı, Rahoviçse Sancağı, Zaçne Sancağı ve Kırka Sancağı. Eyaletindeki sancaklar bunlardır.

Hazine defterdarı hâssı 56.000, defter kethüdası hâssı 46.000, zeamet defterdarı hâssı 85.330 ve kanun üzre defter emini, çavuşlar kethüdası, çavuşlar emini, çavuşlar katibi ve şehremini vardır.

Bir hâkimi de alaybeyidir, çeribaşı ve yüzbaşıları vardır. Bu takdirce Bosna Eyaleti'nde zeamet ve timar sahiplerinin kanun üzere cebelüleri ile 10.000 asker olur. Paşasının hâssına göre 3.000 asker olup memur oldukları seferi eşerler.

Bosna Eyaleti'nde toplamı 173 parça kalelerin 12.000 adet kulları vardır. Hepsi mal defterdarından belirlenmiş ulûfelerini alırlar.

Ve şer'i hâkimi 500 akçe mevleviyettir, tamamı (---) adet köylerinden her sene kadısına 40 kese gelir. Paşasına adalet üzere 200.000 guruş olur, ama Seydî Ahmed Paşa gibi zabt eden 400.000 guruş gelir elde eder. Bu eyalet (---) adet kadılık yerdir ki inşaallah her birini yerli yerinde yazarız.

Bir şer'i hâkimi şeyhülislâmdır, bir hâkimi nakibüleşraftır, bir hâkimi dizdar ağadır, bir hâkimi sipah kethüdayeridir, bir hâkimi kapukulu serdarıdır, bir hâkimi Budin yeniçerilerinin

ağasıdır ki bu şehir halkının çoğunluğu Budin ve Eğre yeniçerisi geçinirler. Cebeciler serdarı, topçular serdarı, gümrük emini, muhtesib ağası, bâcdârı, mimarbaşı, şehir subaşısı ve harac emini ağası sözüne göre Bosna Eyaleti'nde toplam 73.000 adet reayalardan cizye alınıp 173 adet kale kullarına maaşları verilir.

Bu şehirde bir ednâ hâkim de muhzırbaşıdır, ama şeriat tarafından görevlendirildiğinden bütün şehir halkı arasında saygınlığı vardır. Şehir emini ve şehir kethüdası da bütün esnafa, bütün tüccara ve bütün ileri gelenlere sözleri geçer hâkimlerdir.

Bu şehir kethüdasının defterine göre Bosnasaray şehri toplam 104 adet mahalledir. 10 mahallesi Sırp, Bulgar, Eflâk ve Latin'dir. 2 mahalle Yahudilerdir. Rum, Ermeni ve Firengler gelip gitmededirler, mahalleleri yoktur. Bunlardan başka tamamı Müslüman mahalleleridir ki meşhur olan mahallelerin isimleri bunlardır. Evvelâ (---) (---) (---) (---) (---)

.... (1.5 satır boş)...................

Vezir ve ileri gelenlerin saraylarını bildirir: Tamamı 17.000 adet kârgir yapı tek ve iki katlı kiremitli ve şindire tahtalar ile örtülü mamur hanelerdir. Bunlardan mükellef Paşa Sarayı'dır, ama bir eyalet sarayları gibi vezirlere özgü büyük saray değildir. Bir dar ve kasvetli hanedir. Sonra Defterdar Musli Efendi Sarayı, Ak Mehmed Paşa Sarayı ve (---) (---) (---) (---)

Saray şehri camilerini bildirir: Tamamı 170 adet mihraptır, ama 77 cuma kılınır vezir, ayan, kibar, hacı ve gazi camileridir ki elimizden geldiği kadar isimleri yazılır.

Evvelâ yukarı kalede yazılan **Sultan Fatih Camii** ufak tefek küçük camidir.

Sonra bu aşağı şehirde **Ferhad Paşa Camii** kurşun ile örtülü aydınlık camidir ki kapısı üzere tarihi budur:

Kad benâ Ferhâd Bey hâze'l-binâ
Mecma'ü'z-zühhâd dârü'l-âbidîn

Kad hedallahu lenâ tarihahu
Hasbeten lillahi Rabbü'l-âlemin[4] *Sene (---)*

şehrin tâ ortasında saat kulesi olan yerde **Hüsrev Paşa Camii** tarihidir:

Elhemallahu lenâ tarihahu
Mecma'ü'l-ebrâr dârü'l-hâmidîn[5] *Sene (---)*

Bu cami de kalabalık cemaat ile gece gündüz dopdoludur, zira şehrin kalabalık yerinde bulunmaktadır. Bir minareli ve bütün kubbeleri kurşunlu *[129a]* eski mabetgâhtır ki Süleyman Han beylerindendir. Gaza malıyla yapıldığından bu cami bir ruhaniyetli büyük camidir. Vakıfları gayet çok olduğundan mütevellîsi vakıf tarafından bütün kalabalık cemaate o Bosna diyarının şiddetli kışında imaret kazanları gibi büyük kazanlarla sular kaynatıp bütün Hanefî musluklarından selsebil gibi sıcak sular akıtıp bütün cemaat ondan abdest tazeleyip ibadet ettikçe hayrat sahibi Hüsrev Paşa'ya hayır dualar ederler. Birkaç camide de böyle sıcak sulu musluklar vardır.

Sonra **Gazi Ali Paşa Camii**nin tarihidir:

Hazret-i Gâzî Ali Paşa benâ
Hasbeten lillahi Rabbü'l-âlemin
Leyse fi'd-dünyâ makâmun mislehu
Mescidü'l-irfân dârü's-sâdıkîn
Elhemallahu lenâ tarihahu
Mecma'ü'z-zühhâd dârü'l-âşıkîn *Sene 960 [1553]*

Sonra İsa Paşa Camiinin tarihidir:

İbn-i İsâ Beğ Muhammed Beğ benâ
Câmien li'l-ka'idîni'l-hâşi'în
Kâne mevsûfen bi-adlin ve's-sehâ

---

4 Ferhâd Beğ bu binâyı yaptırdı; zahidlerin toplantı yeri, âbidlerin ibadet evidir burası. Allah tarihini bize ilhâm etti. *"Hasbeten lillahi Rabbü'l-âlemîn"*

5 Allah tarihini bize ilhâm etti. Kutlu insanların toplandığı yer, şükreden insanların bir araya geldiği evdir.

Vehve fi'd-dünyâ emirü's-sâ'ilîn
Kîle tarihen li-hâza'l-camii
Ma'bedü'l-a'yânı dârü'l-ârifîn *Sene (---)*

Bundan sonra aşağı Milaçka Nehri üzerinde Hünkâr Köprüsünün karşı tarafında **Hünkâr Camii** hepsinden büyüktür ve cemaati çoktur. Bunun da abdest musluklarının suları sıcaktır.

Ve bu anılan,

.... (2.5 satır boş)....................

Ve bu yazılan camilerden başka kurşun ile örtülü mamur camiler çoktur, ama nice kere ibadet ettiğimiz eski mabetgâh kurşunlu ve sanatlı tarihli camiler bunlardır.

Mescitlerinin anlatılması: Tamamı 100 adet mescit ve zâviyelerdir, ama bunlardan kalabalık cemaat ile dolu olan Hünkâr Köprüsü başında Hacı Osman Mescidinin tarihidir:

Hacı Osman kad benâ hâze'l-binâ
Hasbeten lillahi dârü't-tâlibîn
Yesserallâhu lehu fi'l-cenneti
Menzil-i irfân beytü'l-kâmilîn
Kîle tarihen lehu abdü'n-nebî
Buk'atan li't-tâlibîne'l-kâ'idîn *Sene (---)*

Sonra (---) mescidi,

.... (1 satır boş)....................

Medreselerini bildirir: Tamamı (---) adet âlim medreseleridir, ama bunlardan donanımlı, bakımlı, şenlikli ve şirin Gazi Hüsrev Paşa Medresesidir ki onun kapısı üzre mermer üzerine yazılan tarihtir:

Kâle feyzü'r-rabbi fî tarihihi
Mecma'ü'l-ebrâr dârü'l-kâmilîn *Sene (---)*

.... (1/2 satır boş)....................

Hafız dârülkurralarını bildirir: Hepsi 8 mahalde Hazret-i Kur'ân-ı azimi Hafs kırâati ve Seb'a kırâati üzere okurlar, ama

Kur'ânı hâfızı azdır. Özel yüksek kubbeli ve büyük vakıflı kurrâlar yoktur, ancak ulu camilerde şeyhü'l-kurrâlar vardır.

Dârülhadisleri bildirir: Hepsi 10 yerde hadis ilmi görülür. Evvelâ Hünkâr Camiinde, Ferhadiye ve Hüsreviye'de, Koca Ali Paşa'da, İsa Bey'de ve nice yerlerde hasbî şeyhler şeyhi muhaddisler vardır, ancak özel kubbeli dârülhadis yapılmamıştır. (---)

Çocuk mektepleri: Hepsi 180 adet yerde sıbyan mektepleri vardır. Hatta Hacı Sübhân mektebi tarihidir:

Kâlû sübhaneke lâ ilme lenâ illâ mâ allemtenâ[6]

Sene (---)

Camilerin birer mektebi vardır ki akıllı ve yetkin çocuklara vakıf tarafından her sene esvap verilir.

Abdâlân fukarası tekkeleri: Tamamı 47 adet şanlı derviş tekkeleridir. Bunlardan Mevlevî Tekkesi Milaçka Nehri kenarında bir cennet bağı gibi zeminde semâhane meydanlı, 70-80 adet fukarâ odalı, mutrıbân mahfilli ve aşevili sağlam vakıflı Celâleddin-i Rumî tekkesidir. Ve maarif erbâbı dervişlerinden evvelâ duası kabul olunur şeyhi (---) efendidir ve Neyzenbaşı, Hattat Derviş Mustafa'dır ki Hattat Şeyh kadar hattı vardır.

Sonra Misâfir Şeyh Tekkesi, Abdülkâdir-i Gîlânî Tekkesi, Halvetî Tekkesi ve Şerifî İbrahim Efendi Tekkesi (---) (---) (---)

.... (1 satır boş)...................

Akarsu çeşmelerinin anlatılması: Bu şehir içinde 100'den fazla çeşmeler akmaktadır ki asla lüleleri yoktur. Hemen selsebil gibi akıp gitmededir. Nice bin nehirlerinden akan suları çoktur, ama Mokra Dağı tarafından gelen (---) kaynağı sanki hayat kaynağıdır. Ve (---) suyu da çok güzel bir sudur. Saray şehri ileri gelenleri,

---

6 "Melekler: Biz seni tenzih ederiz. Senin bize öğrettiğinden başka hiçbir ilimimiz yok." *(Kur'an, Bakara 32)*

"Şehir içinde 1.060 adet küçük akarsular ve hoş sulu kaynaklar akar " derler, *sorumluluk söyleyene. [129b]*

Cana can katan sebilhanelerin anlatılması: Tamamı 300 adet yerde Kerbelâ Çölü şehitleri aşkına susayanlara sebilhaneler var. Genellikle çarşı pazar içinde Ferhad Paşa, Hüsrev Paşa, Murad Paşa, Gazi İsa Bey'in ve başka ileri gelenlerin mükellef sebilleri var. (---) (---) (---) (---) (---)

Âbıhayat nehirleri: Evvelâ Saray şehrinin ortasından akan Milaçka Nehri, Ravna Yaylalarından (---) (---) (---) Maçkosa ve Mokra Dağlarından toplanıp akarak şehir içinde Hünkâr köprüsü altından geçip iki saat aşağı Saray Nehri'ne karışır ve Saray Nehri de kıble yönünde ve batı tarafında Foniçe, Lipete ve Biyelemik (---) Hersek Dağlarından beri gelip aşağıda (---) adlı yerde Sava Nehri 'ne, Sava Nehri de Hırvatistan'dan ve Dodoşka Dağlarından gelip Belgrad dibinde Tuna Nehri'ne katılır. Tuna Nehri de batı tarafta Alman dağlarından gelip doğu tarafa akarak Kili Kalesi ve Tulça Kalesi yakınlarında 5 yerde Karadeniz'e akar. Karadeniz de İstanbul'un Yedikule burnunda Allah'ın emriyle bir beyaz çizgi derya üzerine çekilmiştir, o yerde Karadeniz Akdeniz'e karıştığı güneş gibi açıktır. Akdeniz de Sebte Boğazında Bahr-i Muhit'e o dahi Bahr-i Okyunus'da kâinatı yaratan Allah'ın emriyle büyük girdaba dökülür. Kısacası Saray şehri sudan ibarettir ki elbette her zengin ve yoksul hanelerinden birer pınar akar.

Evlerdeki su kuyuları: Tamamı 700 adet su kuyuları var. Kış günlerinde bazı sular donup kuyu suları kullanırlar. Zira kış vaktinde kuyu suları ılıktır. Bosna halkı hekim tabiatlı olduklarından "Kış günleri yararlıdır" diye kuyu suları içerler. Gerçekten de âbıhayat suları vardır.

Un öğüten değirmenler: Tamamı 176 adet su değirmenleridir ki bu şehrin aşağısında ve yukarısında suları birbirinden birbirine akar çık hızlı dönen su değirmenleri vardı

ki bir gecede 50 kile buğdayı kendi kendine öğütüp ince şeffaf eder ki her anayol üzerinde değirmenler vardır.

Yıkananlar için aydınlık hamamları bildirir: Tamamı 5 adet gönül açıcı hamamlardır, ama Hünkâr Hamamı güzel yapılı ve hoş havalıdır. (---) (---)

.... (1 satır boş)...................

Seçkinlerin özel hamamları: Saray şehri zariflerince 176 adet hanedan hamamları vardır derler, zira her hanede sobaları hamam gibidir ve her ayan ve kibar saraylarında elbette bir hamam vardır. Hatta bu kusurlu hakir bir nice hanedan hamamlarına girip safalar etmişiz. (---) (---) (---)

Konuklar için kervansarayların adedi: Ancak 3 yerde minnetsiz hane, gelen gidenler için kervansaraylar vardır ki onlarda konuklardan kira ve gümrük alınmaz. Evvelâ (---) mihman-sarayı (---) (---) (---) (---)

Tüccar hanları: Hepsi 23 adet donanımlı, bakımlı ve süslü kale gibi benzersiz hanlardır, ama bunlardan meşhur çarşı içinde Hacı Beşir Hanı ve Hacı Nezir Hanı (---) (---) (---) (---)

.... (1.5 satır boş)...................

Garip bekâr hanlarının sayısı: Toplam 8 adet bekâr odaları var ki kapıcıları bir adamdan kefilini almayınca bu hanlara adam koymazlar. Gayet mazbut bekâr hanlarıdır. Bir gece kapıcıdan izinsiz dışarıda *kalanı ertesi günü hana koymazlar* ve her gece akşamdan sonra kapılarını kapatıp girip çıkana izin vermezler.

Çarşı, pazar bedesteni: Tamamı 1.080 adet güzellik pazarı dükkânlarıdır, ama gayet süslü, şirin ve sıralı yapılmış olup bütün sokakları üzeri Haleb şehri ve Bursa şehri gibi üstü örtülü *sultan* çarşısıdır, ancak örtüleri kârgir kemer yapılar değildir. Baştanbaşa kalın direkler üzerinde örtülüdür. Bütün anayolları pâk kaldırım döşelidir.

Bir şirin kârgir yapı bedesteni var, Bütün Hint ve Sind, Arap ve Acem, Leh ü Çek'in değerli metaları bu şehirde bolca bulunur.

Hatta Dobra-Venedik ve Büyük Venedik bu şehre üçer ve ikişer konak yakın olduğundan Zarda, Şibenik ve İspilet iskelelerinden bu şehre bir iki günde komor beygirleriyle sayısız ve kıyassız türlü türlü değerli kumaşlar ve az bulunur âlet ve eşyalar gelir, ama Çukacılar Çarşısı, Gazzâzlar Pazarı ve Kazancılar Pazarları hepsinden şenliklidir. (---)

Köprü yapıları: Milaçka Nehri üzerinde 7 adet sağlam köprüler vardır. Bunlardan Hünkâr Köprüsü (---) göz bir alçak köprüdür, ama geniş ve uzundur ki boyu 250 adımdır. Hacı Hüseyin Köprüsü'nün tarihidir:

Göricek itmâmını hâtif dedi
Köprüyü Hacı Hüseyin kıldı tamâm.

Sene (---)

Ve (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---).

İbretlik yapıları bildirir: Bu anılan köprülerden yukarı Mevlevîhane yakınında Milaçka Nehri üzerinde büyük bir bent vardır. *[130a]* Bu şehrin bütün odun kesenleri Milaçka Nehri başında olan yüksek dağlardaki ormanlarda uzun boylu ağaçları kesip odun ederler, herkes kestiği odunlara birer çeşit kesik kertik kesip Milaçka Nehri'ne atar. Daha sonra bütün kereste ve odunlar su ile akarak anılan bent başında durunca odun sahipleri gelip birbirlerinin kertiklerine bakıp odunlarına ip takıp evlerinde yakıp zevk ederler. Bir tuhaf acayip ve garip seyirliktir.

Bir ibret de bu şehirde karı ve buzu saman içine koyup mahzenlerde saklarlar. Daha sonra Temmuz'un şiddetli sıcağında billûr gibi buzları vişne hoşaflarına koyup buz pâreli hoşaf yerler.

Diğer bir ibretlik: Bu şehirde (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Usta tılsımlarını bildirir: Bu şehirde câhil fecere zamanında Lipve adlı ünlü bir üstad nice tılsımlar etmiştir. Bunların niceleri Hazret-i Risâlet-penâh saadetle doğup bu dünya yüzüne ayak

bastıklarında hoş geldin olup Bağdad'da Enûşirvân'ın kisrâ tâkı ve Urfa şehrinde Nemrud ateşi sönüp nice belirtiler ortaya çıkınca Ayasofya kubbesi ve bu şehirdeki Milya Kilisesi kubbeleri yıkılıp bu şehrin nice türde tılsımları yere yıkılır. Ancak fare, yani kesegen, Türkçe sıçan dedikleri zararlının tılsımı kalır. Hâlâ Saray şehrinde sıçan az olduğundan Bosnasarayı'nda da kedi azdır. Bütün halkı hesaplı kitaplı tüccar taifesi olduğundan;

"Bir kedinin bir günde birer akçe masrafı olur" diye kedi beslemezler ve eğer beslerlerse ekmek vermezler. Ve bütün zamanda kediyi sofra başına getirmezler. Eğer yanlışlıkla bir kedi yemek başına gelirse azarlayıp, "Yürü, seni Allah sıçan avlamak için yaratmıştır" diye dövüp sövüp kovarlar. Hatta Banyaluka şehri halkı Bosnasaraylıyı kedi hakkında yerip derler ki,

"Saray halkı cimri ve alçaklıklarından *'Kedi sevgisi imandandır'* hadisiyle davranmayıp evlerinde Cufut gibi kedi beslemezler ve tüccarları bir kereden başka yemek yemez" derler.

"Bir kere bir Saraylı yemek yerken ehli bir maçi kediye ekmek verdiği için ehlini boşamıştır" diye Banalukalı Saraylıyı yererler. Ama tam tersi olmalı, zira Saray halkı nimeti bol ve sofra sahipleri garip dostu adamlardır.

İnsanlarının şekli ve yüz renkleri: Suyu ve havası gayet tatlı olduğundan, yazı yaz ve kışı kış olduğundan bütün halkının yüz renkleri kızılcadır, zira bu şehrin dört tarafı yaylalardır ve âbıhayat suları boldur. Onun için halkı dinç canlar canıdır. Hatta nice bin erkekleri son derece yaşlı olup kuvveti gitmiş, hey'eti yitmiş ve ömrü yüz yetmişe yetmiş, gitmiş ve cima ve musahebetten kalmış olurlar. Ancak bütün halkı pâk inançlı, mümin ve muvahhid, dindar, dedi-kodu ve hileden uzak kimselerdir. Bütün küçüğü büyüğü, zengini ve yoksulu gayet musallîdirler. Hatta çarşı pazarda akçe sayarken ezan işittikleri gibi "*Lebbeyk Allahüm*" deyip akçeyi meydanda bırakıp dükkân-

larını kapamadan bölük bölük camie giderler. Namazı kıldıktan sonra yine ticaret ederler, zira bütün halkı "Kazanan Allah'ın sevgilisi" diye ticaret ederler. Asla hareketten kalmayıp Horasan tembeli olan becerisiz adamı sevmezler. Elbette bir sanat ile geçimini temin eden insana saygı gösterip kelâm ve kemâl ehli adamlara zekât dahi verirler. Hacıları, gazileri, tüccarları gayet çoktur. Bütün halkı Boşnakça, Türkçe, Sırpça, Latince, Hırvatça ve Bulgarca konuşurlar.

Mahbub ve mahbubelerini bildirir: Bütün çocukları on yaşına girdikten sonra otuz yaşına kadar güneş parçası ve ay parçası mahbubları olur. zira hoş sularının hükmü odur ki insanın etini meme gibi yumuşak edip kılları geç çıkıp çocukları genç olurlar. Ve hepsi güzel yüzlü, güzel huylu, güzel davranışlı olup güzel konuşur mahbubları var. Gayet seçkin, gözde, uzun, endamlı ve gönül alıcı mahbubları olur kim herbesa dedikleri civan gençleri birer 2. Yusuf olduklarından başka Milaçka Nehri'nin etkisiyle bütün gençleri hizmetkâr olup garip dostu olurlar. Bütün beldelerin özelliklerinden buranın dilberlerinin özellikleri meşhurdur. Zira hâlâ bu asrın avam insanları ve kalleş rindleri bu şehre dilber yurdu derler. Hatta Fatih Sultan Mehmed Han Bosna diyarını fethettiğinde şaka yollu olmak içün Hersekzâde Ahmed Paşa'ya hitaben buyururlar ki,

"Askerimiz henüz hizmetkâr yerini buldu ve bekârlıktan kurtuldu ve herkesin yüzleri güldü, ama biz de henüz akça oğlana malik olduk" demişler. Gerçekten de havasının hoşluğundan ekmeği ve oğlanları beyazdırlar. Tazeliklerinde her biri bir peri yüzlü, gümüş bedenli, ince belli, *[130b]* yumuşacık, kalplerin sevgilisi, güzel yüzlü, endamlı, hoş görünüşlü, peri yüzlü, gül çehreli, edepli sâlih, akıllı ve olgun nurlu genç oğlanları var. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Meydan eri erkeklerinin isimleri: Genellikle bu diyar halkının isimleri sözün hafif söylenişi ile Mehemmed ismine Maho, Ahmed'e Ahmo, Şaban'a Şabo, İbrahim'e İbro, Zülfikâr'a

Zuko, Hasan'a Haso, Hüseyin'e Hüso, Cafer'e Cafo, Süleyman'a Sülo, Ramazan'a Ramo ve Ali'ye Alo derler. Lakapları da Lübzâde, Filibzâde, Koskızâde, Lâfîzâde, Çovozâde, Yunakzâde ve Döşözâde gibidir.

Kölelerinin isimleri: Genellikle kölelerinin isimleri Hûrem, yani Hürrem, Behlûle, Yoro, Safo, Hoyrad, Fehrâd, Kînân, yani Kenan ve (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) gibidir.

Meydan eri erkeklerinin giysileri: Evvelâ ileri gelenleri gayet çoktur, bu kimseler tamamen saya çuka ferâce ve saya kontoş ile samur kürk giyerler. Kış günlerinde Bosna'nın kırmızı makbul tilki nâfesi ve tilki boğazı kürk ile atlas kaftan giyerler, zira bu diyarda çuka ve atlas boldur. Ayakkabıları hepten sarı ve sarıkları baştanbaşa hünkârî ve hezarî yaldızlı tülbent sarınırlar. Orta hâlli olanlar yine İskerled çukalar giyip kubadî pabuçlar ile salınıp kış günlerinde Dobra-Venedik'in siyah makbul kuzu kürkü giyerler. Daha fakir halkı yine çukalar giyip nicesi başlarına serhadli yeşil kalpak giyerler.

Bânû mahbube kadınları: Genellikle kadın kısmı Râbi'a-i Adeviyye mertebesinde perde ehli, güzellik sahibi kadınları var ama güzel yüzleri kapalıdır, ancak güzel yüzlü ve endamlı olup sözleri ölçülü, dişleri incidir, misk ve amberli beliklerini sarkıttıklarında bir cihette aşıkların canlarını yakıp bin can ü dil ile kendilerine nice gönlü akıtırlar. Söze gelseler güzel konuşup tatlı dilleri ile mest ederler. Yıldız gibi temiz kızları gayetle perhizli bâkire kızları var ki henüz her biri birer inci tanesi gibi açıklamış gonca ve delinmemiş inci Meryem gibi kızlardır. Baba ve atalarından başka er yüzünü ve erkek sözünü duymamışlardır.

Kadın ve kızlarının isimleri: Çoğunlukla kadınlarının ve kızlarının isimleri Sâliha, Sâbiha, Râziye, Marzıye, Meryem, Hümâ, Havvâ, Ümmühân ve Nâdire (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) gibidir.

Cariyelerinin isimleri: Genellikle câriyeleri Sırp ve Bulgar beslemeleri, Macar ve Hırvat câriyeleridir ki isimleri bunlardır:

Mâhiye (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)(---) (---) (---) (---)

Kadın taifesinin giysileri: Çoğunlukla kadın taifesi tamamen yeşil, kırmızı ve türlü türlü renkte çuka giyerler, sarı pabuç ve iç edik giyip başlarında kıymetli terpuş takke ve dîbâ takkeler üzere beyaz tülbent üstlük ile siyah peçe giyerler, ama nadir gezerler.

İleri gelenlerinin isimleri: Evvelâ veli-nimetlerimizden Musli Efendizâde (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

.... (1 satır boş)...................

Maharetli âlimleri:

.... (1.5 satır boş)...................

Usta cerrahları:

.... (1.5 satır boş)...................

Salih şeyhleri:

.... (1.5 satır boş)...................

Musannif şairleri:

.... (1.5 satır boş)...................*[131a]*

Hâl ehli, meczup, mazınne menkıbeleri: Evvelâ büdelâ, ümenâ, nücebâ ve nükebâ mertebesinde İlahî meczup **Abdi Çelebi** güçsüz kuvvetsiz bir pîr, İlahî aşk ile sermest, sarhoş, bîhoş, sır ve hâl sahibi kimsedir. Nice bin kerametleri görülmüştür, ama hakir orada iken bir gün **Abdi** Çelebi çarşı pazarda gezip,

"Bre kaldıra, bire harara doldura, bire dura ve bire vura, söndüre, durma hay bire gitti Saray, vay kıra asa basa duta dura" diye bağırıp gezerdi.

Allah'ın hikmeti o gece Kazancılar Çarşısında büyük bir yangın olup nice bin dükkân ve ev yandı. Birkaç gün sonra Melek Ahmed Paşa efendimizin şehir subaşısı kanunsuz işte bulununca halk ayaklanarak subaşıyı parça parça ettiler. Melek

Paşa da o katilde bulunanların hepsini asıp basıp kesip kırdı. Sonra ertesi gün Abdi Çelebi,

"İşte ey öldü, kimisi de ey şehit oldu" diye gezerdi. Böyle bir sessiz can idi kim bıyıkları ve sakalı fitil fitil olmuştu. Nice hikâyeleri var, ama müsveddemizin tahammülü yoktur.

Sonra **Deli Nisa Kadın.** Bu da keşif sahibi, celâl sahibi, meczube bir hatundur, ama salâh hâlinde ve perhizkâr summun bükmün (sağır dilsiz gibi) gezerdi.

Beldenin iklimi: Batlimus'a göre bu şehir (---)iklimin ortasında olup arz-ı beledi (---) ve uzun günü (---) derece (---) dakikadır. Onun için kışı sert olur. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

İmaretinin talii: Eski kâhinlerin sözlerine göre bu şehri ilk defa Dubrovnik Kral yaptığında uğurlu saatte temel bırakıp imar ettikleri yay burcu ve evi jüpiter ateştir. Onun için hâlâ imar olmada ve halkı kâr etmede, ama şehir ara sıra yanmadadır.

Rahip kiliselerinin anlatılması: Tamamı (---) adet kefere kilisecikleri vardır, ama çanlı manastırları yoktur. Sırp ve Latin keferelerinin kiliseleri bakımlıdır. Firenk ve Rumlar da bu kiliselerde ayin ederler. Yahudilerin ancak bir sinagoları var. (---) (---) (---)

Aşevi imaretlerini bildirir: Saray şehrinde tamamı 7 yerde gelen giden konuklara, çevredeki medrese öğrencilerine ziyafet evi, yemekhaneleri vardır. Evvelâ Koca Ferhâd Paşa İmâreti, Hüsrev Paşa İmâreti ve Koca Mehmed Paşa İmâreti, Süleyman Han'ın mimarbaşısı Mimar Sinan yapısıdır.

Erkeklerinin işleri ve kazançları: Bir bölük halkı serhad gazileridir, bir bölüğü hizmet ehlidir, bir sınıfı esnaftır, bir kısmı genellikle tüccardır ve bir bölük halkı paşalara ve ağalara sekban yazılıp mîrî mal tahsil ederler. (---) (---) (---) (---)

Tahıl ürünleri: Dağı ve taşı çok olmak ile iri buğdayı Istarı Ulah'dan ve Hersek'den gelir, ama Saray toprağında darı, kırah (bezelye), arpa, bakla, mercimek, nohut ve heldine adında bir şey biter, ondan bir çeşit bal gibi lezzetli ekmek olur ki insan

yemekle doymaz. Ancak darı ekmeği gibi sıcak yemekler soğuğu taş gibi olur. Yulaf, çavdar ve (---) (---) (---) (---) (---) (---) çok olur.

Bu diyarda olmayan bitkiler ve meyve ağaçları: Evvelâ servi, sanevber, şimşad, ardıç, zeytin, incir, turunc, limon, nar, hurma, badem, hünnap ve (---) (---) (---) (---) (---) (---) Bu gibi şeyler yoktur, ama Hersek'de, Mostar'da ve deniz kıyılarında hurmadan başka meyve var.

Büyük nimet yiyeceklerinin anlatılması: Evvelâ hâs ve beyaz Latin somunu, ruçka çöreği, yani kahvealtı yenir bir tür yağlı çörektir ki insan yemekle doymaz, tavuk böreği, kaymak baklavası, türlü türlü otlu çorbaları ve meşe odunu isinde kurumuş koyunun ve sığırların is pastırması, yahnisi, kapusta, yani lahana turşusu, surutka peyniri ve (---) (---) (---) (---) (---) (---) Bunların hepsi beğenilen yiyeceklerdir.

Yenen meyvelerinin anlatılması: Evvelâ yemesi hoş üzümü, Mevlevihane kirazı, başka yerlerde vişnesi, yere basmaz armudu, elması ve eriği (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) meşhurdur.

İçecek çeşitlerini bildirir: Evvelâ bahar günlerinde bu şehir içinde nice kere yüz bin fıçı keçi sütünden tam 3 ay surutka suyu, yani peynir suyu edip çarşı pazarda fıçı fıçı surutka satarlar. Bütün halkının tabiatlarını müshil edip yüz renkleri kırmızımsı olur, ama sarı keçi sütünden yapanın surutkasını yağma edip içerler. Gerçektende başka diyarlarda da hekimlere göre sarı keçi sütü bahar günlerinde hoştur ki vücutta olan safra, sevdâ ve balgam karışımı tamamen mahv eder. Vişne suyu, hardaliyesi ve bal suyu da keyif verir, ama bir tür ramazaniye derler, müselles gibi üzümden olur, o da adamı ayağından alır. Ancak bu ramazaniyenin al alalı imamlarda bulunup *[131b]* ibadete güç verir hoş şerbettir. Şarabı içen uğursuzdur diye ayıplarlar. Sarhoş olan bu şehirde hor görülür ve yerilir. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

İrem bağlarının adedi: Tamamı 26.000 bağ, cennet bahçesi ve Rıdvan cenneti bağıdır. Her birinde birer berrak sular akıp

türlü türlü maksureler ile bezenmiş, havuzlar ve şadırvanlar ile süslenmiş İrem bağlarıdır.

Levendlerin gezinti yerlerini bildirir: Evvelâ Milaçka Nehri kenarında Mevlevîhane dinlenme yeri, ondan yukarı Tekkecik Korusu mesiresi, orada bir tür sulu ve lezzetli al yanaklı kiraz olur ki insan yemeye doymaz.

Saray Nehri dinlenme yeri, bu nehir kenarına bütün Saray şehrinin zevk ehli çadır ve çergeleriyle bu nehir kenarında konarlar. Beşer onar okka gelir alabalıkları olur ki her biri murassa kudret eli ile süslenmiş balıklardır. Başka yüzlerce çeşit balıkları seleler ile kuzağa düşürüp lezzetli tereyağıyla pişirirler, yiyip içip ibadet ederler.

Ve (---) (---) mesiregâhı,

.... (2.5 satır boş)....................

Maden hazineleri

Bu eyalette 9 tür maden var ki başka diyarın toprağında üçü bulunmaz. Hatta bu Bosna diyarında altın madeni de vardır, ama geliri masrafına yetmediğinden Ferhad Paşa kapatmıştır. Serebreniçse Kalesi'nde bir tür saf gümüş çıkar ki Novaborda kasabasında ve Selânik yakınında Sidirkapsi şehrinde öyle saf gümüş çıkmaz. Ve nora taşı, yani hırızma bu diyarda olur. Hatta Latin tarihçileri öyle yazmışlar ki, Hazret-i Süleyman'ın Belkıs Hatun'u gayet kıllı olmak ile Bosna halkının ataları Posnak dev o nora madenini Hazret-i Süleyman'a hediye götürüp kullanmasını öğretince Belkıs Hatun o noradan sürünüp nur üstüne nur olup Süleyman Nebî çok sevinir ve Posnak dev'e dua edip "Vilâyetin mamur olup çoluk çocuk sahibi olasın" buyurmuşlar.

Latin tarihçileri öyle yazmışlar ki "Bizim ceddimiz Posnak devdir. Onun için dağlarımızda enine ve uzununa büyümüş dev görünüşlü, dev boylu adamlarımız olur". Bu diyar kavminin ismine Posnak'dan bozulma Boşnak derler.

Sonra lâciverd taş madeni olur, ama Firengî gibi bin reng değildir. Ve kurşun madeni olur. Onun için bu Saray şehrinde kurşun ile örtülmüş yapılar çoktur. Saf bakır madeni olur, ama azdır, ancak "içinde altını vardır" derler. Onun için Bosna-sarayı'nda işlenen bakır kapları Belgrad, İstanbul, Kastamonu ve Tokat'da işlenmez. Hatta altın ile kaplanmış çeşit çeşit şamdan, buhurdan ve gülâbdanlar işlerler ki görenler anları Bundukanî altını zanneder.

Demir madeni gayet çoktur. Hatta Foniçse adlı kasaba dağlarında sınırsız kıyassız demir, meğer Sofya Samakov'unda çıka. Bu Foniçse kasabasında işlenen demir silâh âletleri Virene şehrinde, Taşlıca'da ve Çaniçse kasabalarında işlenmez. (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Halkın özel lehçeleri: Evvelâ her sabah yedikleri kahvaltıya ruçka derler. Osmanlı arasında bir ayıp şeydir. Hatta bir gün Hacı Beşâret adlı dostumuz bir gün sabahleyin bu hakire der ki,

"Gele Evliyâ Çelebi, bizüm odalı düşmanlar hamama gittiler. Odam tenhadur. Seni bize götüre, sana ruçka yedireyim" dedikte, hakir şaşıp türlü türlü kötü düşüncelere vardığımı Hacı Beşâret hissedip,

"Bre bizim diyarda ruçka kahvaltı yemeğine derler" dedi ve "çesteti paşa, yani âdil paşa derler. Bazı Osmanlı insanları yanlış anlayıp çeşteci, yani çöğürcü paşa dedi zann ederler" (---) (---) (---) (---)

.... (1 satır boş)...................

Boşnak ve Hırvat kavminin dilleri

Bu diyar kavmine halk arasında Boşnak derler, ama değillerdir, zira bosgak sağır kâf ile dev keferesi demektir, ama bu diyar halkına Bosnevî desen sevinirler. Gerçekten de dilleri ve kendileri pâk ve kadir kıymet bilir adamlardır. Dilleri yine Latin diline yakındır, ama bir tür terim ve ibareler kullanırlar ki nice sözleri nesir ve manzum olur. *[132a]*

Evvelâ alış satış sırasında mal hesap etmeleri böyle sayılır:

yedno	dıva	tıri	çetri	pet
1	2	3	4	5

şes	sedem	osem	devet	deset
6	7	8	9	10

Ve bu Saray şehrinin nazik ârif yazarları lugat-ı Fârisî'de Şâhidî kitabına nazire Bosnevî dili üzre bir lugat etmişler ki bir iki bahri böyle yazılmıştır:

Fâ'ilâtün vezninde
***Boğ** tanrı **yedno** birdir hem **yedino** vahdetî*
Duşe** cândır **çoyik** âdem dirligidir **jiveti
*Hem ferişte **angil** oldu göklere de **nebesa***
***Ray** cennet **ray-niki** oldu demek cennetî*
***Moma** kızdır **prah** tozdur **tırağ** izdir **put** yol*
Viseko** yüksek **nizeko** alçak u hem **nizeti

Başka bahr *Müfâ'aletün* vezninde
*De yıldırıma **gorom** dahi **snig** kara sovuga **zima***
*De **peç** furun çeneye **korom poloro** yarım tütüne **dema***
*Yoruldı **umori** narina **gori** kaçana **pezi tran** kura*
***Peçine** akar **peçnele** pişirdi **de kako'n** ne idi yema*
*Hekîm **legar** de **muja** sağar **milko ne** süd yoğurd **kasliva***
Borun** çubuk **volot ne** çit sinire **jila** meşeye **şema
Jaludu** şu'le **sıvika** mûma anaya **mama** ataya **kaka
*Ve hem karıya denildi **baba** yetişmiş olan gıza de **moma***
Şehâ nezaret diriğ-i Hudâ çü gedâ nazar-ı şümâ

Diğerbir bahr M*mütef'âilün* vezninde,
*Tohuma **bsema** ada da **ima** balığa **riba** balığı satan*
*Ana de **rya** dedi borca **duğ** dahi **buzğ** vekîl satan*
*Dahi hem dağa dediler **gore** çam ağacına dediler **bora***
*Ve **sobra** dahi pala sıklığı **keten** örüli **belten***
Şolor** de bize dahi dikmege dedi **şasti** dahi **poslovat

*De işlemege br **suhe morve** hem dedi **lan** keten*
*Köke de **koron duboko** derin **şibroko** yassı ve **duğo** uzun*

Bir başka bahr, yani bahr-i tavîl
Vodüna** sulı çamura **kalu** çamura batan ana de **baltan
*Kazın adı hem dahi ördeğün biri **patkadır** biri **guskadır***
*Arı **ijderal** adı turnanın dahi **çapladır** balığı yudan*
Golup** de hem gügercine **girlo** kanat ve mehr **mecat
*Gemi **lagadır** ve **more** deniz **unont** olan boğulup batan*
Neke bat yunak tğodi peji tserav pijre isterce meke
Olımaz yiğit kalıcı kişi geriye bakan yüregi atan

.... (2.5 satır boş)...................

Bosnasaray şehri külliyatı şehrengizinin tamamlanması

Bu yeryüzünde evvelâ Saray isimli (---) adet Saray şehri vardır. Evvelâ Anadolu'da Aksaray, Acem ile Gürcistan ve Dağıstan arasında Tabesaray, Heyhat Sahrası'nı geçip Edil Nehri kenarında hâlâ Maskov diyarında Saray şehri ve Rumeli'de Vize Sarayı (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ama bu Bosnasaray'ı hâlâ hepsinden bakımlı, süslü ve şenlikli taşlık şehirdir. Ancak aşağısı ve yukarısında sayısız sınırsız akarsular nehirler akıp her tarafı gül ü gülistan, şebekeli bahçeler ve Rıdvan cenneti bahçesi gibi sayısız bostanlar ile bezenmiş bir düzenmiş şirin şehirdir.

Allah'a hamd olsun günden güne mamur olup insan deryası olmaktadır ki her gün bu şehir içinde ikişer bin koyun boğazlanır. Sene başında 40.000 adet semiz yayla koyunlarını isde kurutup pastırma ederler ve nice kere yüz bin fıçı lahana turşusu salamura ederler.

Binlerce semiz sığırları da boğazlayıp pastırma ederler ve bahar mevsiminde 3 ay nice yüz binlerce fıçı sarı keçi sütünü surutka ve peynir ederler.

türlü türlü maksureler ile bezenmiş, havuzlar ve şadırvanlar ile *süslenmiş İrem* bağlarıdır.

Levendlerin gezinti yerlerini bildirir: Evvelâ Milaçka Nehri kenarında Mevlevîhane dinlenme yeri, ondan yukarı Tekkecik Korusu mesiresi, orada bir tür sulu ve lezzetli al yanaklı kiraz olur ki insan yemeye doymaz.

Saray Nehri dinlenme yeri, bu nehir kenarına bütün Saray şehrinin zevk ehli çadır ve çergeleriyle bu nehir kenarında konarlar. Beşer onar okka gelir alabalıkları olur ki her biri murassa kudret eli ile süslenmiş balıklardır. Başka yüzlerce çeşit balıkları seleler ile kuzağa düşürüp *lezzetli tereyağıyla pişirirler*, yiyip içip ibadet ederler.

Ve (---) (---) mesiregâhı,

.... (2.5 satır boş)...................

Maden hazineleri

Bu eyalette 9 tür maden var ki başka diyarın toprağında üçü bulunmaz. Hatta bu Bosna diyarında altın madeni de vardır, ama geliri masrafına yetmediğinden Ferhad Paşa kapatmıştır. Serebreniçse Kalesi'nde bir tür saf gümüş çıkar ki Novaborda kasabasında ve Selânik yakınında Sidirkapsi şehrinde öyle saf gümüş çıkmaz. Ve nora taşı, yani hırızma bu diyarda olur. Hatta Latin tarihçileri öyle yazmışlar ki, Hazret-i Süleyman'ın Belkıs Hatun'u gayet kıllı olmak ile Bosna halkının ataları Posnak dev o nora madenini Hazret-i Süleyman'a hediye götürüp kullanmasını öğretince Belkıs Hatun o noradan sürünüp nur üstüne nur olup Süleyman Nebî çok sevinir ve Posnak dev'e dua edip "Vilâyetin mamur olup çoluk çocuk sahibi olasın" buyurmuşlar.

Latin tarihçileri öyle yazmışlar ki "Bizim ceddimiz Posnak devdir. Onun için dağlarımızda enine ve uzununa büyümüş dev görünüşlü, dev boylu adamlarımız olur". Bu diyar kavminin ismine Posnak'dan bozulma Boşnak derler.

Sonra lâciverd taş madeni olur, ama Firengî gibi bin reng değildir. Ve kurşun madeni olur. Onun için bu Saray şehrinde kurşun ile örtülmüş yapılar çoktur. Saf bakır madeni olur, ama azdır, ancak "içinde altını vardır" derler. Onun için Bosna-sarayı'nda işlenen bakır kapları Belgrad, İstanbul, Kastamonu ve Tokat'da işlenmez. Hatta altın ile kaplanmış çeşit çeşit şamdan, buhurdan ve gülâbdanlar işlerler ki görenler anları Bundukanî altını zanneder.

Demir madeni gayet çoktur. Hatta Foniçse adlı kasaba dağlarında sınırsız kıyassız demir, meğer Sofya Samakov'unda çıka. Bu Foniçse kasabasında işlenen demir silâh âletleri Virene şehrinde, Taşlıca'da ve Çaniçse kasabalarında işlenmez. (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Halkın özel lehçeleri: Evvelâ her sabah yedikleri kahvaltıya ruçka derler. Osmanlı arasında bir ayıp şeydir. Hatta bir gün Hacı Beşâret adlı dostumuz bir gün sabahleyin bu hakire der ki,

"Gele Evliyâ Çelebi, bizüm odalı düşmanlar hamama gittiler. Odam tenhadur. Seni bize götüre, sana ruçka yedireyim" dedikte, hakir şaşıp türlü türlü kötü düşüncelere vardığımı Hacı Beşâret hissedip,

"Bre bizim diyarda ruçka kahvaltı yemeğine derler" dedi ve "çesteti paşa, yani âdil paşa derler. Bazı Osmanlı insanları yanlış anlayıp çeşteci, yani çöğürcü paşa dedi zann ederler" (---) (---) (---) (---)

.... (1 satır boş)...................

Boşnak ve Hırvat kavminin dilleri

Bu diyar kavmine halk arasında Boşnak derler, ama değillerdir, zira bosgak sağır kâf ile dev keferesi demektir, ama bu diyar halkına Bosnevî desen sevinirler. Gerçekten de dilleri ve kendileri pâk ve kadir kıymet bilir adamlardır. Dilleri yine Latin diline yakındır, ama bir tür terim ve ibareler kullanırlar ki nice sözleri nesir ve manzum olur. *[132a]*

Evvelâ alış satış sırasında mal hesap etmeleri böyle sayılır:

yedno	dıva	tıri	çetri	pet
1	2	3	4	5
şes	sedem	osem	devet	deset
6	7	8	9	10

Ve bu Saray şehrinin nazik ârif yazarları lugat-ı Fârisî'de Şâhidî kitabına nazire Bosnevî dili üzre bir lugat etmişler ki bir iki bahri böyle yazılmıştır:

Fâ'ilâtün vezninde

***Boğ** tanrı **yedno** birdir hem **yedino** vahdetî*
Duşe** cândır **çoyik** âdem dirligidir **jiveti
*Hem ferişte **angil** oldu göklere de **nebesa***
***Ray** cennet **ray-niki** oldu demek cennetî*
***Moma** kızdır **prah** tozdur **tırağ** izdir **put** yol*
Viseko** yüksek **nizeko** alçak u hem **nizeti

Başka bahr *Müfâ'aletün* vezninde

*De yıldırıma **gorom** dahi **snig** kara sovuga **zima***
*De **peç** furun çeneye **korom poloro** yarım tütüne **dema***
*Yoruldı **umori** narina **gori** kaçana **pezi tran** kura*
***Peçine** akar **peçnele** pişirdi **de kako'n** ne idi yema*
*Hekîm **legar** de **muja** sağar **milko ne** süd yoğurd **kasliva***
Borun** çubuk **volot ne** çit sinire **jila** meşeye **şema
Jaludu** şu'le **sıvika** mûma anaya **mama** ataya **kaka
*Ve hem karıya denildi **baba** yetişmiş olan gıza de **moma***
Şehâ nezaret diriğ-i Hudâ çü gedâ nazar-ı şümâ

Diğerbir bahr M*mütef'âilün* vezninde,

*Tohuma **bsema** ada da **ima** balığa **riba** balığı satan*
*Ana de **rya** dedi borca **duğ** dahi **buzğ** vekîl satan*
*Dahi hem dağa dediler **gore** çam ağacına dediler **bora***
*Ve **sobra** dahi pala sıklığı **keten** örüli **belten***
Şolor** de bize dahi dikmege dedi **şasti** dahi **poslovat

De işlemege br ***suhe morve*** *hem dedi* ***lan*** *keten*
Köke de ***koron duboko*** *derin* ***şibroko*** *yassı ve* ***duğo*** *uzun*

Bir başka bahr, yani bahr-i tavîl
Vodüna *sulı çamura* ***kalu*** *çamura batan ana de* ***baltan***
Kazın adı hem dahi ördeğün biri ***patka****dır biri* ***guska****dır*
Arı ***ijderal*** *adı turnanın dahi* ***çapla****dır balığı yudan*
Golup *de hem gügercine* ***girlo*** *kanat ve mehr* ***mecat***
Gemi ***laga****dır ve* ***more*** *deniz* ***unont*** *olan boğulup batan*
Neke bat yunak tğodi peji tserav pijre isterce meke
Olımaz yiğit kalıcı kişi geriye bakan yüregi atan
.... (2.5 satır boş)...................

Bosnasaray şehri külliyatı şehrengizinin tamamlanması

Bu yeryüzünde evvelâ Saray isimli (---) adet Saray şehri vardır. Evvelâ Anadolu'da Aksaray, Acem ile Gürcistan ve Dağıstan arasında Tabesaray, Heyhat Sahrası'nı geçip Edil Nehri kenarında hâlâ Maskov diyarında Saray şehri ve Rumeli'de Vize Sarayı (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ama bu Bosnasaray'ı hâlâ hepsinden bakımlı, süslü ve şenlikli taşlık şehirdir. Ancak aşağısı ve yukarısında sayısız sınırsız akarsular nehirler akıp her tarafı gül ü gülistan, şebekeli bahçeler ve Rıdvan cenneti bahçesi gibi sayısız bostanlar ile bezenmiş bir düzenmiş şirin şehirdir.

Allah'a hamd olsun günden güne mamur olup insan deryası olmaktadır ki her gün bu şehir içinde ikişer bin koyun boğazlanır. Sene başında 40.000 adet semiz yayla koyunlarını isde kurutup pastırma ederler ve nice kere yüz bin fıçı lahana turşusu salamura ederler.

Binlerce semiz sığırları da boğazlayıp pastırma ederler ve bahar mevsiminde 3 ay nice yüz binlerce fıçı sarı keçi sütünü surutka ve peynir ederler.

Her gün muhtesib ağa defteriyle altışar kere yüz bin (600.000) ekmek yenir. Evlerde pişen ekmeklerin hesabını âlemin rızık vericisi Allah bilir. Tâ bu derece nimet yenir insan deryası bir büyük şehirdir.

İnsanı gayet heybetli, iri ve cesurlukta Sâm ve Neriman gibi genç yiğitleri haddinden fazladır. Hatta Budin, Egre, Kanije ve Bosna Eyaleti serhadlerinde toplam 760 adet serhad kaleleri vardır. Hepsinin gazileri bu Bosna serhaddi gazilerindendirler ki gece gündüz her tarafın kâfirleriyle savaşırlar. Halkı gayet uzun yaşayıp çoluk çocuk sahibi olurlar. Hatta Allah o şehre ve köylerine o kadar çoluk çocuk bereketi vermiş ki her mahalle caddelerinde ciğer-köşe çocuklardan geçilmez. Ebced okuyan çocukları gayetle çoktur, *Allah artırsın. [132b]*

Bosnasaray şehri ziyaret yerleri

İçerde ve dışarıda olan said, şehit, şüheda, ârif evliyalar *Allah onlardan razı olsun ve sırlarını aziz etsin.*

Evvelâ Saray şehrinin tâ ortasında Hüsrev Paşa Camiine bitişik nurlu bir kubbe içinde hayrat ve hasenat sahibi,

Hüsrev Paşa ziyareti: Kapısının üst tarafında dört köşe bir mermer üzerinde celî hat ile tarihi budur:

Kale dâ'îü'd-dua tarihahu
Rahmetü'l-mâcid aleyhi külle yevm

Sene (---)

Bu yiğit vezir Sultan Bayezid-i Velî'nin kızlarından doğmuştur. Hayli ömür sürüp tam 33 sene Bosna serhaddi valisi olup Venedik kâfiri elinden zorla 170 adet kale fethetmiştir. Hâlâ Bosna serhaddinde 41 camide hutbeleri ve 300'den fazla evkafları var. Bizzat mübarek naaşları camiinin solunda mermer içinde bir yüksek kubbe içinde yüksek kadre mazhar olup huzurla yatar kim bütün cemaat camiine girip çıktıkça mübarek ruhları için birer Fâtiha okuyup geçerler, *Allah rahmet eylesin.*

Bu Gazi'nin kubbesine bitişik yine saf kurşun ile örtülü bakımlı bir kubbe içinde,

Gazi Murad Paşa ziyareti: Kapısı üzerinde tarihi budur:

Mîr Murad çünkim
Dünyâdan etti rıhlet
Her kim işitti dedi
Cân-ı Murad'a rahmet *Sene (---)*

Molla Oğlan Mustafa Efendi ziyareti: Hüsrev Paşa Camii sahasında gömülüdür.

.... (1.5 satır boş)..................

Bu büyük şehri mümkün olduğu kadarıyla gezip dolaşıp Melek Ahmed Paşa efendimizin müsellimi Sarı İbrahim Ağa ile ve diğer ileri gelenler ile vedalaşıp,

Bosnasarayı'ndan Helvine Kalesi muhafazasında Melek Ahmed Paşa efendimize gittiğimiz menzilleri bildirir

Evvelâ Saray şehrinden *bismillâh* ile çıkıp batı tarafa gidip,

Ekşisu Köyü menzili: 300 haneli, bağlı ve bahçeli, kâfir ve Müslümanlı mamur köydür, ama Allah'ın hikmeti bu köyün yakınında birkaç yerde küçük sular kaynar. Her birinin birer çeşit lezzetleri ve özellikleri var, ama biri gayet müshildir (ishal edici) ki mahmude (sakmunya), habbü's-selâtin ve hekimlerin müshil şerbetlerinden serttir. Hatta bahar günlerinde surutka sütü içmeyen bu sudan içtiğinde, eğer su aşağı akarken aşağı alsa aşağıdan amel eder. Eğer su akarken suyu yukarlak alsa yukardan istifrâğlar edip safra, sevdâ, balgam ve solucan ve namazbur (abdestbozan) dedikleri ahlattan tabiatta bir şey koymayıp insanın çehresi kırmızı gül gibi olup nurlanır.

Bir göz daha var, ondan içen kabız olur. Bir kaynak daha var, Bir insan onu vücudunda olan temregeye ve dâüssalebe ve türlü türlü uyuzlara hatta Fireng hastalığına tutulanlar vücutlarına sürseler, gerçi yakar, ama insanın vücudunda bir hastalık komaz. Hatta nice yıllık behak hastalığını da iyileştirir.

Ve bir kaynak daha var, ama biraz sarı şekillidir. Genellikle fukaralar bu suyu türlü türlü çorbalara koyup limon suyundan ve gül sirkesinden lezzetli tat verir bir çeşit lezzette ekşi sudur. Bu kaynağın ismiyle başka kaynaklara da ekşi su derler, ama her biri birer değişik lezzettedir.

Bu suya bitişik Allahın hikmeti bir âbıhayat var ki sanki berrak sudur. Bu anılan sulardan her an nice yüz Fireng hekimleri ve nice bin kara deniz tüccarları bu sulardan şişeler ile vilâyet vilâyet götürürler. Bu seyirleri de edip buradan yine batı tarafa,

Posovaça kasabası menzili: Bosna mollasının niyabeti ve (---) hâkimliğidir. 700 adet kiremitli, tahta örtülü, bağ ve bahçeli, bir camili, bir hanlı ve birkaç dükkânlı hamamsız kasabacıktır. Buradan yine mamur köyler geçip,

Dubrovnik yapısı, yani sağlam Travnik Kalesi'nin özellikleri

İlk defa Latin krallarından Dubrovnik yapılmıştır. Latin dilinde (---) (---) (---) derler, isim verilmesi sebebi (---) (---) (---) (---) (---) (---) Daha sonra (---) tarihinde Latin keferesi elinden Fatih Sultan Mehmed Han fethidir. Hâlâ Bosna'nın pâk toprağında paşanın hâssı olup voyvodalıktır. 150 akçe kazadır ki nahiyesi toplam (---) adet köylerdir. Kalesinin zemini bir yalçın kaya üzerinde beşgen şekilli kesme taş ile yapılmış bir küçük kaledir. Biraz havalesi, batı tarafa bir kapısı, dizdarı, neferleri, hisar içinde birkaç evleri ve yetecek kadar cebehanesi vardır. (---) *[133a]*

Travnik Kalesi varoşunun anlatılması: Bu kalenin aşağı batı tarafında bir dereli, tepeli, kayalı ve topraklı yerde (---) nehri kenarında kurulmuş İrem Bağı gibi şirin kasabadır. Bu nehir Uburça Dağlarından gelip bu şehirden aşağı büyük Virbaza Nehri'ne yani Boşnakça Söğüt suyuna karışır.

Travnik mahallelerinin sayısı: Tamamı 11 Mahalle ve 2.000 adet kârgir yapılı tek ve iki katlı, kiremitli ve şindire tahta örtülü evlerdir ve 17 mihraptır. Bunlardan kale önünde Hasan Ağa Camii kapısı üzre tarihi böyledir:

Elhemallahu lenâ târîhahu
Câmi'un bi'ş-şerefi bi'l-mü'minîn

Sene (---)

Daha nice camiler var, ama malumumuz olan budur. Tekkeleri, sıbyan mektepleri, çarşı içinde bir hanı, bir hamamı ve yetecek kadar çarşısı var, ama bedesteni, imaret ve medreseleri yoktur. Ulemâsı ve oda sahipleri çoktur ki bütün misafirleri evlerine kondurup yemek ikram ederler. Suyu ve havası gayet hoştur. Hatta bu şehir içinde dağlardan ve bağlardan binden fazla kaynak ve akarsular akmaktadır. Hatta bir hayat pınarı var, Allah'ın hikmeti yaz günleri akar, kış günleri akmaz. Bu ise Allah'ın âdetine aykırı bir sırdır, ama *Allah kudretiyle dilediğini yapar, otoritesiyle de dilediği şekilde karar verir.*

Beğenilenlerinden, bağ ve bahçeleri gayet çoktur. Yere basmaz adında bir tür tuhaf armudu olur. Bu yeryüzünün bir diyarında olmaz. Hatta Melek Ahmed Paşa'ya bu armuttan 40 adet götürdüler. En irisi bir okka yedi dirhem geldi. Bazısı 380 ve 390 dirhem geldi. Bu armudu bir tür şerbet ile turşu ederler. Her biri sanki birer tulum baldır, ama bu turşu suyunu içenlere keyif verir.

Bu şehrin suyu ve havasının tatlılığından mahbubu ve mahbubeleri çoktur.

Ve mesire yerleri, avlakları çoktur. Hatta bu şehrin Saray yolu üzerinde bir akarsu kenarında tahtadan yapılmış bir köşkü var, gönül erbabının dinlenme yeridir. Hatta bunun benzeri her su kaynakları başında birer çeşit yeşillik ve çiçekli sekileri var.

Gazi İsmail Baba ziyareti: Şehit olduğu gün o âbıhayat pınarın yarısı kan ve yarısı su akar. Hâlâ yine su şehit olduğu günler bir hafta kırmızı kan gibi akar, *Allah'ın işi.*

Travnik şehrinin Vitez kasabası tarafında Travnik deresi kenarında **Gazi İbrahim Baba ziyareti,** *Allah sırrını aziz etsin.*

Bu şehri de seyredip yine batı tarafa gidip,

Uburça Köyü menzili: Dağlar içinde bir ağaçlık ve yeşillik yerde bağlı ve bahçeli, 500 haneli ve bir camili mamur köydür. Bu nur dolu camiin imamı Mahmud Efendi hâl sahibi bir mazınne kimsedir. Buradan yine batı tarafa gidip,

Üskopya Vakfı kasabasının özellikleri

Bosna Sancağı kasabalarında bundan büyük kasaba yoktur. Bosna paşasının hâssıdır ki subaşısı hâkimdir ve Bosna mollasının naipliğidir. Virbaz Nehri kenarında güneyden kuzeye uzunlamasına kurulmuş bir mamur şehirdir. Virbaz Nehri Biyelemik ve Uluk dağlarından beri gelip bu mahalden geçip aşağı Yayiçse Kalesi altında büyük Pileve Nehri'ne karışır. Pileve Nehri de Gölhisar ve Varçal Vakfı kasabası dağlarından gelip Yayiçse Kalesi'nin eşiği dibinde, Pileve Nehri 5 minare boyu kayadan uçup aşağı Virbaz Nehri'ne karışır. Bu karıştığı yeri görmeyen bu eğrisuratlı dünyada bir şey görmüş değildir. Sonra iki büyük nehir bir olup aşağıda Banyaluka şehri içinden geçip oradan aşağı (---) mahalde .Sava Nehri 'ne karışırlar. Virbaz Nehri bu Üskopya önünde gayet lezzetli berrak sudur.

Ve Üskopya şehrinde 30 adet mihrap vardır. Bunlardan bakımlı ve süslü olanı Malkoçzâde İbrahim Bey Camii, tarihi budur:

Tahsîn künân güfteş.
Herkes ki dîdî tarih
Zî-ahsen-i mesâcid
Hem eşref-i cevâmi' *Sene (---)*

Nice adet aydınlık camileri vardır, ancak mescitleri çoktur. Tekkeleri, sıbyan mektepleri, pek çok hanları ve bir adet hamamı

vardır, ama ev hamamları çoktur. 100 kadar dükkânları vardır. Bütün haneleri 2.000 adet tek ve iki katlı kiremit ve şindire tahta örtülü kârgir yapı güzel evlerdir ki bütün konuklara hen hane teklifsiz konukevleri olmuştur. Zira halkı Allah yolunda cihat eden gazi adamlardır.

Suyu ve havasının hoşluğundan yer yer mahbub ve mahbubeleri vardır.

(---) (---) **Gazi ziyareti:** (---) (---) (---)

Buradan yine bu şehrin batı tarafında Virbaz Nehri'ni yüz bin sıkıntı ve zorlukla atlarımızla geçip güney tarafa gidip,

Sağlam sur, yani Akhisar Kalesi'nin özellikleri

Gerçekten de beyaz inci gibi bir kaledir. İlk defa Venedik kralı tarafından yapılmıştır. O asırda bu kalenin ismi Perneçpe idi. Daha sonra (---) tarihinde Fatih Mehmed Han fethidir. Sonra yine küffâr istilâ edip Yavuz Sultan Selim Han zamanında Gazi Hüsrev Paşa fethetmiştir. Hâlâ Süleyman Han yazımı üzere Kilis Sancağı toprağında voyvodalıktır ve 150 akçe kazadır, nahiyesi (---) *[133b]* adet köylerdir.

Akhisar Kalesi zemini ve şeklinin anlatılması: Dört tarafı ağaçlı ve ormanlı zeminde bir yalçın sarp kaya üzerinde beşgen şekilli şeddadî taş yapı yüksek bir kaledir ki duvarlarının boyu kırkar arşın yüksektir. Melek Ahmed Paşa efendimiz kendi malıyla bu kaleyi tamir edip bu kale sanki açık bir nur ve bir gevher yüzük oldu. İçine yetecek kadar cebehanelerini ve toplarını hazırlayıp dizdarı ve 300 adet neferlerini teftiş edip her gece mehterhanesi çalınıp bekçileri gülbâng-ı Muhammedî getirirler. Zira Venedik kâfirlerinin Uskokları gelecek aykırı boğazda yapılmış kaledir. Kaç adımdır malumum değildir, zira kuzeyi, batısı güney tarafları cehennem çukuru gibi uçurumdur. O taraflarda hendekleri yoktur, ama kale kapısı tarafında yalçın kesme kaya hendeği üzerinde asma köprüsü vardır, varoşa geçilir.

Ve hisar içinde ancak 80 adet fukara hanelerivardır. Burada ayrıca bir Hünkâr Camii, cebehane ve ambar mahzenleri var. Çarşı ve hamam gibi bir imaret yoktur. Sağlam kale oldu, ancak (---) nehri aşırı batı tarafına biraz eğimi vardır. Dört tarafı cehennem çukuru gibi uçurum kayalı yerler olduğundan bu kaleye o eğimden yürüyüş olup yanına varılmaz. Kıble tarafında bir büyük demir kapısı varoşa açılır ve bir uğrun kapıcığı da var. Oradan kuşatma sırasında suya inilir gizli yolu vardır.

Akhisar varoşunun anlatılması

Tamamı 8 mahalle ve 800 adet tek ve iki katlı kârgir yapı gülistan bağlı, bostanlı, kiremitli ve tahta ile örtülü geniş bakımlı hanelerdir.

Ve tamamı 8 mihraptır. Bunlardan donanımlı, bakımlı ve süslü Handan Kethüda Camiinin tarihidir:

Dedi Adnî ana çün bed'-i nazarda tarih
Cennet-i Adn'e müşâbih bu binâ-i bâlâ

Sene (---)

Başka mescitlerdir.

Ve hepsi 3 adet tekkelerdir. Bunlardan Hazret-i Şeyh Kâfî Tekkesi Celvetî tarikatında fukarası mevcut, esmâları "Yâ Ma'bûd" kimselerdir.

Üç adet sıbyan mektebi vardır. Bir adet hanının, Şeyh Kâfî hazretlerinin hanının kapısı üzere tarihidir:

Tarihini sorana budur cevâb-ı şâfî
Hânın binâsı çün der tarihi Şeyh Kâfî

Sene (---)

Bir hamamı var ve 80 adet dükkânlardır, ama bedesteni yoktur. Şeyh Kâfî'nin medrese, dârülhadis ve aşevi imareti vardır. Öyle büyük şehir değildir, ancak bir serhad kalesidir.

Suyu ve havası hoştur. Suları şehre çam ağacından künkler ile gelir. (---) nehri derler bir âbıhayattır, ama bu varoşa bitişik Cafer Beyzâde adıyla bilinen bir zaim hanedân sahibi bir meydan eridir ki her gece hanesinde 3-4 yüz ata misafir yemi

asılıp nimetleri bol bol dağıtılır. Rıdvan cenneti bahçesi gibi bir bahçeye sahip olmuştur ki içinde bir insan kaybolur. Türlü türlü sulu meyveleri olur ki Bosna diyarında meğer Mostar'da ve Foça'da ola. Ama bunun armudu ve çeşit çeşit elması olur ki *"Elma gibi faydası boldur"* dediği bu Akhisar elması hakkında ola. Ve bu şehrin oğul balı ve bal suyu Bosna serhaddinde beğenilir.

.... (1 satır boş)....................

Şeyh Kâfî hazretleri ziyareti: Bu pâk Akhisar toprağında doğup çok seyahat ile her türlü ilimlere sahip olduğundan başka ilm-i kâfda benzersiz olup yine kendi memleketini özlediği için bu Akhisar'a gelip cami, mescit, medrese, derviş tekkesi, han, hamam, sıbyan mektebi, akarsu çeşmeleri ve hesapsız hayrat ve hasenatlar yapıp bir geniş verimli yeri bütün talebelerine ve eski dostlarına kasaba gibi imar etmiştir. İsmine hâlâ Nev-âbâd derler, İrem bağı gibi bir yerdir ki hâlâ günden güne mamur olmadadır.

Bu İrem bağında oturup bütün ilimlerde hummûs-ı Nahşivânî gibi risâleler, nice cilt değerli kitaplar, nahiv ilminde Kâfiye'ye şerhler yazmıştır ki okuyanların şerha şerha yağı erir. Tâ bu derece önemli eserleri vardır.

Daha sonra *"Rabbine dön."* [*Kur'ân,* Fecr, 28] emrine uyarak geçici dünyadan kalıcı dünyaya göç edip yaptırdığı medrese ve tekkesinde nurlu bir kubbenin alt katında seccadesi üzere hazırdır dediklerinde hakirin sabrı kararı kalmayıp mübarek kabrine girdim. Gerçekten de seccade üzerinde ter ü taze uzanıp yatar. Yakın tarihte olduğundan sohbeti şerefiyle şereflenmiş yaşlı kimselerden sordum;

"Merhum aziz kimyaya malik olup 24 saatte yiyecek ve içecekten bir şey almazdı. Ancak kimyâ altınında onar tane nohut kadar altın topu yutup asla ekmek yemez su içmezdi. Onun için tam perhiz ile vefat ettiği için mübarek cesedi çürümedi" diye anlattılar.

Hâlâ mübarek mezarı içi misk ve ham amber kokar, ama kefeni beyaz çarşaflar ile dahi örtülüdür.

Bu türbe, Akhisar'ın önünde Nev-âbâd kasabasında anayol üzerinde bulunduğundan gelen geçen gönül erbabının ziyaret yeridir. *Allah rahmet eylesin. [134a]*

Sonra Akhisar'dan kalkıp güney tarafa giderken dağlar içre bir hayat pınarı kaynar su başında Melek Ahmed Paşa bir ufak tefek sağlam bir köşk yapmış, ama suyu sanki buz parçasıdır. Onu geçip yine dağlar ve ormanlar içinde gafil gitmeyip silâhlı geçip,

Köprez Köyü menzili ve Köprez Yaylağının özellikleri: Bu köy (---) tarihinde Gazi Fazlı Paşa yeniden bir camii, bir hanı, bir hamamı, birkaç dükkânı ve 100 adet tahta ve çam kabuğu örtülü fukara hanesini imar edip vergilerden muaf etti. Zira bu yaylada küffâr her sene nice bin adam esir ederdi. Onun için bütün Bosna Eyaleti'ne mutasarrıf olan vezirler bu yaylada 10.000 asker ile yaylayıp çam kabuğundan nice bin haneler yapıp korurlar.

Köprez Yaylasının özelliği: Bu yayla öyle bir geniş yerdir ki Rum, Arap ve Acem'de benzeri var ise Erzurum'da Bingöl ve Kayseri'de (---) [Erciyes], Van'da Sübhân Dağı, Bursa'da Ruhban Dağı ve Nemse'de Alman Dağı ola. Ama bu Köprez Yaylasında Osmanlı, Hind ve Sind padişahlarının askeri yaylasa yerlerimiz dar demezler. Geniş ve bereketli, tirfil, yonca, ayrık ve bersim gibi nice bin renkte otlar ve bitkiler ile Celâl sahibi Allah sanatını göstermek için bütün hayvanları doyurmak için lâlezar sahrayı sümbül, menekşe, zerrin, tutya, yer gülü, yer vişnesi ve yer çileği nimetleriyle bu Köprez Yaylasını süslemiş.

Burada olan *yebrûhu's-sanem*, yani insanoğlu görünümünde abdüsselâm da derler, o ot, cedvâr-ı Rumî, sümbül-i Rumî, nergis-i Rumî, şekakıl, şakâyık, salep, râvend-i Rumî (---) (---) (---) (---) ve bunun benzeri yüz binlerce çeşitlikte ağaçlar, otlar ve

bitkiler yetişir ki ne kadar olduğunu yine Âlemlerin Yaratıcısı bilir.

Ve burada olan âbıhayatların sayısını da insana ve bütün yaratılmışlara hayat veren Âlemlerin Rabbi bilir.

Bazı soğuk su pınarları var ki Temmuz ayında bir insan o tatlı su pınarından 3 taş çıkaramaz. Tâ bu derece buz parçası gibi soğuk ve tatlı sudur. O kadar sindirimi kolay hayat pınarlarıdır ki bir adam bir toklu kuzuyu yiyip bu sulardan içse bir anda yediği yemeği sindirir. Bütün hayvanlar zayıf olup şâh-ı gedâ (çok cılız) atı gibi olsa bir hafta bu yaylanın otlarından yiyip berrak suyundan içse o hayvan öyle semiz olur ki sanki dâbbetü'l-arz olur. İnsanlar suyu ve havasının tatlılığından sağlıklı olup zinde olur. (---) (---) (---)

.... (1 satır boş)...................

Bu yaylada 3 gün konup gölemez, kaymak, yoğurt ve teleme peynirleriyle semiz kuzular yiyip Cenâb-ı Allah'a şükredip oradan güney tarafa gidip,

İstircan Köpek Kalesi

Latin krallarından İstircan adlı bir pehlivan keferenin köpekleri için yapılmış bir kale imiş. (---) tarihinde Fatih asrında Mahmud Paşa feth edip viran eylemiştir. İçinde asla mamur yapılardan bir şey yoktur. Onu geçip yine güney tarafa,

Şuviçse kasabası menzili

Bir verimli geniş ovada Kilis Sancağı toprağında bağlı ve bahçeli, 300 haneli, bir camili, bir hanlı, bir hamamlı ve çarşı pazarı bir küçük kasabadır. Halkı gayet cesur ve yiğitlerdir. Hatta Fâtıma Sultan ehli Koca Yusuf Paşa bu İrem kasabada doğup Harem-i hâsda yetişmiştir. Bu kasabadan kalkıp 50 adet silâhlı yoldaşlar alıp batı tarafa eğimlice giderken Venedik kâfiri Uskoklarının korkularını çekerek yüz bin sıkıntı ve zorlukla Allah'a şükür Hilevne Sahrası'na çıktık. Buradan,

Büyük Rivne Mağarası, yani yüksek Hilevne Kalesi'nin özellikleri

Latin tarihçilerine göre bu kale olduğu dağda Süleyman Nebî zamanında, Rivne adında ünlü bir dev Süleyman Nebî'den kaçıp bu yüksek dağda büyük bir mağara kazıp mesken edip o mağaradan büyük bir nehir çıkardı. Hâlen bu nehir akmaktadır. O dev orada ölünce bu Kilis diyarı onun derdinden kurtulunca Büyük İskender tarihinin (---) senesinde Dubrovnik dükalarından İstircan adlı kefere bu Hilevne Kalesi'ni İstircam adıyla yapar. Bir zaman sonra bu kaleyi Hırvat taifesi istilâ edip ismine Latince Hilevne derler. O dile göre Hilevne (---) demektir.

Daha sonra (---) tarihinde Fatih Sultan Mehmed Hersek diyarını alınca sapık âyinli küffâr Osmanlı'nın gücüne takat getiremeyip bu kaleyi Venedik kâfirleri hâli üzere bırakıp Venedik Körfezi denizi kenarında İspilet Kalesi'ne kaçarlar. Kale ceng etmeden feth olup İslâm eline geçer. I. Selim Han Mısır fethinde iken bu Hilevne Kalesi'ni Venedik keferesi işgal eder. İşin sonunda *[134b]* Süleyman Han zamanında Hüsrev Paşa (---) tarihinde bu kaleyi bilek gücüyle feth edip Kilis Sancağı tahtı olmuştur.

Hâlâ yine Bosna Eyaleti'nde Kilis Sancağı'dır, ama 1056 [1646] tarihinde Venedik kâfiri Kilis Kalesiyle 76 parça kalemizi Tekeli Mustafa Paşa elinden alır. O zamandan beri Kilis Sancağı kalesi kâfir elinde kaldığından bu Hilevne Kalesi Kilis beylerinin tahtı olmuştur.

Beyinin hâss-ı hümâyûnu 142.500 akçedir. Timar 927 ve zeamet 48.

Kanun üzere cebelüleri ile 2.000 adet silâhlı asker olup beyiyle memur oldukları sefere giderler.

Alaybeyi, çeribaşı ve yüzbaşıları vardır. 150 akçe şerif kazadır. Nahiyesi toplam 85 adet köylerdir.

Âsitâne tarafından Yeniçeri Ağası Halil Ağa 3 oda yeniçeri ile muhafazacıdır. Bir oda topçular ağası ve bir oda cebeciler ağası

vardır. Kale dizdarı, 600 adet yarar neferleri, şeyhülislâmı, nakibüleşrafı, ayan ve eşrafları vardır. Şehir subaşısı, muhtesib ağası, bâcdârı, mimarbaşısı ve harac ağası vardır.

Hilevne Kalesi zemininin şeklini bildirir

Bu hoş ve güzel yapı kalecik Rivne Dağı eteğinde bir yalçın kırmızı şekil kaya üzere kesme taş savaşa hazır bir kaledir. Sanki badem şeklinde yapılmıştır. Ancak zamanla bir kısım yerleri yıkılmıştır. (---) tarihinde Melek Ahmed Paşa *Allah rızası için* kendi malıyla bu kaleyi tamir edip beyaz inci, beyaz kuğu gibi edip kale önünde Hilevne Ovası'na bakar bir tophane seddi yaptı ki sanki İskender seddidir. Ve kalenin tâ en tepesinde yalçın kaya üzerinde büyük bir kule inşa etti, bu kuleye ve anılan set üstüne Tekelü Paşa'nın yenildiği seneden kalan topları kundaklayıp sıra sıra dizdi. Bütün toplar Hilevne Ovası'na bakmaktadır. Burada olan cebehane çeşitlerinin çokluğu Bosna serhaddinin bir kalesinde yoktur.

Hisar içinde toplam 3 adet hanecik vardır. 3 adet buğday ambarı ve bir hünkâr camii var, içine ancak 20 adam sığar.

Kalenin kıbleye bakan bir sağlam demir kapısı var, gece gündüz bekçileri kapı arasında mevcut olup her gece hisar içinde mehterhane çalınıp nöbetçiler gülbâng-ı Muhammedî çekerler. Bu kalenin bir tarafında hendeği yoktur, zira tamamen yalçın kaya üzerine yapılmış bir küçük kaleciktir.

Hilevne Kalesi varoşunun anlatılması: Bu mamûr varoş kalenin kıblesi, batısı ve güneyi tarafına yayılmış kayalı dere ve tepeler üzerinde tamamı 9 mahalle ve 1.100 adet tamamı kârgir yapı kale gibi tek ve iki katlı evlerdir. Ama hiçbir hanede bağ ve bahçe yoktur, zira yalçın kayalı yerlerdir. Bu hanelerin yarısı şindire tahta örtülüdür. Bu tahtaları zorlu rüzgâr götürmesin, diye her evin üzerlerine büyük direkler komuşlar. Bu sert rüzgâr derdinden bu şehrin genellikle evleri kayagan taş örtülüdür. Bu şehirde esen Sarsar yeli meğer Âd kavmi üzerine eser idi.

Bu varoşta toplam 14 adet mihrap vardır. 7 adet yapıları mavi has kurşun ile örtülü mamur imaretlerdir. Evvelâ bunlardan çarşıya yakın Dokatoğlu Hacı Ahmed Camii, kârgir kubbeli aydınlık mabettir ki kapısı üzerine tarihi budur:

Lütf-i Hak itmâmına erdüğü dem hâtif dedi
Mescidin tarihi gûy hû ni'me dârü'l-müttakîn

Sene (---)

Sipahi Mehmed bin Abdullah Camii tarihidir:

Fî sene tis'a mi'e ihdâ ve seb'în
Yekün makbûlen hasenen indallah

Lala Paşa Camiinin tarihidir:

Keşfiyâ bünyâdı bilinmek içün
Tarihin dedim ki bu hayrü'l-binâ

Sene 985

[1577]

.... (1/2 satır boş)...................

Bunlardan başka hoş mescitlerdir. Üç camide medrese var, 6 adet sıbyan mektebi var ve 6 adet derviş tekkesi var. Ve çarşı içinde ancak bir hamam var. Toplam 300 adet dükkân var. Aşağı dere kenarında bir büyük han var. Şehir içinde nice adet akarsu çeşmeleri var, ama çarşı yakınında Handan Kethüda Çeşmesinin tarihidir:

Dâşî-i pâk-meşreb dedi anın tarihini
Gûyiyâ bu çeşme oldu çeşme-i âb-ı tahûr

Sene (---)

Bu kalenin Rivne devin kazdığı mağaranın içinden bir pâk berrak su fışkırıp gürültüyle çıkar ki bunu duyan insanların kulakları sağır olur. Temmuz ayında buz parçasıdır. Burada olan alabalık ve gayrı türlü türlü balıkların sayılarını Âlemlerin Yaratıcısı bilir. Hayrat sahipleri bu hayat pınarlarının kenarında dinlenecek sofalar yapmışlar ki bütün gelen giden yolcular buraya gelip balıkları avlayıp *[135a]* namazgâh mihraplarında ibadet edip zevk u safâ ederler.

Bu berrak su yokuş aşağı aktıkça hayrat sahipleri bu hayat kaynaklarını ark ark edip şehirden aşağı 13 adet su değirmenlerine akıtmışlar ki acayip başka bir tarz un değirmenleridir.

Buradan aşağı sular akıp aşağı düzlük ve topraklı olan yerlerdeki bağ ve bahçelere bu sular taksim olup bütün bağları, bahçeleri ve şebekeli bostanları sular.

Bu pâk pınarın çıktığı mağara önünde ona-on büyük bir havuz var. O da bir ârif âşıkların toplandıkları yerdir ki bu şehrin bütün mahbubları bu pâk havuza âşıklarıyla girip gümüş balığı ve derya canlısı gibi bu berrak suda yüzüp âşıklarıyla aracısız kucak kucağa olup birbirlerin sarıp sarmalarlar.

Bu pâk su havuzunun tarihidir, ama havuz üzere olan göklere baş uzatmış kayayı yetkin üstadlar kementler ile çıkıp kayayı oymuşlar, 4 köşe bir beyaz mermere bu tarihi kazmışlar, celî sülüs hattı ile yazmışlar ve anılan mermeri kayaya geçirmişler, ancak gayet yüksek olduğundan okunması zor olup hakir dürbin ile bakıp buraya yazdığım tarihtir:

Mustafa Ağa benâ hâze'l-binâ
Hasbeten lillahi Rabbi'l-âlemin
Yesserallahu lehu a'le'l-makâm
Dâ'efallahu cezâe'l-muhsinîn
Elhemallahu lenâ tarihahu
Mecma'ü'l-ebrâri vahyü'r-râmilîn

Sene (---)

Bu tarih yakınında Latince ve Yunanca türlü türlü yazılar var.

Bu şehir gerçi taşlık yerdir, ama aşağı ovasının uzunluğu kıbleden batı tarafa üç konak verimli, yeşillik ve otlu-bitkili bakımlı ovalar olduğu için bolluk şehirdir.

Havasının ve suyunun hoşluğundan yer yer mahbub ve mahbubeleri vardır. Bilinenlerinden rüzgârıyla suyundan başka bir şey yoktur. Şehrin içinde asla kaldırım yoktur, ama kesme

parlak kayalı olduğundan bütün anayolları temizdir. Bütün hanelerinin pencereleri batı tarafta Hilevne Ovası'ndan öte Atlıbeyzâdeler Saraylarına ve Porolok Dağlarına bakar evlerdir. Her hanede ceng için mazgal delikleri vardır, zira bu şehirde yeniçeri odaları yok iken her an bu şehir içinde Uskok kâfirleri gelip ceng ederlerdi ve nice esirler alıp giderlerdi.

Allah'a hamd olsun Bosna valileri burada muhafaza edeli güvenli yer oldu. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Bu kusurlu hakir bu Hilevne Kalesi'ni de tam manasıyla gezip dolaştım. Oradan yine yoldaşlarımızla Hilevne Ovası'nda Seydî Ahmed Paşa namazgâhı dibinde İslâm ordusunda Melek Ahmed Paşa efendimize, karşılamaya çıkan ağalarıyla varıp mübarek ellerini öpünce,

"Hay eski dostum Evliyâ, hoş geldin ve safâ geldin" dedi. Allah'a hamd olsun yine sohbeti şerefleriyle şereflenip Varat fatihi Ali Paşa fetihname emirlerini ve mektuplarını verip Âsaf-ı Berhıyâ divanı gibi bir büyük divan olup fetihnâmeler okununca,

"Evliyâm, gazan mübarek ola. Tez dizdara haber olup kaleden Varat şenliği topları atılsın ve başkumandan emri sicile kaydolup şehir donanmaları olsun" deyip 3 gün 3 gece Melek Paşa ordusunda ve şehirde öyle şenlikler ve süslemeler olup gece gündüz kaleden bin pare toplar atılırdı.

Sonra Melek Ahmed Paşa da fetihname suretlerini Bosna Eyaleti'nde olan şehirlere bütün ağalarıyla buyurdumlar yazıp müjdenâmeler gönderdi. Hakire iki kese, bir at, iki raht, iki kılıç, beş Fireng köleleri, bir süslü çadır ve diğer levazımatlarımızı verdi. Yine evvelkisi gibi has nedimi olup saadetli padişah ile Bursa'dan beri Boğazhisarlara, Edirne'ye, oradan Boğdan ve Eflâk gazalarına, oradan Varat gazasına gittiğimizi, gezip gördüğümüz bütün köylerin, kasabaların ve kalelerin hâllerini söyleşip hâs nedimlerinden edip gecemiz Kadir ve gündüzümüz

kurban bayramı idi. Hatta bir gün bir büyük ziyafet verdi. Daha önce Bosna mansıbına giderken Büyük Çekmece Hanında hazinedar ile kavgamız olmuştu, o ziyafette hazinedar ile bizi barıştırıp hazinedar ile yağ u balı olduk.

Daha sonra Hilevne gazileriyle her an atlanıp avlanmaya gidip gezip dolaşırdık ve nice yüz adet mesiregâhlara giderdik.

Gazi Melek Ahmed Paşa'nın garip salih rüyası

Bir sabah, sabah namazında Hilevne Sahrası'nda Hilevne Yeniçeri Ağası Halil Ağa, Tekeli Paşa Kethüdası Hüseyin Ağa ve hakir hazır olup Melek Ahmed Paşa:

"Hayrola, bu gece bir rüya gördüm. Bu yanımızdaki Seydî Ahmed Paşa inşa ettiği namazgâhın minberine hakir çıkıp bütün askere hutbe okurdum. Meğer Cuma günü imiş, hutbeyi okurken onu gördüm, Seydî Ahmed Paşa zırh u zereh-külâh ve ser-penahını başına giymiş minber merdivenlerinden yukarı çıkıp:

'Âh Biraderim, benim minberime *[135b]* çıkmak hüner değildir. Beni Köprülü Mehmed Paşa vezire arz edip beni öldürülmekten kurtar. Yohsa beni böyle bir Cuma günü şehit ederler' diye ağladı. Biz de hutbeyi bırakıp,

'Elem çekme birâder, seni onlardan Allah kurtarır. İnşaallah gelecek senede seninle Tımışvar Ovası'nda buluşup seni bir hâl ederiz. Elem çekme. Var Budin'e girip kaleyi bir hoşça imar edip koru ve dikkatli ol' dedim. O da,

'Kabul ettik. Hemen bizi hayır duadan unutma' diye minberden geri geri ineyim derken başı aşağı düşüp teker meker olup öldü. Hemen ben de,

'Bre medet, şu hutbeyi tamam edip şu gazi veziri defn edelim' diye alelacele hutbeyi,

"İsyankâr, günahkâr ve kendine zulmeden nefsime Allah'tan korkmasını ve O'na itaat etmesini salık veririm" deyip,

'Ey hazır olanlar' demeyip 'Ey gâfiller' dedim.

Sonra gördüm ki şu karşıki Porolok Dağı'ndan beri, boğazları zincirli 700-800 kadar kara domuzlar o dağlardan beri bu sahraya inip Cuma namazı kılan cemaatleri bölük bölük bölerek cemaat içine girip minber dibinde yatan Seydî Ahmed Paşa'nın ölüsüne o domuzlar birkaç diş vurdular, ama cemaat aslâ saflarını bozmadı. Bu domuzların içinde bir semiz sarı ayı seğirde seğirde boynunda zincirini sürüyüp hemen minbere çıkmaya başladı.

Hemen Evliyâm, sen ayının zincirinden yapışıp minberden aşağı çekip düşürdüğünde, bre Evliyâm öldür, diye minberden bağırırdım. Sen de dalkılıç olup ayıyı katl eyleyip leşini Seydî Ahmed Paşa'nın ölüsü yanına kodun. Ben de hutbeyi tamam edip Cuma namazını kıldıktan sonra cemaat içine gelen kara domuzları kırın, diye buyurduğumda hepsini kılıç ile kırdılar. Meğer sabah namazı yakın imiş. Silahdar Süleyman beni uyarıp şimdi sabah namazım kıldım, sizler geldiniz. Ben de *bismillâh* ile bu rüyayı sizlere anlattım" buyurduklarında, yeniçeri ağası ve Tekeli Mustafa Paşa kethüdası, "Hayr ola sultanım" dediler, hakir:

"Hayrola sultanım, Allah bilir...".

Rüyanın fakir Evliyâ'ca yorumu

"Bu mansıp daha önce Seydî Paşa'nın idi. Bize verdikleri mansıp onun minberi idi.

'Benim minberime çıkmak hüner değildir. Beni Köprülü'den kurtar', dediği Köprülü'den korktuğudur ve,

'Seni Köprülü'den kurtarırız' dediğiniz Allah bilir dünya köprüsünden geçer kurtulur. Budin'de kaleyi imar eyle dediğiniz şimden geri dinini, imanını ve mezhebini imar eyle dediğinizdir ve minberi mansıbında hükm-i hükumat ettiğinizdir ki bir daha Seydî Bosna mansıbına talip olup minbere çıkmak isteyip minberden tekerlenip öldüğü, Bosna mansıbının ona nasip

olmayıp Allah bilir domuz gibi düşmanları onu yaralayıp şehit etmeleridir. Allah bilir, bu bizim askerimizin içine küffâr kara domuz gibi bir gece baskınıyla girer, ama inşaallah hepsini kılıç dişlerinden geçirip yerleri cehennem olur" dediğimde akıllı Paşa:

"Sübhânallah, benim de içimde böyle bir yorum belirdi. *Lâ-havle ve lâ-kuvvete illâ billah"* deyip ayağa kalkıp:

"Bütün asker asker pür-silâh olsunlar ve gafil olmayıp hazır dursunlar" deyince *Allah'ın büyüklüğü* Hilevne Sahrası'nda olan derya gibi İslâm askeri dalgalanıp durulup Porolok Dağlarına doğru at gezindirerek gitmede. Allah'ın hikmeti o gün Cuma günü idi. Bütün gaziler cirit oynarlarken 4 adet atlılar ile Atlıbeyzâde küçüğü (---) Bey ki biraz topalca idi, o gazi yiğit at boynuna düşüp,

"Bre sultanım, çesteti (adaletli) vezir, öteye gün çete ve poturaya giden İsmail alaybeyi, Çoltaroğlu, Yenge Kırığı, Nakoğlu, Gırbo Bölükbaşı, Çetineli Baba Ahmedoğlu İsmail Bölükbaşı ve bu kadar İslâm askeri kâfirin İspilet Kalesi altından bu kadar ganimet malı alıp gelirken meğer kâfir işte bu Porolok Dağı'nda ve deresinde pusu edip katlanır imiş. İşte bu anda cenge başladılar. Aman devletli vezir, işte yakındır. Şu gazilere hızır gibi yetişip imdâd ve feryâdlarına dâd edin" deyince, hemen paşa,

"Bre bu ciride biniş Allah'dan imiş" deyip göz açıp kapayıncaya kadar 2.000 adet seçkin ve pür-silâh atlı askerlere Başbölükbaşı Arnavud Hüseyin Bölükbaşı'yı serdâr edip 1.000 kadar yayaları boş atlara bindirip hayır dua ile yardım gönderdikte hemen hakir de paşanın elini öpüp,

Hilevne Ovası'ndan yardıma gittiğimizi bildirir

Bismillâh ile bütün gaziler Porolok Dağı'nın kayalı sarp yerlerine kadar bütün asker yaya olup hakir ile nice yüz işlek atlılar atlarımızdan inmedik, benim altımda Hersek atım Allah'a hamd olsun taşlıkta işleyip 300 kadar atlılar Porolok Dağı başına

çıkınca bütün yayaları o mahalden ileride gördük. Sonra biraz ileri vardık. Allah Allah sesleri ile tüfeng seslerini işitince,

"Bre gaziler, Allah Allah" diye atlılarımız ve yayalarımız yalçın kayalar üzerinde *[136a]* ceylân gibi sekerek savaş meydanına varınca küffâr bizi görüp hemen üzerimize domuz topu olup sürdüler.

Bizim gaziler da susuzluktan bitkin, mecalsiz kalmışlar, ama onlar da bizleri görünce susuzlukları yok olup yeniden can buldular. Bir yalçın kayaya arka verip ceng ederlerken hemen bizler de pusu yerlerinden çıkıp bayraklarımızı açıp 2.000 askerin beş yüzünü sular ve peksimetler ile geride pusu yerlerinde pusuya kazandibi alıkoyup hemen 1.500 asker bir ağızdan Allah Allah sesleri ile gülbâng-ı Muhammedîler getirip kâfire göz açtırmayıp bir yaylım kurşun vurunca yeri cehennem küffâr gördü ki yardım geldi. Hemen kudurmuş yılan gibi üzerimize döndüler. Evvelki asker de bu hâli görüp taze can bulup kamandıkları yerden onlar da "Allah Allah"a yol buldurup, onlar da kâfirin ardlarından saldırdı. Küffâr iki askerin ortasında kalıp eyle satır vuruldu ki Allah bilir o serhadde böyle bir gazanın benzeri geçmemiştir.

Kısacası kâfirden 1.060 kelle, 700 diri esir ve 70 adet haçlı bayrak, davulları ve mizmarları ile 70 adet haramî başları esir olup zincirle bağlandılar.

Bizden 70 adet ve evvelki askerimizden 116 asker şehit olmuş idi. Bu evvelki asker 2.000 adet seçkin asker idi. Serdarları Bosna Sancağı alaybeyisi İsmail Bey idi, sancağı askeri ve gayri serdengeçti çeteci gaziler idi. Ganimet malları o kadar çok ki hemen 600 avrat ve oğlanları ve 75 kelleleri var idi.

Allah'a hamd olsun küffâr kahrolup İslâm askeri muzaffer olup bu kadar ganimet malları ile o gün Hilevne Ovası'nda paşanın otağı önüne bu kadar ganimet malları, esirler ve kelleler sırıklar üzere dizilip sağlık ve esenlikle ulaşıp bütün şehitleri bir yere toplayıp cenaze namazları kılınarak Şehitlik adlı yerde defn olundu. Sonra İslâm ordusunda bir yaylım tüfeng şenlikleri ve

kaleden de top şenlikleri olup gaziler paşanın huzuruna 600 avrat ve oğlanları getirdiler. Bunların içinden mahbub ve mahbube esirlerin seçkinlerinden 150 esir pencik verdiler. Ve bizim yardıma yetişip kırdığımız keferelerinin kılıç artıkları olan esirlerin seçkinlerinden, 70 adet haramî başları esirlerinden ve 700 adet orta hâlli esirlerden paşaya bunların seçkinlerinden 200 namlı zengin esir verdik. Sonra paşa:

"Gayrı esirleri otak önünde kırarım" deyince serhad gazileri razı olmayıp,

"Serhaddimizin âdeti budur ve kanımız bahasıdır ki ortak payla hissedâr oluruz. Eğer devletli vezir kırmak lâzım gelirse sultanıma ortadan verilen esirleri dahi kırmak gerekir. Ve eğer kırmak olmasa biz onları esir ettikten sonra Porolok Dağı'nda tamamen kırardık. Ve Allah saklasın biz de onlara esir olsak onlar dahi bizi kırarlar" diye bunun benzeri çeşit çeşit konuşmalar oldu. Sonunda İslâm askeri içinde bir başka tartışma başlayıp,

"Esirler bütün asker ile eşit paylı değildir. Evvel varıp biz İspilet Kalesi altında can ve baş oynatıp 3 gün 3 gece büyük cengler edip bu kadar ganimet malları aldık. Av evvel alanındır. Sonra siz geldiniz, 2.000 asker idiniz. Sizler ve bizler birlikte olup kâfirleri kırdık. O cengde alınan ganimet malına ve esirlere karışmazız. Sizin sizde ve bizim bizde" diye büyük kavgalar olup az kaldı ki asker arasında bir büyük çatışma, vuruşma olayazdı.

Sonunda paşa bir büyük divan edip Hilevne kadısı, şeyhülislâm, yüzlerce ulema ve serhad gazilerinin iş görmüşlerini huzuruna getirip paşanın otağında şer'-i şerif huzurunda şu şekilde karar verildi ki,

"Gerçi kale altında mal alıp gelirken küffâr size yetişip sizi kıra kıra dil çıkarmazdı. Bunlar sonra 2.000 yiğit size imdat yetişip bunlar da sizin uğurunuza bu kadar yiğitleri şehit olup bu kadar kaptan ve haramî yunaklar alıp sizleri dahi kurtardılar. Şer'ile bütün ganimetleri meydana koyup satıp kardeş gibi eşit şekilde hissedar olursuz, ama İmâm-ı A'zam kavli üzere kılıcıyla

av çıkarana diğerinin hisselerinden çıkardığı esir başına birer altın öğdül (ödül) fazla verilir. Ve at, katır, âlet ve silâhdan her kimse bir şeyi yok olsa gaza malından onu da ödeyip sonra kalan malı hissedar olursuz. Şer'-i şerifin hükmü budur" diye şer'-i Resûl-i mübin kadısı ve diğer Müslüman gaziler böyle hükm edip Fâtiha okundu.

Daha sonra paşanın otağı önünde bütün esirler ve mallar dağlar gibi yığılıp mezatta bir beş ve bin beş deyip her eşya satılmada. Ama paşaya öşür verilen esirleri paşa birer birer huzurundan geçirtip bütün avratları, oğlanları ve kızları bir tarafa koyup yetmiş kat taştan geçmiş öldürücü ağu gibi kâtil haramîlerden 200 adedi *[136b]* benim hissemdir. Bu kâfirleri 1.130 adet kâfir kelleleri ile bu dilleri rikâb-ı hümâyûna gönderirim" diye bütün kafa kelleleri yine esir olan kâfirlere yüzdürüp bütün derileri tuzladılar. Hemen o an bütün gaziler paşaya rica edip dediler ki,

"Devletli vezir, bu kâfirleri İstanbul'a gönderirsen, bunlar birer yolla kürekten kurtulup yine bu serhaddimizi harap ve bizleri kebap ederler. Lütf eyle bunları da hemen kelle paça edip kellelerinin İstanbul'a götürmesi kolay olur" dediler. Hemen Atlıbeyzâde:

"Şu köse melun haramîyi devletli vezir gördün mü? Seydî Ahmed Paşa vezirimizin bölükbaşısı idi. Marina Kalesi cenginde dinden dönüp Venedik kâfirine kaçtı ve bizim gazilerden nice adamları şehit etti. Allah'a şükür sonunda Marina Kalesi feth olup bu melun bir kayığa binip Zadra Kalesi'ne kaçtı. Allah'a hamd olsun bu cengde bugün ele geldi. Bu zincirde olan kâfirin dahi hepsi böyle melunlardır. Bunları tamamen katl edersen, gaza-yı ekber edersiz" diye serhad gazilerinin, bunların öldürülmeleri ricaları kabul edildi. İlk başta bu dinden dönen kâfire, felek cellâdı ateş saçan kılıcı öyle vurdu ki dermanı kesilip şirp-kelle ve paf-gövde (paramparça) oldular. Hemen bu zincirde olan kâfirin bir semiz, boynu kalın, tıknaz, burnaz, bodur ve haylaz, elleri bağlı ve boğazı zincirde iken hemen bir

kere zıplayıp zincir çekenin elinden kurtulup, "İşte paşa sana vardım" deyip gelir.

Hemen hakir paşanın yanında bulunup zincirin ucundan nasıl çektim ise zincir ile bu kâfir yere serildi ve can havliyle bu melun serseri kaçarak Seydî Ahmed Paşa'nın musallâsı minberine çıktı, oradan indirdiler. Paşa:

"Bre şu kâfir ne yürekli cesur ve çabuk kâfir olur" diye buyurduklarında, Serhad gazileri:

"Bre sultanım, bu kâfiri gördün mü? Buna ism ü resmiyle Vasil, yani ayı harami başı derler. Bu serhaddimizi 20 yıldır Tekeli Paşa yılından beri bu yolları ve belleri kurutmuştur" diye tanıklık ettiler. Hemen Paşa:

"Allahu ekber, tiz e yeniçeri ağası bu sabah sana, Tekeli Paşa kethüdasına ve bizim Evliyâ'ya bir rüya dedim. Ben minberde hutbe okurken Seydî Paşa minbere çıkıp ve aşağı inerken düşüp başı düştü ve bir zincirli ayı minbere çıkıp üzerime saldırıp, Evliyâm zincirinden çekip yere düşürdü ve Evliyâ ayının boynunu vurdu diye, bu sabah bu rüya size demedim mi? İşte hâlâ o doğru rüyam idi ve hâlâ iskemle ile minber dibinde oturup Seydî Ahmed Paşa karındaşımın dinden dönen bölükbaşısı imiş. Başını kesip minber dibine bıraktım. O rüya budur. İnşaallah Seydî karındaşım dahi çok yaşar. Evliyâ'm zincirinden çektiği ayı işte bu melun idi ki minberde benim üzerime hücum eden melunun asıl ismi Vasil imiş. Bre Evliyâm, rüyamda bu ayıyı öldürdün. Şimdi dahi açıkça boynunu vur" deyince, "N'ola sultamm" deyip etek toplayıp,

"Sultanım, rüyan şimdi gerçekleşsin" deyip benim Receb adında bir güçlü kölem var idi, ona belimden şeyhanî kılıcımı verip oğlana 'koma hâ' ettim. Berhordar olsun ayı kâfirin boynuna bir keskin kılıç öyle vurdu ki Bosna lahanası gibi kellesi yuvarlandı. Allah bilir ki, bu rüya böyle olmuştur. Paşaya pençik verirken 200 adet kâfirleri, rüyasında cemaat içine domuz gibi

giren kâfirlerin hepsini gazilere, "Koma kurtlarım" deyince bir anda 200 kâfiri de kılıçtan geçirdiler ve onların da kellelerini yüzdürüp tuzladılar. Toplam 1.335 adet kelle olup Der-i devlete göndermeye hazır ettiler. Meğer bu sırada bir serhad gazisi bir kâfir haramîyi diri olarak saklamış.

Garip ve gülünç hikâye

Bu kâfiri bu yiğidin sakladığını paşaya söyledikleri gibi paşa öfkelenip,

"Tez o adam ile o kâfiri getirin" deyince o an paşa huzuruna o gazi ile anılan kefereyi getirdiler. Hemen paşa, "Tiz a cellât" deyip kâfiri siyaset meydanına çökerdikleri gibi hemen o yiğit kâfirin boynuna sarılıp,

"Aman koca vezir, ceng mahallinde bu kâfire dinim verip onun dinini ben alıp bu kâfirle kardaş olmuşum. Eğer bunu öldürürsen benim dinim onunla cennete gidip ben garibe yazıktır. Haçan ki ben ölsem bu kardaş okuduğum kâfirin dini *[137a]* benimle kalıp biz cehenneme gideriz. Bu kere yine bana yazıktır" diye ağlayıp feryat ederek kâfirin üzerinden ayrılmaz. Gayretli Paşa:

"Gaziler bu adam ne der?" diye sorduğunda o serhat gazileri:

"Bu serhatlerimizdeki yunaklarımız (yiğitlerimiz) kâfire esir olduklarında bazı kâfirler ile yiyip içme arasında kâfir onu esirlikten kurtarmaya ahd eder. Müslüman da,

'Eğer sen de bize esir olursan ben de seni Türk'den kurtarayım' diye verilen söz arasında,

'Öyle olsun, senin dinin benim ve benim dinim senin olsun mu? Olsun' diye kan yalaşıp kâfir Müslüman ile din karındaşı olurlar.

İşte şimdi bu gazinin bu kâfir karındaşı olup bu Müslümanı esirlikten kurtarmış. Şimdi bu kâfir bunların elinde esir olup saklayıp kurtarsa gerek ki verdiği sözünü yerine gelip kâfirden imanını alıp kâfire imanını vermiş ola. Bu kere şimdi kâfir katl olursa cennete gitmiş ola. Bu ölürse kâfirin diniyle cehenneme

girer ola. Bu ise Müslümanın ve kâfirlerin kitabında bile yoktur. Ancak bu serhatlerde bu kötü tören çoktur" dediklerinde hazırcevap Paşa:

"Bre şu iki kâfiri dahi azat ettim. Biri rızasıyla dinden çıkmış kâfir, biri aslında kâfirlerdir" diye esir kâfiri dinden dönmüş kâfire verip it gibi gittiler. Hepimiz bu sözlere hayran kaldık. Sonra Paşa bütün kelleleri Mustafa Ağa adlı bir namlı ağasıyla Der-i devlete gönderdi.

Ve hakire Paşa, bu gaza malından 100 guruş ve 2 köleme ellişer guruş bağışlayıp yine Hilevne Ovası'nda muhafazada oldu. Bütün Müslüman gaziler ile eğlencede iken (---) senesi (---) ayının birinde Der-i devlet tarafından bir kapucubaşı ile Köprülü Mehmed Paşa'dan padişah emri ve mektuplar ile saadetli padişahtan bir kıt'a hatt-ı şerif ile kılıç, kaftan ve sorguc-ı şâhî gelip padişah divanı olunca padişah emri ve hatt-ı şerif okundu. Bunlarda öyle yazmışlar ki;

"Sen ki içi aydınlık vezirim Melek Ahmed Paşa'sın. Hatt-ı şerifim ulaştığında bir an durmayıp Bosna Eyaleti'nde olan bütün sancakbeylerinle, bütün kalelerde olan kale neferlerin yarısıyla ve bütün ata dona gücü yeten serhat gazileriyle kalkıp Venedik kâfirinin Zarda Kalesi ve Şibenik Kalesi yollarını İzmiyan Dağlarından, Kırka Dağlarından ve Porolok Dağlarından yolları açıp Bihke Kalesi ve Korpa Kalesi taraflarında .Sava Nehri üzerine büyük nehirler yapıp orduya zahireler, cebehane ve mühimmatlar hazır edip biriktiresin. Ve bütün eyaletin askeriyle Zarda, Şibenik, İspilet ve Kilis kalelerini yağmalayıp kâfire bir hardal tanesi ektirmeyip hazır ürünlerini köy ve kasabalarıyla yağmalayıp hatt-ı şerife amel eyleyip bir an durmayasın" diye hatt-ı şerif okununca Paşa;

"Emriniz başüstüne" deyip padişahın gönderdiği hil'ati giyip ve kemerine kılıcı takıp "Gaza niyetine" deyip tuğlar 9 tâkli otağ önüne çıktı. O an bütün Bosna Eyaleti'ne emirler ile ağalar asker sürmeye memur olup İslâm ordusunda ve Hilevne şehrinde dellâller bağırdılar ve bütün ağalar Bosna Eyaleti'ne gittiler. Ve

çerâhor, selâhor ve taşkendleri ve 10.000 adet baltacıları orduya getirdiler.

(---) yılı (---) ayının (---) gününde Hilevne Ovası'ndan derya gibi askerle, Venedik vilâyetinde Zadra Kalesi ve Şibenik Kalesi'ni yağmalamaya gittiğimiz kaleleri bildirir

Evvelâ Hilevne Ovası'ndan *bismillâh* ile batı tarafta,

Atlıbeyzâde Köyü menzili: Hilevne Ovası'nda ve Porolok Dağı eteğinde bir büyük hanedândır. Bu yere yakın Hilevne şehri havuzundan çıkan büyük nehir bu sahrada yere batıp kaybolur.

Buradan kalkıp batı tarafa Porolok Dağı'nı aşarken tedbirli Paşa bütün dağ delici Ferhâdîleri ve bütün çerâhorları getirtip dağlara ve ormanlara Ferhâdî külünk ve baltalar vurup sert taşları kırdı, sarp yollara ve dar bellere ateşler yaktı, taşlar üzere keskin sirkeler döküp yalçın kayalar parça parça oldu, bütün çer çöp, küçük ağaç ve çalılara derya gibi askeri üşürüp bir günde bu yüksek dağın dar ve zor yolları geniş caddeler olup bütün şahî toplar ve bütün ağırlıklar rahatlıkla geçti. O gece,

Porolok Dağı kulesi menzili

Boşnakça Porolok (---) (---) demektir. Bu kule bu yüksek dağın tepesinde yuvarlak şekilli bir küçük kuleciktir ki içinde mahpus olup kalmış 50 adet neferleri vardır. Uskok derdinden asla dışarı çıkamazlar. Suları sarnıçtır. Zahirelerini aydan aya *[137b]* askerle Hilevne'den getirirler. Üç şahî topları ve cebehaneleri var. Bunlar gelen geçenleri götürüp getirmeye memurlardır. Bu sırada kâfir gelse bu kuleden top atıp haber ettiklerinde Hilevne şehrinden bütün gaziler atlanıp bu kule mahalline gelirler, ama sağlam ve dayanıklı kuledir.

Buradan kalkılıp batı tarafa dağlardan yokuş aşağı giderken yine yolların ormanlarını kırıp yakıp çalı çırpılardan yolları temizleyerek,

Baba Ahmed büyük kulesi

(---) tarihinde bu büyük kuleleri ve sağlam köprüleri Gazi Hüsrev Paşa yapmıştır ki Çetine Nehri üzerinde uzun bir köprüdür. Tamamı 13 adet iri gözlerdir ve altısı tamamen küçük kemerlerdir, ancak o kadar uzun, yüksek kemerler değildir. Bir baştan bir başa uzunluğu 500 adımdır.

Bu uzun köprünün iki başında birer yuvarlak büyük kulelerdir ki her biri birer diyar kalelerinde benzerleri yoktur. Topları ve cebehaneleri mükellef ve mükemmeldir.

Dizdarı Baba Ahmed Ağa ki yaşlı bir zattır. Her kulede yüzer adet silâhlı yiğitler gece gündüz mevcutlardır ki bu gazilerin tamamı Baba Ahmed Ağa'nın çocukları ve onların çocuklarıdır, soyundan gelmiş gazi yiğitlerdir. Başka yabancı kimse yoktur ve bir kimse bu kulelerde duramaz.

Gayetle çetin yerlerdir. Ve her gece bu anılan kulelerin demir kapılarını kapatıp nöbet beklerler. Artık bu köprüden beri İslâm tarafına küffâr geçemez. Gerçi Çetine Nehri derya gibi bir büyük nehir değildir. Kâfirler istese silâhlarını sallar ve potlar üzere koyup geçerler, ama bir av alıp gelirken bu su kenarında İslâm askeri kâfirin yakasını toplarlar ve bu köprüde olan Baba Ahmed gazileri yardıma yetişirler.

Bu nehir biraz acıdır. İlk doğduğu yer doğu tarafta ve güney yönünde Dinare Dağlarından, Zadvorya Kalesi dağlarından ve Omiş Kalesi bellerinden gelip bu köprü altından geçerek batı tarafta (---) dibinde Akdeniz'e karışır. Burada Gazi Baba Ahmed, Paşaya büyük bir ziyafet edip bir hil'at-i fâhire giydirildi. Baba Ahmed oğlu İsmail Ağa 10.000 yiğide kılavuz olup güney tarata kâfirin Zadvorya Kalesi'ne ve dahi Omiş Kalesi'ne yağmalamaya gittiler, *Allah kolay getirsin.*

Paşa buradan kalkıp Baba Ahmed'in bir oğlunu dahi kılavuz alıp güney tarafa dağlar temizleyerek,

çerâhor, selâhor ve taşkendleri ve 10.000 adet baltacıları orduya getirdiler.

(---) yılı (---) ayının (---) gününde Hilevne Ovası'ndan derya gibi askerle, Venedik vilâyetinde Zadra Kalesi ve Şibenik Kalesi'ni yağmalamaya gittiğimiz kaleleri bildirir

Evvelâ Hilevne Ovası'ndan *bismillâh* ile batı tarafta,

Atlıbeyzâde Köyü menzili: Hilevne Ovası'nda ve Porolok Dağı eteğinde bir büyük hanedândır. Bu yere yakın Hilevne şehri havuzundan çıkan büyük nehir bu sahrada yere batıp kaybolur.

Buradan kalkıp batı tarafa Porolok Dağı'nı aşarken tedbirli Paşa bütün dağ delici Ferhâdîleri ve bütün çerâhorları getirtip dağlara ve ormanlara Ferhâdî külünk ve baltalar vurup sert taşları kırdı, sarp yollara ve dar bellere ateşler yaktı, taşlar üzere keskin sirkeler döküp yalçın kayalar parça parça oldu, bütün çer çöp, küçük ağaç ve çalılara derya gibi askeri üşürüp bir günde bu yüksek dağın dar ve zor yolları geniş caddeler olup bütün şahî toplar ve bütün ağırlıklar rahatlıkla geçti. O gece,

Porolok Dağı kulesi menzili

Boşnakça Porolok (---) (---) demektir. Bu kule bu yüksek dağın tepesinde yuvarlak şekilli bir küçük kuleciktir ki içinde mahpus olup kalmış 50 adet neferleri vardır. Uskok derdinden asla dışarı çıkamazlar. Suları sarnıçtır. Zahirelerini aydan aya *[137b]* askerle Hilevne'den getirirler. Üç şahî topları ve cebehaneleri var. Bunlar gelen geçenleri götürüp getirmeye memurlardır. Bu sırada kâfir gelse bu kuleden top atıp haber ettiklerinde Hilevne şehrinden bütün gaziler atlanıp bu kule mahalline gelirler, ama sağlam ve dayanıklı kuledir.

Buradan kalkılıp batı tarafa dağlardan yokuş aşağı giderken yine yolların ormanlarını kırıp yakıp çalı çırpılardan yolları temizleyerek,

Baba Ahmed büyük kulesi

(---) tarihinde bu büyük kuleleri ve sağlam köprüleri Gazi Hüsrev Paşa yapmıştır ki Çetine Nehri üzerinde uzun bir köprüdür. Tamamı 13 adet iri gözlerdir ve altısı tamamen küçük kemerlerdir, ancak o kadar uzun, yüksek kemerler değildir. Bir baştan bir başa uzunluğu 500 adımdır.

Bu uzun köprünün iki başında birer yuvarlak büyük kulelerdir ki her biri birer diyar kalelerinde benzerleri yoktur. Topları ve cebehaneleri mükellef ve mükemmeldir.

Dizdarı Baba Ahmed Ağa ki yaşlı bir zattır. Her kulede yüzer adet silâhlı yiğitler gece gündüz mevcutlardır ki bu gazilerin tamamı Baba Ahmed Ağa'nın çocukları ve onların çocuklarıdır, soyundan gelmiş gazi yiğitlerdir. Başka yabancı kimse yoktur ve bir kimse bu kulelerde duramaz.

Gayetle çetin yerlerdir. Ve her gece bu anılan kulelerin demir kapılarını kapatıp nöbet beklerler. Artık bu köprüden beri İslâm tarafına küffâr geçemez. Gerçi Çetine Nehri derya gibi bir büyük nehir değildir. Kâfirler istese silâhlarını sallar ve potlar üzere koyup geçerler, ama bir av alıp gelirken bu su kenarında İslâm askeri kâfirin yakasını toplarlar ve bu köprüde olan Baba Ahmed gazileri yardıma yetişirler.

Bu nehir biraz acıdır. İlk doğduğu yer doğu tarafta ve güney yönünde Dinare Dağlarından, Zadvorya Kalesi dağlarından ve Omiş Kalesi bellerinden gelip bu köprü altından geçerek batı tarafta (---) dibinde Akdeniz'e karışır. Burada Gazi Baba Ahmed, Paşaya büyük bir ziyafet edip bir hil'at-i fâhire giydirildi. Baba Ahmed oğlu İsmail Ağa 10.000 yiğide kılavuz olup güney tarata kâfirin Zadvorya Kalesi'ne ve dahi Omiş Kalesi'ne yağmalamaya gittiler, *Allah kolay getirsin.*

Paşa buradan kalkıp Baba Ahmed'in bir oğlunu dahi kılavuz alıp güney tarafa dağlar temizleyerek,

Tin Dağı, yani sağlam Sin Kalesi'nin özellikleri

Latince (---) (---) Sin derler, ama (---) dilinde Sin mezara derler. Gerçekten de bir mezar gibi oyulmuş bir kayalı dağ arasında beşgen şeklinden uzunlamasına ve harapça kaledir, ama zemini Tin Dağının doğu tarafında bir sarp kayalı yerde kaledir, ama eğimi çoktur. Yer yer duvarları zamanın geçmesiyle yıkılmış. Melek Ahmed Paşa bu kaleyi bu hâlde görüp bütün İslâm askerini bu kaleye üşürüp imar etmeye bir kese guruş verip imara başladılar. Üç günde bu kaleyi beyaz inci gibi edip içine yetecek kadar cebehane, silâhlar ve mühimmatlar kodu.

Dizdarı ve 300 adet gazi neferat garipleri vardır, ama kalenin ne kadar büyüklüğü vardır, sayamadım ve yapıcısını da duymadım. Ancak (---) tarihinde Süleyman Han asrında Gazi Hüsrev Paşa fethidir ve hâlâ Kilis Sancağı toprağında 150 akçe kaza idi. Hâlâ nahiyeleri tamamen kâfir elinde kalıp kâğıt üzerinde kaza oldu. *Allah kurtara.*

Bu sırada Zadvorya'ya giden gaziler o kadar ganimet mallarıyla gelip şenlikler oldu, bütün malları kale içine koyup defterle dizdar ağaya emanet verildi. Hisar içinde bir hünkâr camii, ambarlar ve (---) kadar şindire tahta örtülü ufak tefek fukara haneleri vardır. Bunlardan Mahmud Efendi'nin ve dizdarın haneleri mükelleftir, ama taşra bağları mükemmeldir. Dağlarında inciri çok olduğundan bu dağa Tin (İncir) Dağı derler.

Bu kale gayet serhat yerdir, zira bizim kâfir elinde olan Kilis Kalemiz bu Sin Kalesi'ne yaya adam bir saatte varır, ama atlıya iki saat yakın yoldur. Zira yolları taşlık ve dağlık yollar ve bellerdir. Ama bu Sin Kalesi'nin imaristanından,

.... (2 satır boş)....................

Bu kaleden kalkıp güney tarafa sarp taşlık yollar aşıp,

Dost yurdu yani yüksek Kilis Kalesi'nin özellikleri

Latince ismi (---), ama meşhur söylenişi (---). İlk defa Venedik penc-pirimleri tarafından yapılmıştır. Daha sonra 943 [1536/7] tarihinde Süleyman Han zamanında Gazi Hüsrev Paşa fethidir.

Süleyman Han kanunu üzere Kilis Sancağı beyinin tahtı idi ve 1500 akçe şerif kaza idi. Ancak (---) tarihinde Venedik küffârı *[138a]* Tekeli Mustafa Paşa'yı Danilova adlı mahalde yenip bu kadar İslâm askeri kılıçtan geçti. Kötü küffâr Tekeli Paşa'nın otağını bu Kilis Kalesi altında kurup ceneral adlı kötü namlı kaptanı Tekeli Paşa'nın mücevvezesini başına giyip Osmanlı mehterhanesi çalarak tören yaptığında Kilis Kalesi'nin a'yanlarından dizdarı, Sultanzâdeler, Cafer Beyzâdeler ve nice ağazadeler dışarı törene gelince görseler ki tamamen küffâr askerleri içinde kaldılar. Hemen bunları kâfirler esir edip zincire bağladılar.

Daha sonra kale içinde olan gaziler "el-aman" diye Kilis Kalesi'ni kâfire vere ile verdiler. Kâfir de verdiği söze uyup bütün hisar erleri yerli yerlerine gittiler. Anılan küffâr ayanı kâfir elinde esir kaldılar.

Bu hile ve şeytanlık ile kâfir bu Kilis Kalesi'ni ele geçirdi. O zamandan beri bu ibret verici kale kâfir elinde kalıp camilerimiz kilise olmuştur. Hatta bu içler acısı hâl Sultan İbrahim Han zamanında olmuştur. Bu büyük olayı İbrahim Han duyup yiğitlikten nasipsiz veziri Hezârpâre Ahmed Paşa'ya:

"Lala, benim ata ve dedelerimin fethettiği Kilis adlı ünlü kaleyi küffâr almış. Niçin bu kadar zamandan beri bana demezsin?" dedikte, vezir vızır yazır:

"Gerçek padişahım, Bosna serhaddinde küffâr bir kilise almış. Daha önce yine kendilerinin imiş. Haber gönderelim, yine kâfir bize kiliseyi versin" dedikte, saf-dil merhum İbrahim Han:

"A canım lala, ya ben kiliseyi n'eyleyim? Ben onu bir büyük şehir zannettim" der. Bu kale o zamandan beri keferelerde kaldı.

Kilis Kalesi zemini şeklini bildirir

Bu kalenin dört tarafı çep çevre birer top menzili uzak havaleli dağlardır, ama Gırıblan Dağı pek yakın eğimdir ki Melek Ahmed Paşa'nın bir kölesi bu kayadan hisar içinde olan küffârın birisinin başına bir ok vurup kâfiri tepeledi. Tâ bu mertebe yakın bir ok menzili bir havale dağdır. Ama bu dağlardan aşağı inerken sanki Gayyâ deresine ve Derk-i esfel deresine inilir. Kale bu derelerin ortasında bulunmuş, göklere doğru baş çekmiş türlü türlü yalçın kayalar üzerine altıgen şekilli bir şeddadî kesme taş parlak ve cilâlı taşlar ile yapılmış sağlam bir kaledir. Gerçi havaleleri çoktur, ama aşağı kale dibine varıldıkta kalenin zirvesi göklerde kalır. Bir şekil ile bu kaleye yürüyüş olmayıp zafer mümkün değildir. Ancak kuşatma ile veya Osmanlının korkusundan vere edip feth ola.

Bu kale sanki bir kâse içindedir. Çevresi kâse kenarları eğimi yerleridir. Kalenin kendisi kâse içinde bir sivri pilav tepesidir. Ancak bir yolu ve bir kapısı var. İçinde küffâr dopdolu olup Allah'a hamd olsun İslâm askerine bir top atmayıp çevrelerini Müslüman gaziler yağmalayıp ganimet mallarıyla doyum oldular, ama kale dövülmedi. Bu Kilis'in batısındaki dağ başlarından deniz kıyısına kâfirin İspilet Kalesi görünür idi. Oradan kalkıp bir büyük dereler içinde gidip,

Trogır Kalesi'nin özellikleri

Bu da bir kesme taş ile yapılmış bir küçük kaleciktir. Daha önce bunu da Kilis ile kâfir almıştır. Bunun da çevresini yağmalayıp bütün bağları ve ağaçları baltacıların ellerinden geçti.

.... (2 satır boş)....................

Buradan,

Mesih-millet evi, yani sağlam İspilet Kalesi'nin özellikleri

Nice kere kuşatılmıştır, ama sonunda küffar elinde kalmıştır. İlk defa Pulya Vilâyeti Kralı İspilet adlı kefere tarafından

yapılmıştır. Sonra Venedik küffârı elinde kalmıştır. Latin dilinde İspilet (---) demektir. Bu kale deniz kıyısında bir tepe üzerinde taş yapı gösterişli bir kaledir ki bütün duvarları kesme taş ile yapılmıştır. Deniz kıyısında bir büyük limanında 7 adet kâfir kadırgaları yatardı.

Hâlâ Venedik pirinc-pirimi hükmünde ceneralliktir ve kalesi Akdeniz'den girmiş 1.000 mil uzunlukta körfez deryasının Bosna vilâyeti tarafı kenarında bulunmuştur. Ama asi kalesi olmak ile yanına varamayıp ne büyüklükte ve ne tarzda idiği malumumuz değildir. Ancak hisar içinde mamur kilise çanlıkları belli idi. Hatta nice bin Müslüman gaziler bu kale etrafında olan köylerini ve bağ evlerini yakıp ürünlerini yağmalarken gazilere kaleden o kadar balyemez top gülleleri vurdu ki her gülle birbirine takip edip kale semender kuşu gibi Nemrud ateşi içinde kaldı. *[138b]*

Bu kale altından da bu kadar ganimet mallarıyla tekrar dönüp Kilis değirmenlerinden geçerek bu kere batı tarafa giderken bu mahalde çeteye gidenler bol bol mallarla doyumlu geldiler, ama üç adet yiğitleri şehit oldu. (---) (---) Buradan

Kaminler Kaleleri özellikleri

Latince kamin taşlık demektir. (---) rinde Venedik kralları yapısıdır ki 2 adet kaleler birbirine karşılıklı konmuş taş yapı hoş kaleciklerdir. 961 [1554] yılında Gazi Malkoç Bey Süleyman Han asrında fethetmiştir. Daha sonra yine küffâr bu kaleleri istilâ etti. Ama şimdi bu (---) yılında Melek Ahmed Paşa derya gibi asker ile bu kale dibinde konaklayınca İslâm askerine ihsanlar edip derhâl Büyük Kamin Kalesi'nin süslü varoşunu ateşlere yaktırıp kale ortalıkta kaldı. Allah'ın hikmeti kılıp bu varoşun ateşi zorba rüzgârla Küçük Kamin Kalesi içine girdi. O da yakıcı ateşle yanarken derhâl Bosna serdengeçtileri İsmail alaybeyi kolundan "Allah Allah" deyip Büyük Kamin'e yürüyüş edip Allah'a hamd olsun bir anda Müslüman gaziler hisar içine girip ezanlar okundu ve sayısız kıyassız mallar, hazineler alındı.

Sonra Küçük Kamin kâfirleri bu içler acısı hâli görüp ateşten kebap olmadan dışarı çıktıklarında 100 adedi esir ve 50 adedi kılıçtan geçti. Allah'a hamd olsun bu iki kale bir günde feth olduğuna bu hakirin kırık dökük tarihidir:

(---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)
Dedim dua ile tarih mübârek ola gazan
Sene 1070 [1660]

Bu kaleleri İslâm askeri zabt edince o saat Der-i devlet tarafına "Bu kaleleri imar edip asker koyalım mı? Yohsa yıkalım mı?" deyip bir ağasıyla arz edip gitmede. Bu kalelerde yeteri kadar İslâm askeri kalıp Paşa efendimiz batı tarafa mamur köyleri yakarak,

Çetine Nehri kenarı menzili

Bir yeşillik ovada sahildir ki bu mahallin bağ ve bostanlarında olan türlü türlü limon, turunç, nar ve nârenc meğer Sakız Adasında ve İstanköy'de ola. Burada da baltacılar ve yiğitler bütün bağları kırıp geçirdiler. Buradan,

Virlika Kalesi özellikleri

961 [1554] yılında Süleyman Han beylerinden Malkoç Bey fethidir. Yapıcısı malumum değildir, ama bu kalenin ismi Latince (---) (---) Virlika'dır. (---) (---) rinde hâlâ Kilis Sancağı toprağında bir taşlık içinde bir sarp ve sağlam küçük kaledir. Çepçevre büyüklüğü 1.000 adımdır. İçinde bir camii, kırk elli neferat evleri, cebehane, şahî topları, dizdarı ve 40 adet kulu vardır. Hanı, hamamları ve çarşısı bedesteni ve imaretleri yoktur. Ancak bağları ve lezzetli balı çoktur. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) buradan,

Sağlam ve dayanıklı yapı, yani ibretlik Kinin Kalesi'nin özellikleri

Latin keferelerinin tarihlerine göre, ilk defa Hırvat beylerinden Zirin Niski melun müşrik yapmıştır. Bu kaleyi tamamlayıp cehenneme gitmiştir.

Sonra Fatih Sultan Mehmed Han zamanında Hersekoğlu Ahmed Paşa kuşatıp 40 günden sonra fetihsiz dönmüştür. Daha sonra 961 [1554] tarihinde Gazi Malkoç Bey 3 sene kuşatıp aman ile fethedince anahtarlarını bir mücevher kılıf ve zarf içine koyup Süleyman Han'a,

"Van Kalesi gibi değerli bir kale fethettim" diye arz etti.

Günümüze kadar bu kale üzerine, nice kere yere serilesi küffâr yüz binlerce asker ile gelip bozguna uğrayarak giderler. Hâlâ Bosna Eyaleti'nde Kırka Sancağı beyinin tahtıdır ki padişah tarafından beyinin hâssı 300.000 akçedir.

Zeamet sahipleri toplam 700 neferdir ve timar erbabı 2.060 adet neferlerdir. Alaybeyisi, çeribaşısı ve yüzbaşısı vardır. Kanun üzere paşası askeriyle bu Kırka Sancağı'nda 3.300 asker olup memur oldukları sefere giderler. Ve 150 akçe kazadır.

Kinin, Kının Kalesi zeminini şekli

Latin dilinde Kının (---) (---) demektir. Bu yüksek kale bir sarp sarı, kırmızı, şahin ve zağanos yuvalı kayanın yüksek tepesinde göklere karışmış bir sağlam hisardır ki benzeri meğer Diyarbakır diyarında, yani Kara Âmid vilâyetinde Mardin ve İmadiye Kalesi ola. Ta bu derece bir benzersiz kavga yeri kaledir, ama ne büyüklükte olduğu malumum değildir ki dört tarafından adımlamak imkânsızdır.

Kale içinde toplam (---) adet fukara haneleri vardır. Ve Süleyman Han Camii, cebehane ve tahıl ambarları vardır. Başka han, hamam ve çarşı bedesten *[139a]* yoktur, ama dağlarında bağları ve zağları (kargaları) çoktur. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

.... (4.5 satır boş)...................

Hatta (---) tarihinde Fazlı Paşa Bosna Eyaleti'ne mutasarrıf iken Köprez adlı ovada muhafazada iken bu Kinin Kalesi'ni Hırvat, İslavin ve Dodoşka memleketlerinin ceneralleri ve kralları olan melun, baş kaptanları olan Hoysek adlı dinsiz, Venedik ceneraliyle yaya ve atlı 20.000 adet inkârcılar, bizim reaya ve berayamız iken Fireng'e tabi oldular. Uskok olan sapkınlardan ve nice bin sapık inançlı inkârcı milletlerden toplam 90.000 adet sapkın kâfir bir yere toplanıp Kinin Kalesi'ni kuşatıp 7 yerden 77 adet balyemez ve düşmana aman vermez kale döven toplar ile Kinin Kalesi'ni dövmeye başladılar. O gün Fazlı Paşa'ya bu korkunç haber erişince o gün o gece Fazlı Paşa başına 20.000 İslâm askeri toplayıp Hilevne Ovası'nda konar. Orada 20.000 asker daha toplanıp hemen *"Allah'a tevekkül"* deyip 40.000 seçkin salt saldırıcı asker durmadan duraklamadan ılgar edip gece yarısında Kinin Kalesi yakınında bir virbelistan, yani söğütlük içine gizlenip yatarlar.

Fazlı Paşa Kethüdası Gürcü Mehmed Kethüda da Banyaluka'da bu korkunç haberi duyar duymaz o da 5.000 adet seçkin asker ile duraksamadan İslâm gazileri ile takip edip İzmiyan Dağlarını ve Varçal Vakfı bellerin aşıp Kinin altında Paşa'ya yetişirler. Hemen durmadan "Allah Allah" deyip kâfire girişirler. Allahu Taalâ'nın yardımıyla küffâra bir Muhammedî satır vururlar ki bir anda 47.000 kâfir kılıçtan geçip kılıç artığı olanlar dağlara kaçarlar. Bosna Alaybeyisi İsmail Bey, kardeşi Mirialem Bey ve Hersek Beyi Çengizâde Bey, bunların her biri savaş meydanının birer kağan arslanı, yiğitlik dağının bebri, panteri ve kaplanı idi, bunlar bir yere gelip danışıp görüşüp birlik ile elbir edip bütün gaziler ile adı geçen beyler kaçak kâfirlerin ardlarına düşüp kova kıra 10.000 adet durgun, dargın, yaralı ve yarasız kâfirleri elleri kolları kafalarına bağlı Fazlı Paşa huzuruna getirince bunlara hil'at-i fâhireler ve başlarına çelenkler takılıp ihsanlar oldu.

Kâfirden ortalıkta 70 adet balyemez ve 300 adet sipahi bilmez toplar kaldı, cebehane hesabı ise hadsiz sayısız idi. Fazlı Paşa bu kadar kelle ve cebehaneleri alıp mutlu ve sevinçli Hilevne Ovası'nda zaferle konakladı. Bütün kelleleri, kâfir kaptanları ve ceneralleri nacak, bayrak ve haçlı filamaları, erganon ve trompeteleriyle Der-i devlete gönderip bu Kinin Kalesi'ni kâfir elinden kurtardı.

Gerçi hakir bu sevinçli savaşta birlikte değil idim, ama şimdi bu Kinin Kalesi'ni görünce anlattılar. O zamanda da bu fetih haberleri kulağımıza gelmiş olup Fazlı Paşa efendimize hayır dualar ettim. Zira (---) tarihinde Tekeli Mustafa Paşa ile Danilova'da bozulup Fireng kâfiri elinde kırıldığımızın öcünü o mübarek senede Gazi Fazlı Paşa almıştır, *Allah'a hamd ve minnet olsun.*

Böyle büyük gaza o mübarek senede nasip oldu ki böyle güzel bir fethin Revan ve Bağdad'dan beri olmuş olduğunu bilmiyoruz. Bu yüzden bir büyük savaş ve bir büyük fetih idi ki, Allah'a hamd olsun Fazlı Paşa'ya nasip oldu, Allah ömürler vere ve böyle fetihleri Cenâb-ı Bârî yârî kılıp efendimiz Melek Ahmed Paşa'ya nasip kıla, *âmîn ve yâ mu'în.*

Oradan Melek Ahmed Paşa efendimizle bu Kinin Kalesi'ni gezip dolaşıp bazı yerlerini tamir edip bütün neferlerin esâme esâme yokladık. Buradan batı tarafa gidip,

Karaorman menzili

Daha önce burada bir kale var imiş. Venedik küffarı Hanya fetholduğu sene kahrından bu kaleyi harap, halkını kebap ve hanelerini türâb (toprak) etmiştir, ama nahiyesi gayet verimli yerlerdir ki Kıraova adıyla meşhur bir yumuşak zemindir.

Buradan yine batı tarafa *[139b]* taşlık ve ormanlıklar aşıp yollarını temizleyerek,

Otrez Köyü menzili

Boşnakça (---) (---) demektir. Kırka Sancağı toprağında bağlı, bahçeli ve verimli zemin imiş, ama küffâr köyünü harap edip boş arazi kalmış. Buradan yine batı tarafa,

Sağlam sur, yani Nadin Kalesi'nin özellikleri

Yapıcısı malumum değildir, ama fâtihi 944 [1537/8] tarihinde Süleyman Han beylerinden Gazi Hüsrev Bey bu kale üzerine asker çekip Hırvat ve İslovin kâfirleri elinden zorla feth eyleyip Kırka Sancağı'na eklendi. Hâlâ Venedik Kalesi körfezi kıyısında yüksek bir kaya üzerinde dörtgen şekilli bir taş yapı bir güzel kale imiş. Büyüklüğü 600 adımdır. Hâlâ hisar içinde hiç bir ev ve başka yapı yoktur. (---) tarihinde Tekeli Mustafa Paşa yenilgisinde bu kaleyi yeri cehennem küffar işgal edince içinde olan Hırvat Müslümanları çoluk çocuklarıyla Kinin Kalesi'ne gelirler.

Hâlâ bağ ve bahçeleri kendi bitip kendi yiter, ama padişah tarafından biraz yardım olunsa kalesi azıcık bir şeyle mamur olurdu. (---) Buradan yine batıya,

Emin şehir, yani İskıradin Kalesi'nin özellikleri

Hırvat beyleri yapısıdır, ama isminin ne anlama geldiği hiçbir kimse tarafından bilinmediği için yapıcısının adı yazılmadı. Fâtihi 938 [1531/2] tarihinde Gazi Bektaş Bey Hırvatlar elinden bilek zoru ile fethetmiştir. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

.... (1 satır boş)....................

Namlı sur, yani Sedd-i İslâm Kalesi'nin özellikleri

943 [1536/7] tarihinde Süleyman Han izniyle Gazi Hüsrev Paşa yeniden yapıp ismine Sedd-i İslâm dediler. Gerçekten de bu da Tuna Nehri kenarındaki Sedd-i İslâm Kalesi gibi çok gerekli

İslâmdır yurdudur ve zemini Kırka Sancağı toprağıdır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

.... (1 satır boş)....................

İvranya Kalesi'nin özellikleri

Bunun da yapıcısı malumum değildir, ama fâtihi 944 [1537/8] tarihinde Hüsrev Paşa yardımıyla Gazi Murad Bey'dir. Fetihten sonra Kilis Sancağı'na eklenmişken Hüsrev Paşa arzıyla Kırka Sancağı'na eklendi. Latin dilinde,

.... (2 satır boş)....................

Oburça Kalesi'nin özellikleri

Hırvat keferesi yapısıdır. Yine fâtihi 944 [1537/8] tarihinde Hüsrev Bey yardımıyla Gazi Murad Bey'dir. Hâlâ Kırka Sancağı toprağında, Boşnakça ismine (---) (---). Kalesi bir yuvarlak büyük kuledir. Fetihden beri bu kaleler içinde tamamen Hırvat kavmi Müslümanları sâkin idiler. Bugün harap ve içinde kimse bulunmamaktadır. (---) (---) (---) (---) (---) (---)

.... (1 satır boş)....................

Güvenli yurt, yani Karin Kalesi'nin özellikleri

Bu da Hırvat keferesi yapısıdır, ama yine 944 [1537/8] tarihinde Hüsrev Bey fethidir ve hâlâ Kırka Sancağı toprağındadır. Latince (---) (---). Daha önce Süleyman Han asrında başka sancak idi ki Sarhoş İbrahim Paşa'nın babası Arnavut Memi Bey sancakbeyi olup tâ Kırka Nehri'ne kadar hükmederdi, diye anlattılar. Sonra küffâr bu kaleyi harap etmiştir. Hâlâ büyük bir kulesi kalıp kalesi metin idi, lâkin henüz yine işlememektedir. (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Varya Limanı, yani Posadarya Kalesi'nin özellikleri

Latince Posadarya (---) (---) demektir. Pulya kralı yapısıdır. 944 [1537/8] tarihinde Hüsrev Paşa fethidir. Kalesi körfez

kıyısında bir küçük kale idi, Venedik kâfiri harap etti. Burada iki gün konaklanılıp bütün asker toplanınca nice bin gazi çete ve poturalara gidip esenlikle ve doyumluk alarak geldiler.

.... (1 satır boş)...................

Çik vadisi, yani sağlam Zemonik Kalesi'nin özellikleri

İsimlenmesi sebebi Boşnakça (---) (---) (---) (---) demektir. Yapıcısı İslovin keferesidir. Fâtihi 946 [1539/40] yılında Gazi Arnavut Memi Bey'dir. Bu kale Çik Ovası'nda dörtgen şeklinde bir şirin *[140a]* kaledir, lâkin bu da Kırka Sancağı'nda haraptır. Burada da nice bin adet gaziler kâfirin sınırında olan Kotarlar kalelerine gidip çevre diyarları yağmalayıp zaferle geri döndüler. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Özrin Kalesi'nin özellikleri

Zirinoğlu ismiyle isimlenmiş bir taş yapı güzel kaledir. Fâtihi 941 [1534/5] yılında Gazi Murad Bey'dir ki Saray şehri içinde Hüsrev Paşa türbesine bitişik nurlu bir kubbede yatmaktadır. Bu kale de Kırka Sancağı'nda (---) dır, ama Girit fethinin ilk senesinde bunu da Venedik kâfiri harap etti. (---) (---) (---) (---) (---)

.... (1 satır boş)...................

Hırvadin Sahrası, yani şirin Porodin Kalesi'nin özellikleri

Bu da İslovin kefereleri yapısıdır. 941 [1534/5] yılında fâtihi olan Gazi Hüsrev Bey yapısıdır. Bu da Kırka Sancağı'nda dörtgen şekilli bir küçük kaleciktir, ama hâlâ haraptır. Hak Taalâ imar ede. Bu mahalde bütün beylere tenbihler olup İslâm ordusundan bir yiğit çete ve poturaya gitmediler. (---) (---) (---) (---) (---) (---)

.... (1 satır boş)...................

Buradan İslâm askeri ile toptan kalkıp ve tuğlar bile gidip Gırıblan adlı taşlık yeri temizleyip batı tarafa gidip,

Fostiçse-i Varda, yani sağlam Zarda Kalesi'nin özellikleri

Bazıları Zadra ve Zâdra yazarlar. Venedik keferesi tarihleri de tamamen Latincedir, onların yazdıklarına göre bu kale ilk defa İsâ Nebî doğumundan önce İspanya kralları yapmışlardır. Sonra Venedik kâfirleri bir yolla istilâ edip mutasarrıflar iken Osmanlıların atası Ertuğrul Horasan'dan Rum'a doğru doğrulup gelince Konya'da Selçuklu Sultan Alâeddin'in boy beylerinden olup tâ Üsküdar'a ve Bursa'ya gelince bütün kâfiristanı yağmalayıp haraca bağlardı.

Sonra oğlu Osmancık da müstakilen saltanat tahtına (---) tarihinde geçince bu Venedik kâfirleri ve Dobra-Venedik müşrikleri yıldızlar ilminde çok ilerlemiş kefereler olduklarından ilim kuvvetiyle bildiler ki Osmanoğulları bu diyarları talan eder diye korkularından bu Zadra Kalesi'ni de sağlamlaştırıp aynı sene Şibenik Kalesi'ni yeniden yaptılar.

Daha sonra (---) tarihinde Osman Gazi oğlu Orhan Gazi saltanat tahtına geçip o an Hacı Bektaş Velî ile Bursa Kalesi'ni feth edince bu Venedik ve Dobra-Venedik tuhaf hediyeler ve mektuplarla Orhan Gazi'ye "Gazanız mübârek ola" diye elçiler gönderip hediye yoluyla haraç kabul edip rahat hâlde kaldılar. (---) tarihinde Gazi Hudâvendigâr Edirne, Filibe, Sofya ve Üsküp diyarlarını tamamen feth edip yine bu Venedik kâfiri korkularından barış yenilediler. Ama yine korkularından bu Zarda Kalesi'ni daha fazla takviye edip sağlamlaştırdılar.

Daha sonra (---) tarihinde Fatih Gazi sessiz durmayıp yüce atalarını barışlarını bozup Dobra-Venedik'e tabi Hersek kralı vilâyetini Hersek kralı oğlu Ahmed Paşa yardımıyla Hersek diyarında 76 adet sağlam kale fethettiler ki her biri birer semender kaleler idi. Bu Venedik yine korkusundan geçmiş

senelere uyarak Fatih ile barış anlaşması yaptı, ama cân başına sıçrayıp bu mısra'ı söyledi:

"Ey hoca, bugün sana ise erte banadır"

deyip korkusundan bu Zadra Kalesi'ni öyle hile ve şeytanlıklar ile imar edip nice yeni büyük kuleler yaptı.

Sonra Fatih Mehmed Han Bosna serhadlerinde de 40 parça kaleler fethetti. Bu Venedik gelecek senenin seferini kendi üzerine bilip Zadra Kalesi'ni şiddetli savaş için hazır edip (---) gelecek senede Fatih Gazi gerçekten yine Bosna serhadlerinde İzvornik Kalesi'ni feth edip Yayiçse Kalesi'ne sarıldı. Allah'ın hikmeti yârî kılmayıp Yayiçse Kalesi altından fetihsiz dönünce bu Venedik kâfirinin canı yerine geldi, ama yine gafil değil idi. Zira yıldızlar ilminde Osmanlıların talihlerinin kuvvette idiklerini güneşten daha açık çıkarmışlardı..

Daha sonra (---) tarihinde Süleyman Han saltanat tahtına çıkıp oturunca bu Venedik kâfiri üzerine 943 [1536/7] tarihinde Körfos Adası seferini edip Hayy-i Kadîr Allah'ın emriyle fethi kısmet olmayıp *[140b]* yine Alman diyarı gazalarına yönünü çevirip bu Venedik kâfirleri üzerine Gazi Hüsrev Bey'i, Gazi Murad Bey'i, Gazi Arnavut Memi Bey'i ve nice beyleri tebelleş edip bu Venedik, Hırvat, İslovin ve Dodoşka kâfirlerinin ellerinden zorla ile 176 pâre kalelerden bu yazdığımız kaleler de o zamanda tamamen feth olmuştur. Bu Zadra Kalesi bin yıldan beri sağlam ve dayanıklı kale olduğundan Müslüman gaziler bu kaleye yan bakmayıp göz yumarlardı, ama yine bu Venedik küffârı dek durmayıp günden güne bu kaleye türlü türlü şeytanlıklar ekleyip bu kaleyi sanki Ye'cuc Seddi etmiştir.

Öncesinde ve sonrasında Venedik elindedir. Asla bir avcı arslanın pençesine girmemiştir ve bir düşman hendeğini görmemiştir. Hatta (---) tarihinde 700 pâre gemiler ile İspanya bu kaleyi kuşatam zannedip bu kale altına gelip karaya asker döküp kale döver toplar ile ile dövüp sarılam zanneder. Kale çevresinde olan bütün Hırvat ve İslovin (Sloven) kâfirleri İspanya keferelerini ele alıp Zadra Kalesi bir top atmadan 150.000 adet

İspanya kâfirlerini kırıp esir edip kılıç artıkları tamamen denize dökülüp boğulurlar. Denizde olan gemilerine kaleden nice bin top vurup 150 adet İspanya gemileri batıp hüsrana uğrayıp gittiklerini Venedik kâfiri tarihlerinde yazmıştır. Bu hakirin bir esiri var idi, çok iyi tarih bilir bir kefere idi, ondan dinleyip bu yere yazıldı.

Zadra Kalesi'nin zemini şeklinin anlatılması: Venedik Denizi körfezi, yani Bundukanî Denizi kenarında Bosna serhatlerinde Kırka Sancağı toprağında bir kayalı yalçın burunda dörtgen şekilden doğudan batı tarafına uzunlamasına bir alçak kaya üzerinde çakmak taşı gibi kesme taş ile yapılmış bir savaş kalesidir. Ama yanına varıp gezip görmek mümkün değildir. Ancak kıblesi tarafı ve batısı tarafı denizdir. Doğu tarafı biraz karaya bitişik imiş. O taraflarını da bu kadar yüz yıldan beri kesip 200 arşın kadar enli deniz getirmişlerdir. Bu tarafta bu kale hizmetine memur bir büyük mavuna gemisi ve limanında 6 adet kadırgası yatardı. Hisar içinde 70 adet kilise çanlıkları görünmekte idi ki hepsinin alemleri altın yaldızlı haçlar idi.

Ve bütün duvar yüzleri kaplumbağa kabuğu gibi iç yüze eğridir ki kuşatma sırasında top gülleleri tesir etmemek için duvar yüzlerini öyle eğri yapmışlar. Ama deniz tarafındaki duvarları eğri mi ve doğru mudur, göremedim. Bütün duvarları üzerinde atlı kâfirler cirit oynar şeklinde birbirlerini kovup seğirtirlerdi, yani kale duvarlarımız bu mertebe geniş meydanlı duvarlardır, demektir. Duvarlarının bütün yüzü beyaz inci gibi berrak ve parlaktır.

Hatta bu kalenin dört tarafı derin olmak var, zira her gün bu kalenin çevresinde kadırgalar kürek çekerek gidip gelmede idiler. Kara yönünde doğu tarafına ancak bir kapısı açık idi. Onun da önüne ağaç köprüleri siper etmişler. Bu kalenin kara tarafında 8 adet tabyaları var ki her birinin üstünde yetmişer seksener kadar balyemez toplar görünmekte idi. Ve deniz seviyesinde içine adam sığar şayka topları kirpi tüyü gibi dizilmiş yedi başlı ejder gibi dururlardı.

Bu kale altına vardığımızda derya gibi İslâm askerine tafra satmak için kalenin bütün tabyaları ve duvarları üzerlerini haçlı filamalarıyla süsleyip nice bin keferelerini kale duvarları üzerinde pür-silâh dizip korkusuz ve pervasızca İslâm askerinin çadırlarını ve otaklarını seyredip hisar içinden bir küçük şahî topu atıp "Safâ geldiniz" dedi. Sözün kısası bu serhatlarda değil, belki Rum, Arap ve Acem, İsveç, Çek, Leh ve Felemenk diyarlarında böyle bir sağlam, dayanıklı ve korunmalı kâfir kalesi yoktur. Peygamber efendimizin hakkı için Cenâb-ı Hak İslâm eline nasip ede.

Ama bu kalenin deniz getirdiği hendekten aşırı karada bizim Kırka toprağında bu kaleye biraz eğimli bir kayalı alçak tepe var, onda bir büyük Fostiçse, yani bir kale siperi etmiş ki sanki bu da bir Kahkaha Seddidir. Üstünde fırça gibi topları dizmiştir. Başka kesme kaya derin hendek var, ama deniz biraz uzak olduğundan hendeğinde suyu yoktur,. Ancak hendek dışında nice bin çeşit hile ve şeytanlıklar ile türlü türlü şarampav kazıkları, parmaklıkları ve lağımlar etmiş. Hatta esirlerimizin nakilleri üzere bu fostiçsenin yeraltından ve kale hendeği içindeki deniz *[141a]* altından Zadra Kalesi'ne gider yol vardır, derler. O düşünce ile bu yolu yer altından yapmış ki eğer karada olan Fostiçse'yi Türk alırsa içinde olan kâfirler kaleye kaçalar ve kaleden anlara yardıma gideler. Ama inşaallah *"Kul tedbir alır, Allah takdir eder."* sözü uyarınca Cenâb-ı Allah fethini nasip etmişse bu tedbirleri tedbirsizlik olur. Allah'ın hikmeti bu Fostiçse tabyasının da biraz eğimi vardır. Bu eğime balyemez topları koyup Fostiçseyi döve döve berbat eder.

(---) yılı (---) ayının birinde bu kale altına Melek Ahmed Paşa efendimizle 70.000 asker ve 200.000 adet binek hayvanı ve komor beygirleriyle bu Zadra Kalesi'nden uzun bir top menzili uzaklıkta (---) adlı taşlı yerde konup bu diyarı yağmalamak ve yakıp yıkmak ferman olunup tüm çevreye karakollar kondu. Taraf taraf çeteciler ganimet malları almaya gidip üçüncü günde o kadar bol mal, o kadar hayvan ve sayısız sınırsız zahireler

getirdiler ki hemen 10.000 adet beygir yükü inci gibi ve iri buğday gelip İslâm ordusu doyum oldu.

Ama bu mahalde İslâm askeri gece gündüz durmayıp Zadra'nın anılan Fostiçse Kalesi'nin şaranpavlarına gizlice varıp direklerini sökmeye başladılar. Küffâr bu hâli görüp kudurdu. Bir seher vaktinde İslâm askerine o kadar top güllesi vurdu ki nice gülleler kelleleri götürdü. Bundan yine Müslüman gaziler aslâ aldırmayıp adı geçen Fostiçse'ye sarılıp şarampavlardan içeri tâ hendek kenarına dek varıp küffâr ile hendek içinde şiddetli bir savaş olup sanki Azak Kalesi cengi oldu. Üç saat ateşli savaştan sonra Müslüman gaziler gördüler ki bu Fostiçse'nin hendeği yeraltına varmış ve burçları ve kuleleri göklere çıkmış bir sağlam ve dayanıklı kale olmuş ki o serhatlarda benzeri ve dengi yoktur.

Sonunda bütün gaziler gördüler kim bu kaleyi dövmeye memur değiller ve buraya gelip ceng etmeğe Melek Paşa'dan izinli değiller. Hemen kendi fodulluklarını düşünüp esenlikle şaranpavlardan dışarı çıkınca hemen küffâr gazileri kaçtı sanır. Bu kere o Fostiçse'nin şaranpav kapılarını açarak İslâm askerinin ardınca "Yajuj Yajuj" deyip Zadra Sahrası'na çıkıp domuz sürüsü gibi sürü sürü gelip asker ile çıt-a-çat dövüşmeye başladıklarında, hemen daha önce Fostiçse'den geriye dönen gaziler bu kâfirlerin ardlarını alıp kötü işli kâfirler iki asker kalırlar. Bunlara öyle ateşli kılıç vurulur ki kılıç artıkları karargâhları olan Fostiçselerine girdiklerinde ardlarınca İslâm askeri bile girip orada da bir büyük ceng edip içinde bulunan üç binden fazla kâfirleri de kılıçtan geçirip başları olan Niski adlı kâfir ve onun veledi Mora adlı melun da eli kafasında bağlı esir olur. Allah'a hamd olsun (---) ayının (---) gününde yürüyüş ile Fostiçse Kalesi feth olup bütün kelleleri ve esirleri alıp bu kaleyi harap ederken içinde olan Müslüman gazilere Zadra Kalesi o kadar top gülleleri yağdırdı ki sanki Zadra Kalesi Nemrud ateşi içinde kalıp

semender kuşuna döndü. Bütün gaziler bu güllelere bakmayıp kaleyi berbat ettiler. Akşam vakti olunca yıkılıp o karanlık gecede bütün gaziler bu kadar kelle ve esirler ile İslâm ordusuna gelince o gece yer altından küffâr Zadra Kalesi'nden bu kaleye girip tamir etmeğe başladılar. Daha sonra Zadra Hisarı içinden kâfirler vere ile orduya gelip bol bol mallar ile esirlerini istediklerinde tedbirli paşa razı olmayıp elçilerini geri gönderdi. O gün İslâm ordusunda bir şenlik olmuştur ki anlatılmaz.

Büyük danışma toplantısının anlatılması: Bu Zadra Kalesi altında bütün beylerbeyi, beyler ve iş erleriyle danışılıp fikir ve görüş birliği olup İsmail alaybeyi serdar olup,

Zadra altından Dodoşka vilâyetine, İslovin vilâyetine ve Mekemorya vilâyetine gittiğimiz konakları ve kaleleri bildirir

Evvelâ Zadra altından 10.000 asker ile kalkıldı. Melek Ahmed Paşa efendimiz 80.000 askerle Zadra altında kalıp, bizler *Allah'a tevekkül* deyip batı tarafa Körfez denizi kenarıyla bir gün bir gece seğirtip seher vaktinde, **Moran Kalesi**'ne varıldı. Bundukanî Denizi kenarında bir sağlam ve dayanıklı kaledir. Bütün küffâr saldırıcı askerden haberdar olup kale içine sığınmışlar ve bütün mal u menâllerini köylerde bırakmışlar. Bu kale öncesinde ve sonrasında Venedik hükmündedir. Burada billûr, necef ve moran camlar, gözlükler ve türlü türlü cam fanuslar işlerler. Bu şehrin güney tarafında deniz içinde 50 mil kadar *[141b]* büyük Venedik şehri, yani Bundukanî beldesi görünmekte idi, ama yapılarının kubbeleri ve çan millerinin alemleri parıltısı cihanı aydınlatmıştı. Allah, İslâm eline nasip ede.

Oradan Moran Kalesi'ne asla bakmayıp yakınında olan yapıları, bağ ve bostanları harap edip bu kadar bol mal, nadir bulunur meta türü benzersiz hediyelik kaplar ele girmiştir ki diller ile anlatılıp kalemlerle yazılmaz. 7.000 adet Fireng ve

İslovin esirlerin seçkinleri İslâm elinde belâ bendine düşüp bu iki kavmin devletlerine bir derece zaaf ve kırıklık oldu ki savunmadaki zayıflıkları ortaya çıktığından bütün gaziler bölük bölük olup olup her tarafı Tatar gibi vurup İslovin ve Fireng kavimlerini esir ederlerdi. Ve yine o gün serdarımızın yanına elbette gelirlerdi. Zira bu zeminde olan dağların doğu ve kuzey tarafları Zirinoğlu, Beganoğlu ve Nadajoğlu (---) (---) (---) oğullar adlı keferelerin uğursuz topraklarıdır ki İslovin diyarı adıyla bilinen ülkenin tamamı Nemse çasarına tabi olup o sapık kralın boybeyleridir.

Bu dağlarm ötesinden doğan .Sava Nehri doğu tarafa, oradan kuzeye akıp Belgrad dibinde Tuna Nehri'ne karışır. Yine bu Hırvat ve İslovin dağlarından doğan Dırava Nehri Hırvatistan'da Çakatorna Kalesi, Ligrad Kalesi, Keçkivar Kalesi ki Kanije Kalesi yakınında Yenikale adıyla meşhur olan kalelerin dibinden geçip Ösek Kalesi dibinde Tuna Nehri'ne karışır. Ve yine bu Mesloven Dağları ardından Raba Nehri çıkıp Nemse'nin Nimet-Uyvar yakınından geçip Nemse hükmünde Yanık Kalesi dibinde Raba Nehri Tuna Nehri'ne karışır. Ama bu dağların beri taraflarında akan sular tamamen Venedik Denizine karışır.

Daha sonra bu Moran Kalesi'nden batı tarafa verimli ve İrem bağları köyleri yağmalayarak Venedik Körfezinin sonuna varıldı ki **Dodoşka vilâyeti**dir ki bu vilâyetin yarısı Nemse çasarı hükmünde ve yarısı Venedik küffârı elindedir. Genellikle halkı Talyan kavmidir ki Talyanca ve Nemsece konuşurlar. Bu yerlerin kuzeyinde Alman Dağı vardır. Tuna Nehri'nin başıdır ki 97 konak doğuya akıp Karadeniz'e, Kili Kalesi, Tulça Kalesi, Solona Boğazı, Hızır-İlyas Boğazı ve Karahırman Boğazıyla 5 koldan Karadeniz'e karışır.

Bundan başka küçük nehirlerin tamamı Venedik Körfezine karışır, ama yine Alman'dan bir nehir çıkıp bu Dodoşka vilâyetinde Bundukanî Körfezine karışır, Duşka Nehri derler âbıhayattır. Bu anılan nehirden öte İspanya ve Nemse sınırıdır, Venedik hükmünde değildir. Nemse ile barışa aykırı iş olmasın

için hemen Venedik'e tabi Dodoşka vilâyetini 3 gün 3 gece yakıp yıkıp yağmalayıp 1.060 adet ay ve güneş parçası, yıldız gibi kızlar ile nûr-ı mücessem (nur heykeli) oğlanlar alınmıştır ki her biri birer Rum haracı değer. Ama binlerce küffâr gemilere binip Körfez denizindeki adalara kaçtılar.

Bu körfezin buradan itibaren uzunluğu, kıbleye doğru boğaz ağzındaki Mora vilâyetindeki karşılığı Körföz Adasına, Zaklise ve Kefalonya Adalarına kadar bu Körfez Denizinin uzunluğu 1.500 mildir. Beri kuzey tarafı Mora vilâyeti, Ayamavra Kalesi ve Arnavutluk'dan Delvine vilâyeti, Avlonya vilâyeti, Drac Kalesi ve kâfirin Kotur Boğazı ve Nova kalemiz, oradan Dobra-Venedik vilâyeti ve Hersek vilâyeti sâhillerinde Pirmorya vilâyeti, kâfirin İspilet Kalesi, Şibenik Kalesi, Zadra Kalesi, Moran Kalesi ve Dodoşka Kalesi'nde körfez tamam olup karşı tarafıyla güneydir. İspanya vilâyetinde Pulya vilâyeti ve Kalora vilâyeti burnudur ki denize 500 mil çıkmış bir burundur. Onun ardı yine Akdeniz kenarında yine İspanya vilâyeti ve Fransa vilâyetidir, *vesselâm*.

Beri taraftan, bu yağmaladığımız,

Dodoşka vilâyetinde olan kalelerin isimlerini bildirir

Evvelâ (---) kalesi (---) (---) (---) (---)

.... (1 satır boş).................... *[142a]*

Buradan zaferle 13. günde yine Zadra Kalesi altında İslâm askerine gelip sayısız ve hesapsız malların öşürlerini Osmanlı kanunu üzere Melek Ahmed Paşa efendimize hisse verdik. Sonra bütün mallar mezatta satılmıştır ki bir ay parçası köle 10 guruşa gitmiştir. Başka mallar, kumaşlar ve değerli şeyler satılamadan kalıp seyis ve devecilerin ellerinden düşüp toz toprağa karıştı. Hayvanlarının hesabını Yüce Yaratıcı bilir ki 1.000 koyun 105 guruşa satıldı. Zahire kısmından nice bin komor beygiri yükü buğday, arpa, darı ve başka yiyecek cinsleri var idi. Allah'a hamd olsun böyle bir yara Venedik kâfirine şimdiye kadar olmamıştı. 1071 Muharreminin 10. gününde [15 Eylül 1660],

Zadra Kalesi altından dönüp Hilevne Ovası'na gittiğimiz konakları bildirir

Evvelâ Zadra altından güney tarafa,

Zemonik Kalesi menzili: Daha önce anlatılmıştır. Burada bütün gazilere karakollar ferman olundu. Hersek Eyaleti'ne mutasarrıf Tekeli Mustafa Paşa'ya izin verilip, ancak kendi askeriyle sancağına gidip Hersek askeri İslâm ordusuyla kaldı. Buralarda artık Müslüman gazilere çete ve poturalara gitmek yasaklanıp gidenin haklarından gelindi. Buradan,

Sağlam Tin Kalesi'nin özellikleri: Boşnak dilinde (---) (---) (---) derler. Yapıcısı Hırvat kavmidir, ama fâtihi 945 [1538/9] tarihinde Gazi Hüsrev Paşa'dır. Deniz kıyısında beşgen şekilli bir şeddadî yapı güzel kaledir, ama boş kalıp kullanılmamaktadır. Toprağı taşlıca yerlerdir ve Kırka Sancağı hükmündedir. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

.... (1 satır boş)...................

Rane Ovası, yani garip Virene Kalesi'nin özellikleri: Latince (---) (---) (---) (---) Virene derler. Yapıcısı yine Hırvat kavmidir. Zira bu amber-pâk topraklara Hırvatistan vilâyeti derler ki 300 adet kaleler idi. İlk defa bu vilâyeti Yusuf Paşa Girit Adası'nda Hanya Kalesi'ni (---) tarihinde feth edince o uğursuz senede Yusuf Paşa'ya rağmen Venedik kâfiri gelip tüm Hırvatistan'da 170 parça kaleleri harap etmiştir. O seneden beri bütün kaleler haraptır. Yüce Allah imarını nasip etsin. Bu Virene Kalesi de Süleyman Han asrında Gazi Hüsrev Paşa 944 [1537/8]'de fethetmiştir. Kırka Sancağı hükmünde idi, ama bu da haraptır. Buradan kıble yönüne,

Çoltaroğlu Köyü menzili: Kırka Sancağı'nda bağlı, bahçeli, han ve camili bir mamur köy imiş. Hâlâ bağları kendi bitip kendi yitip köy harap yatıp kalmış. Buradan yine kıbleye,

Kılariçe Vadisi, yani Ustorviçe Kalesi'nin özellikleri: Boşnak dilinde (---) (---) demektir. Yapıcısı bunun da Hırvat

kavmidir. Fâtihi Süleyman Han devletinde sene 961'de [1554] Gazi Malkoç Bey'dir.

.... (2 satır boş)....................

Buradan yine tekrar,

Kinin Kalesi menzili: Bütün gazileri ve ileri gelenleri paşaya karşı alay ile çıkıp kaleden o kadar safâ geldin diye balyemez toplar atıldı ki yer ve gök tir tir titredi. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) Buradan yine kıble yönüne,

Amansız mekân, yani sağlam Karaorman Kalesi'nin özellikleri: Bu kaleyi 945 [1538/9] tarihinde Kinin Kalesi'ni kahretmek için Gazi Hüsrev Paşa yapmıştır. Bazı yerleri harap olup bizim askerimizin belâ ve şerlerinden bütün neferleri kaleyi bırakıp sarp dağlara kaçmışlar. Melek Ahmed Paşa efendimiz bu kaleyi kendi malıyla imar edip Bosna defterdarından kullarının bir yıllık ulûfe ve zahirelerini verdirip yeteri kadar cebehane, mühimmat ve levazımatını koyup kullarını iskân ettirdi. Buradan,

Çelbik Köyü menzili: Gayet mamur köydür, zira Hilevne Ovası gibi verimli yerde bir mamur evlerdir. Buradan yine Hilevne Ovası içinde kıble yönüne,

Atlıbeyzâdeler Köyü: Bu hanedanda paşaya ve bütün gazilere büyük ziyafetler olundu ki diller ile anlatılmaz. Buradan büyük bir alay ile Allah'a hamd olsun esenlikle,

Hilevne Kalesi menzili: *[142b]* Hilevne Kalesi'nden paşaya safâ geldin topları atılıp sesleri göklere yükselip Hilevne zemini titredi. Buradan güney tarafa,

Şoviçse kasabası menzili: Burada da beldenin ileri gelenleri pşaya büyük ziyafetler ettiler. Buradan kuzey tarafa gidip Kelp Kalesi menzilini geçip,

Büyük Köprez Yaylası Ovası menzili: Burada tüm atları çayıra salıp, paşa efendimiz bütün iş görmüş adamlar ile danışmalarda bulundu. Yağmalanan diyarlara yarar iş bilir pirbelik, yani kılavuzluk edip her dilden bilir adamları anılan yerlere çaşıt gönderip tüm sancak beylerine, "Ha desem, hazır

bulunun" diye hil'at-i fâhireler giydirip çeşit çeşit bağışlarda bulunduktan sonra bütün İslâm askerlerini asıl vatanlarına gönderdi. Ancak 8.000 adet seçkin kendi askeriyle Köprez Ovası'nda zevk u safâya başladık.

Allah'ın hikmeti 1071 [1661] yılının (---) daha sonra Âsitâne-i saadetde Köprülü Mehmed Paşa ağalarından Ali Ağa adlı bir binici ki saba rüzgârından doğmuş bir can kuşu bir çabuk binici muhteşem ağa ile padişah emri ve hatt-ı şerif gelip Köprez Ovası'nda Âsaf-ı Berhıyâ divanında hatt-ı hümâyûn okundu. Buyurmuşlar ki,

"Sen ki lalam Melek Ahmed Paşa'sın, Bihke Kalesi kaptanı (---) kulumu Zirinoğlu keferesi elinden 100 keseye kadar verip kurtar. 100 kese hazine-i âmiremden alıp elbette o kaptanı kurtarıp Der-i devletime gönderesin ki o serhadlerin işlerine dair danışmalar oluna. Ve eski günlerde yüce atalarımızdan kalma miras mülkümüz olan Kilis adlı kaleyi, kâfir elinde kaldığından onun yollarını, İspilet Kalesi bellerini ve Şibenik Kalesi yollarında olan açlık ve taşlık dağları, toplar ve arabalar geçecek yolları temizleyip her köy, kasaba ve kalelere zahire yığasın, *vesselâm*" diye hatt-ı şerif okununca,

Paşa efendimiz, "Emriniz baş üstüne" deyip o an tuğlar otak önüne dua ve senâ ile çıkıp kurbanlar kesilip fukaralara dağıtıldı ve Saltanat tarafından gelen kapucubaşıya 10 kese bağışlanıp yine Der-i devlet tarafına gönderildi.

Sonra paşa efendimiz tüm Bosna Eyaleti'nde olan beylerbeyiler, beyler ve alaybeylerine sıkı sıkı emirler yazılıp her sancak ve kazalara birer mükellef kapucubaşılar gidince hepsinden önce Hersek Sancağı valisi üç tuğlu vezir Tekeli Mustafa Paşa geldi ve bütün askeriyle Köprez Ovası'nın bir tarafına kondu. İzvornik Sancağı'yla Çengizâde (---) Paşa geldi. Çernik Sancağı'yla Pıraçalı Mustafa Paşa, Kırka Sancağı'yla Şehlâ Hüseyin Paşa, Pojega Sancağı'yla Sarhoşzâde İbrahim Paşa, Kilis

Sancağı Beyi Sarı İbrahim Bey geldi. Tüm Bosna Eyaleti'nde olan alaybeyleri ve bütün zeamet ve timar sahipleri padişah kanunu üzere tüm cebelüleri ile ve tüm sancak beylerinin askerleriyle toplam 31.600 adet pür-silâh İslâm askeri hazır oldular. Bosna Eyaleti'nde 78 adet kalelerin yarı neferleri ile paşanın 40 adet sekban ve sarıca bayraklarıyla 10.000 gönüllü, 10.000 adet komorcular ki kira beygirleri sahipleridir, 3.000 adet çerâhor, beldarân ve teberdarlar ile hepsi toplam 53.000 asker olup tüm zahire, yüklük ve cebehaneler ile toplar hazır olup,

(---) yılı (---) ayında Köprez Ovası'ndan Kilis, İspilet ve Şibenik kaleleri taraflarını yağma etmeye gittiğimiz kaleleri ve menzilleri bildirir

Evvelâ Köprez Ovası'ndan *bismillâh* ile kalkıp Şoviçse kasabasını geçip Hilevne Ovası menzili, oradan

Atlıbeyzâde menzili: Bu mahalde vezirler kanunu üzere paşanın otağı çevresini 170 adet sandalye sahibi kapucubaşılar çevirip çadır ve otaklarını kurup kondular. Diğer beyler de kollu kollarına kondular. Dört tarafa köşe köşe karakollar tayin olunup konaklanıldı.

Bu mahalde Bosna Sancağı askerine, bütün Müslüman gazilere öncü asker olması emr olundu. Hersek Sancağı'yla Tekeli Paşa geride kalan askere ardcı olmak ferman olundu ki, geride düşeni kaldıra ve kalanı askere yetiştire. Bütün ordu konaklayınca Tekelü Paşa asker ardında konalar, herkesten sonra göçeler ve bütün askeri görüp gözetip koruma ve gözetleme üzere *[143a]* olalar" diye yiğit vezirin fermanı çıktı.

Oradan sabahleyin Atlıbeyzâde Çiftliğinden kalkıp yine Hilevne Ovası'nın batısında Porolok Dağı adındaki Bîsütun ve Demâvend Dağı gibi o taşlık yerleri daha önce yazmıştık. Ama şimdi yine o yüksek taşh dağlardan şahî topları ve iki adet kolumburuna darbzenleri yüz bin zorluklarla aşırıp sekiz saatte

o sert taşları temizleyerek büyük Çetine Nehri'ni Baba Ahmed Köprüsü'nden geçip,

Çetine Nehri kenarı menzili: Yine bütün beylerbeyiler, beyler ve diğer askerler yerli yerlerinde karar ettiler. Bu menzile Paşa efendimiz gelirken o taşlık ve ormanlıklardan topları çektirirken orta kuşak ile kürksüz hareket ettiklerinden gayet yüreği yaralı olup kederli hareket ederek güçsüz kuvvetsiz dokuz tâkli otağına inip biraz dinlenerek uykuya vardılar. Bütün iç ağaları da *"Yolculuk bir fersah da olsa cehennemden bir parçadır"* anlamı üzere şiddetli yol elem ve sıkıntılarını çektiklerinden Ashâb-ı Kehf uykusuna dalmışlardı ve her biri birer çeşit uyku borusu çalmışlardı.

Baştan geçen korkulu ve tehlikeli hikâyeyi bildirir

Bu sırada otak nöbetçisi olan Ali Ağa da tüm tabileriyle naz uykusu vadisine varmışlar. İspilet cenerali adlı dinsiz melun tarafından bir müşrik paşayı şehit etmeye gelip otağın dört tarafını araştırıp perdenin arkasında gizli ne İlâhî zuhuratlar var idiğini anlamayıp, görse ki tüm asker *"Allah'ın emri ile ölünüz"* kabilesinden olup mest olup serilmiş yatarlar ki hepsi *"Uyku ölümün kardeşidir"*den olmuşlar. Sanki hepsi ölmüşler. Hemen dinsiz melun Uskok "Bre fırsat ganimettir" deyip otak sokaklarının birini söküp Melek Paşa'nın obası tarafına çekinmeden sakınmadan salınarak giderken,

Allah'ın hikmeti gülünç olay: İç ağalarından Abaza Merşan Yusuf, Abaza Arıt Ali ve Abaza Kamış Veli, bunlar bostancılar imiş. Abdest tazelemeye Paşa yanından dışarı çıkıp abdest almak için bu Abazalar çömelip dururlar, ama bunlar asla Türkçe bilmezler. Abaza diliyle bunlar kâfire derler ki,

"Bak bak âdemdir, bu karalık gecedir, davacı arz-ı hâldir, olur mudur?"

Çevirisi: "Baka baka adam, bu karanlık gecede davacı arzuhâli olur mu?"

"Âdem ne vardır? Paşa hasta yatar mıdır? Bu gece divandır, yokumdur?"

Çevirisi: "Bre adam, ne var? Paşa hasta yatıyor. Bu gece divan yoktur" Biri de darılip:

"Divane efendisi yoktur. Sen ne bu kadar gece gelirdir?"

Çevirisi: "Divan efendisi yoktur. Sen ne bu kadar ki gece gelirsin?"

"Sabahdır, olur mudur, divan kindisi olurum. Haçan dabul dubul dum dum çalardır, o zemen arz-ı hâldir, hâzır yapdır"

Çevirisi: "Sabah olunca ikindi divanı olup davul ve zurna dum dum çalınır. O zaman gelip arzuhâlini getir" derler.

Bunlar Abaza lehçeleriyle anılan Uskok keferesiyle söyleşirlerken meğer Paşa bu kalenderce saçma konuşmaları yattığı obadan duyup görse ki bir fedai Uskok kâfiri pür-silâh ve ateş parçasıdır. Hemen yiğit Paşa başı ucundan koca Hoş-kadem kılıcını kapıp obadan dışarı bir hoş-kadem ayağıyla sıçrayıp Uskokun kellesine öyle bir Melek satırı çekti ki felek kıskandı. Ama yine böyle iken anılan iki üç kölelerden başka bu kâfirin kesilmesinden bir adamın ruhları bile duymayıp derin uykuda yatarlardı. Meğer öldürülen kâfirin dışarıda 12 adet yunak ve yiğit adam yoldaşları var imiş. Onlar da otak içine bir yerden girip peşkircibaşı adlı Çerkes Şahbâz adındaki Şehnâz ve Gürcü Zülfikâr adındaki yiğit Ali gibi Zülfikâr'ını ellerine alıp bu iki namlı yiğitler 12 kefereye otak içinde kılıçlar vururken tüm iç ağaları içinde bir hay huy kopup 12 adet kâfirlerin kellelerini kesip yuvarladılar.

Hayy-ı Kadîr Allah'ın emriyle o an kılıç kullanan Paşa iyileşip Yusuf Kethüda'yı ve bütün ağaları içeri otağa davet edip ordu mollası ve tüm beyler huzurunda bir celb divanı etmiştir ki anlatılmaz. Önce hazinedarı çökerip boynunu vurmak istedi. Bütün ağalar ve beyler yer öpüp hazinedarı bin adet sopaya sulh edip bin kırbaç vurdular.

Sözün kısası, daha önce işinde olan Abazalardan ve peşkircibaşı ve Gürcü Zülfikâr'dan başka 380 *[143b]* adet

Enderûn oğlanına beşer yüz adet kızılcık hoşafı şerbetini içirip acısı tabanlarından çıktı. Ve otak nöbetçisi olan Mir Kapucubaşı ve 6 adet kapucuların affedilmesini tüm ağalar rica ettiler. Ancak ricaları kesinlikle kabul olunmayıp otağ önünde yedisinin de kellelerini yuvarladı. Halk arasında kimi "Eyi eyledi" ve kimi "Kötü eyledi" diye böyle sefer üzere türlü türlü dedikoduya sebep oldu. Paşa bu konuda çekinmedi ve mudara yoluna da gitmedi diye, bu içler acısı hâli bütün kapucubaşılar, 46 adet bölükbaşılar kısacası aşçıbaşı ve seyisbaşıya kadar kudurmuş akrebe dönüp Paşanın bu uygunsuz hareketinden gayet huzursuz ve ağalar tamamen gücenip kırılır oldular. Paşa gördü ki bütün ağa ve tabiler bu seferden yüz çevirir oldular. Sonunda bunlara ileriye dönük vaatlerde bulunarak teselli etti. O gün Çetine Nehri kıyısından kalkıp sekiz saatte giderken Sin Kalesi sol tarafımızda dağlar başında açıkta görünüp kaldı. Buradan,

Sultanzâde Çiftliği menzili: Harap yatar kale gibi bir hanedan imiş. Bu mahalde Şibenik Kalesi'ne giden çaşıtlar gelip "Hâlâ kâfirler Şibenik bağlarını bozmaya çıktılar" diye haber geldi. O an paşa göç borularını çalıp bu kadar asker ile o dar yollarda yüz bin sıkıntı çekerek üçüncü saatte,

Virba menzili: Latin dilinde söğüt ağaçlığı demektir. Bu mahalde bir berrak ve hoş âbıhayat su kenarında konuldu. İleri giden ince karavullarımız Şibenik Kalesi taraflarından 7 adet kâfir dilleri getirip söylettiklerinden sonra otak önünde yedisini de kelle paça edip kıllı kelleleri yuvarlanıp esirleri getiren gazilere ellişer guruş ve birer çelenk bağışlandı.

Daha sonra Virba menzilinden kalkıp 3.000 adet çerâhor dağcı reayaları konakçı ile önceden ileri gidip top yollarında meşelik, dar ve zor yerleri ve gayetle geçilmesi zor olan engebeli yerleri aştılar, ağaçlık, çalılık ve taşlık olan korkulu yollara Ebu Müslim baltası vurdular, bütün çer-çöp çalı ne varsa yaktılar. Mengerus fili cüssesi kadar kayalara keskin sirkeler döküp nice taşlar parça parça olup toz oldu. Ve o mahalle cihangir Paşa derya gibi asker ile o dar yere gelince hemen nakışlı sofra

kurdurup kahvaltı ederken bütün Müslüman gazilere "Koma kurtlarım" ve "Koma şahbazlarım" deyip anılan anayola bütün halkı üşürüp göz açıp kapayıncaya kadar o uzun ağaçlara, bütün çalılara, otlara ve çer çöplere Hacı Bektaş Velî anahtarı dedikleri yeniçeri baltası vurup bir anda bir geniş ve düzgün anayol ettirdi ki sanki Kâşân ve Kâşiyân yoludur. Daha sonra tüm toplar, bütün mühimmat ve ağırlıklar ve tüm İslâm askeri kolaylıkla geçtiler. Oradan,

Musik Bayırı menzili: Latin dilinde musik (---) demektir. Geçmiş senelerde bu zemin üzerinde kale gibi bir Hırvat köyü var imiş. Hâlâ yerde yatar harabedir. Ama bu yere Şibenik Kalesi yakın olduğundan hemen bir an içinde çevreye kat kat karakollar koyup bütün askerlere "gafil olmasınlar" diye alay çavuşları sıkı sıkı tenbih edip hazır duruldu.

Bu menzilde Atlıbeyzâde, Yenge Kırığı ve Gırbo Bölükbaşı adlı gaziler 800 adet pür-silâh cesur, korkusuz, hünerli, dilâver, yiğitler ile İspilet bağlarından ve başka kalelerin dağlarından 1.600 adet mugan-beçe güneş parçaları ki her biri birer maralî, ceylân ve nergis gözlü, şirin sözlü ve nurlu yüzlü mahbub ve mahbube oğlan ve kızlar getirdiler. Kâkülleri perişan, büklüm, büklüm, kıvrım kıvrım, ham kılıcı gazilerin kılıçlarını bellerine bağlayıcı güzel oğlanlar ki her biri birer ban ve kaptanzâdeler, güzellik burcunda dolunay mehpâreler ve yüzden aşkını el değmemiş, açılmamış, sim endam, gül dudaklı, peri yüzlü ve melek görünüşlü yıldız gibi parlak kızlar İslâm ordusu önünden geçirerek otağ önüne toplanıp bütün Müslüman gaziler bu ciğerköşelerin güzel yüzlerinin ışığına pervâne gibi toplanıp bütün âşıklar hû sesine yol buldurup her tarafaan "Yâ men hû" sesleri gelip gönlünde olan güçlü yiğitler kol kol olup kâfiristan vilâyetlerine çete ve poturalara giderlerdi. Sonra Musik Bayırından kalkılıp yine sarp dere ve kayalar arasında geçip sekiz saatte,

Virba Korusu menzili: Bu mahal Şibenik cenerallerinin *[144a]* avlağı bir söğütlük orman gölgeliği olduğundan bu mahalle Boşnaklar Virba Korusu, yani Söğüt Ormanı derler. Bu mahalde de 3.000 adet silâhlı gaziler Paşa efendimizden izin alıp çeteye gittiler. O gün gidip Lunçarik nahiyelerine yettiler. Ertesi gün bunlar da cengsiz cidalsiz o kadar ganimet mallarıyla İslâm ordusuna gelip bütün ganimetleri paşaya arz ettiler. Hemen Hazret-i Ömer kanunu üzere paşaya 800 esirden penciyek 200 adet seçkin, güzel, peri gibi ve Behzad'a denk oğlanlar ve kızlar alınıp geri kalanı tamamen gaziler elinde satıldı. Daha sonra anılan Virba Korusu adlı yerden kalkılıp,

Virpolise Vadisi menzili: Bu mahalde tedbirli paşa 7 yerde pusuya asker koyup 10.000 adet silâhlı, donanımlı ve mükemmel askere Yusuf Kethüda'yı serdar tayin eyleyip hil'at-i fâhire bağışlayıp kendileri burada ardcı ve hazır kalıp dört tarafa yarar karakollar kodu ve pusuda olan askerlere haberler gönderip "gâfil olman" dedi.

İslâm ordusunun ünlü Şibenik Kalesi'ne gittiğini bildirir

Bu Virpolise adlı mahalde o gece bütün gaziler helâlleşip tüm atlara yemlerini kestirip Şâfiî vakti olunca evvelâ Atlıbeyzâde, Çoltaroğlu, Tilki Bölükbaşı, Gırbo Bölükbaşı, Hasan Bölükbaşı ve Yenge Kırığı bölükbaşılar tamamı 1.800 adet yiğitler yaya pür-silâh karanlıkta ileri gittiler. Ardları sıra 2.000 seçkin salt eyersiz atlı yiğitler ile Bosna Alaybeyisi Gazi İsmail Bey ve Hersek alaybeyisi bu atlılara serdâr olup yavaş yavaş gitmede. Ve serdarımız Yusuf Kethüda da 5.000 yaya ve atlı yiğitler ile birlikte giderken sancak dibinde hakir Fetih suresini okuyup giderken Paşa efendimizin pusuya koduğu asker üstlerine uğrayıp sıkı sıkı tembihler edip ileri geçtik. Hanefî vakti olunca acelece sabah namazını kılıp hemen atlara binip dua ve senayı atların üzerinde edip yavaş yavaş giderken hemen ileride

bir Allah Allah sesleri ile bir tüfeng sesleri koptu. Derhâl onu gördük, geceden giden yayanlar har har soluyarak çıkageldiler.

"Bre medet, kâfir geliyor. Pusuya girin. Biz kaçamak verdik" deyip yıldırım gibi geçip gittiler. Biz de sol tarafta ve sağ tarafta serdarımızla bir sarp dereler içlerine pusuya girip hazır durduk.

Hemen saat bir büyük küme atlı ve yaya kâfirler geçti. Onların ardınca bir küme yayan ve bir küme 50 kadarı atlı kefereler geçip onlar da har har soluyup giderlerdi. Hemen beş on adet kâfirler kayalar üzerinde sıçrayıp giderlerken bizleri dereler içinde kat kat görünce hemen onları kovan kâfirlere "Bre geri dönün" diyesiye kalmadı, hemen bizim Yusuf Kethüdamız önce "Allah Allah" deyip at bırakınca hepimiz dal-satır olup aç kurd koyuna saldırır gibi ve saldırgan zağar gibi kâfirin ardına düşünce kâfir gördü ki kendi taraflarından Türk askeri gelir. Hemen çevrelerindeki yayanları kovmadan vazgeçip bizim üzerimize döndüler. Hemen bütün kâfirle allak bullak olup onlar bizlere, biz onlara bizler sokup kırarken ileri kaçan yayalarımız da geri dönüp kâfir iki asker arasında kaldılar, bütün kefere kayalar arasına serpişip yiğitçe ve cesurca gerçekten de iyi ceng ettiler.

"Bre bre koma kurtlarım" diye savaş ederken Allah'a hamd olsun Melek Paşa efendimizin pusuya koyduğu alaybeyinin biri kâfirin kamandığı kayalar üzerine çıkıp aşağıda olan küffâra onlar da kurşunu lanet yağmuru gibi yağdırdı. Sonunda kâfir kayalardan çıkıp tekrar üzerimize saldırıp köpek cengi etmeğe başladı. Ama melun küffâr kurşun ile yüzden fazla yiğitlerimizi haşladı. Yine bütün gaziler bu perişan hâle asla bakmayıp "Bre Allah Allah" diyerek tam iki saat ceng edip savaşıp murdar küffâr kaçmaya yüz tuttu. Bu kadar askerden biri can kurtaramayıp 510 kelle ve 40 diri, asker taze can buldu. Hemen bu hakir ve gösterişsiz Evliyâ ileride ince çetecilere iki atımla seğirtip varıp yetiştim ve bütün kâfirleri kırıp kelle-paça kırıp ettiğimizi onlara naklettiğimde bütün gaziler şükür secdesi edip dediler ki,

"Onlar bizim yanımızdan geçip bizi görmediler. Biz az adamlarız, onlar çokluk. Belki bize geriden yardım gelmeye diye onlara göz yumduk. Meğer onlar ecellerine *[144b]* seğirtirlermiş. *Elhamdülillah"* deyip her biri yedi başlı ejdere dönüp,

"Bre Evliyâ Çelebi kopara İhlâs-ı şerifi" deyip at bırakıp seğirterek 300 kadar kâfirler kayalar üzerinde meç ve kılıçlarını oynatıp kendiler de oynarlardı. Hemen bunların üzerlerine "Allah Allah" deyip at bıraktık. Hepsi yer yarılıp yere geçip kayboldular. "Bre âyâ bunlar nice oldu" diye ararken, meğer o kayalarda kuyulara girmişler. Biz ise kuyu var derken bir yiğidimizi kuyudan kurşunla vurup şehit eylediler. Hakir ölüsünü bir boş atıma yükleyip bir yaya yiğide verdim. Oradan yine seğirtip,

Karavulhane menzili: (---) tarihinde Tekeli Mustafa Paşa bu Şibenik Kalesi'ni 40 gün 40 gece dövdükte adı geçen paşanın tedbirsizliği ile kale altından fethedemeden hüsrana uğrayarak dönünce İslâm askerinin metris yerlerine eğimli bu karavulhaneyi yapıp sanki bir İskender Seddi etmiş. 70-80 adet balyemez ve 20'şer okka gülle atar kolumburuna topların güllelerini bizim üzerimize lânet yağmuru gibi yağdırdı. Bütün kâfirleri tabya duvarları üzerine dizilip hemen bütün duvarlarını haçlı Sanmarko bayraklarıyla süsledi. Bu hisarın tâ ortasında göklere baş çekmiş bir gemi direği üzerine makara ile bir çatal filandıra bayrak kaldırdı ki zerdûz yaldızının parıltısından insanoğlunun gözleri kamaşır.

Allah'a hamd olsun, onu gördük; bütün Müslüman gaziler serdarımızla bir yere toplanıp alay alay ve saf saf olup bütün kelleleri kosdaniçse adlı mızraklar üzerine takıp bölük bölük gelip bu Şibenik Kalesi altında çadırsız bütün askerler konakladılar ve esirlere kâfirlerin kellelerini yüzdürdüler. Daha sonra içlerine ot doldurup mızraklar üzerinde gezdirdiler. Küffâra rağmen Şibenik Kalesi'ne karşı bütün kelleleri ve esirleri dizdirdiler.

Pirinc Pirnik yapısı, yani Venedik diyarı kalesi, uğursuz kilise, Kahkaha seddi, yani Şibenik Hisarı'nın özellikleri

Bundukanî kavmi, yani kötü renkli Fireng, savaşçı Venedik vilâyetin keferelerinin tarihlerinde bu kaleyi ilk defa Venedik kavmine pirinc-pirim, yani ban ve hersek olan Pirinç Pirnik adlı bir kefere yapmıştır. Bu Venedik. tüm Hıristiyan milletleri kralları arasında ne kral, ne hersek, ne ban, ne çarna, ne çasar, ne iğranduka, ne irşek (---) (---) (---) ancak bunların zâbitlerine pirinc-pirim derler ki yaldız altınında bir bodurca Hacivat külâhlı resim ilk defa pirinc-pirim olan keferenin uğursuz suretidir. Ama baştaki sivri şekilli tâcları kendi bozuk inançlarınca Hazret-i İsa'nın mübarek ayağı çorabı ola ki Rıha şehrinde, yani Urfa şehrinde ellerine girmiş ola ve doğrudur. İşte bu Şibenik Kalesi'ni evvelki pirinc-pirim yapmıştır, ama Latin dilinde Şibenik (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Nice kere bu kaleyi diğer krallar kuşatıp dövmüşlerdir. Sonunda bir şey elde edemeden gitmişlerdir. Hatta (---) tarihinde İbrahim Han zamanında Tekeli Mustafa Paşa serdar-ı muazzam olup 40 gün 40 gece dövüp fetihsiz döndükten sonra Danilova adlı mahalde bir yüz karalığıyla bozguna uğrayıp bu kadar gaziler şehitlik şerbetini içtiler ve mübarek ruhları Illiyyîn cennetine gittiler. Beyt:

Edemez def' sakınmakla kazayı kimse
Bin sakınsan yine ön son olacak olsa gerek

sözü üzere

Takdîr-i ezel eyle imiş n'olsa gerek.

Bundan sonra yeri cehennem kâfirler bu kaleyi bir hâle koyup sanki İskender Seddi etmiştir, zira avcı elinden kurtulmuş ceylâna dönmüştür.

Şibenik Kalesi zeminini şekli: Venedik Körfezi kıyısında Kilis Sancağı toprağında Kırka Sancağı toprağıyla komşu bir kayalı ve fedai katanalı yerde beşgen şekilden uzunlamasına taş yapı güzel bir kaledir ki sanki inci gibi beyaz ve parlaktır. Ama

düşman kalesi olmak ile ne büyüklükte, kaç tabya, kaç kapısı ve kaç kiliseleri var malumum değildir, ama büyük kaledir. Varoşu deniz tarafınadır, kıble ve batı rüzgârı tarafları Körfez Denizidir. Ancak doğu ve kuzey tarafı karadır ki o taraflarda havalesi var. Metrise girecek yerlerini tamamen lağım etmiştir. Tekeli Paşa dövdüğü yerlere büyük hendekler ve tabyalar etmiştir.

Bu kara tarafı baştanbaşa bağ, bahçe ve gül ü gülistan idi. Ebu Müslim baltacıları elinden geçmiş gibi meyve ağaçlarını tamamen kırıp geçirdik. Genellikle meyve ağaçları zeytin, incir, nar, ayva ve üzüm fidanları ile süslenmişti. *[145a]*

Kale içinde kârgir yapı manastır çanlıkları belli idi. Kalenin bütün duvarları iç yüze eğridir. Kuşatma sırasında top güllesi tesir etmeye diye öyle eğri yapmıştır. Diğer Rum kaleleri gibi bu kalenin beden dişleri yoktur, ancak top delikleri ve mazgal delikleri çoktur.

.... (3.5 satır boş)...................

Bu sağlam kale altında biraz istirahat edip yemekten sonra bütün gaziler bir yere geldikten sonra serdarımızın fermanıyla nice gaziler av almak için tâ kalenin hendeği kenarına dek seğirtip asla ve kat'a ganimet bir şey bulmayıp eli boş dönmüşler iken Allah'ın hikmeti bağlar içinde sarhoş, bitkin, mahmur bir kâfiri esir tutup Yusuf Kethüda serdarımız huzuruna getirdiklerinde:

"Eğer beni azat ederseniz size bir büyük av diyeyim" deyince serdarımız:

"N'ola Muhammed hakkıyçün seni azat edeyim" dedikte, hemen kâfir eli kafasında iken dal taban olup "Ardıma düşün" diye Ayyâr gibi zıplayarak Şibenik'den doğu tarafa dağlar ve bağlar aşıp yarım saatte,

Fostiçse yapısı, yani mamur Ribniçse Kalesi'nin özellikleri

Latince Ribniçse (---) (---) demektir. Yapıcısı Bundukanî kefereleridir. Nice kere İslâm eline girmiş ve Süleyman Han

asrından beri kâfir elinde kalmıştır. Hâlâ Kilis toprağı ve Kırka toprağı ile komşudur. Kalesi, Körfez Denizi kıyısında dörtgen şekilli bir alçacık kaya üzere taş yapı güzel bir kaledir ki beyaz kuğu gibi parlak şekillidir. Hisar, içinde mahsur olan bizim reayalığımızdan Venedik'e bağlanan Uskok olan Şarik adlı kâfirin toplanma karargâhı, Hırvat ve Fireng eşkiyası derneğidir. Bu kâfirler bu mahalden her an Sin ve Kinin kalelerimizin çevrelerini vurup yağmalamadan geri durmazlar. Ancak bu kale anayoldan uzak geçilmesi zor bir yerde bulunduğundan üzerine varılmayıp küffâr elinde kaldı. Hemen bu kale kâfirleri bizim İslâm askerini görüp kale duvarları üzerine pencik esiri gibi açık-ça pür-silâh dizilip hazır durdular.

Bu kalenin batı tarafı deniz olup büyük bir limandır ki sanki liman boğazında bir kapı gibi daracık boğazdır. Bu limana 500 parça gemi sığar hayli geniş limandır ki bu limanın tâ ortasında Allah'ın emriyle bir kaya bulunup o kaya üzerinde bir küçük kulecik var. Bu kule çevresinde küçük büyük 30 adet kayıklar, firkate ve ıskanpaviyeler var idi ki sahiplerinin tamamı kale etrafında olan bağlarda içip eğlenmekte iken kale kuşatılınca kayık sahipleri tamamen bağlarda kalıp gizlendiler. Ama kayıklarda olan kâfirler bu kale kuşatmasını görüp hemen "Avanta" deyip liman boğazından dışarı çıkmaya can atarken hemen serdarımız Yusuf Kethüda liman ağzının sağına soluna beşer yüz tüfengli gönderip varan firkatelere kurşunu lânet yağmuru gibi yağdırıp asla bir gemi dışarı çıkamayıp yine liman ortasındaki kaleli adacığa geldiler. Birkaçı kalenin deniz tarafında kapısına yanaştılar. Sonra bütün gaziler canla başla kalenin her tarafından saldırarak cenge başladılar.

Allah'ın hikmeti küffâr cengde iken 200 kadar Hırvat yiğitleri soyunup denizde yüzerek kale dibindeki kayıkların büyüklerinden 3 tanesini yürütüp beri bizim tarafa getirdiler, ama içinde şarap, ekmek ve peynirden başka bir şey yok. Hemen bu gazilere Yusuf Kethüda beşer altın bağışlayınca bu gaziler gemilerin direkleri ve küreklerini gemilerin ipleriyle beş on adet

merdiven edip ve bağlarda büyük şarap fıçılarını açıktan yuvarlayıp kale altına getirdiler. Zira kurşun yağmur gibi yağdığından kaleden küffâr asla baş gösteremezler idi. Ondan dolayı bütün gaziler hiç çekinmeden ve korkmadan fıçıları ve anılan merdivenleri kaleye dayayıp kale üzerine çıktılar. Şarik adlı melun tam bir saat cesurca savaştı. Sonunda kurtuluşu kaçınakta buldu. Kale altında birkaç kayık ve firkateler var idi, onlara binip alarka olurken kale üstünden gaziler bunların gemilerine öyle kurşun vurdular. Gemilerinde yirmişer *[145b]* ve otuzar kefereler görünürken beşer altışar adam görünmeye başlayıp kürek çekip kaçmaya, baş gösterir başları kalmadı. Ne çare, ne hâl ise anılan adacığa yanaştılar.

Hemen gaziler daha önce alınan firkatelere şahbaz yiğitler dolup "Avanta" diye kâfirler üzerine varınca hemen kâfirler beş altı adet firkate ile boğaz ağzına can attılar, ama iki tarafta bin adet tüfengli kuş uçurmaya komazlar.

Hemen kale kaptanı kâfir Şarik ve diğer kefereler gemilerini baştan kara edip bağlara dökülünce bütün gaziler bu yayan kâfirler üzerine at bırakıp hepsini elleri kafalarında kelepçeldiler, zincirlediler ve bazılarını da kılıç yiyeceği ettiler. Gemileri kenarda kalınca 3 adet firkatelere de Hilevne yeniçerileri bindiler. Hemen ardından küçük adadan 3 firkateyi de kâfirleriyle alıp kenara gelip o 3 firkateye de gaziler doldu, toplam bu 9 adet firkate oldu, liman içinde 6 adet firkateler de ganimet mallarıyla alındı. Sözün kısası küçük büyük toplam 29 firkateden ancak biri boğaz ağzında atılan tüfenglerden kurtuldu ve nice kâfirler firkatelerden kendileri denize atıp boğuldu. Birkaç gemilerini ateşe vurduklarında içinde yaralı olan kâfirler, *"Hatalarından dolayı boğuldular, ateşe sokuldular" [Kur'ân,* Nuh 25] kesin nassı üzere niceleri suda boğuldu ve niceleri ateşte yandı.

Sözün kısası biz karadan atlarla gelip denizde olan kâfir gemilerini aldıktan sonra bağlar içinde üzüm devşirmeye çıkan kâfirler, avrat ve oğlan kurtulur mu?

Daha sonra kalede olan değerli eşyacıkları serdarımız, "Bunlar mîrî maldır" diye aldı. cebehanesinde toplam 300 adet tüfeng, 100 adet meç, kılıç, harbe ve nice bunun benzeri silâhları ve kıymetli kapları tüm komor beygirlerine yüklettirdi. 6 adet şahî topların her birini ikişer komor beygirlerine yükletip kalenin içinde kalan ganimet mallarını Müslüman gazilere "yağma" dedi. Bir anda hisar içini yerle bir edip sonunda ateşlerde yakıp hanelerini toprak ettiler. Tâ şu derece harap ettiler ki kalenin demir kapılarını bile söküp götürdüler.

29 adet firkatelerin top ve tüfenglerini, diğer mühimmatı levazımatları, demirleri ve yelkenlerini tüm gaziler alıp firkatelerin hepsini birbirlerine bağlayıp tamamını ateşe vurdular. Ama nice firkatede çok yaralı kâfirler var idi, hepsi cehennem ateşine girmezden önce yalan dünyanın ateşinde pişip kebap oldular. Niceleri can havliyle kendilerini denize atıp boğulduklarına bu âyet-i şerif delildir:

"...(Hızır) gemiyi deldi. Musa: Halkını boğmak için mi onu deldin? Gerçekten sen (ziyanı) büyük bir iş yaptın dedi." [Kur'ân, Kehf 71]. Bu hükmü kesin âyet üzere gemiler yanıp, halkı boğulup, yerleri cehennem oldu.

Bu kale tarafı ve gemiler halledildikten sonra bağlar içine, dağlar ve ırağlar içre kaçan sapık inançlı, melun ve müşrik keferelerin ardlarına tüm gaziler düşüp tavuk yerden darı devşirir gibi dağlarda ve bağlarda o kadar mahbub ve mahbube güneş parçası, mehpâreler buldular ki haddinden fazla ve kalem hesabından hariç ay parçası esirler alındı, ama dağlar içre bir Allah Allah sesi kopunca hemen serdarımız İsmail alaybeyi tayin eyledi ki bir cesur, güçlü yiğit ve yüzlerce savaşlarda kendini ispatlamış dengi az bulunur Tanrı eri arslandır, onu sancağı askeriyle tayin edip vardıklarında gördüler ki bir bağ duvarı içine 500 kadar kâfir denizden kaçamayıp karada kuruya kalmışlar. Can pazarlarına düşüp can u gönülden cenge devam ederler. Hemen İsmail alaybeyi,

"Bre gaziler, ayıp değil midir? Bre karış katış olalım, hovdur hov" deyip bütün gaziler kale gibi bağ duvarından içeri girip Müslümanlar ile kâfirler yüz-yüze olduklarında ateşli bir savaş ve kızgın bir uğraş olup Anadolu gazileri "Böyle namlı ceng görmedik" diye tanıklık ettiler, *Allah'a hamd olsun.*

Bu mahalde kâfirlerin de çoğu kılıçtan geçti. Ancak 7 adet şahbazımız şehitlik şerbetini içti. Bu şehitleri alıp bu kadar hûri gılmân, kızlar ve kadınlar ile ve 160 adet başbuğ firkate sahibi kaptan esirler ile Ribniçse Kalesi altında serdar huzuruna gelip gaziler kıyaslanmaz ihsanlar aldılar. Ama,

Gülünç hikâye

Hakir de birkaç yoldaşlarımızla dağlarda *[146a]* ve bağlarda av ve kelepircikler ararken bir bağ içinde, 5 adet serhad gazileri 10 adet esirleriyle bağda oturup kurulu bir sofrada içip eğlenip şarap içerek, esirlerine sanki evleri gibi kebap çevirterek zevk u safâ ederlerken hakir rast geledüştüm. Hemen bunlar hakiri görünce Boşnak lehçesiyle biri:

"Bre cele cânum, hoço çelo Allahı seversen kazı yiğit bir manca yeyelüz" deyince, gördüm ki ortada beyaz ekmek parçaları, kebaplar ve türlü türlü nefis nimetler var. Hemen attan inip:

"Gaziler avınız çok ola, gazalarınız kutlu, kollarınız kuvvetli, kullarınızın yüzleri ve gözleri nurlu ola" deyip ekmek yemeye başladım, zira kudurmuş köpekten fazla karnım aç idi. Biri:

"Bak a kazı yiğit, bu aş bizüm değildür, Allah efendimizindür. Bu esirlerimizin bağlarıdır. Bunda cümlesi manca yiyip şarap içerken Allahumuz bu mancayı ve bu şarabı bize ihsan eyledi. İçe benüm elimden şu şarabı" diye bir çanak şarap sununca, hakir:

"İçmem gaziler, atalarım ve dedelerim de tütün ve kahve dahi içmemişlerdir, değil ki ben şarap içem"

"Bre âdem, dinin aşkına ve Ali Murtaza aşkına içe şu şarabı, bula sevabı, yeye kebabı, bağışlaya babam ervahına sevabı" deyip nice ağır yeminler verdiler. Hakir:

"Bre kardaşlar, şarap haramdır. Ben bunu içmem, ama ekmek yerim" dediğimde,

"Kim bok yemiş ki bu şarap haramdır. Bu şarap gaza malıdır. Gaza malına haram diyen şu esirlerimüz gibi kâfir olurlar. Bu bizüm kanımız bahâsı malımız şarabımız, helâl-i zülâl gaza malıdır" dediler.

Hakir gördüm ki bir alay saf adamlar. Hemen kalkıp, "Dualar size gaziler" deyip gittim.

Onu gördüm, yarım saatten bunların beşini de esirleri olan kâfirler tepeleyip kâfirler ile bunların leşlerini serdarımızın huzuruna getirdiler. Akrabaları cesetlerini atlara yükleyip selâmete çıkardılar. Ama gerçekte bu Bosna serhaddinde yetişen cür'et sahibi cesur ve güçlü yiğitler bir serhadde yoktur. Hatta nice cenglerde bunlar ile yoldaş olmuşuz. Bu senenin cenginde bu serhad gazilerinin ettikleri yararlığı Rüstem, Sâm, Neriman etmemiştir. Hatta bu sevinçli seferde bunların aldığı mallar, değerli kumaşlar ve az bulunur metaı bir serhad halkı almamıştır. Ve bu gazada bunların bu toprağa gelesi kâfirlere verdikleri acıyı bir kimse vermemiştir. Bu askerler hep birlikte düşman üzerine deniz dalgası gibi coşup dalgalanıp yolları kat ederek uçarak geldiler. Sağda, solda, dağlar içinde pusu yerlerine gizlenmiş kılıç artığı olan kaçkınları kova kıra ve belde ve kasabalarını yakıp yıkıp yağmalayıp, halkını ağlatıp sığınak yerleri olan uğursuz hanelerini ateşlere yakıp içinde sarhoş olup uyuşmuş olan kefereler çoluk çocuklarıyla cızbız kebabı olup kül olurlardı.

Bu serhad gazileri kâfirlerin bu dere gözlerini sındırıp her ne yöne yönelseler *Allah'ın fazlı ile* zaferle gelirler. Allah hepsinden razı ola.

Daha sonra bu fetihlerin sevinç haberlerini, serdarımız Yusuf Kethüda Melek Ahmed Paşa efendimize gönderip güzel sözlü mektupları gelip,

"İnşaallah biz kapu askerimle Hilevne Ovası'na hareket ederim. Siz tüm askeriniz ile bir başka tarafları yağmalayıp sayısız avlar alıp esenliğe çıkasın" diye serdarımıza haber geldi. Hemen bu Ribniçse Kalesi altından kalkıp, daha önce beni azat ederseniz size av göstereyim, diyen kâfirin bağları çözüldü. *"Kerim ahdine uyar"* sözü üzere anılan kâfir serbest bırakılıp tüm asker ile toptan tekrar Şibenik Kalesi altında bir top menzili uzaklıkta konulup fethedilen (---) adet firkatelerin yelkenlerini gölgelik edip, orada bir gece konuk olduk, ama kanlar yuttuk. Allah'a hamd olsun bir şey olmayıp sabahleyin Şibenik Kalesi altından büyük bir alay ile kalkıldı. Bütün kelleleri sırıklar üzerine saplayıp bütün esirleri ayakları bağlı, gönülleri yaralı ve kırık dökük sürü sürü geçirirken kaleden asla bir top atmayıp kale duvarları üzerinde kat kat seyirci kâfirler idi, oradan geçip kuzey tarafa gâh dağlık ve gâh bağlık geçerek,

Uçsuz bucaksız Danilova Sahrası'nın özellikleri

Danil adında bir kefere ismiyle isimlenmiş güzel bir ovadır ki sanki Kosova Ovası'dır. Boşnakça'da, yani Latin dilinde Danil (---) derler. Bu gece burada yatıp bütün gazilere "gâfil olman" denilip *[146b]* dörtr tarafa ve tâ Şibenik Kalesi altlarına kadar ince karakollar konup gülbâng-ı Muhammedîler çekilip konaklanıldı. Bütün kafa kelleleri yine kâfir esirlerimize soydurup kafalarını birer ağaç kazıklara takıp derilerini otlar ile doldurup bütün esirleri elleri kafalarına bağlayıp rahatça yattık. Ama o gece Şibenik Kalesi binden fazla balyemez toplar attı, beş binden fazla meş'aleler yaktı, türlü türlü çırağanlar etti ve nice bin adet havayî fişekler attı. Meğer bu sevinçli gazada kırdığımız

kâfirlerin uğursuz ruhlarını şenlik ateşleriyle yâd ve akrabalarını şâd etti.

Bu savaşın fethine tarih budur ki, hakir Evliyâ-yı fakir güftesi:

Bi-hamdillah bu ceng içre aceb feth-i fütûh oldu
Şibenik kâfirinin ekseri makyûd u katl oldu
Karavulunu kırdık ibtidâ Allahu ekberden
Sadâ-yı na'ra-i Allahu ekber çıktı askerden
Leb-i deryada ey ceng eyledik hakkâ dilîrâne
Tüfeng-endâz olanlar sürdüler atını meydane
Kimi dendân-ı tîğdan geçdi, kimi gark-ı deryadır
Bizi mansûr u mesrûr eyleyen Fettâh Mevlâdır
Kenar-ı bahre düşmüş kalesi Ribniçse'ye vardık
Amân vermeyuben feth eyleyip kâfirlerin kırdık
Nice keştîlerin ahz eyleyip ıhrâk-ı nâr ettik
Nice mal-ı ganâ'im aluben çoğun esir ettik
Senindir devlet ü nusret duanı Hak kabul etti
Kırup kâfirleri gazilerin de ey gaza etti
Zaman-ı devletinde çok gaza oldu ve çok olur
Yakıncakta Venedik kâfiri de ser-nigûn olur
Ne yere azm edersen yâverin olsun ricâlullah
Seninle cümle cündullah sana verildi seyfullah
İlahî mu'cizât-ı Mustafa hakkı bu sâl içre
Ne Zadra ne Kotur kalmaya feth ola bu bahr içre
Hudâ yâ dâr-ı dünyâ durduğunca ber-murad eyle
Dü âlem içre fethi nusretiyle yüzün ak eyle
Bu cenge Evliyâ tarih ne ola dedi rızâyî
Biri kalkup dedi yaz tarihine böyle gazayı

Sene 1071

Daha sonra bu Danilova Sahrası'ndan kalkıp üç saat seğirtip,

Alina kilisesi, yani Mandalina Kalesi'nin özellikleri

Latin dilinde (---) (---) (---) demektir. Alina adında bir pirinc-pirim kızı yapmıştır. Süleyman Han zamanında Hüsrev Bey feth eylemişti, ancak yine küffâr istilâ edip hâlâ küffâr elinde kalmıştır. Kırka Sancağı toprağıyla komşudur. Kalesi, deniz kıyısında bir sarp kaya üzerinde beyaz bir küçük kaledir, ama Hırvatistan iskelesi olduğundan çok kâfirleri vardır, ama deniz kıyısı varoşu kıbleye bakan bir şirin büyük şehirdir ki göklere baş çekmiş çan kuleli milleri var.

Bağ ve bahçesinin haddi sayısı yok iken bu kadar bin İslâm askeri bu bağlarda konup çeşit çeşit sulu meyvelerini yedikten sonra bütün İrem bağlarına Ebâ Müslim baltası üşürüp harap ettiler. Zira yeri cehennem kâfirler, askerlerin geleceğinden haberdar olunca asla av cinsi bir şey bulunmayıp bağları ve bahçeleri yerle bir oldu. Oradan kıble yönüne giderken bağlar içre ancak 10 adet beygirler avlanıp sürdük.

Sonra askerin yarısı Danilova'dan kalkıp bu mahalde iki asker bir yere toplanıp onlarda da bir ganimet malı bulamayıp boş geldiler.

Daha sonra Danilova Sahrası'nın kıblesi tarafına gidilip orada konaklanılınca bütün iş erleri ve serhad ihtiyarları ile "... *(Yapacağın) işler hakkında onlara danış.*" *[Kur'ân,* Âl-i İmrân 159] âyeti hükmünce tüm yaşlı, iş görmüş baba-yı âlem kokonos kocalar ile danışmalar edip,

"Allah'a hamd olsun, kâfiri kırdık geçirdik. Bir yerden baş göstermeye güçleri yoktur. Hemen Marina taraflarına 10.000 yiğit çıplak atlıya İsmail alaybeyini serdar edelim. Belki çok esir ve ganimet malları ile geleler" denilince, hemen İslâm askeri içinden 8.000 atlı ve 3.000 adet seçkin yaya Hırvat yiğitleri seçilip gülbâng-ı Muhammedî çekilip İsmail Bey sancağı açılıp,

Marina taraflarına gittiğimiz menzilleri bildirir

Evvelâ Danilova Sahrası'ndan güney tarafa bir dar boğaza girdiğimizde boğaz ağzına 500 tüfengli yiğidi pusu yerlerine koyup oradan içeri boğaza girip tam beş saatte,

Sağlam Marina Kalesi'nin özellikleri

Pirinc-pirim kızlarından Marina adında bir melike yaptığından onun ismiyle anılan güzel kaledir. Nice kere geçmişin beyleri fethetmiştir. Özellikle 1070'de [1660] Gazi Seydî Ahmed Paşa feth edip ateşe verdiği malumumuzdur. Daha sonra yeri cehennem kâfirin kararı kalmayıp o sene bu kaleyi imar edip hâlâ küffâr elinde bir sarp, sağlam ve süslü kaledir.

Kalesinin şekli:

.... (1 satır boş)...................

Acayip Kamin Kalesi'nin özellikleri

Hırvat kefereleri yapısıdır. 943 [1536/7] yılında Gazi Murad Bey fethidir ve Kırka Sancağı toprağındadır.

Kalesinin şekli: Dörtgen şeklinde bir küçük taş yapıdır ve zemini dahi sâfî taşlık olduğundan Latin dilinde taşlığa "Kamin" derler. O isim ile isimlenen güzel bir kaledir. *[147a]*

Cihad yurdu, yani sağlam Kaminkrad Kalesi'nin özellikleri

Bazıları Kamingrad derler. Latin dilinde sarp taşlık demektir. Yapıcısı Venedik pirinc-pirimleridir. 947 [1540] tarihinde Gazi Malkoç Bey, Hırvat elinden savaşla fethetmiştir.

.... (1.5 satır boş)...................

Bu mahallerin sarp dağlarının mağaralarına bütün kâfirler mallarıyla menâlleriyle girip kapandıklarından ve geçen senede Seydî Ahmed Paşa yağmalayıp talan ettiğinden bir ganimet malı bulamayıp elimiz boş geri döndük. Bir günde yine Danilova'da serdarımızla müşerref olunca bütün gazilerimize yemin verdiler ki, "Aldığınız av ve ganimetleri ileri Hilevne'ye göndermediniz

mi?" dediler. Bu hâl üzre Danilova'dan kalkıp kıbleye doğru sahralar içinde sekiz saat gidip,

Bilginler beldesi, yani taht merkezi, büyük şehir Dirniş Kalesi'nin özellikleri

Tâ İskender-i Kübrâ zamanında karakolhane için yapılmış bir küçük kale imiş. Suyu ve havasının tatlılığından ve amber kokulu pâk toprağının verimli olduğundan Hırvat, İslovin ve Dodoşka kavimleri taşlık yerlerden kaçıp bu ekinlikleri güzel ve pâk toprağı beğenilen bu geniş ve verimli zeminde yerleşip çoğalarak bu değerli yeri imar edip büyük şehir olur. Daha sonra 944 [1537/8] tarihinde bu mamur şehir için Osmanlı aç gözlülük edip yazılan senede Gazi Hüsrev Paşa bu şehrin çevresini fethederek Dirniş şehrinin çevresini kılıçla harap ve hanelerini yıkıp baykuş ve karga meskeni ederek bu Dirniş şehrine bir iş oldu ki yokluk ve kıtlıktan işleri karışık oldu. Sonunda hisar içinde sığınmış olan kâfirler krallarına, başları dumanlı ve her an bütün kapıları kapalı olup bir şekilde kalede bir an durmaya imkân olmadığını bildirip o an imansız kral 40.000 namlı asker ile Dirniş şehrine gelip yardım eder. Hersek Sancağı'nda Ahmed Paşa bu işten haberdar olup Gazi Hüsrev Bey'e, Malkoç Bey'e, Murad Bey'e, Bektaş Bey'e, İzvornik Beyi Pılak Bey'e ve bunun benzeri nice beylere ve serhad gazilerinin yürekli, cesur yiğit şahbazlarına haber gönderip 33.000 seçkin *"Benim, başkası değil!"* diyen yarar, cesur ve akranları az bulunur yiğitler ile at sürüp bir gece Şâfiî vaktinde Dirniş Kalesi altında sarhoş serilmiş yatarlarken bütün gaziler gece esvaplarıyla kâfire gece baskını edip kâfire bir Ahmedî kılıcı öyle vururlar ki kâfir kellelerinden akan insan kanı kelleyi kelle üstüne yuvarlayıp gider. Kılıç artığı olan kâfirler kaçıp dağlara ve mağaralara girer. Bu cengde bile bulunan 149 yaşında bir yaşlıdan bu hakir bu cengin özelliklerini dinlediğimde onlar buyururlar ki,

"Bu Dirniş gazasında Müslümanlar ve kâfirler Şâfiî vaktinde yaka yakaya gelip top tüfeng atılmadan bir şiddetli savaş ve öyle

bir uğraş olmuştur ki göklerde melekler kıskanmışlardır. Daha sonra kâfirler hisar içinden "Aman ey güzîde-i Âl-i Osman" deyip Dirniş Kalesi'ni Ahmed Paşa ve Hüsrev Bey'e teslim edip bütün kâfirler Şibenik Kalesi'ne gider. Bu Dirniş Kalesi Bosna serhaddinde başka sancak yazılır. Sonra dahi fazla mamur olup sanki İrem bağı olur. Allah'ın hikmeti (---) tarihinde Sultan İbrahim Han asrında Girit Adası'nda Hanya Kalesi Silahdar Yusuf Paşa eliyle fethedilince o yiğit vezir bu Dirniş nahiyelerinden Hırvat toprağında doğduğundan Venedik küffârı o vezire rağmen donanmasıyla İspilet Kalesi ve Şibenik Kalesi'nden asker döküp Kilis ve Kırka sancaklarından 1400 adet kaleleri istilâ eder. O uğursuz yılda bu Dirniş şehrini de tam 70 günde harap, halkını kebap edip böyle büyük bir şehir Âl-i Osman devletinde yerde yatar. Daha önce öyle mamurmuş ki hâlâ gördüğümüz kadarıyla Hırvatistan'ın Mısır'ı imiş. Öncesini gören gaziler:

"Bu şehirde beşer onar kere 100 bin guruşa malik yüzden *fazla zengin bezirgânlar var* imiş. 10 bin guruşa malik olan adamlara fakirdir, diye zekat verip her sene bu şehirden yüzer ve yüz ellişer adam hacc-ı şerife gidermiş ve 300 adet hanedân sahibi adamlar var imiş. Hâlâ haneleri kale gibi durur, zira bu şehirde asla ağaç yapı yoktur. Baştan başa kârgir yapılardır. Hatta bütün han, cami, mescit, imaret ve medreseleri ve dükkân bedestenleri durur. Ama tüm kurşun örtülerini kâfir alıp bütün cami ve medreselerinin mihraplarına pislikler sürmüşler. Bağlarının, cennet bahçelerinin ve gülistanının hesabını Feyyâz-ı Mutlak olan Allah bilir, zira âlemlerin mutlak yaratıcısı O'dur. Hâlâ bütün bağlar, bostanlar, bahçeler ve tarlalar kendi bitip kendisi ve buğdayı bitip yiter. Kâfirler Müslümanlar varamaz. Kâfirler de Müslümanlar derdinden gelemez. Ancak arada kalmış zehirli yılan, akrep ve çıyanlı bir şehirdir. *[147b]*

Dirniş Kalesi zemini ve şeklini bildirir

Kalesi biraz taşlıca bir vadi içinde bir yalçın alçacık kaya üzerinde beşgen şeklinden uzunlamasına bir kaleciktir ki o kadar büyük sur değildir, ama yalan haramdır, adımlamadım. Dibinden (---) nehri akar, küçük bir sudur. Doğu tarafta Gılamuc Dağlarından ve İzmiyan Dağı bellerinden doğup Kotarlar adlı yere yakın Venedik Körfezine karışır. Hâlâ bu şehrin halkı Zadvorya Kalesi'nde, Kinin Kalesi'nde ve Sin Kalesi'nde sinip sine (mezara) girmişlerdir, ama Sin zeminine girmeyenler "Âh Dirniş hayat vadisi" diye iç çekerler. Allah imar ede.

Bu Dirniş Kalesi'ne Kinin Kalesi'nden yakın mamur kale yoktur. Hatta bu sevinçli Şibenik gazasında bu şehirde bir gece yatıp Şibenik cenginde bütün şehit olan gazilerimiz bu Dirniş şehri mezarlığında gömdüğümüzde akrabaları Hırvat diliyle ağladıklarını gördüğümüzde gülmekten aklımız gitti ve camilerinde "Âh bizim Hırvat kaneleri" diye ibadet edip ağladıklarında bu da seyirlik idi. Ve Hırvat diline Fâtiha tercüme edip namazda okurlar, ama düzgün ve güzel çevirmişler. Gerçekten de Hırvat dili ve Latin dili eski dildir.

Evvelâ Hırvat dili, Latin dilidir, ama Hırvat'ın başka özel lehçesi, deyim ve terimleri vardır. Ancak Hırvat, Boşnak, Sırp, Bulgar, Voynuk, İslovin, Dodoşka, Korol, Leh, Çek, Lipka, Rus, Maskov ve Heştek Müslümanları, bu yazılan bütün milletler Latince konuşurlar. Heştek'den ve Lipka'dan başkası Mesih milletinden olup hepsi Latince konuşurlar, ama her birinin birer çeşit ıstılâhları ve lehçeleri vardır.

Hırvat dilinde sayılar böyledir:

yedno	*dıva*	*tıri*	*çetri*	*peyte*
1	2	3	4	5

şest	*sedm*	*osam*	*devet*	*deset*
6	7	8	9	10

kıruh	*voda*	*mesa*	*sir*
ekmek	su	et	peynir

kapula	*luka*	*yanye*	*ovça*
soğan	sarmısak	kuzu	koyun

ovat	*kopriva*	*korda*	*bırada*
koç	ısırgan dikeni	kılıç	sakal

buşka	*pistole*	*vırba*	*most*
tüfeng	küçük tüfeng	söğüt	köprü

Hoda vamo.	*isfik*	*Otkudaydeş?*	*Kamo ideş?*
Gel beri.	mum	Nereden gelirsin?	Nereye gidersin?

İdi donesi kurba zop.	*Neme tako mi boğa.*
Var getir kahbe arpa.	Yoktur vallahi.

Donesi ubyemti kurva.	*Day mni.*
Getir yoksa öldürürüm kahbe.	Bana ver.

yedno put	*erdile*	*davidim*	*Yli makahna?*
bir kere	pıyâzdan (?)	göreyim	Yumuşak mıdır?

Mlyum tye.	*Tako ti boga*	*Day mni.*	*yedno picka*
Seni severim.	Allah içün.	Bana ver.	bir.m

Dahi nice bin çeşit kelimeleri var, ama bu kadarla yetindik, hemen gereksiz yazılmış olmaya.

Sonra harap Dirniş şehrinden kalkıp bir gece karakollar ile,

Zop Deresi, yani Arpa Deresi menzili: Buradan yine kıble tarafına gidip,

Çetine Nehri kenarı menzili: Buradan Çetine Nehri kenarıyla yine kıble tarafına gidip üç saatte,

Baba Ahmed Kulesi menzili: Bütün Müslüman gaziler hissesinden Baba Ahmed'e bir esir verilip, sabahleyin Porolok Dağını aşarken Hilevne Ovası'nda paşaya müjde haberleri gidip, oradan aşağı Hilevne Ovası'na inilince bütün paşa askeri ve vilâyet halkı karşılamaya çıkıp büyük bir alay ile yavaş yavaş,

Hilevne Ovası menzili: Bütün esirleri, ganimet mallarını ve toplam (---) adet kelleleri sırıklar üzerinde paşanın otağı önünde sıraladılar. Vezir divanında bütün beylerbeyiler, beyler ve bütün iş erleri ihtiyarlar, tamamı 70 adet sırmalı, altınlı hil'at-i fâhireler giyip 400 adet gazilerin başlarına gümüş çelenkler takılıp diğer gazilerin hepsine 3 kese guruş bağışlanıp kaleden bir yaylım top ve tüfengler atılıp şenlikler oldu.

Sonra bütün mîrîye ait cebehane cinsi eşyaları adaletli paşa Hilevne Kalesi cebehanesine gönderip bütün gaziler arasında tüm ganimet malları satıldı. Elde edilen bütün gelirler Müslüman gaziler bayrak ve bayrak kardeş payı edip öşr-i sultanîsini kanunları üzere Melek Ahmed Paşa'ya hisse verdiler. Şundan belli ola ki, ne kadar mal Melek Paşa'ya pençik öşrü verildi denirse bütün küçük büyük esirlerden hemen (---) (---) (---) adet ay parçası, güneş parçası oğlan, kız, kadın *[148a]* ve 7 adet kaptan kefereleri pençik düştü. Silâh âletleri, değerli kumaşlar, nadir ipekler, gümüş ve bakır kap-kacak mallarından paşaya Hazret-i Ömer öşrü 9 kese ulaştı. Ve (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Sonra 7 gün Hilevne Ovası'nda konaklayıp toplam (---) (---) adet kelleleri tuzlayıp çuvallar içine doldurup 7 adet kaptanların trompete boruları, sancak ve haçlı bayraklarını İlmî Ağa adlı

namlı, gerçekten de ilim sahibi bir nâm u kâm sahibi ağaya 3 kese harcırah verip tüm kelle ve kaptanları ve cebehane tüfengleri arz edip Der-i devlete yollandılar. Paşa ertesi gün Hilevne Ovası'ndan kalkıp,

Çemenzar ve lâlezar Köprez Ovası menzili: Burada paşa efendimiz kendi tabilerine ve bölükbaşılarına da hil'at-i fâhireler giydirip başlarına çelenkler takıp türlü türlü ihsanlar edip hakire dahi 3 esir, 3 at ve 100 sikke-i hasene altın bağışladı. Bütün atlar çayıra bağlanıp yedinci gün,

İşbu 1071 [1661] senesinin (---) ayında Köprez Ovası'ndan Bosna Eyaleti'ne devre çıkıp Banaluka şehrine gittiğimizi bildirir

Evvelâ Köprez'den Şuviçse kasabası, oradan üç saat gidip,

Duna kasabası: Bu kasabaya hakir asla uğramamıştım. *Meğer bir İrem bağı gibi mamur kasabacık imiş. Kilis Sancağı* toprağında 400 adet taş ve kayagan örtülü kârgir yapı haneleri, bir mükellef camii, mescitleri, bir hanı, bir ufak tefek hamamı ve 10 adet dükkânları... Buradan beş saatte,

Moşkoblad Köyü menzili: Bu da Kilis toprağında bakımlı ve süslü köydür. *Âbıhayat suları ve yemyeşil yerleri çoktur.* Buradan üç saatte yine,

Hilevne Ovası menzili: Burada Melek Ahmed Paşa derya gibi askeriyle konunca çevrede olan tüm kâfiristan kalelerine korku ve ürküntü düşüp, "Yine elbette bir tarafı yağmalayıp yakıp yıkar " *diye korkup çekindiklerinden bütün* âsî kalelerinden elçiler ve hesapsız değerli hediyeler gelmeye başladı.

İbtidâ güney tarafta Hersek Sancağı'nda Mostar şehrine yakın Lepoşka vilâyeti, yani (---) kâfirlerinden 10 kese ve 50 komor beygiri yükü külçe külçe tekerlek gibi saf baldan lezzetli külçe incirleri geldi. Adamlarına ve keferelerine gayet iltifatlar olunup "Âdâbınızla olun" diye tenbih edilip sıkılandı.

Sonra Kilis Kalesi civarında Pirmorya vilâyeti kâfirlerinden Müslüman kapu kethüdaları ve 3 adet kefere kaptanları 10 kese, üzüm, incir ve kahve ve 20 adet Müslüman esirleri getirip, "Fireng elinden kurtulduk" diye bağlılık yüzünü gösterdiler, ama gerçeği esirlerden sorduk. Venedik adalarını vurup bu ümmet-i Muhammed'i kurtarmışlar. Paşa bunlara dahi hayli izzet ve ikram etti.

Ertesi gün Şibenik Kalesi'nden bir kaptan 5 kese, 20 pastav saya çuka ve 3.000 Venedik altını hediyeler getirip, bizim Şibenik yakınında Ribniçse Kalesi'nden aldığımız Şarik kâfiri, bağ beyi kâfirini ve 7 baş malum kâfirleri bahalarıyla istediler. Yedisini de 70.000 guruşa serbest bırakıp elçilerine teslim edildi. Şibenik ceneraline paşa da hediyeleriyle Selim Ağa'yı gönderip, onlardan gelen bir kâfiri Selim Ağa'ya bedel rehin alıkoyup Selim Ağa gösteriş ve haşmetiyle Şibenik Kalesi'ne gitti.

Zadra Kalesi'nden, Zirin vilâyetinden Began Vilâyetinden, Nadaj vilâyetinden (---) vilâyeti oğlundan, İslovin Vilâyetinden, Mükmüri Vvilâyetinden, Dodoşka Vilâyetinden, Moran Vilâyetinden, kısıcası 19 banlık ve herseklik yerden hepsinin elçileri beşer, onar ve on beşer adet kese guruş ile ve bu kadar kıymetli cevahir cinsi türlü türlü hediye eşyalar ile ve kırkar ellişer pastav renkli çukalar ve süslü tüfengler getirdiler. Bütün bu gelen elçilere mertebelerince izzet ve ikramlar olunup paşadan da onlara bazı hediyeler ile birer ağa dostluk mektupları götürdü.

Ertesi gün sabahleyin İspilet cenerali adlı melunun da 10 kese, 20 pastav elvan çukalar, 10 top dîbâ *[148b]* ve nice sanatlı gümüş kap şamdanlar hediyesiyle 21 adet ümmet-i Muhammed esirleri ki, daha önce İspilet altında esir olmuşlardı, Allah'a hamd olsun onlar gelip paşa efendimiz bütün hediyelerinden fazla bu ümmet-i Muhammed'in kurtulduğuna sevinip serdar divanında, gelen mektupların tercümeleri okundu. Öyle yazmış ki,

"Amân el-amân ey güzîde-i Âl-i Osman, bir dahi sizin ateşlerde yaktığınız ve yıkıp bıraktığınız Marina Kalesi'ni,

Ribniçse Kalesi'ni, Kamin Kalesi'ni ve (---) (---) (---) (---) (---) Bütün bu kaleleri İsa ve Meryem'e ahd olsun bir daha tamir etmeyip içlerine asker komayalım" diye aman kâğıtları geldi. Tedbirli, Aristo akıllı Paşa bu söz üzere sulhname ve ahidnameler yazılıp Dilâver Ağa'yı Kilis ceneraline ve hakiri İspilet ceneraline göndermeye ferman edip hakir de pâk hizmetçilerimle hazır olup mektupları aldım. Ertesi seher vakti paşanın elini öpüp,

Hilevne Ovası'ndan Venedik vilâyetine gittiğimizi bildirir

Evvelâ Hilevne'den o gün anılan Porolok Dağını aşıp,

Baba Ahmed Kalesi menzili: Orada nice haberler alıp ertesi gün yine batı tarafa giderken Baba Ahmed oğlu Baba İsmail bize yoldaş olmaya gelince dünya benim oldu. Oradan 12 saatte zorluklar çekerek,

Sin Kalesi menzili: Daha önce anlatılmıştır. Buradan kıble yönüne sarp dereli ve kayalı tehlikeli yerleri altı saatte aşıp,

Müslüman binası, yani Solin Kalesi'nin özellikleri

Daha önce kefere zamanında bir mamur sağlam hisar idi. Sonu kötü kâfirler bu kaleyi Türk alırsa Kilis Kalesi'nin yolunu kesip Kilis Kalesi'ne zarar verir diye bu sağlam kaleyi önceki yıllarda temelinden yıkmıştı. Ancak yine kötü renkli Fireng yapısıdır. Boşnakça solin (---) demektir.

Daha sonra 941 [1534/5] tarihinde Gazi Hüsrev Bey Kilis Kalesi'ne zafer bulmak için rikâb-ı hümâyûna arz edip arzı kabul edilip bu Solin Kalesi'nin temeli üzerine dörtgen şekilli sağlam bir taş kale inşa edip içine er ve yeterli cebehane koyduğunda, hemen o şehir tamam olmadan 40.000 adet cünüp Hıristiyan askerleri İspilet Kalesi tarafından gelip Solin Kalesi'ni soluyarak kuşatırlar. Hemen Murad Voyvoda, Hüsrev Bey ve 8 adet beyler de 10.000 asker ile kâfire yetişip Allah'ın emriyle Rim Papa

askerini de ilk başta kırıp ardından diğer kâfirleri da tâ denize kadar kova kıra kılıç artığı olan Hıristiyanlar denizde boğulurlar. Solin Kalesi kâfir elinden kurtulduktan başka Kilis Kalesi'ni de bu yüzden kuşatıp 943 [1536/7] tarihinde Kilis Kalesi Gazi Hüsrev Bey eliyle fethedildi.

İilk defa hisar içine Gazi Murad Bey hâkim olmuştur. Ondan sonra bu Solin Kalesi daha fazla imar olmuştur. Yüksek bir tepe üzerinde güzel bir taş yapıdır, ama hâlâ 1055 [1645] tarihinden beri kâfir elinde kalmıştır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Oradan altı saatte güney tarafa gidip,

Kilis Kalesi menzili: Daha önce Melek Ahmed Paşa efendimizle Kilis Kalesi'ne gelip yanına varılmadı, ama şimdi aşağı nazaretesine (karantina) bizi ve Dilâver Ağa'yı kondurup Kilis cenerali olan melun bizlere kalede bir kâfir ziyâfeti edip kaleye çıkarken yaya gidip canımızdan bıkıp tam bir saatte çıktık. Ancak batı tarafa bakan bir küçük kapısı var.

Hisar içinde tahminen 150 adet küçük haneler var ve bir Süleyman Han Camii var. Ancak hâlâ kilise edip minaresinin kubbesini yıkıp şerefesi içine bir çanlık yapmışlar. Büyük bir çanı var ki bize rağmen nice kere çanı çaldılar. cebehanesinin mühimmat ve levazımatı gayet çoktur ve 800 adet kefereden fazla yoktur.

Burada Murad Ağa paşanın barış mektubunu cenerale verdi, öpüp başına koyup bizlere, "Safâ geldiniz" diye çok çok saygı gösterdi. Mektubu çevirip okuduğunda "Estağfirullah, biz kale yapmazız. Hemen bizim elimizde olanlara siz göz dikmeyesiniz" deyip, yemekten sonra "Safâ geldiniz" diye 40 pâre balyemez toplar attı ki dört tarafta olan kayalar parça parça olup döküldü. Oradan hakir İspilet ceneraline giderim diye aşağı (---) indim. Ardım sıra 100 guruş ve 5 donluk saya çuka verip onlar (---)

.... (1 satır boş).................... *[149a]*

Oradan yine batı tarafa giderken Kilis deresi kenarında değirmenleri geçip,

Milletsiz yer, yani İspilet Kalesi'nin özellikleri

Kale belli olunca ileriye Baba Ahmed oğlu Baba İsmail Ağa'yı gönderip onu gördük. Bin kadar yaya tüfengli ve 400 kadar atlı kefere bizi karşılamaya çıkıp bizi alay ile kalenin aşağı varoşunda nazarete adlı bir donanımlı ve mükemmel konukevi döşeyip orada konuk olduğumuz saat kaleden heybet göstermek için bin pâre top atıp şenlikler etti. Ardınca 200 adet soltat murtat tüfengli kefereler ile şehzâde gibi bir beyzade civan yiğit hizmetimize memur olup 40-50 adet fağfurî tabaklar ile türlü türlü kahvaltı hazır yemekler gelip yedik, ama genellikle yemekleri şekerli cinsinden idi.

İspilet Kalesi generaliyle konuşmamızı bildirir: Ertesi gün eski gelenekleri üzere bir kaptanzâde daha gelip hakiri ceneral yanına davet etti. Biz de 46 adet pür-silâh tabilerimizle yel gibi hızlı, sâfinâtü'l-ciyâd benzeri küheylân atlara binip yavaş yavaş hisar altına vardığımızda kale kapısında olan nöbetçi kaptan hizmetçilerimize der ki,

"Bellerinizden bütün silâhlarınızı bırakıp sonra kaleye girin" diye uygunsuz ve yersiz teklifte bulununca hakir:

"Kanun üzere tertibimizi bozup silâhsız girmek ayıptır. Eğer tertibimizi üzere bizi kaleye komazsanız biz de geri döneriz" diye nice tartışmalı sözlerden sonra zorunlu olarak hepimizi silâhlı olarak kaleye koydu. Ceneral divanına vardıkta, canavar ceneral ayağa kalkıp bu hakir bir iskemlede ve ceneral bir iskemlede oturduk. Önce hakir mektubu öpüp başıma koyup elden ele cenerale verip çevirisi ile mektubu okudu. Ne yazdığını öğrenince ceneral:

"Hâşâ, biz bu serhadde sulha aykırı iş edip sizin harap ettiğiniz kalelere er koyup imar edeyiz. Ancak Osmanlı'dan korkup eski zamanlardan beri bizim olan kalelerimizi imar ederiz. Hemen onlar bizi kendi hâlimize kosunlar. Bak 5 aydan

beri bu kadar bin asker ile elimizi vilâyetimizi harap ettiğinizden başka hâlâ defterimizde yazılıdır. 6 aydan beri 43.000 adamımızı esir etmişsiz" deyince, hakir:

"Serhad halkıyla hoş geçinmezsiz. Onlar da dek durmayıp çete ve potura edip esir ve ganimet malı alırlar" dedim. Ceneral:

"Allah verse şu Girit Adası ya sizde veya bizde kalıp bir hoşca barış ve esenlik olmayınca ne siz huzur edersiz ve ne biz huzur ederiz" deyip bir hayli konuşmalardan sonra paşanın hediye gönderdiği seccadeyi ve bir külçe köse sarıkları verip:

"Yiğit Paşa dostunuz buyurdular ki, onların zindanında 1 iç mehterimiz, 2 yeniçerimiz ve 6 adet Boşnak gazilerimiz esirdir. Onları bize versin" deyince, o an 10 nefer yiğitleri getirip hakire teslim olundu, ama bunlardan paşanın zerre kadar haberi yok idi. Hemen hakir İspilet'de bazı tüccârdan haber alıp kendi aklımdan o yiğitleri istedim. Allah'a hamd olsun asla tereddüt etmedi ve o gün hakire bir Osmanlı atı verip:

"Lutf eyleyip bizi kale içine kondurmayıp taşra nazareteye kondurdular diye gücenmeyin. Kanunumuzdur ki bütün konukları ve tüccarları o semte kondurup 40 günden sonra halkımızla karışıp görüşürler. Belki vebalı adamları vardır düşüncesiyle 40 gün kondururuz. Ama sizi ertesi gün huzurumuza getirdik" deyip büyük bir ziyafeti kendi gelenekleri üzere tirepeze adlı yüksek iskemlelerinde beyaz çarşaflar üzerinde türlü türlü kebaplar, maydanoz, nane ve kereviz kökleriyle pişmiş çeşit çeşit sirkeli yemekler, türlü türlü helvalar yiyip yine Osmanlı töreni üzere ellerimizi yıkayıp hepimiz birer kâse miskli şerbetler içtik. Oradan yine alayımızla dışarı konağımıza gidip kaleyi ve varoşunu nezaketle seyr ü temaşaya başladık.

İspilet şehri şirin ve süslü kalesinin özellikleri

Onların sözlerine göre meğer bu kaleyi Süleyman Han asrında Ferhad Paşa ve Hüsrev Paşa feth edip o sene yine kötü renkli savaşçı Fireng istilâ etmiş ve hâlâ Venedik elinde kalmış.

Yine Venedik Körfezi denizi kenarında beşgen şekilli bir şeddadî İskender seddi gibi sağlam ve dayanıklı üç kat kalın duvar bir sağlam hisardır, ama eski yapı olduğundan her sene imar edip beyaz kuğu gibi ağartırlar bir şirin süslü kaledir.

Ve bütün cebehaneleri hazır bekletir. Denize ve karaya bakar kirpi tüyü gibi sık dizilmiş limanı ve karada Kilis Boğazını korur büyük tabyaları var, her birinde kırkar ve ellişer adet balyemez topları var ki her biri kırkar ve ellişer okka gülle atar kale döver toplardır. *[149b]*

Limanına 200 barça, kalyon, karaka ve kadırga sığar büyük limandır. Hatta bu liman içinde 2 adet Venedik mavnaları var idi ki eğer onları tanımlayıp anlatsak başka bir kitap olur. Ancak şundan malum ola ki her biri birer dağ parçası gibi kıçları ve başlarında onar adet balyemez topları var, kıçta, ortada ve başta üç direkleri üzere filandıra, haçlı ve Sanmarko resimli sancak ve bayraklar ile süslenmiş bir ibret verici mavunalardır ki sağında ve solunda ellişer adet küreklerini tamamen ümmet-i Muhammed esirleri çeker, hepsi 100 mankadır ki her mankada dörder kâfir yatıp hazırdırlar. Her kürekte sekizer kat müslimler kürekte hazırdır, kıçta ve başta 300 silâhlı Hırvat, İslovin, Dodoşka, Karadağlı, Kilimente Arnavut ve Uskok kefere aznavur cengâverleri ve iş erleriyle hazırdırlar. Bu mavunaların her biri birer kale gibi olup bu İspilet'den Venedik'e tüccar ve meta götürüp getirirler. Venedik kâfirleri böyle 6 adet mavunalara maliktir ki bir kral malik olmamışlardır.

Ve bu limanın çevresinde kavata kuleleri, yani gözcü burçları vardır. Bu kalenin derya tarafından korkusu olmamak ile yalın kat sağlam duvardır ki o tarafa iki liman kapısı var, ama kara tarafı üç kat metin ve sağlam duvardır.

Kesme kaya hendeği gayet derindir ki bu kara tarafına 3 kat demir kapılar arasında silâhlı kâfirler dolu olup her an hazır durup hendek köprüsünden adam geçirmezler.

İç kalesi bir tepe üzerine yapılmıştır. Bu iç kale gayet küçüktür, ama taşra kaleleri kat kat cehennem yurdu uğursuz haneleridir.

Aşağı kalede üç adet büyük manastır ve nice eski kilise Mesih âyini edecek puthaneleri ve 300 adet dükkânları var, ama hamamları da var imiş, görmedim. Hepsinden ceneral sarayı gayet bakımlı ve süslü idi. Liman kenarında büyük bezirgân mahzenlerinde koyun yapağısı, çuka, atlas, kâmha, hârâ, sığır gönleri ve yüz bin çeşit mallar ile dolu mahzenlerde bir alma ve bir verme idi ki sanki insan deryasıdır, zira 11 adet kralın malları bu iskeleden Bosna diyarına, oradan Rum'a gider, büyük işlek eski iskeledir.

Mahzenler yakınında kârgir yapılı bakımlı ve süslü dükkânları var. Üç tarafında Kilis Dağlarına ve Solin Kalesi bağlarına kadar 77.000 bağdır, derler. Genellikle zeytini Acem hıyâbânı olup cihanı tutmuştur. İnciri, narı, armudu, limon, turuncu ve kebbâtı zemini süslemiştir.

Bu şehir Körfez kıyısında olduğundan suyu ve havası ılıman olup mahbubu ve mahbubesi beğenilir ki çoğu dükkânlarda oturup gizli metalarını satarken pazarda görüp seyrettik. Gerçekten de Fireng mahbubu denildiği kadar var imiş. Maralî ve ceylân gözlü, nurlu yüzlü, şirin sözlü nigâr-pâreleri zampara biraderlerin akıllarını alıp bir cihette âşıkları kendilerine çekip canlarına bin can ile kendilere akıtırlar ki, mısra:

Görenin aklı gider özge temaşadır bu.

mısraı üzre ibretlik mahbub ve mahbubeleri vardır.

Meyhanelerinde fahişeleri de var imiş. Erkek cinsi tamamen siyah tiftik esvap giyip başlarına kara Eflâtuni tartur şapka giyerler. Gayet nazik endam, ince ve zarif kefereleri vardır.

Bu şehri üç gün tamam temaşa edip bir gün konağımızda dinlenirken general ansızın konağımıza 20 adet tabla şekerli miskli yemeklerle geldi. Hakir ayağa kalkıp karşılayıp yalnızlık köşemizde diz dize olup yemekler yenildikten sonra hakir cenerale bir yaldızlı tülbent ve iki tane bukalemun nakışlı Kaya

Sultan yağlıkları verdim. Dünya kadar hoşlanıp yağlığın birini şapkası üzerine koydu. O da hakire 10 tahta siyâh Dobra-Venedik kürkü ki kunduz siyâhı gibi kuzu bağanası kürkleridir, 10 donluk renkli çukalar, 10 top çeşit çeşit Fireng atlasları, 300 Bundukanî uşkota adlı sırma gümüşünden onar dirhem gelir guruşlardır, 1 saat, 1 dürbin, 1 Papa Monta adlı dünya haritalı kitap ve 100 mümessek yaldız altını verip dışarı çıktıkta, 47 adet hizmetçilerime beşer altın, birer çuka ve kumaş verip Baba Ahmed oğlu İsmail Bey ile eski hukukları olup komşuları olduğundan onlardan korktuklarından ona bir kese guruş ve bir donluk çuka verip babasına da 100 altın ve bir donluk çuka verip Baba Ahmed'e gönderdi.

Sonra, bizimle ceneral vedalaşıp sarayına gitti. Biz yine kendi zevk u şevklerimizde olup Türkçe iyi bilir tercümanlarından Fireng dilinin nice kelimelerinden yazdık.

Fireng dilini bildirir: Bunların diline Talyan (İtalyan) dili derler, ama İspanya, Fransa, Ciniviz, Alagorona-i Grandüka, Portakal, Donkarkız, Danimarka, Felemenk ve İngiliz, bu kralların tüm kavimleri hep Fireng'dir, ama kimi Papişta mezhebinde, kimi Luteryan mezhebinde ve kimi Talyan mezhebinde olup, ama hepsi Mesih milletindendir. *[150a]* Ancak İsveç, Çek, Korol ve Sol kavmi Mecûsî mezheplerdir. Nemse, Macar, Leh, Eflâk ve Boğdan gibi başka başka değişik konuşmaları vardır, ama bu anılan Firenglerin dilleri Talyan dilidir. Her birinin birer çeşit özel lehçeleri olup başka başka tabir ve ıstılahları vardır. Nice konuşmalarını birbirleriyle tercümanları anlatır. Hepsinden fasih Venedik Firengi dilidir.

Gerçi büyükler sözü, demişler ki, "Arapça güzel, Farsça ince, Türkçe kaba bir dildir. Bundan başka diller ise çirkindir. Ama Venedik dili hepsinden şirin dildir ki hesapları bu şekilde sayılır. Evvelâ,

uno	*duy*	*tire*	*kotra*	*çinko*
1	2	3	4	5

sey	*sete*	*ot*	*neve*	*deçe*
6	7	8	9	10

(---)	(---)	*Marya*
Allah ismidir	Peygamber ismidir.	Meryem Ana ismidir

Sanmarka	*pan*	*akua*
ermiş ismidir	ekmek	su

bono çorno	*bono zeribonani*
Hayırlı sabahlar	Yâ hayırlı sabahtır

vino	*porko*	*mele*	*venko*
şarâb	domuz	bal	gel

pos	*irande duka*	*mela*	*iste dona bella*
otur	Nerede idin?	elma	Kızın güzel mi?

bardaş	*be kofotut fotut ladona*	*kosa voli*
oğlan	Edebde avredini filan edeyim	Ne istersin?

dolim po di pan	*tirum pürolatis*	*kani*
Bir parça ekmek isterim	Başını yararım	köpek

un çikinno tidonero	*sente baş bardaş*
Bir altın vereyim sana	Kımıldama oğlan
manca merda	*manca dumerdo*
bok ye	Boku sen ye

Gerçekten de "manca" demek Fireng dilinde "bok" demektir. Ne demektir ki yemeği bok diye yemektir. Müslüman olana yemek demek gerektir, sonra yemek gerektir. (---) (---)

Mümessek Venedik altınının anlatılması: Kendilerinin anlattıklarına göre muhakkak kimyadır, zira hiç bir kral öyle altına

malik olmamışlardır. Onun için Rum diyarında yaldız altınından gümüş kap eşyalara gayrı altın beyaz olur. Ancak bu Venedik altını gayet kızıl, parlak yaldız olur, bakıra ve gümüş üzerine gayet uyup parlaklık verir. Hatta eski zamanda Hazret-i Mevlânâ adakları için kestikleri altının çubuğu üzere bir çatal bayraklı kan gibi kırmızı altındır, onu bir güçlü yiğit elinde ovalasa hamur gibi yuvarlayıp ezilir. Ondan bulunup yaldız etseler onun bir altını elli altın kadar parlatır. Sultan Ahmed Han zamanında o altını babamızda çok gördük. Ama zamanımızda vezirlerimizde değil daha yukarılarda bile göremeyip hâlâ penez ile ve bir dirhem bakır akçe ile geçiniriz. Hemen Hak bereket vere, ama İslâmî gayretimiz yok mu? Sikke düzeltilip zabt u rabt gerek idi.

Ve bazı maarif erbabı ve ruhbanlığı tamamlamış papaz ve patriklerden sorup dedim ki,

"Yâ siz Hazret-i Mevlânâ Celâleddin-i Rumî'ye hayatta iken niçin bu altından her sene onar bin altın adak gönderir idiniz?" deyince onlar:

Hazret-i Molla Hünkâr Mevlânâ'nın keşif ve kerametini bildirir

"Hazret-i Şems ile Mevlânâ'nın keşif kerâmetlerini işitip, âyâ ne çeşit âdemdir, diye pirinc-pirimimiz bir ârif kimse idi, biraz hediyeler ile elçimiz Konya şehrinde Mevlânâ huzuruna varınca hediyeleri kabul edip âyinleri üzere elçilerimize seyretmeleri için bir büyük semâ ve safâlar ettirip ve nice türlü saz u sözler çaldırıp zevk u safâlardan sonra mutrıplar (çalıcılar) Mevlânâ huzuruna gelip ihsan için daire (def) tutarlar.

Hemen Hazret-i Mevlânâ da elçilerimizin gözleri önünde mübarek sağ kolunu yeşil hırkası yeniyle batı tarafa *'Bismillah'* deyip el uzatıp hemen bir an içinde hanende, sâzende ve mutrıbânların defleri bir avuç Venedik altını dökünce kızgın ve kırmızı kor gibi altınlar deflerin derisini yakıp bütün altınların

yere düştüğünü elçilerimiz görüp şaşırırlar ve bu durumu vakti saati ve derecesiyle yazarlar. Mutrıplar da altınları alıp giderler.

Elçilerimiz Hazret-i Mevlânâ'dan izin alıp Venedik'e geldiklerinde görseler ki darphanenin kale gibi şeddadî bina duvarı bunların Konya'da yazdığı anda bir yeşil hırkalı nurlu el belirip darphane duvarı delinip ateşte kuruş olurken bir kabza mümessek altını alındığını elçilerine anlatırlar.

Elçileri de Konya'da gördükleri altın durumunu pirinc-pirimlerine anlatırlar. Darbhane içinde altın işleten mahpuslar da elçinin Konya'da yazdığı saat sırasında bir nurlu el ile alınan 10 bin adet altının durumunu anlattıklarında pirinc-pirim de danışıp Hazret-i Mevlânâ'ya 10 bin adet bayraklı mümessek altını her sene Konya'da Hazret-i Mevlânâ'ya gönderirlerdi. Onlar da, mısra:

Mal-ı kâfir hest ber-mü'min helâl[7]

diye hediyeyi kabul edip *[150b]* fukaralara dağıtırlardı.

Bundukanî altını tasvirlerini bildirir

Yani Venedik'in yaldız altınında olan çubuğun sağ tarafındaki uzun resim, bu Mevlânâ kerameti ortaya çıktıktan sonra altınlarına çizdiler. Çubuğun karşı sağ tarafındaki Hacivat takkeli bodur külâhlı resim pirinc-pirimleri, yani 40 adet beylerin başları olan kralları resmidir, ama pirinc-pirimin başında olan külâh ve tac değildir. Hazret-i İsa *sallallahu aleyhi ve sellem*'in mübarek ayaklarındaki koyun yününden kalçındır, yani çoraptır ki Rıkka, yani Urfa şehrinden bir yol ile Venedik eline girmiştir. 40 kefereden biri bey pirinc-pirim olduğunda bir kutsal günlerinde başına giyip sonra saklarlar.

Ve o altında olan çubuk "Hazret-i Musa'nın asâsı ve İsa Nebî çorabı bizdedir" alâmetini etmişler. Bu tarafta olan kenarlı yazılar Mevlânâ ve pirinc-pirim ismi yazılarıdır, ama geri tarafta

7 "Kafirin malı müslümana helâldir." (Sadi'nin *Gülistan*'ında geçer).

yalnızca nokta nokta yuvarlaktan uzunlamasına daire içinde olan uzun resim bizzat Hazret-i İsa suretidir. Dört tarafında olan iki adet kenarı tırmıklı noktalar on iki burca benzetilmiş burçlardır ki, koç, boğa, ikizler, yengeç, arslan, başak, terazi, akrep, yay, oğlak, kova ve balık gibi burç suretleridir. Ve Hazret-i İsa'nın 12 halifesi havârîlere denk 12 yıldızlardır. Zira bu Venedik'de olan yıldız ilmi bir diyar keferelerinde asla yoktur. Ve İsa Nebî resmi çevresindeki yazılar tamamen Hazret-i İsa'ya dua ve selâm yazılarıdır ki Latince o yazılar budur.

.... (2 satır boş)....................

Bu altının ve başka durumlarının doğru haberlerini alıp ve şehirlerin gönlümüzün istediği gibi gezip dolaşıp ceneralden paşaya mektup, hediye tüfengler, 20 top dîbâ, 7 pastav renkli saya çuka hediyeler alıp ve 10 adet esirlikten kurtulmuş adamlara birer at ve birer donluk çukalar alıp ceneral bizimle bir saat birlikte kendi yolu üzerinde vedalaştıkta onlar İspilet şehrine dönüp bizler yine,

Kîlis Kalesi menzili: Orada da kaptanından hediyeler ve yoldaşlar alıp

Baba Ahmed Kulesi menzili: Burada Baba Ahmed'e ceneral hediyesini verip İsmail Ağa yoldaşımızı burada bırakıp o gün,

Hilevne Ovası menzilinde paşa ile müşerref olup bütün hediyeleri ulaştırıp ceneralin mektubunu verince dünyalar kadar sevinip hakire bol bol hayır dualar etti. Orada 10 adet yiğitler atlarından inip paşanın mübarek ellerini öptüklerinde Paşa:

"Nedir gaziler, ne maslahatınız var?" dediklerinde, hepsi birden:

"Efendim, biz bu kadar zaman kâfirde esir idik. *Elhamdülillah* senin duan bereketiyle Evliyâ Çelebi gerçekten de evliyâlık edip bizi kâfir elinde esirlikten kurtardı" deyince Paşa:

"Vallahi adamlar, benim sizin serbest bırakılmanızdan asla haberim yoktur" deyip, hemen paşa iskemleden kalkıp, bu kadar ileri gelenler içinde alnımdan öpüp,

"İlâhî Evliyâm, düşman şerrinden emin olup iki dünya mutluluğuna erip ömrün uzun ve bereketli olsun" diye hayır dua ettikte, bütün oradakiler "âmîn" dediler. Ve ceneralden getirdiğim bütün hediyeleri sevincinden hakire bağışladılar. Esirlikten kurtulanlar vatanlarına gittiler. Ondan sonra paşa efendimiz Hilevne sahralarından kalkıp kuzey tarafa gidip Banaluka şehrine yollandı.

Hilevne Ovası'ndan Banyaluka şehrine gittiğimiz menzilleri bildirir

O gün (---) saatte, evvelâ,

(---), yani eski Gılamuc Kalesi'nin özellikleri: (---) tarihinde Fatih fethidir. Daha sonra yeri cehennem olası kâfirler istilâ edip karar ettikte 945 [1538] senesinde Süleyman Han beylerinden Gazi Hüsrev Bey fethidir. Kalesi, bir sarp kaya üzerinde yay şeklinde bir küçük şeddadî taş yapı güzel kaledir, lâkin batı tarafında havalesi vardır. Yapıcısı Hersek krallarıdır. Latin dilinde ismine (---) (---) derler. Kilis toprağında voyvodalıktır ve 150 akçe âsumânî kazadır.

Dizdarı, 70 adet neferleri, 7 adet şahî topları, hisar içinde bir camii, bir tahıl ambarı ve kırk elli fukara hanelerinden başka kale içinde bir şey yoktur. Başka mamur yapıları aşağıdadır, ama bu varoş o kadar bakımlı ve süslü değildir. Genellikle haneleri kârgir yapı ve kayagan taşı ile örtülü bağlı ve bahçeli evlerdir. *[151a]* Bir camii, mescitleri, bir hanı ve birkaç dükkânları var ama insanları garip dostudurlar. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

.... (1 satır boş)...................

Şahbâz gaziler yurdu, yani eski yapı Vinçaz Kalesi'nin özellikleri

Yapıcısı Hersek krallarıdır. Latin dilinde Vinçaz (---) (---) (---) demektir. 866 [1462] tarihinde Fatih, Yayiçse Kalesi fethine giderken bu kaleyi feth edip hisar içine gereği gibi asker koyup Yayiçse Kalesi sarılıp Allah'ın emri fethi nasip olmayıp fetihsiz dönünce yine bu Vinçaz Kalesi'ni küffâr işgal edip tâ Süleyman Han zamanına dek küffar elinde kaldı. Daha sonra 934 [1528] tarihinde Gazi Hüsrev Bey, Hırvat, Sırp ve Uskok elinden alıp içine asker ve cebehane koyup Yayiçse Kalesi'nin fethine gayret eder. Bu kale Bosna Sancağı hükmünde naipliktir. Dizdarı ve 20 adet neferleri vardır.

Kalesinin şekli: Virbaz Nehri kenarında dört tarafı yaylak havaleli dağlar ortasında bir sivri kayalı alçacık tepe üzerinde bir küçük sarp kaledir ki bir kapıcığı kıbleye bakmaktadır. Hisar içinde dizdar evi, birkaç neferat evleri ve Süleyman Han camii var, başka şey yoktur. Aşağıda varoş şekilli yerde mükellef haneleri, bir hanı ve birkaç küçük dükkânı var, ancak bağları çoktur. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Kamaniçse Kalesi gibi sağlam ve dayanıklı Yayiçse Kalesi'nin özellikleri

Eski zamanlarda yapı eserleri var imiş, ama nice yüz yıldan beri yapıcısı belli olmayıp Osmanlılardan Gazi Hudâvendigâr Murad Han'ın çıktığını tâ Bosna serhadlerini ve Belgrad serhadlerini yağma ettiğini Engür Kralı duyup bu zemine (---) tarihinde bir sağlam, korunaklı, dayanıklı kale inşa edip ismine Yayiçse Kalesi diye isim kor. Latince Yayiçse yumurtaya derler. Gerçekten de kalesi bir yumurta gibi yalçın bir kaya üzerinde üçgen şekilli seyre değer yüksek bir kaledir.

Sonra bu benzersiz kalenin özelliklerini Fatih Sultan Mehmed Han duyunca orduyu çekip bu kaleyi kuşatır. Allah'ın hikmeti fethi nasip olmayıp fetihsiz döndüğünden gönül yarası olup gelecek senede yine derya gibi asker ile 866 [1462] tarihinde

gelip aman ve zaman vermeden feth edip hisar içine yeteri kadar asker ve cebehane kor. İki sene İslâm elinde kalıp bir Cuma günü hisar içinde reaya olan kefereler hisar kapılarını açıp dışarıdan içeri küffâr dolarak camilerde ümmet-i Muhammedi kırarak kaleyi ele geçirirler. Camilerimizi yine kilise edip tam 67 sene kâfirlerin elinde kalır. Tâ ki 934 [1528] tarihinde Süleyman Han beylerinden Hüsrev Bey Yayiçse içinde olan kâfirlere bol bol mallar dağıtarak ve türlü türlü sözler vererek kâfirlerin gönüllerini eder. Meğer kâfirlerin dağlarda bir kiliseleri var imiş. O kilisede âyin ederlerken o gece Müslüman gaziler gece baskınıyla kalenin her tarafından ve battal kapı tarafından merdivenler ile voyvoda o gece hisar içine girip Yayiçse Kalesi'ni feth ederler. Müjdesine Gazi Hüsrev Bey'e giderler. Meğer Hüsrev Bey avda bulunup sevincinden üstündeki esvapları, atı ve donuyla müjde eden gaziye bağışlayıp yine o gaziyi müjde ile Sultan Süleyman Gazi'ye gönderir, o gaziye Yayiçse Kalesi dizdarlığı bağışlanır. Hâlâ Hüsam Kaptan derler *Allah rahmet eylesin.*

Daha sonra Yayiçse Kalesi Süleyman Han yazımı üzere Bosna Eyaleti'nde (---) (---) ve 150 akçe pâyesiyle şerif kazadır. Nahiyesi (---) adet mamur köylerdir. Sipah kethüdayeri, yeniçeri serdarı, kale dizdarı, 300 adet pâk ve silâhlı neferleri, bâcdârı ve muhtesibi vardır, ama Bosnasarayı yakın olduğundan şeyhülislâmı ve nakibüleşrafı yoktur, lâkin ileri gelenleri, eşrafı çoktur.

Yayiçse Kalesi'nin zemininin anlatılması

Kalesi gökyüzüne karışmış yumurta gibi bir kaya üzerinde üçgen şekilli, kârgir kesme taş bir savaş surudur ki kara tarafı iki kat geniş, derin ve yüksek kaledir. Gerçi bu sağlam kale üç köşedir, ama kara tarafının iki bölüğünde kale duvarları vardır, ama kıble yönünde olan tarafında kale duvarından asla iz yoktur. Şehrin bütün hanelerinin tüm şehnişin ve pencereleri bu tarafta yalçın kaya üzerinde olduğundan bu tarafta asla kale

duvarı yoktur ve lâzım da değildir. Zira bu semtleri *[151b]* Süreyya yıldızına baş uzatmış kayalardır ki 3 Süleymaniye minaresi boyu aşağıda büyük Virbaz Nehri derya gibi akarken bu kalenin yüksekliğinden anılan nehir bir ırmakçık gibi görünür. Tâ bu derece yüksek kaledir ki insan aşağı bakmaya cür'et edemeyip aklı gider.

Bu kale kayalarının altları baştan başa mağara mağara soğukluk, oda ve gözler var ki her birinin içinde adam kaybolur. Hatta bazı evlerin bu mağaralara iner yolları vardır ki nice hanedan sahipleri mağaralar içinde zahire ve bazı levazımatlarını korlar.

Bu surun ancak 2 adet kapısı var. Kuzey tarafa battal kapıdırlar ki 2 kat sağlam demir kapılardır. Bu kaleyi gaziler bu tarafdan gece kuşatıp fethetmişlerdir. Bir kapısı da kıble yönüne Vinçaz Kapısıdır ki bu da iki kat demir yeni kapıdır.

Bu kapının eşiği dibinden büyük Pileve Nehri akıp hemen bu mahalde anılan yalçın kayalardan 3 Süleymaniye minaresi boyu aşağı Pileve Nehri derya gibi dalgalarla aşağı atılır ki gören insanı dehşet alıp aklı başından gider. Bu atlas feleğinde bunu da görmeyen "Dünyada çok ibretlik gördüm" demesin. Hatta bu Pileve Nehri aşağı Virbaz Nehri'ne 3 minare boyu aşağı fışkırıp uçarak Samanyolu gibi kemerlenip inince iki büyük nehir birbirine karışınca Virbaz Nehri irkilip derya gibi olup ikisi birbirine vurunca göklere doğru iki büyük nehirden dumanlar çıkıp bu yüksek kale içindeki evler üzerine o dumanlardan çiğ yağar.

İbret verici gariplik odur ki bu Pileve Nehri kalenin eşiğinden aktığı kayaların altı baştanbaşa mağaralardır ve o mağaralar içinde nice göz su değirmenleri vardır. Bu kayaların üstünden delikler delip değirmenlerin suları tüm Pileve Nehri'nden gelir. Bir çeşit gülünç değirmenlerdir ki bu da asla bir diyarda yoktur.

Bu değirmenlerin üstündeki kayalardan Pileve Nehri aktığını seyretmek için değirmenler önünde yeşillik soffalar üzerinde

Cenâb-ı Allah'ın sanatını görmek için deniz ve kara seyyahları ve memleketlerin ârifleri bu mastabalarda oturup Pileve Nehri'nin derya gibi üzerlerinden geçtiğini seyrederler. Bu büyük nehir sanki değirmen kayalarından aşağı atıldıkta sanki insan üzerine Osmanlı otağı gibi pâk billûr gibi büyük nehir aktığında nehrin altında nice yüz insan sofalarda oturup insafla bakanları *"Subhane'l-hallâku'l-bâkî"* deyip parmaklarını ağızlarına götürürler.

Diğer ibretlik: Öğlen vakti olduğunda bu Pileve Nehri'nin akmasını seyr eden gülmeden şaşkınlaşır. Zira öğle vaktinde âlemi aydınlatan güneşin parıltısı Pileve Nehri'ne vurup Pileve Nehri billûr, necef ve moran camlar gibi aydınlanınca bu büyük nehrin altında değirmen sofalarından seyredilir. Pileve Nehri ile adam boyu kadar balıklar ve başka küçük büyük balıklar biri biri ardınca aşağı Virbaz Nehri'ne döküldüklerinde ibret verici bir seyirlik olur.

İbret verici diğer bir gariplik de odur ki böyle bir büyük nehir şimşek gibi gürleyip yıldırım gibi aşağı akarken alabalık dedikleri seri ve ceri balıklar aşağı Virbaz Nehri'nden baş yukarı Pileve Nehri ile biri birlerini kovarak yıldırım gibi atılan sudan baş yukarı şakıyıp çıkarlar. Garip seyirliktir.

Yayiçse şehri imaretlerini bildirir

Bu kale içinde 1.000 adet tek ve iki katlı kârgir yapılı bağsız bahçesiz gayet mamur evler vardık ki tamamen üzerleri şindire tahta örtülüdür ve biribirinden yüksek evler olmak ile hepsinin pencereleri Virbaz Nehri aşırı kıble tarafındaki dağlara ve bağlara bakar evlerdir.

Ve 16 adet mihrabı vardır. Bunlardan büyük kiliseden bozma Süleyman Han Camii ve Melek Ahmed Paşa Camii, daha önce bu cami Yayiçse yangınında yanıp Melek Ahmed Paşa efendimiz yeniden yapmıştır. Diğerleri mahalle mescitleridir.

Bir medrese de Melek Ahmed Paşa'nındır ki imaretinde yemeği ulemaya boldur. Bir mekteb de Melek Ahmed Paşa'nındır ki her yılbaşında minik çocuk öğrencilere birer kat

bayramlık giysi verilir. Bir tekke, Halvetî tekkesi de Melek Ahmed Paşa'nındır, bir hamam Melek Paşa kapucular kethüdası Osman Ağa'nındır.

Ve bir hanı var. Sarı Kaymakam İbrahim Ağamızındır.

Ve hepsi 80 adet dükkânlardır ki bir anayol üzerinde bulunup bu yoldan gayrı ulu yol yoktur. Kalenin Vinçaz Kapısından girip Battal Kapı, yani Banaluka Kapısına gider bir ulu yoldur.

Bu şehir Melek Paşa vali iken yanınca derya gibi asker ile gelip bu kale dışında konup, "Tez beni sevenler bu kaleyi imar etsinler" diye ferman edince bütün ağalar birer hayır eserleri yapıp 6 ayda bu şehir mamur ve âbâdân oldu.

Yukarı iç kalede asla haneler yoktur. Ancak dizdar oturur bir harap saray, bir mescidi ve bir kuyu mağarası var. Bu mağaranın kapısında *[152a]* kefere yazılarının her türlüsü yazılmıştır.

Sözün kısası Rumeli'nde ve bu Bosna serhadlerinde Akbolgay Kalesi'nden, Mora diyarında Benefşe Kalesi'nden ve Özü Eyaleti'nde Akkirman Kalesi'nden başka sarp kaleler yoktur. Gerçi sağlam ve müstahkem kaleler çoktur, ama Bosna serhaddinde Yayiçse'den başka kudret eli ile yapılmış kale yoktur.

Yayiçse Kalesi varoşlarını bildirir

Vinçaz Kapısı eşiğinden akan Pileve Nehri üzerinde büyük bir ahşap köprü çevresinde kırk elli göz su değirmenleri var. Bunlardan akan sular zikri geçen aşağı mağaralar içindeki değirmenlere gidip o sular anılan kayalardan Pileve Nehri'ne uçar. Bu kale kayaları sanki Demâvend Dağı ve Bîsütun Dağı gibi altları baştan başa boştur ve çeşit çeşit büyük ağaçlar bu kayalarda bitip Tûbâ ağacı gibi baş aşağı dallar salıp gölgelerinde şahin, zağanos, çaylak ve kartal kuşları yuva yapmışlardır.

Ve anılan Vinçaz Kapısı köprüsünün karşı tarafında 500 adet reaya haneleri vardır ki nice kere hisar içinde oturan kefereler bu

kaleyi hile ile gâh kâfire ve gâh Müslümanlara verdikleriyçün hâlâ hisar içinde kâfir kalmayıp Süleyman Han lanetnâmesi olduğundan bütün eflâkan reayaları taşra varoşlarda otururlar.

Ve dahi bir varoş Banaluka Kapısından dışarı 300 haneli kefere ve müslim haneleri var. Bir varoş da Virbaz Nehri aşırı bir mahalle var. Hane sayıları malumum değildir, ama bu 3 adet varoşta han, cami, çarşı pazar ve hamamlar yoktur, ama Rıdvan cenneti bağları gibi bağ ve bahçeleri gayet çoktur.

Suyu ve havası gayet hoş, iç açıcı, gönül ferahlatıcı olduğundan Yayiçse'nin mahbubu ve mahbubelerinin hadleri ve sayıları olmadığından Melek Ahmed Paşa ağalarının ekseri bu şehrin birer seçkin ve müstesnâ oğlanlarına malik oldular. Hatta,

Garip, acayip, gönül alıcı, mahbub ve âşık-ı şeydâ hikâyesi:

.... (17 satır boş)...................

Yayiçse şehri ziyaret yerleri

Evvelâ Fatih Sultan Mehmed imamı Ali Efendi, Şeyh Mustafa Efendi, henüz vefat etmiş hikâye sahibi âşık-ı şeydâ, selim, şehid, habib ü mahbubu Vâizzâde Hürrem Çelebi ve bu kaleye ilk fetihte dizdar ağa olan Gazi Hüsam Kaptan (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) *[152b]*

Sonra Yayiçse Kalesi'nden kalkıp batı tarafa Pileve Nehri kenarınca balıklı göller, bakımlı ve şenlikli köyler ve hıyâbân ormanlar geçip,

Sağlam sur, yani Gölhisar Kalesi'nin özellikleri

İlk yapıcısı yine Engür kraldır. Daha sonra (---) senesinde Fatih Megazi, yani Sultan Mehmed Han Gazi feth edip yine küffâr Yayiçse'yi istilâ edince burada olan gaziler kaçıp bu kaleyi yere gelesi küffâr boş bulup zabt etti.

Sonra Süleyman Han asrında Gazi Hüsrev Bey bu kaleyi (---) tarihinde fethetti. Hâlâ Bosna Eyaleti'nde (---) toprağında (---) hâkimliktir ve Yayiçse nahiyesidir.

Kalesi bir çok derin göl içinde olduğu için Ervâm kavmi Gölhisar derler, ama Latince ismi (---) (---) Anılan göl içinde bir alçacık duvarlı dörtgen şekilli taş yapı güzel bir surdur. Bir tarafından zafer mümkün değil bir sarp ve sağlam kaledir ki bir şekilde yanına varılmaz. Ancak kuzey tarafa bakar bir küçücük demirli iki kat sağlam kapısı var. Ona da zemberekli asma köprü ile varılıp her gece nöbetçiler köprüyü makaralar ile çekip kaldırıp kapıya dayarlar. Kale bir ada içinde kalır. Bu göl yine Pileve Nehri'nden biriken yapma göldür. Eğer istense gölün suyunu kesip kalenin karada kalması kolay iştir.

Hisar içinde avlusuz sık ve dar evleri var. Bazısı kiremitli ve bazıları tahta şindire örtülü evlerdir. Hisar içinde bir küçük Hünkâr Camii var ve köprü üzerinde hoş bir ahşap kasrı var. Dizdar ağa 70 adet neferleriyle Melek Ahmed Paşa'ya büyük bir ziyafet verdi. Bu kasır da Pileve Nehri üzerinde bir dinlenme yeridir.

Gölhisar varoşu yapıları: Tamamı 600 adet bağlı bahçeli tek ve iki katlı baştanbaşa şindire tahta örtülü sanatlı hanelerdir.

Ve hepsi 9 mihraptır. Bir iç açıcı camii, mescitleri, birkaç küçük hanları, bir hamamı ve 40-50 kadar ufak tefek dükkânı var, başka sebil, çeşme, medrese ve aşevi imaretleri yoktur, ama garipleri sever adamları çoktur.

Beğenilenlerinden, türlü türlü alabalığı, ayvası ve bağlarında üzümü meşhurdur.

Pileve Nehri bu mahalle Kotar Dağları ve İzmiyan Dağlarından gelip Yayiçse dibinde Virbaz Nehri'ne atılır. Virbaz ile (---) (---) (---) (---) (---) yakınında .Sava Nehri 'ne katılır (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) Buradan batı tarafa,

Varsal Vakfı kasabası menzili: Boşnaklar Varçal Vakfı der. Bosna Eyaleti'nde paşa hâssı ve voyvodalığıdır ki Karadağlar dibine bulunup batı tarafı Zadra toprağıyla komşudur. Büyük bir varoştur ki tamamı 11 mahalle ve 2 [bin] tahta örtülü bağ ve bahçeli süslü hanelerdir.

Camileri, mescitleri, mekteb ve tekkeleri, bir hamamı ve yetecek kadar dükkânları var, ama azıcıktır. Başka büyük yapıları yoktur, zira pek serhat yerdedir. Çevresinde kalesi yoktur. Seydî Ahmed Paşa Bosna valisiyken Venedik kâfiri bu varoşun bir hayli yerini harap etmişti. Sonra Seydî Ahmed Paşa bu varoşu imar edip şehrin dört bir yanına karakolhaneler inşa edip vilâyet halkı her gece nöbet bekleyip emin oldular, ama şehir çevresinde bağları gayet çoktur.

Suyu ve havası gayet hoştur, ama mahbubu ve mahbubesi yoktur. Oradan kuzeye,

İki sağlam yapı, yani Banyaluka şehrinin iki kalesinin özellikleri

İki kale olduğu için Saray şehri defterhanesinde Banyalukateyn derler. Daha önce kalenin biri Engür kralından kalıp (---) tarihinde Gazi Ferhad Paşa feth edip eski kalesi karşısında Ferhad Paşa bir kale dahi yeniden inşa etmiştir, ama gayet sağlam ve sarptır. Ancak ikisi de küçük kaleciklerdir. Bu iki kalenin araları 2.000 adım birbirinden uzaklıktadır, ama ikisi de Virbaz Nehri'nin aşağı aktığının sol tarafında kârgir taş yapı olanı Ferhad Paşa Kalesidir. Kulu, cebehaneleri ve dizdarları mükemmeldir. Ferhad Paşa'nın yeni kalesi önünde 30 karış bir balyemez topu ve düşmana aman vermez kale döveri var.

Banyaluka şehrinin isimlenmesi sebebi

Latin dilinde banya ılıcaya derler. Bu şehrin kıblesi tarafındaki bağlar başında bir ılıcası olduğu için banya derler. Daha sonra şehri Virbaz Nehri ile Pileve Nehri kenarında bir uzun şehir olduğu için Luka, yani Uzun Şehir derler. Daha sonra halk arasında sözü hafifletmek için Banyaluka derler. Fetihten sonra bu şehir Süleyman Han yazımı üzere Bosna Eyaleti'nde sancakbeyi tahtıdır ki beyinin hâssı padişah tarafından (---) akçedir ve sancağı toprağında zeamet (---) ve timarı (---) alaybeyi

ve çeribaşı vardır, ancak şimdi sancağı Bosna vezirlerine *[153a]* katılıp kaymakam hâkimdir. Ancak 11-12 bin guruş geliri vardır.

300 akçe şerif kazadır ve nahiyeleri (---) adet köylerdir ki adalet üzere kadılara 6.000 guruş olur. Şeyhülislâmı, nakibüleşrafı, sipah serdarı, yeniçeri çavuşu, Budin kulu serdarı, şehir voyvodası, muhtesibi, bâcdârı ve harac ağası vardır.

Banyaluka şehrinin özellikleri

Bazıları Banaluka derler. Kıbleden kuzeyden batıya meyilli, iki tarafı ormanlı dağlar ve sâfî bağlar ile süslü bir geniş dere içinde akan büyük Virbaz Nehri'nin iki yakasında birer saat uzun şehirdir, ama iki tarafı da ensizdir. Bütün evlerinde birer âbıhayat sular aktığından başka her hanedanda bağ, bahçe, bostanlar ve İrem bağları bulunur. Virbaz Nehri üzerinde bu şehrin bir yakasından bir yakasına 3 yerden ağaç köprüler ile geçilir.

Hepsi 45 mahalledir. Evvelâ Ferhad Paşa Mahallesi, Saray Mahallesi

.... (2 satır boş)...................

Bildiklerimiz bu mahallelerdir.

Ve 3.700 kiremitli ve şindire tahta örtülü bakımlı ve şenlikli yüksek saraylardır. Bunlardan Kaymakamlar Sarayı, Ferhad Paşa Sarayı ve (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Hepsi 45 mihraptır. Bunlardan selâtin camii gibi Gazi Ferhad Paşa Camii, bütün yapıları kurşun kubbeler bezenmiş gönül açan camidir. Ve Eski Cami

.... (1.5 satır boş)...................

Bunlardan başka mescitlerdir.

Ve (---) adet medreseleri vardır. Evvelâ Ferhad Paşa Medresesi,

.... (1 satır boş)...................

Ama özel dârülhadis ve dârülkurrası yoktur, zira ümmî adamları çoktur.

Ve 11 adet sıbyan mektebi var. Evvelâ Ferhad Paşa'nın ve Çovozâde'nin,

.... (1.5 satır boş)....................

Ve 9 adet derviş tekkeleri var. Evvelâ

.... (1.5 satır boş)....................

Ve (---) adet mihman-sarayları var

.... (1.5 satır boş)....................

Ve (---) adet aydınlık hamamları var. Bunlardan Ferhad Paşa Hamamı (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) Ama banası gayet yararlı ılıcadır, fakat yapıcı o kadar güzel değildir. Bunlardan başka her hanede soba hamamları bulunmaktadır.

Ve 300 adet dükkânları var, ama bedesten gibi iki başı demir kapılarına zincir çekilmiş kârgir yapı bedesteni var ki içinde 100 adet dükkân vardır, Ferhad Paşa hayratıdır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve (---) adet yemek verilen imareti var. Hâlâ gelen gidenlere minnetsiz sofrası açık Gazi Ferhad Paşa İmaretidir ki oğlu Mehmed Bey mütevellîdir (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Suyu ve havasının hoşluğundan mahbubu ve mahbubânı, yaşlısı genci, kibar ve ayanı, usta tabip âlimleri, kan alıcı cerrahları, sâlih şeyhleri, şairleri, maarif erbabı yârânı, hâl sahibi meczupları, akarsu çeşmeleri, cana can katan sebilhaneleri, âbıhayat suları, ev su kuyuları ve rahip kiliseleri, bütün bu anılanların hepsi Banyaluka şehrinde mevcut olup insan ile dopdolu bir güzel şehirdir. (---) (---) (---) (---) *[153b]*

Banyaluka şehri külliyatı şehrengizinin tamamlanması

Evvelâ beşinci iklimde bulunup enlemi (---) ve uzun gündüzü (---) (---) ve imareti tâlii boğa burcunda bulunup evi

toprak zühredir. Onun için sığır ve camızı boldur. Toprak zührede olduğu için halkı huzurlu, sevinçli ve neşelidir.

Tahıl ürünlerinden, iri buğdayı, yulafı, darısı ve heldinesi gayet çok olur. Onun için bolluk şehirdir ki bir okka beyaz ekmek 1 bakır peneze alınır. Koyun eti 5 peneze, sığır eti 3 peneze, 1 bukliçse yoğurt bir penezedir, yağ ve balın bolluğunu Tanrı bilir.

Sanayiinin meşhuru demir âletlerinden külünk, balta, saban demiri ve harbe türlerini iyi işlerler.

Yiyeceklerinden beyaz katmer çöreği, külde pişmiş beyaz poğaçası ve Ferhad Paşa hanedanında kaymak baklavası yeryüzünde yoktur. Öyle tazedir ki üstüne bir penez bıraksan batar lezzetli ve ince baklavadır.

Meyvelerini beğenilenlerinden; öyle taze, lezzetli, sulu ve hazmı kolay kirazı olur ki Rum, Arap ve Acem'de benzeri yoktur. Hatta Melek Ahmed Paşa efendimize bir sepet kiraz getirdiler, her biri Anadolu'da terzi iğnesi yapılan Mudurnu şehri cevizi kadar vardır. Hepimiz bu sulu kirazlara şaşırdık. Birkaç tane kirazı seçip terazinin bir kefesine bir tane kiraz ve bir kefesine bir esedî koyup tarttık, beraber geldi ki bir esedî sekiz dirhemden ağır gelir. Ondan belli ola ki Banyaluka kirazı ne kadar iri ve ağır olur, ama lezzette hoş yemeli ve suludur, hazmı kolaydır. Ayvası ve hayevânî elması da beğenilir. Kapuska dedikleri lahanası kazan kadar kelle olup bütün yaprakları güllâç yaprağı gibi incedir. Hatta Boşnak kavmi bu lahana içün, "Âh dinum ve imânum kapuska" diye ölünceye kadar lahana yerler.

Ve içeceklerinden, sarı keçi sütü surutkası, balsuyu, vişnesuyu, hardaliyesi, ramazaniyesi, poloniyesi ve nane rakısı meşhurdur.

Ve 70 yerde mesireleri var. Evvelâ Ferhad Paşa Bağı (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve 5.000 adet bağ ve bahçe dönüm hakkı verir ve 41.000 reaya baştina haracı verir.

Halkının işleri ve kazançları budur. Bir bölüğü genellikle tüccarlardır ki Belgrad'a, Üsküp'e ve Selânik'e gidip gelirler. Bir kısmı mücahid gaziler, bir zümresi şer'-i şerifle uğraşır. Bir sınıfı bağbândır, bir kavmi âlimlerdir ve bir taifesi sanat ehli esnaftır.

Giysileri; çuka serhadli, çuka dolama, kopçalı sıkma çakşır, kubâdî pabuç ve başlarında yeşil serhadli kalpağı giyerler. Kadınları yine hep çuka ferâce ve yassı baş terpuş üzre beyaz tülbent yaşmak örtünüp edeplice gezerler.

Halkının isimleri yine Boşnak dili üzere:

Haso	*Huso*	*Muso*	*Memo*	*Cafo*
Hasan	Hüseyin	Musa	Memi	Cafer

Ahmo	*Mahmo*	*Zuko*	*İbro*
Ahmed	Mehmed	Zülfikâr	İbrahim

Ama dilleri yine Boşnakçadır.

.... (1.5 satır boş)...................

Banyaluka şehri şehit kabirlerinin ziyaretleri

Evvelâ Hazret-i Şehbâz Efendi ziyareti, Gazi Halil Paşa, Malkoç Paşa ve Merhabazâde Hulûsî Efendi, burada kadı iken vefat edip Ferhad Paşa Camii sahasında yatmaktadır. (---)

.... (1 satır boş)...................

Sonra Melek Ahmed Paşa efendimizle Banyaluka şehrinde Ferhad Paşazâde Mehmed Bey efendimizin hanedanında şîr-i hurma ve katr-ı nebâtlar yiyip bütün ileri gelen maarif erbaplarıyla can sohbetleri ettiğimizde bir gece Hacı Hüseyin Efendi'de, bir gece Kamışî İbrahim Efendi'de, bir gece (---) (---) (---) (---) (---) (---) ve nice ikram sahibi velinimetlerimizle gece gündüz Hüseyin Baykara sohbetleri ederken bir gün Melek Ahmed Paşa efendimiz hakiri huzuruna çağırıp:

"Evliyâm, bilir misin? Daha önce Âsitâne tarafından padişah emri çıkıp Bihke kaptanı (---) Ağa'yı 40.000 guruşa kadar Zirinoğlu adlı asiden kurtarasın, buyurulmuş idi. İmdi Evliyâm sen hazır ol ve sana istediğin gibi yarar adamlar koşayım. Durma hazırlık gör" *[154a]* deyince,

"Emriniz başüstüne" dedim ve,

"Evliyâm, bu hizmetin karşılığında sana benim kışla zahire-bahâmın tahsili için emirler vereyim. .Sava Nehri , Buna Nehri, Pakra Nehri ve Dırava Nehri kenarlarında olan serhad kalelerinden Kıradişka Kalesi, Kosdaniçse Kalesi, Bihke Kalesi, Odvina ve Lika Kalesi serhadlerinin bütün zahire malların tahsil edip Çernik Kalesi'ne, Pojega Kalesi'ne ve Yakova Kalesi sancaklarına kadar benim zahire-bahâ tahsili hizmetini sana verdim" deyince, hakir Melek Ahmed Paşa efendimizin elini öpüp sevindim, zira bütün serhatleri defalarca gördüm, ama bu adı geçen serhadleri asla görmemiş idim.

Paşa efendimiz Bihke kaptanını kurtarmak için Zirinoğlu'na 40.000 guruşluk samur, kırmızı Diyarbakır bezi, 1.000 top kız dimisi, renkli lekfûrî Acem bezi, 1.000 top kırmızı Usturumca abası, 100 çift kebe, 1.000 adet sarı ve 1.000 adet kırmızı sahtiyanlar, 1.000 çift kırmızı çizme, 1.000 çift sarı çizme, 1.000 çift pabuç, 1.000 çift mest, 1.000 çift kaba ve ince gömlekler ve bunun benzeri nice bin çeşit şeyleri, Zirinoğlu'nun gönderdiği defteri üzere hazırladı. Hepsini 10 adet Sirem arabalarına yükletip paşa efendimiz hakire 20 adet seçkin paşalı ve 40 adet Bihke kaptanı tabileri ile Zirinoğlu'na bir mektup, bir seccade, bir ipek nakışlı halı ve bir samur kürk kırmızı çukaya kaplıca hediyeler verdi. Hakir bunları aldıktan sonra paşa ile veda sırasında elini öpünce bir kese guruş harcırah verip,

İşbu 1071 [1661] yılının (---) ayında Banaluka şehrinden zahire parasını almak için 4 sancak yer kalelerini ve Bihke kaptanını Zirinoğlu'ndan kurtarmaya gittiğimiz kaleleri ve temaşa ettiğimiz diyarları bildirir

Evvelâ *bismillâh* ile Banaluka şehrinden batı tarafa cennet bağı gibi bakımlı ve şenlikli çok köyler ve türlü türlü nehirler geçip dört saatte,

Tiran kasabası menzili: Banaluka hükmünde voyvodalıktır ve Banaluka kazası nahiyesinde 500 haneli, bağ ve bahçeli, cami, han ve mescitli, yetecek kadar dükkânlı kasabacıktır. Boşnak dilinde Tiran (---) (---) (---) derler. Onun için o isim ile isimlenmiş güzel bir kasabadır ki Tiran derler. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Oradan beş saatte batı tarafa meyilli gidip

Dodoşka kavmi vilâyeti, yani seçkin serhad Kıradişka Kalesi'nin özellikleri

Bazıları Gıradiska derler. İlk yapıcısı Latin Matin tarihine göre, Dodoşka banlarıdır ve Latin dilinde gırad kaleye derler, dişka, küçültme kelimesidir. Gıradişka, yani küçücük kale demektir. Gerçekten de Sava Nehri kenarında bir düz geniş vadide dörgen şeklinden uzunlamasına palanka bina hoş bir kaledir ki fırdolayı büyüklüğü (---) adımdır. Hisar içinde (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Fâtihi 945 [1538]'de Gazi Hüsrev Paşa'dır ki Süleyman Han beylerindendir. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Hâkimleri var. Evvelâ Bosna Eyaleti'nde Banyaluka müsellimi tarafından voyvoda örfî hâkimdir. Şer-i Resûl hâkimi Banyaluka kadısı naibidir, ama 150 akçe pâyesiyle şerif kazadır. Nahiyesi (---) adet mamur köylerdir. Bir hâkimi de kale dizdarıdır ve (---) adet kale neferleri vardır. Bir hâkimi muhtesib ağadır ve bir hâkimi de hepsinden melik Belgradlı Yusuf Ağa'dır

ki bu şehrin dışında top güllesi madeni var. Bu Yusuf Ağa orada hâkimdir. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve tamamı 26 mihraptır, ama sekizi Cuma namazı kılınır küçük ve büyük camilerdir. Evvelâ Kaptan Camii (---) (---) (---) (---) ve kalede Hünkâr Camii (---) (---) (---) (---) ve Hacı Bekir Camii (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

.... (3 satır boş).....................*[154b]*

Daha sonra Gıradişka'dan .Sava Nehri kenarıyla baş yukarı .Sava Nehri 'nin geldiği yöne doğru büyük balkanlı dağları, bakımlı ve şenlikli köyleri geçip,

Oneyiçse Vadisi, yani Yasanoviçse Kalesi'nin özellikleri

Latin dilinde (---) (---) (---) (---) (---) demektir. Yapıcısı Hırvat banlarıdır. Onlara hersek de derler, ancak Ungurus krallarına tabidir, ama Hırvatistan vilâyeti sayılır.

Bu kalenin fâtihi 945 [1538] senesinde Süleyman Han beylerinden Gazi Hüsrev Paşa'dır. Bu kale .Sava Nehri kenarında bir geniş hıyâbânlı zeminde 4 köşe bir palanka yapıdır. Dizdarı ve 150 adet neferleri vardır.

Hisar içinde kırk elli adet şindire tahta örtülü bağ ve bahçesiz küçük kale evleri vardır. Süleyman Han Camii, buğday ambarı, mükellef cebehaneleri, mehterhane kulesi ve başka kuleleri vardır, ama (---) de camii, hanı, basık hamamı ve küçük çarşısı vardır. Buna Nehri bu yere yakın .Sava Nehri 'ne karışır, Gıradişka Dağlarından ve İzmiyan bellerinden çıkar. Sâfî demir madenlerinden geldiği için beğenilir su değildir. Bu kale de Banaluka hükmünde ve naipliktir. (---) (---)

.... (1.5 satır boş)....................

Bu mahalde .Sava Nehri kuzey tarafa akıp bu hakir batı tarafa Ona Nehri kenarıyla baş yukarı ormanlı dağlar aşıp,

Dobniçse Kalesi'nin özellikleri

Rumeli Sofyası'nın batı tarafında bir konak yakın bir Dobniçse şehri daha var, ama bu Hırvatistan vilâyetindedir. Latin dilinde Dobniçse (---) (---) (---) (---) demektir. Yapıcısı Hırvat hersekleridir. Fâtihi 941 [1534/5] senesinde Gazi Hüsrev Bey'dir.

Kalesi, Buna Nehri kenarında kârgir yapı güzel bir kaleciktir, ama küçüktür. Dizdarı, 150 adet neferleri ve cebehaneleri vardır ve Banaluka Sancağı hükmünde voyvodalıktır, ama Kosdaniçse kadısı naipliğidir.

Hisar içinde 110 adet tahta örtülü hanecikleri, bir Süleyman Han Camii, tahıl mahzenleri, çevresinde hendeği ve bir asma köprüsü (---) bakan kapısı,

.... (1.5 satır boş)....................

Buradan yine Ona Nehri kenarıyla baş yukarı gidip,

Büyük Kosdaniçse Kalesi'nin özellikleri

Latincede (---) (---) (---) demektir. Ungurus krallarından Ferdinan Kral yardımıyla vilâyetlerin Süleyman Han'dan kurtulmak için Zirinoğlu'na yaptırıp bu vilâyeti Zirinoğlu'na hibe edip, "Sakın Osmanlı'dan" diye kötü işli kral Zirinoğlu'na tenbih edip sıkılamıştır. Sonunda 947 [1540] tarihinde Gazi Hüsrev Bey Hırvat elinden büyük ceng ederek bilek zoruyla fethetmiştir.

Hâlâ Süleyman Han yazımı üzere Bosna Eyaleti'nde Banaluka toprağında voyvodalıktır ve 150 akçe şerif kazadır ve nahiyesi 40 parça köydür.

Bu diyarda kale dizdarlarına kaptan derler, muhteşem kaptanı (---) adet kale neferatı gazileri var ki gece gündüz Hırvat kâfirleriyle ceng edip savaşıp baş alıp baş verirler ve gâhîce kadı efendiyi de çete ve yağma seferlerine götürürler. Hatta bu sırada kadı efendi cengde yaralanıp Melek Ahmed Paşa efendimizin zahire bahası emrini güçlükle sicill-i şer'e kaydetti. 7 adet kalelerden 3 yük akçe gelip kale kaptanı elinden alıp paşa efendimize adamlarımızla ve bizim hizmetçilerimizle gönderdik.

Sipah kethüdayeri, yeniçeri serdarı, müftü ve nakibi yoktur, ama muhtesibi vardır.

Kosdaniçse Kalesi zemininin şekli: Ona Nehri kenarında Banaluka toprağında beşgen şekilli bir kârgir büyük kale (---) (---) (---)

.... (2.5 satır boş)...................

Buradan yine batı tarafa Ona Nehri yalısıyla baş yukarı gidip,

(---), yani sağlam Koknovi Kalesi'nin özellikleri

Hırvat dilinde (---) (---) (---) demektir, ama yapıcısı Hırvat beyleri ve kâfir segleridir. Fâtihi 939 [1532/3] tarihinde Arnavut Memi Paşa'dır. Yine kâfir istilâ edip ikinci fâtihi 946 [1539] senesinde Gazi Hüsrev Bey'dir.

Hâlâ Banaluka toprağında voyvodalıktır ve 150 akçe başka kazacıktır. Kalesi, Ona Nehri kenarında bir çemenzar yerde dört *[155a]* köşe şeddadî bir kârgir sanatlı eski yapıdır. Bir tarafından Ona Nehri akar. 3 tarafı hendektir ve bir kapısı önünde asma köprüsü var. Kale kaptanı ve 200 adet gazi neferleri var, yetecek kadar cebehanesi, birkaç şahî topları, zahire ambarları, 100 kadar tahta örtülü haneleri ve bir camii var (---) (---) (---)

.... (2 satır boş)...................

Buradan iki günde yine Ona Nehri yalısıyla baş yukarı gidip,

Tehlike serhaddi, yani gaziler yurdu Bihke Kalesi'nin özellikleri

Latin dilinde (---) (---) (---) demektir. Ungurus kralları yardımıyla Koca Zirin Hersek yapısıdır, ama fâtihi 1000 [1592] tarihinde Sultan III. Murad Han beylerbeyilerinden Bosna Valisi Düş Hasan Paşa'dır. Bosna Eyaleti askeriyle Bihke Kalesi'ni 7 gün kale döver toplar ile dövüp sekizince günde Hırvat küffârı aman ile kaleyi verip bütün kefere uğursuz yurtlarına gittiler. Sonra kaleyi tamir edip içine yeterince cebehane, mühimmat ve levazımatlar konuldu. Hâlen fetihden beri Süleyman Han yazımı

üzere Bosna Eyaleti'nde (---) sancağı hükmünde kaptanlıktır. Sipah kethüdayeri ve yeniçeri serdarı yoktur, ancak Egre ve Budin yeniçerileri serdarı vardır, zira bu serhadlerde Budin ve Egre yeniçerileri çoktur, ama kapukulları yoktur.

Müftü ve nakibüleşrafı da yoktur. Banyaluka şehrinden fetva alırlar ve 150 akçe şerif kazadır. Bazı nahiye köyleri isyan üzeredirler, ama şehir halkı şer'-i şerife itaatlidirler. Örfî hâkimi kanunun dışına çıksa hâkime karşı ayaklanıp haddini bildirirler. Gayet cesur, sert ve gözü pek gazileri vardır ve örfî hâkimleri (---) (---)

Bihke Kalesi zeminin şekli: Ona Nehri yalısında

.... (2 satır boş)...................

Bu kalede Bihke kaptanı sarayında 3 gün konuk olup zahirebahâları tamamen toplayıp kale neferleri ve bizim adamlarımızla bütün malı Banyaluka'da Melek Ahmed Paşa efendimize gönderdik. Hakir yine Kırka Sancağı'nda olan kalelerden zahirebahâ toplamaya giderken gâh kuzeye, gâh güneye ve batıya serseri gezdiğimiz sağlam kaleleri bildirir, ama yüksüz kalmak için esir olan Bihke kaptanının kurtarılması için 10 adet Sirem arabası malı şer'î yolla Bihke Kalesi'ne emanet koyup bu hakir Zirinoğlu'na giderken bütün malı Zirinoğlu tahtı olan Ligradçık Kalesi'ne getirmeyi Bihke a'yanları ve kale neferleri üstlenip, bizler,

Kırka Sancağı'na gittiğimiz kaleleri bildirir

Evvelâ Bihke Kalesi'nden yine baş yukarı Ona Nehri yalısıyla gidip,

Bekasız sur, yani Lika Kalesi'nin özellikleri

Latin dilinde Lika (---) (---) (---) (---) demektir. Yapıcısı Hırvat banları ve kâfir Hıristiyanlarıdır, fâtihi Ferhad Paşa'nın delibaşılığından Kırka Beyi olan Rüstem Bey 1000 [1592] yılında feth edip hisar içine yeteri kadar asker, cebehane, mühimmat ve levazımatlar konulmuştur. Süleyman Han yazımı üzere hâlâ

Kırka Sancağı hükmünde Ona Nehri kenarında dörtgen şeklinden uzunlamasına şirin bir kaledir. Kaptanı, 300 adet neferleri vardır. Hisar içinde 300 adet haneleri baştan başa tahta şindire örtülüdür. Bir camii, ambarları ve kârgir şeddadî yapı sağlam kuleler ile bezeli ve çevresi çok derin hendekler ile döşeli sevimli Lika Kalesi'dir. Gerçekten de suyu ve havasının tatlılığından Lika Kalesi'nin mahbubu ve mahbube peri yüzlüleri vardır. Bu kale Ona Nehri'nin karşı tarafındadır. (---) (---) (---) (---) (---)

Buradan yine baş yukarı batı tarafa Ona kenarıyla

(---), yani sağlam Odvina Kalesi'nin özellikleri

Latincede Odvina (---) (---) (---) derler. Yapıcısı kötü işli Ungurus krallarıdır. Fâtihi 1000 [1592] senesinde yine III. Murad Han beylerinden Gazi Rüstem Bey'dir. Nice kere küffâr istila etmiştir. Hâlâ Osmanlı elinde olup Kırka Sancağı toprağında Kırka beyi hâssıdır. Kale kaptanı, 200 silâhlı seçkin kale neferleri, hisar içinde camii ve ambarları,

Kalesinin şekli: Ona Nehri'nin karşı tarafındadır (---) (---) (---) (---) *[155b]*

Dayanıklı sur, yani sağlam Yenihisar Kalesi'nin özellikleri

1000 [1592] tarihinde Sultan III. Murad Han beylerbeyilerinden Düş Hasan Paşa yeniden yaptı. Sancakbeyi tahtı edip Bosna Eyaleti'nde yeni kurulan büyük bir sancak olup ilk sancakbeyi İslâm serhaddinin seçkin beylerinden Rüstem Bey idi. Bu kaleyi beyaz inci tanesi gibi parlak edip haddinden fazla cebehane, mühimmat, levazımatlar ve müstahfız asker konurlu. Müslüman gaziler bu kaleden şahin yuvasından ava saldırır gibi çevredeki kâfiristana ve bütün Hırvatistan'a kol kol İslâm askerleri gidip sayısız ve sınırsız avlar alıp yeri cehennem olası kâfirlere göz açtırmadıklarından küffâra hoş gelmeyip Erdelik banı olan dinsiz ve Hırvat cenerali olan melun var kuvvetlerini

pazularına getirmişler ve elleri altında olan kalelerinin adamlarını ve diğer bölgelerin bütün reayalarını sürmüşler ve Nemse imparatorunun kardeşi Makşimelyan da 40.000 inkârcı cünüp askerler ile toplanıp gelip Yenihisar yakınında Kübe Nehri üzerine bir sağlam ve dayanıklı bir geniş ahşap köprü yapıp beri tarafta Hasan Paşa üzerine yürümede.

Hemen adı geçen paşa tüm Bosna serhaddi gazileriyle birlik olup bir kere bir ağızdan Allah Allah seslerine yol buldurup dalsatır olup o an Erdelik ban, Hırvat cenerali namlı imansız ve Nemse çasarı kardeşi namlı kaltaban, hepsi vuruşma içinde öldüklerinde bütün kâfirler bu perişan hâli görüp çil yavrusu gibi dağıldılar. İslâm askerleri bu kâfirleri bütün karınca darı devşirir gibi dağlarda, bellerde ve yollarda devşirip Allah'ın yardımıyla İslâm ordusu zafer kazandı, din düşmanları ise kahroldular.

Bu fetih 1000 [1592] senesinde olup tüm küffâr taburu yağmalanıp saf altın gibi toplar, sayısız cebehane, kıyassız mal, haddinden fazla esirler alınıp Allah'a hamd olsun, tüm İslâm askerlerine nasip oldu, diye serhad gazilerinin ihtiyarları bu cengi ve bu ganimeti nakl edip "Kanı o demler" diye bu demlerine devamlı şükrederler.

Düş Hasan Paşa'nın yenilgisi ve suda boğulması: Bu serhadlerin yaşlılarının anlattıklarına göre, daha önce Hasan Paşa yüz aklıkları ettiğinden gayet gururlanmış ve aptallaşmış idi. Hemen Bosna askeriyle Yenikale altından kalkıp Yenihisar yakınında Kübe Nehri üzerinde köprüden karşıya geçip kâfirin Siska Kalesi'ni kuşatıp 7 gün 8 gece dövünce Hasan Paşa üzerine 70.000 seçkin kâfirler yürüdüler. Hasan Paşa'ya aman vermediler. İşin sonunda İslâm askerleri bozguna uğradılar, dağlara ovalara kaçarak Küpe Nehri üzerinde yaptıkları köprüye geldiler. Uçsuz bucaksız askerin kalabalığından köprü başına varmak ne mümkün. Yeri cehennem kâfirler de İslâm askerinin ardları sıra toplarını tüfenglerini atarak, erganun ve trompete borularını çalarak geldiklerinde bütün asker köprüye sığışmayıp

hemen mecburen Küpe Nehri'ne vurup ilk vuruşmada Hersek Sancağı Beyi Sultanzâde ki Veziriazam Ahmed Paşa'nın oğlu ve Rüstem Paşa'nın kızının oğlu idi ki önce o suda boğuldu. Onun ardınca Düş Hasan Paşa bütün askeriyle boğuldu. Ve nice Müslüman gaziler de suda boğulup yerlerinin Illiyyîn Cenneti olduğu yıl 1001 [1592] tarihi idi.

Murdar küffâr İslâm askerinde bu bozgunu görünce tümü birden domuz topu olup o 1001 Muharrem'inde [Ekim 1592] Yenikaleyi kuşatıp tüm gayretleriyle döverken 17. gün Rumeli Beylerbeyisi Mustafa Paşa, eyaleti askeriyle erişip Yenihisar altında bütün kâfirleri metrislerinde iken basıp kılıçtan geçirirler. Kılıç artıkları olan kâfirler kaçarken Allah'ın hikmeti, Hasan Paşa askerinin boğulduğu Küpe Nehri'ne vurup hepsi azap suyunda boğuldular.

Bu hikâyeleri nice işten kalmış yaşlılardan duyduk. Oradan yine batı tarafa (---) gidip,

(---), yani Siska Kalesi'nin özellikleri

Latin dilinde (---) (---) (---) demektir. Engür krallarından Makşimelyan yapısıdır. Fâtihi 1001 [1593] yılında daha önce küffâr Yenihisar'ı bırakıp kaçarak suda boğulduklarının ardları sıra Rumeli Veziri Mustafa Paşa, Yenihisar Beyi Rüstem Paşa ve tüm Bosna askeriyle bu Siska Kalesi'ni 10 gün dövüp *[156a]* 11. gün kale aman ile feth olup hisar içine bol bol cebehaneler ve yetecek kadar İslâm askeri koyup Kırka Sancağı'na katılıp imar olundukta bir şirin kale olup hisar içine kaptan ve neferlerine cami yapıldı. Oradan,

(---), yani Zagreb Kalesi'nin özellikleri

Hırvatçada (---) (---) (---) demektir. yapıcısı yine Hırvat hersek seglerindendir. Yine Rumeli Veziri Mustafa Paşa sene 1001'de [1593] fethetmiştir. Kırka Sancağı hükmündedir. Kaptanı, neferleri, cami ve pazarı vardır. Zagreb Sahrası adlı ovada bağları, bahçeleri ve çeşit çeşit büyük yapı kilise ve

manastırları çoktur. Zira Hırvatistan'ın kefere reayaları gayet çok olduğundan kiliselerinde papaz ve bıtrikleri çoktur.

Bu Zagreb Kalesi nahiyeleri keferesi Osmanlı'ya ve Zirinoğlu'na haraç ve öşür verirler. İki kılıç altında kalmış reayalardır, zira her an bu kaleleri gâh kâfir istilâ eder, gâh İslâm askeri ele geçirirler.

Hatta 1002 [1594] tarihinde küffâr ve nice bin cünüp itibarsız askerler ile toplantı yapıp 46.000 melun, dinsiz, kinli askerlerle Yenihisar'ı kuşatıp tam 3 ay döver. Sonunda hisar içinde sığınmış olan Müslüman gaziler, Osmanlı tarafından yardım gelmesinden ümitlerini kesip bir gece kaleyi ateşe vurup kale dışında metriste olan kâfirlere bir sâtûr-ı Muhammedî vurup ceng ü cidâl ederek Kostaniçse Kalesi'ne ve Zirin Kalesi'ne varıp karar ederler. Küffâr kalenin yanmayan yerlerin de yakıp bir daha imar etmemek üzere bırakıp gider.

Sonra Siska Kalesi'nde olan ümmet-i Muhammed Yenihisar'ın hâlini görüp onlar da Siska Kalesi'ni ateşe verip selâmetle İslâm diyarına giderken adı geçen Zagreb Kalesi'ni de ateşe verip kimi Kinin Kalesi'ne, kimi Odvina Kalesi'ne ve bazıları Lika Kalesi'ne varırlar. Küffâr bu hâli duyunca Zagreb papazları yine miras mülkümüzdür diye Siska Kalesi'ni, imar etmeleri için Ungurus kralı Makşimilyan yine papazlara bağışlar, onlar da imar edip yine cebehane, mühimmat ve levazımatlarıyla hazır olunca (---) (---)

Yenihîsar'ın onarımı ve Siska Kalesi'nin fethini bildirir

1003 [1595] tarihinde Sultan III. Murad Han beylerbeyilerinden Rüstem Paşa'ya Yenihisar'ı imar ve nice kaleleri fethetmek şartıyla padişah tarafından bir tuğ ile Bosna Eyaleti bağışlanmıştı. Derya gibi asker ile gelip Yenihisar'ı evvelkiden sağlam ve dayanıklı yapıp gereği gibi cebehane, mühimmat ve levazımatını görüp oradan yine Siska Kalesi'ne ve Zagreb

Kalesi'ne çokça asker döküp aman ve zaman vermeyip iki kaleyi dahi bir hafta içinde fethetti.

Daha önce bu kaleleri kendisi ateşe vurup kâfire vermeyip gitti ve kaleleri yine kâfire yaptırıp yine Gazi Rüstem Paşa aldı. Turovası'nı ve Zagreb Ovası'nı yağmaladı, yıkıp harap etti kibir şekilde anlatılması mümkün değil idi. Allah'ın hikmeti, beyt:

Edemez def' sakınmakla kazayı kimse
Bin sakınsan yine ön son olacak olsa gerek

anlamı üzere bu Rüstem Paşa'nın bu Hırvat, İslovin, Zagreb ve Turova vilâyetlerini harap ve halkını kebap ettiğinden dolayı bütün küffâr çok üzülüp Nemse çasarından, Hersek beylerinden, İslovin seglerinden ve Mekemorya banlarından 150.000 dinsiz küffâr domuz topu olup *"Küfür tek millettir"* kelâmı üzere bütün küffâr İslâm askerine bir yerden saldırdılar.

Allah'ın hikmeti savaş sırasında Rüstem Paşa'ya Fireng âleti bir tüfeng kurşunu isabet edip yaralı hâlde yine at üzerinde, "Bre koma gazilerim" diye Müslüman gazileri cenge sürüp yaralı olduğunu bir tek kimse bile anlamayıp 20.000'den fazla yere gelesi küffâr kılıçtan geçti. Sonunda kendisi de hâlsiz mecalsiz kalıp hareketi yavaşladı. Akşam vakti olunca küffâr askeri bir tafa ve İslâm askeri bir tarafa olunca gece yarısında Rüstem Paşa şehitlik şerbetini içti. Bütün gaziler o gece Kinin Kalesi'ne esenlikle girince küffâr yine Yenihisar'a, Siska Kalesi ve Zagreb Kalesi'ni istilâ edip o şekilde bu kaleler yine küffâr elinde kaldı. Rabbü'l-âleminin hikmetidir ki bu zemini kullarına eğlenmek için gün gün, kırat kırat verir, *lâ-yüs'elü ama yef'al*dir.

Beri taraftan yine sadede dönelim. Siska ve Zagreb Kalelerinden *[156b]* kuzey ile batı yönüne meyilli iki kılıç arasında bakımlı ve şenlikli Hırvat kavmi diyarlarını ormanlar içinde geçip,

(---), yani eski Korpa Kalesi: Latin dilinde (---) (---) (---) (---) demektir. Yapıcısı Zirin adlı kâfirdir, ama 972 [1564/5] tarihinde Süleyman Han vezirlerinden Bosna Veziri Mustafa Paşa Zirin Hırvatı elinden feth edip Süleyman Han yazımı üzere (---)

sancağı hükmünde kaptanlıktır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Oburça Kalesi: Hırvat dilince (---) (---) (---) (---) demektir. Çasar kardeşi Makşimelyan'ın yapısıdır. Fâtihi (---) senesinde Ferhad Paşa'dır. İki kaledir; birine Aşağı Oburça, birine Yukarı Oburça derler, budur.(---) (---) (---)

.... (1 satır boş)...................

Pudak Kalesi: Latincede (---) (---) (---) (---) demektir. Yapıcısı Hersek banıdır. Fâtihi 944 [1537/8] tarihinde Pojega Kalesi fâtihi Yahya Paşazâde Mehmed Bey'dir. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

.... (1 satır boş)...................

Dereslak Kalesi: Hırvatça'da (---) (---) (---) (---) demektir. Yapıcısı Hırvat'dır. Fâtihi 944'de [1537/8] yine Yahya Paşazâde Mehmed Bey'dir. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

.... (1 satır boş)...................

Zirin Kalesi: Latince'de (---) (---) (---) (---) demektir, ama yapıcısı Koca Zirin olmak ile onun ismiyle isimlenmiş bir güzel kaledir. Fâtihi 943 [1536/7] tarihinde Gazi Mehmed Bey'dir. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

.... (1 satır boş)...................

Kırım Kalesi: Hırvatça (---) (---) (---) (---) demektir, ama yapıcısı Yahya Paşazâde Mehmed Bey'dir. Bu kaleyi kâfirler yakmıştı. Yine küffârı kahretmek için bu kale imar olup ismine Kırım Kalesi dediler. Gerçekten de gazileri hâlâ kâfirlere düşmandırlar. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Acı yurdu, yani Velim Kalesi: Latince (---) (---) (---) (---) demektir. Yapıcısı Hırvat beyleridir. Fâtihi (---) senesinde Hısım Hüsrev Paşa'dır ki Sultan Bayezid-i Velî'nin kızlarından doğduğundan Hısım Hüsrev Paşa derler. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

.... (1 satır boş)...................

Rakpinçe Kalesi: Latince (---) (---) (---) (---) demektir. Yapıcısı (---) fâtihi 928 [1522] senesinde Süleyman Han gazilerinden Bektaş Voyvoda'dır. (---) (---) (---) (---) (---) (---)

.... (1 satır boş)....................

Korlad Kalesi: Hırvat dilinde (---) (---) (---) (---) demektir. Yapıcısı yine Hırvat hersekleridir, ama fâtihi yine 929 [1523] yılında Gazi Bektaş Bey'dir. (---) (---) (---) (---) (---) (---)

.... (1 satır boş)....................

Eğer bu yukarıda görüp yazdığımız sağlam kalelerin tüm şekillerini ve bütün yapıları, suyu ve havasıyla yazsak başka bir cilt olup çok yazılması seyahatimize engel olduğundan bu kadarca anlatılmakla yetinildi. Ama gazilerine aşk olsun, hepsi mümin ve muvahhid, dedikodudan uzak, temiz kalpli bir alay gaziler ve Allah yolunda mücahidlerdir ki gece gündüz bu Hırvat gazileri Hırvat, İslovin ve Fireng kâfirleri ile devamlı savaşırlar. Belki bir günde beş altı kere cengden başka gece yarısında bile nice kere savaştıklarını hakir görmüşüz, hatta birlikte bulunmuşuzdur. Bu gazilerin daima kılıçları bellerinde ve tüfengleri ellerinde. Allah bilir ki gece gündüz silâhlarıyla yatarlar. Hatta gusül ederlerken ve *[157a]* namaz kılarken de bütün silâhları yanlarındadır.

Latife: Hatta Hırvat gazisi ölüm öncesi hâlinde vasiyet edip der ki,

"Benüm puşkamı ve sabulamı, yani tüfengimi kılıcımı benimle mezara bile koyun. Göreyim anda dahi şeytan ve zebanîler yanuma uğrayabilirler mi?" demiş, âhrete gitmiş. Tâ bu derece silâhına sahip gazilerdir ki bir silâhları da abdestsiz yere basmazlar ve zikrullahsız gezmezler.

Ancak iki silâhları var. Bir kılıç ve bir çakmaklı tüfeng. Asla fitilli tüfengleri yoktur. Ancak bir yaylım tüfeng atıp, "Allah Allah" deyip dalkılıç olup girişirler. Ya alışırlar, ya verişirler, yahut barışırlar. Hepsi yaya şehbazlardır, ama her birine at yetişmez. Taşlık diyar olmakla at işlemez. Esvapları; kırmızı

pırankona çuka daracık bağır yelekleri giyip göğüslerinde birer okka gümüş halkaları var ve kuşakları genellikle zünnar dedikleri teybend kuşaktır. Gerçi haramdır, ama kâfirleri esir ettiklerinde onunla bağlarlar. Bir kuyudan su çekseler kuşak ile çekerler. Nice gaziler esir olup kuşağını kement edip kâfir kalelerinden kaçmışlardır. Sözün kısası, her ne kadar şeriat ehli yanında zünnar kuşak haram ise de, onlara lâzım olduğundan o kadarca izin verilmiştir. Bellerinden aşağı bolca beyaz dimiden şalvar giyip kırmızı çukadan kopçalı daracık serdelye giyip ayaklarına bir çeşit nazik çarık giyerler ki o taşlık yerde her biri ceylân gibi sekerler. Başlarına yine kırmızı çuka Hırvat arakıyesi giyerler. Kısacası; çabuk, tez canlı, hızlı, Amr-ı Ayyâr gibi ayar sahibi yiğitlerdir. Bu gaziler ile bu serhadlerde güzel dostluklar kurdum, zahire-bahâ için bu mücahitlere asla zulmetmeyip kendi rızalarıyla paşaya verdiklerini alıp hakir için kadem ücreti bir şey almadım. Ancak hediye yoluyla bazı tüfeng ve kılıçlar alıp rızalarıyla kabul edip yoldaşlar alıp,

Kırka Sancağı'ndan Çernik Sancağı'na, Rahoviçe Sancağı'na ve Pojega Sancağı'na gittiğimiz kaleleri bildirir

Bu yukarıda yazılan Kırka Sancağı kalelerinin çoğu Kırka Nehri kenarındadır. Hatta Kırka Sancağı taht merkezi olan Kinin Kalesi, Kırka Nehri yalısındadır, ama bu yazılan Odvina Kalesi, Lika Kalesi ve diğerleri, adı geçen Ona Nehri'nin karşı tarafındadır, niceleri beri tarafında ve niceleri de Ona Nehri'ne ve Kırka Nehri'ne yakın kalelerdir, *vesselâm*.

Oradan serhat gazileri yoldaşlarımızla Kırka Sancağı'ndan doğu tarafa dönüp 11 saatte nice gördüğümüz kaleleri geçip,

Bihke Kalesi menzili: Bu kalede bir gece konuk olup, Bihke kaptanını Zirinoğlu esirliğinden kurtaracak bütün malları varıp

Bihke Kalesi hazinesinde görüp tamamını mevcut bulup yine hazine kapısını hakir kendi mührümle mühürleyip ertesi sabahleyin yine doğu tarafa gidip,

Kosdaniçse Kalesi menzili: Oradan yine Ona Nehri kenarıyla baş aşağı doğuya doğru gidip,

Yasanoviçse Kalesi menzili: Burada da bir gece konuk olup ertesi seherle bu Yasanoviçse Kalesi yakınında Ona Nehri'nin Sava Nehri 'ne karıştığı yerde hepimiz gemilere atlarımızla binip büyük Sava Nehri 'ni geçip esenlikle karşı tarafta,

Çernik Sancağı temiz toprağına ayak bastık, ama bütün yoldaşlarımızla pür-silâh olup .Sava Nehri kenarından batı tarafa tam dört saat düz geniş yeşillik ve çiçekli ovada gidip,

Koprovnik serhaddi, yani sağlam Çernik Kalesi'nin özellikleri

Latincede (---) (---) (---) demektir. Yapıcısı Zirin hersekleridir. Fâtihi sene 946 [1539/40] tarihinde Pojega Kalesi fâtihi Yahyâ Paşazâde Mehmed Bey'dir ki Hırvat keferesi elinden zorla almıştır.

Süleyman Han yazımı üzere bu kale Bosna Eyaleti'nde başka sancakbeyi tahtıdır ki padişah tarafından beyinin kanun üzere hâssı 170.000 akçedir ve sancağında zeamet 3'dür ve timarı 103'dür. Alaybeyi, çeribaşı ve yüzbaşısı vardır. Beyinin, zeamet ve timar sahipleriyle toplam 800 askeri olur. Genellikle Bosna vezirleri bu sancağı ağalarma verir. Gelirleri çok az ve verimsiz bir sancaktır ve 159 akçe âsumânî kazadır. Kale kaptanı ve 200 adet kale neferleri var, başka hâkimleri yoktur.

Çernik Kalesi zemininin şekli: Bu kale bir düz sahranın sonunda bir bağlı, bahçeli ve bir geniş iki bayır arasında Şumaniçse Nehri kenarında alçak bir tepe üzerinde dört köşeden uzunlamasına bir şeddadî kârgir yapıdır, ama duvarları o kadar sağlam değildir. Yetecek kadar cebehanesi, *[157b]* tahıl ambarı ve bey sarayı var. Dizdar ve beyden başka bu kalede tek kimse yoktur. Ancak Süleyman Han'ın ufak tefek camii var. Kale

çevresindeki hendek üzerinde, kapısında asma tahta köprüsü var. (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Çernik Kalesi varoşunun özellikleri: Tamamı (---) adet tek ve iki katlı, bağlı, bahçeli ve baştanbaşa tahta şindire örtülü evlerdir. Tamamı 21 mihraptır, üçü Cuma namazı kılınır camilerdir, ama kurşun ile örtülü değil, mamur camilerdir. Evvelâ çarşı içinde (---) (---) camii (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) diğerleri mescittir.

Bir tekkesi, üç mektebi, iki hanı, bir küçük hamamı ve 150 kadar dükkânı (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ama medrese, dârülhadis, dârülkurra, dârüzziyâfe imareti ve kârgir bedesteni yoktur, ama her meta bulunur. Nimetleri bol, hanedan sahipleri garip dostu adamları çoktur, ama zengin tüccarları yoktur. Şehrin tâ ortasından Şumaniçse Nehri akıp nehrin sağında ve solunda bulunan hanelerin ve diğer evlerin İrem Bağı gibi cennet vardır.

Bu nehir üzerinde nice su değirmenleri dönmededir ve bu nehir (---) doğup (---) gelip Sava Nehri'ne (---) yakın karışır.

Suyu ve havası tatlı olduğundan yer yer Hırvat güzelleri vardır. Beğenilenlerinden; balı ve yağı gayet güzel ve meşhurdur.

.... (2 satır boş)...................

Sonra bu Çernik Beyi Süleyman beyimizden 50 adet şehbaz yiğit yoldaşlar alıp (---) yönüne, kâfir tarafına bir günde gidip,

(---), yani amansız Velika Kalesi'nin özellikleri

Latince (---) (---) (---) demektir. Yapıcısı, Hırvat hersekleri ve segleri sığınak yeri olarak yapıp sonunda İslâm elinden kurtulamayıp 945 [1538] tarihinde Yahya Paşazâde, Hüsrev Paşa yardımıyla büyük savaşla Hırvat elinden bu kaleyi feth edip içine yeteri kadar asker ve mükemmel cebehane koyup İslâm askeri ile imar ettiler. Hâlâ Çernik Sancağı'na tabi voyvodalıktır. Kaptanı ve 300 mükemmel pür-silâh gazi neferleri var, zira gayetle serhaddin sonunda amansız yerdir.

Velika Kalesi zemininin şekli

Bu garip kale .Sava Nehri 'nden biraz uzakça bir hıyâbân ve ormanlı dağlar içinde İlove Nehri kenarında beşgen şekilli bir (---) yapı bir köhne kalesidir. Hisar içinde tahta örtülü neferat haneleri, ambarları, cebehane mahzenleri ve bir camii var, başka ne medrese, han, hamam ve çarşı pazardan bir eser yoktur. Ancak tüm gazileri kale kapısı arasında ve köprübaşındaki ağaç köşkte oturup herkes cavk cavk zevk u şevk edip pür-silâh hazır durup dağlarda karakolları ve avcıları türlü türlü alabalıkları, semiz ve şişman iri geyikleri avlayıp yaz kış av ile geçinip daima av eti yerler, zira avlakları diller ile anlatılmaz.

Vadilerinde asla buğday ve arpa bitmez. Biterse de kâfir komaz. Bütün zahireleri Sava yalılarından gelip onunla geçinirler.

Bunlarda asla koyun, kuzu, keçi, sığır, at ve katır yoktur. Gerçi yeşillik yerlerdir, ama kâfir derdinden bir kobla, yani bir kısrak beslemeye güçleri yoktur. Bu kavme yazığım gelip zahire-bahâ bir akçe ve habbe almayıp kale imamı Naimîzâde'ye bir sarık hibe edip bu kaleden 40 adet yoldaşlar ile bir günde (---) yönüne,

(---), yani Belusitina Kalesi'nin özellikleri

Hırvatçada (---) (---) (---) demektir, ama yapıcısını hiç bir serhad adamı bilmediler. Ancak fâtihi; 935 [1529] tarihinde Sultan Süleyman Nemse çasarının taht merkezi olan Beç Kalesi'ni kuşatıp fetihsiz döndüğünde İslâm askeri uğuruna ve din yoluna 40.000 yiğit ile kâfir diyarına kurban olmaya gidip tüm şehit olanlara serdar olan Ösekli Kasım Voyvoda 931 [1525] tarihinde Ösek'den seğirtip bir günde bu Belusitina Kalesi'ni gelip feth edip büyük ceng ettiğini bilir gazi ve yaşlılar vardır. Bu kale bir ormanistan içinde dörtgen şeklinde kârgir binacıktır. İçinde kaptanı, 70 adet neferleri, bir camii ve bir ambarı var, başka imaretten bir çarşı pazar yoktur. *[158a]* Ancak bu kale Çernik

Sancağı'na tabidir. Bundan da zahire-bahâ almayıp bu kaleden (---) tarafına üç saatte dağlarda gidip,

(---), yani gaziler yurdu Pakriçse Kalesi'nin özellikleri

Latincede Pakriçe (---) (---) derler, ama nice Bosnevî ârifleri Pakriçe yazarlar, ancak Latin dilinin inceliklerinden ve kurallarındandır ki Dobnice'ye Dobniçse, Rahoviçe'ye Rahoviçse ve Şoviçe'ye Şoviçse bunun gibi kalelerin isimlerine sevimli olması için sin harfi ekleyerek küçültme ismi yapıp Yayiçse, Çaniçse, Kosdaniçse ve Pakriçse derler. Yapıcısı Erdelik kral ki Nemse ülkesinin imparatorudur, yani bütün kralların başı o kral yapıp Zirin Hırvatı herseklerine vermiştir. Ondan 928 [1522] tarihinde Süleyman Han zamanında Gazi Bektaş Voyvoda fethidir. Sonra Süleyman Han yazımı üzere Çernik Sancağı toprağında voyvodalıktır ve 150 akçe pâyesiyle iyi kazadır.

Kale kaptanı, 600 adet yarar ve namlı kale neferleri ve bâcdârları var, müftüsü, nakib ve sipah kethüdayeri yoktur, ancak Budin ve Eğre yeniçeri serdarları ve a'yan ve eşrafları vardır.

Pakriçse Kalesi zemininin şekli: Pakra Nehri kenarında bir geniş yeşillik tepe üzerinde dörtgen şekilli bir şeddadî kârgir yapı güzel surdur. Çevresinde kesme hendeği, bir kapısı önünde asma zincir makaralı köprüsü, köprübaşında bir lonca köşkü, hisar içinde toplam (---) adet bağsız, bahçesiz ve avlusuz daracık neferat evleri vardır ve tamamen tahta örtülüdür.

Süleyman Han Camii, buğday ambarları, cebehane mahzenleri ve metin kuleleri üzere kolumburuna ve şahî topları var (---) (---) (---) (---)

Tamamı (---) mihraptır. Cümleden (---) camii (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) diğerleri mescittir.

İki derviş tekkesi, 6 adet sıbyan mektebi, 2 adet han ve (---) adet gönül açan hamamı var, (---) adet tüccar dükkânı ve (---) (---) (---)

Medrese ancak üçtür, ancak dârülkurra, dârülhadis, çeşme, selsebil ve kârgir bedesteni yoktur. Halkı garipleri sever olduklarından misafirsiz olmayıp bütün gelen giden yolcular hanlara muhtaç olmayıp her evde teklifsiz konuk olurlar. Mısra:

Bizim eve teklifsiz buyur gel.

sözü üzere gece gündüz gelene kapıları açık bir alay mücahit gazilerdir ki izzet ve devlet sahipleridir. Beyt:

Senin günün yücelik ve ikballe
Kapın da ihtiyaç sahiplerine açıktır.

sözünce ·dedikodudan uzak saf gönüllü sofra sahibi zengin adamlardır ki "yâ Ganî ve yâ Kerîm" ismine mazhar olmuş erler, hünerli yiğitler ve kahraman gazilerdir.

Bu mahalle Pakra Nehri (---) dağlarından gelip .Sava Nehri 'ne karışır (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) Buradan (---) (---) (---) (---) (---)

(---), yani Jabça Kalesi'nin özellikleri

Hırvatçada (---) (---) (---) demektir. Yapıcısı malumum değildir, ama fâtihi 932 [1526] senesinde Ösekli Kasım Voyvoda'dır (---) (---) (---)

.... (1 satır boş)...................

Buradan kalkıp **Kaptan Köyü**, oradan öte kuzey tarafa bir günde,

(---), yani Sezçe Kalesi'nin özellikleri

Latincede (---) (---) (---) demektir. Hersek banı yapısıdır, ama yine Osmanlı beylerinden Gazi Kasım Voyvoda 932 [1526] senesinde feth edip bu kaleyi yeniden imar etmiştir. Bu da Çernik Sancağı'na tabidir.

Kalesinin zemininin şekli: Gıraviçse dağları ve ormanları içinde dörtgen şekilli bir şeddadî kârgir taş yapı, şarampavlı ve hendekli güzel bir hisardır. Bir kapısı önünde ahşap köprü başında bir lonca köşkü, hisar içinde 100 kadar tahta örtülü haneleri, cebehaneleri, birkaç şahî topları ve bir küçük camii var,

başka çarşı pazarı, hanı, hamamları ve gayrı imaretleri yoktur, ancak cennet bahçeleri ve bağları çoktur. Bu kale ile Pakriçse Kalesi arasında olan Gıraviçse dağlarından bir doğru yol vardır.

Buradan Pakriçse Kalesi'ne dört saatlik yoldur, ama Hırvatistan kâfirinden emin olmadığından hakir başka yoldan üç saatte kuzey tarafa gidip, *[158b]*

(---), yani Ostobçaniçse Kalesi'nin özellikleri

Hırvat Latin dilinde (---) (---) (---) demektir. Yapıcısı malumum değildir, ama fâtihi (---) senesinde Yahyâ Paşazâde Mehmed Bey'dir. Kalesi bir sarp dağlık içinde dörtgen şekilli taş yapı kârgir güzel hisardır, ama küçüktür. Hisar içinde kaptanı, 200 nefer haneleri, cebehane hazineleri, birkaç şâhî topları, bir kapısı önünde köprüsü ve hisar içinde bir camii var, başka çarşı pazar hayrat ve hasenattan bir yapı eseri yoktur, lâkin bağları çoktur. Bu da Çernik Sancağı'na tabidir. (---) (---) (---) Ondan öteye iki saatte ormanlar geçip,

(---), yani garip Dobrakuga Kalesi'nin özellikleri

Latince'de (---) (---) (---) demektir. Yapıcısı Koca Zirin'dir. Fâtihi (---) senesinde Yakova fâtihi Sarhoş İbrahim Paşa atası Gazi Arnavut Memi Paşa'dır. Bu kale de ormanlık ve hıyâbân içinde badem şeklinde kârgir ve şarampavlı bakımlı ve şenlikli kaleciktir, ama insan yönünden gariptir. Yol üzerinde bulunmadığından ancak kale kaptanı ve 100 adet kale neferlerinden başka insan yoktur.

Hisar içinde bir camii ve neferat hanelerinden başka ne çarşı pazar, ne han, hamam ve başka yapılardan bir şey yoktur. Bu kaleler de Çernik Sancağı'na tabidir. Yılda bir kere naipler gelip kanunları uygularlar.

Çernik Sancağı kaleleri bu mahalde tamam olup bundan tâ Dırava Nehri'ne kadar Pojega Sancağı sınırıdır.

Oradan yoldaşlarımızla kuzey tarafa büyük balkanlı dağlar aşıp Pojega vilâyetinde,

Vokin Kalesi'nin özellikleri

Boşnak dilinde (---) (---) (---) demektir, ama Pojega Vokini'dir. Bir Vokin de Tuna Nehri kenarında var, ama bu Pojega Vokini'nin yapıcısı Ösek Kalesi sahibi Milyaşka hersektir. Fâtihi yine (---) senesinde Arnavut Memi Paşa'dır.

Kalesi bir dağdadır, ama o kadar mamur ve müzeyyen değildir, ancak taş yapı yüksek bir kaledir. İçinde kaptanı, 50 adet neferleri, birkaç şahî topcuğazları ve bir camii var. (---) (---) (---) Buradan bir günde,

(---), yani Virovotiçse Kalesi'nin özellikleri

Hırvatça'da (---) (---) (---) demektir. Yapıcısı yine Hırvat hersek segleridir. Fatihi yine (---) senesinde Yahyalı Mehmed Paşa'dır. Bu da Pojega hükmünde olup niyâbettir, ama kalesi bir sık ağaçlık ve ormanlık içinde bir büyük ve uzun ağaçları göklere baş uzatmış ağaç denizi kırıntısı içinde bir rıhtım ve sağlam şarampav duvarlı dörtgen şekilli sağlam kaledir.

Hisar içinde kaptanı, neferleri, tamamen tahta örtülü 100 kadar haneleri, cebehaneleri ve şahî topları vardır ve bir küçük camii var.

Bu kale kırıntısı ardı batı tarafa Zirinoğlu vilâyetidir. (---) (---) (---) (---) (---) (---) Bu kaleden yine bir günde kuzeye,

(---), yani Maslovino Kalesi'nin özellikleri

Bosnevî dilinde (---) (---) (---) demektir. Mal Kociyan hersek yapısıdır, ama fâtihi Yahya Paşazâde Mehmed Bey 943 [1536/7] senesinde feth edip Pojega Sancağı'na yazıldı. Kalesi, Dırava Nehri kenarında dörtgen şekilden uzunlamasına kârgir ve rıhtım dolma sağlam yapı, dayanıklı bir surdur. Kaptanı, kale yunakları (yiğitleri) ve pandur (muhafız) oynakları vardır.

Hisar içinde bütün haneleri, bir camii ve ambarları tamamen tahta örtülüdür ve hendeği Dırava Nehriyle dolu olup hendek etrafında şarampav direkleri dizilmiştir. Bu kale Pojega'ya, Bakova'ya ve Ösek kalelerine set olmuştur.

Bu kalenin dibinden akan Dırava Nehri'nin karşı tarafları Kanije Eyaleti'nde Bobofça, Brezense ve Sigetvar kaleleri toprağıdır. Bu serhadlerde Maslovin İskelesi meşhurdur. Oradan,

(---), yani gaziler yurdu Pojega Kalesi'nin özellikleri

Latincede (---) (---) (---) demektir. Ungurus krallarından (---) adlı çasarın yapısıdır. (---) 944 [1537/8] tarihinde Semendireli Yahya Paşazâde Mehmed Bey Hırvat ve İslovin küffârı elinden kılıç zoruyla almıştır, zira bu diyar, Hırvatistan'ın sağlam serhat kalesidir. Fetihten sonra Süleyman Han bu Pojega Kalesi'ni Bosna Eyaleti'nde sancak yazıp sancakbeyliğini adı geçen fatih Mehmed Bey'e bağışlamıştır. Serdar-ı muazzam Ferhad Paşa da fetihten sonra gelip kaleyi onarıp tüm mühimmat ve levazımatları *[159a]* görüp Mehmed Bey ilk defa bu kaleye iki tuğ ile hâkim oldu.

Daha sonra 1009 [1600/1] tarihinde Kanije Kalesi feth olup büyük bir eyalet olması gerekince Peçoy Sancağı'nı, Sigetvar Sancağı'nı ve bu Pojega Sancağı'nı da Bosna Eyaleti'nden ayırmışlardır. Hâlâ Mehmed Han yazımından beri Pojega Kalesi Kanije Eyaleti'nde sancaktır.

Beyinin hâssı padişah tarafından 616.230 akçedir ve sancağında zeameti 23, timarı 296. Çeribaşı, alaybeyi ve yüzbaşısı vardır. Paşasının askeriyle tüm zeamet erbabı cebelüleriyle 4.000 asker olur. Paşasına senelik adalet üzere *cevz-i ma'dûd*undan (vergi türü) başka *bâd-ı hevâ*dan (vergi türü) toplam 13.000 guruş olur.

Ve 300 pâyesiyle şerif kazadır ve nahiyeleri (---) adet köylerdir ki her sene kadılara 3.000 guruş geliri olur.

Kale kaptanı ve 600 hisar erleri var. Sipah kethüdayeri yoktur, ama Budin ve Egre yeniçerileri serdarları, topçu ve cebeci serdarları, muhtesibi, müftüsü, nakibi ve a'yan u eşrafları dahi,

Pojega Kalesi zemininin görünüşü: Kalesi bir düz yeşillik, çayır çimenli otlu verimli zeminde Orlova Nehri kenarında altıgen şekilli (---) (---) (---) bir sağlam ve dayanıklı bur surdur. Çevresinde hendeği (---) (---) (---) (---) (---) (---)

.... (1 satır boş)...................

Ve tamamı (---) adet mihraptır, ama bunlardan mükellef Şarkalut Camii bir büyük kilise imiş. Fetihten sonra Sultan Süleyman bu büyük kilisenin kıblesini Bakara suresindeki *"(Namazda) yüzünü Mescid-i Haram yönüne çevir" [Kur'ân,* Bakara 144, 149, 150] kesin nassı üzerine Mesih kıblesini çevirip büyük cami etmiştir. Hâlen halk arasında Şarkalut Camii namıyla meşhurdur. Bu serhadlere böyle sağlam yapı ve tamamen kırmızı kiremit ile örtülü bir uzun minaresiyle mamur gönül açan bir camidir. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) Bu camilerden başka mescitlerdir.

Ve tamamı (---) adet medresedir. (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve (---) adet derviş tekkesidir (---) (---) (---) (---)

Ve (---) adet sıbyan mektebidir (---) (---) (---) (---) (---)

Ve (---) adet hamamdır (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve (---) adet tüccar hanlarıdır (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve (---) adet esnaf çarşısıdır (---) (---) (---) (---) (---)

.... (2 satır boş)...................

Pojega şehri övgüsünün tamamlanması

Osmanlı devletinde iki Pojega şehri var. Bundan başka Semendire Sancağı toprağında Çaçka şehri yakınında Pojegacık şehri vardır. (---) (---) (---) (---) (---) (---)

.... (2 satır boş)...................

Pojega'dan batı tarafa dağ ormanlıkları içinde bir günde gidip,

(---) (---), yani büyük Rahoviçse Kalesi'nin özellikleri

Latince'de (---) (---) (---) demektir. Yapılış sebebi Lagoş kraldır. Sultan Süleyman asrında Semendireli Yahya Paşazâde Mehmed Paşa 945 [1538/9] tarihinde Pojega'dan bir yıl sonra bu kaleyi büyük savaşla Hırvat elinden alıp İslâm ülkesine ekledi. Fetihten sonra bu kale Bosna Eyaleti sancağındandı, ondan sonra 1009 [1600/1] tarihinde Kanije Kalesi fetholmakla Pojega Sancağı ve bu Rahoviçse Sancağı Kanije Eyaleti'ne katıldı.

Ve Süleyman Han kanunu üzere beyinin hâssı 700.000 yük akçe ve sancağında zeameti 15 ve timarı erbâbı 100, timar ve zeamet erbabı tüm cebelüleri ve beyinin askeriyle toplam 5.000 seçkin Müslüman gazisi olur. Gece gündüz Hırvatistan kâfirleriyle savaş etmededirler. Kale kaptanı ve 600 adet neferat daima mevcuttur.

Rahoviçse Kalesi zeminini şekli

Bir yeşillik ve lâlezar yerde, ama Osmanlı elinde (---) adet Rahoviçse Kalesi, biri (---) (---) (---) (---) *[159b]* sık ormanlı dağlık içinde bir alçak tepe üzerinde büyük kale (---) (---) (---) (---)

.... (1 satır boş)..................

Bu Rahoviçse Kalesi'ne üç saat yer Valpova Kalesi'dir. Birkaç kere görülmüş olup yukarıda yazılmıştır. Ösek Kalesi de bir konak yakın olmasıyla bu serhadler kâfir elinden emniyette olsa o kadar otluklu, yeşillikli ve türlü türlü ürünlü zemindir ki anlatılmaz. Oradan,

(---), yani mücahidler yurdu Yakova Kalesi'nin özellikleri

Bu kalenin Latince ismi (---) (---) (---) demektir. Yapıcısı Ungurus krallarından (---) kraldır, ama fâtihi (---) tarihinde Sarhoş İbrahim Paşa atası Gazi Arnavut Memi Paşa feth edip soyuna ocaklık olarak verilmiştir. Onun için hâlâ İbrahim Paşa

bu kale içinde oturur, zevk sahibi, cömert, keremli bir yiğittir. *Allah selâmet versin.*

Kalesinin zemini; dağlıktadır. Beşgen şekilli şeddadî tuğla ve ağaç şarampav dolma rıhtım yapıdır ve fırdolayı büyüklüğü (---) adımdır.

Ve (---) adet kapısı var ve gayet sarp hendeği var, zira bu kale Hırvat ve İslovin memleketlerinin sağlam suru idi. Tamamı (---) adet hanedanlardır, ama İbrahim Paşa Sarayı sanki bu da bir sağlam kaledir. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve tamamı (---) adet mihraptır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve (---) adet medresedir. (---) (---) (---) (---) (---) (---) Ama özel dârülhadis ve dârülkurrâsı yoktur.

Ve (---) adet derviş tekkesidir. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve (---) adet ebced okuyan sıbyan mektebidir. (---) (---) (---) (---) (---)

Ve (---) adet gönül açan hamamdır (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve (---) adet kara ve deniz tüccarları hanlarıdır (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve (---) adet çarşı pazardır (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

.... (2 satır boş)...................

Yakova Kalesi övgüsünün tamamlanması

Hatta Pojega şairlerinin Yakovalı hakkına beyti:

(---) (---) (---) (---) (---)
(---) (---) (---) (---) (---)

Bu Yakovalı ayanı, "Vallahi Evliyâ Çelebi, biz Bosna aklâmına tabi değiliz, ama yine serhaddümüze geldiniz sizi boş göndürmeziz" dedi. Hakir ihtiyar İbrahim Paşa'ya:

"Benim efendim. Bihke kaptanını Zirinoğlu esirliğinden kurtarmak için Bihke Kalesi'nde 12 Sirem arabaları mal vardır ve bizim adamlarımız da oradadır. Bu hakirin sultanımdan ricası odur ki güzel ifadeli mektubunuz ile 100 adet pür-silâh koşup bütün malı Bihke kaptanı vekilinden alıp ve Bihke kaptanının gazi şehbazlarından 100 adet ün ve şan sahibi silâhlılar, efendilerinin kurtarılmasına gele" dedik. Ricamız kabul olununca o saat 300 adet namlı yiğitleri İbrahim Paşa mektuplarıyla Bihke Kalesi'ne, ertesi gün bize bir kese guruş harcırah verip, 5 çift kol tüfengleri ve 5 donluk Macar çukası bağışlayıp sabahleyin hakire 50 atlı ve 50 yaya yiğitler koşup Yakova'dan sekiz saatte gidip,

(---), yani hudut sonu Brut/Prut Kalesi'nin özellikleri

Eflâk diyarında Prut Nehri kenarında Prut Kalesi var, Semiz Mehmed Giray Han Prut Kalesi'ni temelinden devirmiş, ama Pojega Prut'u hâlâ mamurdur. Yapıcısı Varadin Kalesi'ni yapan keferedir.

Kalesi bir düz yeşillik yerde büyük .Sava Nehri kenarındadır. Fâtihi, Süleyman Han asrında (---) senesinde İbrahim Paşa atası Gazi Memi Paşa'dır. Yakova Kalesi, Rahoviçse Kalesi ve diğer kaleler tüm Pojega Sancağı'na tabilerdir ki savaş sırasında Kanije Kalesi yardımına memurlardır.

Hisar içinde tahta örtülü evleri, mükemmel ambarları, cebehane hazineleri ve Süleyman Han'ın kiliseden bozma bir camii var, ama minaresi malumum değildir.

Kale kaptanı ve 300 adet yiğit hisar erleri var.

Bu kalede iken Sarhoş İbrahim Paşa'dan mektuplar gelip, "Benüm oğlum Evliyâ Efendi, Maslovin Kalesi'ne, Virovotiçse Kalesi ve Valina Kalesi'ne giderken elbette Bihke'ye giden adamlarımız bütün mal ile Bihke'den çıkıp cenâbınızla o kalelerde buluşurlar ve o kaleden ikişer yüz *[160a]* tüfeng serhat yiğitlerinden almayınca kâfiristan içine girmeyesin. İnşaallah ben de 500 adet yarar şehbaz yiğitler göndeririz, ama lutf eyleyip

Hırvatistan kâfiristanı yokluk ve kıtlık yeridir, askerimiz sizi oraya ulaştırdıktan sonra bir ayak önce ileri bize bir dostluk mektubunuzu bu tarafa gönderesiz" diye mektup geldikten sonra Brut Kalesi'nden kalkıp bu kere kuzey tarafa karakollar ile dağlı ormanlı yerler gidip,

Vokin Kalesi menzili: Daha önce vardığımızda yukarıda anlatılmıştır, ancak gerektiği için uğradık. Hakire 3 adet şâhî toplarını "Safâ geldiniz" diye atıp evvelisi gibi asker önümüze düşüp kendisi kaptan hakir ile atbaşı beraber gidip,

"Sultanım, siz safâ geldiniz, ama Melek Paşa vezirimizden buyurdu-yı şerif gelip

'Evliyâ Çelebi'yi Zirinoğlu tahtına 12 araba mal ile ulaştırdığınızda Evliyâ'dan mektuplar alıp hizmeti yerine getirenler malum olur' demiş. İşte buyurdu-i şerifde öyle buyurmuş" deyince,

"Ferman padişah vekilinindir. Bizim canımız başımız onun yoluna. Onlar da saadetli padişahtan gelen hatt-ı şerife göre davranıp Bihke kaptanını Zirinoğlu'ndan kurtarmak için bu kadar mal ile bizi gönderdi" deyip o gece Vokin Kalesi'nde nice gaziler ile sohbetler ettik.

Seher vakti gaziler kaptanlarıyla birlikte kaleden çıkıp kale kapısını kapayıp hisar içinde topçu ve cebeciler kaldı. Oradan yedi saat (---) tarafına giderken 3 adet katana kâfiri esvaplı adamlar gözüktü. Koyunlarından beyaz mahrameler saldıklarında, "Sultanım bizim ser-gaziler, âyâ İlahî, hangi serhaddimizdendir" derken, atlarından inip yaya olarak yanıma geldiklerinde,

"Safâ geldiniz gazi yiğitler. Bize selâm mı getirirsin?" dediğimde,

"Sultanım, Bihke kaptanı yiğitlerindeniz. İşte Bihke kaptanı vekili, Korpa Kaptanı Veyd Kaptan, İbrahim Bey Yanova askeri ve sizin adamlarınız tamamı 12 araba padişah malı ve 40 araba da yiyecek içecek ve nice serhaddimiz dostları kefere ve beylere esir olan gaziler için rızıklar geliyor". "Yakın mıdır?" dedikte,

"Katlanavız, henüz gelecekleri zamandır" deyince, katlanmaya sabra takat kalmayıp asla bir yerde durup dinlenmeyip kıble tarafına beş saat yürüdük. Allah'a hamd olsun o taraftan ve bizim taraftan İslâm bayrakları belli iki askerimiz birbiriyle buluşup, arabalara girip hepsini mührümle mevcut bulup kadının arz u mahzarına ve Bihke ve Korpa ayanının mektuplarıyla her şeyi mevcut bulup yine beş saat geri deyip akşam vaktinde,

Virovotiçse Kalesi menziline ulaştık. Daha önce zahire-bahâ toplamaya geldiğimizde bu kalenin de özellikle yazılmıştı. Bu kaleden içeri batı tarafa asla İslâm kalesi yoktur. Batı tarafı kırıntılıktır.

Zirinoğlu vilâyeti serhaddinin özellikleri

Bu serhadlerde kırıntı derler. Nemse ve Alman'da tabur derler. Erdel'de, Leh'de, Eflâk ve Boğdan'da becene derler, ama bu Zirinoğlu kırıntısı Dırava Nehri'nden tâ Sava Nehri'ne kadar, yani kuzeyden kıble yönüne 3 günlük yol kırıntı etmiş ki hâlâ her sene yenileyip asla ne kaleye benzer, ne tabur hendeğine benzer ve kırıntı içinde olan sıradaki, göklere doğru baş uzatmış ağaçları kesmeyip yerli ağaçlar kalıp hıyâbân ormanlık olmuş, 800 yıldan beri her sene nice kere yüz bin kâfir toplanıp nice kere yüz bin, yüz kere bin yüksek ağaçları kırıp önce yıllarda kırılmış ağaçların üstlerine dağlar gibi yığdıklarından bu diyarda kırıntı derler. Gerçekte de kırıntıdır. Balta ile kırıntı olmadır, ama bu kırıntı olan yerlerin iç yüzünde ve dışında Osmanlı toprağında abdâlâne ağaç kökü bile komamıştır. Belki saf cengi ola düşüncesiyle tamamı bir top menzili çimenlik sahradır, Cenâb-ı Kibriyâ'nın bu diyarlara ve amber kokulu pâk topraklara verdiği yüksek ağaçları bir diyarda görmedim. Ancak Bosna şehrine bir konak yakın yer Ravna Dağı'nda ve Tuna Nehri'nin başı olan Alman Dağında görmüşüm. Ama bu Zirin vilâyeti ağaçları çok kalın ve çok yüksek olup göklere baş uzatıp yere gölge salmıştır. Şundan belli ola ki bir ağacı baltacılar kesip dalını, budağını ve

yapraklarını kırıp yere indikten sonra kesilir ve bir ağaçtan 3 adet oyma tek parça gemiler yapılır.

En kalın yeri dibidir, ondan bin yük elma alır. Ve nice adamlar metalarıyla binip Belgrad'a gelirler. Gören safâlı dostlara gizli değildir.

Bu ağacın ortasından ondan küçük gemi yaparlar. Ondan yukarısına çırnık gemisi derler. Yine 200 adet adamın malları biner. Bu anılan gemilerde eğser (çivi) ve tahta kaplama, eğeği ve kaburgalı gemiler ola. Yok hâşâ hemen *[160b]* tekne gibi içi oyma gemiler bunun benzeri Sava Nehri üzerinde nice bin gemiler var.

Beri taraftan yine konumuza dönelim. Bu Zirinoğlu sınırı kırıntısının iç yüzlerinde birbirlerinden birer top menzili uzaklıkta tepeler üzerinde sıra ile dizilmiş varda, yani haberci kuleleri vardır. Her birinde uğursuz cünüp askerler doludur. Hangi taraftan bir düşman bu kırıntı üzerine gele, o taraftaki varda kulesinden bir top atılınca bilirler ki Osmanlı tarafından "Düşman geldi" topu atılınca bir anda Morava Nehri, Drava Nehri ve .Sava Nehri kenarında toplam 367 adet vardiya kulelerinden toplar atılıp bütün Hırvatistan'ın başına ateş düşüp öyle insan deryası ve kefereler yatağı yerlerdir ki bir an içinde o top atıldığı yere 100.000 kadar küffâr toplanırlar. Ama serhad gazileri hile yapıp bir taraftan birer asker gösterip kıyamet topları atılınca bir başka aralıktan yayan asker girip biraz kelepir alırlar, ama kimi esir olup kalır. Kelepir alanların ganimet mallarını ellerin bıraktırırlar. Ancak herkes bir baş ve can ile kurtulurlar. Tâ bu derece bakımlı ve korunmalı ülkedir. Hatta Süleyman Han bu keferelere dayanamayıp müdârayla geçindi. Vişegrad Kalesi'nden İskender tacı Osmanlı hazinesinde kalıp Süleyman semtinden intikam almak için Şikloş Kalesi fethinde Zirinoğlu ve Beganoğlu, Nadajoğullarına İskender tâcını verdi, onlar da 7 hersek Osmanlı'dan yeşil kadife kalpak giyip gitmiştir. Budin'i, Üstürgon'u ve İstolni Belgrad'ı kısacası 76 adet kaleyi Süleyman Han Nemse çasarı elinden aldılar.

Sonra 984 [1576] tarihinde Gazi Süleyman Han *Allah rahmet eylesin* zahir hastalığından Sigetvar Kalesi dövülürken kale altında *"Rabbine dön" [Kur'ân,* Fecr 28] emrine itaat edip öldü. Süleyman'ın ölümünden 7 gün sonra Sigetvar Kalesi ve öldüğü gün Erdel vilâyetinde Göle Kalesi, Yanova Kalesi, Vilagoş Kalesi ve nice kaleleri Pertev Paşa fethettiği sevinçli haberi Sigetvar altında geldi. Padişahın cesedini karnından yarıp iç organlarını obası içinde defn edip cesedini tuz, ham amber, misk, gülsuyu, safran ve zımrân ile bulayıp kapattılar. Hâlbuki merhum padişahı kalenin fethinden sonra 43 gün akıllı Sokollu Mehmed Paşa'nın tedbiriyle öyle sakladılar ki Harem-i Hümâyûn'un hizmetçileri bile sırrını anlayamadılar. Ancak Silahdar Cafer Ağa, Moralı Ali Ağa ve pederimiz Derviş Mehmed Ağa hâle vâkıf idiler. Sokollu ölüyü sakladığı için merhum padişahın cesedi ile tahtırevana Cafer Ağa bile girdi ve Rikabdar Moralı Ali Ağa yaya gidip,

"Padişahım suyu istediler" diye içerde suyu silahdar içerdi.

Bazı zaman Sokollu tahtırevana yaya yanaşıp bazı arzları okuyup bir miktar söyleşir şekilli ederdi ve "Emir padişahımın" deyip giderdi. Tâ bu derece padişahın öldüğünü bir fert bile bilmedi ve akılları ermedi. Ve tahtırevan içinde Silahdar Cafer Ağa bütün vezirler arasında yol üzerinde tahtırevandan hatt-ı şerifler çıkıp Sokollu Vezir,

"Baş üstüne padişahım, bütün kulların bu işten dönmezler ve padişahıma hayır duadan gayrı bir şey demezler" der idi.

Ama bütün gaziler cidden padişah hayatta mı ölü mü bilmezlerdi. Tâ ki Belgrad'a Süleyman Han cenazesi varınca oğlu Selim Han o gece tahta oturup tâc, taht, raht ve baht olup bütün divan erbabı hayretler içinde "Hay gidi akıllı vezir" diyerek hepsi II. Selim'e biat edip babasının cenazesini İstanbul'da camii mihrabı önünde nurlu kubbe içinde defn ettiler, *Allah rahmet eylesin.*

Selim Han da İstanbul'a gelince Nemse çasarı Zirinoğlu üzere yürüyüp "İskender tâcını bana ver", "vermem" diye 3 sene savaşlardan sonra yersiz koroşnayı Nemse çasarına verdiler.

İnşaallah Budun Kalesi'nde ve Beç Kalesi'nde anılan tâcı nasıl gördük ise öylece yazarız, ama tâc Zirinoğlu ellerinden gideli şehinşahlık iddiasında olmayıp ancak 7 herseğin biridir, ama ülkesi çok köpeğin yerdir, ama gayet mamur diyarları vardır. Hatta bizim askerimizi beyaz vere bayraklarıyla görüp, kırıntı tabyaları ve kuleleri üzre,

"Bre gidi Türk, bu kadar asker ile nereye gidersiz?" Biz dahi,

"Zirinoğlu kralınıza bu malı Bihke kaptanıyçün getürürüz".

"Hay gidi Türkler, kendi adamlarını nasıl kurtarmaya gelirler, ama biz esir olsak bizi kimse kurtarmayıp kürekte ölürüz" derler. *[161a]*

Oradan bir günde kuzey tarafa gidip,

Maslovino Kalesi menzili

Latince Tatlı Şarap Kalesi demektir. Biz burada daha önce zahire-bahâ için gelip eyaletimiz olmamak ile bir şey vermeyip ancak hakire az bir harcırah verdiler. Bu kadar askerle bizi görüp şaştılar. Hele bütün mal ile dolu arabalar ile kaleye girip yine kale kaptanında konup kaptanı koşturtmaya başladım. Allah'ın hikmeti o saat Yakovalı İbrahim Paşa'dan 100 koyun, 10 araba peksimet ve 500 yiğit ile bir keskin Bosnevî kadı ki gerçekten de hem kadı ve gazi idi. O gün vezir önünden bir civan mehpare Firengzâde gelip,

"Kral sizlere selâm eyledi. 'Sabahın vilâyet uğur ile ayak yüzüm üstüne basa gelsinler' dediler" diye bir tür kulunç şekline benzer yazılar, ama bir yazıya benzerliği yok. Yola gelen kefere beyzâdesini kaşânemizin bir köşe içine yer kurup sabahısı toplam 1.500 yiğit olmuşuz. Onu gördüm, Maslovin kaptanı kalmak ister. Kaptana,

"Her zamanı bir kıyas etme. 'Biz Bosna Eyaleti'ne memur değiliz' dedin idi. Şimdi Kanije Valisi Sührâb Mehmed Paşa efendimiz Yakova'da İbrahim Paşa'ya ve Çernik yakınında Rahoviçse Sancağı'nın her kalelerinden adamlar geldiler ise şimdi gözünle durma çık" diye zorlayınca,

"Ya ben kaleyi kime bırağayum, yâ Rabbâhum duya beni Mevlâm".

"Ben bu yiğitlerden kaleye 500 yiğit korum ve seni götürüp Sührâb Mehmed Paşa'dan bir arz alıp senin yerine bir başka kaptan dikerim" dediğimde, kaptanın aklı gidip topçuları, cebecileri ve yüzlerce iş görmüş ihtiyarları kalede bırakıp sarayından çıkarken hareminden 500 Ungurus altını koynuma koyup,

"Hay kaptan gidisi uslandın" deyip İbrahim Paşa'nın alay çavuşları davullara turralar vurup Maslovin Kalesi'nden iki saat ancak gittik. Kırıntı adlı mahallin boğaz kapısı olan yere gelince bütün Müslüman gazilere alay çavuşu gibi haykırıp:

"Bak a gaziler, bu varacağımız sulhu salâh üzere kâfir diyarıdır, şarabı, avradı ve oğlanı mübahdır. Eğer birinizi avratta, oğlanda, şarap ve rakıda kızarmış bozarmış ama pişmemiş bulursam sizi döve döve pişiririm ve karnınızı şişiririm. Buna razı mısız?" Hepsi,

"Allah senden razı ola, bizde öyle adam yoktur" dediler.

"Bre insan çiğ süt emmiştir. Baba oğulun, oğul babanın hâllerine muttali olamamışlar. Dünya ahvali böyledir. Şu kadar mal-ı hazine ile geldik. Şu gazi yiğidi padişahımızın fermanı üzere kurtara, sonra gidelim. Eğer bir ayıp ederseniz kâfir, kaptanı vermemeye bahane edip malı da alıkor. Bizim hepimizi mürüvvet ederse kovar, mürüvvet ve kerem etmezse hepimizi kırar" dediğimde hepsi:

"Sultanım, hemen bir iş göreyüz, döneyüz, gidiyez çok oturup osurup kokmayayuz" dediklerinde,

"Ne buyurursunuz bu cevaplara?" dedim.

"Estağfirullah sultanım, tövbe cevaptır, hemen yürüyaluma" dediler. Hemen ocak ağalarını ve kaptan kethüdalarını bir yere çağırıp,

"Siz sizin her birinizin askerinin zabt u rabtlarına mukayyed olursanız bu kâfiristana konun ve yoksa namazı terk eden şarap içen Bekrî canlar varsa duysunlar" deyip haber verdim. Onlar da,

"Namuslu âdemlerimizdir" diye yemin edip "Haklarından geliriz" deyip, onlar da adamlarına tembih edip Kırıntı Boğazından içeri Zirinoğlu vilâyetine ayak bastık.

O gün gidip Vaslovin Köyünde yattık. Bin adet menhus haneli ve çarşı pazarlı kasaba gibi benzersiz bir köydür. Bu köyden ileri bir adamımızla Bey adlı velede iki Kaya Sultan yağlığı ve bir köse destar gönderip sabah inşaallah sohbet şerefleriyle bir temenni mektubu gönderince Zirin Ban adlı kilisenin yakınında bir büyük saray döşedikleri haberi geldi. Ertesi gün Pazar günü idi. Alay ile,

Korona tahtı diyarı, yani sağlam ve dayanıklı Çakatorna Kalesi'nin özellikleri

Hırvatça (---) (---) (---) demektir. Ungurus krallarından (---) adlı kralın ufak tefek yapısı idi, ama Süleyman Han gorona dedikleri İskender tâcını bunlara bağışlamak ile krallık iddiasında olup (---) tarihinden beri Koca Zirin bu kaleyi yeniden bir temel açıp sağlam bir hisar yapmıştır. Nice kere bu kale üzerine kâfir kralları yüzer ikişer yüzer bin cünüp askerleriyle gelip döverler. Sonunda hüsrana uğrayıp gider, ama Osmanlı doğru dürüst kuşatmamıştır, ama cebeciler varoş köyler yağmalamıştır. *[161b]*

Sözün özü odur ki bu kale görününce bizi karşılamaya çıkmak yüzünden askerinin çokluğunu, pis şöhretini göstermek için bütün dünyanın kâfiri kara nahır gibi sürü sürü pür-silâh atlı kâfirler davul ve trompetelerini çalarak kale altına geldiğimiz gibi bir fitilden belki bin adet top atıp şehir titredi ve cümle kâfirler korkularından ödleri patlar gibi oldular.

Sonra alay ile Zirin ban kilisesi yanındaki saraya konup ertesi günü 500'den fazla yaşı belli ve türlü türlü samur kalpaklı giyimli kefereler hakire gelip bizi krala davet ettiler. Biz de yel gibi hızlı atımıza binip tüm adamlarımla toplam 300 çift yiğitler önümüz sıra atbaşı beraber giderken şehri seyredip Zirinoğlu Sarayı avlusuna varınca ban yaya olarak divanhanesinden dışarı çıkıp hakir de çekinmeden attan inip ban ile o an öpüşüp ve görüşüp divanhaneye varıp ayrı birer sandalyede karar ettik. Bunların da divanhaneleri döşeli değildir. Cilâlı ve parlak küçük mermer taşı döşelidir. Tüm divan erbabı iskemleler üzere otururlar. Hemen hakir gayret-i Muhammedî'yi gözetip,

Benden rükû ve kıyam bekleme.

sözü üzere ayakta dik olarak yürüyüp varıp çekinmeden ban'ın nâ-pâk eline mektubu verip, ban mektupları eline alınca öpüp başına koydu. Sonra tilmaşlara, yani tercümanlara verip tercüme ederek okunup mektup bitiminde mektubun ne yazdığı anlaşılınca;

"Kanı benim defter ile istediğim mal?" diye sordu. Hemen bizim hizmetçilere hakir işaret ettiğimden 12 Sirem arabası mal ve kıymetli eşyaları meydana çekip defterleri gereğince bütün tek tek ban huzurunda sayıp tam tekmil defterdarı olan kefere teslim alınca ban:

"Ya kanı paşadan 40 at istedim idi, göndermemiş" deyine, Hakir:

"Yuram ban hersek, bizim atlarımız bu sovuk yerde yaşamayıp helâk olur ve bizim atlar Hersek ve Taşlıca atlarıdır. Öyle atlardan üstün sizde çok iyi atlar gördüm. İşte o atların yerine beş samur kürk defterinizden fazla gönderildi" dedim,

"Belî, öyle oldu. Beni Paşa Melekci pek sever" deyince,

"Siz de Melek Paşa'yı severseniz bizi tez gönderip hemen kaptanı bize teslim eylen" dedim.

Hemen o anda kale kaptanı olan imansızı o saat çağırıp,

"Var Bihke kaptanını getir" dedi. O an divanhaneye kaptanı getirdiler, ama ayağında 27 okka bukağı demirini çekemeyip

güçlükle geldi. Hakir hemen seğirtip kaptan ile ağlaşarak öpüşüp tabileri de kaptanı elini öpüp geriye durdular. Hemen hakir:

"Banım artık ayağından bukağısını çıkarsınlar" dedik.

"Çıkarsınlar, Mariya Ana'yı şahit tutup bir dahi bizim vilâyetimizi yakıp yıkıp harap etmeye. Eğer bir dahi ederse böyle esir etmem. Elime girirse bundan artık eyle öldürüp sonra derisini yüzerim" deyince, hakir,

"Serhad hâlidir. Siz de onların vilâyetini onlar da sizin şehirlerinizi vururlar. Âdet böyle, bir eğlence maskara dünyadır" deyince, zor güç bukağı demirini kaptanın ayağından çıkarabildiler, ama fakir Bihke kaptanı yürümeden kalıp ban'a temenna etmeye güçlükle gelip bir iskemle üzere hakirin yanına oturdu. Hakir:

"Banım, beyi böyle çıplak yollama. Bir kat esvap, bir at ve ayağından çıkan demirini bağışla" dedim, derhâl bir kat esvap, bir samur kürk ve rahtıyla bir mebrum sırmalı eyerli at ve demirini verip yemeği ban ile bir yerde yiyip büyük ziyâfet olup yemek üzere bütün güzel sözleri Bihke kaptanına hitaben etti. Hakir;

"Banım, hemen kaptanı burada olan asker ile köprüsüne gönderelim. Bes biz bir iki gün dahi sizinle sohbet edelim" deyince hemen alay çavuşları askeri toplayıp yemekten sonra kaptan bandan izin alıp bizimle vedalaşırken,

"Benimle buluşmayınca paşaya varma" deyip 1.060 adet seçkin asker ile çıkıp gittiler. Hakir 400 atlılar ile Çakatorna şehrinde temaşaya kaldık.

Zirinoğlu çehresinin görünüşü: (---) (---) (---) (---) (---) (---)

.... (1 satır boş)...................

Bir akıllı, tedbirli ve uyanık kefere idi. Hatta Bihke kaptanı için:

"Bârekallah, kaptan nefsinde bahadır yiğit erdir. Yedi hersekimiz içinde dolusu içilirdi ve namı yedi divanda okunurdu, ama ceng hâlidir. Zanca derler Allah elinde bir hâldir

ki Allah onu bizim elimize düşürdü, ancak kendi esir düşünceye kadar bizden 8.060 can toprağa düşürüp, onlardan 40 *[162a]* Türk öldü ve yetmişi esir oldu. Kaptan gidi kendisi esir oluncaya kadar bizden 5 adet yarar kaptanlarımı kendi eliyle at üzerinde kesip kendi de ağır gövde ile attan tekerlendi. 3.000 Hıristiyanımız yanına vardıklarınca Tatar nice adamlarımızı da kırdı. Sonunda kendini bağladık, bu kadar yıldır zincire bağlı esir idi. *Elhamdülillah* şimdi elimizden kurtulup öldürdüğü Hıristiyanlarımızın âhirette cevabını veregitsin" deyince hakir:

"Banım, vallahi kaptana bir şahin kanadı çelenk gönderin, hem nice giderler bir haber alın" dediğimde, o saat kaptanın ardı sıra bir kanat çelenk ve bir serhadli samur gönderip hakire de bir serhadli samur, bir kat esvap ve bir at verdi.

Hakir yine tabilerimizle konağımıza gelip hersekten 50 koyun, 100 tavuk, 2 kafes güvercin, 1.000 adet beyaz sipov ekmeği ve on aşçı gelip mutfakta hizmet ederlerdi. Hakir da o saat Melek Ahmed Paşa efendimizin gönderdiği hediye bir nakışlı ve sanatlı ipek seccade, bir nakışlı ibretlik ipek divanhane halısı ve bir erguvanî çukaya kaplı samur kürkü hemen herseke gönderip teslim ettik. Tüm divan erbabı parmaklarını ısırıp hayretler içinde kaldılar.

"Bu hediyeler Melek Paşa vezir babalardandır" dedikte kendi elimle kürkün yakasını öpüp hersekin arkasına giydirdiğimde, hemen kaleden beş altı yüz pâre balyemez toplar atılıp şenlikler oldu. Sonra yine konağımızda 3 gün konup Çakatorna şehrini seyr ü temaşa ederdik.

Çakatorna Kalesi zeminin anlatılması

Dırava Nehri'nden bir menzil uzaklıkta bir düz yeşillik ve verimli zemindir. Beşgen şeklinde bir şeddadî rıhtım yapı sağlam bir hisardır ki kralların hasreti ibret verici bir kaledir. Yapıcısının Koca Zirin idiği ve özellikleri önceki sayfalarda yazılmıştır. Hisar içinde 10.000 adet kârgir yapı güzel haneler vardır ki renk renk

kiremitler ile örtülü mamur hanelerdir. Bunlardan mamur ve müzeyyen seyre değer hersek sarayı ve yedi vezir banasında yedi kaptan sarayı hepsinden mamurlardır. (---)

Ve toplam 40 adet manastırları var. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve 2.000 adet dükkânlar var. Bütün sokakları satranç nakşı anayollardır. (---) (---) (---) (---) (---)

Ve 7 adet hanları var ve pazar meydanları gayet pâktir. (---) (---) (---)

Ve (---) adet kale kapıları var. Kuzey yönüne bakar Kanije Kalesi Kapısı yoluyla tâ Dırava Nehri üzere suyun karşı Kanije toprağında Geckıvar adlı, yani Yenikale adlı bir kaleyi Sührâb Mehmed Paşa izniyle yaptırdı. Bir kapısı da doğu tarafa bizim girdiğimiz Maslovin Kapısı. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

.... (2 satır boş)...................

Hakirin Zirinoğlu ile tartışmasını bildirir

Zirinoğlu ile nice kere tartışma ve atışmalarımız var, ama bir gün meclisinde otururken Kanije'de Sührâb Mehmed Paşa'dan feryatçıları gelip:

"Kralım, Morava Nehri kenarında daima Kanijeli çeteleri işler ve Yeleşke Kalesi'nden 200 Hıristiyanı esir edip aldılar ve 300 Hıristiyanı kılıçtan geçirdiler" diye şikayet ederlerdi.

"Türk veziri zabt etmez mi?" diye sordu. Hakir:

"Sizin askerinizi Nemse çasarı zabt edemeyip daima Bihke, Korpa, Odvina ve Lika kalelerini gelip yağmalayıp ganimet malları alıp esir edersiniz ve Bihke kaptanı esirlikten yeni kurtulup gitti. Çasarın böyle ettiğinize rızası yoktur, ama sizler sulha aykırı işler edersiz. Bizim de Kanijeli Sührâb Mehmed Paşa ile gelip sizin serhaddinizde Raba Nehri'ni geçip tâ Nimet-Uyvar Kalesi'ne ve Keminvar kalelerine kadar vurup yakıp yıkıp esirler alıp giderler" dediğimde, ban:

"Hay gidi Türk, besbelli sen bu serhadlerimize çok çete ve potura kovup çok yunaklık (yiğitlik) ve çok pirbelik (kılavuzluk)

etmişsin" dediler. "Ama biz de Kanije Veziri Boynueğri Mehmed Paşa'nın oğlunu öldürüp 300 adamını esir düşürdük" dediler. Hemen bu hakir:

"İşte o vezirin oğlunun *[162b]* kanını almağiçün Kanijeli sizi elinizde, vilâyetinizde huzura komayıp esirleriniz ala ala böyle şikayet edersiz" dedim. Hemen Zirinoğlu:

"Bu Evliyâ Ağa bu serhaddimiz yatağıdır. Buna söz yetişmez" diye sustu, ama Kanijeli, Hersekli ve Pojegalıdan pek şikayet ederlerdi. Ertesi gün hersek ile hepimiz atlanıp ağırlıklarımızı arabalara yükletip,

Ligradçık Kalesi tahtının özellikleri

921 [1515] tarihinde I. Selim Han Mısır fethinde iken bu kaleyi Koca Zirin yeniden yaptı. Zemini bir geniş ve büyük ovada altıgen şekilli şeddadî rıhtım dolma yapıdır. Hendeği büyük çukurdur. İskender Seddi gibi 7 adet tabyasından Zirinoğlu'na bin pâre şenlik topları atıp yer ve gök tir tir titreyip bütün duvar yüzleri kırmızı prankona çukalar ile süslediler. Ve batan tabyalar üzerine gemi direkleri üzere birer gemi sereni daha mıhlayıp seren uçlarına onar bin guruş değer filandıralar asıp kaleyi türlü türlü filamalar ile bezeyip tüm kilise çanlıklarında çanların sesleri cihana velvele verdi. Ve bana bütün kâfir askeri karşılamaya çıkanlar yüzü koyun yatıp sanki secde ederlerdi. Anayollarda altın ve gümüş micmerelerde ûd, amber ve kara günlük yakıp güzel kokuları insanın dimağını kokulandırıp hersek ban kale içine sarayına girdikten sonra bizi de bir saraya kondurdular. Sonra şehir ayanının ziyafetine vardım. Hersek'e bir ziyafet, bir nukul meze ve şarap bir âfet olmuştur ki ayağı düz, elleri ayakları tutar kefereler kalmadı, zira Ligradçık'ın bağı, bahçesi ve köşkleri çoktur.

şehri gayet bakımlı ve süslüdür, ama fırdolayı kaç bin adımdır malumum değildir, ancak pâk şehirdir. Çakatorna'dan küçük olduğuna şüphe yoktur, ama 11 adet mamur ve süslü kiliseleri var. Çan kuleleri üzerinde sâfî altın haçları var. Birkaçı

kurşun örtülü idi. Bir kaptanı ve 7 bin askeri vardır. Çakatorna'dan Ligrad, Ligrad'dan Çakatorna görünür. Latince'de grad kale demektir. Meselâ Belgrad, Vişegrad, Kamingrad, Novigrad ve İsgıradin, bunun benzeri kalelere grad derler. Onun için buna da Ligradçık derler. Gelin şehridir, zira tüm dükkânlarında kızlar oturup her biri birer ay yüzlü, peri-peyker ve melek görünüşlü mallarını açıkça satarlar. Onlarda meta satmak ayıp değildir.

.... (3.5 satır boş)....................

Bu kaleyi da istediğimiz gibi gezip dolaşıp ban'dan gitmek izin istediğimizde,

"Geleli 3 gün oldu. Birkaç gün daha oturup zevk eyle. Sabahın ava gidelim. Av da bir seyr ü temaşadır" deyip bizi alıkoyup sabahleyin 70 adet arabalar ile toplar gidip sabahleyin pür-silâh yüz bin harbe ve tüfengli atlı ve yaya küffâr samur yeşil ve kırmızı kalpak giyerler Fireng şapkası giymezler, erganon, trompete ve çanlarını çalarak o Ligradçık şehrinden taşra çıktık.

Avlanma faslı: Zirinoğlu tam yedi saat bizim serhadlerimiz tarafında olan ismi geçen kırıntıların iç yanında bir büyük köşk var, oraya çıkıp yerleştiğimiz gibi dağlar ve ormanlar içinden taraf taraf top sesleri koptu. Meğer daha önce tâ Çakatorna'dan reayalara adamlar gitmiş. İnsan deryası bir hay huy büyük gürültü ile insan deryası gelmede ve toplara dur durak olmayıp atılmada. Bütün dağlarm vahşî canavarları sürü sürü gelip Kırıntı adlı mahalde yığılıp can pazarına düşmede. Subhânü'l-Hallâk fil cüssesi kadar sığınların boynuzları çatal gibi olmuş ve karaca, tablalı, yağmurca ve sinhale(?) adlı hayvanların her biri Kastamonu'nun çalak katırlarına benzer. Ve bir çeşit kırmızı yünlü ayı geldi ki her biri Bağdad aslanına benzer heybetli, iri, ve azılı domuzları eşekten büyük, yaban keçisi ve yaban koyunu sığır kadar ve gele gele o kadar tilki, çakal, kurt, sırtlan ve tavşan geldi ki hesabını âlemin Yaratıcısı bilir. Bu hâl üzere bütün kâfir

topları atarak ve top gürültüsünden mahlûkat kaçarak bir yere gelip sayısız ve hesapsız o kadar hayvanlar ortada kaldı. Kral ve hakir köşkten seyredip, "Bre vurun" deyince *[163a]* ecel kasabı bu kadar yüz bin canın içine girip kırmaya başladılar, ama domuz ile ayı beş yüz kadar kefereleri helâk ettiler. "Bre vardı" ve "Bre geldi" derken geriden dağlar içinde gere gere getirdikleri katranlı Fireng ipinden seyrek balık ağı gibi örülmüş ağlar gelip gerildikte asla hayvanlar kaçamayıp adam akıllı kırmaya başladılar, ama domuz ve kurt canları acısından önlerine rast gelen hayvanları öyle paraladılar ki bütün hayvanlar onlardan korkarlardı. Ayılar bir yere gelip ellerine birer ağaç parçalarını alıp insan gibi ayak üzere kalkıp domuza ve kurda sopalar vurup tepelerdi. Heybetli ve iri Alman ayıları olur.

Sözün kısası, alarkadan kâfirler bunları tamamen kırıp o gün dağlar içre bir av kebabı faslı edip belki bin araba şarap içip mest sarhoş sarhoş yine alay ile Ligradçık Kalesi'ne gelip ertesi gün hersekten izin aldık. Ban ile vedalaşmaya vardıkta Melek Paşa efendimize bir nakışlı camlı hinto ki 6 adet atlarıyla ve içi dopdolu, Firengî kadife, 10 çift altın kakma kuburlu çarklı tüfengler, 10 pastav elvan saya ve prankona tuhaf çukalar, 50 çift bir tür nakışlı Alman kilimleri verdi ki büyüleyici, türlü türlü bukalemun nakışları var ki bir diyara mahsus değildir. Sonra 10 külçe miskli telâtin derisi, 10 külçe Alman ayısı ve Alman sığını derisinden tabaklanmış pamuk gibi güderiler verip elime defter verdi. 10 adet ümmet-i Muhammed esirlerini birer at üzerine bindirip pür-silâh edip "Paşa'nın uğruna serbest bıraktım" diye hakire 10 adet adamları teslim etti. Ve hakire 1 kese harcırah, 10 donluk çuka, 10 çift nakışlı tüfengler, 5 top amberli güderiler, 5 kilim, 10 çift Alman nafesi kürkler, kölelerime yirmişer uskota guruş, bizimle olan serhadlilere dahi bir kese guruş, kaptanlarına

bir çuka verip paşaya mektuplar verip bize 500 kadar atlı kâfirler yoldaş verip ban ile vedalaşıp (---)

Ligradçık'dan Banyaluka diyarına gittiğimiz menzilleri bildirir

Evvelâ *bismillâh* ile kıble yönüne (---) (---) (---) (---) (---) (---)

.... (5 satır boş)...................

Oradan .Sava Nehri kenarında bütün serhadlilere izin verip hakir büyük .Sava Nehri 'ni gemiler ile geçip Allah'a hamd olsun esenlikle,

Kıradişka Kalesi menzili: Bu mahalde Bihke kaptanına bir adamımla mektup gönderip mektubum ulaşınca, "Paşa efendimize gelip buluşasın" diye haber gönderip, hakir Kıradişka'dan kalkıp kıbleye doğru beş saatte,

Terenteren kasabası menzili: Oradan yine kıbleye doğru dört saatte,

Banyaluka şehri Kalesi menzili: Paşa efendimize varıp mübarek elini öpüp Zirinoğlu hediyesini hinto arabalarıyla Zirin defteriyle teslim edip 10 nefer esirler de paşanın mübarek ellerini öptüklerinde, hakir:

"İşte bunların her biri onar ve yirmişer yıldır esirlik derdini çekerler imiş. Bunları Zirinoğlu, sultanıma muhabbeten zindandan çıkarıp başınız için serbest bıraktı" dediğimde paşa sevincinden gözleri dolup ağlayıp Allah'a hamd etti ve her biri diyarlarına ihsanlar alıp gitti.

Paşa bütün hediyelere bakıp bunlardan da hoşlanıp nice eşyalardan "hediye ortak" diye ağalara birer şey hibe edip,

"Evliyâm, hoş geldin ve safâ geldin, ama kanı Bihke kaptanı" deyince,

"Sultanım, nice zindandan çıkarıp ayağından bukağı demirini kırıp bir kat esvap samur kürküyle ve silâhlı bir küheylân atıyla ikram olundu.

'Belki kâfiristandır, yine azat ettiklerine pişman olalar' diye o an kraldan izin alıverip,

'Banım *[163b]* kaptan köprüsüne kavuşmaya gitseler' dedik. Ricamız kabul olup Bihke kaptanı bin adet seçkin atlılar ile ılgar edip Bihke'ye gider, ama ne gider. Şimdi Kıradişka'dan haber gönderdim. Yarın ya bir gün burada ayağınız topağına gelip yüz sürmesi mukarrerdir" deyip Zirinoğlu hâllerini, vilâyetin imaretlerini ve gezip gördüğümüz sağlam kaleleri sorarak sohbet ederdi.

Gerçekten ertesi gün Bihke kaptanı da Paşaya 10.000 guruşluk hediyeler ile gelip buluştu. Padişah nedimi olacak tedbirli ve ileri görüşlü bir kimsedir. Paşa hoşlanıp:

"Kapudan saadetli padişahın fermanıyla seni 87.000 guruşa kurtardık. Seni Âl-i Osman Devleti işlerinin görüşmesi için Der-i Devlet'e istemişler. Evliyâm, sen de hazır o kaptanın bırakılmasına sen gittin, 87.000 guruşluk malı hüccet-i şer'iye ile sen götürdün ve o diyarları sen gördün, sen bildin. Yürü mektuplarımla görüp bildiğin gibi Köprülü Mehmed Paşa'ya cevap ver" deyince,

"Nola, *Bismillah* emriniz başüstüne" deyip hazırlıklarımızı görüp hazır olduk, ancak hakir iki yerden gayret kuşağını ve hamiyet kılıcını kuşandığımdan başka tüm vücudum prankona çuka kenarları ve muşambalar ile sardırıp sanki Van diyarında Ahlat şehri mumyası gibi olup pazularımı ve uyluklarımı öyle sarıp sarmalayıp bu hasta vücuda sağlıklı vücut gibi yersiz teklifler ederek sanki tek parça bir adam olup paşadan mektupları, Budin'de Seydî Ahmed Paşa'dan gelmiş mektupları, hâlâ benim Zirinoğlu'ndan getirdiğim mektubu ve İspilet kaptanından gelmiş mektupları, tamamını hakire verip her menzilde menzilcilere bahşiş vermek için 200 sikke-i hasene altın verip,

"Göreyim seni Evliyâm, nice tez canlılık edip birkaç gün uykusuz kalıp bir gün önce yetişesin, zira bu mektuplarda Âl-i Osman devletine lâzımlı önemli işler vardır. İnşaallah sıhhatle geldikte hizmetinin karşılığını sana fazlasıyla ederim. Yürü Allah işiniz onara, ama yollarda gafil gitme" dedi. Kaptana 10 beygir

ve bana 3 baş beygirler gelip *bismillah* ile el öptükten sonra atlara binip,

Banaluka'dan ılgar ile İstanbul'a gittiğimizi bildirir

Evvelâ Banaluka'dan bir baş **Gölhisar**'ı, **Yayiçse**'yi, **Vinçaz**'ı, **İskopya**'yı ve **Travnik**'i geçip **Saray şehri menzili**.

Oradan **Vişegrad Kalesi, Dobron Kalesi** ve **Pireboy Kalesi**'ni geçip **Yenivaroş şehri** menzili.

Oradan **Yenipazar**'ı, **Baniska Kalesi** ve **Mitroviçse Kalesi**'ni geçip **Vuçitrin Kalesi** menzilinde yarar atlar alıp Bihke kaptanının burada 3 adamı kaldı.

Oradan **Priştine Kalesi, Kaçanik Kalesi**'ni ve **Üsküp Kalesi**'ni geçip **Eğridere Kalesi** menzili.

Oradan yarar beygirler alıp **Köstendil şehrini** ve **Dobniçse kasabasını** geçip,

Sofya şehri menzili: Bihke kaptanı: "Evliyâ Çelebi biz esirlik çekip 10 yıldır ata binmek değil zindanda yayan yürümemişimdir. Ben bir iki gün sonraca gideyim" dedi. Gerçekten de garip kaptan güçsüz dermansız kaldı. Hakir ayak bağsız kalıp var kuvveti pazuya getirip **İhtiman**'ı ve **Tatarpazarcığını** geçip **Filibe Kalesi menzili**, oradan, **Edirne menzili**, oradan **Burgaz menzili**.

Oradan o gün o gece seğirtip **Belde-i Tayyibe İstanbul** menziline Allah'a hamd olsun sağlık ve esenlikle 9. günde akşamdan sonra geldik. Melek Ahmed Paşa efendimizin kapu kethüdası sadrazam imrahoru olan Abaza Mehmed Ağa'nın hanesine vardığım an atlardan indirmeden ayağımın tozuyla hakiri Köprülü Mehmed Paşa, henüz akşam namazını kıldığı sırada huzura sadağımla girip, orada sadağımı kılıcımı bırakıp selâmdan sonra el öpüp,

"Evliyâ, hoş geldin. Bosna'dan çıkalı kaç gündür" deyince, hakir:

"Hemen Zirinoğlu'ndan Bihke kaptanını kurtarıp geldiğim gün paşa karındaşınızı Banaluka'da bırakıp dokuzuncu gündür ki seğirtip Allah'a hamd olsun yine mübarek cemâlini gördüm" deyip bütün mektupları huzuruna koyup, "Paşa karındaşınız mübarek elinizi öpüp bu feryatnâme mektuplara bakıp tedarikler görsün, buyurdular".

Hemen ibtidâ Melek Paşa efendimizin mektuplarını Şamîzâde'ye verip tüm hâssa gılmanlarımı dışarı kovup, hakir de hareket edeyim, deyince, "Sen otur" buyurup mektup okundu. Sözün kısası, mektup odur ki,

"Benim efendim, daha önce Kapucubaşı *[164a]* Ali Ağa'nız eliyle değerli mektubunuz gelip ulaştıkta padişahımızın fermanı üzere Sava Nehri 'nde büyük köprüler ettik ve İzmiyan dağları içinde tâ Zadra Kalesi, Kilis Kalesi ve Şibenik Kalesi yollarını temizleyip yine padişahımızın fermanı üzere Bihke kaptanı (---) Ağa'yı 87 bin guruşa mektubu getiren Evliyâ Çelebi'yi gönderip Zirinoğlu'ndan kaptanı kurtarıp huzurunuza gönderilmiştir" Köprülü:

"Yâ Evliyâ kanı kaptan" dedikte, hakir:

"Sultanım, kaptan bu kadar sene zindan azabı çekip bir göbek sahibi, ağır kilolu bir mankala adam olmakla hareketi zorlaşıp ılgara tahammül edemediğinden Sofya şehrine gelip oradan yap yap gelir. İnşaallah iki üç günden onlar da buradadır" dedim. Köprülü,

"Ya Zadra altında bile mi idin?"

"Evet efendim, tüm Bosna Eyaleti askeriyle önce Kilis'den yağmalayarak geçip deniz kıyısında İspilet Kalesi'nin varoş, bağ ve bahçeleri tamamen baltadan geçirip oradan Marina Kalesi, Ribniçse Kalesi ve Şibenik Kalesi'ne kadar bütün mallarını varlıklarını harap ettik ve Müslüman gaziler 4.000 adet seçkin asker alınıp Allah'a hamd olsun Şibenik dibinde Ribniçse Kalesi, Marina Kalesi ve Kamin Kalesi fetholup yerle beraber oldu ve tüm ağaçları baltadan geçti. Dört kere yüz bin komor beygiri, yani kira beygiri yükü buğdayları taşıyıp İslâm kursağına nasip

oldu. Oradan 20 günde sağı solu yağmalayarak Zadra Kalesi altına varıp kaleden dışarıda büyük bir tabyasına aman vermeyip feth olundu".

"Evliyâ Zadra nice kaledir?"

"Efendim, deniz kıyısında bir yüzünde iki Eski Saray büyüklüğünde vardır, ama Âl-i Osman himmetine dağlar dayanmaz. Onun da tüm bağlarını baltadan geçirip kapıdan dışarı bir kâfir çıkmaya güçleri olmadı. Oradan 7 günde 10 bin seçkin salt asker olup Mora vilâyetini ve Dodoşka vilâyetini yağmaladığımızda fakir bile idim"

"Yâ Evliyâ, Dodoşka ne vilâyettir?" dedi.

"Vallahi sultanım, sonunda Talyan dili söyleşir yüz bin kavim olur. Yarısı Venedik'e tabidir, yarısı Nemse kralına tabi olanı sulha aykırı olmasın için yağmalamadık, ama Venedik'e tabi olanlardann bin kadar esir ve ganimet malları alındı. Daha sonra Zadra Kalesi altına gelip Kırka Sancağı içinde biz harap kalelerimiz temaşa ederek gelip Kilis Sahrası'nda konup Der-i Devlet'e bu kadar kelle ve esir kaptanlar (---) Ağa ile gönderilmiş idi" diye cevap verdim. Köprülü:

"Yâ Evliyâm Zirinoğlu'na kaptanı kurtarmağa sen mi gittin?"

"Evet, bu zayıf kul Banaluka'dan bir günde Kıradişka'ya varıp, oradan .Sava Nehri 'ni geçip Çernik Sancağı toprağına ayak bastım, oradan 3 günde Zirinoğlu sınırına kırıntı adlı dağlar gibi ağaçlar kırıntısını geçip bir günde Çakatorna adlı kalesinde, kendi tahtı olan kalesidir, orada 12 Sirem arabası malı ve 5 samur kürkleri kendi defteriyle teslim ettim. O sırada kaptanı zindandan çıkarıp serbest bıraktılar, ama efendim gayet bakımlı ve şenlikli vilâyetleri var.

Ve bir kalesi de Ligradçık'dır ve bir kalesi de Kopronice'dir. Kısacası 760 adet küçük ve büyük kale, palanka ve kavata kuleleri vardır ki bu kuleler tüm diyarlarının kenarlarında birbirinden birer top menzili uzaklıkta sağlam kulelerdir, ama kuşatmaya dayanmazlar. Zirinoğlu'nun tavır ve davranışını,

pekçok kalesini seyr ü temaşa edip hâlâ haberciyim" dedim. Köprülü zorla gülüp Defterdar İbrahim Paşa'ya hitap edip,

"Biz bu Evliyâ'yı sabahın saadetli padişahımın huzuruna götürürüm. Hazır ol" diye tembih edip mektubun devamını da okumaya başladı. Mektubun devamında öyle yazılmış ki,

"Eğer efendim, serhat boylarımızın sonundan sorarlarsa Dodoşka vilâyeti Venedik hükmünde ve yarısı Nemse zabtında olup Beganoğulları ile *[164b]* yüz bin kavimdir. Tâ onlara kadar fermanlar üzere yağmalayıp ganimet malları alındı.

Bizim serhaddimizden Kırka Sancağı'nda Kininli Kalesi ve Sininli, Pakriçse ve Nadinli gazilerinden 5.000 kadarı *"Benim, diğeri değil!"* diyen yiğit Dodoşka vilâyetinden içeri İslovin vilâyetini, Hırvatistan vilâyetini ve Mekemorya vilâyetini ateşe verip haddinden fazla ganimet malları alınıp hesapsız esir çıkardılar.

Bir büyük kaptanları 40 nefer kefereleriyle esir düştü. İnşaallah onu da huzurunuza gönderirim. O esir kaptanın cevabı üzerine zavallı Nemse çasarı tüm kâfir beylerine, bütün goroflara ve tüm kaptanlar ve banlara papinteler, yani hatlar gönderip Yanova Kalesi ve Göle kaleleri üzerine hareketleri var. Özellikle Rim Papa dedikleri nâ-pâk melun ki kıssisler reisi, Hıristiyan milletinin âyinini icra edip perhiz ile iskelet olan bî-dîn, 7 kral ki Donkarkız, Danimarka, Felemenk, İsveç, Çek, Leh banlarının uğursuz krallarına Marya Kot Kapurhand lanetnameleri yazıp bütün melunlar birleşip nice nice saçma sapan öğütler ve vasiyetler yazıp Türk üzerine sefer edelim, diye cenge kışkırtır. Hâlâ papa melunun fitne ve fesada sürmesi sebebiyle Erdel vilâyetinde Rakofçi kral ve Kemen Yanoş melunlar Tisa Nehri kenarında Huşvar Kalesi altında 100 bin kâfir fecereler toplandığı, yakalanan keferelerden duyuldu. Budin Veziri Seydî Ahmed Paşa kardaşımızdan hakire mektuplar gelip esirlerin cevaplarına uygun olduğundan Seydî Ahmed Paşa'nın mektuplarını da sultanıma göndermiştir. Zât-ı âlîleri tarafından görülüp Erdel'e ve Varat taraflarına, Şarbatak ve Sekelhit

taraflarına derya gibi asker ile gitmeye himmet buyurasız, *vesselâm*" diye mektup son buldu. Zirinoğlu mektubu da bu bu üslup üzere idi. Köprülü bu mektuplardan çok sevinip sefer açmak sevdasında olup hakire:

"Evliyâ seni padişah huzuruna götürürüm" deyip meclis âdâbına dair nice nasihatler edip sabahleyin bu hakiri Üsküdar Bahçesinde Revan Köşkü adlı Havernak kasrında padişah huzuruna varınca yer öpüp gönlü yaralı dervişce ve abdalca bu beyti okudum:

Âfâkı şehâ ma'deletin nûr pür etsin
Hurşid gibi encümen-i dehre çerâğ ol

Gâh nâfe gibi eyle diri deşt-i mu'attar
Geh gonca-sıfat gülşene gel ziynet-i bağ ol

Dâdâr-ı cihân eylemesin âlemi sensiz
Her kanda isen padişahım dünyede sağ ol

deyip geriye mektupları elden ele padişah eline verip okunup yazdıkları padişahın malumu olup buyurdular ki,

"İnşaallah Bursa'dan Boğazhisar'a varınca Kaptan Ali Paşa lalamı Varat Kalesi üzere ve Erdel diyarları üzere serdar-ı muazzam ederim" buyurup, tam üç saat istekleri üzere yumuşaklıkla cevaplar verip bir hayli konuşmalar oldu, hakire 170 altın ve bir hil'at-i fâhire bağışlanıp dışarı çıktığımda, Köprülü Mehmed Paşa:

"İlâhi Evliyâ ömrün uzun olsun. Öyle güzel cevaplar verdin ki her biri Devlet-i Muhammediyye'ye yarar Süleyman merhemidir" diye hakire hayır dua edip 200 altın bağışladı. Köprülüzâde Mustafa Bey, Şamîzâde, silâhdar ve çukadâr ağalar da bağışlarda bulundular. Nişancı Paşa bir Mülteka'l-ebhur ve bir aruz kitabı bağışlayıp İstanbul'a geçdik.

Sonra ertesi gün Bihke kaptanı geldi. Onunla tekrar padişah huzuruna varıp, "Evliyâ Çelebi beni Zirinoğlu'ndan kurtardı" diye o dahi ağlaya ağlaya, "Hemen padişahım, Erdel'e sefer

lâzımdır" dedi, iki saat sefere dair konuşmalar oldu. Ona da saadetli padişah 300 altın ve bir hil'at-i fâhire bağışladı. Dışarı çıkıp Köprülü Mehmed Paşa'dan ve tüm divan erbâbından 170 adet mektuplar alıp,

İstanbul'dan Bosna diyarına 11 günde Hilevne Ovası'nda paşa efendimize sağlık ve esenlikle varıp devletli efendimiz bize hizmetimiz karşılığında İzvornik kazasının bedeliye hizmetini tahsilini bağışlayıp 50 adet adamlar ile İzvornik Kazasına ve Tuzla Kazasına gittik.

Melek Ahmed Paşa efendimizin Bosna Eyaleti'nden azledilmesinin sebebini bildirir

Banyaluka şehrinde efendimiz Ferhad Paşa hanesinde tam 7 *[165a]* ay kaldık. Paşa asla mutfak kaynatmayıp her gün 45 yerde şîr-i hurmâ ve katr-ı nebâtlı nefis nimetler yenilirken Allah'ın hikmeti bir gece paşanın hazinesi tavanı delinip birkaç sepet sandukalar yarılıp 20.000 altın ve bu kadar değerli kumaşlar kaybolunca, hemen sabahleyin paşa, hane sahibi Ferhad Paşa oğlu Mehmed Bey'e, kethüdasına ve hazinedarına sekban ve sarıcalar işkenceler etti. Sonunda Ömer adlı bir küçük oğlana işkenceler edince,

"Vallahi bizim beyin hazinedarı Ahmed tavanı delip beni ip ile aşağı sarkıtıp 4 kese aldım ve bu kadar cevahir alıp ip ile beni yukarı çektiler. Sonra bana 100 tane Dobra-Venedik dinarı verdiler" dedikte, Mehmed Bey, kethüdası ve hazinedarı,

"Hâşâ haberimiz yoktur" diye inkar ile cevap verince küçük Ömer tavanı delen burguları ve destereleri meydana getirip burguları ve testereleri yapan ustaları çağırıp,

"Evet biz yapıp ev sahibi hazinedarına verdik" dediklerinde, hazinedara haddinden fazla işkenceler edildi. Sonunda:

"Vallahi sultanım, oldu olacak, senin hazinedarın beni severdi ve senin hazinene kapanıp senin tüm cevahir ve malını bana gösterip,

'Şundan, yani mal alsana' deyip bir gece tavanı deldik ve 4 kese Venedik dinarı aldım. İşte mührüyle durur" diye keseleri meydana çıkardı. Sabahısı işittik, altın kayboldu, dediler. Yemin billah edip ağladı. Paşa kendi hazinedarına da işkence etti, asla bir şey demeyip, yine Mehmed Bey'e işkenceler edip hapse verdi.

Hemen o gece hane sahibi hapisten kaçıp doğru Köprülü kethüdası Gürcü Kethüda'ya varıp kelpeden ile kopan etlerini ve parmağında kamış yürüttüklerini bir bir Köprülü'ye gösterir. 12 günde padişah emriyle bir kapucubaşı geldi. Paşa hazinedarı, Miftah gulâmı Ömer'i, tavandan inen küçük Ömer'i, Mehmed Bey kethüdasını, hane sahibi hazinedarı Ahmed'i, burgucuyu, desterecileri ve paşa kendi emini Mehmed Efendi'yi davaya vekil edip Âsitâne-i saadet'e gönderdi. Bu 8 adet adamlar Köprülü huzuruna varıp kadıaskerler ve İstanbul kadısı huzurlarında paşa hazinedarına hükm olunup,

"Sen subaşılardan bir şeyler alıp niçin nefsiyin havasına uyup paşanın mallarını niçin yabancı adamlara gösterirdin?" deyip esâmesini çalıp hazinedarı ve miftah gulâmını Baba Cafer Zindanına göndererek işkenceler edince itiraf ettiler. Bir uçkur içinde 3.000 altın meydana çıkıp hazinedarı ve miftah gulâmını bağlayarak paşaya gönderdiler. Köprülü mektubunda :

"Benim Melek Paşa karındaşım, bu ne hükumettir ki kendi malını koruyamayıp haksız yere başka adamlara işkenceler edersin. Ya diğer insanların kaybolan mallarını nasıl bulup tahsil edersin? Bu ne güçsüz, beceriksiz yönetimdir ve ne şekil vilâyet valiliğidir?" diye nice kınayıcı mektuplar geldi.

İşbu 1071 Rebiülevvelinin 12. [15 Kasım 1660] Pazartesi günü Melek Ahmed Paşa efendimiz Bosna'dan azl edilip Bosna Eyaleti, Varat fatihi Serdar Ali Paşa'ya verilip bize Rumeli Eyaleti verilip Banyaluka'dan Rumeli'ne gittiğimiz konakları bildirir

Ama o kadar sert kış idi ki "tü" desek insanın tükürüğü yere buz olup düşerdi. Evvelâ *bismillah* ile Banyaluka'dan kıbleye doğru 13 saatte,

Varsal Vakfı kasabası menzili: Bütün evlere konulup zevk u safâlar ettik, ama yollarda acayip tipi ve boran çektik. Oradan Gölhisar Kalesi'ni geçip 12 saatte,

Yayiçse Kalesi menzili. Oradan Vinçaz Kalesi'ni geçip zorluk ve sıkıntı çekerek sekiz saatte,

Skopya kasabası menzili. Oradan yine kıbleye doğru,

Travnik Kalesi menzili. Oradan sekiz saatte,

Vitez kasabası menzili. Oradan beş saatte yine kıbleye doğru,

Ekşisu Köyü menzili. Oradan sekiz saatte,

Baliş Köyü menzili. Oradan Saray Nehri'ni geçtik. Saray Nehri Saray şehrinin kıblesi tarafındaki (---) yaylaklarından toplanıp Milaçka Nehri ile .Sava Nehri 'ne karışır. Oradan,

Saray Kalesi menzili: Acayip büyük şehirdir. Üç gün burada kalıp büyük zevk u safâlar edip bol bol güzel nimetler yenilip paşa efendimize ve diğer ağalara bol bol hediyeler geldi. Oradan da kalkıp doğu tarafa dağlara çıkıp,

Mokra Hanları Köyü menzili: Bir camii, paşalara odaları ve 5 adet hanları Mokra kayası *[165b]* dibindedir ki Rum, Arap ve Acem'de Mokra kayası meşhurdur. Melek Ahmed Paşa 4 adet koçu arabaları o kayalardan çıkarıp öte yüze aşırdı. Oradan sekiz saatte,

Zakova Hanı menzili. Oradan sekiz saatte kıbleye doğru gidip,

Cihad yurdu, yani taş yapı Vişegrad Kalesi'nin özellikleri

Latince grad kaleye derler (---) demektir. Hazret-i İsa zamanında Dobra Hersek kralı yapısıdır, ama fâtihi, (---) tarihinde bizzat Fatih Sultan Mehmed Han fethidir.

Hersek Sancağı toprağında muaf müsellem Sokollu Mehmed Paşa mütevellîsi hâkimdir ve 150 akçe şerif kazadır. Yeniçeri serdarı, kale dizdarı, yetmiş adet neferatı ve bâcdârı vardır.

Kalesi, Drin Nehri kenarında yumurta gibi bir yumru topraklı göklere karışmış yüksek dağın üzerinde beşgen şekilli taş yapı güzel bir kaledir, ama küçüktür. İçinde kulu, evleri, küçük bir camii, yetecek kadar cebehanesi ve bir kale kapısı var. Başka yapılardan bir şey yoktur.

Aşağı varoşunda 700 hane, selâtin gibi iç açıcı bir camii, 10.000 at, katır ve deve alır kale gibi büyük bir hanı, hoş bir hamamı, çeşmeleri, selsebilleri, akarsuları ve 300 adet kârgir dükkânları vardır. Tüm bu yazılan hayır eserleri *merhum* Sokollu Şehit Mehmed Paşa'nındır ki bütün yapıları mavi renkli has kurşun ile örtülüdür.

Bu şehir içinde ibret verici hayratının biri de divane akan büyük Drin Nehri üzerinde 11 göz büyük bir köprüsü var ki her bir kemerleri Samanyolu gibi göklere baş çekip her biri gökkuşağından ve Kisrâ tâkından nişan verir. Anadolu'da Sakarya Nehri üzerinde Bayezid-i Velî'nin Geyve Köprüsü, Kızılırmak üzerinde Çâşnigir Köprüsü, Aras Nehri üzerinde Altın Halkalı Köprü ve yine Aras Nehri üzerinde Hasankalesi yakınında Çoban Köprüsü, Hazzo yakınında Batman Köprüsü, Hasankeyf Köprüsü, Adana ve Misis köprüleri meşhurdur, ama Rumeli'nde Çekmece Köprüleri ve Hersek Sancağı'nda Mostar Köprüsü bir göz ibret verici köprüdür, ama bu Vişegrad Köprüsünü görünce hendese ve mimarî ilminden haberdâr olan kimselerin akılları perişan olur. İlk temeline tarihtir:

Dedi târihin Nihâdî her gören ede dua
Yapdı bu köprüyü su üzre Mehmed Paşa

Sene (---)

Bu beyt tamamlanmasına tarihtir:

Görüp itmâmını Hâdî dedi ana tarih

Bârekallah aceb cisr-i kebîr u eltaf

Sene 985 [1577]

Ama bu köprü gayet divane akar Drin Nehri üzerinde yapılmış olup gök gibi ses verir bir güzel sudur ama tatlı sudur. Başlangıcı, Hersek Sancağı'nda Çemerne Yaylağından ve Zagor Yaylağından gelip Foça şehri içinden geçtiği gibi Tihotine Nehri ile bir olur. Tihotine Nehri de Arnavutluk vilâyetinde Plav Kalesi dağlarından gelip Foça şehri dibinde Drin Nehri'yle bir olup oradan Ustikolona kasabaına, oradan bu Vişegrad şehrine, oradan İzvornik Kalesi'ne uğrayıp oradan Raça Kalesi önünde .Sava Nehri 'ne karışıp derya olur. Sava da Belgrad dibinde Tuna Nehri'ne, Tuna da 5 koldan Karadeniz'e karışır, ama Drin Nehri âsi sudur. Hatta bir kere bu sağlam köprünün bir gözünü yıkıp vakıf tarafından bir gözünün onarımına 77.000 guruş gitti. Sözün kısası, seyre değer büyük bir köprüdür.

Bu Vişegrad'ın suyu ve havası gayet beğenilir olduğundan mahbub ve mahbubeleri ve bağları meşhurdur.

Osmanlı hükmünde iki Vişegrad Kalesi vardır. Biri Üstürgon Kalesi yakınında Tuna Nehri Vişegradıdır. Biri de bu Bosna Vişegradıdır.

.... (1.5 satır boş)...................

Oradan kıbleye doğru dört saatte,

(---), yani Dobron Kalesi'nin özellikleri

Latince (---) (---) (---) (---) demektir. Sırp krallarından Miloş Koblak yapısıdır. Fatih fermanıyla sene (---) tarihinde Hersekoğlu Ahmed Paşa'nın fethidir. Kalesi, bir yalçın kaya üzere ensesi kayalı ve dereli bir sarp kalecikti̇r, ama havalelerinde birer büyük kuleleri var, ama kale henüz yapılmış sanılır taş yapı güzel surdur.

Hisar içinde birkaç viranca neferat haneleri var. Dizdarı, neferleri *[166a]* ve cebehanesi yoktur, ama aşağıda varoşu (---) nehri kenarında 150 hane kadar kiremit örtülü bağlı bostanlı

hanelerdir. Süleymaniye Camii harap idi. Melek Ahmed Paşa yeniden yapıp birkaç dükkân inşa etti. Bu şehir de Bosna Eyaleti'nde Pireboy kazasıdır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) Buradan kıble yönüne bakımlı yerler içinde,

(---), yani Pireboy Kalesi'nin özellikleri

Yunanca (---) (---) (---) demektir, ama yapıcısı yine Sırp krallarıdır, ancak(---) tarihinde bizzat Fatih Gazi, Arnavut İskenderiyesi'ne giderken bu kaleyi fethetmiştir. Bosna Sancağı hükmünde 150 akçe pâyesiyle kazadır, ama kalesi büyük Lim Nehri'nin karşı tarafında göklere çıkmış Ruda Dağı üzerinde dörtgen şekilli taş yapı bir küçük viran kaleciktir. İçinde yayla çobanları kalır, mamur değildir.

Pireboy varoşu: Bu kasaba Lim suyunun beri tarafında 300 kiremitli haneler ile bezelidir, bir cami ve üç hanı var, ama hamamı yok ve bağları çok, ama çarşısı yoktur.

Bu şehre Lim Nehri Arnavutluk içinde Plav Kalesi'nden gelip Hersek Sancağı'nda Ruda kasabasını geçip Vişegrad yakınında Drin Nehri'ne, Drin de Sava Nehri 'ne karışır. Oradan 16 saatte,

İçki eğlence şehri Yeni Varoş'un özellikleri

Gerçekte yakın zamanda imar oldu derler. Bosna Sancağı toprağında 150 akçe pâyesiyle şerif kazadır. Serdarı ve şehir subaşısı vardır. Kethüdayeri, yeniçeri serdarı, muhtesibi ve bâcdârı vardır, ama müftüsü ve nakibi yoktur.

Varoşu: (---) dağı dibine kurulmuş bir şirin şehirdir, ama o kadar büyük şehir değildir, ancak gayet bakımlı ve süslüdür. Kıblesi tarafı büyük ovaya kurulduğundan tüm bağ, bahçe ve şebekeli bostanlı baştanbaşa kiremit örtülü tek katlı ve iki katlı gönül açan güzel hanelerdir.

Tamamı 8 mahalle ve 2.000'den fazla cennet bahçeli evlerdir.

Ve hepsi (---) adet mihraptır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) gerisi mescittir.

Tamamı (---) adet şanlı derviş tekkesidir. (---) (---) (---) (---) (---)

Hepsi (---) adet medresedir. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Tamamı (---) adet ebced okuyan çocuk mektebidir (---) (---) (---)

Tamamı (---) adet akarsu çeşmeleridir. (---) (---) (---) (---) (---)

Hepsi (---) adet tüccar hanlarıdır (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Tamamı (---) adet aydınlık hamamlardır. (---) (---) (---) (---)

Yekunu (---) adet esnaf dükkânlarıdır. (---) (---) (---) (---) (---)

Hepsi (---) adet cennet bağı ve bahçeleridir. (---) (---) (---) (---)

Ve tüm ayanı Bosnevî esvabı giyer Müslümandırlar, ama tamamı tüccar, garip dostu ve yurdundan uzak kalmışları sever dindar insanlardır.

Ve bütün reayası Sırp, Bulgar ve Eflâkândır. (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Yiyecek, içecek ve sanatlarının beğenilenlerinden (---) (---) (---) (---) (---)

.... (1.5 satır boş)...................

Oradan doğu tarafa dokuz saatte,

İştavna Hanı menzili: Bu mahaller Osdarı Ulah diye anılır. Hâkimi bostancılardır ki 40 yük akçe iltizâmdır. (---) Oradan altı saat gidip,

Gül ü gülistan, bülbül yuvası, yani İremezât beldesi Yenipazar şehrinin özellikleri

Fatih asrından beri imar olduğundan hâlâ Yenipazar adıyla meşhur olmuş bir yeni şirin şehirdir. Bosna Sancağı toprağında Bosna valilerinin hâss-ı hümâyûnu subaşısı örfî hâkimdir ve şer'i hâkimi 300 akçe pâyesiyle şerif kazadır. Adalet üzere kadısına senelik 15 kese olur, zira (---) adet mamur nahiye köyleri vardır.

Sipah kethüdayeri, yeniçeri serdarı, muhtesibi, bâcdârı, *[166b]* şeyhülislâmı, nakibüleşrafı ve harac ağası vardır.

Yenipazar şehri üç vilâyetin sınırının birleştiği bir yerde 7 nehrin aktığı verimli zemin içinde 46 mahalledir. Evvelâ

Karahocazâde Mahallesi, Hacı İbrahim Efendi Mahallesi, Zülfikârzâde Mahmud Ağa Mahallesi, Yelec Mahallesi, Tereke Pazarı Mahallesi, İsa Bey Mahallesi (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) Bildiklerim bu mahallelerdir.

Tamamı 23 adet camidir. Evvelâ İstanbul yolu üzerinde Yelec Mahallesi'nde Altın Camii eski mabetgâhtır ve Tereke Pazarı'nda kiliseden çevrilmiş Gazi İsa Bey Camii, eski fetihtir, ama kurşunlu ibadetgâhtır. Taşköprü Camii ve Hacı Hürrem Camii (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) 12 Cuma camiinden başka 23 adet de mescit vardır.

11 adet mescitleri bildirir (---) (---) (---) (---) (---)

Medreseleri bildirir: 5 adet medresesi var, ama Yeni Medrese gayet sanatlı yapıdır. (---) (---) (---) (---) (---)

Dârülhadisleri bildirir: Gerçi özel kubbeler ile başka dârülhadisi yoktur, ama üç adet camide hadis ilmi görülür.

Ebced okuyan çocuk mekteplerininin sayısı: Tamamı 11 adet çocuk mektebi vardır, ama her cami sahiplerinin birer mektebi bulunur.

Gönlü yaralı abdâllar tekkesi: Ve iki tekke Taşköprü camiindedir ve üç adet eski misafirhaneler vardır.

Akarsu çeşmelerini bildirir: Hepsi 9 adet hayat pınarı *"Tertemiz bir içecek" [Kur'ân,* İnsan 76) akarsuları tamamen Raşka Nehri'nden ayrılan sulardır.

Cana can katan selsebilleri: Çarşı pazar içinde hayrat sahipleri 40 adet yerde Kerbelâ Çölü şehitleri ruhuna sebiller yapmışlardır.

Kervansarayları bildirir: 1 adet hasbî kervansarayı vardır, ama bütün hanedan sahiplerinin kapıları açık olup tüm zengin fakir konuk olurlar.

Tüccar hanları: (---) adet tüccar hanı vardır. Evvelâ Fireng Hanı, Saray Hanı, Virboçsa Hanı ve Çorbacı Hanı şehrin bedestenidir. Tüm Hint, Arap ve Acem hediyelikleri burada bolca bulunur. Murtaza Ağa Hanı kahvehanelidir. Şeyh İbrahim

Efendi Ham ve (---) (---) (---) (---) (---) Bildiğimiz büyük hanlar bunlardır.

Ve tamamı 3.000 adet tek katlı, iki katlı, İrem bağlı baştanbaşa kiremit ile örtülü hanelerin büyükleri: Evvelâ Hacı İbrahim Efendi hanedanı. Bosna ve Hersek yollarını temizleyip köprüler ve hanlar yapan hayrat sahibidir. Sonra Zülfikârzâde Mahmud Ağa Sarayı (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) meşhur hanedanlar bunlardır.

Bedesten çarşısı: Hepsi 1.110 adet dükkânlardır. Tamamı kilit, tüfeng, külünk, tabanca, kolçak ve başka silâh işler dükkânlardır.

Hâl ehli meczupları: Evvelâ meczuplar ser-çeşmesi Raco, yani Receb Dede, (---) tarihinde Rakofçi Kralın Seydî elinde öldürüleceğini açıkça söyledi.

Canlandıran suyu ve havası: Suyu ve havası gayet hoş olduğundan yazı yaz ve kışı kıştır. O yüzden halkı gayet sağlıklı olurlar.

Yaşlı genç insanlarının yüz renkleri Genellikle iyice yaşlıları bile diri ve al yanaklılardır. Tazeleri ise kızıl gül ağızlıdır.

Hamamları: Toplam 2 adet hamamları var. Eski Hamamın suyu, havası ve yapısı hoştur ve Yeni Hamam da hoş yapıdır.

Konuklara ziyafet evini bildirir: Tamamı 2 adet konuk imareti var. Bunlardan Gazi İsa Bey İmâreti yemeği zengin yoksul herkese dağıtılır.

Esnafın işlediklerini bildirir: Burada işlenen kilit, çakmaklı ve boy tüfengleri, harbe, demir kurt kapanları ve diğer demir âletleri bu şehre özgüdür.

Rahip, kıssis kiliseleri: Hepsi 7 adet Sırp, Bulgar ve Latin kilisesi var, ama Fireng, Yahudi ve Macar mabetleri yoktur.

Yenecek meyveleri: 48 çeşit elması, 35 çeşit armudu ve beyaz ekmeği sicilde yazılıdır.

Bağları ve gezinti yerleri: Toplam 11.000 dönüm bağ hakkı verir İrem bağları vardır. 40 yerde gezinti yeri ve avlağı olan yerleri var.

İbret verici yapıları: Ve şehirden yarım saat uzaklıkta dağlar içinde bir ılıca hamamı var, Hâfız Ahmed Paşa yapısıdır ki yeryüzünde benzeri yoktur.

Şehir içinde akan 7 adet nehri bildirir

Evvelâ şehir içinde ağaç köprü altından akan Raşka Nehri'nin *[167a]* doğduğu yer; güney tarafta tâ Arnavutluk içinde Bihor Kalesi nahiyelerinde Mısır Ovası'nda bir gölden doğup oradan İbre Nehri'ne karışıp oradan Raşka Nehri Yuşaniçse Nehri'ne ve Tırnoviçse Nehri de Yuşaniçse Nehri'ne karışıp Raşka Nehri'nden 4 adet büyük arklar şehrin bağlarına ve değirmenlerine dağılır. Bir arkı da aşağı bahçelere ve şebekeli bostanlara dağılır. Bu anılan 7 nehir bir olup iner, Belgrad yolunda Morava Nehri'ne karışır. Morava Nehri de Köylüc Kalesi yakınında Tuna Nehri'ne karışır.

Bu şehrin zemini bir kumsal yer olmak ile şiddetli kışta asla çamur olmaz, pâk ve tertemiz şehirdir.

Yenipazar şehri şehrengizinin tamamlanması

Bu şehir üç kaza ile komşu olup bu şehir içinde hafta pazarı günleri üç kadı biraraya gelir, 3 hisse şehirdir. Bosna Sancağı kadısı, bu şehir kadısı ve Rumeli'nin Berkovişte kadısı. Birvonik kadısı da Bosna kadılarındandır, şehir kadısıyla 4 adet kadı bu şehre mahsustur, gayrı şehirlerde duyulmamıştır *vesselâm.*

Bu şehir kazasına komşu olan kaleleri bildirir

.... (1.5 satır boş)...................

Yenipazar ziyaret yerleri

Şeyh Velî Efendi, Hacı Hürrem Camiinde gömülüdür.

.... (1 satır boş)...................

Bu şehri de gezip kalkıldıkta Kızlar Kalesi göklere beraber sağ yanımızda kalıp, oradan sekiz saatte,

Niska Kaplıcası, yani Baniska Ilıcası Kalesi'nin özellikleri

1028 [1619] tarihinde Kurşuncuzâde Mustafa Paşa, Sultan II. Osman fermanıyla Arnavut eşkiyaları def için bir boğaz ağzında dörtgen şeklinde taş yapı bir alçak kaya üzerine güzel bir kale inşa etti, ama biraz havalesi vardır.

Bosna Eyaleti toprağında bulunup hisar içinde dizdarı, mehterhanesi, 50 adet neferleri, yeteri kadar cebehanesi, şâhî topları, tahıl ambarları ve bir küçük camii var, başka imaretten bir şey yoktur. Aşağı varoşunda 300 kadar bahçelice fukara haneleri var, tamamen kiremit ile örtülüdür.

Bir camii Mustafa Paşa'nındır. Bir büyük hanı var, ama çarşısı yoktur, ancak bağları çoktur. Gerçi hamamı yoktur, ama,

Tanrı işi kavza yani ılıca, kudret hamamının özellikleri

Beş altı yerde havuzlu ve küçük kubbeli ılıcaları var ki bütün diyarlardan cüzam, ger ve giciyik olan dertliler gelip yedi sekiz gün sıcak suyundan içip beş on kere girse Allah'ın emriyle o hastalık sahibinin vücudu inciye dönüp şifâ bulur. Oradan (---) saatte,

(---), yani yüksek Mitroviçse Kalesi'nin özellikleri

Latince (---) (---) (---) demektir. Sırp krallarından Seleşti Kral yapısıdır. Fâtihi bizzat (---) tarihinde Gazi Hudâvendigâr, yani Orhan Gazi oğlu Sultan Murad'dır ki bu kaleyi fethettikten sonra Kosova cenginde yedi kere yüz bin küffârı kılıçtan geçirip yaya olarak askeri seyredip şehitleri Klab Nehri kenarında bir yere yığarken küffâr leşleri içinden Koblaki adlı bir kefere kalkıp Sultan Murad'ı şehit eder.

Bir rivayette savaştan sonra adı geçen kâfir elçilik yoluyla padişahın elini öpmeye gelince dal hançer olup Gazi Murad

Han'ı şehit edince atına binip kaçarken bu kadar İslâm askeri bu kadar silâh üşürürler, asla yıkamazlar. Bir yaşlı avrat:

"Bre atını tırnağından vurun. Yoksa atı bile tamamen demir geyim içindedir" deyince, bir kolu kuvvetli atının tırnağına bir ok vurunca at ile kâfir yerlere kapanır, gaziler üşüşüp demir geyimin yakasından güçlükle yol bulup kâfiri boğazlayıp tepelerler. Hâlâ o zamandan beri Osmanlı'ya kâfirden bir elçi gelse padişah taht üzerine oturup padişahın hil'atine bitişik bir uzun yeni elçiler öperken iki taraftan elçileri sıkı tutup önce yer öptürüp sonra 8 adım uzun yeni öptürüp padişah yanına koymadıkları Gazi Hudâvendigâr'ın şehit olduğu günden Osmanoğlu kanunu kalmıştır.

Onun için bu Mitroviçse Kalesi'ne uğursuz kale derler ki bu yüksek kale Kosova Sahrası'nın batı tarafı sonunda havalesiz yumurta gibi yuvarlak kesme taş bir savaş kalesi, metris ve lağım kabul etmez bir sağlam ve dayanıklı hisardır.

Ancak bir kapısı var. İçinde asla yapı cinsinden bir iyi yapı yoktur. *[167b]* Ama bu kale dibinden (---) (---) (---) akar. Arnavutluk'ta İpek Dağlarından gelip Klab Nehri ile bir olup iner, Morava Nehri'ne karışır. Bu kaleye bu diyarlarda Kosova Mitroviçesi derler. Birine de Sirem Mitroviçesi derler, ama onun kalesi haraptır.

.... (1 satır boş)...................

Bu Mitroviçse Kalesi'ne bir ok menzili uzaklıkta,

Mustafa Baba ziyareti: Tekkesinde Bektaşî fukarası var, bazı gelen giden yolcular konar. Bu tekkeye bitişik,

Hududun sonu İzevçan kasabasının özellikleri

Bosna Eyaleti bu mahalde tamam olup tüm Rumeli a'yanlarının yakında olanları burada paşa efendimize büyük alay ile karşılamaya çıkıp *mübarek olsun* kurbanları kesilip fukaralara dağıtıldı. Paşa efendimiz İzevçan camiinde iki rekat namaz kılıp fukaraya sadaka verdi.

Bu mamur kasaba Kosova Sahrası'nda 300 kiremit ile örtülü haneli, cami, han, hamamlı, birkaç dükkânlı, hâkimli ve voyvodalı mamur kasabadır.

Bosna Eyaleti'nin bir ucu bu mahalde, bir ucu Karadağlar'da, bir tarafı Podgoriçse, Kilimente ve Kotur Kalesi'nde, bir ucu Dobra-Venedik'de, bir ucu Burun Kulesinde, bir ucu Popoşka, Pirmorya ve İspilet'de, batı yönüne Şibenik ve Zadra'da, kuzey tarafa Zirinoğlu'nda ve bir tarafı Çernik Sancağı'nda Kanije ile komşudur.

Bir tarafı Pojega ile komşudur, bir semti Budin Eyaleti'yle ve bir ucu İzvornik'de Sirem Sancağı'yla komşudur. Doğu tarafı Rumeli Alacahisarı'yla komşudur. Bir ucu bu kıble semtinde bu İzevçan'da ve Vuçitrin Sancağı'yla sınırı olan büyük bir ülke, büyük eyalettir ki burada olan kaleler bir diyarda yoktur.

Bosna Eyaleti'nde 7 sancak içinde olan kalelerin neferlerine Bosna defterdarının ulûfe verdiği 176 adet kaleleri bildirir

Evvelâ kuzey tarafta Çernik Sancağı'nda olan kalelerden Çernik Kalesi, Velika Kalesi, Belusitina Kalesi, Pakriçse Kalesi, Serçe Kalesi, Ostobçaniçse Kalesi, Dobrakuga Kalesi, Jabça Kalesi, Zagrab Kalesi, Hüseyin Kalesi, Lunçarik Kalesi ve (---)

Pojega serhaddi kalelerini bildirir

Vokin Kalesi, Virovotiçse Kalesi, Maslovin Kalesi, Pojega Kalesi, Rahoviçse Kalesi, Valpova Kalesi, Ösek Kalesi, Yakova Kalesi, Burut Kalesi, Gıradişka Kalesi, Yasanoviçse Kalesi, sağlam Dobniçse Kalesi, Kosdaniçse Kalesi, Koknovi Kalesi, Bihke Kalesi, Polihnik ve Bilay Kalesi.

Kırka Sancağı kaleleridir

Odvina Kalesi, Lika Kalesi, Yenihisar Kalesi, Siska Kalesi, Korpa Kalesi, Yukarı Oburça Kalesi, Aşağı Oburça Kalesi, Budak

Kalesi, Dereslak Kalesi, Zirin Kalesi, Karım Kalesi, Velim Kalesi, Rakpinçe Kalesi, Korlad Kalesi ve Rojay Kalesi.

Zadra tarafında olan Kırka Sancağı kaleleridir

Porolok Kulesi, Baba Ahmed Kulesi, Zadvorya Kalesi, Omiş Kalesi, Sin Kalesi, Kilis Kalesi kâfirde kaldı. Trogır Kalesi ve İspilet Kalesi kâfirde kaldı. Kamin kaleleri ve Verlika Kalesi, bu yazılanlar Kilis toprağındadır. Kinin Kalesi, Kırka Sancağı tahtıdır. Nadin Kalesi, İsgıradin Kalesi, Sedd-i İslâm Kalesi, İvarina Kalesi, Karin Kalesi, Posadarya Kalesi, Zemonik Kalesi, Ozrin Kalesi, Porodin Kalesi, Kotarlar ve Zadra Kalesi, kâfirindir. Zemonik Kalesi, Tin Kalesi, Virene Kalesi, Ustorviçe Kalesi, Karaorman Kalesi, Hilevne Kalesi, Kilis toprağıdır. Gılamuc Kalesi, Ribniçse Kalesi, Şibenik yakınında; Mandalina Kalesi, Marina Kalesi, Şibenik yakınında; Kaminkrad Kalesi, Dirniş Kalesi ve Solin Kalesi.

Saray Sancağı

Harap Duna Kalesi, harap Kelp Kalesi, Akhisar Kalesi, Vinçaz Kalesi, Yayiçse Kalesi, Gölhisar Kalesi, Banyaluka Kalesi, Notyak Kalesi, Travnik Kalesi, Voçets Kalesi, Saray Kalesi, Viseko Kalesi ve Vişegrad Kalesi. Bunlar Saray Sancağı kaleleridir, tamam. Gılana Kalesi, Sokol Kalesi, Serebreniçse Kalesi, Kolşat Kalesi, İzvornik Kalesi, Tuzla Kalesi, Kastel Kalesi, Beline Kalesi, Raça Kalesi, İzvornik kaleleri tamam oldu.

Hersek sancaklarını bildirir

Loboşka Kalesi, Pirmorya Kalesi, İmoçka Kalesi, Koniçse Kalesi, Lipete Kalesi, Mostar Kalesi, Bulgay Kalesi, Poçetel Kalesi, Gabele Kalesi, Norin Kalesi, Korpi Kalesi, *[168a]* Prezor Kalesi, Islene Kalesi, Mirsençe Kalesi, Dobra-Venedik kâfirindedir. Nova Kalesi, Rosa Kulesi, Kombor Kalesi, Risna Kalesi, Verika Kalesi, Perast Kalesi, kâfirde kaldı. Kator Kalesi, kâfirde kaldı. Kilimente Kalesi, Arnavut'da kaldı. Podgoriçse

Kalesi, Arnavut'ta kaldı. Kılebuk Kalesi, âsî dağlar içinde. Pive Kalesi, Nikşik Kalesi, Bankan Kalesi, Zatarnak Kalesi, Durobnak Kalesi ve Gaçka Ovası'nda Gülüc Kalesi, bizimdir.

Lubin kasabası, Istolça kasabası, Nevesin kasabası, Oluk kasabası, Yelec Kalesi, Foça şehri, Ustikolona kasabası, Çanice kasabası, Taşlıca şehri, Mileşova Kalesi, Prepol kasabası, Kovin Kalesi ve Ruda kasabasının içinden akan Lim suyunun karşı tarafı Istarı Ulah hâssı ki bostancıbaşılar hükmündedir.

Rumeli Eyaleti toprağıyla komşu olan kaleler ki daha önce adı geçen Baniska Kalesi, Kızlar Kalesi ve Mitroviçse Kalesi adlı kalelerde Bosna Eyaleti'nin 7 adet sancağı kaleleri da bu arada tamamlanıp,

Rumeli Eyaleti köyleri, kasabaları, kale ve şehirlerini bildirir

Evvelâ, önce Rumeli hükmünde yazılan İzevçan kasabasından kalkıp kıbleye doğru uçsuz bucaksız Kosova Sahrası içinde yedi saatte,

(---), yani eski sancak Vuçitrin Kalesi'nin özellikleri

Latince (---) (---) (---) (---) demektir. Yapıcısı Sırp krallarıdır. 792 [1389] tarihinde bizzat Gazi Hudâvendigâr fethidir. Fetihten sonra bir daha kâfirlere sığınak olmasın için kalesi yıkılmıştır, hâlâ temelleri bellidir. Rumeli Eyaleti'nde sancakbeyi tahtıdır. Beyinin padişah tarafından hâss-ı hümâyûnu (---) akçedir ve sancağında (---) zeamettir ve (---) adet timardır.

Alaybeyisi, çeribaşısı ve yüzbaşısı vardır. Bu taifelerin kanun üzre cebelüleri ile beyinin askeriyle topam 4.000 asker olur. Müftüsü, nakibi, 150 akçe pâyesiyle kadısı ve (---) adet nahiye köyleri var. Sipah kethüdayeri, yeniçeri serdarı, muhtesibi, bâcdârı, harac ağası ve a'yanı eşrafları vardır. (---) (---) (---)

Hepsi (---) adet mahalledir. Evvelâ Şüheda Mahallesi, Alaybeyzâde Mahallesi, Eski Mahalle, Yukarı Mahalle, Aşağı Mahalle, bildiklerim bunlardır.

Tamamı (---) adet kârgir yapı tek katlı ve iki katlı baştanbaşa kiremit örtülü 2.000 mamur geniş hanelerdir.

Burada (---) adet mihrap vardır. Evvelâ çarşı içinde Eski Cami, Hudâvendigâr evkafıdır.

.... (1 satır boş)..................

Bunlardan başkası mescitlerdir.

Medreseleri, tekkeleri, mektepleri, birkaç hanı ve mahkeme yakınında bir basık hamamı var, ama çarşısı azdır. Bedesteni ve aşevi imareti yoktur, ama her hanedanlarında gelen gidenlere nimetleri boldur.

Girit Adası fethi açılmazdan önce bu şehir içinde 150 hanedan sahibi ayan ve kibar sarayları kapanmıştır. Hâlâ onun için bu şehir haraba yüz tutmuştur, ama inşaallah yine imar olur. Zira Kosova gibi verimli ve bereketli bir zeminde kurulmuş olup suyu ve havası güzeldir. Zira zemini Novaborda dağları eteğinde bağ ve bahçeli garip şehirdir.

Klab Nehri ovasından akar. Arnavutluk'tan doğup gelip anılan Mitroviçse Kalesi dibinde (---) Nehri'ne karışır, orandan Morava Nehri ile Tuna Nehri'ne karışır.

Bu şehir halkı tamamen Rumeli kavmidir. Çokluk Bosnevî dili konuşmazlar. Genellikle Arnavut dilini ve Türk dilini konuşurlar. Hep çuka esvaplar giyip serhatlı kürk ve samur alçak taçlı kırmızı kalpak giyip kalpağın kürkünü çevirip kalpakları kenarında siyah dârâyî pervazları görünüp teybend kuşak ve kortela varsak bıçak taşıyıp kırmızı sıkma gümüş kopçalı çakşırlar ile kubâdî nazik pabuç giyerler ki Rumeli Eyaleti insanı böyle değerli giysiler giyerler.

Bu şehirden kalkıp kıbleye doğru Kosova Sahrası içinde Klab Nehri kenarıyla giderken,

Nurlu türbe, şehit Gazi Hudâvendigâr ziyaret yerinin özellikleri

Toprağı güzel olsun, Allah sırrını aziz eylesin

Klab Nehri kenarında yaban içinde kalmış bir yüksek kubbe içinde mübârek kalbleri ve bütün iç âletleri bu mahalde 791 (1389) tarihinde büyük cenk olup yukarıda yazıldığı üzere Koblaki adlı dinsiz melun böyle bir Cem haşmetli padişahı şehit edip karnını yardıklarında bütün yürek, böbrek, ciğer ve kalbini bu mahalle gömüp sonra bu büyük kubbeyi Yıldırım Bayezid Han yapmıştır.

Osmanlı Devletinde (---) adet büyük savaş olmuştur. Evvelâ biri bu Kosova cengidir. Biri Yıldırım Han cengidir.

Biri Fatih *[168b]* pederi Koca Murad Han'ın Eflâk ve Boğdan ile Varna yakınında Uğraşderesi Cengi.

Biri de Fatih'in Erzurum yakınında Tercan Ovası içinde Azerbaycan padişahlarından Sultan Uzun Hasan cengi ki tarihi:

"Butlânu keydi'l-hâ'inîn"[8]dir.

Sene (---)

büyük savaştır.

Biri de (---) tarihinde Şah İsmail ile Selim Şah'ın Çaldıran cengi ibrettir.

Biri de (---) tarihinde Süleyman Han'ın Mohaç savaşıdır. Bu savaşta yedi kere yüz bin kâfir katl olup Vilagoş Kral öldü.

Biri de (---) yılında Egre yakınında Hırıştoş Yaylası cengi, burada da yedi kral kaybolup yedi kere yüz bin kefere öldü.

Allah'a hamd olsun bu yazılan 7 adet savaşlarda bütün kâfir kralları ölürlerdi. Ancak bu Kosova cenginde savaştan sonra dinlenme sırasında hile ile Gazi Murad Han şehit olup kalbi bu nur dolu türbede kalıp mübarek cesetleri hâlâ Bursa'da Eski Kaplıca adlı yerde camiinin avlusunda yüksek bir kubbe içinde yatmaktadır ki gönül erbabının ziyaret yeridir.

---

8 Hainlerin oyunları suya düştü.

Ama gariplik bunda ki bu Kosova'daki kubbesine girerken efendimiz Melek Ahmed Paşa'nın bile eteği pislik ile kirlendi. Meğer bütün reaya kefereleri etraf köylerden Priştine ve Vuçitrin şehirlerine pazara giderken ihanet için bu türbeye girip pislerlermiş. Melek Ahmed Paşa bu pis koku ve dışkı pisliklerini görünce öfkelendi. Hakir:

"Sultanım bu padişahı şehit eden uğursuz kâfir ise karşı dağda bir manastır içinde cevahir kandiller ile misk ve ham amber kokularıyla *kokulanmış süslü bir kubbe içinde yatıp bu* kadar ruhban hizmetçileri var ve bu kadar evkafları var ki sabah akşam bu kadar yüz kefere ve müslimler gelip konuk olur giderler. Ama bu bizim gazi padişahımızın ne türbedarı ve ne evkafı olmadığından bütün kâfirler gelip ihanet için pislerler. Gerektir ki tüm çevre köyler kefereleri gelip yine onlar bu kubbeyi temizleyip imar edesiz. Ve İzevçan hâssından bir yük akçe ile imar edip etrafına kale gibi duvar çekip bir türbedarı, çoluk çocuğuyla tayin edesiz" dediğimde, vilâyet halkına 2 kese guruş verip tüm köylerin keferelerine kubbeyi temizletip bir haftada kubbe çevresine bir yüksek duvar çekip bir yüksek kapı yaptı atlılar girmeye. Ve 500 meyve ağacı dikip bir âbıhayat kuyu kazıp çoluk çocuğuyla bir türbedar tayin eyledi ki,

"Orada oturup İzevçan voyvodasından vazifesini alıp nurlu türbesinde olan ibrişim haliçe, şamdan, buhurdan, gülâbdan ve kandilleri görüp gözete" diye vilâyet ileri gelenleri bu vakfa nâzır tayin edip bir büyük hayrat oldu. Hâlâ halkın ziyaret yeridir., *Allah rahmet eylesin.*

Ve bu nur dolu türbe dibinde,

Şehitler mezarlığı ziyareti: On binden fazla büyük şehit yatmaktadır. Alemdar Baba, Şeyh Şehid İlyâs Dede, Timurtaş Paşazâde Yasavul Bey ve nice bin şehitler de gömülüdürler. (---) (---) (---) (---) (---) Onları ziyaret edip yine doğu tarafa gidip,

(---) (---), yani (---) Priştine Kalesi'nin özellikleri

Latince (---) (---) (---) demektir. Yapıcısı Sırp krallarıdır. Fatihi yine 792 [1389] tarihinde Gazi Hudâvendigâr'dır. Fetihten sonra kalesi yıkılmıştır. Rumeli Eyaleti'nde voyvodalıktır ve 150 akçe pâyesiyle şerif kazadır. (---) adet nahiye köylerinden kadılara adalet üzere beş kese gelir.

Kethüdayeri, yeniçeri serdarı ve ayanı eşrafı gayet çoktur. Şehri Kosova Sahrası'nın poyraz tarafına kurulmuş (---) adet mahalledir.

.... (3/4 satır boş)....................

Ve tamamı 2.060 adet tek katlı ve iki katlı kârgir yapı baştanbaşa kiremitli geniş avlulu ve İrem bağlı bakımlı ve süslü güzel hanelerdir.

Bunlardan Koca Bodur Alaybeyi Sarayı ve Mahkeme Sarayı (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve tamamı 12 mihraptır. Altısı Cumadır. Evvelâ çarşı içinde

.... (1.5 satır boş)....................

Başka mescittir.

Medreseleri (---) (---) (---) (---).

Dârülhadisleri (---) (---) (---) (---) (---)

Çocuk mektepleri (---) (---) (---) (---) (---).

Derviş tekkeleri (---) (---) (---) (---) (---)

Akarsu çeşmeleri (---) (---) (---) (---) (---).

Cana can katan sebilleri (---) (---) (---) (---)

Ve tamamı 11 adet hanlardır, ama Hacı Bey Hanının tarihi:

Dedi tarihini lafzen tarih
Bin otuz ikide **[169a]** *yapıldı bu han*
Sene 1032 [1623]

Ve çarşı içinde birkaç hanları daha var, ama kurşunlu imaretleri yoktur. (---) (---) (---) (---)

Ve tamamı (---) adet hamamlardır. Bunlardan çarşı içinde Fatih Sultan Mehmed Han Hamamı hâlâ ziyaretgâh hamamdır,

zira sağ tarafında olan halvette büyük velîlerden biri halvette erbaîn halveti çıkarıp dua etmiş ki,

"İlahî bu halvete giren hasta girse şifâ bula" buyurmuşlar. Hâlen o halvete hasta girse Allah'ın emriyle şifâ bulur. Çarşı içinde Eski Hamam da havası ve yapısı güzel, ferah ve içaçıcıdır. (---) (---) (---)

Ve tamamı 300 adet dükkânlardır, lâkin kârgir yapı bedesteni yoktur. Şehrine göre dükkânları azdır, ama yine her şey mevcuttur.

Suyu ve havası hoş olduğundan mahbub ve mahbubesi gayet beğenilir, seçkin civanları var ki Rumeli diyarında meşhurdur.

Bağ ve bahçesi boldur. Beğenilenlerinden; üzümü ve armudu (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

İleri gelenleri gayet garip dostu ve çerağ sahipleri olup zengin ve yoksula, yaşlı ve gence nimetleri bol olup her gece misafirsiz olmazlar.

.... (1.5 satır boş)..................

Oradan kalkıp,

Dobroten Köyü menzili: Latince (---) (---) demektir. 500 haneli bakımlı, süslü, verimli serbest zeamet köyüdür. Oradan yine doğu tarafa gidip,

(---) (---), yani (---) (---) Kaçanik Kalesi'nin özellikleri

İsimlenmesi sebebi odur ki Üsküp şehrini bir kere Arnavut eşkiyaları basıp kaçarlar. Bu mahalle gelip dururuz sanırlar. Bütün kaçanları bu mahalde kırdıklarıyçün kaçanlardan bozma Kaçanik derler.

Sonra bu boğaz ağzına Lipense Nehri kenarında (---) tarihinde Yemen Fatihi Sinan Paşa dörtgen şekilli taş yapı güzel bir sur yapmıştır. Çepçevre büyüklüğü 800 adımdır, ama bir dere içinde bulunduğundan çevresinde havalesi çoktur. Dizdarı, 50 adet neferleri, 2 topu ve 1 kapısı var.

Hisar içinde kırk elli neferat haneleri var, başka imaret yoktur, ama taşra varoşu 100 adet haneleri var, tamamı kiremit örtülü ve bahçeli evlerdir.

Ve bir iç açıcı camiinin kapısı üzerinde tarihi budur:

Vallâhi Dâ'î dedi târihin
Ma'bed-i hûb makâm-ı Mahmûd
Sene 1003 [1595]

Ve bir Bektaşî dervişleri tekkesi var.

Ve bir sıbyan mektebi var.

Ve bir büyük hanı var, kayalar dibinde yapılmış.

Ve bir küçük hamamı var, ama çarşı pazardan bir belirti yoktur, zira Üsküp şehri yakındır.

Bu Kaçanik'den akan (---) Nehri bu dereler içinde akarak Gazi İsa Bey Kemerleriyle akarak inip Üsküp şehrinin han, cami, hamam ve medreselerine dağılır büyük hayrattır.

Bu Kaçanik başka kazadır ki 150 akçe pâyesiyle Üskübî Veysî Efendizâde'ye ebedî bağışlanmıştır ve Üsküp Sancağı voyvodalığıdır.

Buradan kalkıp Üsküp yolu üzre **Kırklar Makamı ziyareti.** Oradan (---) saatte,

Cennet bahçesi, yani cihanın meramı Üsküp Kalesi'nin özellikleri

Nice türlü isimlendirilmesi vardır, ama fetih sırasında 7 küp altın bulunup Gazi Evrenos Bey "Üst küpten alın" demek ile kale feth olup, üst küpten meşhur galat Üsküp derler, ama Latince ismi (---) (---) dir. Bazı Rum tarihçileri Mazenderân-ı Rum Kalesi derler. Hazret-i İsa zamanında Sırp Destpot kralları yapısıdır.

Daha sonra Emevîler zamanında Cebel-i Elheme, Dukat Dağlarına gelip yerleşerek soyu çoğalıp Arnavut taifesi olup Pirizren, Dukagin, Anik ve Kalkandelen'den gelip bu kaleyi

Arnavut ve Bulgar kavmi ellerinden alıp mutasarrıf oldular. Tâ (---) tarihinde Selânik ve Sofya taraflarına Arap'dan dönme Arnavutlar her tarafa baskınlar edip yeni feth olmuş Osmanlı diyarlarına zarar vermeye başladıklarında, bu tarihte Yıldırım Bayezid Han fethidir, Gazi Evrenos Bey eliyle. Sonra Yıldırım Bayezid Han bu iç açıcı yerin suyu ve havasından hoşlanıp gâh ikinci taht merkezi Edirne'de ve gâh bu Üsküp şehrinde kışlayıp çevre diyarlara baskınlar yapıp fetihler ederdi.

Hâkimlerini bildirir: Evvelâ Süleyman Han yazımı üzere Rumeli Eyaleti'nde başka sancakbeyi tahtıdır, ancak nice kere iki tuğlu beylerbeyilere verilip 500 asker ile hükumet edip memur olduğu sefere gider. Adalet üzere 18 ve 20 kese geliri olur.

Paşasının padişah tarafından kanun üzere hâssı 240.000 akçedir. Sancağında zeamet 15 *[169b]* ve timar 255'dir. Bu taifenin 3.000 akçede bir cebelüleriyle ve paşaları askeriyle toplam 5.000 asker olur. Alaybeyisi, çeribaşısı ve yüzbaşısı vardır, şeyhülislâmı ve nakibüleşrafı vardır. Padişah kanunu üzere 500 akçe mevleviyetten bir akçe eksik mevleviyettir, zira yüksek mansıptır. Tüm nahiye köyleri 360 adet mamur ve güzel köylerden mollasına adalet üzere 20 Rumî kese olur ve hükumeti altında 46 pâre kaza yeri vardır. İnşaallah bütün kazaları da yeriyle yazarız. Şehir içre iki yerde mahkemesi vardır. Büyük mahkeme ile 3 adet mahkemedir ve ayak naibiyle 5 adet naipliktir.

Bir hâkimi de sipah kethüdayeridir, zira sipahi a'yanı çoktur. Bir hâkimi yeniçeri serdarı Koca Ağa'dır. Yeniçerisi ise şehri doldurmuştur. Bir hâkimi kalenin dizdar ağasıdır ki 300 adet neferatlara, hisar eri ve gönüllü hisar azebine maliktir. Bu taife her sene muayyen ücretlerini Kıratova gümüşhane emininden alır.

Bir hâkimi Üsküp nazırıdır ki Kıratova'dan başka nice yerde gümüş ve demir madenlerine mutasarrıf olup 70 yük akçe iltizamdır. Zamanımızda Mahmud Paşa başka hâkim emin idi.

Ve bir hâkimi dahi harac ağasıdır kim bu sancakta 57 bin haracdır.

Bir hâkimi cebecibaşıdır ki bu nahiyelerde güherçile madeni de olup siyah barut hasıl olur.

Bir hâkimi şehir kethüdasıdır ki tüm işler ondan sorulur.

Bir hâkimi mimar ağadır ki kalenin ve tüm cami, han, hamam ve imaretlerinin onarımı ve bakımı ondan sorulur.

Bir hâkimi muhtesib ağadır. Mîrî mal verir.

Bir hâkimi bâcdârdır. Bütün kervan metalarından bâc alır. Ama bu şehirde gümrük yoktur, zira Selânik'de, Bosna'da ve Belgrad'da gümrük alınır. Bu anılan şehirlerin tâ ortasına bulunup bu Üsküp'de de gümrük alınsa bezirgânlara zor olur. Bura tüm Üsküp hâkimleri tamam oldu.

Güzel Üsküp şehri zemininin şeklini bildirir

Büyük Vardar Nehri içinden akıp bu şehrin sağ ve solunda bir düz yeşillik, gül ü gülistan, bağ ve bostanlı çemenzar zeminin Tiran bayırları tarafı ki Vardar Nehri'nin batı tarafında kale olduğu bayırlar üzerinde nice bin kârgir garip yapılar ile döşeli ve süslü yapılar ile bezeli büyük bir şehirdir ki güzelleşip durur.

Beldenin mahallelerini bildirir: 70 adet mahalleleri vardır. (---) (---) (---)

.... (2 satır boş)...................

Meşhur mahalleleri bunlardır.

Güzel Üsküp Kalesi şeklini bildirir: Rum tarihçileri bu kaleye Mazenderân-ı Rum Kalesi dediklerinin aslı savaş sırasında hisar içinde 20.000 seçkin Acem Mazenderânîsi gibi Arnavut tüfenglileri vardır. Gazi Evrenos Bey ile durmadan 7 ay boyunca savaş edip sonunda kılıç vurulup yürüyüş ile feth olduğundan tüm camilerinde hatip minbere kılıç ile çıkıp hutbeyi okur. Hâlâ iki kat sağlam, korunaklı ve dayanıklı bir yapı, güzel bir varoş ve halkının şanı yüce bir şehirdir.

Tüm duvarları kesme taş ile yapılmış cilâlı ve parlak taşlar ile inşa olunup her taşında olan hoşluk ve incelik diğer diyarlarda

diyarda gördüğümüz kalelerin birinde yoktur. Hatta üstad mühendisler ellerinden gelen bütün becerilerini sarf ettiğini göstermek için o yapı ustası duvar yüzüne öyle tasarruflar, öyle zıhlar, gilviler ve medineler edip o sert taşları sanki kalem-tıraş ile alçı oyar gibi nakış nakış oyup sanki Nakkaş Fahrî gibi kâğıt oyuculuk edip her tasarruflarını büyüleyici edip felek atlasında öyle bir kârgirlik mermer oyuculuğunu hiçbir eski mimar etmemiştir. Meğer Atina şehrinde Eflâtun İlahî dershanesi ki hâlâ Fatih Camiidir, öyle tasarruflar meğer bu camide ola. Kısacası bu Üsküp Kalesi şehrin ortasında beşgen şekilli şeddadî yay gibi yapı yüksek kaledir ki çevresindeki duvarlarının boyu tam 50 arşındır. 70 adet sağlam burçlar ile süslenmiş ve 2.000 adet beden dişleri ile bezenmiş güzel bir şehirdir. Kıble tarafına açılır 3 kat demir kapıları var ki her yüksek kapısının aralarında gözcü ve bekçileri dolu *[170a]* olduğundan başka her kapı arasında duvarlarının yüzü, türlü türlü silâhlar ile sağ ve sol duvarları bezenmiştir.

Bu kalenin asla bir yere yanaşması yoktur. Gayetle yüksek kayalar üzerinde bulunup tüm ova apaçık görülür ve gayet mamur şenlikli ovadır.

Kalenin batı tarafından Vardar Nehri akar, hatta kaleden kayalar içinde yer altından üstad Ferhadlar yol kesip Vardar Nehri'nden su alınır büyük su kulesi var. Bu taraf gayyâ kuyusu gibi uçurum olduğundan asla hendeği yoktur ve olması da imkânsızdır. Ama kalenin doğu, kıble ve kuzey tarafında kesme kaya derin hendeği vardır. Bu tarafta kapı önünde hendek üzerinde ahşap köprüsü var. Bazı zaman köprüyü makaralar ile bekçiler kaldırıp kapı önüne siper ederler. Bu kapının kapısı üzerinde kalenin onarım ve bakım tarihi budur:

Murad ibn Mehmed Han, sene hamsîn semâne mi'e'de [850 [1446] imar olunmuş, ama bu kapının burcu gayet sağlam ve sanatlıdır.

Hisar içinde 100 kadar bahçesiz neferat haneleri, ambarları ve cebehane hazineleri var, ama iç el olmak ile cebehanesi ve topları azdır.

İleri gelenlerin sarayları ve diğer insanların hanelerini bildirir: Tamamı 10.060 adet tek katlı ve iki katlı kârgir yapı güzel hanelerdir ki baştanbaşa Meram Bağı gibi kırmızı kiremitler ile süslenmiş ve bakımlı güzel hanelerdir. Bunlardan Mahmud Paşa Sarayı, Emir Paşa Sarayı, Koca Serdar Sarayı ve Sıçanzâde Sarayı,

.... (1.5 satır boş)....................

Bildiğim saraylar bunlardır.

Osmanoğlu sultanları ve diğer hayır sahipleri camileri: Küçük, büyük, cami ve mescit tamamı 120 adet mihraptır. Bunlardan 45 adedi Cuma namazı kılınır selâtin, vezir ve diğer ileri gelen camileridir. Evvelâ Saat kulesi dibinde yukarıda Hünkâr Camii tarihidir:

"*Sultan Murad bin Mehmed Han tâbe serâhumâ fî sene erba'în semâne mi'e*"dir. [840 [1436/7]

Ve aşağı şehir içinde Yahya Paşa Camii ki vezir ve Sultan Bayezid-i Velî'nin damadıdır, *Allah sırrını aziz etsin.* Onun nurlu camiinin kapısının kemeri üzerinde celî yazı ile manzum tarihidir:

Leyse'l-vegâ Paşa ellezî
Kad sâra ve ismuhu Yahyâ
Bi'l-hayri ammere câmi'ân
Li'l-âbidî ve's-sâcidî
Lemmâ semi'tü itmâmehu
Fî saatin müberreketin
Fî tarihihi
Lillahi hâze'l-mescidî *Sene (---)*

Bir mînâ kubbeye ve bir yüksek minareye maliktir ki kubbesi meğer İstanbul'da Ayasofya kubbesi ola. Minaresi gerçi bir şerefedir, ama dengi meğer Niksar şehrinde Melik Gazi Camii

minaresi ola. Tâ bu derece bir uzun boylu Muhammedî ezanı makamıdır. Hatta yapı üstadı marifetini göstermek için büyük avlusunun ortasında çınar ve servi ağaçları gölgesinde yuvarlak bir sanatlı havuz inşa etmiş ki ibret gözleri kamaşır bir Şâfiî havuzudur. Anılan minarenin kadehi ne büyüklükte ve ne yapı özelliklerine sahipse bu havuz da birebir aynıyla öyle bir mukarnaslı, şebekeli ve gilvili mermer ibret verici bir havuzdur, *vesselâm.*

Ve Vardar Nehri'nin büyük köprüsü karşısında Karlızâde Camii'nin tarihidir:

Mehmed Bey irhemnâ yâ erhame'r-râhimîn

Sene (---)

Kale önünde Koca Mustafa Paşa Camii'nin tarihidir:

"Fî sene tis'în semâne mi'e" [890 [1485]

yazılmıştır. Ve Alaca Cami namıyla meşhur nur dolu bir camidir.

Gazi İshak Bey yapısıdır. İshak Bey oğlu İsa Bey Camii de gayet iç açıcı selâtin camii gibi Müslüman mabedidir.

.... (1.5 satır boş)...................

Bunlardan başka mescitlerdir.

Mescitlerin anlatılması: (---) adet mescitlerdir. Evvelâ İsa Bey Mezgidi (mescidi), eski mihraptır. İshak Bey Eynesi (mescidi) de eskidir. Kepenekçiler Mescidi (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) bildiklerim bunlardır.

Medreselerini bildirir: Evvelâ Sultan Murad Camii Medresesi, Yahya Paşa Medresesi, İshak Paşa Medresesi, İsa Paşa Medresesi, Mustafa Paşa Medresesi, Karlızâde Medresesi, Baba Lokman Medresesi, (---) Medresesi (---) (---) (---) (---) meşhur bunlardır.

Dârülkurrâlarını bildirir: Toplam 9 adet yerde dârülkurrâları var, ama özel olarak yapılmış kurrâlar değildir. Tüm selâtin camilerinde şeyhülkurrâlar vardır, ama Hafs

kıraatinden başka Seb'a, Aşere ve Takrib kıraatleri okunmaz, zira halkı hâfızlık ilmiyle ilgilenmeyip hâfızları yoktur. *[170b]*

Dârülhadisleri: Özel dârülhadisleri yoktur, ama her camide hayrat sahipleri, muhaddis (hadis bilgini) kimseler tayin eyleyip hadis ilmi görülür, ama nadirdir, zira talebe suhteleri eşkiya meşrepli şiire düşkün adamları havayilerdir.

Ebced okuyan çocuk mektepleri: Hepsi 70 adet mekteptir. Genellikle camiler yakınında birer mektep vardır, ama bunlardan Koca Mustafa Paşa Mektebi (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) meşhur olanlar bunlardır.

Gönlü yaralı derviş tekkeleri: Tamamı 20 adet abdâlân fukarası meskenidir. Bunlardan Mevlevîhane henüz imar olmakla mamurdur. Daha önce (---) paşanın hanedanı idi. Melek Ahmed Paşa fermanıyla Mevlânâ tekkesi oldu. Lokman Tekkesi, büyük tekkedir ve Baba Meddah Tekkesi.

.... (1 satır boş)...................

Akarsu çeşmeleri: Hepsi 110 adet hayat pınarı çeşmelerdir.

.... (1.5 satır boş)...................

Kerbelâ şehitleri sebilhaneleri: Tamamı 200 adettir.

.... (1.5 satır boş)...................

Büyük nehirlerinin anlatılması: Evvelâ şehrin bütün imaretlerine paylaştırılan Kaçanik Kalesi'nden beri Lipense Nehri, İsa Bey Kemerleriyle gelip şehre dağılır. Bu akarsuyun doğduğu yer olan Kaçanik Dağlarından (---) (---) toplanıp bu Üsküp şehri altında Vardar Nehri'ne karışır, billûr gibi berrak sudur.

Büyük Vardar Nehri Arnavutluk'da Kalkandelen ve İpek'den ve Pirizren şehirleri dağlarından toplanıp bu Üsküp altından geçip iner. Köprülü şehri içinden dahi geçip Karaferye yakınında bir ağaç köprü altından geçip Selânik yakınında (---) (---) adlı yerde Akdeniz'e karışır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Evlerdeki su kuyuları: Üsküp şehrinin bu kadar çok sularına göre bin adet âbıhayat hanedan kuyuları vardır.

Un öğüten değirmenleri: Böyle bir büyük şehrin çevresindeki dağ girintileri içinde bin adet su değirmenleri vardır.

Aydınlık hamamlarını bildirir: Tamamı (---) adet iç açıcı hamamlardır. Evvelâ Yahya Paşa'ya yakın Kızlar Hamamı, genellikle avratlar girdiğinden Kızlar Hamamı derler, zira anayolda değil, bir saklı yol üzerinde hamamdır ki tüm kadınlar bu hamama girerler. Zira kalabalık sokaklarda kadın kısmının gezmesi bu diyarda kabahattir.

Boyacılar içinde Şengül Hamamı ve Gazi İsa Bey Hamamı; suyu, havası ve yapısı hoş olduğundan duvar yüzleri ve kubbesi asla terlemez ve kubbelerinden bir damla ter inmez gayet iç açıcı hamamdır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Bunlardan başka bin altmış adet saray hamamları vardır, diye belde halkı övünürler.

Mihman-saray, kervansaraylarını bildirir: Toplam 7 yerde ücretsiz kalınan misafirhanesi vardır. Evvelâ Yahya Paşa Kervansarayı hasbîdir. Koca Mustafa Paşa Tâbhanesi, Karlızâde Kervansarayı, İsa Bey Kervansarayı, İshak Bey Kervansarayı. Bunlar hasbî (ücretsiz kalınan) misafirhanelerdir.

Tüccar hanlarının manzarası: Hepsi (---) adet deniz ve kara tüccarı hanlarıdır. Bunlardan İsa Bey Camii yakınında Mehmed Ağa Hanı'nın tarihidir:

Edüp binâya himmet
Hacı Mehmed Ağa
Tarih dedi oldu
Hân-ı cedîd-i ra'nâ *Sene (---)*

Yahya Paşa Hanı, İsa Bey Hanı ve İshak Bey Hanı (---) (---) (---) (---) bunlardır.

Garip bekâr hanları: Tamamı 13 adet bekâr odaları var, ama bunlar kurşunlu yapılar değildir. Tüm zanaat ehli bekârlar olur.

Çarşı, Pazar, bedesten: Tamamı 2.150 adet kârgir yapı kemerler ile kubbeli çarşı pazar dükkânlarıdır. Bunlardan Bezzazlar, Gazzazlar, Çadırcılar, Haffaflar, Boyacılar, Abacılar

ve Takkeciler Çarşıları gayet süslü tertip üzere yapılmış sultan çarşısıdır ki bütün sokakları pâk kaldırım olup her dükkânda kavanozlar ve hokkalar içinde sümbül, menekşe, gül, nesrin, *[171a]* reyhan, erguvan ve zambak ile her dükkân gelin gibi olup bütün ziyaretçilerin ve tüccarın dimağları kokulanır güzellik çarşısıdır. Beyt:

Çârsû-yı hüsn seyr edem serâser hocayım
Bir cefâ dükkânı yokdur hep hüsün-bazarıdır

Sözü uyarınca kadir kıymet bilir, yumuşak huylu, güzel ahlâklı sanat ehli adamları vardır.

Şiddetli sıcaklarda tüm pazarı sanki Bağdad serdabıdır. Zira tüm sokakları Bursa ve Haleb gibi baştanbaşa kemerler eylemiştir. Bir bedesteni var ki yapısının anlatılmasından diller kısa ve kalemler kırıktır. Hemen sanki iki başı demir kapılı kubbeler ile yapılmış sağlam bir kaledir. Bütün tüccarları her an konuklara buhur yakıp gülsuyu dağıtırlar. Bunda da misk, amber, ham amber, kâzî, kâfûr ve Hint sümbülü ve Hıtâ sümbülü kokusundan insanın dimağı yarılır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Büyük köprülerinin anlatılması: Tamamı (---) adet kârgir yapı köprülerdir. Bunlardan Vardar Nehri üzerinde 14 göz köprünün dördü harap olup onarımına tarihtir:

Ta'mîrini görenler bu cisr-i bî-nazîrin
Tahsîn edip dediler evvelkiden çok a'lâ
Ta'mîr olunmak ile yapıldı gönlü halkın
Oldu Hilâlî tarih termîm-i cisr-i bâlâ

Sene (---)

Bir görülmeye değer köprü Fatih Sultan Mehmed'in yapısıdır ki bu köprünün karşı tarafında da büyük şehrin yapıları vardır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) Meşhur güzel köprüler bunlardır.

İnsanlarının yüz renkleri:

.... (2/3 satır boş)..................

Mahbubeleri:

.... (2/3 satır boş)...................

İleri gelen halkının anlatılması:

.... (2/3 satır boş)...................

Usta bilginleri:

.... (2/3 satır boş)...................

Kan alıcı cerrahları:

.... (2/3 satır boş)...................

Sâlih şeyhleri:

.... (2/3 satır boş)...................

Şairleri: Hâkî, Bayezid-i Velî şairidir ve Râzî Çelebi de Üsküplüdür ki temiz şiirleri var, Koca Hasanzâde derler.

Tanıştığımız zarif dostlar:

.... (2/3 satır boş)...................

Hâl ehli meczupları:

.... (2/3 satır boş)...................

Erkeklerinin giysileri:

.... (2/3 satır boş)...................

Kadınlarının giysileri:

.... (2/3 satır boş)...................

Erkeklerinin isimleri:

.... (2/3 satır boş)...................

Kadınlarının isimleri:

.... (2/3 satır boş)...................

Kulağı halkalı kölelerinin isimleri:

.... (2/3 satır boş)...................

Câriyelerinin isimleri:

.... (2/3 satır boş)...................

İbretlik eserleri ve yapıları: Evvelâ Yukarıkale önünde Hünkâr Camii yakınında bir minare mili gibi bir saat kulesi var. Saatin çanı bir konak yerde duyulur bir heybetli sesli çandır. Kulesi de ibret vericidir.

Ve bir ibretlik de tâ aşağı şehrin tâ tam ortasında Baba Lokman adında bir ziyaretgâh var. Bir halim feylesof gibi eski

hekimlerden bir kimse imiş. Tılsım ilmi ile orada bir kaynak âbıhayat pınar çıkarmış. Bir berrak Kevser suyudur ki bir damla içen hasta, yeniden hayat bulmuş derecesinde sağlığına kavuşur.

Gariplik bunda ki bu tılsımlı tatlı su içinde yüz binlerce türde balıklar yüzmededir. Nice insanlar fal tutup,

"Eğer benim işim hayır ile tamamlanırsa bu balıklar benim attığım ekmeği yiye, yoksa işim hayır ile sonuçlanmazsa ekmeğimi yemeyeler" diye fal tutarlar.

Hayy-ı Kadîr Allah'ın emriyle nice *[171b]* insanın ekmeğini yerler. İşi rast gelir. Nicesinin ekmeğine asla bakmayıp yemezler. O kimsenin işi de ileri gelmez, büyük ibretlik iştir.

Bir seyirlik de bu kaynakta nice bin balıklar bir gün görünür ki nice bininin bağırsakları dışarı sarkıp kanları akar, kimi yaralı ve kimi ölmüş su üzerinde gezer. Birkaç günden sonra duyulur ki ya bir kale altında savaş olmuş veyahut kale feth olmuş yahut da İslâm askeri yenilmiş, bir çeşit haberler çıkar, garip tılsımlı seyirliktir.

Bazıları "Bu makâm Hazret-i Lokman makamıdır" derler, ama Lokman Nebî Rumeli diyarına gelmemiştir, ancak Lokman isimli bilgili becerikli bir hekim imiş. Hâlâ gönül sahiplerinin ziyaretgâhıdır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Mığdısî rahibi kiliseleri: Ermeni, Rum, Bulgar, Sırp, Latin ve Yahudilerin mabetleri vardır, ama Freng, Macar ve Nemse'nin kiliseleri yoktur. Ancak bu şehirde Latin çok olduğundan Bulgar ve Sırp kiliselerinde âyin ederler.

Cana can katan güzel havası: Suyunun ve havasının güzelliğinden saba yeli bu şehre mahsus olduğundan tüm halkı sağlıklıdırlar.

Beldenin iklimi: Usturlap ilmi sahipleri 5. iklimde bulup enlemi (---) (---) uzun gündüzü (---) (---)

Üsküp imaretlerinin talii: İbn Havkal'in nakline göre Üsküp'ün talii boğa burcunda Zühre toprak evindedir. Onun için halkı şuhdur.

Beğenilen sanayi ürünleri: Çuka ve abâyî elvandan oyma nakışlı yastık ve basma çit perde işlenir ki Acem diyarında olmaz.

Esnafının işleri ve kazançları: Halkının bir fırkası tüccardır. Bir kısmı avândır ve bir sınıfı sanat ehlidir. Biri de ulema geçinirler.

Tahıl ürünleri: Kosova'da ve Ofçabolu'da iri taneli buğdayı ve arpası, bakla, börülce ve kırahı meşhurdur.

Aşevi imaretleri: Tamamı 9 adet yolculara ve komşulara aşevi ziyafet yeridir ki bütün gelen giden, ulema ve miskin fukaraya sabah akşam devamlı teklifsiz sofraları zengin ve yoksula açıktır. Bunlardan Yahya Paşa İmareti, Hünkâr İmareti, Koca Mustafa Paşa İmareti, İshak Bey İmareti ve oğlu İsa Bey İmaretleri daima açıktın ve nimetleri boldur.

Nefis yiyecek nimetleri: Genellikle ziyafetlerinde yer tandırında pişmiş kuzu kebapları, Vardar balığı kapamaları ve balıktan yapılan yemekleri meşhurdur.

Yenen meyveleri: Hayevanî elması, ekmek ayvası, bardak eriği ve şeftalisi hoştur, ama et şeftalisi ola can kaynağıdır.

Can besleyen içecekleri: Bunlardan miskli balsuyu, hardaliyesi, poloniyesi, vişnesuyu ve üzüm şırası meşhurdur.

Direkli İrem bağlarının adedi: Bâcdâr ve şehir kethüdası nakilleri üzere tamamı 77.000 dönüm bağ vardır ve bir o kadar vakıf bağlardır.

Hacet sahiplerinin gezinti yerleri: (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Halkın özel lehçeleri ve ıstılahları: Halkının genellikle konuşmaları Rumeli ve Arnavut dili arasında bir tür özel lehçeleri vardır. Meselâ "Ya biz size demişmiz çelepi efendimize varamız ve anlar pizim efentimizdir". Bunun gibi değişik ve uzatmalı sözleri vardır ama başka hoşluktadır.

Külliyatı şehrengizinin tamamlanması: Hatta sevimli Üsküp şehri hakkında Dülgerzâde bir kıt'a yazmıştır:

Sırtü'd-dehre'r-Rume fi'r-Rumi
Lâ lâkay[tü] diyara mahbubî

Fe bi-avnillahi kad hasalet
Minyetü'l-kalbi gayra mahbubi
Mâ da'înî ilâ metâ sekebet
Mislü Vardari cennetü Üskûbî

buyurmuşlardır.

Gerçekten pâk şehirdir ki tüm anayolları düzgün döşeli beyaz kaldırımdır. Ayan ve eşrafı gayet çoktur. Fukara meskeni ve fukara muhibbi halkı var ki hepsi zevk ehli ve şevk ehli sâdık âşıkları var.

.... (6 satır boş).................... *[172a]*

Üsküp şehrinin çevresinde bulunan kaleleri bildirir

İpek şehri, Dukagin Sancağı ve Pirizren şehri süslü Üsküp şehrinin batısında dağlar ardında birer ikişer konak yer yakın şehirlerdir. Kıblesinde bir konak Köprülü Kalesi ve iki konak İştib şehridir. Doğusunda bir menzilde Kıratova kasabası vardır. Eğridere Kalesi de bir menzildir. (---) (---) (---) (---) (---)

Üsküp şehrinin ziyaret yerleri

Evvelâ Bayezid-i Velî damadı Yahya Paşa Camii'nde vaiz ve nasihatçi olan Şeyh Lütfullah; Üsküp şehrinde doğup Bayezid-i Velî'ye şeyh dahi olmuş idi. Şeyh İlahî-i Simavî'den dervişliği kabul edip Üsküp Kalesi dağında bir zaviye inşa edip orada gömülüdür, *sırrı aziz olsun.*

el-Mevlâ Âşık Çelebi ziyareti: Lokman Hekim Türbesi'nde yatmaktadır. Mezar taşında tarihi budur:

Âşık sefer eyledi cihândan
Sene 979 [1571]

Ve dahi,

Şairler sultanı Veysî Efendi diye meşhur Üveys bin Mehmed ziyareti: Anadolu beldelerinde Alaşehir'de doğup bir mollanın oğlu idi, ama fennini tekmil edip İlahî nûr oldu. Osmanlı Devleti'nde gönül huzuruyla mutasarrıf olmadığı

yüksek mansıp kalmadı. Her mansıbı elbette birer çeşit risale yazarak alırdı. Hatta *Vâkı'anâme-i Veysî* adıyla nûr gibi bir tarihtir, onu Sultan Ahmed'e takdim edip Üsküp kadılığı kendine ebedi olarak verilir.

Siyer-i Veysî de bir siyerdir ki Hazret-i Risalet-penâhı, tüm Dört Halifeyi, Muhacirîn ve Ensârı ve tüm Suffe Erbabını öyle yazıp anlatmış ki gerçekten de Hâkânî bile öyle bir hilye ve siyer edememiştir. Bir büyük siyerdir ama *Kâmûs-ı Ahterî* ve *Sıhâh*'a muhtaç Nahşivân demiri gibi zor anlaşılır değerli bir kitaptır.

Ve şiir ilminde nice divanları ve beğenilen *Hamse Divanı* var ki *Hamse-i Nizâmî*'den makbul divandır. Sonunda Üsküp'de yalnızlığa çekilmiş, çoğu vakti de Üsküp kadılığıyla geçmiştir. Sonunda ömrünü de Üsküp'de tamamladı. Kendileri ilk defa Üsküp kadısı olduklarında Misalî Çelebi tarih demiştir:

Misalî şâd olup kevneyn eyledikte dedi tarihin
Yine Veysî Efendi hâkim oldu şehri Üsküb'e
Sene 1015 [1606]

Yedi kere Üsküp kadılığına mutasarrıf olmuşlardır. Sonunda nefesinin zemzemesi bağlandı, bitti. Yaşının tarihi "ha, sin" 68 lafzıdır. Baba Lokman civarında bir nur dolu bir mezarı var, bütün halkı bildiği yerdir. Ölümüne Atâyî Çelebi tarih demiştir:

Veysî ki olmuştu nesr-i lugazda bî-bedel
Ta'yin-i sâl-i fevtine tarihdir gazel
Sene 1037 [1628]

Sözün kısası inşa ve lugaz ilminde insanoğlundan yeryüzüne öyle İlâhî nur vücut gelmemiştir. Hatta yüzden fazla risale ve yüze yetmiş belki dahi altmış adet beliğ kasideleri var, 40 adet kitapları var ki her biri cihan süsüdür. Özellikle siyeri nazîre kabul etmez kabilindendir. Hatta bu hakir Üsküdarî Mahmud Efendi huzurunda azizin kendi güftelerinden,

Açıldı çûn bezm-i elest
Devr eyledi peymânesi
Andan içenler oldu mest

Ayılmadı mestânesi

ilâhîsini güzel sesle okuduğumda, Veysî Efendi

"Bârekallah, ne hoş yanık sese malik olur. Bu oğlana Hudâ ömürlü edip iki dünya saadetine malik ede" diye duadan sonra hakiri Aziz'den sorduklarında, Aziz buyurdular ki,

"Bu bizim manevî evlâdımızdır, zâkir ve şâkirimizdir. Kalk Evliyâm Veysî Çelebi'nin elin öp" buyurduklarında, hemen kalkıp elini öpünce, Veysî Çelebi:

"İnşaallah sultanım bu akıllı ve olgun masumdan çok mana zahir olup iki cihan makbulü ola" diye hayır dualar ettiler. Allah'a hamd olsun onların da iltifatlarına nail olup, 50 seneden sonra şimdi Melek Ahmed Paşa efendimizle Bosnasarayı mansıbından azledilip Rumeli mansıbına gelirken bu Üsküp nahiyelerinden Kaçanik adlı kasabaya gelince Veysîzâde Çelebi ile görüşmek nasip olmuştur. Cenâb-ı Bârî kadirdir ki bu Çelebi'nin babası Veysî Efendi her ne kadar cihan süsü seçkinlerden, fasih, beliğ maarif erbabından ve zamanın fazıllarından kimse ise oğlu Çelebi Efendi'nin o kadar aksi, bir kelâma kâdir değil, sanki meczuplardan bir oğuz büleh çelebi idi. Melek Paşa ile görüştüğünde hemen samud abdalı gibi sessiz dururdu. Bu mertebe bir oğuzcuktur ki ömrü boyunca kendi pabuçlarını bilmek ihtimali yoktur. Hatta bir ayağına nalın ve bir ayağına *[172b]* çizme giyip gezer. Ara sıra bir yanına sarı ve bir yanına kırmızı pabuç giyip "Bu şey benim kaydımda olmamıştır" ve selâm verseler, "Ya ben ne diyeyim?" diye yanındaki hizmetçilerine sorar, ismini soranlara yarım saatte cevap verir, ama yine ulemâ şeklinde pâk giysiler giyer, güzel görünüşlü ve iri yarı ak sakallı çelebidir.

Babasının hizmetçilerinden bazı adamlar kendini gözetirler. Ama boş değildir, kendiden nice keşif ve keramet mertebesi şeyler görülmüş. Hemen bakalım, merhum babası böyle çok yazan bir yazar ola. Evlâdı böyle bir söz bilmez ola, acayip ilâhî

sırdır. Ve hâlâ bu çelebi babasının yüzü suyu hürmetine Kaçanik kadılığı ebedi bağışlanıp onunla geçinir böyle bir abdâl-meşrep candır. Hatta Melek Ahmed Paşa 40-50 altın bağışladığında kabul etmeyip tabilerine verdiler. Babası Veysî Efendi'nin mezarı pür-nûr ola, *Allah rahmet eylesin.*

el-Mevlâ Vâlihî Çelebi ziyareti: Doğum yerleri yine Üsküp şehridir. Şeyh Lütfullah Efendi'nin ayakları tarafında yatmaktadır. Hâlâ gönül sahiplerinin ziyaretgâhıdır. Vâlihî vefatı tarihi:

Ey Hilâlî intikâlin gûş edip tarihini
Dedim olsun rûh-ı pâk-i Vâlihî'ye Fâtiha
Sene 1009 [1600/1]

Fuzûnî'nin sözleriyle, diğer güzel tarih:

Gel berü gir cennete ey Vâlihî *Sene 1009*

Şâfiîzâde ziyareti: Tımışvar mollası iken hastalığında "Benim cesedimi Üsküp şehrinde defn eylen" diye vasiyet etmiştir. Öldüğünde vaziyetleri üzere hizmetçileri Şâfiîzâde'nin naaşını Üsküp'e getirip İshak Bey Camii avlusunda gömmüşlerdir. Mezar taşında tarihi, sene 990 [1582] yazılmıştır. Ve Üsküp dışında Kumanova yolunda,

Kurban Baba ziyareti ve kale içinde Cafer Baba ziyareti, Büyük Mezarlık'da bir tepe üzerinde Gazi Baba ziyareti, çarşı içinde Baba Meddah ziyareti ve Alaca Cami mezarlığında Parmakkapı dibinde Deli Bey ziyareti, Hünkâr Camii önünde Gazi İshak Bey ziyareti ve Baba Meddah civarında Lokman Hekim ziyaretgâhı türbesinde pınar içinde balıklar ile meşhur ziyaretgâhdır. (---) (---) (---) (---) (---) (---)

.... (2 satır boş)...................

Üsküp şehrini gezip dolaşıp ziyaretler edip tüm ahbap ve dostlar ile vedalaştık, oradan kıbleye doğru şenlikli köyleri geçip,

Güzel Kumanova kasabası menzili: Sırp dilinde (---) (---) (---) demektir. Üsküp Sancağı toprağında voyvodalıktır ve 150

akçe pâyesiyle kazadır, ama çoğu zamanda Üsküp kadılarına katılır. Bir arada şerif kazadır. Şehri (---) yerde büyük nehirler süslenmiş ve 600 adet kiremit örtülü cennet haneleri bezenmiş bir şirin kasabacıktır.

Tamamı (---) adet mihraptır. Evvelâ çarşı içinde (---) camii (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) Başka mescitlerdir.

Tekke, medrese, mektep, han, hamam, yeteri kadar çarşı pazarı ve değirmenleri vardır, ama suyu ve havası gayet hoştur. Bağ ve bahçeleri boldur. (---)

.... (2 satır boş)...................

Oradan kuzeye doğu bir merhale yerlerde gidip,

(---) beldesi, yani mamur Kıratova kasabasının özellikleri

Kırat ovadan bozulma Kıratova derler. Kalesi, dağlarda Gazi Evrenos fethi olup kalesini temelinden söküp yıkmıştır. Yer yer yapı kalıntıları bellidir. Zira kefere zamanında büyük şehir imiş.

Hâlâ Üsküp Sancağı toprağında 70 yük akçe emanettir ki 200 adamla emini yönetir. Zira bu şehrin dağlarında halis bakır ve saf gümüş damarları var yedişer kol kalın damar düzmüş ve saf gümüş çıkar yer altından gece gündüz suçlular, muaf ve müsellem gümüşhane reayaları bakır ve gümüşlerin cevherini çıkarıp *[173a]* emine teslim ederler. Hâlâ şehir içinde eskiden olan darphanesi durur. Hatta Sultan IV. Murad Han zamanında darphanesi işleyip sekizi bir dirhem saf gümüş dirhem ve dinar kesilip "*Azze nasruhu duribe Kıratova*" hattıyla bir tür yuvarlak sikke akçesi var idi. Hakire görmek nasip olmuştur, ama hâlâ darphane işlemez, ama madeni peyderpey işlemektedir.

şehrin mamur kısmı iki dağ arasında bir geniş düzlük içinde 800 adet kârgir yapı tek katlı ve iki katlı baştanbaşa kırmızı sanatlı kiremitler ile örtülü cennet bahçeli ve akarsulu mamur hanelerdir. Gümüş madeni olduğundan ayanı zengin ve mesrurlardır.

Ayandan (---) Ağa ve 150 akçe pâyesiyle iyi kazadır. (---) (---)
Ve tamamı 21 adet mihraptır, ama çarşı içinde
.... (1 satır boş)....................
Başka mescitlerdir (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)
Ve medrese, tekke ve sıbyan mektepleri, birkaç hanları (---) (---) (---) (---)ve çeşmeleri ve susamışlara sebilleri var.

Ve 2 adet hamamı var, Büyük Hamam'ın yapıcısını bilmiyorum ama büyük ve sanatlıdır ki Rumeli diyarında benzerini görmedim. Ancak İstanbul'da Çukur Hamam, Marzifon şehrinde Nazargâh Hamamı, Şam'da Defterdar Mustafa Paşa Hamamı, Mısır'da Âbidin Hamamı ve Cerce'de Ali Bey Hamamı gayet geniş ve iç açıcı aydınlık hamamlardır, ama kara ve deniz seyyahları bu Kıratova Hamamını yazılan hamamlardan sanatlı ve hoş yapı ferah bir hamam olduğunu bilirler. Üstad mühendis bu ılıcaya var gücünü sarf edip öyle incelikler ile bir şekil ve tarz vermiş ki sanki Koca Mimar Sinan işidir. Dört tarafındaki duvarlarında türlü türlü selsebiller akıp her halvetinde fıskiye ve şadırvanlar fışkırır, şahnişinli hamam bir diyarda yoktur. Ancak Selânik'de (---) Paşa Hamamında merdiven ile çıkılır bir şâhnişini vardır, ama bu daha başkadır.

Ve bir halvetinde kâse gibi bir kurnası var kim yeryüzünün hamamlarında yoktur. Gayet pahalı renkli ve gösterişli taştandır. İç ve dış döşemelerinde türlü türlü ve şekil şekil mermerler, değişik şekil ve biçimler kullanılmıştır.

Mavi kubbesinde ve tüm duvar yüzlerinde boncuklar dizilmiş, kubbelerinde billûr, necef ve moran camlar ile aydınlanmış olup sanki parlak güneş hamam içinden belli olur. Duvar yüzlerini koklasan misk, ham amber ve ladin ile yoğrulmuş duvarların kokusu yıkayanın ve yıkananın dimağını kokulandırdığından başka kubbelerinin iç yüzünden tek damla bir ter damlamaz.

Sözün kısası övgüsünde diller kısa ve kalemler kırık böyle güzel bir yapıdır. Kıratova şehri hemen bu hamamdan ibaret suyu, havası ve yapısı hoş aydınlık bir hamamdır.

Ve 350 adet dükkânları var, her esnaf mevcuttur, ama Kazancılar Çarşısı gayet süslü sultan çarşısıdır. Bu şehirde bakır madeni olduğundan burada işlenen bakır kaplar ne Bosna, ne Kastamonu, ne Küre şehrinde ve ne Tokat Kalesi'nde işlenmez. Hatta şebekeli şamdan, buhurdan, fânûs ve leğenler ve çeşit çeşit nakışlı sürahi, saf altın ile kaplanmış ibrikler işlenir ki, saf gümüşten ancak işlenir üstadları vardır.

Bu şehrin kıblesi yönünde İştib şehri bir konak yerdir ve batı tarafında Üsküp şehri yine bir merhale yerdir. (---) (---)

.... (1 satır boş)...................

Kıratova şehri ziyaret yerlerini bildirir

.... (1.5 satır boş)...................

Oradan kalkıp doğu tarafa giderken **Nagoric Köyünü** geçip mamur Bulgar köylerinden geçip,

Radboz Köyü menzili

Tamamı 600 haneli demir madeni çıkarır Bulgar kâfirleridir. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) *[173b]*

Eğridere Kalesi, yani sığınak yeri Bayram Paşa Hisarı'nın özellikleri

1043 [1633/4] tarihinde Sultan IV. Murad Han vezirlerinden Bayram Paşa yeniden yapmıştır. Bir korkulu, tehlikeli, eğri büğrü ve pusu yerli dere olduğundan haydut kâfirinden asla geçilmeyip dağlarında demir madenleri işlemez kalıp merhum Bayram Paşa bu kaleyi bir dere içinde (---) nehri kenarında dört köşe sert taşlar ile güzel bir kale yapmıştır. Büyüklüğü tam 800 adımdır. Kıble tarafına bir kapılı, cebehane ve tahıl ambarlı, 10

adet şahî toplu, iki yüz neferatlı ve dizdarlı bir küçük kaledir, ama duvarları gayet yüksektir. Kesme kaya hendeği var ve hisar içinde 50 hanesi, bir camii ve mehterhane kulesi var. Her gece nöbet çalınıp gülbâng-ı Muhammedî çekilir gayet yüksektir.

Mütevellîsi *salb u siyaset* (asma kesme) sahibi hâkimdir ki 150 adam ile iner ve biner, her türlü vergilerden muaf yönetimdir. Taşra varoşu 800 adet kiremitli, tahta ve saz örtülü mamur varoştur. Bir camii, 6 adet mescidi, bir büyük kervansaray hanı, bir küçücük hamamı ve gelen gidenlere nimeti bol imareti var. Her gece hanın her ocak başına birer bakır sini yemeği, adam başına birer ekmeği ve at başına birer torba at yemi vakıf tarafından kâfir ve Müslüman herkese nimeti bol bol dağıtılır.

Yetecek kadar dükkânları vardır. Hepsinde demir âletleri işlenir, üstad demircileri vardır ve bunda da mîrî demir madeni işliği vardır. Bütün reaya ve berâyâsı demir cevheri çıkarırlar. Havası güzeldir, ama suları demir madenlerinden gelmek ile güzel ve beğenilir suyu yoktur. (---)

Eğrisu Dağı'nın özellikleri

Kıratova ile Eğridere arasında gökyüzüne ulaşmış yüksek bir dağdır ki göklere doğru baş uzatmış yüksek ağaçlar var ki benzeri meğer Ravna ve Çernik dağlarında ola. Ve bu yüksek dağda demir madeni çok bol ve sınırsızdır. Bu yüksek dağın tepe kısmında kefere inancına göre Hazret-i İsa havarilerinden Şem'un-ı Safâ makamı ola büyük bir kilise vardır ki eski yapı ve benzersiz bir kile olduğuna yapı kalıntıları tanıktır. Orada olan ruhbanların güneş parçası oğlanları gelen gidenlerin önüne durup hizmet ederler, ama bize hizmet etmediler. Ve nice yüz hanelerinde konuklar için dîbâ, şîb ve zerbâf döşek ve yorganları değerli kumaştandır. Her gece yüz iki yüz yaya ve atlı adamlar gelip içip eğlenir, her birine türlü türlü izzet ikramlar ile gönüllerini edip hatırlarını hoş tutarlar. Bir acayip Mesih milleti

rahipleri manastırıdır ki elbette her yolcusunun haddine göre bir hediye vermeleri mukarrerdir.

Eğridere 150 akçe pâyesiyle yüksek kazadır. Bu anılan eski kilise Eğridere nahiyesinde olduğundan papazlar kadıya her sene beşer yüz guruş çekmece mahsulü ve nice hediyeler verirler. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Nil benzeri ılıca, yani mamur şehir, harap Köstendil Kalesi'nin özellikleri

Latin tarihçilerine göre bu eski şehir tâ Hazret-i Yahya Nebî asrında Sırp kralları yapısıdır. Latince'de ismi (---) dır, ama 773 [1371/2] tarihinde sulhla Gazi Hudâvendigâr feth ederken ılıca ve kavzalarını görüp "Kösten imiş", yani Yörüklerin dilinde kösten ılıcaya derler, yani "Köstendil", "Gönül ılıca"sı demektir.

Daha sonra halk arasında o güzel isimle anılıp Köstendil derler. Sonra küffâr sulhu bozup yine istilâ edince Gazi Turhan ve Gazi Lala Şahin'ler bu şehir üzerine gelip yine fethettiklerinde bir daha küffâra rahat yeri olmasın için kalesini yıkmışlardır. Hâlâ dağlar üzerinde yapının temelleri bellidir.

Süleyman Han yazımı üzere Rumeli Eyaleti'nde başka sancakbeyinin tahtıdır ve beyinin padişah tarafından hâss-ı hümâyûnu (---) akçedir ve timar (---) ve zeametleri (---) adettir, çeribaşı, yüzbaşı ve alaybeyi vardır. Tüm timar ve zeamet sahiplerinin 300 akçede bir cebelüleriyle ve beyinin askeriyle toplam 3.000 asker olup memur oldukları sefere giderler. Silâhlı Köstendil askeri meşhurdur ki samur kabaniçseli, samur taçlı, kaplan ve bebr postlu "Tuna geçti kayalı" dedikleri eyle bir heybetli askerdir ki bir seferde Sirem, Semendire ve Köstendil askeri kâfirden yüz çevirmemişlerdir. Allah'a hamd olsun üç kere savaşlarında bulunduğumdan cesurlukları ve yiğitlikleri yazıldı. *[174a]*

Bu Köstendil şehrinde şeyhülislâm, nakibüleşraf, 300 pâyesiyle kadısı, sipah kethüdayeri, yeniçeri serdarı, şehir

voyvodası, şehir kethüdası, muhtesibi, bâcdârı ve harac emini gibi hâkimleri vardır, ancak dizdarı yoktur.

şehrin zemini, kıble tarafı uçsuz bucaksız ovadır. Kuzey ve batı tarafı bir hayli uzak mesafe yerde Dıragovişta Yaylağıdır ki ondan Karasu adlı bir âbıhayat çıkıp sahradan akarak Boboşova kasabasında Cermata adlı köy dibinde Cermat Nehri'ne katılır. Cermat, Dobniçse'den gelir, (---) nehrine karışır. Köstendil Ovası gayet verimlidir ama şehri o kadar mamur değildir. Tamamı 11 mahalleciktir. Durhanzâde Mahallesi, Eski Mahalle ve Bana Mahallesi. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) Meşhur mahalleler bunlardır.

Ve tamamı 1.100 adet kiremitli tek katlı ve iki katlı evlerdir. Bunlardan Turhanzâde Sarayı, Paşa Sarayı, İbrahim Paşa Mühürdarı Sarayı ve vilâyet hâkimi Şemsî Paşazâde kethüdasına bir sanatlı saray inşa etmede idi. (---) (---) (---) (---) Bilinen saraylar bunlardır.

Ve tamamı (---) adet mihraptır. Evvelâ Turhanzâde Camii ve çarşı içinde Eski Sultan Murad Camii eski tarzdır ki o kadar geniş ve sanatlı değildir. Hatta haremi yoktur, yol aşırı bir abdest havuzu var. Kösten Ilıcası'yla abdest alınır. Ve Alaybeyi Camii (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) Bunlardan başka mescitlerdir.

Ve 3 adet medrese, 6 adet sıbyan mektebi, 5 adet şanlı derviş tekkesi ve 3 adet tüccar hanı var, ama Eski Cami önünde çarşı içinde Koca Murad Han Hanı gelen gidenler için hasbî konuk evidir. Diğerlerinin vakıf tarafından kiraları alınır tüccar hanlarıdır.

Ve 200 adet dükkânları vardır. Her esnaftan bulunur, ama bedesteni yoktur ve hamamı da yoktur, zira hamama muhtaç değildir.

Köstendil Ilıcası'nın özellikleri

Yörükân kavmi kösten derler. Bursa halkı kaplıca derler. Sofya halkı bana derler. Çıtak kavmi kavza derler. Arap kavmi

humma derler. Acem kavmi germâb derler. Türkmen kavmi ılı su derler. Moğol kavmi ısâb derler. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Sözün kısası her ayrı dilde değişik bir ismi vardır, ama bu Köstendil'de 12 yerde kârgir yapılar ile sağlam yüksek kubbeli, pek çok havuz ve kurnalı ve çok sayıda halvetli köstenler vardır. Bunlardan Bey Kösteni, Alaybeyi Ilısı ve Koca Murad Han Kavzası mükelleflerdir. Her birinde birer camekân ve yıkanma odalarında kurnalar var, pâk ve tertemiz futa ve havlu makramalar ile tellâklar hizmet ederler.

Her birinde birer çeşit faydalar var, zira hepsinde değişik ve yoğun koku alınıp kişinin parmağındaki gümüş yüzüğü altın gibi sapsarı olur. Eğer altın ise daha parlak sarı olur. Ve her ılıcanın suları o kadar sıcak yaratılmıştır ki soğuksu karıştırmasalar çimmek mümkün değildir. Hatta nicesinde baş ve paça ütülenip yumurta pişirirler.

Bu 12 kârgir yapı ılıcalardan başka mahalle aralarında nice ufak tefek ılıcalar vardır. Bundan başka her evde birer sıcak su bulunur. Hatta su haznelerinden ve cami musluklarından akan bütün sular kaplıca sularıdır.

Bu şehir halkının asla hamam masrafı yoktur, uyuz, cüzam, beras ve frengi hastalığı asla yoktur, zira bu diyarda olan bol kaynak suları bir diyarda yoktur. Eğer her birinin özelliklerini yazsak müsveddemiz uzun bir tomar olur.

Ama şehrin suyu ve havası o kadar hoş değildir, ancak halkı gayet garip dostu adamlardır ki nimetleri zengin ve yoksula boldur. Hatta bu şehirde gündüz gözüne kapısını kapayıp evinde oturmak gayet ayıptır. Bolluk ve bereketli şehir olduğundan bir adam atıyla bir handa bir ay otursa kimse hiçbir şey demezler. (---)

Beğenilenlerinden; her meyvesi çoktur, ama Köstendil elması yeryüzünde yoktur. Hatta Malatya'nın narinli elması ve Kefe'nin Sudak Bağı elmasından bunun elması daha hoştur, zira misk ve ham amber kokuları içinde çekirdeği çıkır çıkır eder, kaz

yumurtası kadar sürahi sarı ve beyaz, şekerden lezzetli elması olup her zaman pamuklar içinde kutulara koyup padişaha *[174b]* ve ileri gelenlere vilâyet vilâyet gider, henüz tazeliği ve güzelliği yerinde kalıp uzun zamanda elma meyvesinde asla bir değişiklik olmaz..

Hatta *"Elma gibi faydası boldur. Utanacak şeyden Allah'a sığın"* sözü bu Köstendil elması hakkında ola, demişler.

Yüksek Köstendil Dağının özellikleri

şehrin doğu tarafında bir hıyâbânlı yüksek dağdır ki altın ve gümüş madenleri vardı, lâkin geliri giderine yetmediğinden kapatmışlar. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Köstendil şehri ziyaret yerleri

Alaybeyi Camii'nde Şeyh A'mâ Dede (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Oradan doğu tarafa bir menzilde (---),

Dobniçse kasabasının özellikleri

Latince'de (---) (---) (---) demektir. Kurucusu Rila Yaylağı sahibi Rila Kral kızıdır. Kalesini (---) tarihinde Gazi Hudâvendigâr veziri Gazi Lala Şahin Paşa'dır ki Sırp, Bulgar ve Latin elinden bilek zoru ile feth edip kalesini temelinden yıkmıştır, şehrin kuzeyindeki dağlar üzerinde yapı kalıntıları bellidir.

şehrin zemini Cermat Nehri kenarının sağında ve solunda bir geniş öz içinde sâfî gül ü gülistan ve şebekeli bostanlı 2.000 adet tek katlı ve iki katlı baştanbaşa kiremitli mamur evlerdir. Anılan Cermat Nehri Niş ve Şarköy dağlarından doğup bu kasaba içinde şehrin ortasından bir büyük tahta köprü altından geçip kıble tarafına akarak Demirhisar karşısında Vetirne şehri köprüsünden ve Demirhisar'dan geçip büyük Vardar Nehri'ne karışır bir âbıhayattır ki bundan Dobniçse halkı içtiklerinden hepsi sağlıklıdırlar.

Hâlâ vaktin hâkimi Rumeli Eyaleti'nde vezir hâssı voyvodalıktır ve 150 akçe pâyesiyle yüksek kazadır. Nahiyesi (---) adet mamur köylerdir. Sipah kethüdayeri, yeniçeri serdarı, muhtesibi ve bâcdârı vardır, ama şeyhülislâm ve nakibüleşrafı yoktur, ancak haraç ağasıyla ayanı çoktur.

Şehir (---) adet mihraptır.

.... (1 satır boş)...................

Bunlardan başka mescitlerdir.

Medresesi, sıbyan mektepleri, 2 adet hanları ve 2 adet hamamları var, köprü başındaki hamam küçüktür, ama ferahtır. Köprü başında Cermat Nehri'nden dolap ile hamama su çekilir.

100 adet dükkânları ve pek çok kahvehaneleri var.

İki tekkesi var. Biri şehrin batısında (---) (---) tekkesi, Bektaşî tekkesidir. Şeyhi, bir küçük kubbe içinde gömülü olup etrâfı, *cihaz-ı fakr*dan çerağ, alem, def ve kudümler, post, hırka ve seccadeler ile süslenmiş nur dolu bir kubbedir. Dahi etrafı gül ü gülistan, bağ u bostan bir bülbül yuvası bir Âl-i Abâ tekkesidir. Beş on tane yalın ayak başıkabak âşıkları var.

Tekke şeyhi Hüsam Dede ilimleri tekmil etmiş bir yaşlı canlar canıdır. Azizin kerameti odur ki merhum aziz Gazi Orhan asrında Hacı Bektaş hazretleri izniyle bu şehre gelip misafir olduklarında bu şehir o zaman kefere elinde imiş. Kral avlanmaktan gelirken bu tekke mahallindeki ağaçlığa uğrayıp görse ki bir alay abdâllar def ve kudümlerini çalıp Âl-i Abâ âyini ederler. Kral bunlardan hoşlanıp avladığı geyiğin birini bu dedelere verip, "Tiz pişirin bile yiyelim" diye kral dedeler ile oturur. Hemen merhum aziz sığını temizce soyup bir kuru çam ağacına geyiği geçirip meydana kor. Bütün fukara def ve kudüm çalarak tevhide başlayıp ot yanmadan tütün tütmeden tevhid ateşi ile göz açıp kapayıncaya kadar kralın gözü önünde çiğ sığın tandırda pişer gibi pişer. Kral da yerken hemen kebap şişi olan kuru çam ağacını aziz yere *bismillah* ile saplar, o an o şiş ağacı yeşerip yemyeşil bir çam ağacı olur. Hâlâ azizin türbesi önünde göklere baş uzatmış bir çam ağacıdır ki bu şehirde değil

çevredeki köy ve kasabalarda öyle çam ağacı yoktur. Kral bu ateşsiz geyik piştiğini ve kebap şişi kuru ağaç iken yemyeşil ağaç olduğunu görünce cümle tabileriyle imana gelip Orhan Gazi'ye Dede ile gidip biatini yeniler, yine Dobniçse şehrine gelip nice zaman yaşar. Hâlâ Dede Sultan ile Melik Habib birlikte medfunlardır ki hâlâ *[175a]* gönül erbabının ziyaretgâhıdır.

Bu tekkeden beri şehrin ortasındaki ağaç köprüden geçip şehrin çarşı pazarıdır ve şehrin enseleri dağlar üzere gülistanlı bağlardır.

Suyu ve havası gayet tatlı olduğundan Dobniçse'nin mahbubu ve mahbubeleri beğenilir. Halkı gayet garip dostu olup nimetleri fakirlere ve miskinlere boldur.

Ve Osmanlı hükmünde 3 adet şehri Dobniçse vardır. Biri .Sava Nehri yakınında nehrin öte kenarında Kosdaniçse Kalesi'ne yakın Dobniçse Kalesi'nden bu Dobniçse bakımlı ve bolluktur. Ve (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Sonra buradan kalkıp yaya doğu tarafa gidip bir merhalede,

Durgan Köyü menzili: 200 haneli Bulgar kefereleri köyüdür. Oradan yine doğu tarafa gidip,

Balı Efendi Sultan ziyareti köyü menzili: Bir ağaçlık ve ormanlık içinde 100 haneli, bir camili, Ekmekçizâde Ahmed Paşa'nın bir kurşunlu hanı ve bir ılıcası olduğu daha önce 1062 [1652] tarihinde Melek Ahmed Paşa ile yine Rumeli Eyaleti'ne mutasarrıf olduğunda Balı Efendi ziyareti sırasında özellikleri genişçe yazılmıştır. Ama şimdi bu gelişimizde buradan Melek Ahmed Paşa efendimizle tüm vilâyet ileri gelenleri karşılamaya çıkıp bir büyük alay olmuştur ki anlatılmaz. (---)

(---) Cemâziyelevvel'in evvelki pazar günü büyük Sofya şehrine girildi. *Allah âkıbet hayırlığı vere.*

4 ay bu şehirde Şeyhzâde Çelebi, Hazinedar Mehmed Ağa, Yakub Ağa, Yakub Çavuş, Durganlı Mehmed Ağa ve nice ileri gelenler ile zevk u şevkler ederken efendimiz Melek Ahmed Paşa'ya Âsitâne-i saadet tarafından bir kapucubaşıyla ferman gelip,

"Sen ki vezir-i rûşen-zamir lalam Melek Ahmed Paşa'sın, hatt-ı şerifim ulaştıkta bir an durmayıp Serdar-ı muazzamım Ali Paşa ile birlikte Erdel gazasına Rumeli sancaklarıyla umumen birden bine, binden yüz bine kadar Rumeli askeri ile sefer-i hümâyûnuma memursun ve eyaletinde olan tüm kazalara emirler gönderip sefer mühimmatı için zahire-bahâ toplayıp mükellef ve mükemmel kapın ile Erdel gazasına gidip hatt-ı şerifime amel edesin" dedikte, tedbirli paşa "Emriniz baş üstüne" deyip o an tuğları dua ve sena ile saray meydanına çıkardı.

Bu hakir Sofya şehrinden 10 kadılık yere zahire-bahâya gittiğimiz konakları bildirir

Evvelâ paşadan 20 adet emirler ile hayır duasını alıp 50 adet pâk silâhlı yiğitler ile Sofya-i Sâfiye şehrinden çıkıp batı tarafa *bismillâh* ile **Balı Efendi Köyü'**nde bir gece konuk olup Balı Efendi hazretlerin ziyaret edip ruhaniyetlerinden yardım talep edip sabahleyin bismillâh ile (---) Ramazan'ının ilk Cumartesi günü bir merhale gidip,

Durgan Köyü menzili: Oradan Rila Dağını, eteklerinden geçip,

Yüksek Rila Dağının anlatılması: Dobniçse şehri ile Samakov Dağı arasında yüksek bir dağdır ki bir ucu Samakov Dağları ve bir tarafı Destpot Kral Yaylağına ulaşır. Nuh tufanından beri kar ve buz parçaları eksik değildir. Binden fazla âbıhayatları var. Sümbül, reyhan ve misk-i Rumî, zerrin ve türlü türlü çiçeklerin kokusundan insanın dimağı kokulanır. Hatta 10.000 egrek koyun yaylanır büyük yayladır ki Gebze'de Koca Mustafa Paşa evkafı Rila Yaylasıdır. Kırk elli yerde demir madenleri vardır. Destpot Dağı yaylası bu Rila'nın doğu tarafında o da bir ibret verici yayladır. İnşaallah onu da yeriyle yazarız. Sonra bu Rila yaylağını eteğinden aşıp bir merhalede,

Dobniçse kasabası menzili: Oradan Memlova Köyünü geçip,

Köstendil şehri menzili: Oradan,

Bayram Paşa Kalesi menzili: Burada mahkemede konuk olup bütün devlet ileri gelenleri huzurunda buyuruldı-ı şerif okunup daha önce katledilen Bayram Paşa mütevellîsinin kâtilleri Dizdar Ağa ve Martolos ağası Kasım Ağa olduğu kesinleşip şer'i izinle dizdarı ve Kasım Ağa'yı kaldırıp handa at fışkısı içinde demire vurup mecburen araya arabulucular girip öldürülen mütevellî Mahmud Ağa'nın yetim ve yetimelerine 5 kese, 10 kese paşaya, 2 kese kethüdamıza, 1 kese kadıya, 2 *[175b]* kese hakire ve 1 kese tabilerimize iyi hizmet alıp hüccet-i şer'iye ile davacıları sulh ettikten sonra bütün malı Sofya şehrine gönderip dizdarı ve Kasım Ağa'yı hapisten bıraktık, hakir de zahire-bahâ devrine yollandık.

Oradan güney tarafa mamur köyler geçip, **Saça Köyü**, Oradan **Nemanice Köyü**, oradan **Kiliseli menzili**, bunlar kefere köyleridir. Oradan,

Vardar Nehri Köprüsü, yani sağlam Köprülü Kalesi'nin özellikleri

Latince'de bu kalenin (---) (---) dir ve yapıcısı Sırp krallarından Destpot Kral'dır, ama fâtihi 788 [1386] tarihinde Gazi Hudâvendigâr'dır, Timurtaş Paşa eliyle feth edip bu Vardar Nehri üzerine sağlam bir köprü inşa etmekle bu şehir o köprü ismiyle isimlenip Köprülü şehri derler. Kalesi şehirden yarım saat aşağı yüksek bir dağın tepesinde bir viran küçük kaleciktir, ama gayet sarp yüksek tepe üzerindedir. Az bir mal ile imar olsa bir sağlam ve dayanıklı kale olurdu, zira bir tarafta havalesi yoktur. Şehri beride Vardar Nehri'nin iki yakasında yalçın kayalar üzere kat kat nehre bakar kârgir yapı kiremit ve kayağan örtülü mamur kasabadır ki anılan köprü ile, beri şehirden karşı kıble tarafındaki pazarlı tarafına geçilir.

Rumeli Eyaleti'nde Köstendil Sancağı toprağı voyvodalığıdır ve 150 akçe şerif pâyeli kazadır. Dizdarı yoktur, ama sipah kethüdayeri, yeniçeri serdarı, şehir kethüdayeri, muhtesibi ve bâcdârı vardır.

Ve tamamı 4 mahalledir ve hepsi 1.000 adet kayağan örtülü bağsız ve bahçesiz kayalar üzere hanelerdir ve sokakları hüdâî kaldırımlıdır. Ve (---) adet mihraptır.

.... (1.5 satır boş)....................

Diğerleri mescittir.

Tekkesi, medresesi, çocuk mektebi ve mahkeme dibinde basık hamamı var, Vardar Nehri üzerinde 4 göz ağaç köprübaşında bir küçük hanı var ve 50 kadar dükkânları var, ama her şey bulunur.

Suyu ve havasının güzelliğinden mahbube kadınları var. Hepsi yassı başlı olup siyah bez ferâce giyerler.

Bağ ve bahçeleri şehirden uzaktır ve halkı bütün garip dostu adamlardır ki nimetleri boldur.

Sularının tamamı, Üsküp'den gelen Vardar Nehri'dir. Ondan aşağı Ofçabolu nahiyelerine akarak köyleri sular. Oradan yine güney tarafa gidip bir saatte,

Çeltikçi Köyü: Bir dereli zeminde bağlı, bahçeli ve bir camili Müslüman köyü ve zeamettir. Ayanı Osman Ağa ve Yakub Ağa'dır. Tamamı 70 adet kayağan örtülü evlerdir. Oradan yine lodos tarafına bir buçuk saat gidip,

İzvor Köyü: Bir dere kenarında ve bir bayır dibinde 100 evli kâfir Bulgar köyüdür ve zeamet köyü olup konak yeridir. Oradan yine güney tarafa altı saat yokuş yukarı Pirlepe Yaylası olan tehlikeli yerleri ve belleri aşıp üç saat daha güney tarafa yokuş aşağı ormanlar içinde inip,

Lipe Dağı, yani sağlam Pirlepe Kalesi'nin özellikleri

Sırf dilinde "Pirlepe" demek (---) (---) (---) demektir. Yapıcısı belli değil bir baykuş yuvası kaledir. 784 [1382] tarihinde Timurtaş Paşa eliyle Gazi Hudâvendigâr fethidir. Rumeli Eyaleti'nde (---) sancağı toprağında voyvodalıktır ve 150 akçe pâyesiyle iyi kazadır.

Kalesi şehirden uzak bir yalçın kara kaya üzerinde altıgen şekilli taş yapı güzel bir kaledir ki asla bir tarafta havalesi yok gayet sarp, sağlam, burçları ve kuleleri dayanıklı yüksek bir kaledir. Ama hâlâ içinde 3 kefere hanesi ve dizdar evinden başka yapı cinsinden bir şey yoktur. Ancak fetihten beri ambarlarında ağzına kadar darı dolu durur.

şehri, kaleden bir top menzili doğu tarafında bir geniş kumsal ova içinde mamur şehirdir ve ayan ve eşrafı gayet çoktur. Hatta Koca Arslan Paşazâde Beyefendi hanedan sahibidir. *[176a]*

Ve şehri cümle 10 mahalle ve cümle 1.000 adet kârgir yapı cennet bahçeli geniş hanelerdir.

Ve tamamı (---) adet mihraptır. Çarşı içinde Alaybey Camii tek katlıdır. Arslan Paşa Camii.

.... (1 satır boş)...................

Bunlardan başka mahalle mescitleridir.

Medrese, tekke, mektebi ve bir hanı var. Kapısı üzerinde tarihi budur:

Ey Hudâî rûh-ı kudse sorıcak tarihini
Bir müverrih dedi kim bâdâ imaret ber-mezîd
Sene (---)

Ve bir ferah hamamı var ve 200 dükkânı var.

Halkının işleri; genellikle bıçak ve çakı işlerler.

Bu şehir içinde asla çamur olmaz, zira bir kumsal pâk yere kurulmuş orta hâlli şehirdir, şehrin kıble tarafı verimli büyük bir ovadır ki Vardar Nehri'nin aktığı bellidir.

Suyu ve havası gayet hoş olduğundan ara ara mahbub ve mahbubeleri bulunur. Halkı avlanmaya düşkündürler, zira dağlarında ve bağlarında avlakları çoktur. Genellikle halkı Bulgarca konuşurlar, zira tüm reayaları Sırp ve Bulgar'dır.

Bu şehrin mamur yapılarının çoğu merhum Koca Arslan Paşa hayratıdır.

.... (1 satır boş)...................

Oradan yine güney tarafa Pirlepe Sahrası içinde gidip,

Mamur ve süslü Manastır şehrinin özellikleri

Eski şehirdir diye Latin tarihçileri öyle yazmışlar ki ta Büyük İskender zamanında burada bir eski mabedgâh var idi. İskender'in ölümünden 882 yıl geçtikten sonra Resûl-i Kibriyâ'nın dünyayı şereflendirdiği gece büyük bir deprem olup bu şehirdeki manastır yıkılır, yine imar ederler. Hâlâ o eski mabet ismiyle isimlenip halen günümüzde halk dilinde Manastır şehri derler.

Hâlâ Rumeli Eyaleti'nde (---) sancağı toprağında her şeyden muaf Sultan Ahmed Han'ın kızı Fatıma Sultan'ın hâssıdır ki 20 yük akçe iltizam ile voyvodası 100 adam ile yönetir.

Şeyhülislâmı, nakibüleşrafı vardır ve 300 akçe pâyesiyle şerif kadılıktır. Hepsi 360 parça köylerinden kadılara her sene adalet üzere 15 Rumî kese olur.

Sipah kethüdayeri, yeniçeri serdarı, şehir voyvodası, harac emini, şehir kethüdası, muhtesib ağası, bâcdârı ve mimarbaşısı vardır, ama dizdar ağası yoktur. Zira 788 [1386] tarihinde Gazi Hudâvendigâr bu kaleyi feth edip temelinden bu Manastır Kalesini yıktı. Onun dizdarı ve neferleri yoktur.

Manastır şehrinin zemini: (---) dağı eteğinde (---) nehri kenarında bir geniş ova içinde anılan nehrin sağında ve solunda büyük bir şehirdir ki 10 yerden ağaç ve kârgir köprüler ile geçilir büyük şehirdir. Dört tarafı ve şehir içi nice bin büyük ağaçlar ile süslenmiş Rum hıyabanı içinde kalmış ağaçlıklı şehirdir. Bir adam şehir içine girmeyince ağaçlardan şehri göremez. Tâ bu derece gölgelik ve ağaçlık şehirdir.

Beldenin mahallelerinin adedi ve isimleri: Tamamı 21 mahalledir.

.... (1.5 satır boş)..................

Meşhur mahalleler bunlardır.

İleri gelenlerin sarayları: Tamamı 3.000 adet küçük ve büyük, baştanbaşa kiremitli tek ve iki katlı kârgir güzel yapılı

evlerdir. Bunlardan (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) meşhur bunlardır.

Camileri: Tamamı 70 adet mihraptır. Evvelâ büyük köprü başında İshak Efendi Camii'nin tarihidir:

Avn-i Bismillahirrahmânirrahîm
Tâlibe tarihe binâ'ü'l-kadîm
İshak ibn İsa fâzâ ed
Dâme sa'd ez-an ebâ'n-na'îm
Kad benâhu camien ni'me'l-binâ
İn kaza min şânihi ni'me'l-alîm
Sümme emlâ mülhemen tarihahu
Vahde Bismillahirrahmânirrahîm

Sene (---)

Çarşı içinde Mahmud Efendi Camii'nin tarihidir:

Hak budur kim bu cami-i pür-nûr
Verdi şehr içre gün gibi revnâk
Ey Leâlî denildi tarihi
Ma'bed-i ümmet-i Resûl-i Hak

Sene (---) ***[176b]***

Gazi Haydar Paşa Camii gayet sanatlı mabedgâhdır. Çıkrıkçılar içinde Hacı Bey Camii ve bedesten yakınında Çavuş Camiinin cemaati gayet çoktur. (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Mescitleri: Tamamı (---) adet mahalle mescitleridir.

.... (1.5 satır boş)....................

Medreseleri: 9 adet medresesi vardır. Bunlardan Dülbend Kadı Medresesi mükelleftir.

.... (1 satır boş)....................

Dârülkurraları:

.... (1.5 satır boş)....................

Dârülhadisleri:

.... (1.5 satır boş)....................

Sıbyan mektepleri:

.... (1.5 satır boş)...................

Abdâlân fukarâsı hankâhları:

.... (1.5 satır boş)...................

Akarsu çeşmeleri:

.... (1.5 satır boş)...................

Susamış sebilhaneleri:

.... (1.5 satır boş)...................

Konukevi kervansarayları:

.... (1.5 satır boş)...................

Tüccar hanları:

.... (1.5 satır boş)...................

Aydınlık hamamları:

.... (1.5 satır boş)...................

Çarşı bedesteni: Tamamı 900 dükkândır, ama çıkrıkçılar içi, terziler içi ve 40 adet kahvehanelerinde şarkıcı kadınları çoktur. Kale gibi demir kapılı kubbeler ile yapılmış bedesteni gayet *mükelleftir* ve zengin bezirgânları vardır.

Yaşlı genç halkının yüz renkleri:

.... (2/3 satır boş)...................

Mahbub ve mahbubeleri:

.... (2/3 satır boş)...................

Usta tabipleri:

.... (2/3 satır boş)...................

Kan alıcı cerrahları:

.... (2/3 satır boş)...................

Verâ sahibi şeyhleri:

.... (2/3 satır boş)...................

Şairleri:

.... (2/3 satır boş)...................

Hâl ehli meczupları:

.... (2/3 satır boş)...................

Taze can veren havası:

.... (2/3 satır boş).....................*[177a]*

Şehir içinde akan hayat suları: Kevat Dağı, Resne Dağı ve Ustok Yaylalarından toplanıp iner, Vardar Nehri'ne karışır.

Evlerdeki su kuyuları:

.... (2/3 satır boş)....................

Beldenin iklimi:

.... (2/3 satır boş)....................

İmaristanının talii:

.... (2/3 satır boş)....................

Erkeklerinin giysileri:

.... (2/3 satır boş)....................

Kadın tayfasının giysileri:

.... (2/3 satır boş)....................

Erkeklerinin isimleri:

.... (2/3 satır boş)....................

Kadınlarının isimleri:

.... (2/3 satır boş)....................

Kulağı halkalı kölelerinin isimleri:

.... (2/3 satır boş)....................

Câriyelerinin isimleri:

.... (2/3 satır boş)....................

İbret verici yapıları:

.... (2/3 satır boş)....................

Kiliseleri:

.... (2/3 satır boş)....................

Sanayinin beğenilenleri:

.... (2/3 satır boş)....................

İşleri ve güçleri:

.... (2/3 satır boş)....................

Tahıl ürünleri: Manastır keteni Mısır keteninden fazla meşhurdur. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Aşevi imaretleri:

.... (2/3 satır boş)...................

Tanrı nimeti yiyecekleri:

.... (2/3 satır boş)...................

Yenen meyveleri:

.... (2/3 satır boş)...................

Cana can katan içecekleri:

.... (2/3 satır boş)...................

Direkli İrem bağları:

.... (2/3 satır boş)...................

Halkının lehçesi ve ıstılahları:

.... (2/3 satır boş)...................

Hacet sahiplerinin gezinti ve dinlenme yerleri: Bu Manastır şehrinin batı tarafında şehir ucunda ve başka yerlerde tamamı 27 adet gezinti ve dinlenme yeri vardır, ama bunlardan şehrin batı tarafındaki Ohri yolu üzerinde (---) dinlenme yeri hepsinden havadar ve koyah Acem hıyâbânıdır. Malatya'nın Aspuzu'su, Konya'nın Meram'ı, Darende'nin bağı, Kefe şehrinin Sudak bağı ve bu Manastır şehrinin (---) dinlenme yeri Rum, Arap ve Acem seyyahları içinde meşhur gezinti ve dinlenme yeri hakkında şairler sultanı Leâlî, Manastır'ı övmüştür. Gerçekten de görmeye muhtaç bir mesire yeridir ki her köşesinde türlü türlü maksureler, pek çok gölgelikli ve yeşillik sayısız oturacak yerler, 70-80 adet sanatlı odalar, çeşit çeşit küçük kulübeler ile bezenmiş ve nice yerde ona/on güzel havuzlar ile süslenmiş gönül açan bir vadidir. Göklere doğru baş uzatmış türlü türlü ağaçlardan çınar, şimşir, ardıç, çam fıstığı ve salkımsöğütlerin gölgelerinde ark ark akan berrak suların kenarlarında türlü türlü kebap çevirecek su

dolaplarına kebap şişlerini koyup dolaplar âheste âheste dönerek kebaplar Mevlevî gibi sema ederek çok güzel pişerler.

Bu mahalde yine nice yerde Keykâvûs mutfakları var. Bir dağlık yer olduğundan seher vaktinde güzel ötücü bülbüllerin feryatları ve figanları âleme velvele verir.

Gönül açıcı bu yerde sâdık âşıklar uşaklar herkes gönül dostlarıyla cavk cavk olup semt semt bir hay huy, saz söz yanık sesler ve nağmeler ile çalıcılar ve okuyucular Hüseyin *[177b]* Baykara fasılları etmede. Kimisi mahbublarıyla Şâfiî havuzlar içinde takla atıp maarif denizi yüzücüsü gibi o gümüş balıkları gibi peri-yüzlü ve melek-görünüşlü taze oğlancıklar âşıklarıyla kucak kucağa olup deniz yaratıkları gibi yüzücülük edip felekten kâm alırlar.

Bir tarafta da övgücü şairler fasıllar etmede. Bazı dostlar çadırlarıyla gidip bir iki gün konaklayıp içip eğlenirler. Bir sevinç yeri, minnetsiz bir İrem bağıdır ki övgüsünde diller kısa kalır. Oradan (---) (---) dinlenme yeri,

.... (2 satır boş)...................

Manastır şehrinin külliyatı anlatımının tamamlanması: Bazılar Menasitr yazarlar, zira söz ustası, hattat, şair ve belagat sahibi ve sâlih uleması çoktur, ama şehir softaları o perişani serçe yuvası sarıklarıyla beline pala kortelasını takıp eşkiyalık ettiklerinde sıradan halktan birisi öyle alçaklığı edemezler. Pâk mahbub dilber köçekler hep onlardadır. Kahvehaneden, dedikodu yeri ve günah yuvalarından çıkmayıp dedikodu, yergi, oyun ve eğlence ile meşgullerdir. Arnavut eşkiyaları da çoktur, ama tüm halkı yârândan şuh, şengül ve hafif meşrep adamlardır. Zengin bezirgânları ve hacıları gayet çok olduğundan hayır eserleri yapmaya çok düşkünlerdir.

Hâlâ bu şehir içinde 47 yerde saf kurşun ile örtülü imaretler vardır. Hatta bedesten de öyle sağlamdır. Ancak biz bu şehirde iken bir gece Pano adlı bir haydut 500 kefereler ile Şıpka Dağından meşaleler ile gelip çekinmeden korkmadan bedesteni kapılarını kırıp 70.000 nakit riyal ve bu kadar değerli nadir

kumaşlar alıp kolaylıkla ve doyum almış olarak tüfeng şenlikleri ederek it gibi çekip gitti. Böyle büyük bir şehirde tek bir kişi bile bu nasıl iş diyemediler. Garip seyirlik oldu.

.... (4 satır boş)...................

Manastır şehri ziyaret yerleri: (---) (---) (---) (---) (---)

.... (1 satır boş)...................

Oradan yine güney tarafa bir merhalede,

Filoriye yurdu, yani Filorina kasabasının özellikleri

Filori yeridir, ama fürûzîne tabiatlı Filorinalı değildir. Rumeli Eyaleti'nde (---) sancağı toprağında örfî hâkimi (---) (---) ve şer'i hâkimi 150 akçe kazadır. Kethüdayeri, yeniçeri serdarı, muhtesibi, bâcdârı, şehir kethüdası vardır ve harac ağası Bostancı Mehmed Ağa'dır. Şehri bir geniş dere içinde kurulmuş o kadar mamur değil kasabacıktır.

Tamamı 6 mahalledir. Tekke Mahallesi, Kara Ahmed Ağa Mahallesi ve Şeyh Mahallesi meşhurdur. Tamamı 1.500 adet kiremit ile örtülü cennet bağlı kârgir yapı hanelerdir, ama seyrektir. Bunlardan Kara Ahmed Ağa, Bostancı Mehmed Ağa ve Şeyhi Efendi sarayları mamurdur.

Ve tamamı 17 mihraptır. Evvelâ çarşı içinde (---) camii cemaati çoktur. Kara Ahmed Ağa hanesi yolu üzerinde (---) (---) camii gayet geniş ve iç açıcı yapıdır ki sanki selâtin camiidir. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) Meşhur camiler bunlardır. Başkası mahalle mescitleridir.

Ve 3 adet medresesi vardır ve 1 adet Halvetî Tekkesi var, ama acep Hazret-i Ali hankâhıdır ve Ali Dede namıyla meşhur nurlu şeyhi hâl ehli kimsedir.

Ve tamamı 7 adet sıbyan mektebidir. Bunlardan hayrat sahibi Kara Ahmed Ağa mektebi sağlam vakıftır.

Ve tamamı 2 adet hamamdır, ama çarşı yakınındaki hamam gayet ferahtır, ama yapıcısını sordum, "eski hamamdır" dediler.

Ve 2 hanı var. O kadar büyük han değillerdir.

Ve tamamı 100 adet dükkânlardır. Her esnaf metaı bulunur, ama bedesteni yoktur, ancak bağ ve bahçeleri çoktur.

Beğenilenlerinden; bunun da kebabı meşhurdur ve ak kenarlı gömlek bezi de beğenilir.

Ve bu şehrin doğu *[178a]* tarafı mamur köyler ile bezenmiş verimli uçsuz bucaksız ovadır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Filorina kasabası ziyaret yeri: Halvetî Tekkesinde Murad Efendi ziyareti. (---) (---) (---) (---)

Oradan batı tarafa meyilli sekiz saat gidip,

(---), yani Gölikesri Kalesi'nin özellikleri

Bu kale Kavala sahibi Feylekos-ı Yunanî yapısıdır. Rum dilinde bu kaleye (---) derler, ama (---) tarihinde Rum keferesi elinden Koca II. Murad Han feth edip gölünün genişliğini görüp "Gölü kesîr" buyurduklarından, yani "gölü çok"dan bozumlu söylenişi tercih edilip hâlâ halk arasında "Gölikesri" derler. Hâlâ Rumeli Eyaleti'nde Sultan IV. Murad'ın kız kardeşi, yani Sultan Ahmed'in kızı ve Canpoladzâde Hüseyin Bey efendimizin şefkatli anneleri Fatıma Sultan efendimizin hâssıdır ki 40 yük akçe iltizam ile Tophaneli Kadri Ağa örfî hâkimidir. Şer'i hâkimi 150 akçe kazadır ve 110 adet köyleri vardır.

Kalesi bir büyük âbıhayat gölün batı tarafında ada gibi bir yalçın kaya üzerinde altıgen şekilli şeddadî kesme taştan yapılma güzel bir kaledir, ama duvarı gayet yüksektir.

Batı tarafa bakar iki kat sağlam ve dayanıklı demir kapıları var. Türlü tarla savaş ve hile âletleri ve demir asma kafesler ile bezenmiş sağlam kapıdır. Bir kere bu kapıdan Venedik kâfiri gece baskını edip bu kaleyi işgal eder. Daha sonra kötü renkli Frenglerin bu kaleye sahip olmaları Rum keferelerine iç yarası olup Rumlar Gazi Evrenos'a yardım ve Frenglere ihanet edip kaleyi Gazi Evrenos'a fethettirirler. O zamandan beri hâlen Osmanlı elindedir.

Dizdarı, 50 adet neferleri, muhtesibi, bâcdârı, şehir kethüdası ve 10.000 kefereye harac ağası hâkimleri vardır.

Hisar içinde toplam 200 adet bağ ve bahçesiz hisar eri haneleri var. Asla Rum kefereleri yoktur, buğday ambarları ve cebehane mahzenleri vardır. Ama iç el olmak ile cebehanesi ve topları azdır. Ancak her gece bekçileri kale bekleyip mehterhane çalınır ve göle bakar sağlam burçları vardır.

Kalenin kapısı dibindeki büyük kulede Sultan Mehmed Camii var, ama küçüktür ve Sultan Süleyman Camii var, o da küçük camidir. Kaleden dışarı Kadı Camii ve üst yanında namâzgâh. Bunlardan başka mahalle mescitleridir.

Ve bu varoşta 20 mahalle vardır, 16'sı kefere mahalleleridir ve biri Yahudi mahallesidir. Kefereleri tüm İstanbul'un vezirlere hizmet eden zengin Rum kefereleri tamamen bu Gölikesri'de otururlar. Bütün evleri kırmızı ve sanatlı kiremitler ile örtülü acayip ve garip mamur saraylardır ki bütün evleri göl kıyısında kayıkhaneli ve şahnişinli İstanbul tarzı kat kat sarayları limanlı hanedanlardır. Diğer fukara evleriyle toplam 2.500 ev vardır ki bütün evleri göle bakmaktadır.

Bu şehir ve kale gölün batı tarafında kayalar üzerine kurulmuştur, ama sokakları daracıktır.

Medresesi, dârülkurra ve dârülhadisi yoktur, ama bir mektebi var, zira Müslümanı gayet azdır. Olanları da haylaz kavmidir. Dilleri Urum lehçesi üzere olup "varmisik, gelmisik, o bizim afendimisdir, ya niçin bize gelememişsiz, hasretiniz anmisik, belkim bize gelmemiş deyü çok bakmisik" diye bu şekilde konuşurlar, ama gayet tabiat sahibi geçinip fodul ve zevk ehli adamlardır, ama ehl-i sünnet ve'l-cemaatten geçinir adamlardır.

Bu şehirde iki basık hamamdır. Biri göl kenarında göl suyundandır. Biri kapalıdır, kış günlerinde işler, ancak yaz günlerinde bu şehir içinde göl var iken halkı hamama muhtaç değillerdir.

100 adet dükkânları var. Genellikle balık kurusu ve bakkal ve zeyinyağcılardır, ama bedesteni yoktur. Bütün anayolları kendinden kesme kayalı pâk ve parlak kaldırımdır. Kalesi de göl içinde bir burun kaya üzerinde sanki ada gibidir, ama karaya bağlantısı vardır. Bunun da kaldırımları kesme kayalardır.

70 adet kiliseleri var, hepsi gölün kenarında papaz, bıtrik, keşiş, kıssis ve ruhbanları, ladika ve metrepolit ve kalayorozlarıyla dolu kiliselerdir. *[178b]* İstanbul'un ve başka diyarın, Maskov vilâyetinin Gürcü keferelerinden bu kiliselere adaklar gelir.

Bütün dağlarında 3.000 adet bağlardır. Şırası ve beyaz francıla ekmeği meşhurdur.

Suyu ve havasının güzelliğinden Rum muğpiçe oğlanları var ki Sakız adasında öyle hoş oğlan yoktur. Ve mahbube keratse kızları var ki her biri ipek fistanlarının eteklerini toplayıp cennet bağı tavusu gibi salındıklarında görenin aklı gider.

Gölikesri Gölü'nün özellikleri: Bu tatlı sulu gölün çepçevre büyüklüğü tam 24 mildir ve yuvarlak şekilden uzunlamasına badem şeklinde olup derinliği 50 kulaçtan azdır ama kenarlarında beşer onar kulaç yerleri vardır. Gayetle şirin âbıhayattır ki İstanbul'da sanki Kâğıthane suyudur. Bu gölde tüm bölge halkı esvaplarını yıkarlar, asla sabun sürmeden her giysileri pamuk gibi beyaz olur. Onun için bu şehirde sabun makbul değildir.

Gölünde nice bin çeşit iri balıkları avlanır ki yeryüzü göllerinde benzeri yoktur. Zira dağlarında olan otlar ve bitkileri yağmur suları ile bu göle dökülüp balıklar o otları yiyip semiz olurlar.

Perast avı zamanını bildirir

Kasım günleri olduğunda bütün balık avcılarının her biri bu göle yüzer araba çalıları döküp bellek koyup herkes sahiplenir.

Bütün balıklar anılan çalılar içinde mesken edinir. Daha sonra bahar günlerinde pelayeş derler bir gün vardır. Bu gölün emininden tüm balıkçılar izin alıp herkes gemiler ve kayıklar ile göle döktükleri çalılara hisselerine varıp ağlar ile ve çatal mızraklar ile yüz binlerce balıkları avlayıp emine öşrünü verirler. Bütün kâfir memleketlerinden bezirgânlar o günde hazır bulunup yüz binlerce guruşluk balıklar alıp tuz ile salamura edip vilâyet vilâyet götürürler ki bu perâst günleri başka bir garip seyirlik gündür.

Hatta Sultan IV. Murad'a meclis için bu balıklardan tuzlayıp ılgar ile getirip meclis çerezi ederlerdi, Zira bu gölün balıkları misk gibi kokar, asla ve kat'a balık kokusu yoktur. Bütün hekimlere göre balık zararlıdır, ancak bu gölün balığını fireng hastalığına yakalananlar yeseler Allah'ın emriyle şifa bulur. Bu balıkların kebabı, çorbası ve tavası gayet lezzetli ve hafiftir. Hatta bu hakir bu eğri suratlı felekte çok ayak sürüyüp çok memleketler ve diyarlar gezip dolaştım, ama bu gölün balıkları gibi bir yiyecek görmedim, sanki lezzette iliktir. Ama bunların en beğenileni kırmızı pullu alabalığı, sazan ve levrek balıklarının her biri ellişer okka gelir türlü türlü balıklardır, *vesselâm.*

.... (1 satır boş)....................

Gölikesri ziyaretlerini bildirir: Göl kenarında Kasım Baba Tekkesi. Yine bizzat kendiler orada gömülüdür. (---) (---)

.... (10 satır boş)....................*[179a]*

.... (29 satır boş)....................

Bu kazaları da seyredip ve 3 kazadan 3 yük akçe zahire-bahâ alıp yine kuzeye doğru iki günde gidip tekrar,

Gölikesri Kalesi menzili: Burada da mahkemeden zahire-bahâ defteri alıp, 3 adet mahzarlar ile,

Gölikesri Kalesi'nden Gölikesri Kazasına, Karayek İçi köylerine ve Cumapazarı Kazasına gittiğimiz köyleri bildirir

Evvelâ Gölikesri'den tüm atları gemilere koyup gölü karşı geçip göl kenarında,

Liçista Köyü menzili: Büyük Urum köyüdür. Oradan **Zagorec Köyü,** oradan

Gülısıran Köyü: Bu köy bir sarp tepeli yüksek dağ üzerinde tamamen kürkçü kefereleri *[179b]* köyüdür. Oradan **Büyük Pelahor Köyü,** oradan,

Nalband kasabası: (---) nehri kenarında bir geniş düzlük içinde 150 haneli, bir camili, bir hamamlı, bir hanlı ve 20 dükkânlı Tophaneli Kadri Ağa'nın serbest zeametidir. Oradan iki saatte,

Kılar Köyü: 200 haneli, cami, han ve hamamlı ve birkaç dükkânlı Müslüman köyüdür. Cumapazarı kadısı bu köyde oturur. Buradan da,

Zahire-bahâ için defter alıp gezdiğimiz köyleri bildirir

Evvelâ Kulfal Obası Köyü, Sılpova Köyü, Hasanköy Köyü ve Pokravenik Köyü. Bunlar sâfî Urum keferesi köyleridir ki nâzenin Urum keratseleri var, işleri ipekçiliktir. Suluhâl Yaylağı dibinde olmakla havası hoş olduğundan mahbubeleri güzeldir. Tüm dağları ve bağları badem ağaçlarıyla bezenmiş güzel havalı hoş bir köydür.

Oradan **Kurucaova Köyü,** oradan **Temirhanlı Köyü,** oradan **Tarakçılar Köyü** ve **Özbekîler Köyü.** Bu anılan köyler Cumaâbâd kazası idi. Oradan,

Karayek İçi Kazası köylerini bildirir

Bütün halkı Topçeken Yörükleridir. Bunlar Temirhanlı Köyü, Hamza Fakılı Köyü, Gerçekler Köyü, Bezciler Köyü, Devlethanlı Köyü, Hacı Fakılu Köyü, Dedeler Köyü, Şahinler Köyü, Çukur

Ambar Köyü, Süleler Köyü, Daragonişte Köyü, Kayalı Oba Köyü, Dikli Köyü, Devasiler Köyü, İmadlu Köyü, Koca Ahmadlu Köyü, İncilü Köyü, Menteşelü Köyü, Himmetlü Köyü, Karaağaç Köyü, İshaklu Köyü, Karagözlü Köyü'dür. Yukarıda yazılan 3 pâre köyün halkı toplanıp üzerimize yürüyüp,

"Biz Topçeken askerîsiyiz. Ellerimizde emirlerimiz vardır. Biz zahire-bahâ vermeziz" diye hayli ceng edip bizden bir yiğidi şehit ettiler. Onlardan da 10 adam yaralandı. 5 adamlarını zorla tutup şehidimizi mahkemeye getirip 3 köy halkından 3.000 guruş kan parası ve 3 yük akçe zahire-bahâ aldık. Oradan;

Kullalar Köyü, Erdoğmuşlar Köyü, Karapınar Köyü, Durgutlar Köyü, Solinar Köyü, Eynel Obası Köyü, Kurdlar Köyü, Tirepişte Köyü, Gıranova Köyü, Evrene Köyü, Tirebne Köyü, Fırankofça Köyü, İn Obası Köyü, Sindellü Köyü, Evreşe Köyü, Haydarlu Köyü, Baraklu Köyü, Cillu Köyü, Temürhanlu Köyü, Celilli Köyü, Gemiciler Köyü, Naiblü Köyü, Logonice Köyü, Radoniş Köyü, Büyük Hasançi Köyü, Negoçan ve yine Nalband kasabası, Şeşan Dağlarında Manastır şehrini yağmalayan Pano kâfir olduğundan o dağlarda olan köylerin malları toplanmayıp kalınca, tüm adamlarımızı bırakıp yalnız bir kölemle at boynuna düşüp,

Hakirin başından geçeni bildirir

Üç saatte Şeşan Dağına çıkıp onu gördüm. Bir navurtalı (topuzlu) kâfir gelip: "Bre Türk sen bu dağda n'işlersin?" deyince, hakir:

"Bizim Pano Bey dostumuza geldim. Buluşsam gerek" dedikte, kâfir gidip yine gelip, "Gel gidelim" dedi. Attan inip sık orman içinde giderken sağda solda beş altı yüz harbalı kâfir bellerinde ikişer üçer tabanca tüfengleri ve ellerinde navortaları ile hazır kefereler içinde giderken iki tarafta belki 300 adet koyun ve domuzları pişiriyorlar, Manastır şehrinden ve Maşkolor panayırından aldığı çukaları yüzlerce terzi keferelere esvaplar kesip biçip dikerler. Bunları seyrederek geçip ileri vardım.

Gördüm ki bir başı telli kırmızı yağız yelekli tıraşlı şahbaz kefere ayağa kalkıp:

"Bre âdem, hoş geldin". Hakir de:

"Hoş buldum ve güler cemâline geldim"

"Sen, bu dağa korkmadan nice geldin?" dedikte,

"Ayağıyla gelene Muhammed dininde ve İsa dininde ölüm olmaz, ama ben ölmeye geldim. Bu dağda olan köylerde zahire-bahâ akçesi için 3 yük akçe kaldı. Mahkemeden kadı defter verdi. Melek Ahmed Paşa 'Kanı benim malım?' dese gerek. Biz de 'Alamadım' deyince, 'Kanı kadının arzı' dese gerek. Kadı ise arz vermeyip Melek Ahmed Paşa beni hapsedip bu dağdaki malı benden alır. Ben de canımın acısından başımı terkiye koyup size geldim. *[180a]* Sana ne düşerse eyle. İşte canım, işte başım" dedikte Pano:

"Senin suçun yoktur. Hep sizin kadı kâfirlerinin suçudur. Onlar defter verip vilâyet eziyet edenleri ile kadılar reayalara zulmederler, ama inşaallah biz o kadıyı bir hâl ile öldüreyim ki âleme ibret ola. Bak a yiğit, sen beni bilir misin?"

"Yok" dedim.

"Ben İstanbul'da Mahmud Paşa Hamamı dibinde Şerbetçi Pano değil miyim ki sen bana bir kere Gümrük Emini Ali Ağa'dan haracım kâğıdını alıverdin" deyince, canım yerine gelip,

"Henüz bildim" deyip, iş gereği, "hay canım" diye öpüşüp, görüşüp bir kuzu kebabı yedik. O an 3 yük akçe beygire yükleyip 10 pastav prankona çuka, 50 top atlas, 10 top Firengî basma, 10 beygir yükü tütün, hakire 200 Venedik altını ve aşağıdaki 40 adet adamlarıma birer donluk saya çukalar bağışlayıp tâ benimle aşağı ovaya gelip adamlarıma verdikten sonra geriye döndü. Tüm beygirler de bize kalıp bütün adamlarım hayretler içinde kaldılar. Onlara da çukalarını bağışlayınca hepsi çok sevindiler. Allah'a hamd olsun bu serdengeçtilik ile 1 yük akçe yerine 3 yük akçe ve 1 yük akçe kadar meta alıp bu üslup üzere Cumapazarı kazası malı toplanıp (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Eğribucak Kazası'na gittiğimiz köyleri ve kasabaları bildirir

Evvelâ Beycili Köyü, Keçili Köyü, Çarşambapazarı Köyü, *Adilli ve Eğribucak Köyü. 100 haneli, camili, hanlı, hamamlı ve* birkaç dükkânlı Müslüman köyüdür. Bu reayalar tüm Topçeken Yörükleridir ki sefer sırasında balyemez toplarını çeken camızları sürüp top çekerler. Oradan,

Memi Bey Sultan Baba Türbesi ziyareti menzili

Allah sırrını aziz etsin

Bu aziz sultan, Hacı Bektaş Velî hazretlerinin yolu halifelerindendir. Hatta Deliorman diyarında yatmakta olan Demir Baba Sultan bu Memi Baba Sultan'dan *cihaz-ı fakrı* kabul edip öğrencilerinden olmuşlardır. Bu Memi Şah Sultan tekkesi gibi Rum, Arap, Acem ve Horasan'da böyle büyük bir yapılı türbe görmedim, imanım.

Hatta bizzat kendi vücutları bir yüksekçe yerde 4 köşe bir kubbe içinde yatmaktadır. Bazı canlar bu nurlu türbenin duvarlarının yüzüne On İki İmam tesbihleri ve türlü türlü pâlhengler, zerdesteler, balta, zil, boru ve Davud sapanları komuşlar, canım.

Sultanın bizzat mübarek başları tarafında kendilerinin bir büyük kaşığısı, seccâde, hırka ve tâcı, alemleri, kudümü, zilleri ve def nakkareleri hazır durur, gülüm.

Rumeli'nde servi ağacı nadir iken sultanın başı ucu tarafında türbeden dışarıda bir uzun servi ağacı var ki bir diyarda öyle ressam elinden çıkmış gibi yemyeşil ve düzgün servi görülmüş değildir ömrüm.

Nur dolu türbenin içinde olan hizmetçiler bütün ziyaretçilere gül suları, ıtrışâhî, kâdî suyu ve çiçek suları dağıtıp ûd-ı Mâverdî ve ûd-ı mülebbesler yakıp nurlu kabrinin içinde Memi Can ruhu şâd olup bütün ziyaretçilerin dimağları kokulanır, canımın canı.

Ama aşağı fukara meydanı acep gönlü yaralı dervişlerin konukevi ve yoksul erenlerin tekkesi, konuk saraylarıdır, pîrim.

Bu muhabbet meydanın çevresinde sıralanmış dolapların önlerinde birer tane meşinden yastık yorganların önlerinde her fukara kurban postları döşeyip herkes bir ilimle meşgul olur, kimi hezar-pâre sanatlı kaşıklar, çevgan, zerdeste ve keşküller yayıp geçimlerini sağlarlar, cânânım.

Yine bu nazargâh meydanının ortasında türlü türlü saf altın gibi şamdan, kandildan ve çerağdanlar var ki sanki her biri iksir-i azam gibi parıldar, eyliğim.

Bu meydandan dışarıdaki meydanda bir Keykâvûs mutfağı var ki o da seyre değerdir. Yetmiş seksen adet yalınayak, başı kabak, yaka bağır açık, yağ u balî-meşreb, pâk, benlikten geçip her birleri yerle bir olmuş toprağa bulanmış canlar, riyazat ve perhiz ile gözleri yaşlı, ağlar, sevinir, güler, gözyaşları göl göl olmuş teslim dâğlı, sineleri bağlı, yerleri şerha şerha sırımlı ve pazuları maktelü'l-Hüseyin cirmli gömleksiz aşk tandırı içinde pişmiş diri ve sağlıklı canların kimi aşçı, kimi ekmekçi ve kimi çerâğcız ve kimi mihmandar ve kimi meydandar, kimi kamber gibi hizmetlerinde ber-karar meydan erleri var, imanım.

Her birinin hâllerinden sorsan her biri bir bağın gülü, bir sevdanın esiri ve bir *[180b]* Lem-yezel Allah'ın kulları, ama beyt:

Hallâk-ı Ezel âleme kıldıkta tecellî
Her kulu birer hâl ile kılmış mütesellî

sözü uyarınca her biri bu eğri suratlı dönen feleğin sıcağını soğuğunu çekip dünyayı terki seçmişler ki, kimi emir, kimi bey, kimi beylerbeyi ve kimi kadı tayfasından olup, sonunda fânî dünyânın ahvaline vâkıf olup tüm rahtı, bahtı bırakıp gösterişten geçip "Bir dost ve bir post" deyip Memi Şah Sultan mutfağında pişip ağlamayı, sızlamayı, kebap olmayı seçip beş vakit ibadetleriyle meşgul ehl-i sünnet ve'l-cemaat bir alay Rumeli sâdık âşıkları canlardır, ey cânımın cânı ve ey ömrümün varı eyliğim îmanım.

Ama bu mutfağa yapı ustası bir çeşit sanat harcayıp ateş yanan yer (ocak) üzerine büyük bir kubbenin ortasına bir küçük kubbe daha inşa edip 12 terek Bektaşî külâhı gibi bir sanatlı

parlak beyaz kubbedir ki büyük kubbenin ortasına bu küçük kubbeyi kalın zincir ile asmış. Tüm ateş onda yanıp tâ aziz sultan zamanından beri bu ocakta ateş asla sönmeyip o zamandan beri çorba kazanları gece gündüz ateşten inmeyip bütün gelen gidenlerin Müslüman Hıristiyan veya diğer dinlerden herkese minnetsiz sofrası açık olduğundan başka kilerinde *"Yemeğin makbûlü hazır olandır"* sözü üzere şîr-i hurma, Hama'nın katr-ı nebâtı ve kuş sütü, yani yumurta bile bulunur büyük tekkedir, gülümün gülü.

Kısacası Rumeli diyarında dengi benzeri yoktur. Meğer Horasan diyarında İmam Rızâ Meşhedi ola. Ama bu türbe hayratının sahibi Yanyalı Arslan Paşa'nın atası Zülfikâr Bey âşıktır cânım ve tekke şeyhi olan Hızır Dede câna eyvellâm var imanım.

Zira bu hakir 1071 Ramazanının Kadir Gecesinde [25 Mayıs 1661] bu türbede konuk olup tüm can u cânânlarla can sohbetleri edip summat-ı Muhammedî'den sonra gülbâng-ı Muhammedîler çektik, def ve kudüm, nefir ve nakkarelere darblar, sûr ve nefirlere zemzeme ve demler vurup dem-be-dem demler vurup Hak Taalâ fakr u fahrı zevk u şevkinden ırmayıp zevk-i derunumuz ziyade ziyade ola. Dem-i Ali ve Sultan Hacı Bektaş Velî ve Türk ü Türkân Hoca Ahmed-i Yesevî himmetleri hazır ve nâzır ola. Kerem-i evliyâ hû diyelim hû *vesselâm.*

Oradan tüm ahbap ve dostlar ile vedalaşıp dört saatte,

Sarıgöl Kazası menzili

300 haneli ve camili, hanlı ve bir küçük hamamlı köydür ki Sarıgöl kadısı burada oturur. Bu köy halkı bir yere toplanıp:

"Bu kaza Fatıma Sultan hâssıdır ve bir küçük kazadır ve hepimiz hâlâ Erdel seferinde top çekmeye memur bir alay Yörük taifesiyiz, lütf eylen" diye rica ve minnet ederek 15.000 akçe zahire-bahâ için paşaya ve bir o kadar da bize hizmet ettiler, kabul ettik. Bu Eğribucak Kazası, Cumaâbâd Kazası, Sarıgöl Kazası ve Karayek İçi nahiyesi tümden Topçeken Yörüklerdir.

Bu muhabbet meydanın çevresinde sıralanmış dolapların önlerinde birer tane meşinden yastık yorganların önlerinde her fukara kurban postları döşeyip herkes bir ilimle meşgul olur, kimi hezar-pâre sanatlı kaşıklar, çevgan, zerdeste ve keşküller yayıp geçimlerini sağlarlar, cânânım.

Yine bu nazargâh meydanının ortasında türlü türlü saf altın gibi şamdan, kandildan ve çerağdanlar var ki sanki her biri iksir-i azam gibi parıldar, eyliğim.

Bu meydandan dışarıdaki meydanda bir Keykâvûs mutfağı var ki o da seyre değerdir. Yetmiş seksen adet yalınayak, başı kabak, yaka bağır açık, yağ u balî-meşreb, pâk, benlikten geçip her birleri yerle bir olmuş toprağa bulanmış canlar, riyazat ve perhiz ile gözleri yaşlı, ağlar, sevinir, güler, gözyaşları göl göl olmuş teslim dâğlı, sineleri bağlı, yerleri şerha şerha sırımlı ve pazuları maktelü'l-Hüseyin cirmli gömleksiz aşk tandırı içinde pişmiş diri ve sağlıklı canların kimi aşçı, kimi ekmekçi ve kimi çerâğcız ve kimi mihmandar ve kimi meydandar, kimi kamber gibi hizmetlerinde ber-karar meydan erleri var, imanım.

Her birinin hâllerinden sorsan her biri bir bağın gülü, bir sevdanın esiri ve bir *[180b]* Lem-yezel Allah'ın kulları, ama beyt:

Hallâk-ı Ezel âleme kıldıkta tecellî
Her kulu birer hâl ile kılmış mütesellî

sözü uyarınca her biri bu eğri suratlı dönen feleğin sıcağını soğuğunu çekip dünyayı terki seçmişler ki, kimi emir, kimi bey, kimi beylerbeyi ve kimi kadı tayfasından olup, sonunda fânî dünyânın ahvaline vâkıf olup tüm rahtı, bahtı bırakıp gösterişten geçip "Bir dost ve bir post" deyip Memi Şah Sultan mutfağında pişip ağlamayı, sızlamayı, kebap olmayı seçip beş vakit ibadetleriyle meşgul ehl-i sünnet ve'l-cemaat bir alay Rumeli sâdık âşıkları canlardır, ey cânımın cânı ve ey ömrümün varı eyliğim îmanım.

Ama bu mutfağa yapı ustası bir çeşit sanat harcayıp ateş yanan yer (ocak) üzerine büyük bir kubbenin ortasına bir küçük kubbe daha inşa edip 12 terek Bektaşî külâhı gibi bir sanatlı

parlak beyaz kubbedir ki büyük kubbenin ortasına bu küçük kubbeyi kalın zincir ile asmış. Tüm ateş onda yanıp tâ aziz sultan zamanından beri bu ocakta ateş asla sönmeyip o zamandan beri çorba kazanları gece gündüz ateşten inmeyip bütün gelen gidenlerin Müslüman Hıristiyan veya diğer dinlerden herkese minnetsiz sofrası açık olduğundan başka kilerinde *"Yemeğin makbûlü hazır olandır"* sözü üzere şîr-i hurma, Hama'nın katr-ı nebâtı ve kuş sütü, yani yumurta bile bulunur büyük tekkedir, gülümün gülü.

Kısacası Rumeli diyarında dengi benzeri yoktur. Meğer Horasan diyarında İmam Rızâ Meşhedi ola. Ama bu türbe hayratının sahibi Yanyalı Arslan Paşa'nın atası Zülfikâr Bey âşıktır cânım ve tekke şeyhi olan Hızır Dede câna eyvellâm var imanım.

Zira bu hakir 1071 Ramazanının Kadir Gecesinde [25 Mayıs 1661] bu türbede konuk olup tüm can u cânânlarla can sohbetleri edip summat-ı Muhammedî'den sonra gülbâng-ı Muhammedîler çektik, def ve kudüm, nefir ve nakkarelere darblar, sûr ve nefirlere zemzeme ve demler vurup dem-be-dem demler vurup Hak Taalâ fakr u fahrı zevk u şevkinden ırmayıp zevk-i derunumuz ziyade ziyade ola. Dem-i Ali ve Sultan Hacı Bektaş Velî ve Türk ü Türkân Hoca Ahmed-i Yesevî himmetleri hazır ve nâzır ola. Kerem-i evliyâ hû diyelim hû *vesselâm.*

Oradan tüm ahbap ve dostlar ile vedalaşıp dört saatte,

Sarıgöl Kazası menzilî

300 haneli ve camili, hanlı ve bir küçük hamamlı köydür ki Sarıgöl kadısı burada oturur. Bu köy halkı bir yere toplanıp:

"Bu kaza Fatıma Sultan hâssıdır ve bir küçük kazadır ve hepimiz hâlâ Erdel seferinde top çekmeye memur bir alay Yörük taifesiyiz, lütf eylen" diye rica ve minnet ederek 15.000 akçe zahire-bahâ için paşaya ve bir o kadar da bize hizmet ettiler, kabul ettik. Bu Eğribucak Kazası, Cumaâbâd Kazası, Sarıgöl Kazası ve Karayek İçi nahiyesi tümden Topçeken Yörüklerdir.

Allah saklasın azgın ve iri yarı kavimdirler. Hepsi 10.000 asker olur.

Ama gülünç olanı odur ki bu kavmin avratları tüm meneviş çukadan bostancı külâhları gibi sivri sivri çuka takkeler giyip yüzleri açık saçları dağınık durhallı ve pürhâlli maskara görünüşlü avratlardır. Hepsi şayak gibi beyaz abâ sıkma dolama giyip çiftte ve çubukta Ferhad gibi çalışır kağan arslan avratlardır. Daha sonra bu,

Sarıgöl'den Serfice Kazasına gittiğimizi bildirir

O gün İncekara Nehri'ni geçitten yüz bin zorluk ve sıkıntı çekerek atlarla geçtik. Adı geçen İncekara'nın ilk çıkış yeri Kesrigölü'nden ve bir başı tâ Horpuşta Dağlarından gelip (---) (---) (---) yakınında Akdeniz'e karışır, ama âbıhayat sudur. Oradan o mahalde,

(---), yani Serfice Kalesi'nin özellikleri

Bazıları Selfice derler. İsimlendirme sebebi (---) (---) (---) Yapıcısı Yunanlılardan eski filozof Eflâtun-ı İlahîdir. Rumların elinden bilek zoru ile (---) tarihinde Sultan Bayezid-i Velî Mora diyarında Moton ve Koron Kaleleri fethine giderken bu kaleyi aman ile Rumların elinden alıp Rumeli Eyaleti'nde (---) sancağı toprağında tuğrâ çeken Nişancı paşaların muaf hâssıdır ki voyvodası örfî hâkimidir ve şer'i hâkimi 150 akçe pâyesiyle iyi kazadır ve nahiyesi (---) adet köylerdir.

Kale dizdarı, 20 adet neferatı, sipah kethüdayeri, yeniçeri serdarı, muhtesibi, bâcdârı, şehir kethüdası, harac ağası ve ayan ve eşrafı vardır, ama müftüsü ve nakibüleşrafı yoktur.

Bu şehir *[181a]* Nişancı Paşa hâssıdır, zahire-bahâ vermeziz, diye emirler gösterdiklerinde, emirlerini mahkemede okuttuk. Padişah emrinin özü şudur ki;

"Siz ki yedi bölük serdarları ve şehir ayanları ve kadı efendisiz ki emr-i şerifime amel edip Serfice şehrinin içi Nişancı Paşa hâssı olmakla Serfice şehrini tüm ağır vergilerden muaf ve

müsellem etmiştir. Şöyle bilip alâmet-i şerifime itimat edesiz." Padişah emri okunduktan sonra hakir:

"Allah padişaha zeval vermesin. Padişah emrinde Serfice şehrinin nefsi (içi) demiş. Biz şehirden bir Girit mankırı almazız ve şehre konmazız. Tâ bu kazada olan 170 adet köylerden zahire-bahâ almayasın dememiş. Bir vezirimizin emriyle tüm köylerden zahire-bahâ isteriz" diye ayak direyip "elbette alırız" dedikte, nice ileri gelir söz olduktan sonra,

"Bre Efendi, Buyurdu-yı şerife itaat etmediklerinin arzını ve gelen padişah emrinin suretini sicilden çıkartıp bize arz ver. Biz gidip nice zahire-bahâ alacağımızı biliriz" diye mahkemede büyük kavgamız oldu. Sonunda bütün köylerden 2 yük akçe paşaya ve 1 yük akçe bize kanunî kadem ücreti tayin edip almaya adamlar gönderip şehri gezip görmeye başladık. Evvelâ,

Serfice Kalesi'nin zemini: Topraklı bir sivri küçük tepe üzerinde kurulmuş üçgen şekilli bir şeddadî kârgir taş yapı ve bir güzel sur, küçük kaledir, ama iki tarafı yüksek havaleli dağlar, dağlar üzeri sâfî bağlar ve havasının tatlığından halkı sağlardır. Ancak kalesi, iç elde olmak ile çok gerekli olmadığından o kadar mamur değildir, ama biraz şey ile imarı mümkündür.

Kale içinde 100 kadar fukara Rum kefereleri evleri var. Cebehane, topları, ambarları ve hendekleri yoktur, ancak batı tarafa bakar bir harap kapısı var, başka şey yoktur. Tüm imareti aşağı şehirdedir.

Tamamı 6 Müslüman mahallesi, 8 Rum keferesi mahallesi ve 1 Yahudi mahallesidir. Bu mahallelerde 1.800 adet dut ağacı bağlı evler vardır ki biri biri üzere kale dağına yapışmış baştanbaşa kiremit ve kayağan örtülü bakımlı ve süslü kârgir yapı güzel evler vardır. Ancak sokakları dar ve iniş yokuş yollardır. Bu şehre Rum seyyahlarının ârifleri Küçük Bursa

demişler. Zira Bursa gibi bütün bağları dut ağacı olur. Nice bin kantar ipek ve ibrişim elde edilir.

Mîzân-ı harîr emaneti bu şehirde başka iltizam yönetimidir. Suyu ve havası da hemen Bursa gibidir. (---) (---)

6 adet cami vardır. Bunlardan Sultan Bayezid-i Velî Camii sade yapıdır. Tabahane Camii, Dedeler Camii, Mumcu Ağa Camii. Bunlardan başka 6 adet mahalle mescididir. Medrese ve aşevi imaretleri yoktur.

Bir Halvetî tekkesi vardır ve 2 adet sıbyan mektebi var, Memi Ağa'nın sarayı önünde bir hamamı var ve bir hanı var, 100 kadar dükkânları var, ama bedesteni yoktur, ancak her meta bol bol bulunur.

Sanayinin beğenilenlerinden; halkının genellikle işleri ibrişim nakış peşkirler, havlu hamam gömlekleri ve havlu makramalardır. Makbul ipek kenarlı incecik gömlek bezi olur ki bir gömleği bir kamış masura içine koyup vilâyet vilâyet padişahlara hediye gider. Hatta bir gömleği 10 dirhem gelir bezleri olur ve beyaz çarşafları da güzel olup beğenilir.

Halkının çoğu Rum kefereleri olduğundan müslimleri az olup onların da konuşmaları Rum lehceleri gibi "varmisik, gelmisik, Mavro âfendimiştir ve cânımız ağacığımızdır" diye konuşurlar. Bu şehir çevresinde olan reayaların başlarında bir tür çalma acayip ve garip görünüşlü sarıkları vardır, ona çalma derler. Gerçekten de başları çalmalıdır.

Bu şehrin Rumları Müslümanlara galiptirler, zira zengin kefereleri var. Tüm evleri birbiri üzre kuzey ve batı tarafta olan sahra içinde akan İncekara Nehri'ne bakan hanelerdir. 7 adet sanatlı ve süslü kiliseleri vardır. Oldukça zengine Rum keratse avratları var ki her sene beş kantar ipek öşrü verir keratse karıları var.

.... (1.5 satır boş)....................

Bu Serfice şehrini de seyr ü temaşa edip kolaylıkla zahire-bahâlarını, Memi Ağa'dan ve ileri gelenlerden nice hediyeleri toplayıp *[181b]* Serfice şehrinden dönüp,

Memur olduğumuz Erdel memleketi gazasına gittiğimiz kaleleri ve şehirleri bildirir

Evvelâ Serfice'den kuzey tarafa hemen şehir dibinde yine İncekara Nehri'ni atlar ile sıkıntı çekerek geçip beş saat gidip,

Nalband kasabası menzili: Orada da toplanan Gölikesri malını alıp Manastır şehrini geçip,

Pirlepe Kalesi menzili: Orada da toplanan mal Arslan Paşazâde'den hüccet-i şer'iye ve arzlar ile alınıp, Pirlepe Yaylasını şiddetli sıcaklarda geçip,

Köprülü Kalesi menzili: Oradan yine kuzey tarafa gidip,

Üsküp Kalesi menzili: Oradan,

Kaçanik Kalesi menzili. Oradan batı tarafa Kosova içinde,

Priştine şehri menzili. Oradan Vuçitrin şehrini geçip,

Dobniçse Köyü: Oradan 8 beller aşıp,

Gümüş madeni, yani sağlam Novaborda Hisarının özellikleri: Latin dilinde (---) (---) (---) (---) demektir. Sırp krallarından Destpot Kral yapısıdır. 843 [1439/40] tarihinde Fatih Mehmed Han babası Koca Sultan II. Murad Han fethidir, Lala Şahin Paşa eliyle. Rumeli Eyaleti'nde Vuçitrin Sancağı toprağında muaf ve müsellem gümüşhane emini hâkimdir. 100 adam ile hizmet eder, 20 yük akçe iltizamdır. Onun için başka yönetimdir. Hâlâ 3 kol gümüş damarları var. Yer altından cevherini suçlular çıkarıp muaf ve müsellem reayalar cevheri temizleyip emine teslim ederler. Emin de huzurunda cevheri eritip satarak mîrî mal verir, ama Sultan Murad IV. Han zamanında bu şehir içinde darbhane işleyip *"Azze nasrahu duribe Novaborda"* diye saf gümüş akçesi olup hakir çok sahip olmuştum. Ancak hâlâ darbhanesi kapalı olup Selânikli Cufud Yahyâ takma isimli adam gümüşhane eminidir ve Novabordalı

Hilye-i şerif müellifi usta şair Zuhurî Efendi maden katibidir. Bu maden bereketiyle bu şehrin halkı zengin insanlardır.

Bir hâkimi de 150 akçe pâyesiyle yüksek kazadır ve (---) adet nahiye köyleridir.

Kale dizdarı, 20 adet neferleri, sipah kethüdayeri, yeniçeri serdarı, harac ağası, muhtesibi, bâcdârı ve şehir kethüdası vardır, ama müftüsü ve nakibi yoktur.

Kalesinin zemini:

.... (7.5 satır boş)....................

Oradan kuzey tarafa dağlar aşıp (---) saatte,

Güzel vilâyet, yani (---) Ürgüp'ün özellikleri

Fâtihi 843 [1439/40] tarihinde II. Murad'dır. Savaş sırasında, "Bre bunda asker ürküp dağılmadan feth olsun" buyurduklarında feth olup ismine Ürgüp Kalesi dediler. Hâlâ Rumeli Eyaleti'nde (---) sancağı toprağında,

.... (5 satır boş)....................

Oradan batı tarafa geri dönüp (---) saatte, *[182a]*

Kurşunlu kasabası menzili: Büyük bir derbent yerdir ve 150 akçe pâyesiyle orta hâlli kazadır. Rumeli Eyaleti'nde Alacahisar beyi hâssı voyvodalığıdır. 250 adet bahçeli, kiremitli ve hasır ile örtülü haneleri vardır.

Bir camii, 3 adet küçük hanı, 10 adet dükkânı ve ağaç köprü aşırı bir büyük viran kilisesi var, ama bağı ve bahçesi boldur. Hanlarına yakın **Emirler Sultan** ziyareti. Oradan batı tarafa dört saatte,

Pelanifçe Köyü menzili: Oradan üç saatte,

Potur Köyü: Onu geçip üç saatte,

Kavaklı Köyü menzili: Oradan Yasrib Yaylağı ve Çakır Dağını aşıp büyük ve yüksek ağaçlar seyrederek yedi saatte **Rasina Nehri**'ni geçtik. Rasina Nehri Yasrib Dağından beri gelip Eşkel Kalesi altında Morava Nehri'ne karışır. Morava da Yagodina Kalesi altından geçip Köylüc Kalesi yakınında büyük

Tuna Nehri'ne karışır. Morava Nehri Arnavutluk'tan doğup Öziçe şehri, Çaçka ve Rodnik yaylalarından toplanır.

Beri taraftan, yukarıda Rasina Nehri'ni geçip,

Çayırlık menzili: Oradan yine kuzey tarafa beş saatte,

Sağlam yapı, yani Alacahisar Kalesi'nin özellikleri

Sırp dilinde (---) (---) demektir, ama Türk dilinde Alacahisar namıyla meşhur olmuştur. Hazret-i İsa zamanında Sırp krallarından (---) yapısıdır. Nice melik eline girip sonunda (---) tarihinde Gazi Hudâvendigâr tarafından fethedilmiştir. Bu nakışlı kaleyi Gazi Murad Han görüp "Benim Alaca hisarım" buyurduklarından hâlâ halk arasında Alacahisar derler.

Süleyman Han yazımı üzere Rumeli Eyaleti'nde başka sancakbeyi tahtıdır. Padişah tarafından beyinin hâssı (---) akçedir. Sancağı altında zeameti (---) ve timarı (---) var, alaybeyisi, çeribaşısı ve yüzbaşısı var. Bu İslâm askerinin 3 bin akçede bir cebelüleri ile ve beyinin askeriyle toplam 3.000 cengâver askeri vardır. 150 akçe kaza ve nahiyesi (---) adet köylerdir.

Kale dizdarı, 70 adet neferleri, sipah kethüdayeri, yeniçeri serdarı, harac ağası, muhtesibi, bâcdârı, şehir voyvodası ve şehir kethüdası var.

Kalesinin zemini: Bir topraklı bayır üzerinde altıgen şekilli, bir taşı siyâh ve bir taşı beyaz nakışlı ve şirin bir güzel kale imiş, ama biraz haraba yüz tutmuştur, ancak daha önce gayet mamur imiş. Hisar içinde birkaç fukara haneleri, yeteri kadar cebehanesi, bir iki topları ve batı tarafa açılır bir kapısı var, başka imareti yoktur.

Varoşu kalenin batı ve kuzeyi tarafında bir geniş öz içinde iki tarafı topraklı alçak dağlar ve üzerleri baştan başa bağlar ile bezenmiş olup tamamı 9 mahalledir.

Evvelâ Bey Sarayı mahallesi (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) Meşhur mahalleler bunlardır.

Ve hepsi 9 mihraptır. Evvelâ çarşı içinde Gazi Hudâvendigâr Camii, eski tarz babayâne cuma camiidir. Alaybeyi Camii (---) (---) (---) (---) (---) Başka mescitlerdir.

Bir medrese, 2 fukara tekkesi, 3 sıbyan mektebi ve bir aydınlık hamamı Gazi Murad Han yapısıdır ki camie vakıftır. 3 adet küçük ve büyük bezingân hanları var ama kurşunlu değildir. 150 adet dükkânları var, ama mamur ve süslü değillerdir. Genellikle ağaçtan yapılmış çotra derler bir tür yuvarlak kapaklı bardaktır, bazı serhatliler ona şarap koyup taşırlar bir tuhaf bardaktır, Çarşı pazarında ondan çok bir meta yoktur, ama bağ ve bahçe gayet çoktur.

Suyunun ve havasının tatlılığından Alacahisar güzeli meşhurdur. Halkı serhadli esvabı giyip Türkçe, Sırpça ve Bulgarca konuşur garip dostu gazilerdir.

Oradan kalkıp yine kuzeye doğru (---) saat gidip Morava Nehri ayaktan atlar ile geçildi, zira daha çok sular karışmamıştır. Bu nehrin kenarında çadırlarımızla konakladık, ama o gece gayet uyanık olduk. Zira hakirde 11 yük akçe var idi. Oradan yine sabahleyin kuzey tarafa Morava Nehri kenarıyla gidip,

Yagodina kasabası menzili: Daha önce Varat gazasına giderken yazılmıştır. Oradan Batiçna Palankası'nı geçip,

Hasan Paşa Palankası menzili: Bu gece burada hırsız bir atımız çalıp gitti. Sonra yine bir hırsız daha gelip bir atı çalarken kurşun ile vurup hırsız ölünce birkaç haramî hırsızın leşini almak için *[182b]* saldırınca büyük çatışma oldu. Allah'a hamd olsun 5 adet haramî daha katl olunup bizden ancak bir yiğit yaralandı. Tâ seher vaktine dek uyanık durup sabaha selâmet çıktık. Bir büyük maceradır ama biz kısa kestik.

Oradan (---) saatte poyraz rüzgârı tarafına silâhlı olup bayırlar ve ormanlar aşıp dört tarafımıza karakollar gözeterek hazırlıklı gidip, (---), yani

Gaziler yurdu Semendire Kalesi'nin özellikleri

Macar dilinde (---) (---) (---) demektir, ama Latince'de ismi (---)'dir. Sırp krallarından Sıvlani Yanoş Kral Eski Budin'de yatar. Bu kale onun yapısıdır. Daha sonra yine Sırp krallarından Delakoğlu Doçyagali Kral (---) tarihinde kızını nikâh ile Yıldırım Bayezid Han'ın talebiyle Bayezid Han'a verip akraba olup araları sulh oldu. Daha sonra (---) tarihinde yine küffâr ayaklanınca bizzat Fatih Sultan Mehmed bu kaleyi pazu kuvvetiyle fethetti. Allah'ın hikmeti ertesi sene yapılan bir savaş sonunda Sultan Mehmed'in beylerinden Gazi Balı Bey kâfire esir olup Fatih Balı Bey'i kâfirden istediğinde kâfir Balı Bey'e karşılık Semendire Kalesi'ni istedi. Sultan Mehmed de hiç tereddüt etmeden Semendire Kalesi'ni yine kâfire verip Gazi Balı Bey'i esirlikten kurtardı. Hemen o sene 80.000 askerle kendini esir edip sonra serbest bırakan kralı Semendire Kalesi'nde kapatıp döve döve kâfirden zorla Semendire Kalesi'ni semender kuşu gibi Nemrud ateşi içinde koyup her taraftan yürüyüşler edip kâfiri kırarak kaleyi fethett. Fatih'e fethi müjdesiyle Semendire Kalesi anahtarlarını gönderip ikinci fâtih, Gazi Balı Bey olmuştur.

Hâlâ Süleyman Han yazımı üzere Budin Eyaleti'nde başka sancakbeyi tahtıdır. Padişah tarafından beyinin hâssı (---) akçedir. Sancağında (---) zeamettir ve (---) adet timardır.

Alaybeyi, çeribaşı ve yüzbaşısı var. Bu taifenin cebelüleriyle ve beyinin askeriyle toplam 4.000 adet temiz. Silâhlı, tertipli, tam teçhizatlı askeri olup memur oldukları sefer-i hümâyûna giderler, ama Allah bilir, nice kere bu taifeleri savaşlarda görmüşüzdür. Allah bilir ki 4.000 şehbazları 20.000 küffâra karşı girip saf girip saf ganimet çıkıp zerre kadar yüz çevirmeyip hepsi Seydî Ahmed Paşa'dan çelenkler sokmuşlardır ve Varat fethinde de yine nice yüzaklıkları etmişlerdir.

Rumeli diyarında cengâver, dilâver, hünerli, cesur erler Sirem, Semendire ve Köstendil sancaklarının gazileri meşhurdur

ki Süleyman Han onlara dua etmişlerdir. Hâlâ hâkimlerine bağlı ve itaatkâr Allah yolunda cihat eden sâdık gazilerdir.

Bir şer'i hâkimleri şeyhülislâm, nakibüleşraf ve 300 akçe pâyesiyle şerif kazadır, nahiyesi (---) adet köydür. Kale dizdarı, 350 neferatı, sipah kethüdayeri, yeniçeri serdarı, şehir voyvodası, harac ağası, muhtesib ağası, mimar ağası, şehir kethüdası, topçubaşı, cebecibaşı ve bâcdârı vardır.

Semendire Kalesi'nin zeminini şeklini bildirir

Tuna Nehri kıyısında Belgrad tarafında dört köşe, kesme taş bir savaş kalesidir ki bütün taşları Ferhad gibi üstad mimar külüngünden çıkıp cilâlı ve parlak yüksek duvardır. Gerçekten de Osmanlı elinde öyle bir sağlam ve dayanıklı eski hisar ve büyük sur yoktur. Öyle süslü kasaba ve mamur şehirdir ki yapısı çok güzel, halkı güzel huylu ve şan sahibi adamlardır. Eskinin usta mühendisleri ellerinden gelen her türlü hüneri gösterip öyle bir kale yapmışlar ki hâlâ kara ve deniz seyyahları arasında övülüp meliklerin hasreti sevimli bir kaledir.

Fırdolayı büyüklüğü tam 4.000 adımdır ve tamamı 36 büyük kulelerdir. Yapıcısı Sıvlani Yanoş Kral bir tabiat sahibi, yıldızlar ilminde yetkin bur üstad olduğundan bu kalenin kara tarafındaki 12 adet kulelerini yıldızlar ilmi üzere temelini uğurlu saatte atıp 12 kule yapılmıştır. Her kulenin kubbesi üzerinde olan alemlerin gölgeleri gün döndükçe baş kulenin gölgesi yanındaki kulenin dibine geldiğinde bir saat olur. Bu hesap üzere 12 kule külâhının alemi gölgeleri 12 saatte 12 kule dibine gelip 12 saat tamam olur. Garip ve acayip sanattır. Ama bu sanatı Destpot Krala isnat ederler, zira bir zaman onun tahtı idi. Bu kale İstanbul'dan 17 sene önce feth olmuştur.

Her kulesi minare boyu dört köşe yüksek kulelerdir ve tamamı 12.000 *[183a]* adet beden dişidir. 3 tarafı Tuna Nehri'dir, bir tarafı karadır. O tarafı ise iki kat derin hendek olup Tuna Nehri ile dopdolu olduğundan bu kale hemen bir ada gibi kalmıştır.

İç kalesi, Tuna kenarı köşesindedir ki çok büyük ve yüksek kuleleri var. Her kulelerin içleri fetihten beri ağzına kadar hazine ve cebehanelerle doludur.

Bu iç kalenin kapısı önündeki hendek de Tuna Nehri ile doludur. Bu iç kalenin yere beraber Tuna'ya bakar, içine adam sığar şayka topları var ki her yedi başlı ejdere benzer ve bu iç hisara asla yabancı adam giremez.

Dizdar, kethüda ve imam hanesinden başka mamur yapı yoktur. Her gece ellişer adam gözcülük edip seherlenirler. Dış kalede de Tuna'ya bakar adam sığar şayka toplar vardır.

Semendire Kalesi camilerinin sayısını bildirir: Tamamı (---) adet camidir. Evvelâ hisar içinde Fatih Sultan Mehmed Camii eski tarzdır, ama kurşunlu mudur, malumum değildir. Şîr Murad bin Abdullah Camii, diye kapısı üzerinde tarihi böyle yazılmıştır. Hacı Veli Camii (---) (---) (---) (---) (---) (---) Bunlardan başka mescitlerdir.

Ve 2 adet tefsir okutulan medreseleri vardır. Sultaniye Medresesi, Şîr Muradiye Medresesi, diğer mescitlerde talebe odaları çoktur.

Ve 17 adet sıbyan mektepleri vardır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve 3 adet gezginci abdâlân tekkesi vardır. Evvelâ şehrin bir saat batısında Gazi Balı Bey Tekkesi (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Bir adet hamamı vardır ki Kızlar Ağası Hamamı derler, kale içinde gayet geniş hamamdır. Her hanede soba hamamları bulunmaktadır.

İki adet tüccar hanları vardır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Kale içinde toplam 1.000 adet kiremit ve şindire tahta örtülü bağsız bahçesiz tek ve iki katlı evleri vardır, ama kârgiri azdır, zira zemini Tuna kenarında olduğundan bataktır ve tüm sokakları baştanbaşa ağaç direk döşelidir.

Bu kale duvarları yüksek olduğundan havası yaz günlerinde çok sıcaktır aka kış günlerinden gayet serin ve ılıman havası olur.

Bu kaleden dış varoşa 4 kat kale kapısından dışarı çıkılır. Her kapı arasında gözcüler, bekçiler ve kapıcılar hazır olup her kapıpı aralarındaki duvarların yüzü nice bin çeşit sanatlı silâhlar ile süslenmiştir. Batı tarafına bakan büyük kapı üzerinde geçmişin pehlivanları büyük seyirlik alâmetler asmışlar. Bunlardan biri bir tunç havanı ok ile vurup bir taraftan delip bir taraftan çıkmış acayip şast darbdır. Bir alâmet de 3 tane 4 köşe mermerleri bir yerden bir ok darbesi ile ve kurşun ile delip onu da asmışlar. İç kale kapısı üzerine 4 adet pehlivan gürzlerini asmışlar, acep pehlivanlıktır.

Taşra varoşu bildirir: Bu kalenin güney tarafında büyük varoşu var. Kale hendeğinden alarka çarşıya giderken bu arada Tuna Nehri ile dopdolu bir hendek daha vardır, Tuna akıp 6 adet yerden ağaç köprüler ile çarşı varoşuna geçilir.

Bu şehrin içerisinde ve dışında toplam 24 mihrap vardır. Dördünde Cuma kılınır. Bunlar Hünkâr Camii, Hacı Veli Camii ve Şîr Murad Camii (---) Bunlardan başka mescitlerdir.

Taşra varoşta 3.000 adet kiremitli ve şindire tahta örtülü mükellef güzel haneler ve 300 adet dükkânlar vardır, bedesteni yoktur, ama her değerli eşya bol bol bulunur.

Suyu ve havası hoş olduğundan mahbub ve mahbubeleri çoktur.

Semendire üzümü ve beyaz kirazı çok beğenilir. Bağ ve bahçesine sınır ve son yoktur (---) (---) (---)

Beldenin iklimini bildirir: Velandiyo'ya göre 28. örfî iklimden olup arz-ı beledi (---) ve uzun gündüzü (---) (---) (---)

Semendire imaretinin talii. (---) (---) (---) (---) (---) (---)

.... (3 satır boş).....................*[183b]*

Semendire Kalesi ziyaretlerini bildirir

Evvelâ şehrin batı tarafında bir yassı tepe havalesi var. Orada Şehitlik ziyaretgâhı ve yine şehirden batı tarafa yarım saat

uzaklıkta Belgrad tarafına Tuna Nehri kenarında bir yüksek bayır üzerinde Gazi Balı Bey ziyareti, *Allah rahmet eylesin*. 933 [1527] tarihinde şehit olup bu tekkede yatmaktadır ve hâlâ gönül erbabının ziyaretgâhı bir şanlı derviş tekkesidir. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Daha sonra Semendire'de tüm dostlar ile vedalaşıp orada gemilere binip Tuna'nın karşı tarafında,

Sarp hisar Tımışvar vilâyeti

Toprağına ayak basıp Tulova adlı sahrada,

Balvan Köyü menzili: Oradan sekiz saatte,

Dente Palankası menzili: Daha önce (---) tarihinde bir küçük palanka olup Deşt-i Kıpçak gibi bir ovada bulunduğu zikri geçen senede özellikleri yazılmıştır. Oradan beş saatte,

Tımış Nehri kenarı menzili: Erdel vilâyetinden gelip Belgrad karşısından aşağı Pancova Palankası dibinde Tuna Nehri'ne karıştığı da yazılmıştır. Oradan beş saat gidip,

Sağlam Tımışvar Kalesi menzili: (---) tarihinde bunun da Varat Kalesi gazasına giderken özellikleri ayrıntılı olarak yazılmıştır, ama şimdi bu mübarek senede Osmanlı ordusuna sağlık ve esenlikle katılıp efendimiz Melek Ahmed Paşa'ya ulaştığımızda 9 yük akçeyi kendilere teslim edip harç ve masraftan sonra hakire 4 kese mal kaldı. Tüm çuka ve kumaşları paşa tabilerine yıllık verip Allah'a hamd olsun yüksüz kaldığımda yine her an Melek Ahmed Paşa efendimizin sohbetleri şerefiyle şereflenip Rumeli sancakları ve kazalarında gezdiğimiz yerleri ve başımızdan geçenleri söyleşirdik.

Tımışvar Ovası'nda İslâm ordusunu bildirir

Serdar Köse Ali Paşa Bosna Eyaleti askeriyle Tımışvar Kalesi altında, Rumeli Eyaleti'yle efendimiz Melek Ahmed Paşa Dente Kalesi tarafında, Anadolu Eyaleti'nde Çavuşzâde Mehmed Paşa Virse Kalesi tarafına inmiş, Budin Veziri İsmail Paşa eyaleti gazileriyle Tımışvar'ın batı tarafına konmuş, Tımışvar Valisi Siyavuş

Paşa kardeşi Sarı Hüseyin Paşa kuzey tarafa konmuş. Eğre paşası askeriyle Balvan tarafına ve Budin'den azledilmiş olan Seydî Ahmed Paşa kuzey tarafa konmuş, ama çok askeri var idi. Varat paşası Sinan Paşa Şebeş Kalesi yolunda durmuş, Adana Eyaleti'yle Yentür Hasan Paşa doğu tarafa konmuş, Eğri paşası kuzey tarafa konmuş, Çatalbaş Paşa Karaman askeriyle Logoş Kalesi tarafında karar etmiş, doğancıbaşılıktan çıkan İbrahim Paşa Seydî Paşa tarafında konmuş, Varat Eyaleti'yle Küçük Mehmed Paşa yine Yanova Kalesi semtinde karar etmiş, Hısım Mehmed Paşa Mora askeriyle serdar tarafında konaklamış, Maraş Paşası Sührâb Mehmed Paşa Melek Paşa semtinde konmuş ve Sivas Paşası Ali Paşa Virse tarafında konmuş. Kısacası 7 şanlı ve namlı vezir, 20 adet beylerbeyi ve 120 adet sancak beyleri padişah kanunu üzere kollu kollarınca konarak Serdar Ali Paşa'nın serdar otağını ortaya alıp dört tarafında kat kat ve bir uçtan bir uca derya gibi asker olup çadırlar, yüklükler, otağlar ve çergeler ip ipe dip dibe kurulup ancak İslâm ordusuna girip çıkmaya 4 kol var idi. Zira;

"Erdel vilâyetinde Kemen Yanoş Kral 200.000 kâfir toplamıştır" diye Façatlı Ali Ağa eliyle Macar esirleri gelip haber verdiklerinde otağ önünde kelleleri yuvarlanıp her gün cümle vezirler Erdel diyarına girmek için toplanıp danışıp "Tatar askeri gelmeyince kâfiristana girmek makul değildir" denilip birkaç gün ertelendi.

Tanrı'nın hikmeti o günlerde Köprülü Mehmed Paşa'dan emr-i şerif ve hatt-ı hümâyûn gelip Seydî Ahmed Paşa'nın başını istemişler. Ali Paşa'nın aklı başından gidip, "Bu sefer üzere böyle gazi yiğide kıymak ne demektir?" deyip hatt-ı şerifi kaybetti. Seydî Ahmed Paşa da bu haberi öğrenip her an serdara geldiğinde 2.000 adet yarar, cengâver, yiğit, hünerli er serdengeçdi yiğitlerle pür-silâh hazır gelip korkmadan çekinmeden gelip giderdi. Bir gün Seydî Gazi, efendimiz Melek Ahmed Paşa'ya gelip:

"Benim efendim, sonunda bu Köprülü beni öldürür. Dinime kıyamam ve kâfiristana kaçamam. Benim oğlum Mehmed'im senin garibin ve öksüzün olur. Bu oğlan sana Allah emaneti" diye beyin elinden yapışıp Melek Ahmed Paşa'nın kürkü içine koyup ağladı ve orada hazır olanlardan ağlamadık adam kalmadı, Seydî Paşa kalkıp alayıyla çıt-a-çıt ordusuna gitti. *[184a]*

Seydî Ahmed Paşa'nın şehit edilmesinin sebebini bildirir

Önceleri Haleb Eyaleti'ne (---) paşa mutasarrıf iken adı geçen paşayı Haleb'den azl edip Haleb Eyaleti Seydî Ahmed Paşa'ya bağışlandığında vilâyet halkı, "Seydî Paşa zâlimdir" diye Seydî Paşa'ya Haleb'i zabt ettirmeyip vilâyet halkı ile Haleb paşası (---) paşa birlik olup Seydî Paşa'yı kabul etmeyip kale kapılarını kapattılar. Seydî Paşa da:

"Padişahım bana Haleb Kalesi'ni ihsan ede. Beni niçin kabul etmezsiz?" diye otuz kırk bin adam ile Haleb Kalesi'ni kuşatıp Kızılkapı adlı yerden kaleye lağımlar ve metrisler sürüp nice bin seçkin büyük ağaçları kesip domuz damları çatıp Haleb Kalesi üzere havaleler ederek büyük savaşlar eder. Bu kadar ümmet-i Muhammed toprağa düşüp perişan olduğu sırada Köprülü Mehmed Paşa da Trablusşam'dan azledilmiş olarak Haleb'e gelip bu çatışmaya rast gelip arayı düzeltmek için iki tarafa da varıp gelirken Köprülü, Seydî Ahmed Paşa'ya öğüt verici sözler söylerdi. Seydî Paşa ise öfkeli bir vezirdir, Köprülü'ye bir alay uzun dillilik edip ağır küfürlerden sonra yine Haleb Kalesi'ni kale-döven toplar ile taraf taraf dövüp bazı yerlerini yıkarken sonunda Âsitâne-i saadet tarafından Seydî Paşa'ya Sivas Eyaleti ihsan olur Köprülü Paşa'nın içinde Seydî Paşa ettiği hakaretler kalmıştı.

Birkaç seneden sonra Köprülü Mehmed Paşa veziriazam olup daha önce Haleb altında Seydî'nin ettiğine kalmayıp Seydî Paşa'ya (---) tarihinde Bosna Eyaleti'ni verip Beğko Paşa'yı ve

Hısım Mehmed Paşa'yı Venedik kâfirinin Kotur Kalesi üzere serdar edip Seydî Ahmed Paşa'yı da onlara Bosna Eyaleti'yle koşuntu etti. Seydî Paşa'ya koşuntu olması durumu çok çok ağır gelip, beni serdar etmedi, diye Köprülü'ye rağmen tüm Bosna ve Hersek askeriyle Bosna Eyaleti'nde serseri gezip emre aldırış etmeyerek Dobra-Venedik vilâyetine varıp 200.000 guruş mal alıp Gaçka Sahrası'nda konması sebebiyle Kotur Kalesi feth olmayıp İslâm ordusu da fetihsiz ve hüsranla döndüler.

Seydî'nin katline sebeplerden biri de bu Kotur durumudur. Bir katli sebebi de Bosna'dan azl edip Bosna'yı Melek Ahmed Paşa efendimize verip Seydî'ye Budin Eyaleti sadaka olunup Varat gazasına Ali Paşa ile tayin olununca "Yine bana serdarlık gelmedi" diye nice bin türlü zorluklar gösterip Varat Kalesi metrisine girmedi. Allah'a hamd olsun ona muhtaç olmayıp Ali Paşa eliyle Varat Kalesi feth olduğuna tarihi,

Varat'ı aldı adüvden Ali Paşa-yı dilîr

mısraı tarih olmuştur. Sene (---)

Sonra, gelecek senede yine Erdel içine İslâm askeri ile girmek ferman olundu, onda da "Budin'den ma'zulüm" diye türlü türlü ayak sürümelerle nice türlü zorluklar ve engeller gösterip Erdel'e girmemek sadedinde iken Köprülü tarafından 7 kere Seydî'nin katledilmesine fermanlar geldi ancak Serdar Ali Paşa, Seydî'yi katl edemezdi. Sonunda hak tarafından görünüp Seydî Ahmed Paşa'ya Serdar Ali Paşa gizlice hatt-ı şerifleri gösterip,

"Bana geldiğin zaman iki üç bin askerle pür-silâh gel" diye Seydî'ye tembih ederdi. Sonunda Seydî Paşa'ya o derece yakınlık kurdu ki 40-50 adam ile serdara gelip gitmeye başladı.

Bu sefer de Seydî Ahmed Paşa katliyçün bizim Melek Ahmed Paşa'ya hatt-ı şerif gelmeye başladı. Melek Paşa da "Seydî Paşa bir Allah yolunda mücahit gazi yiğit vezirdir. Bu mahalde nasıl katl edeyim?" diye hatt-ı şeriflere asla bakmayıp müsamaha gösterip Seydî'ye, bana gafil gelme ve pür-silâh

adamlarla gel, diye tembih ederdi. Zira Melek efendimiz bütün hayatı boyunca adam öldürmek ve öldürtmekten gayetle kaçınır idi.

Sonunda Serdar Ali Paşa'ya bir hatt-ı şerif geldi ki "Ya Seydî'nin başı, ya senin başın" diye Hacı İshak Hâkiyle bu ferman geldi. Serdar Ali Paşa da çaresiz kalıp korkar ki, bir vezire daha ferman gelip serdarın başı gide. Çaresiz gizliden Seydî'nin katledilmesine çalıştı. Zira daha önce Seydî'nin Varat'a yardım etmediğinden içinde bir ukde ve kin var idi ki "Seydî olmasa Ali Paşa Varat Kalesi'ni alamazdı" diye halk arasında açıktan açığa söylenirdi. Bu yüzden hemen nam benim olsun diye Seydî'nin katline bel bağlayıp var gücüyle çalıştı.

Seydî Ahmed Paşa'nın cesareti: Bu sırada hakir bir Cuma günü Seydî Ahmed Paşa'ya varıp birlikte yemek yerlerken Seydî Paşa buyurdular ki,

"Bizi Budin veziri İsmail Paşa öldürmeye hazır olmuş. Tez bizim bölük *[184b]* başılar silâhlansın. Varalım, görelim, olmaya illâ hayr" deyip yemekten sonra Seydî Paşa tüm askeriyle pür-silâh olup Nemrud ateşine gömülüp İsmail Paşa'nın Budin ordusuna gitmede. Hemen İsmail Paşa'nın kapucular kethüdası gelip İsmail Paşa'ya:

"Sultanım, işte Seydî Ahmed Paşa geliyor" deyince İsmail Paşa:

"*Elhamdülillah* şu kâfir Seydî geldi. Bre tez ip hazırlan. Bütün ağa, levendât ve iç ağaları hazırlıklı olsunlar" diye İsmail Paşa buyurunca derhâl otağının içi ağzına kadar silâhlı insan deryası olup hazır durdular. Biraz sonra Seydî Ahmed Paşa da karşıdan gözüküp İsmail Paşa otağı kapısından içeri askerleriyle girdi. Seydî Paşa saba salınışlı atıyla tâ otağın sofası üzerindeki ibrişim halıları atının ayaklarıyla çiğnetip Seydî Paşa atından orta direk dibine inip bir yastık üzerine Rüstemâne oturdu. Ne selâm ve ne aleyke demeyip dört tarafını kat kat pür-silâh, uyanık, zehir gibi, kırkar kere ecel elinden yakalarını yırtıp kurtulmuş Seydî'nin

kağan arslan kafadar yiğitleri içinde Seydî kalıp söze başlaması böyle olur ki,

"İsmail Paşa karındaşım, aşk olsun ve beni öldürmeye niyet etmişsin. Gazan kutlu olacak ola. Bu yanındaki ip nedir?" deyince hemen İsmail Paşa:

"Hayır bir şey ölçmek için getirtmiştim" dedi. Seydî'nin çevresindeki kafadarları kat kat silâhlı, kemer-beste, belleri bağlı, demire gömülmüş ağalar Seydî'den ne işaret gele diye bakıp beklerken hemen İsmail Paşa bu içler acısı hâli gibi bildi ki kendi askerinin Seydî Ahmed Paşa'nın askeri yanında dem çekip el kaldırmaya güçlerini yetmeyeceğini bilip aklı başından gidip İsmail Paşa'ya telâş el verip:

"Bre tez paşa kardaşımıza kahve ve şerbet getirin" deyince, hemen Seydî Paşa:

"Bu kahve teklifin ko. Şimdi sen benim başım mı alırsın, yohsa şimdi ben senin başın mı alayım?" diye Seydî atmaca gibi yerinden fırlayınca, hemen fakir İsmail Paşa şaştığından yanındaki yastığı siper gibi tutup ayak üzere kalkıp mahut ip meydanda kaldı. Hemen İsmail Paşa'nın aklı başına gelip Boşnak lehçesiyle:

"Bak a cânum, Seydüm Ahmed Paşa, sen benüm dünyâ ve âhiret bürâderümsün" diye Boşnakça konuşunca Seydî:

"Ben köpek ile kardaş mı olur? Yoktur ve illâ ha ölürüm yoktur" diye Çerkes dili üzere o da nice tür ağır sözler söyleyip bebr ve panter gibi Rüstemâne apul apul salınarak sallanarak yine ibrişim halılar üzerinde eski dostu olan Kocadağlı doru atına üzengisiz dorukların kartalı gibi binip yine pervasızca alayıyla otağına gitmede.

Bu kere beri tarafta İsmail Paşa utanmış, şaşırmış, kendinden geçmiş, donup kalmıştı. Anılan ipi Seydî'yi boğmak için hazır etmişti, onu gizleyip bütün adamları arasında hareket eden ölü gibi oldu. Ama daha büyük utancı odur ki İsmail Paşa, Serdar Ali Paşa'ya vardığında azarlayıcı sözler söyleyip,

"Efendimiz Köprülü'nün emirlerine ve padişahın fermanına itaat etmeyip Seydî Paşa melunu katletmezsin sen. Eğer bana bir kere bir emir gelse ben Seydî'ye aman vermeyip köpek gibi başını kesip Der-i Devlet'e gönderirdim, ama inşaallah hatt-ı şerif emri olmadan ben onun nasıl başını keserim?" diye erlik davası edip türlü türlü laflar vurmuştu. Şimdi bu iş böyle içler acısı hâle gelince hamamda zarta çalmış tiryakiye dönüp halk içinde yüz suyu dökülüp vakarı gitti, ağırlığı bitti. Hatta İsmail Paşa birkaç günden Serdar Ali Paşa huzuruna varınca konuşma sırasında Ali Paşa:

"Birâder, işittim Seydî Ahmed Paşa size varmış. Ya niçin şu zalimi katletmedin?" diye ayıplayıcı şekilde konuşunca İsmail Paşa:

"Bre şu kâfiri nice öldürürsün? Geldiği zaman cehennem zebanisi gibi gelir" dedi. Serdar Ali Paşa:

"Ya bana geldikte Rıdvan cenneti gibi veya cennet meleği gibi mi gelir. Her an bana ölüm meleği gibi gelir. Vallahi ben Seydî'yi katl edemem. İşte sen de katl edemedin. Belki Seydî seni katl ederdi" diye Serdar Ali Paşa İsmail Paşa'ya bu şekilde konuşup sözlerini bitirdi.

Seydî Ahmed Paşa'nın şehit olmasının aslını bildirir

Gele Cuma hakir Seydî Ahmed Paşa'ya varıp el öpüp *[185a]* duadan ve hâl hatır sorusundan sonra Seydî:

"Canım Evliyâ Çelebi! Bugün cumadır. Var Tımışvar'da Horoz Kapısı hendeği kenarında benim camiimde cumadan evvel *devr-i şerif* oku. Bugün biz son cumamızı kılalım. Zira artık Erdel seferine gireriz, Cuma namazını kılamazız. Elbette benim camiime gitmek gereksin" diye 19 Venedik altını verince Hakir:

"N'ola sultanım, gidelim ama saate baksınlar, namaz vaktine ne kalmış görsünler." dediğimde Seydî Paşa:

"Ya Evliyâm saatin yok mu?" dedi. Hakir:

"Rumeli'nde Alasonya şehrinde cirit oynarken saatim düşmüş" dediğimde o an bir murassa saat bağışlayıp saate baktım, henüz cuma vaktine üç saat var, dedim. Seydî:

"Dahi vakit vardır. Tez bana at getirin. Bugün cumadır. Serdar Ali Paşa karındaşımıza varalım. Geçen cuma İsmail Paşa potura vardık. Bu cuma serdarımıza varalım" deyince bir bölükbaşı:

"Bak a arslanım. Bu gece bir yavunculu (kötü) düş gördüm. Gel bugün ata binip bir yere gitme" dedikte beş altı kişi daha feryat edip "Gitme âdem gitme" dediler. Seydî:

"Ne dersiz hey kahbe gidiler. Bu gece ben bir düş gördüm. Hazret-i Hamza elime bir kılıç verip,

'Kır şu kâfirleri. Sonra bu kılıcı benim başım üstüne ko' dedi. İnşaallah biz yine şimdi Erdel'e gidip yine Erdel'de bu yıl çok kâfir kırarım" deyip,

"Bre tez at getirin" deyince bir kır at getirdiler. Üzengisiz binip ata ökçe ettikte hemen at geri otak içine halıları ve oturakları çiğneyerek tâ yastıklara vardı.

Hemen Seydî iyi bir at binicisi olduğundan atın iki tarafını üzengiye dalatıp atı kızıl kanlar içinde bıraktı, ancak at mümkün olup huysuzluktan kesilmeyip otaktan dışarı çıkmak imkânsız olup sonunda attan indi. Bir doru ata binince o da hırçınlık ve yanazlık edip o da iki kere otak içine fırlayıp girince Seydî dibelik ateş parçası olup seyislere öfkelenip atı gayretle sürünce otaktan dışarı çıkarıp sağına soluna selâm vererek giderken dönüp ardına baktı. Gördü ki çatal fitil fitile, tirkeş tirkeşe ve üzengi üzengiye kat üstüne kat levendler, ağalar, hizmetçiler pür-silâh gelirler. Hemen Seydî herkese hitâben:

"Bre âdemler, düğüne mi gidersiz, yohsa cenge mi gidersiz. Yohsa beni yasakçı ile bir yere götürürsüz. Dönün âdemler. Ben bugün yabana gitmem, Serdar Ali Paşa karındaşıma giderim. Oradan son cuma namazımı kılmağa giderim" dedi.

İki kere son cuma namazım, diye tekrar ettiğinden hakire bir korku ve ürperti gelip hakirin de cuma ezanına hayli zaman

olduğunu bilip Serdar Ali Paşa otağına varıp ard kapıda attan inerek hazinedar çadıra varıp selâm ve kelâmdan sonra hazinedar:

"Evliyâ efendim, safâ geldin ve hoş geldin. Şimdi buracığa nerecikten gelirsiz" dedikte,

"Vallahi Seydî Ahmed Paşa efendimden gelirim. O dahi işte Ali Paşa efendime gelmededir" dediğimde hazinedar, Seydî Ahmed Paşa'nın akraba ve aşiretinden idi. Hemen hazinedar elindeki *su kepâzesi* yayı çekmeye gücü kalmayıp mecâlsiz dermansız kaldı. Hazinedara gayet telâş el verip yüz rengi sapsarı olup kehribar gibi olup bir ciğer yakan ah çekti ki hakir ondan bir şeyler anladım. Hemen o an hazinedar tüm iç ağaları çadırlarını dolaşıp bütün iç ağalarını paşanın yanına gönderdi.

Hakir de paşanın oturduğu otak ardında Müezzin İsmail Çelebi ile biraz sohbet ederken Çengî Mustafa Ağa damadı Hüseyin Ağa gelip Serdar Ali Paşa'ya:

"Sultanım, Kara Seydî Paşa geliyor" deyince hemen Ali Paşa:

"Hazinedarı çağırın. Tüm iç ağalarını hazır edip tembihimiz üzere tütünler, kahveler ve şerbetler getirsinler." deyince tüm iç ağaları kat kat hazır olup ayakta durdular. Ardından otak perdeleri açılıp Seydî Paşa âdâb üzere içeriye kırk elli adım at ile gelip yel gibi hızlı atından inerken Allah'ın hikmeti sağ ayağı burkulup dizi üzerine düşünce adamları koltuğuna girip kaldırdılar. Ama gelişi merdane hareketli değil idi. Hakir Seydî Paşa'nın görünüşüne dikkatle baktım, sanki hareket eden ölü idi. Meğer *[185b]* ecel kadehi dolmuştu. Beyt:

Edemez def' sakınmakla kazayı kimse
Bin sakınsan yine ön son olacak olsa gerek

sözü uyarınca Seydî yavaş hareket ederek otak sofasına çıkınca Serasker tâ baş direkte Seydî'yi karşılamaya vardı. Seydî,

"Es-selâmü aleyküm sultanım. Gününüz mübarek ola" deyince Serdar selâmını alıp Seydî Paşa orta direk dibinde durup:

"Sultanım, Bu Tımışvar altında nice biz otururuz. Hemen bu yurttan kalkıp göç edelim ve bir gayrı diyara gidelim" dedi. Serdar:

"İnşaallah bugün sizi ileri geçirip çarkacı tayin ederiz." dedi. Seydî:

"Allah sultanımdan razı ola. Bizi din uğruna hizmete kabul ettiniz" deyip derhâl kahveler gelip içilirken Selâm Çavuşu Hüseyin Ağa ve Küçük Çelebi gelip:

"Bugün mübârek cuma gündür. Yeniçeri Ağası Çelebi Ağa geliyor" deyince hemen Seydî Paşa yerinden sıçrayıp:

"Sultanım, ağa gelirse biz gideriz. Dualar sizi" deyip giderken hemen Ali Paşa,

"Bre vurun şu kâfiri" deyince otağın bütün sokakları yere batıp tüm Ali Paşa askeri pür-silâh Seydî Ahmed Paşa üzerine saldırdı. Ali Paşa perde ardına girip hazine çadırına kaçtı. O an otak meydanında Seydî yalnız savaştı, ama kurşun lanet yağmuru gibi yağdı.

Onu gördüm, bir kurşun garip Seydî'nin memesi altına isabet edip,

"Hay medet kâfirler" diye koynunda makramasını çıkarıp kurşun yarasına sokup dal hançer olup,

"Bre at yetiştirin" diye bağırdı. Sonunda kurt koyuna girer gibi hemen hançer ile halkı sağa sola parça parça edip bu kadar bin halk bölük bölük karınca gibi dağılırdı.

Bu hâl ile köpek cengi ederek otak dairesinden dışarı çıktı, ama kafadar askeri yok ve her tarafta düşmanı çok. Bir sarıca kâfiri mutfakta ucu yanmış bir odun ile Seydî'nin koluna bir odunu nasıl vurdu ise Seydî'nin elinden hançeri fırladı. Bir şâtırı o an paşaya bir gaddâre yetiştirince dal gaddâre olup hayli adam yıkıp bir adamı iki parça etti. Ve şâtırı da şehit ettiler. 7 adamı da yaralanıp silahdarı Küçük Şahin ve Gürcü Beyzâdeler yaralanıp yan verdiler. Ama Seydî fakir de güçsüz kuvvetsiz vuruşma meydanında dermansız hareket etmeye başladı. O an saraçbaşı Seydî'ye bir at yetiştirdi. Eyer hanesine el vuram derken dinsiz

bir kâfir fakir atı kılıç ile sinirleyip at da can havliyle Seydî'nin kinsiz göğsüne yaralayıcı bir çifte vurdu ki garip Seydî havada iki takla attı. O sırada kerakesinin (üstlük) gaytanları Seydî'nin boğazına geçerek onun kurtulmasına engel olup yine o Seydî hizmetçilerinden bir nankör (---) (---) adındaki deli melun Seydî ile yaka yakaya ceng etti. Kerake gaytanı ecel yılanı gibi boğazına sarılıp çadırların ipleri de ayağına dolaştı, elindeki gaddâre de gaddarlık edip yaverlik etmeyip öyle dilâverin başına, adı geçen (---) (---) deli bir odun ile nasıl vurduysa artık garip Seydî sersem oldu, bütün haşeratlar başına üşüşüp ellerini kafasına bağladılar ve o şekilde otak içine götürdüler. Asker içinde karışıklık ve ayaklanma için derhâl Gazi Seydî Ahmed Paşa'nın kellesini bedeninden ayırıp şehit ettiklerinde Allah'ın büyüklüğü İslâm ordusu içinde bir ağıt ve feryat koptu ki sanki mahşer gününden nişan oldu.

Seydî Ahmed Paşa, yeniçeri ordusu, Budin ordusu ve bizim Melek Ahmed Paşa'nın Rumeli ordusundan derya gibi asker Serasker Ali Paşa'nın otağına varıp ayaklandılar, ama ne çare, *"Kul tedbir alır, Allah takdir eder."* Merhum Seydî'nin ölüsünü herkes meydanda görüp,

"Vâ hasretâ ve vâ firkatâ! Ordumuzun sâhib-kıranı gidip bu sene Erdel diyarı kâfiristanına nice girip Kemen Yanoş kral ile nice ceng edip nice kral nasb edip 1.200 kese 2 yıllık haracı nice tahsil edip padişaha nice cevap veririz" diye herkes figân edip dağıldıklarında hemen hakir bu hâli görüp atıma binerek göz açıp kapayıncaya kadar Melek Ahmed Paşa efendimize geldim, Seydî *[186a]* Paşa olayını bir bir Melek Ahmed Paşa efendimize anlattığımda aklı başından gidip: mısra,

"Ey hâce bugün sana ise, erte banadır"

deyip tüm ağaları huzuruna çağırıp vasiyet edip mühür kesesinde olan 300 parça elmas taşların hepsini defter ile 10 parçasını oğlu İbrahim Bey'e, 10 parçasını Seydîzâde Mehmed Bey'e, 10 parçasını kızı Hanım Sultan'a ve diğerlerini ağalarına verip,

"Eğer ben ölürsem sizin olsun ve eğer hayatta kalırsam yine benim olsun" diye vasiyet etti. Daha sonra kendileri Serdar Ali Paşa'nın divanına varıp tüm vezirler, beylerbeyiler, yaşlı e genç herkes Seydî'nin mübarek cesedini görünce "hayfâ diriğ/yazık yazık" diye ağladılar. Hemen o sırada Budin Veziri İsmail Paşa kibirle gezinerek Seydî Paşa cesedi yanından geçerek

"Hay kâfir, hay melun, buldun-a belânı" deyip Boşnak lehçesiyle bazı küfürler ederek orada bulunanlara selâm verip üst tarafta durup serdara hitaben::

"Gazan kutlu olsun cânum. Hemişe bütün din düşmanlarımuzun başı böyle yuvarlana" deyince hemen bizim Melek Ahmed Paşa:

"Ya paşa, sen erlik davası edip Seydî'yi öldürürdüm, der idin. Niçin öldürmedin ki, bu gaza sana kısmet olurdu?" deyince, hemen hazır cevap Çavuşzâde:

"Bu paşa karındaşımız öyle erlik davası ederdi, ama evdeki hesap pazara uymaz. İsmail Paşa karındaşımız Seydî Paşa'ya bir saldırsa bu gaza Seydî'ye nasip olup Seydî yerine İsmail Paşa feda olup Budin mansıbı boşalmak gerekirdi. Paşa karındaşımız onun için gayret edip Seydî'yi katletmedi. Ancak şimdi Seydî gazanız kutlu olsun, der" diye Çavuşzâde böyle nükte ve alaylı cevaplar verdiğinde toplantıda olan herkes üzüntülü ve kederli iken Çavuşzâde'nin cevaplarından hoşlanıp güldüler. Ama İsmail Paşa'yı bu mecliste öldürseler bir damla kanı akmazdı ve söylediğine pişman oldu. Hemen bizim Melek Ahmed Paşa efendimiz:

"Bak-a canım! Budin veziri Muhtesib Ağası İsmail Ağacık, eğer Köprülü 6 ay daha kalırsa bu mecliste bulunanlarımızın hepsini Köprülü şehit eder. Ve sen çerağı olsan gerek, seni de katl eder. Hele görün dahi neler zuhur eder" deyip o an merhum Seydî'nin kellesini kafasıyla sâfî tuz içine bir kutuya koyup ılgar ile Âsitâne'ye gönderdiler. Mübarek cesedini yıkarken kurşun yarasından asla kan dinmeyip aktı. 1071 Şevvalinin 19. Cuma [17 Haziran 1661] günü, "Son Cuma" dediği gibi olup o gün vefat

etti. Tımışvar'da Horoz Kapısı dışında hendek kenarındaki camiinin mihrabı önüne defnederken Allah'ın hikmeti Nemse çasarı tarafından Roza adlı kefere elçi gelirken bu ağlamayı feryatları görünce hinto arabası başını çekip,

"Bu ağlama cemiyyeti nedir?" diye sorar. Serhad halkı gaziler gönülleri sızlayarak ve içleri yanarak;

"Bu ölü o kimsedir ki sizi, kralınızı ve bütün kâfiristanı kılıcıyla korkutan demir ayak Gazi Seydî Ahmed Paşa'dır" deyince hemen melun elçi kara şapkasını devletsiz kellesinden kaldırıp kıvrık kıvrım saçlarını dağıtıp Mesih ve Meryem'e dualar etti ve bu hâl ile insaf edip melun elçi dedi ki,

"Yazıklar olsun, Osmanlı'nın bir namlı veziri idi ve Rakofçi Kral gibi bir şanı büyük kralı katl edip biz o kral elinden çaresiz kalmıştık, onu Seydî katl edip Nemse diyarında emin olmuştuk. Erdel memleketini feth edip bu kadar yıllık bâkî kalan hazineleri tahsil edip padişaha gönderip hizmet etmişti. Sonunda Osmanlı'ya iyilik yaramaz imiş" diye böyle alaylı sözler edip Seydî Paşa ölüsü üzerine avuç avuç altın saçıp,

"Dininizce bu mazlum vezire Kur'an okuyup bir hoşca defn edin" deyip hinto arabasıyla Serdar Ali Paşa'ya gitti.

Hakir definden sonra ruhları için *[186b]* bir Yâsin-i şerif okuyup ah ederek inleyerek hüzünlü ve acılı çadırıma gelip bî-hoş oldum. *Hüküm Allah'ındır. "Elbette ona döneceğiz". [Kur'ân,* Bakara 156] deyip rûh-ı şerifi için Fâtiha, ama bütün hikmet ve takdir Allah'ındır. Ancak,

Seydî Ahmed Paşa'nın şehit edilmesinin diğer sebepleri

Merhumun uygunsuz tavır ve hareketleri Serdar Ali Paşa'nın kendine tavşan uykusu verip Seydî'nin katline gelen hatt-ı şerifleri gösterdiğinde serdara güvenip beşer onar adamla serdarın huzuruna gelmeye başladı. Zira bir sâfdil, hile ve kurnazlık bilmez pâk idi. Yeniçeri ocağıyla bir ol diye söylediği

görüşlerinin tamamen hile ve şeytanlık olduğunu Seydî bilmez idi. Zira Seydî hileden, şeytanlıktan uzak, içi temiz, gönlü saf biri idi. Serdarın her sözüne güvenirdi. Serdar ise Köprülü'ye gizlice Seydî'nin aleyhine arz ederdi ve

"Bu Erdel'de Kemen Yanoş'un isyanına, fitne ve fesatlarına ve hazine vermemelerine sebep Seydî Ahmed Paşa'nın kışkırtmasıdır" diye yazıp bildirirdi.

Serdar türlü türlü yalanlar yazıp Köprülü'yü öfkelendirip Seydî'nin katline tekrar emirler gelir, Melek Ahmed Paşa ve Çavuşzâde Mehmed Paşa'nın Seydî hakkında övücü ve güzel arzları yalan ve boşa çıkmış olurdu. Der-i Devlet'de Seydî Ahmed Paşa'nın bazı dostlarından ve padişah musahibi saraylı yoldaşlarından Seydî'ye ayıplayıcı mektuplar gelip,

"Niçin devlet-i padişahîye isyan edip Erdel keferelerini sapıtıp devlet tarafına niçin zarar vermeye sebep olursun" diye Seydî'ye mektuplar geldikçe Seydî Paşa:

"Hâşâ sümme, bu işte elim ola. Ben kâfiri kırmak ile teselli bulmaz iken nasıl küffâra yakınlık gösterem? *Hâşâ sümme hâşâ,* ben padişaha âsî olam ve padişah rızasından zerre kadar ayrılmazız, sevgi ve birlik yolu dururken ayrılık yoluna gitmeziz" diye cevaplar yazıp hâlini Der-i Devlet'e bildirirdi. Ama sonunda Serdar Ali Paşa'nın işbirlikçi kafadarlarıyla Seydî'nin katline sebep olup günahsız mazlum Seydî Ahmed Paşa'yı Köprülü katline sebep oldu, kindar Serdar Ali Paşa eliyle.

Ama Seydî'nin şehit olduğu gün Tımışvar altında olan Müslüman gaziler içinde bağrışma, inleme ve ağlaşma olup acıyanlar ve ayıplayanlardan başka Köprülü'ye, Serdar Ali Paşa'ya ve İsmail Paşa'ya binlerce kere lanetler ve küfürler eylediler ki cihana yayıldı. Ne fayda. Seydî şehitlik şerbetini ecel elinden içip bu gurur yurdunu unuttu. Okunu atıp yayını yasıp *"Rabbine dön" [Kur'ân,* Fecr 28) emrine memur olup rahmet yurduna göz yumup gitti, *Allah bol bol rahmet eylesin.*

Beyt:

Hâliyâ yayın çeker yok nitekim kavs-i felek
Gün gibi iller bilür lâzım değil anı demek

Haddizâtında övülmeye ve mersiyeye ihtiyacı olmayan bir Seydî Ahmed Paşa idi ki zamanın Rüstem'i ve Nerîmân'ı idi ve bütün düşmanın kulaklarına küpe idi. Her diyarın düşmanları korkularından bütün kâfirler evsiz barksız kalmışlardı. Ama Lem-yezel Allah'ın ezelî takdiri böyle idi ki İslâm elinde şehit ola. Eğer bu köhnemiş dünya içinde birkaç sene daha kılıç sallayıp savaşmış olsa gelecek sene içinde ne Erdel, ne Nemse, ne Orta Macar, ne Leh, ne Çek ve ne İsveç diyarlarını alçak dünyanın sayfaları içinde varlıklarını komayıp Muhammedî kılıç ile keferelerinin vücutlarını kazıyıp yurtlarını diyarlarını küfür ve sapıklıktan kurtarıp İslâm ülkelerine katarak tâ Kızıl Elma'ya gitmesi kesin idi. Ancak Cenâb-ı Bârî'nin yüce iradesi böyle imiş. Bu işlerde Osmanlı devlet adamları ve nedimleri kötü tedbir ettiler. Tanrı'nın emri böyle imiş, çünkü bu alçak dünya zengin ve yoksula, genç ve yaşlıya, emin ve vezire karar yeri değildir. Müstezad beyt:

Ağyâr ile ey gonca sen iç bâde-i gülgûn
Ben nûş edeyim hûn
Çûn böyle imiş n'eyleyelim âdet-i gerdûn
Devrân süre her dûn [187a]

sözü uyarınca bu durmadan dönüp dolaşan alçak dünya felekin her an çarkı böyle döner.

O meydan eri, seçkin, yiğit vezir, gaziler önderi şanı yüce vezir 1071 tarihinde Şevvalin 19. Cuma [17 Haziran 1661] günü geçici dünyaya veda edip ölümsüz dünyaya gitti. Cenab-ı Rabbü'l-izzet bol bol rahmet edip makamı Illiyyîn cenneti ola, *âmîn yâ mu'în.*

Hatta nice yüz adet kimse maarif erbabı kalem sahibi şairler ölümüne çeşit çeşit mersiyeler ve nice ciğer yakan ateş parçası tarihler edip Tımışvar'ın Horoz Kapısı hendeği kenarındaki

camiinin mihrabı önündeki nur dolu kabrinin mezar taşına ölüm tarihini yazmışlardır.

Evvelâ Gazi Seydî Ahmed Paşa'nın şehit olması tarihi, (---) Çelebi sözleriyle,

.... (1 satır boş)....................

Seyyid değildir, Seydî'dir, zira kendisi Abaza ve Çerkez arasında dağlar içinde Sadşe kavmi derler, bir kabilenin yiğitlerindendir. Köyüne varmak bu hakire nasip olmuştur. Öyle bir bahadır ve cesur kavimdirler ki Abaza'yı ve Çerkez'i esir edip her an onlar ile ceng ederler. Abaza dilini ve Çerkez dilini iyi bilirler. Tâ Dağıstan'a, Kumukistan'a, Lezgistan'a ve Mikrilistan'a kadar bu Seydî Ahmed Paşa kabilesi hırsızlığa gidip doyumluk alıp gelirler.

Tanrı'ya hamd olsun Seydî Ahmed Paşa taze yiğit iken Abaza kavmine esir düşüp İstanbul'a getirip oradan Mısır'a götürüp (---) (---) zâde efendi esir pazarından Seydî'yi alıp silâhşorluk öğretirler. Öyle usta cündî silâhşor olup 40 adım yerde üç silâh icra edip nişan vurup Mısır askerlerinin yiğitlerine "Seydî" derler, bu da Seydî namıyla meşhur olur. Sultan (---) Han Mısır'dan ciritçi köleler istedikte bu Seydî'yi de Der-i Devlet'e gönderirler. Harem-i Hâs'da yetişip Hâsoda'da cirit ile bir padişah musahibini şehit edip oradan kaçar. Daha sonra rica ile kendine Erzurum Eyaleti'nde Tortum Sancağı bağışlanır. Orada Gürcistan ve Mikrilistan taraflarını kurutur, nice maceraları ve hikâyeleri vardır. Mısır'da yetişmiş olduğundan Seydî derler, ama seyyid değildir.

Seydî Paşa'nın diğer ölüm tarihi:

(---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Söyleyeni belli olmayan başka bir tarih:

(---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Seydî'yi katl eyledi kâfir gidi Sene (---)

Başka tarih:

.... (5 satır boş)....................

Bütün dostları, sevenleri gönül yaralarıyla ahlar edip yüzlerce tarihler demişlerdir, ama hakir bu kadarca ile yetindik. *Allah rahmet eylesin.*

Allah'a hamd olsun bu pek kusurlu hakir gösterişsiz Evliyâ öyle bir gazi zamanın sahib-kırânı ve öyle bir Osmanlı veziri ile 1055 [1645] tarihinden beri, daha Erzurum Eyaleti'nde Tortum beyi iken velinimetimiz olup (---) kere büyük savaşlarda serdarımız olup savaşlar ederdik.

İlk savaşımız 1057 [1647] tarihinde Karadeniz kıyısında Trabzon yakınında Gönye Kalesi'ni uğursuz Rus Kazak alınca Tortum şehrinden fermansız bir gün bir gecede ılgar edip Gönye Kalesi'ne yetişip yere serilesi küffâr kale içinde sığınmış iken önce kâfirlerin gemilerini aldı. Daha sonra kaleyi kuşatıp tam 2 gün 2 gece ardı ardına şiddetli çarpışmalarla Gönye Kalesi'ni feth edip kâfirlerden kurtardı. Bu kadar kâfiri kılıçtan *[187b]* geçirip bu kadar esir ve ganimet malları ile zaferle Erzurum'a geldi.

İkinci savaşımız yine o yılda Acem sınırında Erzurum toprağında Şuşik Kalesi beyi kaleyi Kızılbaşa vermek sadedinde iken 7.000 adet seçkin cürd atlı ile Defterdarzâde Mehmed Paşa, Seydî Paşa'yı serdar edip ansızın Şuşik Kalesi altında Kızılbaşı basıp tüm Kızılbaşı tıraş edip Şuşik Kalesi'ni de fethettik.

Sonra üçüncü savaşımız (---) tarihinde Erdel memleketi içinde Demirkapı'dan içeri girip o şiddetli kışta 12.000 salt ve yüksüz yiğitler ile Hacek Sahrası adlı yerde kar üzerinde Rakofçi Kral'ın 87.000 adet cünüp askeriyle tokuşup Yaratan'a hamd olsun küffar askeri bozguna uğrayıp 16.000 kelle ve 23.000 zincire bağlı esir alınıp Rakofçi Kral yaralı olarak kaçtı.

Dördüncü savaşımız yine o sene içinde bahar günlerinde yine Erdel vilâyeti içinde Kolojvar adlı ünlü kale dibinde Rakofçi Kral ile karşılaşıp yine 88.000 askeriyle 14.000 adet Seydî Ahmed Paşa askeri Rakofçi Kral askeriyle tam yedi saat büyük savaş olup Allah'a hamd olsun yeri cehennem küffâr bozguna uğrayıp kararları kaçışa dönüp 20.000'den fazla kâfir kellesi ve 20.000 katana küffâr ayakları bağlı gönülleri yaralı esir olup kılıç

artıkları yaralı olarak kaçtı. Rakofçi Kral da yaralı kaçıp Varat Kalesi'ne varıp orada da korkusundan duramayıp oradan Tisa Nehri yakınında Namin Kalesi adlı ünlü kaleye varıp orada öldü.

Beri tarafta küffârın ordusunu bütün gaziler yağma ve talan edip 150 adet alay toplarını, 17 adet balyemez toplarını, bu kadar bin araba yükü cebehane ve diğer mühimmat ve levazımatlarını bütün Müslüman gaziler aldılar. Allah'a hamd olsun bu kadar ganimet malları ile Erdel diyarından zaferle yine Tımışvar Sahrası'na esenlikle çıktık.

Şükür Cenab-ı Hakk'a ki böyle bir zamanın sahib-kıranı Seydî Ahmed Paşa ile böyle savaşlarda bulunduk. Yine Erdel savaşına gitmek hazırlığında iken nidelim neyleyelim Rabbimin takdiri böyle etmiş ki bu uğursuz senede öyle kağan arslan şanlı veziri mazlum ve haksız yere katl edip Erdel gazasına Seydî ile girmek yine nasip olmadı, *hüküm Allah'ındır.* Mısra,

Görelim âyine-i devrân ne sûret gösterir

deyip soylu ve vakarlı Serdar Ali Paşa'nın tuğları Erdel vilâyeti tarafına gitmeye hazır oldu. Ama İslâm ordusu içinde Seydî Ahmed Paşa gibi namlı, tedbirli ve vakar sahibi bir vezir yok. Sonunda Tatar Han askerinin gelmesini bekleyip Tımışvar Ovası'nda konakladık, *vesselâm.*

[Beşinci Cildin Sonu]

Dizin